

કંઈકે કથની

[પહેલી આવૃત્તિ]

પ્રસ્તાવના લખવાનો બોલો મારા માથેથી ઉતર્યો છે; એટલા માટે કે આ પુસ્તકનું ‘આશુખ’ પ્રસિદ્ધ સાક્ષર શ્રીયુત કુંભરશીમાષ્ટ સંપત્તે લખ્યું છે. પુસ્તકના અંગે થોડીક કથની કથવાની છે, તે કથું છું.

શ્રી અરવિન્દ ઘોષે, પોતાને સન્ ૧૯૦૮માં જોડમાં રહેવાનો કંઈક સમય મળતાં જોડના એકાન્ત જીવનમાં આધ્યાત્મિક પ્રેરણા મેળવી. લોકમાન્ય તિલકે જોડના જીવનમાં ‘ગીતા રહસ્ય’ લખ્યું. આમ અનેક મહાનુભાવોએ જોડના એકાન્ત જીવનમાંથી એક અથવા બીજી રીતની પ્રેરણાઓ મેળવી છે; અથવા પોતાના વિષયને લગતું કંઈને કંઈ સાહિત્ય સંજયું છે. આ પુસ્તકની ‘જન્મકથા’ પણ એવાજ સંયોગવાળી છે.

પછી જેલરો (ડોક્ટરો) તમ્મથી કંઈક છૂટ મળી, પણ સર્વથા ' કારાવાસ 'માંથી મુક્તિ તો નહિજ. પણ જે થોડી છૂટ મળી એનો ઉપયોગ (ડોક્ટરોના દિસાએ તો દુરુપયોગ) લેખન કાર્યમાં છાની છાની રીતે કરવાનું શરુ થયું. સ્વયં દાયથી તો કંઈ લખી શકાય તેમ હતું નહિ, એટલે મારા પ્રિય શિષ્ય પં. અમૃતલાલ તારાચંદ દોસ્તીનો ઉપયોગ લખાવવાના કામમાં થયો. મારા નસીબે માગ જેલનું સ્થાન જેલરોએ બદલ્યું. સિંધી કોલોનીમાં એક બલા સિંધી ગૃહસ્થ શેઠ રાધાકિશનજી પારમલજીના જંગલામાં મને ગખવામાં આવ્યો. આ એકાન્તવાસ મારા કાર્ય માટે મને અનુકુળ થયો. જો કે એ પરિશ્રમના પરિણામે વાગંવાર થતા હુમલાથી જેલરોને (ડોક્ટરોને) જરુર આશ્ચર્ય થતું. પણ એમને ક્યાં ખબર હતી કે આ કેદી (રાગી) છાનો છાનો શું કરી રહ્યો છે ? જો કે ધીરે ધીરે તો એમને ખબર પડી જ ગઇ. છ મહીના સિંધી કોલોનીમાં અને એક મહીનો શેઠ છોટાવાવ એતશીના જંગલે શાન્તિ માટે રહેવાનું થયું. આ સમયના એકાન્તવાસમાં અનેકવાર હુમલાનો ભોગ થતાં થતાં પણ જે કંઈ કાર્ય થઇ શક્યું, તેજ આ પુસ્તક અને તેજ આ પુસ્તકની જન્મકથા.

ધણી વખત આપણે કહીએ છીએ કે ' જે થાય છે તે સારાને માટે. ' આ કથનમાં કંઈ સર્વથા અસત્યતા તો નથીજ. જિભાર ન પડ્યો હત તો બીજું ચોમાસું પુરું કરી વિહાર જરુર કર્યો હત. સિંધ છોડ્યા પછી ન સિંધના પ્રતિદાસ સંજંધી સામગ્રી ભેગી કરી શકત, ન મારો હિમાફ રહ્યો હત, અને ન આ પુસ્તક લખી શકત. સાધુને તો નવા નવા દેશોમાં નવું નવું જાણવાનું જોવાનું મળે, એટલે પાછલું પાછલું જૂનાતું જાવ અથવા હિતરહે ચઢાવાતું જાવ. એટલે મારી જિભારી આ રીતે જેમ લાભકર્તા થઇ છે; તેમ પ્રવૃત્તિ માર્ગમાંથી નિવૃત્તિ માર્ગમાં જવા માટે અને ' આત્મિક શાંતિ ' લેવા માટે પણ ઉપકારી થઇ છે. પૌદ્ગલિક

દષ્ટિએ જોઈએ તો પુદ્ગલની અતિમાત્રા પણ દુર થઈ, એ પણ ખરી રીતે લાભમાં જ લેખું છે.

પુસ્તકનાં પ્રકરણો જોનાર જોઈ શકશે કે આરંભનાં કેટલાંક પ્રકરણોમાં સિંધ અને ખાસ કરીને કરાચી પહોંચવા સુધીના જુદા જુદા પ્રાન્તોનો પરિચય છે, મિંધતું ભૌગોલિક અને ઐતિહાસિક વર્ણન છે, તે પછીનાં પ્રકરણોમાં સિંધમાં વસતી કોમો, ગુજરાતીઓ, જૈનો વિગેરેનો ભૂત અને વર્તમાનકાલીન ઇતિહાસ છે. પાછલાં પ્રકરણોમાં કરાચીમાં કરાએલી અમારી પ્રવૃત્તિનું વર્ણન છે.

પ્રવૃત્તિનું વર્ણન એટલા માટે આપવામાં આવ્યું છે કે સિંધ, કાર્ય-કર્તાઓને માટે કેટલું વિશાળક્ષેત્ર છે, ગમે તે ધર્મના અને ગમે તે સમાજના કાર્યકર્તા સાધુઓને માટે લોકોની કેટલી ઉત્સુકતા છે અને સરળતા પૂર્વક લોકો કેટલો સાથ આપવાને તૈયાર છે, તે જાણી શકાય.

જૈનસાધુ એટલે એક ત્યાગી, સંયમી અને આગ્રહ સાધુ. જૈનસાધુ એટલે નિઃસ્પૃહ સાધુ. એને પોતાને માટે કંઈપણ સંગ્રહવાનું કે લેવાનું ન હોય. આવા સાધુને માધુતામાં ગહીને ગમે તે પ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિ કરવામાં સંક્ષોભનું સ્થાનજ નથી, એના માટે ઝાઝનો તિરસ્કાર નથી. અહિક કોઈપણ જાતના અગત લાલોને જતા કરી, કેવળ લોકકલ્યાણને માટે પ્રવૃત્તિ કરનાર સાધુને ગમે તેવો નાસ્તિક પણ શિર ઝુકાવ્યા વગર નહિ રહે. અને દલાયિત્ ભગવાન્ મહાવીરના ગોશાળા ને જુદના દેવદત્તની માફક કોઈ નીકળે, તો તેની તેને પરવા પણ ન હોય. આવો સાધુ એવા-ઓની ભાવદયા જ ચિંતવે. 'કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે'ના સિદ્ધાન્ત ઉપર રહેનારને સાથ આપનારા હજારો 'માધના લાલો' નિકળી આવે છે. સાચી સાધુતા જોઈએ. સાચો આત્મવિશ્વાસ જોઈએ. સાધુ ઉપદેશ આપવાનો અધિકારી છે. મૃદસ્થાને દાન, શીયલ, તપ, ભાવ દ્વારા એના

કદ્યાણુનો માર્ગ જતાવવો, એ સાધુનો ધર્મ છે. એ ઉપદેશનો આદર ગૃહસ્થો કરે કે ન કરે, એમાં સાધુને કંઈ લેવા દેવા નથી. ગૃહસ્થો જે કંઈ કરે, તે પોતાના કદ્યાણુને માટે, નહિ કે સાધુ ઉપર ઉપકારને માટે. મમત્વ રહિત, તટસ્થ વૃત્તિથી ઉપદેશ આપનાર સાધુ તો હંમેશા મસ્તજ રહે છે.

જેન સાધુઓને માટે કામ કરવાનું આ ક્ષેત્ર ધણું મુદર છે, વિશાળ છે. પણ આ દેશમાં કેવળ કરાચી કે હાલા-હૈદરાબાદને છોડી ક્યાંય જૈનોની વસ્તી નથી. હાલા-હૈદરાબાદની વસ્તી પણ લગભગ નહિં જેવીજ છે, અને તે કરાચીથી તો ૧૨૫-૨૦૦ માઇલ દુર છે.

આ સ્થાનો સિવાય ક્યાંય બિક્ષા માટેનાં સાધનો નથી. ચારે તરફ માંસ-મગ્ગીના ઢગલા નજરે પડે છે. માછલોના માછલો કાપીએ ત્યારે ઉતરવાનું કોઈ સ્થાન મળે. કાંટા ને કાંકરા, રેતી ને સાપો, અને પાણીનો અભાવ જ્યાં ત્યાં નજરે પડે છે. આવા દેશમાં, ૨૫-૫૨ શાસ્ત્રોત્તા જાણ્ય, વ્યવહાર કુશળ, કષ્ટોને સહન કરવામાં ખૂબ ખડતલ, અનેનોમાં જેન ધર્મની ભાવના ફેલાવવાની તેમજ માંસાહારીઓમાં અહિંસાનો સંદેશ પહોંચાડવાની તમન્ના રાખનારા સાધુઓ જ વિચરી શકે છે. એવા સાધુઓએ વિચરવાની ઘણી જરૂર પણ છે. આવા સાધુઓને માતું આહવાન છે-સિંધમાં પધારો અને જૈનધર્મની-અહિંસા ધર્મની વિજય-પતાકા ફરકાવો. કરાચીનો સરળ, શ્રદ્ધાળુ અને ભક્તિવાળો સંઘ તમારું જરૂર સ્વાગત કરશે, ને ભક્તિ કરશે.

મુનિરાજોને સિંધમાં આવવાના જુદા જુદા માર્ગ જતાવનારો નકશો આ સાથે મોજૂદ છે. ગુજરાતના રાધનપુર અને પાલનપુરથી નગરપારકર થઇને સિંધમાં આવી શકાય છે. પણ કહેવાય છે કે આ માર્ગ ઘણો રેતાળ છે. પગે ચાલનારાઓને રેતાળ પ્રદેશમાં ચાલવું જરા કડીન તો પડે.

ગુજરાત કે કાઠિયાવાડથી (કચ્છ) લુજ અથવા નખત્રાણા થઇને અલીબંદર અને બ્રહ્મીન થઇને સિંધમાં આવી શકાય છે. મારવાડથી આવનારા બાણેતરાર્થી રેલના રસ્તે ડેહ હેદ્રાબાદ અને કરાચી આવી શકે છે. ટૂંકામાં ટૂંકો, સારામાં સારો અને થોડાં કષ્ટોવાળો રસ્તો, તે કચ્છથી અલીબંદર, બ્રહ્મીન થઇને કરાચી આવવાનો છે.

ગમે ત્યાંથી આવનાર જૈનસાધુથી શ્રદ્ધાધીની સહાયતા સિવાય આવી શકાય તેમ નથી, એ વાત જૂલવી જોઇતી નથી. આટલું પ્રાસંગિક નિવેદન કાઢી છે.

આ પુસ્તકને લખવામાં જે જે પુસ્તકોની સહાયતા લેવામાં આવી છે તે આ છે:—

- ૧ સિંધ પ્રાન્તની મહેલી બૂગોળ. લેખક:—અનન્ત હરિ લાગુ અને દલપતરામ બટ્ટ.
- ૨ સિંધનો નવો ઇતિહાસ. તેજ લેખકો.
- ૩ સિંધના ઇતિહાસની સહેલી સચિત્ર વાર્તાઓ. લેખકો:—ધીરજલાલ અને પુરુષોત્તમ અમૃતલાલ બટ્ટ.
- ૪ શ્રી કરાચીના દહેરાસરનો ઇતિહાસ. યુવક મંડળદ્વારા પ્રકાશિત.
- ૫ ‘ મહાગુજરાત ’ નો હીપોલસવી અંક. (સં. ૧૯૯૨ નો)
- ૬ સાહિત્ય કળા મહોત્સવ અંક. બાઇ હીરાલાલ ગણુત્રા દ્વારા પ્રાપ્ત.
- ૭ Mohon-jo-Daro લેખક પ્રેફિસર બેરુમલજી.
- ૮ Gazetteer of the Province of Sind સંગ્રાહક E. H. Aitken.

આ સાધનો માટે તે તે લેખકોનો અને પ્રાપ્ત કરી આપનારાઓનો આભાર માનું છું.

આ મિત્રાચ વિદ્વાન મુનિરાજશ્રી જ્ઞાનસુંદરજી અને ઇતિહાસપ્રેમી શ્રીયુત અગરવંદજી નાદટાએ સિંધ સાથે સંબંધ રાખનારી કેટલીક પ્રાચીન જૈન ઐતિહાસિક માહિતી મોકલવા માટે તેમનો પણ આભાર માનું છું.

મારી આખી યે પ્રતિષ્ઠા કરાચીના જનને જૈન સંધોએ, જૈનેતર ભાષાઓએ, પત્રકારોએ અને જીગ જો જો ભાષાઓ જાહેરોએ એક અથવા બીજી રીતે સાથ આપ્યો છે, તેઓનો આ રથજો ફરીથી પણ આભાર માનું છું. અને અંત કરજીથી આશીર્વાદ આપું છું.

‘આમુખ’ લખી આપવા માટે પ્રસિદ્ધ લેખક અને સાક્ષર શ્રીયુત કુંગરશીભાઈ સંપટનો આભાર માનું છું. મારા પ્રિયશિષ્ય ભાઈ અમૃત-લાલ તારાચંદ દોરશી વ્યાકરણતીર્થ એમણે માગ લેખન અને પ્રુફર્મશોધન કાર્યમાં જે મદદ કરી છે, તેને પણ મારા અંતઃકરજીના આશીર્વાદ છે.

જૈનમંદિર, રણછોડ લાઘન,
કરાચી.
દિ. શ્રાવણ સુ. ૧૫, ૨૪૬૫
ધર્મ સં. ૧૭

વિદ્યાવિજય.

‘શુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી’

આમુખ

[પહેલી આવૃત્તિ]

‘ મારી સિંધયાત્રા ’ એ પુસ્તક મને ગમ્યું છે. પૂજ્યશ્રી વિદ્યા-
વિનયજી મહારાજનું શુદ્ધ હૃદય, સ્વચ્છ આરીસાની માફક એમાં
પ્રતિબિંબિત થયેલું જોવાય છે. મહારાજશ્રીએ પ્રવાસમાં જે જે જોયું, જાણ્યું
અવલોક્યું, વિચાર્યું અને સંબંધમાં આવ્યા, તેનો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ
વિસ્તાર આ અંધમાં કર્યો છે. રસ્તો અતિ વિકટ હતો, પ્રવાસ અતિ કઠિન
અને દુર્ગમ હતો. જીવન અતિશય તપોમય હતું, આ સર્વે મુશ્કેલીઓ,
વિડંબનાઓ અને કષ્ટો સહન કરતાં મહારાજશ્રી કરાચી પધાર્યા, તેની
આ વિતંક કથા છે.

વિહારો, ને ઉપદેશો રચળે રચળે દષ્ટિગોચર થાય છે. મહારાજશ્રીનું પવિત્ર હૃદય, જ્યાં જ્યાં આધ્યાત્મિક દષ્ટિથી બધું જુએ છે. મહારાજશ્રી પ્રસંગોપાત વિનોદી સંવાદ પણ મૂકી દે છે. કાષ્ઠ કાષ્ઠ રચળે મીઠા નિર્દોષ કટાક્ષો પણ કરી શકે છે. ક્યાંય ક્યાંય તકલીફો વચ્ચે એઓ અજબ જ્ઞાનદ દર્શાવે છે. એમના પ્રવાસમાં આટલી મુશ્કેલીઓ છતાં ક્યાંયે નિરાશાનો સ્વર નથી. ઉલ્લાસ, રૂઝિતિ, પ્રેરણા, પ્રગતિ, એ એમનાં જીવનસૂત્રો છે. પોતે સર્વ જુએ છે, જાણે છે, છતાં અસ્પૃશ્ય રહે છે.

મહારાજશ્રીને સિંધ તરફ લાવવા કરાચીના જૈનસંઘે બહુ આગ્રહ બરેશો બાગ બજાવ્યો છે. કરાચીમાં ચેતાન્ગર જૈનોની સારી સંખ્યા છે. વિદ્વાન્ જૈનસાધુ મહારાજને સિંધ તરફ પધારતા નથી. મહારાજશ્રી જેવા શ્રેષ્ઠ માધુવીરને લાવવા માટે એમણે બહુ વાર ડેર્યુટેશન તરીકે પ્રતિનિધિઓ ઠેઠ મેવાડ, આરવાડ મુઘી મોકલ્યા. એક સંજ્ઞન તો 'સત્યાગ્રહ' કરવા પણ તૈયાર થઈ ગયા. એટલે એમની ભક્તિએ મહારાજશ્રીને ખીંચાળ્યા. આ રહ્યા એમના ઉદ્દગારો:—

પોતાના સંઘ પ્રત્યેના પત્રમાં પણ તેઓશ્રી જણાવે છે કે—

‘હું આવું છું સિંઘમાં કાંઈ સેવા કરવાને, ભગવાન શ્રી મહાવીરનો સંદેશો સંભળાવવાને. આ કાર્યની સફળતા થોડે ધણે અંશે પણ ત્યારેજ થઈ શકશે કે, જ્યારે વ્યવસ્થા અને સંગઠનપૂર્વક કામ ઉપાડવામાં આવશે.’

મારવાડના જૈન લોકો પૈસાદાર અને ધર્મશ્રદ્ધાળુ છે, છતાં એમનો કુસંપ અને સંગઠનનો અભાવ મહારાજશ્રીને ખૂંચે છે. સંસ્થાઓ પૈસા ખર્ચી રથાપે છે, છતાં પાછળથી સત્તા માટે હોંસાતોંસી થાય છે, સંસ્થાઓની કલ્યાણપ્રવૃત્તિ નયળી ખતે છે, એ જોઈ મહારાજશ્રીનું હૃદય દ્રવે છે.

મારવાડમાં જૈનખંડુઓની પ્રાચીન જાહોજલાલી વિષે સામાન્ય અને જાણોરના કિલ્લા વિષે ખાસ ઉલ્લેખ કરે છે. માત્ર જાણોરના કિલ્લામાં પાંચ જૈનમંદિરો છે. મહારાજશ્રી તેને જુનાં અને દર્શનીય જણાવે છે. છતાં નિરતેજ અને આશાતનાવાળાં જણાવે છે. કારણ પરસ્પરનો કુસંપ. આવાં આવાં તીર્થસ્થળો તો મારવાડમાં ધણાં છે. મહારાજશ્રી એમાંથી થોડાનું વર્ણન લખે છે. તેરાપંથીઓના મનની સંકીર્ણતા અને વિચિત્રતા ખામ ખ્યાન બેંચે છે.

મારવાડના અનેક શહેરો પ્રવાસમાં આવે છે. મહારાજશ્રી પણ પ્રવાસનો યાક એ શહેરનું વર્ણન આપી ઉતારે છે. વર્ણન અર્વાચીન તેમજ ઐતિહાસિક આપે છે. રસ્તામાં રેતીથી ભરેલા રેગીસ્તાનના પ્રદેશનું વર્ણન કરે છે. આવા પ્રદેશમાં પ્રવાસ કેવો કઠણ હશે, એ તો અનુભવીજ જાણે. મહારાજશ્રીનો કઠણ સંયમ, એમનાથી પગરખાં ન પહેરાયે, ગાડી કે બીજા વાહનમાં ન બેસાય. આવા સખ્ત નિયમોની નીચે આ મરુભૂમિમાં પ્રવાસ કરવો એ ખરેખર તપ છે. વર્ણન એટલું ભયાનક છે કે વાંચતાંજ મન કુબ્ધ થાય છે.

મીરપુરખાસમાં મહારાજશ્રી અને સાથીઓએ મેલેરિયા માથે મેત્રી બાંધી. દુકાળનું વરસ અને અધિક માસ જેવું થયું.

વિકટ રસ્તામાં જે ગામો આવતાં તેમાં પણ મહારાજશ્રી જ્ઞાનચર્યા અથવા ઉપદેશ ચામુ આપતા હતા, ઘણે સ્થળે જાહેર વ્યાખ્યાનો પણ દેતા હતા. મારવાડના જૈન બંધુઓને એમણે કુમંપ ટાળવા ખૂબ સહુબોધ આપ્યો જણાય છે. પોતાના મંરકારો સુધારવાનો પણ ધણાઓને ઉપદેશ આપ્યો હતો.

કરાચી મહારાજશ્રી આબ્યા. હવે એમની કક્ષમ ખૂબ જોશથી છટાદાર શૈલીમાં ચાલે છે. કરાચીના રસ્તા, મકાનો, ઉત્પત્તિ, જુનો ઇતિહાસ, ગુજરાતીઓનો વસવાટ, પ્રવૃત્તિઓ, સંસ્થાઓ, જાહેર પુરુષો, ગુણી વ્યક્તિઓ, કેળવણી સંસ્થાઓ, સિંધી બંધુઓ, તેમની વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ, સિંધીભાષાઓના પહેરવેશ, રીતિરિવાજો, રહેણી કરણી, શ્રદ્ધા-ભક્તિ, સિંધના ગામડાઓ એ વિષે ખૂબ ગંસિક વર્ણનોની છામોને છામો મહારાજશ્રી પીરસે છે. મહારાજશ્રીએ ખૂબ શોધખોળ કરીને પુષ્કળ સાહિત્ય સંચયું છે.

પાના ૧૩૬, પ્રકરણ ૧૬ મું. ‘ગુજરાતીઓનું સ્થાન’ એમાં મહારાજશ્રી લખે છે કે “ ગુજરાતીઓએ સિંધમાં મવાસો વખો ઉપર પ્રવેશ કર્યો છે.” પરંતુ ઐતિહાસિક પુરાવો જોતાં સિંધમાં ગુજરાતીઓનો પ્રવેશ ધણા જુના વખતનો હોવો જોઈએ. આ રજાં મારાં કારણો :—

— રસ્તામાં ક્યાંય રેતીના ધોરાઓમાં, ક્યાંય પત્ર લખતી જાય એવા ઉઘાડા પુલો ઉપર, ક્યાંય કાંટાથી ભરેલા માગોમાં, ક્યાંય ધૂળથી ઢંકાએલા ખાડાવાળા રસ્તાઓમાં, ક્યાંય કીચડવાળા રસ્તાઓમાં, મન્છર અને ડાંસથી ભરેલા સ્થાનોમાં, અને ક્યાંય પાણીથી ભરેલા રસ્તામાં

ઉધાડે પગે વિહાર કરવો, એ કેટલી કડીન વસ્તુ છે, તે કલ્પનાતીત છે. એમને જંગલી કુતરાઓનો હિપદ્રવ નહોતો હતો, કેટલાક ઠેકાણે તો સર્પો અને વાંછીઓ જેવા પ્રાણીઓનો ભયંકર ત્રાસ હતો અને મારવાડ અને સિંધમાં પીવાના પાણીનો ચાલુ અભાવ એ તો જગજગદેર વાત છે. હાલામાં શ્રી હિમાંશુવિજયજી જેવા રત્નનો હંમેશ માટે વિયોગ થયો. ધણા સાથીઓ બિમાર પણ પડ્યા હતા. બ્રૂખ, તરસ, તાપથી ધણા ખૂબ હેરાન થયા.

મહીરની ધર્મશાળાના વ્યાખ્યાનમાં મહારાજશ્રી પોતાને સિંધમાં આવવાનું એક કારણ જણાવે છે :—

“અમે કેવળ જોનોને ઉપદેશ આપવા આવ્યા નથી. બની શકે તેટલા અંશે ભગવાન મહાવીરની અહિંમાનો સંદેશ સિંધનાં ગામડે ગામડે પહોંચાડવા આવ્યા છીએ.”

૧ સિંધની સિંધુ નદી ૫૪૧ માઇલ ઉત્તર દક્ષિણ સિંધમાં વહે છે. સેંકડો વર્ષ ઉપર આ નદી હમણાંની પેઠે અરબી સમુદ્રમાં નહોતી પડતી. પરંતુ કચ્છના રણવાટે થઇને ખંભાત સુધી પહોંચીને ખંભાતના અખાતમાં પડતી હતી. કચ્છ અને કાઠિયાવાડના એ વિભાગને આ નદીએ ભારે ફળદ્રુપ બનાવ્યો હતો. સીકંદર બાદશાહનાં હતિહાસકારો લખી ગયા છે કે—એ નદીના વહેણની સમીપમાં મોટાં શહેરો ખેતીવાડી, લીયાં ગામડાં, બાગબગીચા અને ઘીચ વસ્તી હતી. એ રાજમાર્ગ કચ્છ કાઠિયાવાડ અને સિંધને સાંકળની કડીઓની પેઠે ગુંથી રહ્યો હતો. વેપારી સંબંધ એ ત્રણેય પ્રાંતો વચ્ચે જુનો છે.

૨ કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાત અનાવૃષ્ટિના કારણે થોડા થોડા વરસોના આંતરે દુષ્કાળથી પીડાય છે. આવા વિકટ મગમમાં એ પ્રાંતોની

ગરીબ પ્રજા અને મુંગા જનવરોને રોજ તથા આતિથ્યનો લાભ ધણી
લાંબા સમયથી સિંધ આપતું રહ્યું છે. જુનો વેપારી સંબંધ હતો. સિંધના
જુના બંદરો ‘સાહબંદર’ અને ‘કેટીબંદર’ સાથે બહુ જુનો માલ
મંગાવવાનો સંબંધ કચ્છ-કાઠિયાવાડનાં બંદરોનો હતો.

૩ લખપતથી રણમાં થઇને બદીના મારફતે સિંધમાં આવવાનો
રાજમાર્ગ ધણો જુનો છે. સાધુઓ શ્રીનારાયણ સરોવરની યાત્રા કરી
ત્યાંથી આ માર્ગે સિંધમાં હિંગળાજના દરને “પ્રાર્થ પરસવા” જતા હતા.

૪ મરકત અને ઈરાની અખાતના બંદરો ખાતે કચ્છ કાઠિયાવાડના
વેપારીઓ હેક્કા ૨૫૦ વરસોથી સંસ્થાનો સ્થાપી બેઠા છે. એમનો
સાગરમાર્ગ સિંધના બંદરો થઇને હતો. એટલે સિંધમાં એમની પેઢીઓની
શાખાઓ હતી.

૫ સંવત ૧૮૮૫ લગભગ રોઠ મુંદરલાલજી શીવજી સોદાગરની
પણી પેઢીઓ સિંધમાં હતી.

૬ કચ્છ, રાજકોટ, જામનગર, ગોંડલ, ઘ્રાણ, મોરબી વિગેરેના
ગજકર્તાઓ સિંધમાંથી આવ્યા છે. તેમજ બાદીઆ, ભોદાણા, ખોળ,
પુષ્કરણા, મારસ્વત વિગેરે કચ્છ કાઠિયાવાડની હમણાંની પ્રજા પણ
સિંધમાંથી મૂળ આવી છે, તેમ સિંધના ધણી કુટુંબો દસ-બાર પેઢીઓ
ઉપર કે તેથી પહેલાના સમયમાં કચ્છમાંથી આવી વસ્યા છે. એટલે એ
સર્વે પ્રાંતો વચ્ચે વેપારી સંબંધ ધણો જુનો છે. કચ્છી અને સિંધી
બાપામાં બહુજ નજીવો ફરક છે. સિંધના નગરપારકર જીલ્લામાં સેંકડો
વર્ષો થયા ગુજરાતીઓ રહ્યા છે. હજુ ત્યાંની વસ્તીનો મુખ્ય ભાગ
ગુજરાતીઓનો જ છે. ગુજરાતી બાપા જ ત્યાંની મુખ્ય બાપા છે. આથી
સિદ્ધ થાય છે કે સિંધ સાથે મહાગુજરાતનો વેપાર ધણો જુનો હતો.

મહારાજશ્રી સ્પષ્ટ વક્તા છે. પોતાના કરાચીના જૈનોની ખામીઓ પણ દર્શાવતાં વાર લગાડતા નથી. એઓશ્રી, કોષપણ જૈનધર્મીકે સામાજિક કે ધાર્મિક, સ્થાયી કાર્ય કે સંસ્થા ઉભી ન કરવા માટે ખેદ જાહેર કરે છે; જૈનો માટે ખાસ હોસ્પિટલ, સેનેટેરીઅમ, સુવાવડખાતું, સરતા-બાડાની ચાલો, હાઉસીંગ સોમાયટી, હાઇસ્કૂલ સ્થાપી નથી, તે માટે શોચ જાહેર કરે છે. તે સિવાય બધા જૈનો ઉપર સરખી છાપ પાડી શકે એવા વયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ, નેતાનો અભાવ પણ દેખાડે છે. જ્યાં એમના ગુણો દેખાય છે, ત્યાં એમની કદર મહારાજશ્રીએ કરી છે. એઓશ્રી કહે છે :

“એકંદર કરાચીની એંસી હજારની ગુજરાતી વસ્તીમાં સાઠા ત્રણ હજારની સંખ્યા ધરાવનાર જૈનોનું સ્થાન વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ પણ સમય અને સ્થાનના પ્રમાણમાં ઉંચું ગણી શકાય.”

મહારાજશ્રી એટલે વિજ્ઞાનક શક્તિ. એમને લોકકલ્યાણમાં આદર અને પ્રેમ છે. ‘મારા હાયથી વ્યક્તિ કે સમષ્ટિનું બહું થાય,’ એવી એમની આંતરિક ઇચ્છા એમના હૃદયમાં જાગૃતજ રહ્યા કરે છે. હિંદના દુર્ભાગ્યે આવા લોકનિષ્ઠ સાધુઓ થોડા છે. જગવાનશ્રી મહાવીરની પેઠે સર્વત્ર લોકોને સમજાવી વિનવીને અહિંસાનો મહિમા પ્રવર્તાવનારા સાધુઓની સંખ્યા હિંદને મોટા પ્રમાણમાં જોઇએ છીએ. હિંદના ખુદ સાધુઓએ ચીન સિવાય ટીબેટ, છંડોચાઇના, મીયોન, જાવા અને શીલીપાઇન સુધી ધુમ્મને ખુદ ધર્મ ફેલાવ્યો હતો. તે વાતની હજુ ઇતિહાસ આશી પૂરે છે. સ્વામીશ્રી વિવેકાનંદજી કહેતા કે “હવે હિંદને આજસુ, એઠી અને સ્વાથી” સાધુઓની આવશ્યકતા નથી. હિંદને તો જૂખ્યાને અન્ન, તરસ્યાને પાણી, વસ્ત્રવિહોણાને વસ્ત્ર અને જિભારને ઔષધ પહોંચાડનાર સાધુઓ જોઇએ છીએ.” સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી જેવા સહીદોની દરકાર હવેના હિંદને છે. શ્રી વિદ્યાવિજયજી પણ લોક કલ્યાણની બારે ધમશ રાખે છે. લોક કલ્યા-

થુની પ્રવૃત્તિઓ એજ ઁષ્ઠ નિવૃત્તિ માર્ગ છે. આપણા ચોપન લાખ સાધુઓ હિંદની કલ્યાણ પ્રવૃત્તિઓ માટે સન્યાસ લે તો હિંદનો માગ્યોદય જરૂર જલ્દી થાય. આપણા દેશની અગ્નતા, વહેમો, કુસંપો મટાડવા સાધુઓ કેટલું બધું કરી રહે ?

મહારાજશ્રી આદર્શ સાધુ છે. એઓ પોતાનાં ધર્મકાર્યો નિયમિત સમાપ્ત કરી લોક કલ્યાણની પ્રવૃત્તિમાં પડે છે. સવારે વ્યાખ્યાન આપવાં, તેમાં પણ કોઇના સંપ્રદાય કે ધર્મ ઉપર જરા પણ આક્ષેપ કરવો નહિ. બપોરે લેખો લખવા, રફૂલો અને સંસ્થાઓની મુલાકાતો લેવી, જાહેર પ્રજાજનો આમંત્રણ કરીને લઘુ જામ તો ત્યાં વ્યાખ્યાન આપવાં, જિજ્ઞાસુઓની શંકાનિવારણ કરવું, ધર્મચર્ચા કરવી, પરધર્મીઓને અહિંમતી ખુબીઓ સમજાવવી, નવી નવી સંસ્થાઓની યોજનાઓ ધડવી, સંસ્થાઓના કાયદાકાનુનો ધડવા, હેન્ડબુક્કો લખાવવાં, પોતાના પુસ્તકોનું લેખન કાર્ય ચાલુ રાખવું, સૌને મિષ્ટવાણીથી સંતોષવા, વિરોધીઓનો પણ આદર કરવો, એવી એવી અનેક પ્રવૃત્તિઓ કરાચીમાં એમણે ચાલુ કરી. એઓ ક્યાંય પણ પહોંચી જાય. એમનો ઉલોગ અચાગ છે. સાગં કાર્યો માટે આર્થિક સહાય કરનાર પણ પુષ્કળ નીકળી આવે છે. આ બધાનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ આ ગ્રંથમાં આયેખાએયો છે. એટલે વિશેષ કહીશું નહિ.

ખાસ પ્રવૃત્તિઓમાં અહિંમા પ્રચાર માટે એમણે સતત પ્રયત્નો કર્યો છે. પોતાના ગુરુદેવની જયંતિઓના સરસ મેળાવડા કર્યો છે, હોમ્યોપેથિક ડાયેજ, જૈનકુન્નરશાળા વિગેરે મસ્થાઓ ઉભી કરી છે " હિંમાંશુવિજય ગ્રંથમાળા'નું કામ અને યોજના ચાલુ કર્યો છે, અનેક સત્પુરુષોની જંતિઓમા અધ્યક્ષપદ દીપાવ્યું છે. આ બધી કલ્યાણપ્રવૃત્તિઓ આ ગ્રંથમાં સંક્ષિપ્તમાં વર્ણવાઇ છે. મહારાજશ્રી સમદષ્ટિ રાખે છે. ખીજા સંપ્રદાયો તરફ પણ ગુણદષ્ટિ રાખે છે. આથી અહિંના મર્વે નિદાનો અને સજાજનો એમના તરફ ગ્રેમ અને આદર રાખે છે. લોકકલ્યાણની દ્રષ્ટિપણ પ્રવૃત્તિમાં

મહારાજશ્રી સદ્ગુરુ આપવાની કદિ ના પાડતા નથી. ધણી વખત શારીરિક ક્ષેત્રો છતાં એઓશ્રી આવાં કાર્યોમાં ભાગ લે છે.

મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ મને આ ‘આમુખ’ લખવાનું માન આપ્યું છે. તે માટે હું એમને આભારી છું. સિંધ જેવા પછાત દેશમાં એમના જેવા લોકકલ્પજ્ઞ વાંચુ ધર્મગુરુઓનું ધણું કામ છે. એમણે પ્રવૃત્તિઓ માટે સતત પ્રયત્નો એટલી વિશાળ હદ સુધી કર્યા છે કે છેવટે એમનું આધિભૌતિક શરીર એ બાર સ્વીકારી શક્યું નહિં. એમણે સખ્ત માંદગી ભોગવી, હજુ એમને આરામની જરૂર છે. પણ આરામ ગાંધીની દુકાને પીળાએને મળતો હોય, પણ મહારાજશ્રી માટે તો વેચાતો નથી.

એમને કરાચીની જનતા ધર્મના બોદલાવેને બૂલીને કેવું માન આપે છે, તે એમને અબિનંદન આપવાના મોટા મેળાવડા સમયે જણાવ્યું હતું. મહારાજશ્રી જૈનોનાજ માનીતા નથી. પરંતુ સૌ કોઈ એમને ચાહે છે.

કરાચી

કુંજરસી ધરમસી સંપદ.

૧૭-૮-૩૬

પ્રકાશકનું નિવેદન

આ ગ્રંથના લેખક મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીનો પરિચય કમવવા માટે હવે હલમ કે કિતાબની જરૂર નથી. તેઓશ્રીએ લગભગ ૩૫ પુસ્તકો લખીને જેમ હિંદી ને ગુજરાતી સાહિત્યક્ષેત્રમાં અપૂર્વ નામના મેળવી છે, તેવી રીતે મારવાડ, મેવાડ, આગવા, બંગાળ, મગધ, યુ. પી. સી. પી, ખાનદેશ, મુંબઈ, ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, અને હવે સિંધ આદિ દેશમાં હળરો માધ્યમની મુસાફરી કરી પોતાની અસાધારણ વક્તૃત્વ ઠળા, ઉંચો ત્યાગ, સંયમ અને જનકલ્યાણનાં અનેક કાર્યો કરી આમ જનતામાં તેમજ રાજમહારાજાદિ રાજ્યાધિકારીઓમાં પણ અસાધારણ ખ્યાતિ અને લોકચાહના મેળવી છે. અમારી ગ્રંથમાળા થોડાજ વર્ષોમાં ઉત્તરોત્તર સાહિત્ય જગતમાં જે કંઈ પ્રકાશ પામી શકી છે, એ તેઓશ્રીની અને મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીની કૃપાદષ્ટિને આભારી છે. અમારી ગ્રંથ-માળાનું આ ૫૩ મું પુસ્તક પ્રગણિત થાય છે. આટલું મોડું અને સર્વોપયોગી સચિત્ર પુસ્તક બહાર પાડવાનું મદ્ભાગ્ય અમને પ્રાપ્ત થાય છે. એ માટે અમે મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીના વધુ આભારી છીએ.

ફોટાઓની પસંદગીના સંબંધમાં અમારે કહેવું જોઈએ કે પૂજ્ય મહારાજશ્રીની પ્રવૃત્તિમાં ફેરાચીના જાને સંધીએ એક થા બીજી રીતે સાથ આપ્યો છે, અને ગુરુબક્તિ કરી છે. એ બધાઓના વ્યક્તિગત ફોટા આપવાનું કાર્ય ઘણું કપરું હતું. એટલે સંધની ખાસ ખાસ કમિટીઓના ફોટા આપીને અમારે સંતોષ વાળવો પડ્યો છે. આવીજ રીતે જૈનેતર ભાઈઓની પણ એટલી બધી સંખ્યા છે, કે તેમના બધાઓના ફોટા આપવાનું કામ અશક્યજન હતું. અને તેથી ચોક્કસ ચોક્કસ વર્ગવાર પસંદગી કરી છે. આશા છે કે જે સેવાભાવી જૈન-જૈનેતર ભાઈઓના ફોટા નથી આપી શક્યા, તેઓ અમને દરગુજર કરશે,

પુસ્તકના પ્રકાશનને અગે જ્યોત્સનાની સામગ્રી પૂરી કરવામાં કરાચી યુનીસિપલ કેળવણીખાતાના વડા શ્રીયુત દાગૂ સાહેબ, 'ડેલીગેઝેટ'ના એડીટર શ્રી તાગપોરવાળા, 'સિંધસેવક'ના અધિપતિ શ્રીયુત ભદ્રશંકર ભટ્ટ, 'આનંદ પ્રેસ' ભાવનગરના મેનેજર બાપ્ત હરિલાલ શેઠ, 'જેન-જ્યોતિ' અદમદાવાદના તંત્રી બાપ્ત ધીરજલાલ ટાકરશી સાહે તેમજ 'શુજરાત પબ્લીસીટી કોર્પોરેશન'વાળા બાપ્તો વિગેરે મહાનુભાવોએ પ્રસન્નતાપૂર્વક જે ઉદારતા બતાવી છે, તે માટે અમે તેમનો આભાર માનીએ છીએ. એ સિવાય કરાચીવાળા શ્રીયુત બાપ્ત ચતુર્ભૂજ વેલ્લજીનો પણ આભાર માનીએ છીએ કે જેમણે જુદે જુદે સ્થળેથી જ્યોત્સના મેળવી આપવામાં ખાસ મહેનત લીધી છે.

છેલ્લામાં છેલ્લી દળનો પ્રેસકળાનો ઉપયોગ કરીને પુસ્તકને અતિ સુંદર તેમજ વખતમરે તૈયાર કરી આપવામાં 'પ્રભાત પ્રેસ'ના માલિક બાપ્તશ્રી મોહનલાલ દવે અને તેમના પુત્રોએ જે કાળજી રાખી છે, એ માટે અમે તેમના પણ અત્યંત કૃત્તિ છીએ.

સિંધમાં જવા માટે મુનિરાજેને ઉપયોગી થઈ શકે તેવા જુદા જુદા ભાગો બતાવનારો નકશો કરાચીના ઈજીનીયર શ્રીયુત ચિમનલાલ કુવાડિયાના પુત્રો બાપ્ત નેમિચંદ તથા હસમુખલાલે અતિપરિશ્રમ લઈ બનાવી આપ્યો, તે માટે અમે તેમના પણ આભારી છીએ.

પુસ્તકમાં આવતાં નામો ગામો તેમજ ફોટાઓવાળા મહાનુભાવોનો પરિચય કયાં કયાં છે ? તે જાણવા માટે પુસ્તકની અંતમાં પૃષ્ઠના નંબરો સાથે અનુક્રમણિકા આપવામાં આવી છે, તે જોવાથી અનુકુળતા થશે.

ઉજ્જૈન (માળવા)

૧-૯-૩૯

દીપચંદ ખાંડીયા

મંત્રી શ્રી વિ. ધ. સ. જેનમંથમાળા

બીજી આવૃત્તિ

માત્ર ત્રણ ચાર મહીનામાં જ આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિ પૂરી થઈ ગઈ હતી. આ પુસ્તકના સંબંધમાં પ્રસિદ્ધ સાહિત્યકારો અને પ્રસિદ્ધ પત્રકારોએ લેખોમાં લેખો અભિપ્રાયો પ્રકટ કર્યા છે. આ પુસ્તકની સમાલોચના 'ઓલ ઇન્ડિયા રેડીયો'ના મુખ્ય સ્ટેશનેથી બ્રોડકાસ્ટ થઈ હતી. તેમજ આ પુસ્તકને વડોદરા ગવર્નમેંટે પોતાના રાજ્યના પુસ્તકાલયો અને છનામો માટે મંજૂર કર્યું છે. આ બધું, આ પુસ્તકની લોકપ્રિયતા અને શ્રેષ્ઠતા બતાવવા માટે પુરતા પ્રમાણ છે. આ બીજી આવૃત્તિ બહાર પાડતાં અમને ખરેખર આનંદ થાય છે. આ પ્રમંથે આફ્રિકાવાળા શાહસોદાગર, પેરબંદરની મહારાણી મીડના માલીક દાગવીર શેઠ નાનજીભાઈ કાળીદાસ મહેતાનો આભાર માનીએ છીએ કે જેમણે આ બીજી આવૃત્તિના પ્રકાશનમાં આર્થિક સહાયતા કરી છે.

અનુક્રમણિકા

૧	હિંદમાં સિંદુનું સ્થાન	૧
	૧ જૂનું મિંધ	૧
	૨ સિંધમાં હિંદુઓ	૨
	૩ સુમધમાની રાજ્ય	૩
	૪ સુમરા અને સમ	૪
	૫ અર્ધન વશ	૫
	૬ તુગખાન	૫
	૭ મોમલસતા	૫
	૮ કલ્હોરા	૫
	૯ ખુદાબાદના હિંદુઓ	૬
	૧૦ મીરાનો સમય	૭
	૧૧ અગ્રેજ સમય	૭
	૧૨ પરિવર્તન	૭
	૧૩ પ્રાચીન સ્થાનો	૮
	૧૪ સખખર ખરાજ	૧૦
	૧૫ નિદાનો શું કહે છે ?	૧૧
૨	જૈન દષ્ટિએ જૂનું સિંધ	૧૩
	૧ જૂના જૈન સ્થાનો	૧૪
	૨ જૈન સાધુઓનો વિહાર	૧૬
	૩ ખુવાસો	૨૧

૩ પ્રસ્થાન ૨૨

૧ ઉદયપુરમાં ડેપ્યુટેશન	૨૩
૨ સ્વીકૃતિ	૨૪
૩ અણીનું ચૂકચું સો વર્ષ જીવે	૨૫
૪ સત્યાગ્રહની નોટીસ	૨૬
૫ બીજવાર ડેપ્યુટેશન	૨૭
૬ કર્તવ્યનું સ્મરણ	૨૭
૭ પ્રસ્થાન	૨૯

૪ સાધન અને સહકાર ૩૧

૧ બચના બચકારા	૩૨
૨ દહ નિશ્ચય	૩૩
૩ સિંધના માગો	૩૪
૪ શંકાશીલ જમત	૩૫
૫ સાધનો	૩૬
૬ સરકારી સહાયતા	૩૭
૭ કરાચી સંધનો જાદોખસ્ત	૪૧

૫ મારગાડ ૪૨

૧ લોકોનું આશ્ચર્ય	૪૩
૨ જેનોની વસ્તી	૪૩
૩ ધોર અજ્ઞાનતા	૪૩
૪ સંસ્થાઓ	૪૪
૫ જલોરનો કિલ્લો	૪૫
૬ નાઠોડા તીર્થ	૪૭

૭ બે કાલિસંગીયા	૪૮
૮ જીવદયા પ્રચારક મંડળ	૪૮
૯ સિવાજીગઢ	૪૮
૧૦ તેરાપંથી	૪૯
૧૧ આમીજીતા	૫૦
૧૨ રેતી અને બંદીઆ	૫૦
 ૬ માલાણી	 ૫૧
૧ લોક સ્વભાવ	૫૨
૨ માલાણીની વસ્તી	૫૩
૩ જૈનવસ્તી	૫૩
૪ જૈનોનું જીવન	૫૩
૫ 'સગમત'ની લ્હાણી	૫૫
૬ નિર્દોષ જીવન	૫૬
૭ એક અનુભવ	૫૭
૮ નવું જાડમેર	૫૮
૯ મુખ્ય પરગણાં	૫૯
૧૦ વસ્તી	૬૦
૧૧ ઉપજ	૬૦
૧૨ વેષ વ્યવહાર	૬૦
૧૩ જૂનું બાદશહેર	૬૧
૧૪ ઉત્પત્તિ	૬૧
૧૫ કિરાડું	૬૨
૧૬ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ	૬૩
૧૭ રેશન માસ્તરો	૬૪

૧૩ ધર્મમાં કટરતા	૮૪
૧૪ હાલાનું મદિર	૮૪
૧૫ શહીદ હિમાંશુવિજય	૮૫
૧૬ મહાવીર જયન્તી	૮૬

૯ હૈદાબાદ . ૮૯

૧ શહેરનું દેશ	૯૦
૨ સિંધી દિ'ડુઓ	૯૦
૩ સિંધી ભોઠોની ઘડા	૯૧
૪ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ	૯૨
૫ સાધુ વામવાની	૯૨
૬ જલેના પાર્વતી	૯૩
૭ જોનોની વસ્તી	૯૫
૮ મુજરાતી સમાજ	૯૫
૯ દર્શનીય સ્થાનો	૯૫

૧૦ હૈદાબાદથી કરાચી ૯૬

૧ સાપો અને વીછીઓ	૯૭
૨ સારાં માગો	૯૭
૩ સ્વયંસેવકોનો આનંદ	૯૮
૪ શ્રી સંઘને સંદેશ	૧૦૧
૫ 'સિંધ સેવક'ના તંત્રી	૧૦૨
૬ અમે શા માટે આવ્યા છીએ	૧૦૩

૧૧ પ્રવેશ ૧૦૫

૧ પત્રકારોની સન્માનતા	૧૦૬
-----------------------	-----

૭ સિંધમાં પ્રવેશ	૬૫
૧ ‘સાંઈ’ પ્રત્યે શ્રદ્ધા	૬૬
૨ સુક્ષ્માર્થી લીધું	૬૭
૩ ગુજરાતની ઝાખી	૬૮
૪ ધોરોનારો	૬૮
૫ કરાચીના શેડીઆઓ	૬૯
૬ સાધુઓનું સમ્મિલન	૬૯
૭ મૂર્તિપૂજનની ચર્ચા	૭૦
૮ નહેરોના પ્રયો	૭૧
૯ મીરપુરખાસ	૭૨
૧૦ મેસેરિયા	૭૩
૮ હાલા	૭૫
૧ અણ્ણધાર્યું આમંત્રણ	૭૫
૨ રસ્તાની વિકટતા	૭૬
૩ કુતરાનો ઉપદ્રવ	૭૭
૪ લુવાણા વાણીયા	૭૮
૫ ખરચુ જતા પાણીનું કામ નહિ	૭૯
૬ ઉટ-ગધેડાની સવારી	૮૦
૭ જૂરી આદતો	૮૦
૮ ટિકાના	૮૧
૯ લોકોની શ્રદ્ધા	૮૨
૧૦ હાલામાં જૈનો	૮૨
૧૧ સિઓનો વેષ	૮૩
૧૨ એકજ મહોલો	૮૩

૧૩ ધર્મમાં કટરતા	૮૪
૧૪ હાલાનું મંદિર	૮૪
૧૫ સહીદ હિમાંશુવિજય	૮૫
૧૬ મહાવીર જયન્તી	૮૬

૯ હૈદ્રાબાદ . ૮૯

૧ શહેરનું દરય	૯૦
૨ સિંધા દિંદુઓ	૯૦
૩ સિંધા લોઠાની ગદા	૯૧
૪ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ	૯૨
૫ સાધુ વાસવાની	૯૨
૬ બહેન પાર્વતી	૯૩
૭ જોનોની વસ્તી	૯૫
૮ યુજરાતી સમાજ	૯૫
૯ દર્શનીય સ્થાનો	૯૫

૧૦ હૈદ્રાબાદથી કરાચી ૯૬

૧ સાપો અને વીછીઓ	૯૭
૨ સારાં ગામો	૯૭
૩ સ્વયંસેવકોનો આનંદ	૯૮
૪ શ્રી સંઘને સંદેશ	૧૦૧
૫ ‘ સિંધ સેવક ’ના તંત્રી	૧૦૨
૬ અમે શા માટે આવ્યા છીએ?	૧૦૩

૧૧ પ્રવેશ ૧૦૫

૧ પત્રકારોની સન્માનતા	૧૦૬
-----------------------	-----

૨ 'ગુજગતી કરાળી'	૧૬૪
૩ શરુઆત ક્યારે થઇ ?	૧૬૬
૪ પારસી, વોરા વિગેરે	૧૬૮
૫ ગુજરાતીઓની પ્રવૃત્તિ	૧૬૮
૬ સંસ્થાઓ	૧૬૯
૧ હરિભાઈ પ્રાગજી કા. સ્કુલ	૧૬૯
૨ ગુજરાત વિદ્યાલય	૧૭૦
૩ શારદા મંદિર	૧૭૧
૪ મહાવીર વિદ્યાલય	૧૭૨
૭ અન્ય સંસ્થાઓ	૧૭૩
૮ વર્તમાન પત્રો	૧૭૪
૯ મુસલમાનોની પ્રવૃત્તિ	૧૭૪
૧૦ પારસીઓની પ્રવૃત્તિ	૧૭૫
૧૧ પ્રભુતત્વ પ્ર. મંડળ	૧૭૬
૧૨ ગુજરાતીઓની ઉદારતા	૧૭૬
૧૩ રાજકીય પ્રવૃત્તિ	૧૭૬
૧૪ ગુજરાતનગર	૧૭૭

૮ અન્ય વ્યક્તિઓ

૧૯૧

૧૮ જૈનોનું સ્થાન

૧૯૪

૧ જૈનો કયારે આઠ્યા ?	૧૯૪
૨ પાંજરાપોળ	૧૯૬
૩ જૈનોનો વધુ કાળો	૧૯૭
૪ મંદિર-ઉપાશ્રય	૧૯૭
૫ સંગઠન	૧૯૮
૬ પ્રાન્તાભિમાન	૧૯૯
૭ ગુજરાતીઓ	૨૦૦
૮ ધાર્મિક ફિરકા	૨૦૦
૯ આર્થિક સ્થિતિ	૨૦૧
૧૦ ખામીઓ	૨૦૨
૧૧ એક વધુ ખામી	૨૦૩
૧૨ જાહેર જીવન	૨૦૫
૧૩ આગેવાનો	૨૦૫
૧૪ સેવાભાવી યુવકો	૨૦૬
૧૫ જહેનોતી પ્રવૃત્તિ	૨૦૭

૧૯ સ્થાનકવાસી સંઘ

૨૦૯

૧ સ્થા. સંઘની સ્થિતિ	૨૦૯
૨ સંસ્થાઓ	૨૧૦
૩ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ	૨૧૦
૪ સાધુવિહારનો યશ	૨૧૧
૫ ભક્તિ અને પ્રેમ	૨૧૧
૬ વહિવટ	૨૨૦

૭ ક્રમ'પ	૨૨૧
૮ પ્રવાનો	૨૨૨
૯ મનુષ્ય-વર્ણના	૨૨૩
૨૦ મૂર્તિપૂજક ગંધ	૨૨૫
૧ વલિવટ	૨૨૬
૨ મંરથાઓ	૨૨૭
૩ ધાર્મિક મનોવૃત્તિ	૨૨૮
૪ સૌનો મદકા	૨૩૧
૫ શ્રદ્ધા અને બક્ષિત	૨૩૨

૫ વિન્નોની પરંપરા	૨૪૯
૬ દૈનિક કાર્યક્રમ	૨૫૦
૭ પ્રવૃત્તિના વિભાગ	૨૫૦
૮ સહકાર	૨૫૨
૯ પત્રકારોનો સહકાર	૨૫૪
૧૦ બહાર પડવો	૨૫૩
૧૧ વધુ સ્થિરતા	૨૫૭
૧૨ અકસ્માત નિવૃત્તિ	૨૬૦
૧૩ આજાર	૨૬૧
 ૨૩ અહિંસા પ્રચાર	 ૨૬૩
૧ ત્યાગ ત્યાગમાં ભેદ	૨૬૩
૨ સાધનો	૨૬૫
૩ સિંધી પુસ્તકો	૨૬૫
૪ વ્યાખ્યાનો	૨૬૬
૫ સિંધી કોશોનીઓમા	૨૬૮
૬ છુટક પ્રવૃત્તિ	૨૭૧
 ૨૪ વિશિષ્ટ સલાખો	 ૨૭૩
૧ કુકકનો વિરોધ	૨૭૩
૨ જીવદયા મેન્ડરન્સ	૨૭૭
 ૨૫ નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ	 ૨૮૦
૧ નવરાત્રિમાં પ્રવૃત્તિ	૨૮૧
૨ દશેરાના દિવસે	૨૮૯

૩ દ્વાદશ મંજી	૨૮૯
૪ કાળી ચૌદસ	૨૯૧
૫ મન્યવાદ	૨૯૧

૨૬ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ ૨૯૩

૧ વ્રતોચ્ચાગ્રજ	૨૯૪
૨ તપચા	૨૯૫
૩ અદાપ મદોત્તમ	૨૯૬
૪ શાન્તિરનાત્ર	૨૯૬
૫ અગ્નિનોએ લીધેલો લાભ	૨૯૭
૬ ધાર્મિક દરારો	૨૯૮
૭ ધાર્મિક મંદિરાઓના મેળાવડા	૨૯૯

૨૭ ગુરુદેવની જયન્તીઓ ૩૦૨

૧ કર્તવ્ય પાત્રન	૩૦૩
૨ જયન્તીઓનો પ્રયાગ	૩૦૪
૩ પદેલી જયન્તી	૩૦૪
૪ આકર્ષણો	૩૦૫
૫ કાર્યકર્તા	૩૦૫
૬ મર્વાધિક શ્રેય	૩૦૬
૭ 'જેન જ્યોતિ ગુ' કહે છે ?	૩૦૬
૮ બીજી જયન્તી	૩૦૬
૯ આકર્ષણો	૩૧૦
૧૦ વક્રત્વકળાની દગ્ધિપ	૩૧૦
૧૧ મર્વાધિક શ્રેય	૩૧૧

૨૮ દીક્ષા પ્રવૃત્તિ ૩૧૨

૧ મતભેદ	૩૧૨
૨ દીક્ષાનો ઉમેદવાર	૩૧૪
૩ સંઘસત્તા	૩૧૪
૪ ઉત્સવનો આદેશ	૩૧૫
૫ રંગમાં વધુ રંગ	૩૧૫
૬ વરઘોડો અને દીક્ષા	૩૧૬
૭ કમનસીબ બનાવ	૩૧૭

૨૯ સામાજિક પ્રવૃત્તિ ૩૨૧

૧ ગવર્નરની મુલાકાતો	૩૨૧
૨ જૈન ડીરેક્ટરી	૩૨૪
૩ શ્રીહિમાંશુવિજયજી સ્મારક	૩૨૫
૪ સાક્ષરોની જાગૃત્તિ	૩૨૬
૫ યુવક પ્રવૃત્તિ	૩૨૬
૬ યુવકો પ્રત્યે જે જોવા	૩૩૨

૩૦ ગરીબોને સહાય ૩૩૫

૧ સંખ્યા ઘટે છે કેમ ?	૩૩૬
૨ લાખોના દાન છતાં ગરીબો	૩૩૬
૩ માયનો મરો	૩૩૭
૪ સમાજનું સરીર સડે છે કેમ ?	૩૩૮
૫ એક યોજના	૩૩૮
૬ ગરીબોનો જીવ	૩૩૯
૭ કસ્ટોમરોની જરૂર	૩૪૦

૫ યોગાચાર્ય પ્રકાશદેવ	૩૭૫
૬ શ્રી રાયચુરાજનો દાયરો	૩૭૫
૭ રોક મહાસુખભાષ	૩૭૬
૮ જમનાદાસ ઉદાણી	૩૭૬
૯ ડૉ. થોમસ	૩૭૭
૧૦ ચીમનલાલ કીર્તીનકાર	૩૭૮
૧૧ મિસ માટીરુથ આદિ	૩૭૮
૧૨ મીરાંબહેનના ભજનો	૩૭૯
૩૬ સાપ્તજનિક પરિપદો	૩૮૦
૧ સિંધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિપદ	૩૮૧
૨ સર્વધર્મ પરિપદ	૩૮૫
૩ બેકાર કોન્ફરન્સ	૩૮૬
૪ આયુર્વેદ પરિપદ	૩૮૮
૩૭ મારી જીવનનોકા	૩૮૯
૧ મૃત્યુ એ શું છે ?	૩૯૦
૨ બિમારી શી વસ્તુ છે ?	૩૯૧
૩ વિચિત્ર અનુભવો	૩૯૨
૪ આભાર	૩૯૪
૫ ડૉ. ન્યાલયંદની કદર	૩૯૫
૩૮ કરાચીની કદરવાની	૩૯૮
૧ ઉદારતાની અવધિ	૩૯૯
૨ રમારકની ચર્ચા	૪૦૦

આભાર

‘મારી કેરુ યાત્રા’ નામના અમારા છેલ્લા પુસ્તક ઉપરના જે ચિત્રની પ્રશંસા દરેક જોનાર કરી રહેલ છે. એ ચિત્રના અને આ પુસ્તક ઉપરના ચિત્રકાર છે અગતરાઈ (કાઠિયાવાડ)ના ભાઈ જોડુલદાસ કાપડીયા. ભાઈ જોડુલદાસને પોતાની આ કળા ખૂબ વરી છે. તેઓએ હુમણું જોનાના છેલ્લા તીર્થંકર પ્રભુ શ્રી મહાવીર સ્વામીનું આપુરું ‘જીવનચરિત્ર’ ચિત્રોમાં ઉતાર્યું છે. આ ચિત્રો જોઈતાં તો આકર્ષક બન્યાં છે કે-કેઈપણ કળા-પ્રેમી અને કળાવિદ્ જોની સુક્રાકંઠે પ્રશંસા કર્યા વિના નથી રહેતો. કેવળ આ ગ્રંથના લેખક મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી પ્રત્યેની લક્ષિતથી પ્રેરાઈ નિઃસ્વાર્થવૃત્તિથી ચિત્ર બનાવી આપવા માટે અમે તેમનો ખરા જીગરથી આભાર માનીએ છીએ.

—પ્રકાશક.

ભારી સિંધયાત્રા

—: ૧ :—

હિંદમાં સિંધનું
સ્થાન

ભારતવર્ષની 'એ ભારી' નદીઓ ગંગા અને સિંધુ. એમાં સિંધુ નદીના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામેલો દેશ, તે સિંધદેશ. ૧૮૦૦ માઇલની લંબાઇવાળી સિંધુ નદી ઉત્તરથી દક્ષિણમાં પસાર થતાં, પોતાના કાંઠાના જે દેશને પૂર્વ-પશ્ચિમમાં વહેંચી નાખે છે એ દેશ તે સિંધદેશ. ઉત્તરમાંથી ખલ્જિસ્તાન, પંજાબ અને ભાવ-સપુરે, પૂર્વમાંથી જેસલમેર અને જોધપુરની રિયાસતોએ, દક્ષિણમાંથી અરબી સમુદ્ર અને કચ્છના રણે અને પશ્ચિમમાંથી હાલાપર્વતે જે દેશને ઘેરી લીધો છે, એ દેશ, તે સિંધદેશ. ભારતવર્ષમાં સિંધદેશ પણ પોતાનું અનોખું સ્થાન ધરાવે છે. હિંદુસ્તાનના ઘાઘ પણ દેશને વિદેશીઓના હુમલાઓ વધારેમાં વધારે સદવા પડ્યા હોય તો તે સિંધદેશને છે.

જૂનું સિંધ.

એક સમય હતો જ્યારે સિંધની સીમા અત્યારના કરતાં ઘણી વિશાળ હતી.

વર્તમાન સિંધની પરિસ્થિતિ જોતાં નિંધની આખી વસ્તી ૩૮૩૫૬૦૦ માણસોની છે. તેમાં દર સો માણસે ૭૩ મુસલમાન, ૨૫ હિંદુ અને ૨ ખ્રીશ્ચ જાતો (યુરોપીયન, ખ્રીસ્તી, પારસી વગેરે) છે. પચ્ચીશ ટકા જેટલા જે હિંદુઓ છે, તેઓના રીતરીવાજો, ખાનપાન અને ધરની રહેણીકરણી જોતાં લગભગ બધું જે મુસલમાની દેખાય છે. આ બધું જોઈને કોઈને પણ એ કદમના થયા વગર ન રહે કે સિંધમાં આટલી બધી મુસલમાની વસ્તી કેમ ? અને આ બધા હિંદુઓના રીવાજો મુસલમાનો જેવા કેમ ? કારણ એ છે કે સિંધમાં લગભગ બારસો વર્ષ સુધી મુસલમાનોનું જ રાજ્ય ગયું છે. નિરંતર બારસો વર્ષ સુધી એક જ કોમની રાજસત્તા ચાલુ રહે, તે દેશમાં થોડી પણ સંખ્યા ખ્રીશ્ચ કોમની રહેવા પામે, એ જ આવશ્યક ઉત્પન્ન કરે છે. ખરેખર ખુશી થયા જેવું છે કે ખાનપાન અને રીતરીવાજોમાં મુસલમાની સંસ્કૃતિ પેલી જવા છતાં પણ, સિંધમાં હજુ ૨૫ ટકા જેટલા જે હિંદુઓ મૌજૂદ છે, તેઓ પોતે એક હિંદુ તરીકેનું કંટર અભિમાન ગણે છે.

મુસલમાની રાજ્ય.

સિંધમાં મુસલમાની ગભ્યનો પમખેમારો મૌઘી પહેલાં જો કોઈનો થયો હોય, તો તે મહમદ બિન કાસીમનો છે. ઇ. મ. ૭૧૨માં આ કાસીમ સિંધ ઉપર ચઢી આવ્યો હતો. અને તેણે મૌઘી પહેલાં દેવળખંદર સર ક્યું હતું. હિંદુ મંદિરો લૂટ્યાં હતાં. અને નૈઋત્યકોટ (જે હાલનું હૈદરાબાદ છે) અને શિવીરતાન એ બે કિલ્લા જાત્યા. મહમદ બિન કાસીમની સામે લડનાર અલોરનો રાજા દાહીર હતો. મહમદ બિન કાસીમના સંબંધમાં અગદાદમાં ખલીફા પાસે ગમેલી ફરિયાદના કાગણે ખલીફાએ તેને જીવતો ને જીવતો ચામડામાં

જામનગર, ઘોળ, સરધાર, રાજકોટ, ગોડળ અને આખામડળની રાજગાદીઓ સ્થાપનાર પણ આ સમાના વંશને જ છે.

અર્ગુન વંશ.

ઇ. સ. ૧૫૨૧ થી ૧૫૫૪ સુધી અર્ગુન વંશ સિંધમાં રાજ્ય કર્યું. આ લોકો કંદહારના રહેવાસી હતા. અર્ગુન નામના એક મોગલ સરદારના તેઓ વંશજ હતા. આ અર્ગુન વંશ ઉમરઝા શાહહુશેન બ્યારે સિંધનો રાજા હતો, ત્યારે દિલ્હીનો બાદશાહ હુમાયુ, શેરખાન નામના પદાણે તેને હાંકી કાઢવાથી, સિંધમાં આવ્યો હતો. સિંધના અમુક ભાગને જીતવા તેણે કોશિય કરેલી, પણ તે કાબ્યો નહિ. ત્યાંથી જોધપુર ગયો, ત્યાંથી ઉમરકોટ તરફ પાઠો વળ્યો. ઇ. સ. ૧૫૪૨ માં હુમાયુની રાણી હુમીદાબેગમે આ ઉમરકોટમાં પુત્રને જન્મ આપ્યો. આ પુત્ર તેજ સમ્રાટ અકબર.

દુરખાન.

ઇ. સ. ૧૫૫૪ થી ૧૫૬૦ સુધી દુરખાન વંશના લોકોએ રાજ્ય કર્યું. દુરખાન એ મોગલોની એક જાત છે. છેલ્લો રાજા જાનીમેગ થયો. અને તેના મરણ પછી સિંધની સત્તા અકબરના હાથમાં આવી.

મોગલ સત્તા.

ઇ. સ. ૧૫૬૦ થી ૧૭૩૬ સુધી મોગલોની સત્તા સિંધ ઉપર રહી. મોગલ સમ્રાટ તરફથી સુબાઓ-નાનાઓ આવતા અને અહિંનો વહીવટ સંભાળતા.

કંદહાર.

ઇ. સ. ૧૭૩૬ થી ૧૭૮૧ સુધી કંદહાર વંશના લોકોએ રાજ્ય કર્યું. કહેવાય છે કે આ કંદહાર અરબોના વંશજથી સિંધમાં આવી વસેલા

અને એમ પણ કહેવાય છે કે તેઓ મદમદ થયગઅર સાહેબના દાકા હજરત અખ્યાસના વંશજ હતા. ઇ. સ. ૧૭૮૬માં ગુલામશાહ કંદોરાના વખતમાં અંગ્રેજો પહેલ વહેલાં વેપાર માટે સિંધમાં આવ્યા અને ઠંઠા અને શાહજંદરમાં પોતાના ડેરા નાખ્યા. ગુલામશાહ શરવીર અને બુદ્ધિશાળી હતા. તે એક વાગંગનાનો પુત્ર હતા. કંદોરા વંશીય રાજાઓમાં ગુલામશાહ વધારે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલ છે.

આજનું હૈદરાબાદ એ જૂના નેઝામઠોટ શહેરની જગ્યા ઉપર ઇ. સ. ૧૭૬૮માં નવેમરથી ફિત્તો બંધાવી ગુલામશાહે નવું શહેર વસાવ્યું, તે છે. ગુલામશાહે ખુદાબાદથી હૈદરાબાદમાં ગાદી ફેરવી, તેથી ખુદાબાદના પણ હિંદુઓ હૈદરાબાદ આવી વસ્યા.

ખુદાબાદના હિંદુઓ.

કહેવાય છે કે લારખાના જુલતાના ખુદાબાદમાં આગ લાગવાથી પણ હિંદુઓ હાલની પાસે આવી વસ્યા હતા. અહિં તેમણે જ ગામ વસાવ્યું તેનું નામ પણ ખુદાબાદ જ ગમ્યું. તે પછી તેઓ ગુલામશાહના વખતમાં હૈદરાબાદમાં આવી વસ્યા હતા. આથી હાલ પાસે નવું વસાવેલું ખુદાબાદ પણ ખુદાની માફકજ અદશ્ય થઈ ગયું.~વેરાન થઈ ગયું. આ હિંદુઓ એજ મોટે ભાગે અત્યાચારના આમીતો અને ભાષણધો છે.

હૈદરાબાદનો ફિત્તો, ત્યાં સુધી બંધાયો નહિ હતો, ત્યાં સુધી ખુદાબાદના આ હિંદુઓ સિંધુ નદીના કાંઠે રહ્યા હતા. આ હિંદુઓમાં ગીદુમલ પ્રધાન હતા. ગીદુમલના નામથી સિંધુનો આ કાંઠો ગીદુબંદર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો. ગુલામશાહે ફિત્તો બંધવાનું કામ દીવાન ગીદુમલને સોંપ્યું હતું. ફિત્તો બંધાયા પછી આ હિંદુઓ હૈદરાબાદ આવી વસ્યા.

મીરોનો સમય.

આ પછી મીરોનો સમય આવે છે. ઇ. સ. ૧૭૮૧ થી ૧૮૪૩ સુધી મીરોએ રાજ્ય ક્યું. કહેવાય છે કે મીરો બુલુચિસ્તાનથી આવ્યા હતા. આથી તેઓને બુલુચ કહેવામાં આવે છે. આમાં એક ઠાણખાન નામનો બહાદુર પુરુષ થઈ ગયો, તેથી તેઓ ઠાણપુરા કહેવાય છે. સિંધની સત્તા મળ્યા પછી તેઓ મીર કહેવાયા.

અંગ્રેજ સમય

ઇ. સ. ૧૮૦૬ માં મીર અને અંગ્રેજો વચ્ચે પહેલ વહેલા કરારો થયા. અર્થાત્ તેઓની પહેલી મિત્રતા બંધાઈ. સ્વાર્થની મિત્રતા ક્યાં સુધી રહે ? ઇ. સ. ૧૮૪૩ માં મીર નસીરખાન અને અંગ્રેજ લશ્કરની વચ્ચે મીયાણી આગળ મોરચાં મંડાયાં. અંગ્રેજો તરફનો નાયક સર ચાલ્સ નેપીયર હતો. આ લડાઈમાં અંગ્રેજોની હાર થઈ. મીર નસીરખાન અને બીજા મીરો પોતાનાં હથિયારો મૂકી દઈ નેપીયરની શરણે ગયા. તા. ૧૬-૨-૧૮૪૩ ના દિવસે હૈદરાબાદના કિસ્તા ઉપર સર ચાલ્સ નેપીયરે અંગ્રેજ વાવટો ફરકાવ્યો. કહેવાય છે કે નાઉમલ લોનવાણી નામના ઠોઠ પ્રખ્યાત હિંદુએ આ વખતે અંગ્રેજ સરકારને સારી મદદ કરેલી. ઇ. સ. ૧૮૪૮ માં આ મિંધ મુબ્બ ધવાકા સાથે જોડી દેવામાં આવ્યો. તે પછી ઇ. સ. ૧૯૩૬ ના એપ્રિલથી સિંધ પ્રાંતને એક સ્વતંત્ર પ્રાંત બનાવવામાં આવ્યો.

પરિવર્તન.

સિંધના ઇતિહાસની આટલી થોડી પણ ઝાંખી કરનાર કલ્પના કરી શકે કે આ દેશ એક વખતે કેવો હોવો જોઈએ ? હમણાં હમણાં સુધી પણ લૂટફાટ, અત્યાચારો, તોફાનો અને કતલોના કિસ્સા આપણે સાંભળતા

આવ્યા છીએ, પરંતુ બ્રિટીશ ગવર્નમેન્ટના અધિકાર નીચે છેલ્લા કેટલાક દિવસોથી પહેલાની અસાંતિ ઘણી શાન્ત પડી છે, એમ સિંધનેા કોઇપણ અનુભવી કહી શકે છે. લશ્કરના પાકા જલોગસ્તો થયા. દેશી અને અંગ્રેજ બાયાની શાળાઓ દ્વારા પ્રજા શિક્ષિત થવા લાગી. તાર, ટપાલ, વાયરેસ, રેડિયો આદિ સાધનો વધી જવાથી જુસ્મગારો જ્યાં ત્યાં નિર્ભયતાથી ધાધુ કરતા હતા, તે હવે કચ્ચા લાગ્યા છે. ગંદરી વ્યાપાર વધવાથી તથા વ્યાપારનું ક્ષેત્ર વધવાથી લોકોને પેટ ભરવાનું માધન મળવા લાગ્યું છે. ધાર્મિક જુસ્મો પણ ઓછા થયા છે. ધીરે ધીરે માલિયનો શોખ પણ વધવા લાગ્યો છે. સિંધુ નદીમાંથી નહેરો કાઢીને જ્યાં ત્યાં પાણીની પુષ્કળ છૂટ થઇ ગઇ છે. અને તેના લીધે ખેતી પણ ખૂબ વધી રહી છે. મ્યુનિસીપાલિટીઓ સ્થપાઇ ચૂકી છે અને તેથી સ્થાનિક સ્વરાજ્યના લાભો મળવા લાગ્યા છે. ઠેકાણે ઠેકાણે દવાખાનાં ઉઘડ્યાં છે.

આમ સમયના વહેવા સાથે સિંધની સ્થિતિમાં ઘણું પરિવર્તન થવા પામ્યું છે.

આખા સિંધને ગવર્નમેન્ટે આઠ જિલ્લાઓમાં વિભક્ત કર્યું છે—કરાચી, હિંદુસ્તાન, થરપારકર, દાદુ, નવાનશાહ, લારકાના, સુખપર અને ઉત્તર મરહટ. આમાં કરાચી, હિંદુસ્તાન વિગેરે કેટલાંક મુખ્ય સહેરો તો ખાસ જોવા લાયક છે. આખા સિંધમાં એકજ દેશી રાજ્ય છે અને તે ખૈરપુર.

પ્રાચીન સ્થાનો.

સિંધમાં અનેક પ્રાચીન સ્થાનો છે, કે જે પુરાતત્ત્વની દૃષ્ટિએ ઘણું જાણું સ્થાન ધરાવે છે.

લારકાના જિલ્લામાં આકરાણી રોશનથી લગભગ ૨૫ માઈલ દૂર 'મોહન-જો-ડેરો' નામનું જો સ્થાન છે, એનું જોડકામ થતાં એક

પુગણું શહેર ખંડેરરૂપે દાય લાગ્યાનું વર્ણોચી જાહેર થયું છે. જમીન-માંથી નીકળેલા મકાનોનું બાંધકામ અને ઘરોની રચના ધણીજ નવાઇ ઉપજાવે તેવી કહેવાય છે. કહેવાય છે કે ત્યાંની મટગની રચના તો ધણીજ અજાણ્ય બરેલી છે. એમાંથી જવાહરાત, માટીનાં અને ધાતુનાં વામણો અને એવી ઘણી પુગણી અનેક ચીજો નિકળી છે. ઇતિહાસકારો કહે છે કે પહેલાં આર્ય લોકોનું આ નિવાસસ્થાન હતું.

મોહન-જો-ડેરાનું જ્યારથી ખોદ કામ થયું છે, ત્યારથી પુરાતત્ત્વના શોખીનોમાં ખૂબ જિજ્ઞાસા જાગી છે. આની શોધખોળો તો દુનિયાના શોધકોને ભાગતવર્ષની પ્રાચીન સંસ્કૃતિની સંપૂર્ણ ખાતરી કરી આપી છે. ‘મોહન-જો-ડેરા’નું ‘મર’ નામ સિંધીમાં ‘મુહે’ જો ડેરા’ એવું છે, અર્થાત્ મહાનો ઢગલો.

સિંધના એક ઇતિહાસકાર પ્રો. હોરમવજીએ ‘મોહન જો ડેરા’ સંબંધી અંગ્રેજીમાં એક પુસ્તક લખ્યું છે. તેમણે પણ ‘મોહન જો ડેરા’નો અર્થ ‘મહાનો ઢગલો.’ એવો કયો છે. પ્રોફેસર હોરમવજીએ આની ઉત્પત્તિ સંબંધી જણાવતાં જતાબધું કે—‘હલુરાય નામનો રાજા વિષયાંધ હતો. તેણે પોતાની ભાણેજ ઉપર કુદૃષ્ટિ કરી. રાજાનો નિયમ હતો કે ‘જે કન્યાનું ગામમાં લગ્ન થાય, તે કન્યાને પહેલી રાતે રાજા પાસે મોકલવી જોઇએ.’ ભાણેજને માટે પણ આ નિયમ લાય પડતો હતો. તેણે પોતાની જેનને સૂચન કર્યું. જેન સખ્ત નારાજ થઇ, ક્રોધિત થઇ, અને રાજાને શાપ આપ્યો. જેનના આ શાપથી રાજા અને તેનું નગર રસાતળમાં ધસી ગયું. આ ગામનું નામ હતું બ્રહ્મનાબાદ. અહિં મહાનો જે ઢગલો બન્યો, તેના ઉપરથી ‘મહણ જો ઘારો’—‘મોહન-જો-ડેરા’ નામ પડ્યું છે.’

બીજું પુરાણ સ્થાન ‘સિંકર જો ડેરા.’ આ પણ લારકાના જિલ્લામાં છે. અહિંથી ઘણા પ્રાચીન સિક્કા મળ્યા છે.

અને ત્રીજું ‘ કાઠુ જો ડેરા ’ છે. આ સ્થાન મીરપુરખાસની પાસે શોધાયું છે. બ્રાહ્મણ વંશના બીજા રાજા ચંદ્રે આ સ્થળે બૌદ્ધ ધર્મના બંધાવેલાં મંદિરો આ સ્થાનભાષી નિકળ્યાં છે.

આ મિત્રાય હકા, સાધજેલાનું મંદિર અને તે હિપરાન્ત એવાં અનેક સ્થાનો છે કે જ્યાં પ્રાચીન અવશેષો મારૂમ પડે છે અને દર્શનીય મકાનો છે. કોઇ કોઇ સ્થળે ગરમ પાણીના કુંડો છે, તો કોઇ કોઇ સ્થળે સુંદર પહોડોની ટેકરીઓ છે. કોઇ સ્થળે રેગીસ્તાન (રેતીનાં સ્થળ) છે તો કોઇ સ્થળે નહેરોનાં ફેલાએલા પાણીથી લીલીછમ જમીન આંખને હંડક આપે છે.

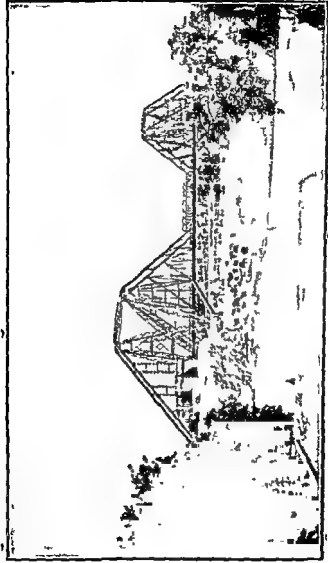
ખેરપુર રાજ્યના રાણીપુરથી થોડે દૂર હરાઝ નામનું એક ન્હાનું ગામ છે. અહિં સચલ ક્ષીરનો મહબરો છે. કરાચીના જૂતપૂર્વ મેયર બાઇ હાતીમ અબવી, તેનું વર્ણન કરતાં લખે છે કે :

‘ આ મહબરો એટલો બધો ભવ્ય છે કે અનેક માર્દસ ફરથી તેના ગગન-ચૂંબક મિનારાઓ જોઈ શકાય છે. આ મિનારો એક ગાઢ જંગલની વચ્ચે છે અને રોંઠડો માઇલ સુધી આધુનિક સંસ્કૃતિનું એકે ચિન્હ નજરે પડતું નથી. ’

સચલ ક્ષીર કાણુ હતા ? તેમનો પરિચય બાઇ હાતીમ અબવીએ પોતાના લેખમાં કરાવ્યો છે કે જે, ‘ મહાયુજરાત ’ ના દીવાળી અંકમાં પ્રકટ થયો છે.

સાખ્ખર ખરાજ.

આખા સિંધને લીલોછમ બનાવનાર, એ ‘ સાખ્ખર ખરાજ ’ છે. ‘ સાખ્ખર ખરાજ ’ નામનો સિંધુ નદી પરનો બંધ, એ એક દર્શનીય વસ્તુ કહેવાય છે. આ બંધની લંબાઈ ૧ માઇલની છે. તેમાં ૬૦ પુટ

ભારી સિંધયાનાશ

ઉદાળાદનાં ઉવાળાસાં (મ'ધ)

સિંધની ઉંટગારી

પહોળી એવી ૬૬ કમાનો છે. આ બંધમાં ૧૪૦૦ મણુ વજનનું એક એક બારણું છે. બારણાની લંબાઈ ૧૮ ફુટ છે. આ દરવાજાઓ દ્વારા નહેરોના જુદા જુદા કાંટાઓમાં પાણી ભય છે. દરવાજા એવા બારે છે કે એને માટે વીજળીનાં યંત્રો જોડવામાં આવ્યાં છે. 'સફર બેરાજ' નું એકંદર ખર્ચ ૨૦ કરોડ રૂપિયા થયાનું કહેવાય છે.

વિદ્રોનો શું કહે છે ?

સિંધ ભારતવર્ષના ઇતિહાસમાં એક અનોખું સ્થાન ધરાવે છે. સિંધની પ્રસિદ્ધિમાં રણ (રેલી), ઉંટ અને ગધેડાંને મુખ્ય સ્થાન કેટલાક ભેખડો આવે છે. સિંધના રણનાં વખાણ કરતાં, શુભરાતના મહાકવિ ન્હાનાલાલ કહે છે:—

“ જાગની નમરવેલી કરતાં શકુતલાની વનવેલી અધિક છે, એમ લઢમારા દેરા કરતાં ચે લઢમારાં તો રણ અધિકાં, લમારા રણ તો ભણે સંજવન પાનારા, આવ્યાને અમૃત છાટેનારા. ” ૧

વળા તેઓ સિંધની ગૌરવગાથા ગાતાં કહે છે:—

‘ સિંધ આર્યોનું’ આદિનિવાસ સ્થાન છે. સિંધ પાછળ જન્મલંકા ઇતિહાસ છે. પંજાબ અને અફઘાનિસ્તાનની પટોરામાં રહેલો એ પ્રાત અત્યારે ઇતિહાસ રચી રહ્યો છે. ૨

આમ સિંધ, અતિદાસિક દૃષ્ટિએ અને સાહિત્યિક દૃષ્ટિએ પણ મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. સિંધની અનેક જાગૃતો છે કે જે ઉદ્દેશનીય છે; પરંતુ અદિં મારો ધરાદો સિંધ સંબંધી દ્રુઢ પરિચય આપવા પૂરતો હોઈ, આદ્યેથી જ સતોષ માનવામાં આવે છે.

—: ૨ :—

જૈન દષ્ટિએ જૂનું
સિંધ.

==

જૈન ધર્મના પ્રચારનો મુખ્ય આધાર જૈન સાધુઓ ઉપર રહેલો છે. હંમેશા પગે ચાલવું, ઠોઠ પશુ જાતની સવારી ન કરવી, દ્રવ્યના વ્યવહારથી દૂર રહેવું, બિજાવૃત્તિથી નિર્વાહ કરવો, ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો, સાંસારિક પ્રત્રોભનોથી દૂર રહેવું, સાદું કે નરસું જે કંઈ મળ્યું તેને ઉપયોગમાં લેવું, સ્ત્રીયોના સ સર્ગથી દૂર રહેવું, ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના કલ્પિત આચારો હોવા છતાં, જૂના સમયમાં જૈન સાધુઓએ વિકટમાં વિકટ અને ભયંકરમાં ભયંકર જંગલો, પહાડો, નદી, નાળાં અને રણોનું ઉત્ખંધન કરી દૂર દૂરના દેશો સુધી મુસાફરી કરેલી છે. મિંધ દેશ, કે જેનો ટૂંક પરિચય પડેલા પ્રકચ્છમાં કરાવનામાં આવેલ છે, એવા દેશમાં પણ એક સમયે જૈન ધર્મની જાહોજલાલી હતી. સંખ્યાબધ જેનાચાર્યોથી આ જૂમિ પરિત્ર થતી હતી. કહેવાય છે કે સિંધ દેશમાં એક વખતે ૫૦૦

જૈન મંદિરો હતા. મુસલમાનોના રાજ્ય કાળમાં પણ આ દેશમાં જૈન સાધુઓએ આવી ગળાઓ ઉપર પોતાના ચાગ્રિની છાપો પાડી હતી. જૈનધર્મ પાળનારા અનેક શ્રીમંતોએ જૈનધર્મની પ્રભાવનાના અનેક કાર્યો કર્યા હતા, એવું જૈન ઇતિહાસમાંથી પુગવાય થાય છે.

જૂનાં જૈન સ્થાનો.

ઠાણિયત ઠાણને ખગર નહિ હોય કે, આજે 'ગોડી પાર્શ્વનાથ'ના નામે જે પ્રસિદ્ધિ થઈ રહી છે, એ ગોડીજીનું મુખ્ય સ્થાન સિંધમાં જ હતું-છે. નગરપારકરથી લગભગ પચીસ માઇલ દૂર અને ગદગરોડથી લગભગ ૭૦-૮૦ માઇલ દૂર 'ગોડી મંદિર' નામનું એક ગામ છે. અત્યારે માત્ર ત્યાં બીનોની જ વસ્તી છે સિંધરખ ઘોડીજીનું મંદિર છે મૂર્તિ વિગેરે કંઈ નથી મંદિર જીર્ણ શીર્ષ ચર્ચ ગયું છે. મરઘારે તેની મરમત કરાવી છે આજથી વીસ વર્ષ પહેલાં નગરઠાણના એસીસ્ટન્ટ ઇન્જનીયર શ્રીયુત દ્રોહચંદ્ર ખી ઇલનાથી ત્યાં જાતે જોઈ આવેલા અને મરમતી હુકમથી એમાં શુ સુધારો વધારો કરવો આવશ્યક છે, એનું અદાજપત્ર તૈયાર કરી આવેલા મંદિરની પાસે એક ભોયર છે તેમાં ઉતરવાની તેમણે ઠાણિય કરેલી, પણ બીનોએ ભય જતાવવાથી તેઓ ઉતર્યા નહિ ગોડીજીના મંદિરના ઠાંટ વિગેરેના પાથરો ઉમ-ઠાંટમાં એક સગમરી ખગનાના વરડા વિગેરેમાં લગાવવામાં આવ્યા છે મત્તગમી મગના ગનેના એક સ્તંભમાં સુગતથી એક મધ નિખ્યાનું વર્ણન છે સદા અદમદાવાદ, આજૂ, સંખેશ્વર અને રાધનપુર થઈ સોઇ ગામ, કે જે સિંધમાં જવા માટે ગુજરાતના નાકા ઉપર છેલ્લા ગામ છે, ત્યાંથી ગયું ઉતરીને સિંધ તરફ ગયો હતો, પરન્તુ ત્યાંથી આગળ વધવું ધણજ

કદીન લાગવાથી ત્યાંજ ગોડીજીની ભાવપૂર્વક સ્તુતિ કરી. ગોડીજી મહારાજે સંધને ત્યાં દર્શન દીધાં. સંધ ખુશી થયો. ચાર દિવસ ત્યાં મુકામ રાખી-હિતસવ કરી, પીણુડીના જાડ નીચે ગોડીજીનાં પગલાં સ્થાપી, સંધ પાછો રાધનપુર ગયો. અત્યારે આ ખાલી મંદિર જૈનોના કબજામાં છે, નગરપારકરના જૈનો તરફથી એક બીલ રાખ્યો છે, તે સંભાળ રાખે છે.

આ સિવાય પ્રાચીન તીર્થંજીનાઓમાંથી પણ ગોડીજીનું મુખ્ય સ્થાન સિંધમાં હોવાનું જણાય છે. આજ તો ગોડી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિઓ મંદિરે મંદિરે દેખાય છે.

આજનું ઉમરગોટ એક વખતે સિંધમાં જૈનોનું મુખ્ય સ્થાન હતું. આજે પણ ત્યાં એક મંદિર અને પંદરેક શ્રાવકનાં ઘર મૌજૂદ છે.

આ સિવાય ધરપારકર જીજ્ઞાના નગરપારકર તાલુકાનાં જે ગામો પણ જૈનદષ્ટિએ અતિ જૂનાં છે. ભૂદેસર ને પારાનગર. ભૂદેશ્વરમાં પ્રસિદ્ધ ધર્મપ્રેમી મેધો તથા કાજળશા રહેતા હતા, એમ કહેવાય છે. મેધોશા પાટણથી આવેલ ને સાથે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મૂર્તિ લાવેલ. આજે પંજી અહિં મૂર્તિવિનાનાં પ્રાચીન ત્રણ મંદિરો હિમાં છે, કે જે સરકારને કબજે છે.

નગરપારકરની આમપાસમાં વીરાવાવ, આંધીગામ, ચૂડીયા, ખેરાણા વડછ-એ ગામો છે, કે જ્યાં જૈનોનાં પંદર પંદર વીસવીસ ઘર છે. નગરપારકર અને વીરાવાવમાં તો મંદિર પણ છે. નગરપારકરમાં કુવાડીયા મૂલજી ભવાન અને આંધી ગામમાં જ્યેષ્ઠ ચણુરભાઈ-એ ધર્મપ્રેમી મહાનુભાવો છે. આ ગામોમાં રહેનારાઓની બોલચાલ, ખાનપાન, વ્યવહાર બધું ગુજરાતી છે. લખવા-બોલવાની ભાષા પણ ગુજરાતી છે. ગુજરાતની સાવ નજીક હોય ગુજરાત સાથે વધુ સંગંધ છે. અહિં સુધી તો ઠોઠ ઠોઠ સાધુઓ પણ આવે છે.

મીરપુરખાસની પાસે કાદુ-જો-ડોરોનું જે સ્થાન થોડા વર્ષો પહેલાં જોદવામાં આવ્યું હતું, તેમાંથી ધણી પ્રાચીન મૂર્તિઓ નીકળી છે. કદેવાય છે, કે એમાંની કેટલીક મૂર્તિઓ જૈન મૂર્તિઓ છે.

અત્યારે મારવાડની દક્ષિણમાં ગણાતું જૂનું બાડમેર અને નવું બાડમેર એ પણ એક વખતે જૈનધર્મની જાડોત્તલાલીવાળાં સ્થાનો હતાં, એવું ત્યાંનાં મંદિરો અને જૂના શિલાલેખો ઉપરથી પ્રત્યક્ષ જોઈ શકાય છે.

આ સિવાય બીજાં એવાં અનેક સ્થાનો છે, કે જ્યાંથી જૈનધર્મનાં પ્રાચીન આવશેષો મળે છે.

જૈન સાધુઓનો વિહાર.

જે દેશમાં જૈનધર્મનાં પ્રાચીન સ્થાનો મળતાં હોય, તે દેશમાં કાંઈ વખતે જૈન સાધુઓનો વિહાર મોટા પ્રમાણમાં થયો હોય એ એક સ્વાભાવિક વસ્તુ છે, અને જ્યાં જ્યાં જૈન સાધુઓ વિચર્યાં હોય, ત્યાં ત્યાં કંઈને કંઈ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ થમ હોય, તે પણ સ્વાભાવિક છે.

જૈનાચાર્યોએ લખેલી જૂની પદાવલિઓ અને પ્રશસ્તિઓમાં એવાં સંક્રોડો પ્રમાણે મળે છે કે જેમાં જૈનાચાર્યોના સિંધમાં વિચરવાના ઉલ્લેખો મળે છે. જૂનામાં જૂનું પ્રમાણુ વિ. સ. પૂર્વે લગભગ ૪૦૦ ના સમયનું છે, કે જે વખતે રત્નપ્રભાસૂરિના પદ્ધર ચક્રદેવસૂરિ સિંધમાં આવ્યા હતા. અને સિંધમાં આવતાં તેમને ઘણું કષ્ટ ઉઠાવવું પડ્યું હતું. આ ચક્રદેવ-મુનિના ઉપદેશથી કંઈ નામના એક રાજપુત્રે જૈન મંદિરો બંધાવ્યાં હતાં, અને પછી દીક્ષા લીધી હતી.

કંઈક મુનિના સમયમાં મરકોટના કિલ્લાનું જોદકામ કરતાં નેમિનાથની મૂર્તિ નીકળી હતી. આ વખતે મરકોટનો માંડગિક રાજા-કાકુ હતો. તેણે

આવકોને બોલાવી મૂર્તિ સોપા દીધી હતી. આવકોએ એક સુંદર મંદિર બાંધાવ્યું અને કુચ્છમૂરિના હાથે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી

વિક્રમગણના માદી ઉપર આવ્યા પહેલાની આ વાત છે.

માળવાની ગજધાની ઉગ્ગૈનીનો રાજા ગર્દભિસ્વ મહા અત્યાચારી હતો. જૈન સાધ્વી સગરવતીને પોતાના મહેવમા ઉપાડી ગયો. જૈન સંધે ગર્દભિસ્વને ઘણું સમજાવ્યું. પણ તેણે ન માન્યું. તે વખતના મહાન આચાર્ય કાલકાચાર્ય પોતે પણ ઘણી કોશિશ કરી. ગર્દભિસ્વ એકનો એ ન થયો આખરે કાલકાચાર્ય પ્રતિજ્ઞા કરી કે- 'ગજન' માદી ઉપરથી ઉખેડી ન નાખું, તો જૈન સાધુ નહિં.' ત્યાગી જૈનાચાર્યથી, પ્રજ્ઞના પિતા તરીકે ગણાતા ગજનો આ અત્યાચાર સહન ન થયો. ગજની પાશવિ-ક્તામા પ્રજ્ઞની બહેન બેટીઓની ધવિત્રતા જોખમમાં આવતી જોઈ કાલકાચાર્યનું ખૂન ઉછળી આવ્યું. તેઓ ઉગ્ગૈન છોડે છે, અને અનેક કબોટા વેરી સિંધમાં આવે છે. સિંધુ નદીને પાર કરી તેઓ સાખી રાજ્યોને મળે છે. આ સાખીઓ તે હોનાનું કહેવાય છે, કે જે સિંધિઅન તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. સિકંદર પછી સિંધિઅન લોકોએ મિથ છલ્યો હતો. કાલકાચાર્ય જુદા જુદા સ્થાનોના કુલ ૯૬ સાખી રાજ્યોને મળે છે, અને તેઓને માળવા અને બીજા પ્રાન્તો અપાવવાની શરતે સૌરાષ્ટ્રમાં યજ્ઞને લઈ જાય છે. ગર્દભિસ્વની સાથે યુદ્ધ થાય છે. ગર્દભિસ્વને ગારીષી ઉખેડી નાખવામાં આવે છે, અને તે શક રાજ્યોને માળવા તથા જુદા જુદા પ્રાંતો કાલકાચાર્ય વહેંચી આપે છે, અને પોતે તો સાધુના સાધુ જ રહે છે.

આ પ્રમાણે કાલકાચાર્યનું મિથ દેશમાં આવ્યું, એ જૂનું છે, અને જૈન ઇતિહાસમાં એક અનોખી વસ્તુ ગણાય છે.

પિ. મં. ૬૮૪માં આચાર્ય દેવશૂભમુગ્ધિએ મિથ પ્રાન્તના ગવ ગોમયને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યો હતો આની પગપગ વિક્રમની

ચૌદમી શતાબ્દિ સુધી સિંધમાં હતી. છેવટે તેની પેઢીમાં યએસો લુણાચાહ નામનો ગૃહસ્થ મારવાડમાં ગયો, અને તેનું કુળ એ લુણાવત કહેવાયું.

વિ. સં. ૧૧૩૦ની લગભગમાં મરઝોટ, કે જે અત્યારે મરોટ કહેવાય છે, ત્યાં જિનવલ્લભસૂરિએ એક મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી અને 'ઉપદેશમાળા'ની એક ગાથા ઉપર ૬ મહિના સુધી વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. આ શતાબ્દિમાં જિનભદ્ર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય વાચક પદ્મપ્રભ પણ ત્રિપુરા દેવીની આગવના કરવા માટે સિંધમાં આવ્યા હતા. તેઓ ડંભરેલપુરમાં ગયા હતા, જ્યાં નામના એક દાની શ્રાવકે મોટો ઉત્સવ કર્યો હતો. અહિંના રાજાએ એક મંદિર બંધાવ્યું અને ઉપાધ્યાયજીએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી.

વિ. સં. ૧૨૨૭માં આ મરઝોટમાં જિનપતિસૂરિએ ત્રણ જથ્થેને દીક્ષા આપી હતી. 'વિર્ગમિત્રિવેણી'માં મરઝોટને 'મહાતીર્થ' તરીકે ઓળખાવ્યું છે.

વિ. સં. ૧૨૮૦માં જિનચન્દ્રસૂરિએ ઉચ્ચનગરમાં કેટલાક સ્ત્રી પુરોધાને દીક્ષા આપી હતી.

વિ. સં. ૧૨૮૨માં આચાર્ય સિદ્ધિસૂરિએ ઉચ્ચનગરમાં શાક લાધાએ કગવેલા મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. આ વખતે ત્યાં ૭૦૦ ઘર જૈનોનાં હતાં.

વિ. સં. ૧૨૯૩માં આચાર્ય કુક્કસગ્નિયું ચૌમાસું મરઝોટ (મારોટ)માં યયુ હતું. ચૌરડિયા ગોત્રના શાક કાના અને માનાએ આત લાખનું દ્રવ્ય ખર્ચીને સિદ્ધાયજીનો સંઘ કાઢ્યો હતો.

વિ. સં. ૧૩૦૯માં શેઠ વિમલચન્દ્રે જિનેશ્વરસૂરિ પાસે નગરઝોટમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

વિ. સ. ૧૩૧૭માં આચાર્ય દેવગુપ્તસૂરિ સિંધમાં આવ્યા અને રેણુકોટમાં ચોમાસું કયું. ૩૦૦ ઘર નવાં જૈનોનાં બનાવ્યાં, અને મહાવીરસ્વામીના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી.

વિ. સ. ૧૩૪૫માં આચાર્ય સિદ્ધિસૂરિના આજ્ઞાકારી જયકલશ ઉપાધ્યાયે સિંધમાં વિહાર કરીને ઘણાં શુભ કાર્યો કરાવ્યાં હતાં.

વિ. સ. ૧૩૭૪માં દેવરાજપુરમાં રાજેન્દ્રચન્દ્રાચાર્યનું આચાર્યપદ અને કેટલાકોની દીક્ષા થઈ હતી.

વિ. સ. ૧૩૮૪માં જિનકુશલસૂરિએ કયાસપુરમાં અને રેણુકોટમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

વિ. સ. ૧૩૮૬માં જિનકુશલસૂરિ સિંધના દેરાઉચ નગરમાં રવર્ગ-વાસી થયા હતા, અને તેમના શિષ્ય જિનમાણુકયસૂરિ, ગુરૂની સમાધિનાં દર્શન કરવા ગયા હતા. ત્યાંથી જેસલમેર જતાં પાણીના અભાવે તેઓ રવર્ગવાસી થયા હતા.

વિ. સ. ૧૪૬૦માં ભુવનગલાચાર્યે દ્રોહદ્દામાં ચોમાસું કયું હતું.

વિ. સ. ૧૪૮૩માં જયસાગર ઉપાધ્યાયે મમ્મગવાહનમાં ચોમાસું કયું હતું.

વિ. સ. ૧૪૮૩માં ફરીદપુત્રી નગરોટની યાત્રા માટે એક મંન નિકળ્યો હતો.

વિ. સ. ૧૪૮૩માં જયમાગર ઉપાધ્યાય માગાગખપુરમાં આવ્યા હતા. આ વખતે અહિં આવકોના ૧૦૦ થઈ હતા.

વિ. સં ૧૪૮૪માં જયસાગર ઉપાધ્યાયે મલીકવાહનપુરમાં ચોમાસું કયું હતું.

વિ. સ. ૧૪૮૪માં જયમાગર ઉપાધ્યાયે કાંગડામાં આદિનાથ ભગવાનની યાત્રા કરી હતી.

સોળમી શતાબ્દમાં થઇ ગએલ જિનચન્દ્રસૂરિના શિષ્ય જિનસન્દ્રસૂરિએ સિંધમાં પંચનદની માધના કરી હતી.

વિ. સ. ૧૬૫૨માં જિનચન્દ્રસૂરિ પંચનદને સાધીને દેગણનગર ગયા હતા, ત્યાં જિનકુશલસૂરિનાં પગલાંનાં દર્શન કર્યાં હતા.

વિ. સ. ૧૬૬૭માં સમયસુંદરજીએ ઉચ્ચનગરમાં 'આવક-આર-ધના' નામનો ગ્રન્થ જનાવ્યો હતો. શ્રી સમય સુંદરજી મદાન કવિ હતા, તેમનાં સિંધી બાપામાં પણ જનાવેલાં કોઇ કોઇ સ્તવન મળે છે.

આ સિવાય મુલતાન, ખોળવાહન, પગ્ગુરોડ કોટ, તરપાટક, મલીકવાહનપુર, ગોપાયલપુર, કોટીમગ્રામ, હાજી-ખાં-ડેરા, ઇરમાઇય ખાં-ડેરા, ભેલગનગર, ખારખારા, હુનિયાપુર, સણીનગર, નમાનગર, નયરંગખાન, લોહીપુર વિગેરે એવાં અનેક ગામો છે, કે ત્યાં અનેક જૈન ધટનાઓ થયાના ઉદ્ધેષો, પદાવલિયો અને બીજા અનેક અંશોમાંથી મળે છે.

આવી રીતે સત્તરમી સતાબ્દ પછી સાધુઓ સિંધમાં વિચર્યા હોય, તે મ બધીનું પ્રમાણ જ્યાંસુધી ન મળે, ત્યાંસુધી આપણે માની શકીએ કે છેલ્લાં લગભગ ત્રણસો વર્ષથી સાધુઓનો વિહાર સિંધમાં બધ રહ્યો હોવો જોઈએ.

ખુલાસો

એક ખુલાસો કરી નાખવો જરૂરનો છે. ઉપર સિંધનાં જે જે ગામોમાં જૈન સાધુઓનાં આબ્યાનો અને જૈન ધટનાઓ જન્યાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તે બધાંયે ગામો અત્યારે સિંધમાં છે, એવું નથી. તેમાંના કેટલાંક ગામોનું અત્યારે નામ પણ નથી. કેટલાંક ગામો ભાવલપુર સ્ટેટમાં છે. કેટલાક પૂંજબમાં છે. કેટલાક રાજપુતાનામાં છે અને કેટલાક હંઠ સરહદ ઉપર છે. આમ હોવાનું એક જ કારણ છે, અને તે પહેલાં પ્રકરણમાં બતાવ્યું છે તેમ, સિંધની હદ અત્યારે જેટલી માનવામાં આવે છે, તેટલીજ પહેલાં ન હતી. પૂંજબ, અફઘાનિસ્તાન, વાયવ્ય સરહદ, બહુચિસ્તાન, ભાવલપુર, રાજપુતાના અને જેમચમેર, એનો મોટો ભાગ સિંધનીજ અન્તર્ગત હતો, અને તેટલા માટે તે બધાં ગામોનો ઉલ્લેખ સિંધમાં કર્યો છે. ખરી રીતે અત્યારે તો ઉપરના બધા દેશોથી—પ્રાંતોથી મિંધ એટલો બધો છુટો પડી ગયો છે કે જેથી જૈનસાધુઓનું વિચરવું વધારે કષ્ટસામ્ય અને બચકર છે. જૂનાવખતમાં પણ જૈનસાધુઓનો વિહાર, નૈઋત્યકોટ કે જે અત્યારનું હિંદાગાદ છે, ત્યાં સુધી અથવા એક વખતનું દસ—વીસ મચ્છીમારોનું ગામડું ધડગોળંદર, કે જે અત્યારે કરાચી તરીકે ઓળખાઈ રહ્યું છે, ત્યાં સુધી તો ચલાવું પ્રમાણ મળતું નથી. બાકી સત્તરમી સતાબ્દ સુધી સિંધના અમુક અમુક ભાગમાં સાધુઓ વિચર્યા છે, એ વાત નક્કી છે.

પ્રથમ વર્ષ ઉપગની વાત છે. જગતપૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મશાસ્ત્રી મહારાજનું ચતુર્માસ યજ્ઞાવર (નવા શહેર)માં હતું કરાચીના એક ગૃહસ્થ ગુરુ મહારાજને વદન કરવા આવ્યા. થોડા દિવસની રિયરતા કરી. પગપર પરિચય થયો. તેમણે સિધ જેવા અનાર્થ કહેવાતા મુલકમાં ગુરુમહારાજને પધારવા માટે વિનંતિ કરી “ હજારો વર્ષના ઇતિહાસમાં કોઈ પણ જૈન સાધુ સિધમાં આવ્યા હોય એવું અમે જાણતા નથી કંઈ થયું છે, પણ આપ જ સાદસ ખેડી શકશો અને સિધનો દરવાજો ખોલી શકશો ” આ એમના શબ્દો હતા તે પછી તો વર્ષો બદલે મુગોના બહાણા વહી ગયા ગુરુદેવ પણ સ્વર્ગે સિધાવ્યા, છતાં કરાચીના તે પ્રમિદ્ધ કાર્યકર્તા ભ્રામર પોપટલાલ શાહ (પી ટી શાહ)ની વિનંતિએ વિરામ ન લીધો તેમની વિનંતિ બરાબર ચાલુ રહી. સિધમાં પ્રયાગ કરી શકે, કંપે સહન કરી શકે, જૈનેત્વ પ્રભા ઉપર

પ્રભાવ પાડી શકે, આવા કોઈ પણ સમયે સાધુને સિંધમાં લાવવાની કોશિશ તે અને તેમના મિત્ર ખુશાલભાઈ વસ્તાયંદ વિગેરે કરતા રહ્યા. કરાચીના સંધમાં પણ તે સંબંધી ઉઠાપોઠ ચાલુ રહ્યો. ગમે તે ખર્ચે સાધુઓને સિંધમાં લાવવા, આ ભાવના કરાચીના પ્રત્યેક ગૃહસ્થને ઉત્પન્ન થઈ. ભાઈ પોપટલાલ તે પછી તો અનેક વખત મળ્યા અને પત્રવ્યવહાર દ્વારા પણ એમની વિનંતિ ચાલુ રહી.

ઉદયપુરમાં ડેપ્યુટેશન.

મિંધ એટલે જલ્દી એક બીજી દુનિયા, એમ અમે સમજતા. ' જૈન સાધુથી સિંધમાં જઈ શકાય જ નહિ. ' ' સિંધ તો એક રાક્ષસી મુલક છે. ' ' પણ ચાલવાનું, રેતીના રણોને રમદોળી આમળ વધવાનું, ભિક્ષાની દુર્લભતા, જંગલો પસાર કરવાનાં, આવી સ્થિતિમાં જૈન સાધુનું સિંધમાં જવું વધારે ખતરનાક કહી શકાય. દિવસો વીતતા ગયા, પરંતુ શ્રી પોપટલાલના શબ્દોનો ધ્વનિ કાનોમાં અને દિલમાં બરાબર ગુજરવ કરતો રહ્યો. તેની રદામે અવાજ પણ થતો: " જે દેશમાં સેંકડો વર્ષોથી જૈન સાધુઓનો વિહાર થયો નથી, તે દેશમાં સૌથી પહેલાં જવાનું સહ-ભાગ્ય નાપડે તો કેટલું સારું ? " પરંતુ જે વસ્તુ જે કાળે જનવાની હોય છે, તેમાં ફેરફાર થઈ શકતો નથી. ધણાં વર્ષો સુધી ગુજરાત કાઠિયાવાડને છોડી બંગાળ, મગધ, મારવાડ, મેવાડ, માળવા, યુ. પી., સી. પી., ખાનદેશ આદિ દેશોમાં ભ્રમણ કર્યા પછી, બ્યારે મારે ગુજરાતમાં જવાનું થયું, ત્યારે પાછું કરાચીનું પ્રકરણ ઉઠું થયું. કરાચીના જૈન સંઘની વિનંતિ શરૂ થઈ. ધણાં વર્ષો પછી ગુજરાતમાં જવાનું મએલું હોવાથી એકદમ ગુજરાતને છોડીને બીજા દેશમાં જવું પણ મારે માટે અશક્ય હતું, છતાં ભવિષ્યના ઉદરમાં શું બન્યું છે, એની કોને ખબર છે ? પાટણનું ચતુર્માસ નક્કી કરી થોડા દિવસ માટે આણુ જવાનું થયું, ત્યાં તો

ઉદયપુરનું 'ડેપ્યુટેશન આબ્ધુ'. પાટણ અને ઉદયપુરની 'ટગ ઓફ વોર'માં ઉદયપુર જીતી ગયું. ઉદયપુરના ચતુર્માસમાં પાછી કરાચીના મંઘની વિનતિ શરૂ થઈ, એટલું જ નહિ, પરંતુ આગેવાન ગૃહસ્થોનું એક ડેપ્યુટેશન ઉદયપુર આવ્યું. આ ડેપ્યુટેશનમાં શેઠ. ખીમચંદ જે. પાનાચંદ, મણિલાલ લહેગભાઈ મહેતા, શ્રીયુત પી. ટી. શાવ, મુનીલાલભાઈ મુજરાતી, અને ચત્રબુજ વેલજી-એ મુખ્ય હતા.

સ્વીકૃતિ.

નવા પ્રદેશમાં પ્રવેશવાની માવના હૃદયમાં ઉછળતી હોવા છતાં, પગે ચાલનારા અમારા જેવા સાધુઓના વિદારની વિકટતા સિંધની ભૂમિ માટે એટલી બધી બચળનક લાગતી કે એકદમ 'હા' પાડવાનું મન ન થતું. પરંતુ મનુષ્ય સ્વભાવ પણ એક ચીજ છે. કરાચીનો જૈનમંઘ, પોતાના ધર્મની ઉન્નતિ માટે, સિંધમાં જનધર્મનું ઉત્તરવળ મુખ બતાવવા માટે અને ભગવાન મહાવીરનો અદિમાનો સદેશ સિંધના દ્વિંમક અને માંસાદારી મનુષ્યોના કાનો સુધી પહોંચાડવા માટે હાનરો રૂપિયાનો વ્યય કરી પોતાના ગૃહોને ગમે તે ભોગે લઈ જવાની તાલાવેલી ધરાવે, એને મર્ચંડા નિગમ કરવાનું માદમ મારાથી ન થઈ શક્યુ. મને લાગ્યું કે માગ માનનીય બંધુ મુનિરાજશ્રી જયંતવિજયજી જે સિંધ આવવાનું કબૂલ રાખે, તો મારે જવું. મારો નિર્ણય મેં ડેપ્યુટેશનને જણાવ્યો, અને ત્યાંસુધી શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ તરફથી સ્વીકૃતિનો જવાબ ન આવે, ત્યાં સુધીને માટે મેં શાંતિનો દમ ખેંચ્યો.

भारी सिंध्यानाऽऽ

आद्य श्री टी. शाह
(पोपटवाड निधुवनदास)

ચોમાસુ ઉતરતાંજ પાછો તકાદો શરૂ થયો. સાથેના મુનિરાજેને ઘણું સમગતવવા છતાં તેઓનું દિલ આગળ વધતું ન હતું. એકાદ સાધુની માથે સિંધ જેવા લાંબા અને વિકરાળ પ્રદેશમાં જવાની દિમ્ભત ચાલતી ન હતી. પરિણામે લગભગ અમારા મંડળે એવો નિશ્ચય કર્યો કે ‘હવે કરાચીનો વિચાર માંડી વાળવો અને કરાચીના સંધને સિંધમાં આવવાની અશક્યતા બતવી, ખીજ ઠાકને વિનતિ કરવાનું જણાવવું.’

સત્યામહની નોટીસ

તા. ૪ જાન્યુઆરીનો દિવસ હતો. રાત્રિનો સમય હતો. મારવાડના ખીવાણુદી ગામમાં અમારી રિયરતા હતી. એરણ્યુપુરારોડથી એક સાથે બે તાર મળ્યા. એક તાર કરાચી સંધનો હતો, જેમાં આમહ પૂર્વક વિનતિ અને ડેપુટેશનની તૈયારી જણાવી હતી. ખીજે તાર કરાચીના એક વખતના પ્રસિદ્ધ આગેવાન શેઠ કાળા ગલાના પોત્ર ચતુર્જીભાઈનો હતો. જેમાં ‘વિનતિનો સ્વીકાર નહિ કરવામાં આવે, તો પોતે અને ખીજાઓ ઉપવાસ ઉપર જશે.’ એવો નિશ્ચય જાહેર કર્યો હતો. ઘણી વખત માથુ-સોને એવા ધર્મસંકટમાંથી પસાર થવું પડે છે કે જેનો કંઈ નિશ્ચય તેજ સમયે થઈ શકતો નથી. ક્યાં તો સિંધના વિચારને દૂર મૂકી નિશ્ચિન્તતા પૂર્વક ખીજી તરફનો કાર્યક્રમ ધડાધડ રહ્યો હતો. અને ક્યાં એકએક આ બામગીજો ફૂટ્યો. તાર કરનાર અને તેમના મિત્રો ઉપવાસ ઉપર જાય કે ન જાય, છતાં પણ સંધની અને ઉપવાસ ઉપર જવાની નોટીસ આપનાર ગૃહસ્થ અને તેમના મિત્રોની સાચા દિલની વિનતિ હતી, જેમાં તો કંઈ શક નહોતોજ.

દિલ પીગળ્યું, વિચારોમાં પરિવર્તન થયું, સાથીઓની સાથે મસલતો કરી. કંઈક તેમનાં દિલ પણ દીલાં પડ્યાં. આખરે શિવગંજમાં રહીને આઠ દિવસ સુધી વિચાર કરવાનું રાખ્યું અને સંધને જવાગ આપ્યો.

બીજવાર ડેપુટેશન

આંગળી બતાવીએ, તો પોતે પકડતાં વાણિજ્યાએને ક્યાં નથી આવડતું ? વિચાર કરવામા આઠ દિવસ અમારા પૂરા ન થયા, ત્યાં તો મેઠ વાઘજી મુલાખચંદ, મેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદ, શ્રીયુત મણિલાલ લહેરાભાઈ મહેતા, શ્રીયુત મૂલજીભાઈ જીવરાજ અને ભાઈ કુલચંદ વર્ધમાન-એ મૃહસ્થાનુ ડેપુટેશન આવીને ઉશું રહ્યું.

મારી તો જીભ અવાઈ હતી. આટલી આટલી કસોટીમાંથી પસાર થવા છતાં, સંઘ હતો પણ અમને લાઇ જવામાં મક્કમ છે, એ વિચારે મારા દિલને ગડાવી દીધું. “ શા માટે કરાચીનો સંઘ આટલો આટલો આગ્રહ કરતો હશે ? શું એમને કંઈ અમારી પાસેથી સ્વાર્થ સાધવાનો છે ? ના, એમને એકજ ધગશ છે. સિંધની પ્રજાને મહાવીરના ત્યાગી સાધુઓનાં દર્શન કરાવવાં છે. અહિંસાનો સંદેશ સભળાવવો છે. ગુરૂઓની વાણી સામળવાનો સ્હાવો લેવો છે. ધર્મની ક્રિયાઓ મમજવી છે. આ પારમાર્થિક સિદ્ધિને માધનાને માટે અગ્યારમા પ્રાણુ સમાન પોતાની લક્ષ્મીનો ભોગ આપવા તૈયાર થયા છે. વિહારમાં સાધુઓને જરાપણ તકલીફ ન પડે, તેટલાની ખાતર પોતાના ધધા રાજગાર છોડી મુસાફરીમાં કષ્ટોને ઉઠાવવા તૈયાર થયા છે. જૈનસંઘ આટલો બધો ભોગ આપવાને માટે તૈયાર હોય, તો પછી અમારે સાધુઓએ શું તેમની વિનંતિનો સ્વીકાર ન કરવો ? ”

કર્તવ્યનું સ્મરણ.

અમારે ગમે ત્યાં વિચરીને પણ ઉપદેશ તો આપવાનો જ છે. પછી સાધુને ગુજરાત શું અને કાઠિયાવાડ શું ? સિંધ શું અને પંજાબ શું ? મેવાડ શું અને મારવાડ શું ? ન્યાં લાભ દેખાય, ત્યાં પહોંચી જવું, એ

અમારું કર્તવ્ય છે. સંયમની ગ્લાપૂર્વક જની શકે તેટલું જીવનનું દિત કરવું, એ અમારું કામ છે, ભગવાન મદાવીર અને મદાવીરના અનુયાયિઓ અનાય દેશમાં વિચર્યા છે, ને ભયંકર કષ્ટો મઠ્યાં છે. આજનો ભક્ત પર્ગ પોતાના ગુરૂને જગપણુ કષ્ટ ન પડવા દે, એટલી દાળાશ શ્રદ્ધાપૂર્વક રાખે છે. સાધુને વળી ખીલે વિચાર થે શો કરવાનો હોય ? ક્ષુધાની નિવૃત્તિ માટે પાશેર અન્ન, શરીરને ઠાંકવાને માટે બે ચાર કપડાં અને સુવા બેસવાને માટે સાડા ત્રણ હાથની જમીન-આટલું જો મળી જતું હોય, તો એક સાધુને માટે-એક મસ્ત ક્ષીરને માટે ખીજી વરતુની જરૂર થે શી છે ? જ્યાં ભક્તોનાં ટોળાં ખમા ખમા કરતાં ઉભાં રહ્યાં હોય, જ્યાં રાજને રાજ બે-ડના સરોદાથી સામેયાં થતાં હોય, જ્યાં ભક્તાણીઓ ચાર ચાર વખત ધમ્મી મુજબનાં આહાર પાણી વ્હેરાવવાને માટે તૈયાર રહેતી હોય, જ્યાં ઉંચામાં ઉંચી જાતની મહમત્તો અને સેંકડોની કિંમતની કામજો ઝોઢવાને મળતી હોય, જ્યાં લાખોની કિંમતના આલીશાન મહેલો રહેવાને મળતા હોય અને જ્યાં પગ ઉપર પગ ચઢાવીને આખો દિવસ છીંકણીના સડાકાઓ સાથ ગામ ગપાટા માગવામાં સમય વ્યતીત થતો હોય, એવા સ્થાનોમાં રહીને જીવન વ્યતીત કરવું, એમાં મંયમની શોભાથે શી છે ? સંયમની કમોટી થે શી છે ? આનંદ ત્યાં છે કે જ્યાં જ્ઞાનની કસોટી કરનારા ચચાવાદીઓ નામે આવીને બેસે છે. આનંદ ત્યાં છે કે જ્યાં ઘોર હિંસામાં રચી પચી રહેલા લોકોને અહિંસા દેવીનાં દર્શન કરાવવામાં આવે છે. આનંદ ત્યાં છે કે જેમણે જૈનધર્મનું નામોનિશાન પણુ ન સાંભળ્યું હોય, તેઓ જૈનધર્મના ગ્દરચેને સાંભળવાથી મંત્રમુગ્ધ થતાં હોય. આ જધા આનંદની આગળ વિહારનાં કષ્ટો, એ કષ્ટો તરીકે નથી દેખાતાં. ખરી વાત તે છે કે સાધુ જ્યારથી માતપિતાને, ઘરખારને, પુત્ર પરિવારને, જાતિપાતિને, દેશવેપને છોડી સાધુતા સ્વીકારે છે, ત્યારથી જ કષ્ટ એ તો એમને માટે

નિર્માણ થયેલી એક વસ્તુ છે. છત્તાનો રોધ એજ તપસ્યા છે. અને એ તપસ્યા કરવા માટેજ માણસ સાધુ થાય છે.

વિચારોનું આદોષન ખૂબ થયું. માનનીય આત્મબળધુ મુનિરાજશ્રી જયતવિજયજી, મુનિશ્રી વિરાજવિજયજી, મુનિશ્રી હિમાશુ વિજયજી, મુનિશ્રી નિપુણવિજયજી, મુનિશ્રી દાનવિજયજી અને મુનિ-જીવનિજયજી—એમણે સાથ આપ્યો અને સાથે ચાલના તૈયાર થયા.

પ્રસ્થાન

સંઘના ડોહુદેશાને અમારો નિર્ણય જણાવ્યો — “ ચાતો અમે સિંઘમા આપના તૈયાર છીએ ” શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજને ઉમેયું “ પણ એક શર્ત છે, એ- ચોમાસાથી વધારે રહેવાની વિનંતિ તમારે ન કરવી ” ગેરીઆઓએ જવાબ આપ્યો “ વિનંતિ કગવી એ તો અમારો ધર્મ છે, છતાં આપ અમારા મધનું માન રાખો છો, તો ‘ અમે ’ આગ્રહ નહિ કરીએ. ” વ્યવહારકુશળ શૂદ્રથોના ‘ અમે ’ની શી મતનગ હતી ? એની ખબર તો, કરાચોમા એક ચોમાસુ પૂર કરીને વિદારની અનુમતિ માગી, ત્યારેજ પડી કે — ‘ અમે ’ એટલે ત્યાં આવેલા ૫-૬ શૂદ્રથોજ; બાકી સંઘના પંદરઓ માણુમેને ગમે તેવો આગ્રહ કરનાતો હજી હતો. અરુ.

સિંઘ તમ્મ વિદાર કરવાની સ્વીકૃતિ, પેલા ઉપવાસ ઉપર જવાતો નિર્ણય જાહેર કરનાર લાસ ચતુર્થજી ઉપર આ શબ્દોથી લખી મોકલી —

“ ઉપવાસ ઉપર જવાના સત્યાગ્રહની સચનાએ મારા દિવને હૃદયમચાવી મૂક્યું હતું. આખરે તમારી અને કરાચીના સમસ્ત શ્રીસંઘની-જ્ઞાના મોટા સૌની આત્મિક લાગણી અને લાગણીએ વિજય એળગ્યો છે. ચાલીતાણા જવાની દરખાવના, એકપણ સાધુની સિંઘમા નહિજ આવવાની મક્કમતા, આ બધી

બાબતોમા પછરો ખવરાવી દીધો છે-એક માત્ર તમારા સમસ્ત ભાઈઓ બહેનોના આત્મિક પ્રેમે-લાગણીએ-શક્તિએ.

“ કરાચી આવવાનું નક્કી કર્યું” છે. પોપ સુદિ ૪ના દિવસે પ્રસ્થાન કરીશું. એકાદ મહિનાની અંદર આહમદ પહોંચવા ધારીએ છીએ. તમે જાણીને ખુશ થશો કે, શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ અને મારી સાથેના બીજા સાધુઓએ પણ સાથે આવવા કબજ કર્યું છે. કુલ છ સાત સાધુઓ આવશે.”

“ તમે જાણતા હશો કે હું” કરાચી રહેર જેવા નથી આવતો. તમારા જેવા ભક્તોના ધરની સુંદર ગાયરીઓ જોઈવા નથી આવતો હું આણું છું સિંધમા કંઈ સેવા કરવાને, ભગવાન મહાપીરનો સંદેશ સંભળાવવાને. આ કાર્યની સફળતા થોડે ધણે અંશે પણ ત્યારે જ થઈ શકશે કે, ત્યારે વ્યવસ્થા અને સંગઠન પૂર્વક કામ ચલાવવામા આવશે. આ જમાનો પ્રચાર કાર્યનો છે, એ જૂઠવું ન લેઈએ. ”

તા. ૧૬ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૭, મિતિ પોપ સુદિ ૪ સં. ૧૯૯૩ શનિવારનો દિવસ હતો. સવારના સવા નવ વાગે શિવમંજની પોગવાડોની ધર્મશાળાથી, સિંધની યાત્રા માટે દેવગૃહનું સ્મરણ કરી અમે સાત સાધુઓએ, અન્યમિત્ર સાધુઓની અને મૃદરથોની વિદાય લઈ, પ્રસ્થાન કર્યું.

સાધન અને સહકાર

પગે ચાલનારા અને બિંદુસિદ્ધિથી નિર્વોહ કરનારા જૈન સાધુઓને સિંધમાં પ્રવેશ કરવો, એ કેટલો કઠિન છે, એ પહેલાં ખતાવવામાં આવ્યું છે. ધણાં વર્ષોથી સાધુઓનો વિહાર બંધ થઈ ગયો હતો, રેગીસ્તાનમાં જવાનું, મુસલમાનોની જ મોટે ભાગે વરતી, હિંદુઓ, તે પણ માંસ-માછલીના ખાનારા, પાણીની મહા કઠિનાઈયો, લોકો તામસિક પ્રકૃતિના, પાતવાતમાં કુહાડીનો ધા કરતાં વાર લગાડે નહિ, કાણું સુંઘણું, કાણું લાંબું પહેરણ અને ખંભે કુહાડી લઈને નિકળેલો માણસ જો કોઈ એકલાને જંગલમાં મળી ગયો હોય તો છાતી ધડકયા વગર ન ગહે. રખેને શું કરશે ? આવા મલકમાં પ્રવેશ કરવો, એ કેટલો કઠિન છે, એ કેન્દ્રે સમજી શકાય તેમ છે.

પૂર્વક પસાડ પણ થવાય છે. પત્ની બહેને બચકડ કરતો હોય. આણુથી ઉદયપુર જતા એક બચકડ જંગલમાં અમે ઉતરી પડેલા, એવું બચકડ કે આખી જીંદગીમાં કોઈ વખત નહિ જોએ, છતાં નિર્ભયતા પૂર્વક તેમાં આલ્યા ગએના એક વખત માત્ર ૬ ડીટ ઉપર એકેલો વાડ એકાએક મારી નજરે પડ્યો. જગાડ હોભ થયો, પણ તત્કાળ વાધ ઉડીને પુઠ ફેંવી ચાલતો થયો. જો કોઈએ પહેલાથીજ ડગવી માયા હોત, તો વાધ મળત કે ન મળત, પરંતુ આખું ચે જંગલ ચારે તરફ આખો ફેંચવામાં ને છાતીની ધડબદબદ પમાડ થાત

ભયના ભણકારા

સિંધના નિદાગના પ્રાગંભમાં ભયના ભણકારા લોકોએ કાનમાં નાખ્યા હતા. ‘ સિંધ તો ગણમાં મુલ્ય છે. ’ ‘ સિંધમાં સાપોનો એટલો બધો ઉપદ્રવ છે કે ચાલતા ઉડીને માણસના માથા ઉપર ચડી એસે અને ફૂંક મારી પ્રાણ લઈ ચાલતો થાય. ’ ‘ રેતીના રણ એટલા બધા જંગલ છે કે એક વટોગીયો આવે તો ગામના ગામ દટાઈ જાય ’ ‘ માસાદાર એટલો બધો છે કે કોઈ નાના ગામમાં તો આપણાથી ઉંચુ પણ ન ગહેવાય, આવો પાપી મુનક આ છે. ’

એકે તો ઉમેરું: ‘ સિંધની જૂમિજ એવી છે કે તે જૂમિમાં પગ મૂકતાજ મુદ્દિ બ્રષ્ટ થયા વગર રહેતી નથી. ’ આની પુષ્ટિમાં શ્રવણની કયા મબળાવી શ્રવણ એ કાનડના એ પદલામાં માતાપિતાને એમણી કાનડ પોતે ઉપાડી માતાપિતાને મડમડ તીથેની યાત્રા કરાવવા લઈ નિમ્ણ્યો. યાત્રી યાત્રાઓ કરાવ્યા પછી એક વખત માતાપિતાને ઉપાડી જતા જતા એના વિચારોમાં પરિવર્તન થયું. ‘ આ ઘરડા ઢાળાઓને ઉપાડી ઉપાડીને કયા મુઠ્ઠી ફરીજ ? ’ ગુસ્સામાં મનડ નીચે પટકી માતાપિતાને કહ્યું ‘ જત્રા મરે તો કરો, નહિં તો પડો ખાડમાં, માગથી દવે ઉપાડીને

ચલાતું નથી. ' માતાપિતાની ભક્તિ માટે મરી પડનારો શ્રવણુ આને ભક્તિશન્ય બન્યો. માતાપિતા સ્તબ્ધ થયાં. 'આ બ્દાવા શ્રવણુને આને આ શુ સ્મર્યુ ? ' છેવટની અવસ્થાએ પહોંચેલા માતાપિતા ગમગાયાં, શ્રવણુને આજીજી કરી: ' બાપ ' થોડું ચાપ, પછી જેમ તને ગમે તેમ કરજે. ' મહા મુસીબતે શ્રવણે કાવડ ઉપાડી અને થોડું ચાલ્યો, ત્યાં શ્રવણના નિચારો ક્યાં. પોતાની દુર્ભાગના માટે-માતાપિતા પ્રત્યેના અવિવેક માટે તેણે ભૂગિ ભૂગિ માફી માગી. અને પશ્ચાત્તાપ કર્યો. જે ભૂમિમા શ્રવણની શ્રદ્ધા ઓમરી ગઈ હતી, એ ભૂગિ તે મિંધભૂમિ. થોડું ચાલ્યા પછી દુર્ભાવના દૂર થઈ, તે ભૂમિ તે મરૂભૂમિ (માગવાડ). તમે જોશો તો ખગર પડશે કે સિંધમાં વાણીયા કે બ્રાહ્મણ, કોઈના દિવમાં જરા યે અરેકારો નથી. ગમે તેવી અનીતિ કે અધર્મ કરતાં સંકાચારો નહિ. " નિગેર.

૬૬ નિશ્ચય

આવી આવી સિંધ સંબંધી અનેક વાતો અમાગ કાનો ઉપર પડવા લાગી. સુખ દુઃખ કિવા ભય કે નિર્ભયતા એ બધું માનસિક ભાવના ઉપર આધાર રાખે છે. વસ્તુ એકની એક હોવા છતાં એકને સુખકર થાય છે, બીજાને દુઃખકર થાય છે. એકને એક મમયે સુખકર થાય છે, તેનેજ, બીજા સમયે દુઃખકર થાય છે. અમાગ જેના સાધુઓ અને તેમા યે અમારી મંડળી, કે જેણે દેગના દેશો ખુલા છે. ત્રીમત્રીમ ચાવીસ ચાવીસ હજાર માણ્યોની મુમાફરીઓ આ પગેથી થઈ ચુકી છે, તેમને ગમે તેવા વિકટ પ્રદેશમાં જનામા, બીજા બચતી તો જગપણ પગવા ન રહે. એક જ વસ્તુ વિચારવાની અને તે બિલાની-જોગરીની, કમમાં કમ દિવસમા એક વખત આ પેટની મુધાની નિવૃત્તિને માટે અન્ન મળી જતું હોય તો પછી બીજી વસ્તુનો ભય રાખનાનો ન હોય. અને જે આત્મનિશ્ચય પાકે છે, તો બિલા એ પાણુ કોઈ ચીજ નથી.

કહેવાની મતલબ કે બચજનક અનેક વાતો અમારી પાસે આવવા છતાં, અમે તેથી ગિલફૂલ બેદરકાર હતા. એમાં ત્રણ કારણ હતાં:—એક તો અંગીકૃતં સુકૃતિનઃ પરિપાલયન્તિ એ સિદ્ધાન્તમાં હું માનનારો. બીજું, એક નવો દેશ જોવાની તમના. ત્રીજું એવા દેશમાં જે ગુરુદેવ કંઈ શક્તિ આપે, તો કંઈક મેવા કરવાની ભાવના. આ ત્રણ બાબતોએ મારા મનને એટલું બધું દડાળનાવ્યું કે ગમે તે ભોગે સિંધમાં જવું તો ખરૂં જ.

સિંધ તરફ પ્રયાન કર્યાના જેમ જેમ સમાચારો વર્તમાનપત્રોમાં બહાર પડતા ગયા, તેમ તેમ મિત્રો, રેનેહીઓ અને ભક્તોના પત્રોનો રોજને રોજ દરોડો પડવા લાગ્યો. એ પત્રોમાં જેજ બાબતો હતી: અમારા સાદ્ય માટે અનુમોદના અને કેટલાકો તરફથી એવા દેશમાં નહિં જવા માટેની બંધામણ.

સિંધના માર્ગો

સિંધમાં પ્રવેશ કરવા માટે અનેક રસ્તાઓની શુચિ અમે મેળવી હતી. ખાસ કરીને ‘ગવર્નમેન્ટ સર્વિસના’ ટ્રીંગનોમેટ્રીકલના સિંધ મુધીના નકશા અમે મેળવ્યા હતા. સિંધમાં જવા માટે, જુદે જુદે રથજેથી અનેક રસ્તાઓ મોજૂદ છે.

ગુજરાતથી આવનારાઓ માટે વીરમગામથી નગરપારકર થઈ ઈસ્લામકોટ, મીડી, જુદો, મીરપુરખાસ થઈને હૈદરાબાદ અને કરાચી જઈ શકાય છે.

કાઠિયાવાડમાંથી મોરળી, માળીયાનું રણ, કુચ અને કચ્છમાંથી આવવાના રણમાં થઈને અથવા નખત્રાણા થઈને બીડીના, હટ્ટા થઈને કરાચી જઈ શકાય છે.

પૂજાપત્રી જવાબાણાઓને માટે પૂજાપત્રી માનવાડમાં આવવું જોઈએ. અને મારવાડથી જોધપુર લાઇને મીરપુરખાસ અને હૈદરાગાંધી વિગેરે.

મુલતાન તરફથી આવનારા રેલ્વે લાઇને સફર (રોડરી) થઇને હૈદરાબાદ આવી શકે છે.

અમારે મારવાડમાંથી સિધમાં આવવાનું હતું. એટલે શિવગંજથી મારવાડના પ્રાંતને ઉલ્લંઘન કરી બાલોતગ આવી રેલના પાટાનો રસ્તો પકડવો, એ અમારો ઇરાદો હતો અને અમે તેજ પ્રમાણે વિદાગ કર્યો.

શંકાશીલ જગત

એક ખીજી ખામત તેજ પ્રસંગે અમારા ખ્યાલમાં આવી. આ વિહાર એવો નહિ હતો કે એકલા અમે સાધુજ હોઈએ, ગૃહસ્થોની મંડળી પણ અમારી સાથે ચાલવાની હતી. કરાચીના સંઘ તરફથી વ્યવસાયિકો અમારી સાથે રહેવાના હતા. એટલે જેમ માણસની મંજૂઆ વધારે તેમ વ્યવસ્થાનો બંદોબસ્ત પણ વધારે હોય, એ સ્વાભાવિક છે. અમારે પગે ચાલતા ચાલતા દરેક રેશને મુકામ કરવાનો હતો. રેશન નહાતા હોય કે મોટા. કોઈ સ્થળે ગૃહસ્થોને યોગ્ય સગવડતા મળી પણ શકે અને ન પણ મળી શકે. બિલ્લ ભિન્ન પ્રકૃતિના માણસો પગિચામાં આવવાના હતા. આજે જગત શંકાના ચક્રોએ ચડેલું છે. નાના પ્રકારની શંકાઓ કુત્તાં મનુષ્યને વાગ લાગતી નથી. અને તેમાં જે સાધુઓના નામથી લોકો એટલા બધા ભડકેલા છે કે ગમે તેવો શિક્ષિત માણસ પણ એકદમ નિઃશંકાય બાવે તો ધ્યાન ન આવે. સી. આઇ. ડી. ઓ પણ સાધુના વેશમાં ફરે અને ચોર-દાકુઓ પણ સાધુના વેશમાં ફરે, દેશ-દોહીઓ પણ માધુના વેશમાં ફરતા રહે અને રાજદોહીઓ પણ સાધુના

વેશમાં છુપાતા રહે. આવી સ્થિતિમાં, સારા નરમાનો ત્યાંસુધી પગિય ન થાય, ત્યાંસુધી સારા ઉપર પણ અગત્યના માનુષ્યોને તો એકદમ વિશ્વાસ નહ બેસે. સ્ટેશનોના સ્ટેશન માસ્તરો શિક્ષિત હોય છે, સમજદાર હોય છે, છતાં તેઓ નોકર તો ખરાજ. એમને પણ પોતાની નોકરીનો અને ઉપરિ અધિકારીનો ખ્યાલ ગળવાની જરૂર પડેજ. આ સ્થિતિમાં અમારી મંડળી કામને પણ બાર રૂપ ન થાય, અને અમારી મંડળી પ્રત્યે કામને અવિશ્વાસ લાવવા જેવું પણ ન થાય, એવો કંઈપણ પ્રયત્ન કરવો, મને આવશ્યક જણાયો.

સાધનો

ત્રીસ જમીન વરસની વાત છે. ત્યારે અમે ખંભાતમાં શરૂદેવ શ્રી. વિજયધર્મશ્રી મદારાજની સાથે વિચરતા હતી, ત્યારે અગત્યના પ્રદેશોમાં વગર સાધનો વિચરવામાં કેવી મુશ્કેલીઓ ઉભી થાય છે, એનો ખૂબ અનુભવ થયેલો અને તેમાં જ ત્યારે અમારી સાથે સ્વયંએવકોની એક સારી ટુકડી સાથે ચાલવાની હતી, તો પછી તેમને પણ, તેમની સેવામાં જેટલાં અનુકૂળ સાધનો શક્ય હોય શકે, તેટલાં મેળવવાં, એ જરૂરનું હતું. અમને ખબર હતી કે જોધપુરલાઇનમાં પાણીની ઘણીજ મુશ્કેલી હતી છે. આખા દિવસમાં એક જ ટ્રેન એવી પસાર થાય છે કે જેમાં પાણીની એક ટાંકી રહે છે અને તે તમામ સ્ટેશનવાળાઓ પોતાને જરૂર પૂરતું પાણી ભરી લે છે. પછી બીજા દિવસે ભરે. તે દરમિયાન જો કંઈક કારણસર પાણી જૂટી ગયું હોય તો પાણી વિના ગિયારા તપસ્યા કરે. આવી સ્થિતિમાં પસાર થતાં જેટલાં સાધનો વધારે, તેટલી અનુકૂળતા વધારે, એમ લાગ્યું.

મિથનો વિહાર એ કંઈ અમારે માટે જાણ લાંબો વિહાર ન હતો. દોઢ-દોઢ કે જાણે દળદ માલિકની એક માથે મુસાફરી કરનારને ૫૦૦

માનવની મુશ્કેલી એ મંદ વધારે ન હતી. મુશ્કેલી થોડી હોવા છતાં ગામેની, બિલાના ધરેની, પાણીની, હાથેવાનાં મકાનોની, તે દેગના મનુષ્યોના સ્વભાવની-વિગેરે વિગેરે કંઈક અગવડતાઓ નજર મામે આવતી હતી. તેમાં જેટલી રાહત મળી શકે, સરજતા પ્રાપ્ત થઈ શકે તેટલી કરી લેવી જરૂરની હતી.

સરકારી સહાયતા.

મને જણાવતાં ખુશી થાય છે કે અમાગ વિહાર સંબંધી 'ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા' તરફથી અને જોધપુર સ્ટેટ તરફથી સારામાં સારી અનુકૂળતા કરી આપવામાં આવી હતી. 'ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા'ના એસિસ્ટન્ટ પોલીટીકલ સેક્રેટરી મેજર Gifford સાહેબે એક જનરલ પરિચયપત્ર-રેકમેન્ડેશન લખી આપ્યો હતો કે જેનો ઉપયોગ અમે ગમે ત્યાં, ગમે તે ઓફીસરની આગળ કરી શકીએ.

તે પત્ર આ છે :—

This is to state that I have been requested by Muni Vidya Vijayji, a Jain monk, to give him a general letter of recommendation to help him in his Journey on foot from Rajputana to Karachi. Muni Vidya Vijayji has been known to me for several years both in Central India and Rajputana, and enjoys the reputation of being a Sanskrit scholar. He was, for several years, the Principal of the Jain Pathshala in Shivpuri in Gwalior state where I first met him. It is to be hoped that, both

he and those friends who accompany him will be afforded every facility in their arduous travels.

P. Gaisford

(Major)

Political Department,
Government of India.

New Delhi

The 25th. January 1937

આવીજ રીતે જોધપુર સ્ટેટ તથા સરક્યુલર કાઢીને અમારી પાર્ટીને ધણીજ અનુકૂળતા કરી આપી હતી. એક સૂચના ચીફ મીનીસ્ટર સાહેબે જોધપુર ગાંધીની હદમાં આવતાં તમામ હાકેમો (પરગણા ઓરીસા) ઉપર મોકલાવી હતી. બીજી સૂચના જોધપુર રેલ્વેના ચીફ ટ્રાફિક મેનેજર સાહેબે બાંધોતરાથી કેક હૈઝગાદ પાસેના મીરાની સ્ટેશન સુધીના સ્ટેશન ભારતરો ઉપર મોકલાવી હતી. અને ત્રીજી સૂચના પોલીસ મુખી-ટેન્ડેન્ડ સાહેબે તમામ પોલીસ સ્ટેશનો ઉપર મોકલાવી હતી. જે સૂચનાઓમાં અમારી મહાળીને જાની શકે તે, તમામ સમવડ કરી આપના માટે જણાવવામાં આવ્યું હતું. ચીફ મીનીસ્ટર સાહેબનો જે હુકમ નિકળેલો તે આ છે :—

No. 4506

From, The chief Minister,

Government of Jodhpur

Jodhpur.

Dated Jodhpur 21st. January, 1937

To,

The Hakim Barmer

Muni Vidya Vijayji accompanied by other Sadhus will leave Sirohi for Karachi shortly on foot and pass through your district. I shall be glad if you will kindly arrange that all possible facilities are afforded to him on the way.

D. W. Field
Chief Minister.

જોધપુર રેલ્વેના ચીફ ટ્રાફીક મેનેજર સાહેબે જધા સ્ટેશન માર્ગદર્શન જે સુચના કરી હતી, તે આ છે .—

Jodhpur Railway

No. C. G. 552 T /2/ 307 Jodhpur dated the 17th. Feb. 3 .

Re:—Visit of Muni Vidya Vijayji with his party in Rajputana and Sind.

Jain Muni Vidya Vijayji with his Party is leaving Balotra for Karachi shortly and have permission to proceed along the line and to occupy

any shelter and shed available at the station. Please render every facility possible.

DRB/LMS

Ag. Chief Traffic Manager.

To,

All station Balotra to Mirani. C/- Chief Minister Jodhpur in reference to his D. O. No. 5744 of 17/2/37 to the Manager.

Jain Muni Vidya Vijayji C/o Head Jain school, Jalor with reference to his D. O. letter dated 1/2/37 to the Chief Minister, Jodhpur.

ઉપર પ્રમાણે બાલોત્રા તરફથી મળેલાં સાધનોથી, અમારી મંડળીને ધણી જ અનુકૂળતા થઈ હતી. ન્હાનાં કે મોટાં તમામ સ્ટેશનો ઉપર સારી રીતે સ્થાન મળી જતું, તેમજ પાણી વિગેરેની વ્યવસ્થા પણ મુદ્દસ્થો આસાનીથી કરી શકતા. જોધપુર રાજ્યના દુકમને આધારે બે ઉંટના સવારો તહેસીલ તરફથી, એક ઉંટ સવાર પોલીસ તરફથી, એમ ત્રણ ઉંટના સવારો ઠેઠ જોધપુરની હદ સુધી સાથે રહેતા હતા. આ સિવાય ખીજી જે જે કંઈ અનુકૂળતાઓ આવશ્યક જણાતી, તે તે અનુકૂળતાઓ જલ્દી પ્રાપ્ત થતી. જોધપુર રેલ્વેમાં ઘણે ભાગે સ્ટેશન મારતરો જોધપુર સ્ટેટના જ વાહનો કે કાયરો હતા. તેઓ પોતે સનમન હોય અને એવા વિકટ દેશમાં ત્યાગી સાધુઓનું વિચારવું જોઈ ઘણાજ ખુશી થતા અને પોતાથી બની શકતી તમામ ભક્તિ કરવાને તૈયાર રહેતા.

કરાચી સંઘનો ખ દોખરેત

કરાચીના સંઘ તરફથી દસ-દશ પાય-પાય જણની ટુકડીઓ અનાર-નવાર આનગ્ગવ કરતી હતી. અમુક સ્થાનથી અમુક સ્થાન સુધી પહોંચા-ડવાનું કામ તે ટુકડીઓએ વહેચી લીધું હતું. કરાચી મંઘની વ્યવસ્થા ખાસોતરાથી શરૂ થઈ હતી. શ્રીયુત ભાઈ નરભેરામ નેમચંદ અને ભાઈ જટાશ કર પોપટલાલ-એમણે બધી વ્યવસ્થામાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધો હતો. ભાઈ જટાશંકર પોપટલાલ અને શ્રીયુત મણીલાલ ગુલાબ-ચંદ મહેતા, એ બેની વિહાર પાર્ટીમાં ખાસ આગેવાની હતી. એ પ્રમાણેની વ્યવસ્થા, સાધન અને સહકારપૂર્વક અમે અમારી યાત્રા લખાવી હતી.

શિવગંજથી કરાચી સુધીના લગભગ પાંચસો માઈલના વિહાર દરમિયાન ગુદા ગુદા રીતરિવાજો, ગુદા ગુદા વેગો, ગંદી ગુદી ભાષાઓ અને ગુદી ગુદી ગ્લેણીકગ્લીને લક્ષ્યમાં લાઇને, એ પ્રાંતોના વિભાગ કરીએ તો, તેના અનેક વિભાગો કરી શકાય. ‘જાગ શાહિએ બોલી બહવાય’ એ કથન પ્રમાણે અમારી આ આખી યાત્રામાં ચોડે ચોડે દૂર જતા કંપ્રક નવીન નવીનજ ન્નેવાનું અને જાણવાનું મળતું. આ દૃષ્ટિએ ધણા વિભાગો પાડી શકાય, પરંતુ તેમ ન કરતા શિવગંજથી ખાતોતરા, કે જે ખાસ મારવાડી મુલક કહેવાય છે, અને તે પછી ખાતોતરાથી મુણાખાવ, કે જેમાં ખાડમેરનો સમાવેશ થાય છે, અને જે ‘માલાણી’ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. મુણાખાવથી મીરપુરખાસ, કે જે ઘાટ અને નારના નામથી ઓળખાય છે મીરપુરખાસથી હાલા, હાલાથી હૈદ્રાબાદ અને હૈદ્રાબાદથી કરાચી—એ

પ્રમાણે અમારા આખા વિહારને હું વિભક્ત કરવા ચાહું છું. જે કે સિંધનો મુલક ' માલાણી ' છોડ્યા પછી-એટલે ખોખરોપાર સ્ટેશનથી શરૂ થાય છે.

લોકોનું આશ્ચર્ય

શિવગંજ છોડ્યા પછી, એ વાત જાહેર થઇ ચુકી હતી કે અમારો વિહાર સિંધને માટે થઇ રહ્યો છે. મારવાડની પ્રજા, કે જે ખાસ ગામડા-ઓમાં રહેનારી છે, એને તો અમારું સિંધ જવું સાંભળીને આશ્ચર્ય થતું. એમના ગામોમાં-મારવાડનાં એ ન્હાનાં ન્હાનાં ગામોમાંજ સાધુઓ ક્વચિત્ નજરે પડતા હોય, તો પછી સિંધ અને કરાચીનું નામ સાંભળીને ખિચારા આભા જની જાય, તો એમાં આશ્ચર્યજ શું છે ?

જૈનોની વસ્તી

શિવગંજથી જે જે ગામોમાં થઇને અમે મારવાડનો મુલક પસાર કર્યો, તેનાં ગામો ભરચક જૈનોની વસ્તીવાળાં છે. નજીક નજીક ગામો છે. હજાર હજાર, પાંચસો પાંચસો કે અઠીસો અઠીસો ઘરો એક એક ગામમાં જૈનોનાં છે. મંદિરો અને ઉપાશ્રયો છે. બહુ શિક્ષિત નહિ હોવા છતાં, શ્રદ્ધાળુ અને ભક્તિવાળા છે, બહુ સારા પૈસાદાર છે. છતાં આવાં ગામોમાં પણ સાધુ-સાધ્વીઓ બહુજ ઓછા વિચરે છે. સાધુ-સાધ્વીઓના ઉપદેશના અભાવે આવા લોકો વખત જતાં ધર્મમાં શિથિલ અને અને પરધર્મમાં મળી જાય, તો તે ખનવા જોગ છે.

ધાર અજ્ઞાનતા

આ દેશના લોકો પૈસાદાર, અને ધર્મના શ્રદ્ધાળુ હોવા છતાં, કંઈક જડતાનો ભાગ વધારે માલૂમ પડે છે. કંઈ પણ મામ પ્રાયઃ ખાલી નહિ

હોય, જ્યાં બે કે તેથી વધારે તડ ન હોય. નજીવી બાજતોમાં તડ પાડી નાખતાં, એ તો એમને મન સહેલી વાત છે. બાકા બાકાઓમાં અંગત દ્વેષ હોય, તેનો ઝગડો સમાજમાં કે ધર્મસ્થાનકોમાં લાવીને નાખે અને તેના લીધે આખું ચે ગામ ઝથડામાં સડોવાયેલું રહે. કોઇ કોઇ ગામમાં કથાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગીઓના ઝવડા હોય, તો કોઇ ગામમાં સ્થાનકવાસી અને તેરાખંચી વચ્ચે ઝથડા હોય, જ્યારે કોઇ કોઇ ગામમાં 'તણુ યુધ' ને 'ચાર યુધ'ના પણુ ઝથડા જોવાયા.

સંસ્થાઓ

છેલ્લાં થોડાક વર્ષોથી, આ પ્રાન્તમાં જુદી જુદી પાઠશાળાઓ, છાત્રાલયો વિગેરે સ્થાપિત થવા લાગ્યાં છે, પરન્તુ એ સંસ્થાઓ પણ એક બીજાની છૂર્ચા અને નિંદાના લીધે પ્રગતિશીલ બની શકતી નથી. જોઇને કંઈક આંખ ઠરી શકે એવી એક સંસ્થા આ દેશમાં જોવાણી અને તે ઉમ્મેદપુરનું 'જન બાળાશ્રમ.' પરન્તુ આ સંસ્થા માટે પણ ધણાં ગામોમાં વિરોધના સુર મંભળાયા. સંસ્થાના વર્તમાન સંચાલકો માટે અને સંસ્થાના વહિવટ માટે અનેક વાતો સંભળાઇ; પરન્તુ એમાં કેટલું સત્ય હશે એ તો જાની મહારાજ જાણે.

આવીજ રીતે આહોરમાં અને જાલોરમાં પણ જૈન સંસ્થાઓ મૌજૂદ છે. જાલોરની સંસ્થા પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસવેત્તા પંન્યાસજી શ્રી કલ્યાણવિજયજીના પરિશ્રમને આભારી છે. આ સંસ્થા માટે પણ તે પ્રાન્તની જનતામાં એવો જ વિરોધ દેખાયો. જાલોરમાં એક સારામાં સારું પુસ્તકાલય છે, એ પણ શ્રીકલ્યાણવિજયજી મહારાજને આભારી છે. તીખીમાં પણ એક સંસ્થા છે. આમ મારવાડી પ્રજામાં ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક શિક્ષણને માટે છુટા છવાયા પ્રયત્નો થઇ રહ્યા છે, એ ખુશી થવા જેવું છે. પરન્તુ દરેક સંસ્થાની પાછળ કંઈને કંઈ કાળું ચિત્ર લોડા

ખડું કરેજ છે-જતાવેજ છે. આવા ધનાઢય અને જોનોની મોટી વસ્તીવાળા પ્રાન્તમાં તો કોઇ સારા સ્થળે બધાઓના સંગઠન પૂર્વક એક વિશાળ ગુરુકુલ ખોલવામાં આવે, તો થોડાં વર્ષોમાં આ દેશ પ્રકાશમાં આવી શકે. પરંતુ ચૌદમી સદીમાં જીવી રહેલી પ્રજા અને વાતવાતમાં અધડા ઉભા કરનારી પ્રજા આટલા સંગઠનની સ્થિતિએ આવે, એને તો કદાચ સો વર્ષ જોઇશે.

જલોરનો કિલ્લો

આ પ્રાન્તમાં કેટલાંક દર્શનીય સ્થાને, ઇતિહાસ અર્તે પુગતત્વના શાળીનોતે માટે પણ ધણાં ઉપયોગી છે. આવાં સ્થાનોમાં ‘જલોરનો કિલ્લો’ એ મારામાં સારું સ્થાન ગણી શકાય. ‘જલોરનો કિલ્લો’ એ ઇતિહાસ પ્રમિદ્ધ એક વખતનો ‘સુવર્ણગિરિ’ છે. જૈનશાસ્ત્રોમાં સુવર્ણગિરિ, કનકાયલ, સુવર્ણાયલ, સુવર્ણભૂજત કલ્યાણભૂધર, કામ્યનગિરિ, કનકાદ્રિ, સુવર્ણશૈલ વિગેરે અનેક નામોથી એનો ઉલ્લેખ મળે છે. આ પર્વતના ઉલ્લેખ સાથે જાવાલિપુરનો ઉલ્લેખ પણ આવે છે. આ જાવાલિપુર એજ આ સુવર્ણગિરિની તળેટીમાં વસેલું અત્યારનું જલોર છે.

આચાર્ય મેટતુંગસૂરિએ, પોતાના ‘વિચારશ્રેણી’ ગ્રંથમાં રાજ નાહડના રાજ્યકાલનું વર્ણન લખ્યું છે. એમાં જણાવ્યું છે કે:—

‘નાહડ રાજના વખતમાં હક લાખ રૂપિયાની મિલકત ધરાવનારાઓને પણ જ્યાં રહેવાને સ્થાન નહોતું મળતું, એવા જલોરની પાસેના સુવર્ણગિરિ પર્વતના શિખર ઉપર “યક્ષવસતિ” નામનો મહાવીર સ્વામિનો મહાપ્રસાદ તેયાર થયો.’

આ કથન જતાવી આપે છે કે એક વખતે આ કિલ્લા ઉપર કરોડાં ધિપતિયોજ રહેતા હતા.

પ્રતિદાસકારોનું કથન છે કે, 'નાદડ' એ વિક્રમાદિત્યની ચોથી પેઢીએ, યગે દતો અને તેનો સમય વિ. સં. ૧૨૬ થી ૧૮૫ મુખીનો છે. એટલે વિક્રમની ખીજી શતાબ્દિની ખીજી પચ્ચીસીમાં અર્ધ મંદિર (મહાવસતિ) બન્યું, એ ચોક્કસ થાય છે.

તે પછી વિક્રમની તેજી સદીમાં 'પાર્શ્વનાથ ચૈત્ય' અને 'અષ્ટાપદ' એ નામનાં મંદિરો બન્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે. 'પાર્શ્વનાથ ચૈત્ય' વિ. સં. ૧૨૨૧ માં કુમારપાલ રાજાએ બનાવ્યું હતું.

વિ. સ. ૧૩૬૮માં અલ્લાઉદ્દીન ખીજીજીના લશ્કરે જતસોર અને તેની પાસેના મુવર્થગિરિ ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવ્યો હતો અને જેનમંદિરનો નાશ કર્યો હતો.

તે પછી વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દિમાં રાડોડવંશીય મહારાજ ગજસિંહજીના વખતમાં પાછું આ 'મુવર્થગિરિ તીર્થ' જીવતું બન્યું થવા પામ્યું હતું.

વર્તમાનમાં આ તીર્થ. મારવાડમાં 'તીર્થ' તરીકે ખાસ્સું પ્રસિદ્ધ છે. બાદરવા વદિ ૧૦ અને માધેસુદિ ૧-એમ બે વખત અર્ધ મેળો ભરાય છે. અર્ધ અત્યારે પાંચ જેનમંદિરો છે. જેમાં 'મહાવીર સ્વામીનું' મંદિર, 'અષ્ટાપદનું' મંદિર, (ચોમુખજીનું) અને 'પાર્શ્વનાથનું' મંદિર આ ત્રણ મંદિરો મુલ્યોત્ક્રમ્યમલ્લજીના વખતની મૂર્તિઓથી સુશોભિત છે. પ્રાચીન કારિગરીના સુંદર નમૂના રૂપ છે. મહાવીર સ્વામીનું મંદિર તો ઘણું ઉંચું છે અને વધારે આકર્ષક છે.

આ ઉપરાંત રાજમહેલ, સરકારી મકાનો, શિવમંદિર વિગેરે પણ છે.

આ જાતોરનો કિલ્લો અથવા 'સુવર્ણગિરિ' અને 'જાતોર'ના સંબંધમાં ઇતિહાસવેત્તા મુનિરાજ શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ 'જેન' પત્રના 'જ્યુનિલી' અંકમાં ઇતિહાસિક પ્રમાણોથી ભરપૂર એક સુંદર લેખ લખ્યો હતો. આ લેખ ઉપરથી ઇતિહાસ પ્રેમીઓને ઘણું જ જાણવાનું મળે તેમ છે.

જાતોરના કિલ્લા ઉપગંત જાતોર ગામના જેનમંદિર પશુ જૂનાં અને દર્શનીય છે. નવ મંદિરો છે. મૂર્તિઓ મોટી સંખ્યામાં છે. પરંતુ દુઃખનો વિષય છે કે એકાદ મંદિર સિવાય લગભગ બધાં યે નિસ્તેજ અને ખૂબ આશાતનાવાળા છે. ગંદકી પણ ધણી. સેંકડો ઘર જેનોનાં હોના છતાં, મંદિરોની આ દશાં આપસના વેમનસ્થના કારણે કદાચ મંદિરોની આ દગા રહેતી હશે.

નાકોડા તીર્થ

નાકોડા તીર્થ પણ એક સુંદર સ્થાન છે. આ પણ એક પ્રાચીન તીર્થ છે. ચાર તરફ પહોડો અને તેની વચમાં આવેલું આ તીર્થ 'નગર'ના નામથી ઓળખાય છે. અત્યારે અહીં ગામ-વસ્તી નથી, પરંતુ મંદિરોનો જિજ્ઞોદ્ધાર થવાથી ધર્મશાળા અને બીજાં મકાનો ધણાં બન્યાં છે. જંગલ હોવા છતાં કુદરતી દૃશ્ય ધણું સુંદર છે. તેરમીથી સોળમી શતાબ્દિ સુધીના શિક્ષાવેળો અહિં મળે છે. જૂના શિલાલેખો ઉપર ચાહી પુરતાં સાવધાનતા નહિ રાખવાના કારણે જાણે નવા શિલાલેખો ન મેળવ્યાં હોય, એવું બનાવી દીધું છે.

આસોતગ રોશનથી ૬ માઇલ દૂર આ તીર્થ થાય છે. ઊંટ અને બેલ ગાડીઓ જમ શકે છે. આડમેરથી બેસલમેરની યાત્રાએ જનારાઓ આસોતરા રોશને ઉતરી આ તીર્થની યાત્રા કરી શકે છે. આ સ્થાનમાં આનવાધી ચિત્ત ખૂબ પ્રમજ થાય છે. વધુ રહેવા મન થાય છે.

બે કાઉસ્મગીયા

ઉપગ્રન્થ બે મોટાં તીથો ઉપગ્રન્થ, ગુડાગ્રાસોતગ્રન્થ યતિથી ૨૧૪-વિજયજીના જાગીયામાં પ્રાચીન બે કાઉસ્મગીયા છે. તેના ઉપર ૧૨મીથી ૧૩મી શતાબ્દ સુધીના લેખો છે. આ લેખો ઉપગ્રંથી જાણાય છે કે 'ખ'દેગગગ'ના શ્રીયશોભદ્રસુગ્નિ શિષ્ય શ્રીશાન્તમૂર્તિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. કહેવાય છે કે પાસેની જમીનમાંથી આ બે કાઉસ્મગીયા નિકળ્યા હતા. કાઉસ્મગીયા ઘણાજ મનોહર છે. અહીં જંગલમાં રાખ્યા કરતાં કોમ્ર માગ મદિગમાં આને ગિગજમાન કરવાની જરૂર છે.

જીવદયા પ્રચારક મંડળ.

મારવાડના આ પ્રદેશમાં અનેક દેવ-દેવીઓની આગળ પશુવધ થયા કરે છે. શિકારો થાય છે. અને અનેક રીતે લિંગા થાય છે. ખાસ કરીને દેવીઓના મેળામાં હજારો પશુ-વધ પ્રતિવર્ષ થયા કરે છે. આ લિંગાને અટકાવવા માટે પ્રયાસ કરનારી આ દેશમાં એક જ સંસ્થા છે, અને તે ગુડાગ્રાસોતરાનું 'જીવદયા પ્રચારક મંડળ.' યતિથી રાજવિજયજી અને ખીજ સંચાવકો આ સંસ્થાદ્વારા અલિંગા પ્રચારનું પ્રશંભનીય કાર્ય કરી રહ્યા છે. યતિશ્રી ઘણા સજ્જન છે. સેવાભાવી છે ને વિદ્વાન પણ છે. ગુડાગ્રાસોતરામાં અમારી જે જે પ્રવૃત્તિ થઈ, તે યતિશ્રી રાજવિજયજી, યતિશ્રી નેમવિજયજી અને જીવદયા પ્રચારક મંડળના સેક્રેટરી બાઈ સોનરાજજીના પ્રયત્નને આભારી હતી.

સિવાજીગઢ

મારવાડના અહિં સુધીના પ્રદેશમાં સિવાજી અને જાગેર એ બે ગામ વધારે ઉત્ખાલી અને નિઃશમાવૃત્તિનાળાં દેખાયાં. ગઢસિવાજીમાં સ્થાનક-

વાસી અને તેરાપંથીઓ સાથેની આખો દિવસની ચર્ચાઓ અને વ્યાખ્યાનો માટે લોકોની પડાપડી એ એના પ્રમાણરૂપ હતો. ત્યાંના લોકોની ધાર્મિક ઉદારભાવના પણ વધારે પ્રશંસનીય દેખાઈ. સિવાણા પણ એક જૂનું ગામ છે. ટેકરી ઉપર મંદિર છે. દૂરથી ધણુ સુંદર દેખાય છે.

અહિં શેઠ વૃદ્ધિચંદણ ઉલસાણ અને શેઠ અમીચંદણ વિતેરે ગૃહસ્થો પણ ઉદાર, ધર્મપ્રિય માણસ પડ્યા.

તેરાપંથી

શિવગંજથી આવોતરા સુધીનાં ૧૬ મુકામોમાં એકજ ગામ અમને મળ્યું કે જ્યાં 'જેનો'ની સારી વસ્તી હોવા છતાં બિક્ષા તો દૂર રહી, ઉભા રહેવા માટે પણ કોઈ સ્થાન આપવા તેઓ ન હતા. તે ગામ છે અસાગ. અમારી સાથે અમારી પાટી ઉપરાન્ત, સિવાણગઢનો સોથી સવાસો ગૃહસ્થો હતા. કરાંચી સંઘ તરફથી એ કાર્યકર્તાઓ બાઈ નરસેરામ તેમચંદ અને બાઈ જટાશંકર પોપટલાલ પણ અહિં આવી પહોંચ્યા હતા. ધણી મહેનતના પરિણામે અમને થોડુંક સ્થાન મળી શક્યું. કારણ એકજ હતું. અહિં જે જેનો હતા, તે જ્યાં થે તેરાપંથી હતા. તેરાપંથીઓને એમના ગૃહો તરફથી એવો પાઠ શિખવવામાં આવે છે કે—'તમારે, અમારા સિવાયના કોઈપણ સાધુને માનવા નહિ, સ્થાન આપવું નહિ અને બિક્ષા આપવી નહિ. કાગળ કે અમારા સિવાય સાધુપણ કોઈમાં છેજ નહિ.' સાધુઓની વાત તો દૂર રહી, તકલીફમાં આવી પડેલા કોઈ પણ જીવને પણ જયાવવા કોશિશ ન કરવી, એ એમનો ઉપદેશ છે. આ ગામ આખું થે તેરાપંથીઓથી ભરેલું હતું. થોડોના સમજવવાથી એક જણે થોડીક જગ્યા આપી.

શકે. ધણીઓની તો બાળા પણ આપણે ન સમજીએ. ' માગયિક ને બોલે ' હુમાઇ. ' બાલોતરામાં પણ સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથીનાં ઘર વધારે છે. થોડાકે મંદિરમાર્ગી પણ છે. પાંચ મંદિરો છે.

આમીણતા

શિવગંજથી તખ્તગઢ ગિલકુલ નજદીક એટલે પાંચ છ ઠાસ નેટલું હોવા છતાં, શિવગંજના વેશમાં અને તખ્તગઢના વેશમાં ધણું અંતર પડી જાય છે. તખ્તગઢની સ્ત્રીઓનો વેશ લગભગ જાદ નેવો હોય છે. પુરૂષોના વેશમાં પણ આમીણતા વધારે દેખાય છે. જડાં કપડાં, જડો ખોરાક, જડી બોલી અને લગભગ જાણું ચે જાણું. વિલાયતનું નામ નહિ, ને ફેશનનું ચે કામ નહિં.

અહિંથી જેમ જેમ આગળ વધતા જઈએ છીએ, તેમ તેમ આમીણતા વધારે નજરે પડે છે. આગળ જતાં તો વાણિયો કે મજૂર-એવો ભેદ બહુ વિચાર કર્યો પછીજ જાણી શકાય.

રેતી અને હાંડીઆ

ઉમ્મેદપૂર પછી રેતીનાં દર્શન શરૂ થાય છે. જાતોર પછી રેતી વધારે દેખાય છે. અને બાલોતરા પછી તો લગભગ રેગિસ્તાન શરૂ થાય છે. કપડું જરા નીચે મૂકો, એટલે હમરો બંદિયા કપડાની સાથે વળગેલાં માલૂમ પડશે. એક બંદીયું હાથથી ઉખેડવા જાઓ, એટલે ઝીણી પચામ ફાંસો આંગળામાં વળગશે. ઠોષ ઠોષ રથજે પગ એટલા ખૂંચી જાય કે ફ્લોંગ ચાલતાં ચાલતાં તો માણસ હાંશી જાય. રેતીમાં નદિ ચાલવાના મહાવરાવાળા માણસોને માટે રેતીમાં ચાલવું ઘણુંજ કઠિન થઈ પડે છે.

સન્માન અને આદર આપતી અશિક્ષિત એવી મારવાડની બોળી પ્રજાની ભક્તિનો લાભ લઈ, મહા સુદિ ૧૧, તા. ૨૧મી ફેબ્રુઆરી રવિવારે અમે બાલોતરા છોડ્યું.

માલાણી

મુલક મારવાડ, જહાં દેશ હે માલાણી,
બહુ વગે મૂક, તહાં ધણા વગે બાલાણી.

પ્રકરણનું નામ વાંચ્યા પછી, બિપરનો દુહો વાંચતાં વાચકોની ચંકા થોડે અંશે દૂર થશે કે 'માલાણી' એ શું છે ? માલાણી એ મારવાડનું એક પરગણું છે. ખાતોતરા હોઆ પછી, પહેલું રેશન તીલવાડનું આવે છે. તીલવાડથી ઠેક જોખરપાઝ સુધીનો મુલક એ 'માલાણી' કહેવાય છે. પહેલાં આ દેશ મર્વનમેન્ડના હાથમાં હતો. હવે તે જોધપુરના તાખામાં છે. 'માલાણી' થાથી કહેવાય છે ? એ જરા વિચારી લઉંએ.

જોધપુરના રાજા વીરમદે અને મસ્લીનાથ એ બે બાપઓ હતા. મસ્લીનાથ મહાત્મા પુરુષ હતા. તેમનું મૂળ નામ માલાણ હતું. નેમના નામથી આ પરગણાનું નામ 'માલાણી' પડ્યું છે. એ દેશમાં ઘણી વિખાતિનો પ્રત્યય 'આણી' વપરાય છે. આપના નામની માથે

કે કોઈના પણ નામની માથે 'અળી' પ્રત્યય લગાવીને તેનો પગિય લગવાય છે. અમોલખચંદ્રના પિતાનું નામ જોગ્ન દોય, તો 'અમોલખચંદ્ર જોગ્નળી' કહેવાય. વીંખાવના પિતાનું નામ ખેતાજી દોય તો 'વીરપાલ ખેતાળી' કહેવાય. એમ 'માલાજી'નો દેશ એટલે 'માલાળી.' માલાજીને આ પરગણું મોંપાયું ને માલાજી તો માધુ થયા, મદાતમા થયા. પણ દેશની ઓળખાણ 'માલાળી' રહી ગઈ. તીવવાડામાં આ મદાતમાનું 'સમાધિ મંદિર' જાંધાયું છે. ત્યાં કાગળ વદ અગ્યારસથી ચેત્ર સુદ અગ્યારમ સુધી મેળો બરાય છે. મોટે ભાગે ઢોરોનો આ મેળો દોય છે. માલાજી ઉદે મસ્તીનાયજીની અનેક ચમત્કારિક વાતો ચાલે છે.

લોક વસાવ

આવાજ કોઈ કવિએ અદિની સ્થિતિ એક દુદામાં મમળવી છે :—

'વેદવ જેદન, બૂરાવન, પીવન ખારા પાણી,
ચેરણ ફાટા લાપડા, ચે હે દેશ 'માલાળી.''

માલાળીના લોકોની પ્રકૃતિ સંબંધી ઉપરનો દુદો કંઈક જાંખી કમવે છે. માલાળી પરગણામાં વસતી જાડુ છુટીછુટી છે. જોળ છત્રીના આકારમાં માટી અને ઘાસનાં ઝુંપડાં, જેની જોળ દીવાલો લાકડાં અને માટીથી બનાવી એકજ દરવાજે અંદર જવા આવવાનો રાખે છે. આવા મકાનોને 'દાણી' તરીકે ઓળખાવાય છે. આ પરગણાના દાકોરોના ઘણે ભાગે સ્થિતિ ઠી છે, તે જાણવા માટે

આ એકજ દુહો જસ થશે. અંદરની પોલ અને ઉપરના ઠાઠનો આ તાદર ચિતાર છે.

જેધપુર રોટ્ટે મોટા મોટા રેતીના પહાડોને કાતરીને આવા દેશમાં લાઇન કાઢી લોકોને ઘણી અનુકૂળતાઓ કરી આપી છે.

માલાણીની વસ્તી

જેધપુર રોટ્ટેનું આ ' માલાણી ' પરગણું બહુ મોટું કહેવાય છે. આ પરગણામાં ૫૫૦ ગામો છે. એમાં કહેવાય છે કે એકજ ગામ ખાસસાનું છે. ખાડીનાં બધાં જગીરદારોના છે. કુલ ત્રણસો સવા ત્રણસો જગીરદારો છે. તેમાં પાંચ મોટા જગીરદારો છે. જગીરદારોને દીવાની ફાજદારીનો કંઈ અધિકાર નથી. દીવાની ફાજદારીનો અધિકાર જેધપુર રોટ્ટેનો છે. આખા પરગણાની કુલ વસ્તી ૧૭૮૪૩૮ મનુષ્યોની છે.

જૈન વસ્તી

એમાં ૨૧૪ ગામ એવાં છે કે જેમાં થોડે ઘણે અંશે પણ જૈનો વસે છે. ખાસ કરીને વીસાલા, છુતવાલા, ચોહટણ, ચોસીરા, સીણકરી, ઘોરીમલા, જસાઈ, જસોલ, રામસર, ચણીગાંવ, સીંઘાણી, દાપરા, તીલવાડા, ડોંટકા અને ખાડમેર—આ ગામોમાં જૈનોની વસ્તી વધારે છે. આખા પરગણામાં છેલ્લી વસ્તીની ગણતરી પ્રમાણે ૬૩૬૮ જૈનો છે. આ બધા ચે શ્વેતાશ્વરો છે. દિગમ્બરની વસ્તી ખીલકુલ નથી.

જૈનોનું જીવન

આ દેશના મનુષ્યો સંસ્કારહીન, શિક્ષાહીન અને જંગલી જીવન ગાળનારા હોય છે. કોઈ જોળખી ન સકે કે આ વાણિયો હશે કે કંઈ જાતનો હશે.

વાયતૂ સ્ટેશન ઉપર મુસાફરખાનામાં અમે ઉતર્યા હતા. એક માણસ મારી સામે આવીને બેઠો. પાંચ હત્ય પહાડી શરીર, લાલ મુરખ બયંકર આંખો, કાષ્ટ ખાણતું ખોદાણ કરીને હમબાંજળ બહાર નિકળ્યો હોય એવાં એના મેલાં-ધેલાં અને ત્વડાં કપડાં. ઢીંચણથી ઉચે મુઠ્ઠી ઘાતિયાનો લંગોટો મારેલો, વાત ઉપરથી માલૂમ પડ્યું કે આ માણસ રેતીના ખૂબ પાહાડોની વચમાં આવેલા, બાડમેરથી લગભગ ચાલીસ માઇલ ઉપર બાડેવા ગામનો રહેવાસી છે, અને તે જૈન છે. તેણે કહ્યું કે-‘ અમારા ગામમાં હું એકલો જ છું કે જે પાલીતાણા ગયો હતો, અને ત્યાં તમારા જેવા સાધુને જોએલા, એટલે મને લાગ્યું કે તમે અમારા ગુરુ હશો. ’

‘ આ જૈન છે, ’ એવું જણીને હું તાત્કાલિક થઇ ગયો. મેં મારી સાથેના સાધુઓ અને ગૃહસ્થોને જોડાવ્યા અને આ માણસને જતાવતાં મેં એજબાણ આપી કે આ શ્રાવક છે. એ પણ જિયારો બોલી ન શક્યો, પણ એને એમ થતું હોય એમ મને લાગ્યું કે ‘ આ બધાં મને શું જોવા બેગાં થયા હશે ? ’ તેણે પોતાના મામનો અને આસપાસના ગામોનો પરિચય આપતાં જણાવ્યું:-બાડમેરથી આથમણી દિશામાં સાત ગાઉ ઉપર વેમાડો ગામ છે. કે જ્યાં સાડ ધર શ્રાવકનાં છે અને એક મંદિર પણ છે. ત્યાંથી આગળ પચ્ચીસ માઇલ ઉપર બાડેવા ગામ છે જ્યાં પચાસ ધર છે અને ત્યાંથી દસેક માઇલ ઉપર હરસાણી ગામ છે, ત્યાં ત્રીસ ધર છે. ’

તેણે કહ્યું કે ‘ આ બધાં ગામોમાં બધા ય મંદિરમાર્ગીજ છે. રથાનકવાસી કે તેરાપંથી કાષ્ટ નથી. તેરાપંથી સાધુ આવે તો અમે માનતા પણ નથી. ’ એણે તેરાપંથી સાધુઓ કેમ ઉપદેશ આપે છે એની હાસ્યજનક નેકલ કરી જતાવી. આ માણસનું નામ સમેડો હતું, અને તે ‘ મીઠ્ઠીયો વોરો ’ એ ગોત્રનો હતો. તેણે પોતાનો પરિચય આપતાં કહ્યું કે:-‘ યુવાવસ્થામાં રજપુતોની સાથે હથિયારો બાંધીને હું જંગલોમાં ફરતો અને તેઓ જે ધંધો કરતા, તે બધો ય ધંધો હું કરતો. સત્તાવનની સાલમાં મારું લગ્ન થયું, તે પછી મેં હથિયારો છોડ્યાં અને એ ધંધો જે મેં છોડ્યો.

રેતીના પહાડોની ખીણોની અંદર પણ મહાવીરના પૂજરીઓ કેટલાય બરાબર રહ્યા હશે, એની કોને ખબર છે ? મેં તેની પાસે ‘ નવકાર મંત્ર ’ કહેડાવ્યો. ધણેજ અશુદ્ધ એણે મને ‘ નવકાર મંત્ર ’ સંભળાવ્યો.

‘ સમગતની ’ હજાણી.

હું પહેલા લખી ગયો છું કે આ જ્ઞાનાનાં ઘણાં ગામોમાં જૈનોની વસ્તી છે. કોઇ કોઇ રોસનો ઉપર પણ જૈનોની દુકાનો છે. આ લોકો તમામ લગભગ મૂર્તિપૂજક છે. કોઇ કોઇ સ્થળે તેગપંથી છે. જંગલોમાં રહેનારા બિચારા ધર્મ-કર્મ શું સમજી શકે ? શ્રદ્ધાથી એટલું સમજે કે અમે ‘ જૈન છીએ અને અમારા બાપદાદા મૂર્તિને માનતા આવ્યા છે. અમારા બાપદાદાઓએ મંદિર બનાવ્યાં છે, મૂર્તિઓ સ્થાપન કરી છે. ’ તેઓ કોઇ પણ સાધુ પછી તે ગમે તે સંપ્રદાયના હોય, સૌની બક્તિ કરે છે. જંગલની ઢાણીઓ (ઝુંપડા) માં રહે છે, ને દિવસમાં એક બે વખત ‘ નમો અરિહંતાણું, નમો સિદ્ધાણું, નમો આરિયાણું, નમો ઉજ્જાણું, નમો લોએ સવસાહુણું ’ એમ અશુદ્ધ નવકારમંત્ર બણી પોતાના જૈનત્વની શ્રદ્ધા કાયમ રાખે છે.

આ પ્રાન્તમાં કોઇ કોઇ સ્થાનકવાસી સાધુ વિચર્યાં છે. તેમાંના એકે પોતાની ચોપડીમાં લખ્યું છે—‘ અમુક ગામમાં અમુક કુટુંબને ‘સમક્તિ’ આપ્યું, અમુક ગામમાં અમુક કુટુંબને આપ્યું ’ વિગેરે. મને આશ્ચર્ય થાય છે કે એ સ્થાનકવાસી સાધુજીએ ‘સમક્તિ આપ્યું’ એટલે શું કયું ? બિચારા જંગલમાં રહેનારા જડજરત જેવા લોકો એ ‘સમક્તિ’માં સગળે પે શું ? અને ‘અચ્છા, તુમ હમારા સમગત લો,’ ‘અચ્છા મહારાજ દેવો.’ એક નવકાર બોલીને કહી દીધું :—‘ અવ દેહો, હમને તુમકો ‘સમગત’ દે દિયા હૈ, અવ તુમ હમારે સિવાય દૂસરે ’

માનના નદી, તુમ્હારા ધર્મ પૂજેરોંકા મીટકર અવ સ્થાનક ઘા
હો ગયા.’

બસ. સમક્ષિતનું પૂછડું વળગાડીને મહારાજ તો ચાલતા થયા. હવે
બિચારા જંગલમાં રહેનારા આ ભોળા જીવને ‘સમગત’નું બિલાડું
સંભાળવાનું મળ્યું.

એક સ્ટેશન પર એક વાણીયો મળ્યો. તેણે કહ્યું—‘બાપજી થોડા વખત
ઉપર મ્હો ઉપર મુદપત્તિ બાંધેલા મહારાજને આવ્યા હતા. એમણે મને
‘સમગત’ આપી અને કહ્યું કે—‘અમારા સિવાય બીજા માધુઓને
તમારે માનવા નહિ. તો હવે હું આપને ગોચરી આપું, એમાં મને પાપ
તો નહિ લાગે’ મેં એને કહ્યું:—‘માઠ તમે ગોચરી આપો, કે ન આપો
એની ચિંતા નથી, પણ તમે ‘સમગત’ લીધી છે, એ વસ્તુ શી છે ?
એ તમારે આપનાર પાસેથી સમજાવી જોઈતી હતી.’

એમ કહીને પછી વસ્તુસ્થિતિ સમજાવી. ધર્મથી અનબિચ, જંગલી
જીવન ગાળનારા આવા ભોળા લોકોમાં ‘સમગત’ (સમક્ષિત)નો
વ્યાપાર કરવા નિકળનારા મહાત્માઓએ સમજાવું જોઈએ કે—‘સમક્ષિત’
તે આમ આપ્યાં અપાતાં હશે ? શું એ ડૂંગળા મૂળા જેવી વસ્તુ છે કે
એનાં ગાડાં ભરીને બજારોમાં વેચી શકાય ? કેવી મનોદશા ! કેવી સંકુચિત
વૃત્તિ ! કેવી સામ્પ્રદાયિકતાનો નશો !

નિર્દોષ જીવન

આ દેશના લોકો સંસ્કારવિહીન હોવા છતાં શહેરી જીવનોનું જૂઠું,
કપટ અને કાવાદાવા એમને રપસ્યાં નથી. ગમે તેવા માણસને ગમે તે
વાત પૂછો. કહેવા જેવી હશે તો તે સાચે સાચીજ કહેશે. રસ્તે ચાલતાં

એક જગલમાં એક જકગં ચારનારને મેં પૂછ્યું કે- 'તમે માંમ ખાઓ છો ?' તેણે કહ્યું 'હા,' મને અન્યયની લાગી. મેં તેને ઉપદેશ આપ્યો અને તેણે તેજ વખતે માંસાહારનો ત્યાગ કર્યો. ઉંચામાં ઉંચી કોમનો માણસ માંસ ખાતો હોય કે દારૂ પીતો હોય, છતાં જો તેને પૂછવામાં આવે તો તે સાફ સાફ કઠી દેશે કે હું માંસ ખાઉં છું. તે પછી આપણે ગમે તેટલો ઉપદેશ આપીએ, જો તેના દિલમાં નહિ જામે, તો ગમે તેટલું સમજાવવા છતાં તે છોડશે નહિ, અને સમજ્યા પછી અને છોડ્યા પછી બાંધેજ કોઇ હશે કે જો તે નિયમનો ભંગ કરશે.

જોને અસંસ્કારી ગણવામાં આવે છે, તેનામાં આ ખાસિયત હોય છે. બ્યારે શહેરી જીવન ગાળનારા, શિક્ષણમાં બહુ આગળ વધેલા, મોટા મોટા ધંધાઓ કરનારા, સાધુ-સંતોની પાસે જઈને જ્ઞાન દધને વ્યાખ્યાન સાંભળનારા, પોતાનું જીવન કેવું ગાળી રહ્યા છે ? પ્રતિજ્ઞાઓનું કેટલું પાલન કરે છે ? ઉપદેશનો કેટલો આદર કરે છે ? એ જતાવવાની જરૂર છે શું ?

એક અનુભવ

જેમ જેમ અમે સિંધની તરફ આગળ વધતા ગયા, તેમ તેમ ધણી ધણી જાતનો અનુભવ થતો ગયો. ધણી વખતે કોઇ વસ્તુને જોઈને આપણે બહુ ભય ખાઈએ છીએ. પરંતુ તે વસ્તુ એટલી ભયંકર નથી હોતી. 'સિંધના મનુષ્યો બહુ ભયંકર છે, ખાસ કરીને ઉત્તર અને પૂર્વ સિંધના મુસલમાન સિંધિઓ.' આ વાત અમારા કાનો ઉપર ધણી વખત અચડાયેલી. વાયતૂથી અમે સંધાધોરા જઈ રહ્યા હતા. આ તરફ રેતીના પહાડો એક પછી એક એટલા જધા આવે છે કે રેલગાડીને પણ પશ્ચિમથી દક્ષિણ અને દક્ષિણથી પશ્ચિમ-એમ ઘણાં ચક્કર ખાવાં પડે છે. પહાડોની વચમાં ચઢને પસાર થતાં છાતી ધડક્યા વગર ન રહે. કોઇ આવીને કહાડીનો ધા કરી બેસશે તો ? આવા વિચારમાં પસાર થતાં એક મુસલ-

માન પગથી માયા સુધી કાળા લૂગડાં પહેરેલો, ખંભે જંદુક નાખેલી, એક સ્ત્રી સાથે સામેથી આવે. વેપ ઉપરથી સિંધી મુસલમાન છે, એવો નિર્ણય કરવામાં વાર લાગે તેમ ન હતી. જાડુ નજીક આવતા અને એની આકૃતિ જગત્તર જેતાં કંઈક થોડો ફોબ થયો. હું એકલો હતો, મારી પાસે સિવાય કે થોડાક વસ્ત્રો ખીનું વેવાનું એને શું હતું ? મને લાગ્યું કે એની સાથે કંઈક વાત છેડીએ. મેં પૂછ્યું:- ‘તમે મુસલમાન છો ?’ તેણે કહ્યું કે ‘હા.’ મેં પૂછ્યું કે ‘તમે ગોસ્ત ખાઓ છો ?’ જવાબ-‘હા.’ મેં પૂછ્યું:- ‘કુરાને શરીફમાં ગોસ્ત ખાવું મયજ માનવામાં આવ્યું છે ?’ તેણે કહ્યું ‘ના.’

કુરાને શરીફનું નામ સામળતાં મને જણ્યાનું કે તે જાડુ ખુશી થયો. તે પછી તો લગભગ અર્ધો કલાક મારી અને તેની મીઠી વાતો ઘણ અને તેણે અને તેની સ્ત્રીએ ખુદાના સોગંદ પૂર્વક માંસ-મછલીનો ત્યાગ કર્યો.

અમારી આ મુસાફરીમાં આવા સેંકડો પ્રસંગો સાંપડ્યા છે, પરંતુ તે બધાનો ઉદ્દેશ્ય કરવો આ રથને અશક્ય છે.

નવું બાડમેર.૧

માલાણી પરગણાનું મુખ્ય નગર બાડમેર છે. એ પહેલાં ઠહેવામાં આવ્યું છે, અત્યારનું ‘બાડમેર’ એ એક પહાડની ટેકરી નીચે નવું વસાએલું ગામ છે. જોધપુરલાઈનનું આ મોટું સ્ટેશન છે. બાપારનું મોટું મથક છે. અહિંથી જેસલમેર ૧૧૦ માઈલ થાય છે. જેસલમેરની

૧ નૂના અને નવા બન્ને બાડમેરના સળંધમાં બે લેખો મારા સ્વ. શિષ્ય મુનિશ્રી હિમાશુવિજયજીએ લખ્યા હતા. આ બન્ને લેખો મારા સંપાદિત કરેલા ‘શ્રી હિમાશુવિજયજીના લેખો’ એ નામના પુસ્તકમાં પ્રકટ થયા છે.

યાત્રા કરવા જનારા જૈન યાત્રાળુઓને બાડમેન્થી જેસવમેર જવું વધારે અનુકૂળ થાય છે. ઘણા લોકો અહિંથીજ જાય છે. કોઈ કોઈ સાધુ સાધ્વીઓ પણ આ ગરે નાય છે.

કહેવાય છે કે-જૂના બાડમેરનો નાશ થયા પછી વિ. મં. ૧૮૦૧ માં રાવત રેતાજી દ્વારા આ ગામ વમાયું હતું. પરંતુ, આ વાત ક્યાં સુધી સાચી છે, એ કહી શકાતું નથી. કારણ કે અહિંના જુનાં જૈનમંદિરો પૈકીના કોઈ કોઈમાં આથી પહેલાંના સિલાસેઓ રિઘમાન છે.

બાડમેરની આવક ત્રણસો જગીરદારો વહેંચી લે છે. જેમાં પાંચ મુખ્ય છે. આ જગીરદારોને 'રાવત'નું બિરુદ છે. હવે આવક એટલી બધી ઘટી ગઈ છે કે બિચારા 'રાવતો' હવેલીઓ છોડી છોડીને ગામડાઓમાં ચાલ્યા ગયા છે. બાડમેરની ટેકરી ઉપર અનુક્રમે ચઢ-ઉતર બનેલી હવેલીઓનું દૈન્ય ધણુંજ સુંદર લાગે છે.

કહેવાય છે કે સં. ૧૮૮૯માં બ્રીટીશ ગવર્નમેન્ટની ફોજે આવીને બાડમેર લૂંટ્યું હતું અને બાડમેરના કેટલાક જગીરદારોને પકડી કાઢ્યાવાડમાં રાખઠોડ લઈ જઈ નજરકેદ રાખ્યા હતા. પછી કમ્ચ જૂજના દરબારે જામીન થઈ તેમને છોડાવ્યા હતા. તે પછી સં. ૧૮૯૨માં આ પરગણું ફરીથી જોધપુરની સત્તા નીચે આવ્યું. સર પ્રતાપસિંહજીની કાર્યકુશળતાનું આ પરિણામ હતું, તેથી માલાણી પરગણામાં ગવાય છે.

વિધવિધ રાજ રાખીયા અંગેજોને આપ
માલાણી પાછી લીની, માત લહો પરતાય

મુખ્ય પરગણાં

બાડમેર પરગણામાં મોટા ઠેકાણાં પાંચ છે. જસોલ, સીણાદરી, બાડમેર, ગુડા અને નગર. આ પાંચે ઠેકાણાંના જગીરદારો સોનાનવીસ

(પગમાં મોતું પહેરવાની નત્તાવાળા) છે. જમોલ અને સીણાદરીના જંગીગદારોને ‘રાવલ’ની પદવી છે. ગુડાના જંગીરદારને ‘રાણા’નો ખીતાબ છે. નગર અને બાડમેરના જંગીરદારો ‘રાવત’નો ઠક્કામ ધરાવે છે. આ પાંચ ઠેકાણામાં સૌથી મોટું આબાદીવાળું ગામ બાડમેર છે. રેલવે સ્ટેશન છે. અને હાકેમ વિગેરે ઝોશીમરાં પણ અદિ’ ગ્હે છે.

વસ્તી

બાડમેરમાં કુલ ૪૦૦૦ માણસની વસ્તી છે. જેમાં મુખ્ય વસ્તી ઓસવાલ જૈનોની છે. ઓમવાલ જૈનો બધા ય સ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન છે. જૈનોનાં ૪૦૦ ઘર એટલે લગભગ પંદરમે માણસોની વસ્તી કહેવાય. આ સિવાય જોધી બ્રાહ્મણનાં ૩૦૦ ઘર અને અમવાલ મહેશ્વરીનાં પણ ઘર ધણાં છે. આ બાડમેરની વસ્તી સારી અને ઉજળી છે.

ઉપજ

બાડમેર વ્યાપારનું પણ એક મથક છે. અને તેથી દિવમે દિવસે બાડમેરની આબાદી વધતી રહી છે. બાડમેર પરગણામાં ખત્રી-રંગારા ધણા છે. આ પરગણામાં ઘઉં, ઘી, ગુંદ, બેન અને બાજગની ઉપજ વધુ થાય છે. તે સિવાય મુલતાની માટી, પેટ્રોલ સાફ કરવાની માટી, મેટ અને પત્થરોની ખાણો છે. આની મોટી આવક જોધપુર દરવારને થાય છે.

વેપ વ્યવહાર

બાડમેરના લોકોનો, તેમાં ચે ખામ કરીને સ્ત્રીઓનો વેપ ધણેજ વિચિત્ર છે. સ્ત્રીઓના વેપમાં જેસલમેર તરફની અસર છે. છાતી એક કામળીના ટુકડાથી ઢાંકે છે. અને ઓઢણથી શરીરનો ખમો અને હાથને ઢાંકે છે. અદિ’ના સ્ત્રી પુરૂષો ખૂબ મજબૂત, સાદા અને મહેનતુ હોય છે. ફેશનનો સ્પર્શ નથી. ધંધો-મજૂરી કરી ગુજરાન કરે છે. ધણા ખરાં

જોસવાલ જૈનો અને બ્રાહ્મણો ઊટાથી બાડાં કરવાનો ધંધો કરે છે. ધાર્મિક જ્ઞાન નહિં હોવા છતાં ધર્મના શ્રદ્ધાળુ છે.

જૂનું બાહડમેરુ

જે બાહડમેરના સંબંધમાં ઉપર પરિચય આપવામાં આવ્યો છે, તે નવું વસાએલું છે. પરંતુ પ્રાચીન બાહડમેર, તે તો આ બાહડમેરથી લગભગ ૧૪ માઇલ અને જમ્માઇ સ્ટેશનથી લગભગ ચારેક માઇલ દૂર થાય છે. અત્યારે આ સ્થાન 'જૂના' ના નામથી જોળખાય છે. નકશામાં પણ આનો 'જૂના' ના નામે ઉલ્લેખ છે.

'માલાણી' પરગણામાં આ એક ઐતિહાસિક પ્રાચીન સ્થાન છે. પ્રાચીન શિવાજીઓ, પટ્ટાવલીઓ અને બીજાં પુસ્તકોમાં આ ગામનું નામ 'બાહડમેરુ' 'બાહડમેર નગર' એ નામે ઉલ્લેખ થએલો જોવાય છે. સોલંકીઓની આગાદીના સમયમાં આ નગર ઉન્નત દશામાં હતું. અનેક જૈન અને હિંદુ મંદિરો અહિં મૌલૂદ હતાં. અત્યારે તેના અવશેષો, તેની પ્રાચીન જાહોજલાલીની સાક્ષી પૂરી રહ્યાં છે. અનેક જૈનાચાર્યો અને ધનાઢય આવકોથી આ 'જૂના' નો ઇતિહાસ ઉત્તમવળ બનેલો છે.

ઉત્પત્તિ

આ બાહડમેરુ ક્યારે વસાયું, એનું પ્રમાણ નહિં મળતું હોવા છતાં, ગારમી સદીમાં તો તે હયાત હતું, એવું કેટલાંક પ્રમાણોથી સિદ્ધ થાય છે. વિ. મં. ૧૧૧૧માં મુગલોએ લિનમાલનો નાશ કર્યો, ત્યારે પરમાર વંશના રાજા સોમદેવજીના વંશનાં રાજા 'ગાંગા' લિનમાલથી બાગીને બાહડમેર ગયા હતા. ત્યાં પરમારવંશનો દેવડ રાજા હતો.

વિક્રમની તેમજ શતાબ્દિમાં ઉદ્ભવ્ય નામનો મંત્રી યજ્ઞ ગયો. તે જૈનધર્મ પાળતો હતો. તેના પુત્ર કૃષ્ણધરે આહમ્મેરુમાં ‘હિત્તુંગતોરણ’ નામનું જૈનમંદિર જનાવ્યાનો ઉદ્દેશ્યે શ્રી ક્ષમાકમ્યાણ્યની ખરતર-ગચ્છની પદાવલીમાં મળે છે. ૨

આ ઉદ્દેશ્યે ઉપરથી આહમ્મેરુ વિ. સં. ૧૧૧૧ પદેશમાં વમાયું હતું, એ તો નક્કી છે.

આ તમ્મ વમતા લોકોની હંતકથાઓ અને સિદ્ધાંતો ઉપરથી જણાય છે કે છેક સત્તમી શતાબ્દિ સુધી પણ આ નગર સમૃદ્ધ હતું. કહેવાય છે કે આ નગરમાં એકસો આલીસ કુવા હતા.

અહિંના એક જૈનમંદિરનાં જે અવશેષો પડ્યાં છે, તેમાં એક વિ. મં. ૧૩૫૨નો સિદ્ધાંત છે. આ મંદિરમાં કુલ પાંચ સિદ્ધાંતો છે. વૈષ્ણવમંદિરોનાં ખડેરો પણ મોબૂદ છે.

કિરાક.

‘માલાણી’ પરગણામાં બીજું ઐતિહાસિક પ્રાચીન સ્થાન છે કિરાક. ઉપર જતાવ્યું તે ‘જૂના’ (જૂના આહમ્મેર)થી લગભગ ૧૦ માઇલ, અને ખડીન (Khadin) સ્ટેશનથી ૩ માઇલ અંતરના ‘હાથમા’ ગામની પડોશમાં એક કિરાક નામનું ગામ છે. અહિં પ્રાચીન શિલ્પકળાનો આદર્શ ખડાં કરતાં પાંચ આલીસાન મંદિરો છે. તેમાંનું મોટું મંદિર મહાદેવનું છે. તેમાં ચાર સિદ્ધાંતો છે. આ સિદ્ધાંતો ઉપરથી જણી શકાય છે કે અહિંનો રાગ, મહારાગ કુમાર-

૧ જૂઓ અંચળગચ્છની મોટી પદાવલી પૃ. ૨૦૪

૨ જૂઓ ખરતરગચ્છની અપ્રકાશિત પદાવલી. પૃ. ૧૨

પાળની આશામાં હતો. એ શિયાવેખોમાં યુજરાતના કેટલાક સોલંકી વંશના રામઓનાં મહારાજ કુમારપાળ સુધીનાં નામો આપેલાં છે,

વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

અમે બાડમેર ગયા, ત્યારે ત્યાંના હાફીમ મગરૂપચંદણ બંડારી હતા. આ મહાનુભાવ જ્યેષ્ઠ બધા સહેલ્ય, કાર્યકુસલ, શાંત અને પ્રામાણિક છે, કે તેમની આખા સ્ટેટમાં ધણી તારીફ છે. હમણાં તે તેઓ જોધપુરમાં સીટી કોટવાવના સૌથી મોટા હોદ્દા પર છે. આવીજ રીતે બાડમેર સ્ટેશનના સ્ટેશન માસ્ટર મનમોહનચંદણ બંડારી પણ બહુ સન્નન દરેક શુભપ્રવૃત્તિમાં ઉત્સાહથી ભાગ લેનાર છે. થાણેદાર કિશોર-મલજી, રીડર પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ માનમલજી, કસ્ટમ પોસ્ટદાર માનચંદણ, સગકારી ડોક્ટર સંપતલાલજી, હેડક્લાર્ક પોલીસ બહાદુરમલજી—એ બધા એ અધિકારીઓ જૈન હતા, અને તેમણે અમારી પ્રવૃત્તિમાં ખૂબ ઉત્સાહથી ભાગ લીધો હતો. શહેરના આગેવાન જૈનોમાં શેઠ દ્રવજલાલજી, શેઠ અમોવખચંદણ, જીહારમલજી અને બાપ્તઓમાં કુલીબાઈ ધણાજ બક્તિભાવવાળાં છે.

અહિંના યતિ શ્રીનેત્રિચંદણ મારા ત્રિદાન અને સન્નન માણસ છે. તેમની પોતાની લાયબ્રેરીમાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો બંડાર પણ સારો છે.

બાડમેરમાં પાંચ જૈન મંદિરો છે. લગભગ સત્તરમી સદીથી પહેલાનાં હોય, એમ જણાય છે. અંચળગચ્છનું મંદિર પહાડીની ટેકરીમાં ધણું ઉંચું છે. આખા ગામનું દસ્ય અદિથી સુંદર રીતે દેખાય છે.

બાડમેર મારવાડનું એક પરમણું હોવા છતાં, મારવાડની બાપામાં અને અહિંની બાપામાં થોડું અંતર છે. અહિંની બાપામાં સિંધી, મારવાડી અને યુજરાતીનું મિશ્રણ છે.

સ્ટેશન માસ્તરો

માલાળી પગલું ' મુળાનાન ' સ્ટેશનથી ૧૫ માઈલ આગળ વધ્યા પછી પૂરું થાય છે. એટલે માગવાડની દૃઢ મમામ્ન યતાં સિંધ ગવર્નમેન્ટની દૃઢ શક્તિ થાય છે. ખોખરેપાડ સ્ટેશન ઉપર જન્મે તરફના મિયાહઓ ગહે છે. જો કે જોધપુર લાઇન તો ઠેક હૈદરાબાદની પામેના મીરાની સ્ટેશન સુધી ગઇ છે.

અહિં સુધીના દરેક સ્ટેશનના સ્ટેશન માસ્તરો ' ધણુજ બવા, અને બક્તિવાળા હોખાયા. લગભગ જધા થે જોધપુર સ્ટેશનના અથવા શુજરાતી કે કોઇ કોઇ રથજે યૂ. પી. ના ગહેવાસી હતા. અમારું સિંધ તરફ જવું, તેમને ધણુજ આશ્ચર્યજનક લાગતું. કેટલાકો એકથી વધારે દિવસ રાખવાનો આગ્રહ કરતા, અને બક્તિનો વામ લેતા.

સિંધમાં પ્રવેશ

મારવાડ અને સિંધની હદ, સાથેજ
 મળે-તી છે ગયા પ્રશ્નની અતમા આપણે
 જોયું તેમ, મુલ્યાનાથ સ્ટેશનથી લગભગ દોઢ
 માઈલ આગળ વધતા મારવાડની હદ પૂરી થાય
 છે, અને સિંધ શરૂ થાય છે. મારવાડ અને
 સિંધ કંઈકને કંઈક વિશેષ ખાસિયતો ધરાવે
 છે મરખિલ દેશમાં કંઈક તો ખોતાની વિશેષ-
 તાઓ હોયજ છે મારવાડ અને સિંધ પણ
 પણ તેનાથી બધા નથી

મારો ડી ડોપડી, ઓર ફેગનકા સાગ ।
 બાજરેકી રોટી ઓર મોઢનકી દાલ ॥
 જેખી રાત્ર મોનસિંગ તેરી મારવાડ ॥

જોધપુરના મહારાજા આનંદિંગના સમયમાં કોષ્ટ સિંધી અને મારવાડીને આસપાસમાં થએલા વિવાદની જે કડીઓ ઉપર આપવામાં આવી છે. બન્નેએ એક બીજાના દેશની ખાસિયતો રજૂ કરી છે.

પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, સિંધમાં ૭૫ ટકા મુસલમાન, ૨૩ ટકા હિંદુ અને ૨ ટકા ક્રિશ્ચિયન, પારસી વિગેરે કોમો છે. જ્યાં મુસલમાનોની વસ્તી વધુ હોય, ત્યાંનો દેશ ગંદો હોય, એ સ્વાભાવિક છે. સિંધમાં પ્રવેશ કરતાં આ ગંદાપણાનું દૃશ્ય આપણી નજરે પડવા લાગે છે. ઘણે ભાગે મુસલમાનો પમથી માથા સુધી કાળાં કપડાં પહેરે છે, અને હાથમાં કુહાડી રાખે છે. માટી અને ધૂળનો પાર નહિ. એટલે સફેદ કપડાં કાળાં થતાં વાર ન લાગે. નેહરોદ્વારા પાણી આખા દેશમાં ફેલાવવામાં આવ્યું છે. એટલે માટી ચીકણી થઈ ગયેલી હોય છે. ચારે તરફ ખેતરોમાં પાણી બરેલાં હોય છે. એટલે મચ્છર અને ડાંસનો કંઈ પાર નથી. હિંદુ કે મુસલમાન સૌ માંસ મછલીના ખાનારા, એટલે હિંદુ મુસલમાનના નામ માનના બેદ સિવાય બીજી વિશેષતા ઓછી જોવાય છે; કોષ્ટ લોહાણા બાટીયાના ધણે પહોંચી જાયો, કે કોષ્ટ સોનીના, કોષ્ટ સુતારના ધરે કે કોષ્ટ લુહારના, ગમે ત્યાં જાયો, મચ્છી માંમતી દુર્ગંધ આવ્યા વગર નજર રહે. ગામમાં પ્રવેશ કરતાં કપડેથી હિંદુ બોળખાતો માણસ પણ હાથમાં માછલી કે પક્ષો ઉપાડીને જતો નજરેજ પડે. અમારા જોવાને કોષ્ટનું મકાન હિતરવા મેં કામમાં ન આવી શકે.

યાય. સૌ જુદી જુદી અથવા પંચાયતી મીઠાઈ કે પતાસાં લઈને સાધુની પાસે આવે, નમસ્કાર કરે. સિંધના લોકોની એ શ્રદ્ધા હજુપણ ચાલી આવે છે કે રિક્તપાણિર્ન પદ્યેષ્વ રાજાનં દૈવતં ગુરુમ્ ' રાજા, દેવ અને ગુરુ પાસે ખાલી હાથે ન જવાવ, ' દિલના સગલ હોય છે. મચ્છી માંસનો ખોરાક પેઢી દર પેઢીથી ચાલ્યો આવતો હોવા છતાં, ઉપદેશ મળતાં અને દિલમાં ખરી વસ્તુનું જ્ઞાન થતા છોડતાં વાર લગાડતાં નથી. ધણા લોકો છોડ્યા પછી કદિપણ તેને અડતા નથી, જ્યારે કેટલાક સંયોગો ઉપસ્થિત થતાં પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ પણ કરે છે.

કોઈ ગૃહસ્થ અમને વિનંતિ કરે કે મારે ત્યાં બિક્ષા માટે પધારો, અને જો અમે એમ કહીએ કે ' તમારે ત્યાં મચ્છીમાંસ ખાઓ છો, માટે અમે બિક્ષા તમારે ત્યાંથી ન લઈ શકીએ, ' તો તે આખી જીંદગી પર્યંતને માટે પણ મચ્છીમાંસ છોડી દેવાને તૈયાર થાય. જો કિંદુઓ મચ્છીમાંસ છોડી દે છે, તેઓ પોતાને ' વિષ્ણુ ' યર્ષા ગયો સમજે છે. કોઈ ગૃહસ્થ આપણને કહે કે ' હું તો બહુ વખતથી વિષ્ણુ યર્ષા ગયો છું. ' ત્યારે સમજી લેવું જોઈએ કે તેણે મછલીમાંસનો ત્યાગ કર્યો છે.

મુક્કામાંથી લીલું

મારવાડની લદ છોડ્યા પછી, ખોખરેપાર, વાસરવાલ, બાલુજો-પેનરો, પરચેજ વેરી અને ન્યૂજોર-અર્ધિસુધી રેતીના ધોરા અને રેગી-તાન ચાલુ રહે છે. ન્યૂજોર ગામ ઘણું મજબૂત છે. વસ્તી ઠીક છે. રકુલ પણ છે. પરંતુ સ્ટેશન એટલે રેલગાડીનો એક ડબ્બોજ, આ ડબ્બામાં સ્ટેશનની ઓફીસ, સ્ટેશનમાસ્ટરનું કુટુંબ અને બધું થે રહે.

જોરમાં વસ્તી સારી છે. હિજળી વસ્તી છે. રકુલ પણ છે. ત્રણસો ચારસો ઘરની વસ્તી છે. ૬૦ ઘર મહેશ્વરીનાં ને ૨૫-૩૦ ઘર શ્રાવણનાં છે.

આ રોશનથી થોડાક આગળ વધ્યા, એટલે અમળખી રીતે આખું વાતાવરણ બદલાઈ ગયેલું દેખાય છે. ચારે તરફ ખેતરોમાં પાણી, સડકની બંને બાજુએ લીલાં ઝાડો, ઘાસ-પાણી અને તેના લીધે મચ્છર, ડાંસનો પાર નહિ. ચાલતાં ચાલતાં પણ નેમ્મએ તો દરેકના કપડાં ઉપર અમૂંખ્ય જીવો બેઠાજ હોય, માંખો બણબણતીજ હોય, એક મામૂલ ઉપરનો ક્યાં સુકો પ્રદેશ, અને એક મામૂલ જતાં જતાં તો એકદમ બંધી દવાજ ફરી ગમ્મ. જ્યાં ઝાડ પાણીનું નામ નહિં, ત્યાં એકદમ જ્યાં જ્યાં ત્યાં પાણીજ પાણી ને ઝાડજ ઝાડ.

ગુજરાતની ઝાંખી

અહિંની વસ્તીમાં ગુજરાતની ઝાંખી થતાં અમને બહુ આશ્ચર્ય થયું. સિંધના પ્રદેશમાં ગુજરાતની ઝલક ક્યાંથી? પૂછતાં માલૂમ પડ્યું કે થરપારકર જીલ્લાનું આ ગામ છે. અહિંની સ્કૂલ અને કન્યાશાળામાં પાંચ ચોપડી ગુજરાતી બણાવાય છે, સિંધી અને હિંદી પણ બણાવાય છે. મુદરથો હિસાબ વગેરે ગુજરાતી ભાષામાં રાખે છે, બોલી ગુજરાતી છતાં સિંધી મિશ્રિત બોલે છે, ગુજરાતની થોરની વાડો આખા વિદ્યાર્થીઓ અહિંજ નેવામાં આવી.

ધોરોનારો

મારવાડથી મીરપુરખાસ મુઘીના વિદ્યાર્થીઓમાં ધોરોનારોનું મુકામ અમારી આ યાત્રામાં યાદગાર ગણાવવું નેમ્મએ. સિંધમાં પ્રવેશ કર્યો પછી ચારે તરફ પાણીથી ભરેલાં ખેતરો, સડકની બંને બાજુએ ઝાડો, ચીકણો રસ્તો, બેજ અને મચ્છર-ડાંસનો પાર ન હતો. પરંતુ ધોરોનારોએ અમને પાછા રેતીના પહાડોના દર્શન કરાવ્યાં. જે મામૂલ સુધી લાગટ રેતી અને રેતીના ધોરા આવતાજ રહ્યા. ધોરોનારો એક વ્યાપારનું સાફ સ્થાન

જણાયું. સ્ટેશન મોટું છે. જગર છે. જીન છે, અને જીનવાળાઓના બંગલા છે. પણ મુસલમાનોનું એટલું બધું જોર છે કે વાતવાતમાં અહિં ખૂન થતાં વાર લાગતી નથી. સ્ટેશન માસ્તરો અને સ્ટેશનના બીજા નોકરો અહિંની મુસલમાન પ્રગતી કરીને રહે છે. કહેવાય છે કે બકરાનો કે ગાયોનો ખુદ્દલ ખુદ્દા વધ કરતાં જરાપણ લોકો અચકાતાં નથી.

કરાચીના શેઠીઆઓ

અહિં અમે ત્રણ દિવસ મુકામ રાખ્યો. કરાચી જૈન શ્રવે. મૂર્તિપૂજક જૈનસંઘની મેનેજિંગ કમીટીના પ્રમુખ શેઠ છાટાલાલ ખેતશીની આગેવાની નીચે મેળવેલો અને બીજા કેટલાક આવકો મળીને પચ્ચીસ ત્રીસ શેઠીઆઓ અહિં આવ્યા. ખૂબ ઉપદેશ અને એક બીજાનો પરિચય કરવાનો પ્રમંગ અહિં મળ્યો.

સાધુઓનું સંમિલન

સ્થાનકવાસી સાધુ ઘાસીલાલજી નવ ઠાણા સાથે હૈદરાબાદથી વિદાર કરતાં મારવાડ તરફ જઈ રહ્યા હતા, તેઓનો મોટો અહિં થઈ ગયો. કરાચીના ખીમચંદશાહ, બાઈ સોમચંદ તથા ત્રિભોવનદાસ શાહ-એ ત્રણ સ્થાનકવાસી આગેવાન મૃદસ્થો પણ તેમની ભક્તિ માટે અહિં આવ્યા હતા. સિંધ જેવા માંસાહારી પ્રદેશમાં બંને સંપ્રદાયના લગભગ પંદર સાધુઓનું મિલન થાય અને સિંધમાં જૈનધર્મના પ્રચાર સંબંધી વાટાઘાટ થાય, એ પણ દિવસ એક સ્મરણીય દિવસ લેખી શકાય, થીમાન ઘાસીલાલજી બે ચાતુર્માસ કરાચીમાં કરીને મારવાડમાં પાછા વળી રહ્યા હતા. એમને કરાચીના જૈનો અને જનતાનો સારો અસુખ્ય હતો. રસ્તામાં મળેલાં કરાચીનાં છાપાંઓમાં આ સાધુઓની ટુકડી સંબંધી જે કંઈ નિંદાઓ છપાઈ હતી, એ વાંચવામાં આવેલ. આ સંબંધી ઘણી વાતચીત

તેમણે પોતે કરી, કગચીના સ્થાનકવાસી મંધનો આખો ચિતાર. મારી આગળ ગ્લુ કર્યો. સ્થાનકવાસી સાધુ હોવા છતાં, તેમણે કગચીના મંદિર મારી મંધની વધારે તારીફ કરી. તેમની વિરુદ્ધમાં આટલું બધું આદિ-લન શાથી થયું? તેમણે વર્ણવી એવા પ્રકારની એમના મનને કુમાવનારી ખીના શાથી બની? એ વિગેરે ઘણી વાતો તેમણે કહી. કરાચીના સ્થાનકવાસી સંઘમાં આવો ઉલ્કાપાત બને, એ તો બહુજ કુખ્યકર્તા મને લાગ્યું.

મૂર્તિપૂજની ચર્ચા

આ પ્રમુખે કરાચીના સ્થાનકવાસી મંધ તરફથી તેમણે બહાર પડાવેલ 'ઉપાસક દર્શાવ' સૂત્રમાં મૂર્તિપૂજ સંબંધી તેમણે કરેલા અનર્થો સંબંધી ઘણી વાત નીકળી. 'જે કરાચીના શ્વેતાંજર મૂર્તિપૂજક સંઘે તમારી આટલી બધી ભક્તિ કર્યાનું જણાવે છે, તે મંધનો પણ જરા જે ખ્યાલ રાખ્યા વિના નિર્સ્થક મૂર્તિપૂજના પ્રશ્નને છેડેલા અને તેનો વિરોધ કરી સમાજમાં ઠેલાહલ મચાવેલા અને વધુ ચર્ચા ઉભી કરવી, એમાં શક્તિનો કેટલો બધો વ્યય થાય છે, અને બીજાં કરવાનાં કાર્યોથી કેટલા બધા પાછા પડાય છે, એ બધું વિચારવું ઘટે છે, જે વખતે આખા દેશમાં મંગલનનો પવન ફૂંકાઈ રહ્યો છે, અને એકતા દ્વારા દરેક સમાજ અને ધર્મવાળાઓ પોતાની ઉન્નતિ સાધવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, તે વખતે જૂની ચર્ચાને કચ્છસ્તાનમાંથી બહાર કાઢી, તેના ઉપર ચુંથણા ચુંથીએ, અને એક બીજાને સાચાખોટા કરાવવા પ્રયત્ન કરીએ, એ આ જમાનામાં કયાંસુધી ચોગ્ય છે? એ વિચારી જોશો. કાયદો શું થયો? તમારા લખાણ ઉપર મૂર્તિપૂજક સાધુઓ ઉતરી પડ્યા. હજુ પણ ઘણા લખી શકે તેમ છે. અને લખવા તૈયાર છે. કરાચીના મૂર્તિપૂજક અને સ્થાનકવાસી સંઘનું જે સંગઠન છે, એમાં મૂર્તિપૂજક સંઘને મનમાં થોડી પણ ગ્લાનિ ઉત્પન્ન કરવાનું તમે નિમિત્ત આપ્યું. સ્થાનકવાસી સંઘે તો તમારા જે સત્કાર

(૬) ક્યો, એ તમે મારી આગળ હમણાંજ કહી ચુક્યા છો. એટલે આ જમાનામાં આપણી શક્તિઓને મંગળિત કરીને અહિંસા અને જૈનધર્મના સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરવાનું લક્ષ્યમાં રાખીએ, તો કેટલું બધું કાર્ય થઈ શકે ?

વિગેરે મારા નિવેદનને તેઓ બહુજ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળતા રહ્યા. તેમણે બચાવમાં અમુક માણસનાં કારણે મારે એમાં લખવું પડ્યું, એમ જણાવ્યું, પરંતુ એક વ્યક્તિના કારણે આખા સિદ્ધાંત બેદનો વિષય ચર્ચાને સમાજમાં અધટિત ચર્ચાઓ ઉભી કરવી, એ ઠીક નથી. એ માફ કહેવું, તે વખતે તો તેમને જરૂર મળે હતું. લગભગ બે અઢી કલાકની અમારી એકાંત મુલાકાત આનંદપૂર્વક પૂરી થઈ. બીજા દિવસે તેમણે મારવાડ તરફ વિદાર કર્યો.

નહેરોના પુલો

આ પ્રાંતમાં એક બીજી મુશ્કેલી ખતરનાક હતી. અને તે નહેરોના પુલોની. એક પછી એક નહેરો આવવા લાગી. નહેરો પાણીથી ભરેલી. બીજા નરો મળે નહિ. એટલે પુલ ઉપર થઈનેજ ચાલવાનું. પુલ ઉપર કોઠોડો કે પાટીયા કંઈ ન મળે. રેલના પાટાની નીચે આડી નાખેલી રેલીપટો ઉપર ચાલવાનું, જે લોકોને આવી રેલીપટો ઉપર ચાલવાનો અભ્યાસ ન હોય, એવાઓને આવા પુલ ઉપરથી ચાલવું ધણુંજ જોખમ-કારક-ભયવાળું લાગે. નીચે પાણી ધમધોકાર ચાલ્યું જતું હોય; એટલે જરા નીચે જોવાથી અંધારા અને ચક્કર આવે. કોઈ કોઈ રથને નહેરોના પટ બહુ પહોળો હોય છે, એટલે પુલ બહુ લાંબા હોય. રેલીપટ ઉપર ચીકાશ થઈ મઠ હોય, એટલે ધીરે ધીરે ટેકા મૂકી મૂકીને ચાલવું પડે. બીજી તરફથી રહામેથી કે પાછળથી ગાડી આવવાનો ભય રહે, હાય, ગાડી આવી જશે તો ? જેની ભયસંતા વધારે હોય, એને તો આવે

સ્થળે કંઈનો જે અનુભવ થાય, એ વર્ણુવ્યો વર્ણવી શકાય નહિ. એવો માણુમ પુલને પૂરો કરી જમીન ઉપર પહોંચે, ત્યારે એમ મગજે કે 'હા.....શ, મને નવો અવતાર મળ્યો.' અભ્યાસવાળા માણુમે અથવા નિર્ભય માણુસો બેઠડક સીધા ચાલ્યા જાય છે. આવા પુત્ર ઉપર ચાલતાં નીચે દૃષ્ટિ ન કરવી. સાધાગણુ આગળ દૃષ્ટિ કરીને સીધા ચાલ્યા જવાથી જગપણુ ચક્કર કે અધાર્ગ આવતાં નથી. ણીજી લાઇનોમાં આવા પુત્રો ઉપર બે પાટાઓની વચમાં પતંગ કે પાટીયાં જડેલાં હોય છે. પણ આ તો બાપુની ગાડી ! આવા પુત્રો આવતા ત્યારે બધાઓના મુખથી નિકળતું : 'જેઠપુર સરકારે આવા સ્થળે પાટીયાં લગાવ્યાં હતા તો, આમાં શું ખર્ચ થઇ જવાનું હતું ?'

મીરપુરખાસ

મીરપુરખાસ એ સિંધનો એક જિલ્લો છે. જિલ્લા કલેક્ટરની ઓફીસ અહિં ગહે છે. રેલ્વે સ્ટેશન બહુ મોટું છે. વ્યાપારનું પણ સ્થાન છે. રેલ્વે કંટ્રોલ ઓફીસ પણ અહિં છે. અહિં કેટલીક વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓએ જે ભક્તિ બતાવી, તેમાંના મુખ્ય આ છે :

જેઠપુર લાઇનના કંટ્રોલર હરગોવિંદદાસભાઇ, કે જેઓ 'રાવ-સાહેબ' તરીકેજ આખી લાઇનમાં અને એમના મિત્રોમાં પ્રસિદ્ધ છે, તેઓનું ફેડ ક્વાર્ટર મીરપુરખાસમાં છે. સાચી ગૃહસ્થાઇની મૂર્તિ, સાદો વેપ, સાદું જીવન, અને રૂંવાડે રૂંવાડે સાધુભક્તિ. અમારો કંઈપણ પરિચય ન હોવા છતાં દરેક સ્ટેશન ઉપર સ્ટેશન માસ્ટરને તેઓ સંદેશ પહોંચાડે અને અમારી મંડળીને કંઈપણ અડચણ ન આવે, એવી વ્યવસ્થા રખાવે. જાતે બ્રાહ્મણ છતાં ધર્મસંહિષ્ણુતા એટલી બધી છે કે ધાર્મિક મતભિન્નતાની ગંધ મરણી પણ એમને સ્પર્શી નથી. ધીરે બોલવું,

મીઠું બોલવું અને ઓધું બોલવું, આ એમની બાષાપ્રકૃતિ. તન-મન-ધનથી સાધુઓની અને મહેમાનોની બક્તિ કરવા ખડે પગે ઉભા રહેવું, આ એમની આદર્શતા. તેમનો મીઠો સ્વભાવ, અને સાચા દિલનો વિનય જોઇને ઠાઇને પણ પ્રેમ થયા વગર ન રહે. ન કેવળ તેઓ પોતેજ, તેમનું આખું કુટુંબ સરકારી, વિનથી, નમ્ર અને ભક્ત છે.

તેમનીજ સાથે ખીજા કન્ટ્રોલર રામચંદ્રપણ પંજાબી હતા. આ બન્નેની જોડી. એટલે જાણે રામ લક્ષ્મણની જોડી રામચંદ્રપણ તર્ક, વિતર્ક કરવામાં બહુ હોંશિયાર. એમનું પણ આખું ચે કુટુંબ ભક્તિવાળું.

દીક્રીટ ક્યેકટર જસવન્તરાજણ અને પુરખોતમદાસણ વિગેરેની મંડળી મીરપુરખાસમાં ખાસ સેવાભાવી મંડળી જોવાઇ.

મીરપુરખાસના મેયર અને આર્યસમાજના પ્રધાન, ગુરુ-દિનામણજી વૃદ્ધ હોવા છતાં, એક મુવાન જોટણું જખરદરત કામ કરે છે. આ મદાનુભાવ ' મીરપુરખામ જેઝેટ ' નામનું સિંધીમાં એક પત્ર પણ કાઢે છે. મીરપુરમાં અમારા જે ત્રણ વ્યાખ્યાનો દરાવવામાં તેમની ખાસ આગેવાની હતી; હિંદુ બહેન બેટીઓને નસાડી-ભગાડી લઇ જનારા કોકોની સામે તેઓ પ્રજાજી પુરપાર્થ અને યુક્તિ વાપરે છે. અને તેમ કરીને ત્રણ ગુણી મુસલમાનોની વસ્તી વચ્ચે હિંદુ જાતિનું રક્ષણ કરે છે. તેઓ સિંધના એક પ્રતિષ્ઠિત સિંધી શૃલરથ છે, અને આર્યસમાજ છે.

મેસેરિયા

તેના લીધે મચ્છરોનો ઉપદ્રવ પણ ખૂબ છે, પરિણામે મેક્સેરિયાનું વ્હેર અહિં વધારે છે. અમારી આખી મંડળીને થોડે ઘણે અંશે મેક્સેરિયાની અમર અદિથી લાગુ પડી, એમ કહી શકાય.

કમમાં કમ જેને તાવ નહિ આવ્યો હોય, એણે પણ થોડા ઘણા મેક્સેરિયાના છવે ઉપાડ્યા નો હશેજ. આ સેખક તો ત્યાંજ પટકાયો. ૧૦૫૧૧ ડીઝી છુખાર. મારૂં થયું કે—એક ડાક્ટરે વીસત્રેન કવીનાઈનનું ઇજકશન મારી બેજ દિવસમાં ચાલતો કરી દીધો.

જરા તાવ ઉતરતાં જ ૭ મી એપ્રિલે અમે મીરપુર છોડી જ દીધું.

હાલા

અત્યાર સુધીમાં અમારો વિહાર રેલના રસ્તે પાટે પાટે થએલો. એટલે સ્ટેશન સિવાય અમને સિંધની ખરી સ્થિતિ જાણવાનું બીજું કોઈ સાધન ન હતું. મોટે ભાગે ઉગ્ગડ સ્ટેશનો, વસ્તીહીન, એટલે ચોક્કસ થોડા માણસોના પરિચય સિવાય વધારે પરિચય કરવાનો સમય નહોતો પ્રાપ્ત થતો. હવે અમારે અહિંથી સિંધના ઉંડાણમાં ઉતરવાનું હતું.

અણધાર્યું આમંત્રણ.

મારવાડ છોડીને સિંધમાં પ્રવેશ્યા પછી ધોરાનારા સ્ટેશન સુધીમાં અમારો સ્વપ્નેય ખ્યાલ ન હતો કે કરાચી પહોંચીએ, ત્યાં સુધીમાં આ રેલની લાઇન અમારે છોડતી પડશે. પરંતુ ધોરાનારામાં શેઠ કસ્તૂરચંદ્ર પારેખ, શેઠ મહેરચંદ્ર અને શેઠ બાંકીદાસજીનું એક ઉપ્યુટેશન હાલાથી આવ્યું. બેચક, 'હાલામાં કંઈક જેનોની વસ્તી છે અને ત્યાંના લોકો

કદાચ વિનતિ કરવાને આવશે.' એવો કરાચીના મૂર્તિપૂજકસંઘના મેક્ટરી તરફથી હશારો હતો. શેઠ કસ્તુરચંદ્ર પારેખ. શેઠ મહેરચંદ્ર વિગેરે હાલાના આગેવાનો ધોરાનારા આવ્યા, અને તેમણે હાલા માટે વિનતિ કરી, ત્યારે અમને માલુમ પડ્યું કે હાલામાં શ્વેતાશ્વર મૂર્તિપૂજક જૈનોની ખારી વસ્તી છે, મદિર છે, અને ઉપાશ્રય પણ છે. જે ગૃહસ્થો અમારી પાસે આવ્યા હતા, એમનો વેરા અને તેમાંય ખાસ કરીને એમની પાધડી જોઈને અમને જલ્દી આશ્રય થયું કે આ પાધડી ક્યાંની ? હાલાના ડેપુટેશનની વિનતિનો સ્વીકાર કરવાની અમારી હિમ્મત એટલા માટે ન હતી કે, - મીરપુરખાસથી કાચા રસ્તે જવાનું હતું. અને ગરમી પડવા લાગી હતી. અમીના દિવસોમાં સખ્ત લ, વટોળિયો અને સાપોનો ઉપદ્રવ વધે છે, એવી અમને ખતર હતી. સમય બરાબ ગયો હોવાથી અમારે દવે એકપણ દિવસ વધારે ક્યાંય રોકાવવું, જલ્દી જોખમ ખેડવા જેવું હતું. ધોરાનારામાં અમારો નિર્ણય અનિશ્ચિન્ત રહ્યો. છેવટે મીરપુર-ખાસમાં પાછું ઉપરના ગૃહસ્થોનું ડેપુટેશન હાલાથી આવ્યું. ભવિષ્યના ઉદરમાં શું બયું છે ? સ્વપ્નમાં પણ હાલા તરફ જવાનો વિચાર નહિ હોવા છતાં, હાલા જવાનું નક્કી થયું, એ, ' થી હિમાંશુવિજયજીના દેહા-વસાનનું' નિર્માણ ત્યાં થયું હશે.' એજ કારણ તો નહિ હોય ? અમે મીર-પુરખાસથી જમી એપ્રીમે હાલા તરફ પ્રયાન કર્યું. હાલાના ગૃહસ્થો અમારી સાથે હતા. ગૃહસ્થોની જની શકે તેટલી યોગ્ય સગવડ એ ગૃહસ્થોએ રાખી હતી.

પગ કાણો થઈ જશે, એની ખબર ન રહે. ક્યારેક એવો મોટો ખાડાવાળો રસ્તો આવે કે એક એક હાથ પગ ધમ દમને અદર પડે. ધૂળથી ઢંકા-એવો, રસ્તો એટલે ખગ ન પડે કે હાથ ઊંડો ખાડો હસી કે બે હાથ ? આવા રસ્તામાં થઈને જ્યારે મોટરના ખટારા જતા જોઈએ, ત્યારે તો જાણે ધરતીકંપ જેવું માલૂમ પડે. એ ખટારામાં બેઠેલા લોકો ઉછળી ઉછળીને એક ખીખની ઉપર પડતા જોઈએ, ત્યારે રસ્તામાં ચાલતા પણ અમને રહેજે હમણે અને એમની મોટરની સુસાઈરી માટે દયાજ આવે.

કોઈ કોઈ રથે નહેરોના પાણી ફેલાયેલા હોવાથી આવો રસ્તો કીચકડવાળો અને મચ્છર-ડાસથી ભરેલો જ હોય. નહેરોમાંથી કાઢેલા ન્હાના નાળા, એ તો ડગલે ને પગને આવે. ઉંદ અને મધેડાની દોડદોડાથી અથવા કોઈ બેલમાડીના ચાવનાથી એ તાળાની પાળ તૂટી ગઈ હોય, તો જાણે સાગરમતીમાં પૂર આવ્યું હોય, એવું દેખાય.

હાલાથી હૈદરાબાદ સુધીનો રસ્તો પણ તેટલો જ વિકટ અને ભયંકર હતો. વખતો વખત આપતી નહેરો બાનળીઆના જ મનો વિગેરેનો ઉપદ્રવ બગાળી રહ્યાજ કરતો.

કુતરાંનો ઉપદ્રવ

કોઈ કોઈ વખત રસ્તામાં એવી વિચિત્ર ઘટનાઓ જની જાય, કે જે આખી છદ્મી સુધી યાદજ ગડે આવી અનેક ઘટનાઓ પૈકીની એક ઘટના હતી શિકારી કુતરાના ઉપદ્રવની. હાલાથી હૈદરાબાદ જતા ખેમરા અને મટારીની વચમાં એક ખતરનાક ભયંકર જગત આવે છે. આ જગતમાં એકલા નીખળવું ઘણું જોખમકારક ગણાય છે. આ જગતમાં અમારી મંડળી થોડીક છૂટી પડી ગઈ. માધુઓ, અને કરાચીના કેટલાક ગદમ્થે ઉપરાન્ત હાલાના પણ આવડો અમારી સાથે હતા. હું મારી

ચાલથી નીચું જોઇને સીધો ચાલ્યો જતો હતો. આમળી પાછળ ઠાંધ માણસ ન હતું. અકસ્માત પાંચ શિકારી કુતરાંએ આવીને મને ઘેરી લીધો. કુતરાં એવાં કાફી અને બપોંકર હતાં કે એકજ બચકુ બરતાં માણસ લાંબો થઇ જાય. ઉછળી ઉછળીને માગ સરીર ઉપર હુમલો કરે. મારે આ વખતે મારો બચાવ કયવાનો હતો, પંદર વીસ મીનીટ સુધી કુતરાં મારી ચારે તરફ હુમલો કરતાં રહ્યાં અને હું બચાવ કરતો રહ્યો. ગુરૂદેવની કૃપાથી કુતરાંઓ પોતાના હુમલામાં ન ક્ષતી શક્યાં. બરાબર આ વખતે મૃત્યુ મારી સામે તરવરતું હતું. એક કુતરાંએ એક પગ પકડીને જો નાચે પટકી દીધો હોત, તો પાંચે કુતરાંને મારું સરીર ખસાસ કરતાં વાર ન લાગત. કુતરાંને જરા પણ માર્યા વિના હું મારો બચાવ મારી પાસેના દંડાથી કરી રહ્યો હતો. જૈન સાધુઓ હાથેમાં દંડો શા માટે રાખે છે ? એનો જવાબ આજનું આ દૃશ્ય જોનારને રહેજે મળી જતો હતો. ખીજને તુકસાન પહોંચ્યાડયા વિના પણ દંડાથી ‘આત્મરક્ષા’ કેવી થઇ શકે છે, અને સમય ઉપર કેટલી હિમ્મત રહે છે, એ આજે ખૂબ સમજાયું. થોડી વારમાં એક જંગલી માણસ દોડતો આવ્યો અને ખીજ તરફથી અમારી સાથેના ગૃહસ્થો પૈકીના કરાચાવાળા બાપ ચતુર્ભુજ ઉંદ ઉપર તે રથાને પહોંચી ગયા. કુતરાં કુતરાંને રસ્તે પડ્યાં અને અમે અમારે રસ્તે પડ્યા.

હુવાણા વાણિયા

આ તરફના હિન્દુઓ પોતાને ‘વાણિયા’ તરીકે ઓળખાવે છે. કેવા વાણિયા ? તો એ હુવાણા તરીકે કહે છે. હુવાણા, સોની, એ લોકોની વસ્તી લગભગ દરેક ગામમાં છે, પરંતુ તે જ્યાં એ મઝઝી-માંસ-પક્ષો ઉડાવનારા. એટલુંજ નહિ પરંતુ કેટલાક વાણિયા પોતે મઝઝી-માંસનો વેપાર પણ કરે છે.

ખરચુ જતાં પાણીનું કામ નહિં.

એક વસ્તુ બહુજ અજાણી બરેલી માલૂમ પડી. હિંડશાહ નામના ગામમાં ગામથી બહાર ‘લોકલબોર્ડ’ ના એક મુસાફરખાનામાં અમે ઉતર્યા હતા. સામેજ જંગલ હતું. કોઇ કોઇ સ્થળે હાથિઆ યુવરનાં જુડેલાં હતાં. લોકો પગથી માથા સુધી પહેરેલે કપડે હાથ હિંસોળતા આવતા અને એ થોરિઆની વાડો તરફ જતા. થોડીવાર ત્યાંથી નીકળતા અને પછી ગામ તરફ જતા. આમ અચાનચાર લોકોને ત્યાંથી આવતાં જતાં જોયા. તેજ વખતે હાસાના કેટલાક યુવકો મારી પાસે બેઠા હતા. મેં તેમને પૂછ્યું: ‘સવારથી લોકો આ થોરની વાડ તરફ શા માટે જાય છે ને આવે છે ?’ મને જવાબ મળ્યો: ‘તે લોકો ત્યાં ટટી જાય છે,’ મેં કહ્યું—‘જો ટટી જતા હોય તો હાથમાં પાણીનો લોટો કે કબજું રિગેરે કેમ નથી !’ તેમણે કહ્યું:—‘આ દેશમાં ટટી જાય, ત્યારે પાણી લઇ જવાનો રિવાજ નથી, ગરમે ચાલતાં પથર અથવા દેડું હાથમાં લઇ જાય, અને ત્યાં ટટી જઇને તેનાથી ધસી નાખે, પાણીથી સાફ કરવાની એમને જરૂર રહેતી નથી.’ મને પેલી કવિતા યાદ આવી.

સિંધ જિંધ, પૂલ જિંદ પીરજી,
ગલેકી સવારી કરે ગાલ ચલે અમીરજી

સિંધના લોકોની આ ગંદામ્મો આથી વધારે પુરાવો ખીન્ને શું જોઇતો હતો ? વાણિયા, બ્રાહ્મણ, મોની પણ મંપૂર્ણ પહેરેલાં લુગડાંએ ટટી જાય અને પાણીનું નામ નહિં. દેશમાં સાફ કરે અને ઘરે જઇને પછી પોતાનું બધું કામ કરે. આવો તો આ દેશજ જોયો. પણ મચ્છી-માંસનો વેપાર કરનારા આવો ગંદવેડો ગણે તો તેમાં નવાઇ જોવું શું છે ?

ઉટ-ગધેડાની સવારી

ઉટની સવારી ને ગધેડાની સવારી એ તો ડગલે ને પગલે જ્યાં જુઓ ત્યાં જોવામાં આવે. ક્યાંય બદાર જતાં આવતાં ગધેડાનું જૂંઠવું ફેટવાક લોકો અપશુકન સમજે છે. આવા શુકન અપશુકનના વહેમમાં પડેલા માણસોને આ દેશમાં બારે યજ્ઞ પડે. ગામ પગગામ જતાં ગધેડાનું સંગીત ક્યાંયથી ને ક્યાંયથી સંભળાયા વિના ભાગ્યેજ ગહે. એમાં કંઈ શક નથી કે સિંધના ગધેડા, એ ખીજા દેશનાં ઘોડાઓને પણ માદત કરનારાં છે. ત્રણસો ત્રણસો રૂપિયાનાં ગધેડાં અને ગમે તેવા પવનવેગી ઘોડાઓ કે ઉટાની હરીફાઈમાં ઉતરનારાં ગધેડાઓની કયા અમે માંભળી છે. મોટરના જમાનામાં હવે તેની કીંમત ઘટી ગઈ છે. તેની વપરાશ ઓછી થઈ ગઈ છે, છતાં પણ હજુ એ ગધેડાઓની ગાડીઓની, એક ગધેડાના એકા અને છૂટક ગધેડાઓની સવારીઓ સારા સારા શ્રીમંતો વચ્ચે કરે છે. ગધેડા અને ઉટ-એ જેજ આ દેશની મુખ્ય મવારીઓ છે. આજ પણ ઉટ એવા જખખરદસ્ત છે કે જૂની સાંઢણીઓની આપણે કયાઓ માંભળીએ છીએ, તેની અત્યંતની સાક્ષી આપી ગયે, સારા સારા ગૃહસ્થો પોતાને ત્યાં ઉટ ગણે છે. તેમાં જે ખામ બેસવા માટેના ઉટા હોય છે, તે માત્ર વદન કરવામાં નથી વપરાતાં. શ્રીમંતાઈના પ્રમાણમાં ઉટ ઉપરનો સામાન પણ ફેટવાકો ધણો સુંદર ગણે છે

જૂરી આદતો

લિડશાહમાં હાલના જે યુવકો અમારી પાસે બેઠા હતા, તેમાં એક મિંધી હુવાણો પણ હતો. તેણે આ દેશની એક વાત સંભળાવી, અને તે એ કે- ‘આ દેશના છોકરાઓ દસ દસ બાગ બાગ વર્ષની ઉંમરમાં જૂરી આદતોમાં પડી જાય છે, અને તેમાં મોટે ભાગે માંખાપેનો દોષ હોય છે. આ દેશના ધણા ખગ લોકો પશુઓ કરતાં પણ નાપાક જીવન ગાળી રહ્યા

છે. ' સિંધી યુવકે આથી પણ વધારે સ્પષ્ટતાથી વાતો કરી. એ યુવકના ગળદો સાંભળી માટે' તો મારું ભમવા લાગ્યું. અમે બધા થોડીવાર તો અવાજ જ થઈ ગયા. મને આ વખતે જોધપુર લાઈનના એક સ્ટેશન ઉપર એક ઓફીસરે કહેવા શબ્દો યાદ આવ્યા. ' મહારાજ ! તમે આ પાપી યુવકના કયા જાઓ છો ? ' થોડીવાર સુધી મને કંઈ સૂઝ્યું નહિ. મને થયું કે હું આ દેશને સુધારવા આવ્યો છું ? આ દેશમાં ઉપદેશ આપવા આવ્યો છું ? મારો ઉપદેશ ત્રીલોકને માટે આ દેશની પ્રજા પાત્ર છે ખરી ? શું આ ભાઈ કહે છે તેવું આખા દેશમાં હશે ? માંમ અને મચ્છી સિવાય જેને ધડીએ ચાને નહિ, દારૂની ભોતલો સિવાય જેનાથી ધડીપે રહેવાય નહિ, અને એના તામસિક જોગકથી જેનાં શરીરો બની ગયા છે, જેમના જીવનો માસાંગિક વાસનાઓમાં ઓતપ્રોત થઈ રહ્યા છે, એનાઓની આ દશા હોય, એમા આશ્ચર્ય જેનું શું છે ? '

ટિકાના

સિંધના કહેનાતા વાણિયા અને સોની વિગેરે હિંદુઓનો ખામ કોઈ ધર્મ નથી. તેઓ માને છે તો સૌને માને છે. અને નથી માનતા તો કોઈને નથી માનતા, એક કહી શકાય. છતાં છેલ્લાં વર્ષોમાં શિખોએ આ પ્રજા ઉપર અસર કરી છે. અને મોટે ભાગે લોકો ગુરૂ નીતનકને માનતા હોય એમ જણાય છે. દરેક ગામમાં હિંદુઓએ એક એક ધર્મસ્થાનક રાખેલું હોય કે, કે જેને ' ટિકાના ' કહેનામા આવે છે. આ ટિકાનામાં ' રૂઝ-થ-ડાહેય ' રાખવામા આવે છે, કોઈ માધુ સંત આવે, તો ત્યાં ઉતરે છે. રૂઝ-થ-ડાહેય તો આવા ઠેકાણામાં બેગી થાય છે. ધર્મકથાઓ અહિં થાય કે. ઘણે ભાગે આવા ગામોમાં જે માધુઓ આવે છે, તે પણ માંસ-મદિરા અને માજીયાને ઉડાવનારા, પૈસો ટકો રાખનારા અને કોઈ કોઈ તો વૃહસ્પતિ બોમવનારા પણ હોય છે. એટલે આ જિયારી પ્રજાના ઉદ્ધારની મમય જ કયાથી હોય ?

લોકોની શ્રદ્ધા

આ દેશના લોકો માંસાહારી હોવા છતાં દિલના શ્રદ્ધાળુ અને જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળા હોય છે. ગામમાં અમુક સ્થળે સાધુ આવ્યા છે, એવું સાંભળતાની સાથેજ મીઠાઈ અને પતાસાં લઇને આવે છે. ત્યારે તેઓ એમ જાણે કે અમે લોકો એવી રીતની કંઈ ચીજ બેટમાં લેતા નથી; અને એછા, ગાડી, ફેલમાં બેસતા નથી; પૈસો ટકો રાખતા નથી. અને સગી માતાનો પણ સ્પર્શ કરતા નથી, ત્યારે તો એમના આશ્ચર્યનો પારજ ન રહે.

હાલામાં જૈનો

સિંધમાં સ્થાનિક અને જૂના વખતના જૈનોનું કોઇ સ્થાન છે, તો તે આ હાલા છે. બે ત્રણ માછલના આંતરેજ 'જૂનું હાલા' ને 'નવું હાલા' એમ બે ગામ છે. જૈનોની વસ્તી નવા હાલામાં છે. આ હાલામાં લગભગ સાતેક દળર માણસોની વસ્તી છે. જેમાં ચાર દળર મુસલમાનો ને ત્રણ દળર હિંદુઓ છે. હિંદુઓમાંથી જૈનોના ચાલીસ ઘરની ૧૭૫-૨૦૦ માણસની વસ્તી બાદ કરીએ, તો ગામની બધી યે હિંદુ પ્રજા પણ માંસાહાર કરનારી છે. એમાં કોઇ 'વૈષ્ણવ' ધર્મ ગયું હોય, તો તે અપવાદ બાદ.

ખાસ કરીને પાલી અને જેસલમેરથી આ લોકો આવેલા છે. અહિં એક મોટું ધનાઢય જૈન કુટુંબ છે. કહેવાય છે કે તે રાધનપુરથી આવીને વસેલું છે. જો કે તેમનો કોઇ જાતનો સંબંધ ત્યાં સાથે રહેલો નથી. સેંકડો વર્ષોથી જુદે જુદે સ્થાનેથી આવીને વસવા છતાં હાલાના જૈનોની પાધડીઓ એમના મૂળ વતનની ઓળખાણ કરાવી રહી છે. પાલીથી આવનારાઓની પાલીઠાહી, જેસલમેરથી આવનારાઓની જેસલમેરી. સર્વસાધારણ રીતે જે લોકો પાધડીઓ પહેરે છે તે સિંધની કે જીભ દેશની પાધડીઓથી નિરાલી છે.

શ્રિઓના વેપ

શ્રિઓનો પહેરવેશ ધણીજ મયોદાવાળો. અને આખા શરીરને ઢાંકનારો છે, પરંતુ શ્રિઓના હાથમાં કાંડાથી લાધેને ઠેક બગલ સુધી પહેરાતા કાંચીદાંતના ચૂડા બહુ આશ્ચર્ય અને વિચિત્ર દેખાતુ રજુ કરે છે. નાનામાં નાની બળબે વર્ષની છોકરીઓને પણ કાંચીદાંતની ચૂડીઓ પહેરાવવામાં આવે છે. પગમાં કડિયો, તોડા અને લંગર-એ ત્રણની લગભગ અઢીસો તોલા નેટલી ચાંદી ઉપાડે છે. શ્રિયો જે ધાત્રો પહેરે છે, તે લગભગ ૨૬-૨૭ વાર કપડાનો હોય છે; છતાં પગના દીંચણથી નીચેનો થોડોક ભાગ તો જરૂર ઉપાડોજ રહે છે. ચોળા પહેરે છે, ને પેટ અધું ઢાંકેલું હોય છે. પેટને ઢાંકવા માટે એક કપડું ચોળા સાથે લટકતું રહે છે. ઓઢણાં ઘણે ભાગે બે ઓઢે છે. નાકમાં નયડી અને છુલ્લાં પહેરે છે. છુલ્લાં નાકનાં બે નસકોરાંની વચમાં છેદ કરીને પહેરે છે. આ બન્ને આભૂષણો લટકતાં રહે છે. છુલ્લાં એ મુમલમાની રિવાજની નિશાની છે. ગળામાં રોજને માટે ત્રણ ચાર સળની 'દોહરી' પહેરે છે. દાણા દાણા-વાળા 'તીમણીયા' અને 'છટરા' પણ પહેરે છે. વાળ ગૂંથવામાં ખૂબી વાપરે છે. બે બમરોને ખાલી રાખીને ઠેક કપાળ સુધી, વાળમાં મીચુ નાખીને ગૂંથે છે. ન્હાની છોકરીઓથી લઈ મોટી સુધી બધી બાઈઓ લગભગ હોઠને રંગે છે.

આ જૈન બહેનો જૈન મહોલ્લાથી બહાર નીકળતી નથી. વરધાડા વિગેરેમાં પણ જતી નથી. મંદિર મહોલ્લાની અંદરજ છે. એટલે મંદિર ઉપાશ્રયે જવામાં વાંધો આવતો નથી.

એકજ મહોલ્લો.

સાત હજાર માંસાદારીઓની વચમાં અને તેમાં બે મોટે ભાગે મુસલ-

માનોની વચમાં આ ચાવીસ ધના પોણા બસો જેનો પોતાની ધર્મ અને આચાર વિચારને મંપૂર્ણ રીતે પાલન કરતા રહે છે, એ ખરેખર વખાણવા લાયક વસ્તુ છે. ચાવીસે ધરનો જથ્થો એકજ મહોત્સાહ વસેલો છે. મહોત્સાહનો મુખ્ય દરવાજો જ્યાં કરવામાં આવે તો અંદર કોઈ જાણ શકે નહિં. મંદિર, ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા બધું યે આ મહોત્સાહમાં છે. હાવાના જેનોને પોતાના ત્યાગી મંવેગી ગુરુઓના દર્શન કરવાનો સેંકડો વર્ષોના ઇતિહાસમાં આ પ્રમંગ મળ્યો, એ એમની ખુશ નસીમીથી એમને કેટલો હર્ષ થતો હતો, એ અમાગ હાવાના પ્રવેશ વખતે અને અગે ગયા ત્યાં મુખીની એમની બક્તિ ઉપગથી માનૂમ પડતું હતું.

ધર્મમાં કદરતા

અહિં જે ચાવીસ ધા જેનોના છે, તે જ્યાં યે વીમા ઓગનાળ છે. આ બોઠો ઘણાં દૂના વખતથી બહાર ગામોથી આવીને વસેલા છે. જે કે મેંકડો વર્ષો આવે થઈ ગયેલા હોનાથી તેઓ સિંધીજ લગભગ થઈ ગયા છે. છતાં તેઓ આચાર વિચાર અને ધર્મ તો જૈન ધર્મજ કદર રીતે પાળે છે.

અહિંના જૈનોમાં શેઠ કસ્તુરચંદ્ર પારેખનું આખું કુટુંબ, ભાઈ મહેચંદ્ર, શેઠ હાકેમચંદ્ર, શેઠ બાંકીનાનજ ત્રિવેરે કેટલાક ગૃહસ્થો બહુ શ્રદાળુ, ધાર્મિક ભાવનાનાળા અને ઉદાર છે. સ્વ. મુનિ હિમાચલિજયજીની ગિભારીમાં આ ગૃહસ્થોએ ગુરુ-બક્તિનો મારો વાલ લીધો હતો.

હાલાનું મંદિર

હાલામાં એક મંદિર છે. કોણ જાણે શા કાળથી. જાણે કોઈ ગૃહ-

સ્થનું ધન હોય, એવું જ મદિ અત્યાગ સુધી રાખ્યું છે. મંદિમાં ઘણી મૂર્તિઓ છે, અને તે બધી યે અસ્થિર છે. સેંકડો વર્ષોથી જેનો અર્થ રહેવા છતાં એક પણ મૂર્તિ સ્થાપિત કેમ નહિ કરી હોય, એ ન સમજી શકાય તેવો કોયડો છે. અત્યારે મંદિમાં કહેવાય છે કે ત્રીસ ચાલીસ હજારની મૂડી છે અને કહેવાય છે કે તે મૂડી સંધના એક આગેવાન ગૃહસ્થ પાસે છે; પરંતુ સત્તાના મદમા તેનો ન કંઈ સરખો જવાળ આપે છે કે ન તેની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરે છે. તેઓ એક મોટી પેટીના માલીક છે, ખીનું ફેટલુંક ધરેલું વિગેરે પણ તેમની પાસે હોવાનું કહેવાય છે. પણ આપવાનું નામ નહિ. આવી ફરીયાદ હાલાના ફેટલાક આગેવાન ગૃહસ્થો કરે છે. આ મૂડી શા માટે રાખી મૂકવામાં આવી છે ? મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કેમ નથી કરવામાં આવતી ? એ પ્રશ્નનો ઉકેલ અમારી આગળ કરવામાં આવ્યો નથી. લગભગ બધે રથએ બનતું આવ્યું છે, તેમ, હાલાના જૈન સંધના એક બે આગેવાનો આપણા સત્તાનો વધારે ઉપયોગ કરનારા કહેવાય છે, અને એવા ફેટલાક કારણે આના એક નાનકડા સંધમાં કુસંપતુ ઝેર ફેલાયું છે. સૌથી મોટામાં મોટા જે શ્રીમન્ત ગૃહસ્થ કહેવાય છે, એઓ જો થોડુંક દિવ દિલાવર રાખે અને પોતાના જાતિ ભાઈઓ તરફ લક્ષ્ય રાખે તો હાલાના સંધમાં ન કોઈ ભૂખ્યો દેખાય, અને ન કોઈ જાતનો કુસંપ રહે.

અમારી રિયતિ દરમિયાન શોક અને હર્ષની બે ઘટનાઓ હાલામાં બનવા પામી હતી.

શહીદ હિંમાંશુવિજયજી

શોકની ખીના એ બની કે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતનો અસાધારણ વિદ્વાન, ઇતિહાસનો શોખી, શોધખોળમાં રસ લેનાર, મારો વક્તા અને લેખક એવો એક ત્રીસ વર્ષનો જુવાન સાધુ અમે ત્યાં ગુમાવ્યો, અને તે મારા

શિષ્ય શ્રી હિમાંશુવિજયજી. કરાચીના મંધે, કરાચીના ડો. ન્યાલયદે, કરાચીના બાઇ તલકશાએ, ખી. ટી. શાહે, બાઇ ખુશાતયદે, બાઇ પ્રજલાથે, રવિયદે, અને ખીજા અનેક સ્વયંસેવકોએ તેમજ હાલાના સંધે-એ ખુજાતા દીપકને સંભાળી લેવાની કોશિશ કરવામાં કંઈ ગાફી રાખી નહિ હતી. અને તેમાં થે ડો. ન્યાલયદેના રાતદિવસના ઉત્તમગરાઓ અને ચોવીસે કલાકની ઉભા પગની મેવા છતાં, આખરે એ દીપક ખુજાયો તે ખુજાયો.

જે કાળે જે વસ્તુ જનવાની હોય છે, તે મિથ્યા થતી નથી. આયુષ્ય ત્યાં ખતમ થવાનું હોય છે, ત્યાંજ તે થાય છે. હાલા આવવાનો સ્વપ્ને પણ વિચાર નહિ હોવા છતાં, એ સાધુનો આત્મા હાલાની ભૂમિ માગી રહ્યો હતો. એનું અવસાન હાલા માટે નિર્ભોષ થયું હતું, એમાં ફેરફાર કેમ થઈ શકે ?

મહાવીર જન્મતી

હર્ષની ધટના એ હતી કે હાલાના સંધે ઉઠાપન, આઠ મહોત્સવ, વરધોડો, સ્વામિવાત્સલ્ય વિગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવામાં ખૂબ ઉત્સાહથી ભાગ લીધો હતો. કરાચી અને હૈદરાબાદથી આવેલા લગભગ ખસો જેટલા મહેમાનોનું આતિથ્ય સંભાળવામાં સારામાં સારી શૃદ્ધસ્થાઈ જતાવી હતી, તેમજ સિંધ જેવી માંસાહારી પ્રજાની વયમાં લગવાત મહાવીરની જન્મતી હિંદુ-મુસલમાનોના સહકાર પૂર્વક ઉજવવાનો એક સુંદર પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હતો.

ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે, તેમ હાલા, એ મુસલમાનોની મોટી પત્નીવાળું ગામ છે. બરફે સિંધમાં હાલા મુસલમાનો માટે એક પ્રસિદ્ધ

રથાન ગણાય છે. અહિં પીરોની એ મોટી ગાદીઓ છે. ઘણા મુસલમાનો આ ગાદીઓને માનવાવાળા છે આ બન્ને ગાદીઓ ઉપર અત્યારે જે પીરો છે, તેમનો પરિચય યતાં તેમણે ભગવાન મહાવીરની જયન્તી નિમિત્તે તે દિવસે કોઈ પણ મુસલમાન હિંમા ન કરે, એવી સૂચના એમના મુરીદોમાં બહાર પાડીને જયન્તીના દાયર્માં સારો સહકાર આપ્યો હતો. ત્યાંની હિંદુ પ્રજાની જુદી જુદી કોમોના મુખીઓએ પણ પોતપોતાની જાતિમાં રીતસર સૂચનાઓ કાઢીને મહાવીર જયન્તીમાં બધી કોમોએ સારી રીતે ભાગ લીધો હતો, અને તે દિવસે હિંસા બધાઓએ બંધ રાખી હતી.

સિંધ જેવો મુલક અને આખું જે ગામ જ્યાં માંસાહારી હોય, ત્યાં તમામ કોમના સહકાર સાથે એક અદ્ભૂત મહાવીર જયન્તી ઉજવાય, એ ખરેખર ખુશી થવા જેવો પ્રસંગ કહી શકાય. ‘ મહાવીર જયન્તી ’ માટેની ગીશાળાના મેદાનમાં થએલી સભાનું દૃશ્ય જેમણે નજરે જોયું હશે, તેમને તે સભા ચિરમરણીય રહેશે. જેનોના તીર્થંકરની જયન્તીમાં મુસલમાનો અને હિંદુઓ આગેવાની બંને ભાગ લે અને મહાવીરના અહિંસાના સંદેશને પોતાના મુખ દ્વારા એ હિંસા કરનારી અને માંસાહારી પ્રજાને સંબળાવે, એ એક ખાસ કરીને એ સભાની વિશેષતા હતી. હૈદરાબાદ અને કરાચીના ઘણા ગૃહસ્થો આ જયન્તી પ્રસંગે આવ્યા હતા. કરાચીવાળા બાઇ ખુશાલચંદ વરતાચંદે વરધોડામાં ને જયન્તીની સભામાં વ્યાખ્યાનો આપીને લોકોને ખૂબ રંજિત કર્યા હતા.

હાલના જેનો ધારે તો સિંધમાં જૈનધર્મનો ઝંડો ફરકાવી શકે તેમ છે. તેઓમાં શ્રીમંતો છે, ધાર્મિક ભાવનાવાળા છે, સમજદાર છે, કાર્ય કરનારા છે, પરંતુ એકસ માણસોની આપખુદી સત્તા અને કૃપણતાથી તેઓની વસ્તી સિંધ માટે લગભગ અન્યાસિદ્ધ જેવી છે.

હાલાના જૈનસંઘ પાસે ગામથી ૧-૧૧ માઈલ દૂર એક દાદાનાડી પહોં છે. તેમાં જમીન પણ છે, પરંતુ એનો સફુપયોગ જોઈએ તેવો થતો નથી. હાલાના જૈનો પોતાનું કર્તવ્ય સમજે તો ?

હાલા તરફની મુનાફરીમાં કડવા-મીઠા સુખ-દુઃખના પ્રસંગોનો અનુભવ કરી, એક વિદ્વાન અને શક્તિશાળી માધુનો ભોગ આપી, અમે તા. ૩૭ મે ૧૯૩૭ના દિવસે હાલા છોડ્યું, અને તા. ૬ મીએ હૈદરાબાદની કુસેરી નદી પર આવી, જ્યાં દિવસ ત્યાં મુકામ રાખી, તા. ૧૨મી મે જુધનારના દિવસે હૈદરાબાદ શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો.

હૈદ્રાબાદ

આ ખા યે સિંધ દેશમા 'હૈદ્રાબાદ' એ પોતાનું અનોખું સ્થાન ધરાવે છે. એક વખતનું નૈઋત્યમોટ, એ અત્યારનું હૈદ્રાબાદ છે. ઇ. સ. ૧૭૬૮મા ગુલામશાહે નવેસરથી નૈઋત્યમોટનો કિલ્લો બંધાવી આ શહેર વસાવ્યું હતું. ગુલામશાહની રાજગાદી ખુદાગાદ હતી. ત્યાંથી ફેરવીને પોતાના નવા વસાવેલા આ હૈદ્રાબાદમા માદી રાખી. ખુદાગાદથી ધણા દિંદુઓ હૈદ્રાગાદમા આવીને વસ્યા.

હૈદ્રાબાદ મીરાના વખતમા વધારે આગળ વધ્યું. હૈદ્રાબાદની કુલ વસ્તી લગભગ સવા લાખ માણસની છે. કહેનાની જરૂર નથી કે હૈદ્રાબાદ એક વખતનું રાજધાનીનું શહેર હોવાથી અને સેકડો વર્ષ સુધી મુસલમાનોનું આધિપત્ય ગહેનાથી મુસલમાનોની બહે વસ્તી આ શહેરમા છે.

શહેરનું દરય

શહેરની ખાસ વિશેષતા, એ ત્યાંના મકાનોની બાંધણી મંબંધી છે. હિંદુઓની ઉંચી ઉંચી હવેલીઓ આકાશ સાથે સ્પર્શ કરી રહી છે. આ હવેલીઓના ઠેઠ નીચેના તળીયા સુધી ઉપરની ખુદ્દી હવા સરેરાટ કરતી ચાલી આવે, તેને માટે દરેક મકાનની છત ઉપર નીચે સુધી હવા આવવા માટેનાં જાળીઆં રાખવામાં આવેલાં હોય છે.

પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશા તરફ બે ન્હાની બીંતો ઉભી કરી પશ્ચિમ અને ઉત્તરની હવાને મકાનની અંદર જવાનો અવકાશ આપવામાં આવે છે. દરેક મકાન ઉપર આ પ્રમાણેનાં હવાખારાં બનાવેલાં હોવાથી હૈદરાબાદનાં મકાનોનું દરમ્મ દરમ્મી ધણુંજ વિચિત્ર માલૂમ પડે છે. આ હવાખારાને સિંધામાં 'મંધ' કહેવામાં આવે છે. હૈદરાબાદની આ મંધાઓની નક્કલ સિંધના ખીજાં ગામોમાં પણ થવા માંડી છે. એટલે ગામડાઓની અંદર પણ નાના નાના મકાનો ઉપર પણ આવા 'મંધા' બનાવેલા હોય છે. હૈદરાબાદની બાંધણી ઉંચી નીચી ટેકરીઓ ઉપર છે. મુંદર સડકો અને મકાનોની લાઇનોથી શહેરની શોભા બહુ મુંદર છે. સિંધનું આ શહેર સદ્બાગી છે કે નેના કાંઠે કુસેરી નદી વહી રહી છે. એનાં બાંધેલાં ધાટો અને તેના કાંઠા ઉપરનાં વૃક્ષો, એની શોભામાં વધારો કરી રહેલાં છે. સેંકડો ભક્તજનો પ્રાતઃકાળમાં આ નદીના કાંઠે સ્નાન સંધ્યાનો અને દર્શનનો આનંદ લૂંટી રહ્યા છે.

સિંધી હિંદુઓ

હૈદરાબાદમાં સિંધી હિંદુઓની જે વસ્તી છે, તેમાં મુખ્ય બે ઠામ કહેવાય છે :— 'આમીલ' અને 'ભાઇબંધ'. હૈદરાબાદના આમીલો

‘ હેદ્રાખાદી ’ તરીકે જ ઓળખાય છે. કરાચી વિગેરેમાં આ આમીલો રહે છે. તેઓની ઓળખ ‘ હેદ્રાખાદી ’ તરીકે જ થાય છે. મોટે ભાગે આ ‘ આમીલો ’ જમીનદાર છે. અથવા નોકરી કરનારા છે. કલેક્ટર, કમીશનર જેવા મોટા હોદ્દાઓ ભાગવનારા પણ આ ‘ હેદ્રાખાદી ’ આમીલો છે. હાઇમથ લોકો મોટે ભાગે વ્યાપારી છે. આ કોમોના સંબંધમાં વિશેષ હકીકત ‘ સિંધના હિંદુઓ ’ એ પ્રકરણમાં જોવાશે.

અહિંના સિંધી હિંદુઓ—આમીલ અને હાઇમથ બન્ને કોમોના માસાહાર અને દારૂની વપરાશ ખૂબ છે. અત્યારની શિક્ષાથી ખૂબ રંગાયેલા છે. પાસે ખૂબ પૈસો છે, મોટા મોટા હોદ્દા ભરાયે છે, વિલાયત વિગેરે ખૂબ ફરે છે, અને ખારસો બાગસો વર્ષ સુધી મુસલમાની આધિપત્યમાં રહેલા છે, એટલે એમના રીતગિવાને ને ખાનપાન લગભગ મુસલમાની સંસ્કૃતિવાળા છે. એમનો વેપ યુરોપીયન, સ્ત્રીઓનો વેપ પારસી અને બંગાળી સ્ત્રીઓને પણ પાછો પાડી દે એવો છે. આમાં છેલ્લી ઢગનો, છતાં પણ તેઓ પોતાને હિંદુ તરીકે ઓળખાવે છે. ઓળખાવે છે એટલું જ નહિ પણ કદર હિંદુ તરીકેનું અભિમાન રાખે છે.

સિંધી લોકોનો શ્રદ્ધા.

આ હિંદુઓ શ્રદ્ધાળુ પણ ધણા છે. માંસાહારી હોના છતાં ત્યાગીઓ પ્રત્યે અતુરાગ ધરાવે છે. મોજશાખમાં મસ્ત રહેના છતાં સદુપદેશ માબળવાની જિજ્ઞાસા ધરાવે છે. કોષ સાગ વિદ્યાન સાધુ—સંત આવ્યા છે, એવું સાંભળે છે, તો ટોળાને ટોળાં દોડ્યાં આવે છે. સિંધમાં આ હિંદુઓને જો સાચા ઉપદેશકોનો સહવાસ સાંપડે, તો આ કોમ ધણી આગળ વધી શકે.

હેદ્રાખાદની અમારી રિયતિ બહુ જ થોડા દિવસની રહી. એટલે એક અઠવાડિયાથી વધારે નહિ. સખ્ત મરમીના દિવસો હતા. સુખશીલિયા

મિંધી લોકો છેક સાજ થયા પહેલાં ઘરથી બહાર નિકળી શકે નહિં. હૈદરાબાદની ગરમી પણ મિંધમા અમાધારણુ ગરમી કહેવાય છે. આવા સંયોગોમા પણ જે જે સિંધી લોકો અમારા પરિચયમાં આવ્યા, તેઓએ ધણીજ સારી ભક્તિ બતાવી. એમની જિજ્ઞાસારૂતિએ અને એમની શુદ્ધ શ્રદ્ધાએ અમાગ દિલ ઉપર સુંદર અમર કરી. કેટલાક કુટુંબોને તો એટલે બધો રાગ થયો કે અવારનવાર ઉપદેશ લાભ લેવાને કરાચીમાં પણ આવતાજ રહ્યા છે.

વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

હૈદરાબાદ તો એક આલીશાન શહેર છે. આવા મોટા શહેરમા અનેક દાની, માની, વિદ્વાન અને પ્રસિદ્ધ કાર્યકતાઓ હોય, એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ અહિં અમારી સ્થિરતા બહુજ ઓછી રહી, એટલે ધણા લોકોનો પરિચય ન થયો. જેઓનો પરિચય થયો અને જેમના જીવનમાં કંઈક વિશેષતા જેવાઈ, એવા જે મહાનુભાવ. એક સાધુ વાસવાની અને ખીજાં એન પાર્વતી સી. એકવાની.

સાધુ વાસવાની

હૈદરાબાદની નહિં, સિંધની નહિં, પણ આખા હિંદુસ્તાનની અનેક નિબૂતિઓમાંની આ એક નિબૂતિ છે. બહોં દુનિયાની પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓ-માંની આ એક છે. સાધુ વાસવાનીને એક સાધુ તરીકે ધણા સિંધીલોકો પૂજે છે. તેમની સાદાઈ અને જીવદયા પ્રત્યેનો પ્રેમ અમાધારણુ છે. તેમનું વ્યક્તિત્વ ખીજાઓ ઉપર અમર નાખે છે. માર્છ ઇન્દુલાલ ગાંધી પોતાના 'અરપષ્ટ દર્શન' નામના લેખમાં લખે છે:—

'સિંધી સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિના સ્મરણ સાથેજ સિંધના વિવેકશીલ સાધુ વાસવાણીની સૌમ્ય ભૂતિ' સૌ પહેલા આખો સામે આવીને બંધી

યાય છે. સિંધના આર્થસંસ્કૃતિના પ્રવાહને ભગતો રાખનારા અગ્રણી વ્યક્તિઓના એમનું નામ પ્રથમ પકિતમાં છે. ' ૧

સિંધના માસાહારી સિંધીઓમાં તેમણે અભિમાનો સારો પ્રચાર કર્યો છે. તેમનું પ્રાતઃકાળનું પ્રવચન સાબળના ભાવિક બાપ્તઓ બહેનો હર્ષભેર એકત્રિત થાય છે. તેમના પુસ્તકો કે જે અંગ્રેજીમાં હોય છે, યુરોપ અને અમેરીકામાં પણ આદર પૂર્વક વંચાય છે. તેઓ ભગવાન મહાવીરસ્વામી પ્રત્યે હિંદુ માન ધરાવે છે ૨૧. યુરોપ શ્રીવિજયધર્મસૂત્ર મહાગળના તેઓ મોટા પ્રશંસક છે. હેદ્રાગાદમાં અમારો પરસ્પરનો મેળાપ થતા સૌને આનંદ થયો હતો. સિંધના જીવહયાનો પ્રચાર કરનારા દરેક પ્રકારે સાથ આપવા માટે તેમણે નયન આપ્યું હતું. ' મહાવીર ચગિત્ર ' અંગ્રેજીમાં લખવા માટે ઘણી વાટાઘાટ થઈ હતી. કંગ્રી પણ તેઓ આવ્યા હતા, પરંતુ કેટલાક અનિર્વાચ્ય સંયોજાને વીચે એ કામ પાગ પડી ગયું નથી.

બહેન પાર્વતી

હેદ્રાગાદમાં દીવાન જ્ઞાત્યદ એડનાણીનું કુટુંબ એક સંસ્કારી, શિક્ષિત, શ્રીમંત, અને ધર્મપ્રેમી કુટુંબ ગણાય છે. બહેન પાર્વતી સી. એડવાની આ કુટુંબની એક સંસ્કારી, વિનયી, અને ભક્તિવાળી કુમારિકા છે. સિંધી લોકો ઘણે ભાગે પરિવન બાપા માથે મગધ વધુ ગણે છે. ભાગ્યેજ કોઈ સંસ્કૃત ભાષા બેતું હશે બહેન પાર્વતી ગ્રેન્ડપુએટ છે. અને સંસ્કૃતની મારી વિદુષી છે. તેનું આખું કુટુંબ મહુ પ્રદાણ અને ધર્મપ્રેમી છે. સાધુઓની સેવા, એ ઉત્તમ વાલો સમજે છે. અમારી હેદ્રાગાદની રિયલિટી દગમિયાન બહેન પાર્વતીના કુટુંબે સાચી સેવા કરી હતી એટલુંજ નહિ પણ કંગ્રીમાં પણ વખતો વખત વ્યાખ્યાન

શ્રવણનો લાભ લેવા માટે આનતાં જતાં બહેન પાર્વતી ક્ષર વનરપત્યા-
હારી બની છે. માગ પાચ પુસ્તકોનો તેણે સિંધીમાં અનુવાદ કર્યો છે, કે
જે પ્રકાશિત થઈ ચુક્યા છે, અને આખા સિંધમાં તેનો પ્રચાર સારો થયો
છે. મામાદારી સિંધી લોકોમાં આ પુસ્તકના પ્રચારથી જે મારો લાભ
થયો છે, એના પુરમા બહેન પાર્વતીનો દિરસો મોટો. કહી શકાય.
જેન ધર્મનું જ્ઞાન મેળવવા સંબંધી અને બની શકે તેટલે અંગે તેનું
આચરણ કરવા સંબંધી તેનું લક્ષ્ય બહુ વધારે છે. તેની નિર્દોષ
શ્રદ્ધા, ખીજા મિંધી લોકો કરતાં જરૂર બુની પડે છે. સ્વ. શુરદેવ
વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની જયન્તીઓ પ્રસંગે આ બહેને અંગ્રેજીમાં
વ્યાખ્યાનો આપીને અને વખતો વખત પોતાની મંગીત કળાનો પરિચય
કરાવીને લોકોને સારો લાભ આપ્યો હતો. મારે ભયંકર બીમારી પ્રસંગે
પણ આ બહેને અને તેણીના કુટુંબે સારી ભક્તિ જતાવી હતી. તેણે
શુભમહારાજનું જીવનચરિત્ર પણ સિંધીમાં લખ્યું છે. તેમજ ભગવાન
મહાવીરવામીનું 'લોડ' મહાવીર'એ નામનું એક કુંકુ ચરિત્ર પણ લખ્યું
છે. આ બહેનના, બહે એમના આખા કુટુંબની પ્રેરણાના કારણે હેદાગાદ
અને કરાચીમાં અનેક સિંધી કુટુંબોને વખતો વખત ઉપદેશ સાંભળવાનો
અને ધણીઓએ માસ-મંત્રી ત્યાગવાનો લાભ ઉઠાવ્યો છે, અને ઉઠાવી
રહ્યાં છે. એમાં હેદાગાદમા મુખી ડિંગોમલ અને પૂતલીમાઈ વિગેરેના
કુટુંબે અને કરાચીમાં ગોવિંદ મીઝવંદાનીનું, દીવાન જીવતગમ એડવા-
નીનું, દીવાન ઝમટમલજીનું, ડોક્ટર ગિહવાનીનું વિગેરે કુટુંબો મુખ્ય છે.

સિંધી લોકોમાં આવા ધણા આત્માઓ છે, કે જેઓને સંસ્કાર
નાખવામાં આવે તો ધણો લાભ થઈ શકે. રીઠા થઈ ગયેલા ધડાઓ ઉપર
ગમે તેટલું પાણી નાખવામાં આવે, તે લગભગ નિરર્થક જાય છે, જ્યારે
આના નિર્દોષ અને નિર્વેષ આત્માઓને ઉપદેશ આપવામાં થોડામાંથી
ધણો લાભ મેળવી શકાય છે. બહેન પાર્વતીની ખીજા બહેનો અને

બાઇઓ પણ તેવાંજ સુશીલ અને ભક્તિવાળાં છે. તેની વધોત્ક્રાંતિ માતા તો તેના કુટુંબમાં જાણે સાક્ષાત્ દેવી છે.

જૈનોની વસ્તી

હૈદરાબાદમાં જૈનોનાં લગભગ પચ્ચીસેક ઘર કહી શકાય. જેમાં શેઠ વનયંદમાઇ 'કાકા', (હમણા તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા છે.) શેઠ સાકર-ચંદમાઇ, બાઇ હિંમતલાલ અને કેશવલાલમાઇ એ વિગેરે મુખ્ય છે. લગભગ એકાદ બે ઘરને છોડીને બધા ચે સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમાં છે. છતાં તેમની ભક્તિ, શ્રદ્ધા અને વિવેક બહુ પ્રશંસનીય છે. અમારી સ્થિતિ દર-મિયાન કરાચીના સેંકડો બાઇઓ અને બહેનો હૈદરાબાદ ખાતે આવેલા, તે બધાઓનો આતિથ્ય ખતાર કરવામાં તેમણે ઘણીજ સુંદર મૃદુરચાઇ બતાવી હતી.

ગુજરાતી સમાજ

હૈદરાબાદમાં ગુજરાતી લોકોનો બહુ મોટો જતથો નહિ હોવા છતાં, એકંદર સમુદાય સારો કહેવાય. તેમાં ડોક્ટર ભટ્ટ સાહેબ અને ઇન્જનીયર દવે સાહેબ તેમજ ઇન્જનીયર મગનલાલ શાહ એમનું સ્થાન આગળ આવે છે. હમણાં હમણાં હૈદરાબાદમાં એક 'ગુજરાતી સમાજ' સ્થાપન થયો છે. અને તે કેટલીક જનહિતકારી પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યો છે. લગભગ સર્વત્ર દેખાય છે તેમ, માત્ર થોડાજ સમયથી સ્થપાયેલો હોવા છતાં, આ 'સમાજ'ની વૈમનસ્થની જે વાતો બહાર આવે છે, એ દુઃખકર્તા છે.

દર્શનીય સ્થાનો

હૈદરાબાદનાં દર્શનીય સ્થાનોમાં શહેરના પાસેનો ગંગાવર રેલ્વે પૂલ, મીરના વખતનો કિલ્લો, દેવરીનો કીર્તિસ્તંભ એ મુખ્ય છે. અને જો વ ઉમેરીયે તો ગિદ્દાનંદનું પાગલખાનું પણ કહી શકાય.

હૈદ્રાબાદથી કરાચી

મારવાડ ઝોડ્યા પછી અનેક મુશ્કેલીઓનો આમનો કગ્તા, અને વિધોભાથી પસાર થતા અમારી મડળી હૈદ્રાબાદ સુધી પહોંચી હતી અને જેમ જેમ કુગચી તરફ આગળ વધતા હતા, તેમ તેમ અમને લાગતું હતું કે આ વિશ્વ વિદ્યારની મુશ્કેલીઓ ઓછી થતી જશે પરંતુ અમારી કલ્પના ખોટી હતી ગઇ. હૈદ્રાબાદ આવતા આવતા ગરમી ખૂબ વધી ગઇ હતી, એ વાત તું ગયા પ્રકલ્પમા લખી ચૂક્યો છું જેમ જેમ સિંધમા ગરમી પડે છે, તેમ તેમ જંગલોમા સાપોનો ઉપદ્રવ વધે છે, એ દેખીતું હતું. છતાં અમને લાગતું હતું કે હૈદ્રાબાદથી કુગચી સુધી રસ્તે નામને લામને જવાનું હોવાથી અમારી મડળીને વધારે તકલીફમા ઉતરવાનું નહિ થાય પરંતુ હૈદ્રાબાદથી કુગચી સુધીની રસ્તે લામન એટલે ત્રાદિ તો મા' ગેશનો આહ આહ દસ-દસ મામલોના અતરે પડેના હતા, પરંતુ વચના વચના કેટલાક રેશનો કાઢી નાખેના હોવાથી વી

માઇબોનું આંતરું સ્ટેશનોની વચમાં થઇ ગયું હતું, અને એ ઉપડી ગએલાં સ્ટેશનોનાં મકાનો એટલે દાદા આદમનાં વખતનાં જાણે કંઈસ્તાનો. એ માણસોને બેસવા બેઠેલી જમીન સાફ કરતાં પણ કલામે જોઇએ. પચ્ચીસ ત્રીસ માણસના કાફલાને માટે એવાં સ્થાનોમાં મુકામ કરવો, એ જોખમ-કાગક હતું. પડવાને પ્રમાદે ઉભી રહેલી એ દિવાલો અને છાપરું કંઈ વખતે છાતી ઉપર ચડી બેસશે, એ ન કહી શકાય. તે ઉપરાન્ત ચારે તરફ નજર ફરીએ તો મોટા જંગી દરો.

સાપો અને વીંછીઓ

આવાં સ્થાનોમાં મુકામ કરવો એ ગિચાગ માનવજાતિથી બચબીત થઇને પોતપોતાના દરોમાં નિવાસ કરી રહેલા માપોને ત્રાસ આપવા જેવું પણ ખરું. ધૂળના ઢગલાઓમાં, પથરોના પડ નીચે, દિવાલોનાં છિદ્રોમાં શાંતિથી સમાધિ લગાવીને એસી રહેવા વીંછીઓની સમાધિમાં વિદ્યમૃત થવા જેવું પણ ખરું !

સાગ ભક્ત છે, વિનયી છે, જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળા છે અમારી આખી મ'ડળાને આ ગ્રંથિયમ રોડી રાખી ખૂબ ભક્તિ કરી કમગીથી પણ થણા ગૃહસ્થો અદિ' પડોચા દતા.

સ્વયં સેવકોનો આનંદ

માનવાડથી મીઠુપુખ્તપાસ સુધી સ્વયંસેવકોની જુદી જુદી દુશ્કીઓ આનંદ-જા કરતી હતી મીરપુરપાસથી હાલા અને હાલાથી હૈદરાગાંધી સુધી હાલાના ગૃહસ્થો ભક્તિનો લાભ લેતા હતા. હૈદરાગાંધી કમગી સુધીનો રસ્તો જેમ વધારે ધીન હતો, તેવીજ રીતે હૈદરાગાંધી કમગીની જે મેવકોની દુકંડી અમારી આવે હતી, એ કાર્યક્રમશળ, વિનોદી, હિમ્મતમાજ અને કષ્ટોને સહન કરવામાં ખડતલ પણ હતી. આ યુવકોમાં બાઈ વીકમચંદ, બાઈ તનકશી, (અદો), બાઈ અજગમર દોમી, બાઈ ભાઈનાથ, બાઈ કાન્તિનાથ અને બાઈ રમણનાથ એ મુખ્ય હતા એક મરખા ટોળી અને બધા જે સેનાબાવી અને ભક્તિવાળા યુવકો હતા મુશ્કેલીઓના મમયમાં પણ આ સ્વયંસેવકો એવા આનંદમાં રસ્તો અને મમય પમાન પ્રાપ્તતા કે એ દિવસો કદી શૂન્યપણ તેમ નથી

જંગનમાં એક સ્થળે બેઠા હતા પાછળ પાછળ આનંદનાગઓની રાહ જોતા હતા એક પછી એક આવીને બેમતા, મડળાનું જુથ વધતું જતું હતું, મિલકત જંગન હતું, સુદર શાંતિ હતી, વાતાવરણ શાંત હતું. અજગમર દોમીએ મધુર સ્વરે લનકાર્યું -

કેહારી નિંદર વારી કટાડ,

માર બધું છે પેલ પાર... મેકારી.

વીકમ ર સરદારનો હકમ થો, ને

જોશુ બાન હથીવાર,

પીરોજ ૩ બોઝની બાંધી ઉભો છે,
માઠાવાળા થાઓ હોશિયાર.....કોઠારી.

ભેંડારો ૪ બગે ને લાકડા માગે,
ચૂલો પેટાવાને કાજ,
કાનજીભાઈ ૫ તો બીકીયુ માગે,
પૂમાડા કાઢવા આજ.....કોઠારી.

મોતીલાલ ૬ ને લાકડું ન લાવે
શરેા કરે તૈયાર,
ચાલો ખપેલા ૭ ને ચાલો દેસાઈ ૮
ઘટપટ આવાને ચાર.....કોઠારી.

પાવંતી બેને ૯ પ્રભુ બોલાવ્યા,
ગાયાં ભારત કેરાં નાન
જીજ્ઞાસુ ૧૦ કંઈ ચળ્યા
ચિતરજનને છુદ્ધ બગવાન.....કોઠારી.

ત્રિલોકી ૧૧ અહા તો રોકકર કરતા
હિંદુ મુસલમાં ભટ,
હાથ, પગ, પાંસણ, પેટ દુઃખે તો
ચાંચે ચાગે લડી ભાવ.....કોઠારી.

ભાઈલાલ ૧૨ તો યુરા સિપાઈ
પહેરો ભરે લાંબી રાત,

નોંટઃ—૧ સુનીલાલ વિઠ્ઠલ દાઠાવાળા, ૨ વીક્રમચંદ્ર તુલસીદાસ કરાચી-
વાળા, ૩ મારવાડી નોકર, ૪ બહેરો અને મૂંગો નોકર, ૫ રસોયો, ૬ મારવાડી
શ્રાવક, ૭ મારવાડી નોકર, ૮ દેસાઈ ભલાભાઈ, ૯ દેશબાદશીનાં સિંધી બેન
પાવંતી સી. બેંડવાળી, ૧૦ જીજ્ઞાસુ દોસી કરાચીવાળા, ૧૧ ભાઈ તલકરશી

રમણિકભાઈને ૧૩ નિદ્ર ન આવે,
આવે જેન ભાઈ જાની યાદ.....કેઠારી.

શેઠ સ્થાકરચંદ ૧૪ બડના ભાઈ
વનુ' ૧૫ હાકો સરદાર,
કેઠારીએ ૧૬ તો કુમ કુમ છાટયા,
વાગી એકવતાની સીતાર.....કેઠારી.

સિંહ સમા નિર્ભય સમ મળે
મુખી રેવાસંકર ૧૭ ની પાસ
દેહ નાઈ બંસરી જેમુરી બળવે,
વીર મંતાનોની પાસ.....કેઠારી

અકસ્માત સંબળાવેલી આ કવિતાથી અમારી આખી યે મંડળીનો થાક ઉતરી ગયો અને કેટલાક તો ' ફરી સંબળાવો ' ' ફરી મંબળાવો ' કરી ઉઠ્યા. આમ, આવા વિકટ પ્રદેશમાં પણ અમારો વિહાર આનંદમાં પસાર થતો હતો.

હૈદરાબાદથી કુચાચી સુધીના વિહારમાં, રેલ્વે ગાર્ડ મગનલાલભાઈએ, અમારી સાથેની સ્વયંસેવક મંડળીને, વખતો વખત જે અનુકૂળતા કરી આપી હતી, એ એમની મેવા જરૂર ઉલ્લેખનીય છે.

નિઃતર નિહાર કરવામાં મહીનાઓ વીતી ગયા હતા. હવે તો સૌને એમ થતું હતું કે જલદી નિશ્ચિત સ્થાને-કુરાચી પહોંચાય તો સારું. બીજી

મગનલાલ દવાવાળા કુરાચીનો, ૧૨ ભાઈ ભાઈવાલ રામચંદ કુરાચીવાળા ૧૩ ભાઈ રમણુલાલ ગણેશજી સાહ કુરાચીવાળા, ૧૪ સ્થાકરચંદ બી. શેઠ હૈદરાબાદ-વાળા, ૧૫ હૈદરાબાદના આગેવાન શેઠ વનેચંદ એતશી, ૧૬ હૈદરાબાદથી કુરાચી જતા પહેલું મુકામ કચુ તે ગામ, ૧૭ બુ'અશાદીના દારખાનાના મેનેજર.

તગ્મથી પોતાના મુઠ્ઠાનાં દર્શન કરવાને અને ઉપદેશનો લાભ ઉઠાવવાને આતુરતા ધરાવનારા કરાચીના જૈન અને જૈનેતર ભાઈઓ અને બહેનોની ધીરજ પણ પૂરી થઈ હતી. અમારી મંડળીને દિનગત એ વિચાર રહેતો કે ક્યારે કરાચી પહોંચીએ અને કરાચીવાસીઓને થતું કે ક્યારે મુનિરાજો પહોંચે ?

આ દરમિયાન એક ઘટના ઘટી.

જૂનગશાહી મુકામે કરાચીથી આવેલા કેટલાક ભાઈઓ દ્વારા એ જાણવામાં આવ્યું કે ‘ અમે જ્યારે મહીર પહોંચીશું, ત્યારે કરાચીથી બે ચાર હજાર માણસ ઉતરી આવે, એવી સંભાવના છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ જો તેમ થાય તો કરાચીના સંઘે તે આવનારાઓનું ઉચિત આતિથ્ય કરવું જોઈએ.’

શ્રી સંઘને સંદેશ

અમને તો આ વાત ઘણીજ ભારે પડતી લાગી. મહીર કરાચી શહેરથી પંદર માઇલ દૂર. બે ચાર હજાર માણસો આવે, તો રેલ અને મોટરબસોમાં કેટલું બધું ખર્ચ થાય ? અને વળી તે ઉપરાન્ત મંધને, તે બધાઓના મતકારમાં જે ખર્ચ થાય એ જૂદું. અમારે કરાચી પહોંચવાનું જ હતું. શું બે દિવસ પછી તેઓ દર્શનનો ને ઉપદેશનો લાભ લઈ ન શકે ? બે દિવસ પહેલાં મળવાની ઉત્સુકતામાં મમાજના ઘરમાંથી હજારો રૂપિયાનો વ્યય થાય. એ અમને ફીક ન લાગ્યું. અને કોઈપણ રીતે મહીરમાં લોકોનું આવવું ન થાય તો સારું, એવા ધરાદાથી મેં નીચે પ્રમાણેનો એક પત્ર મંધના સેક્રેટરી ઉપર લખ્યો. અને તે જાહેર કરી દેવાનું સૂચવ્યું:—

સમષ્ટિ ઉપરજ પડે. જગત જ્યાં ભક્તિ હોય છે, ત્યાં આવા ખર્ચનો હિસાબ ન રહે. પરંતુ તેમ કરવાથી સમાજ ઉપર તો બોલે પડેજ છે. અને તેથી હું એજ ચાહું છું કે કુચીના બાઈઓ બહેનો આવું ખર્ચ ન કરે, તેજ ચાહું છે. અને તેટલા માટે મારી આ ઇચ્છા મંદિરમાગી અને ધ્યાનકવાસી સમસ્ત બાઈઓ-બહેનોને જાણાવેશો. અને અમે શહેરમા પ્રવેશ કરીએ ત્યાં મુઠી આવું કંઈપણ પોમામ ન રાખવામા આવે, એમ કરશો. ”

ઉપર પ્રમાણેની સૂચના મોકલવા છતાં, કુચીના એ ધર્મશીલ અને ભક્તિવાળા બાઈઓ, બહેનો હજારોની સંખ્યામાં મધીર ઉતર્યા અને એકસ વ્યવહારકુશલ મહાનુભાવોએ સારામાં સારો આદર સત્કાર તે આવનારા બાઈઓ બહેનોનો કર્યો.

‘ સિંધ સેવક ’ના તંત્રી

કુચીની જનતા કેટલી સંખ્યાન છે ? કેટલી ભક્તિવાળી છે ? કેટલી ગુણગુ છે ? કેટલી જિજ્ઞાસાવૃત્તિ વાળી છે ? એનું માપ કાઢવાનો અવસર મલીરથી જ મળ્યો. ન કેવળ જેનોજ, જેનેતર પ્રજાનો પણ એટલોજ ઉમળકો. હજુ તો મુકામ કરતાં જરા વાર થે નથી ચલ, ત્યાં તો રથાનિક પત્રના પ્રતિનિધિઓ જાણે અમારી સિંધની મેવામાં સહકાર આપવાની મનોવૃત્તિને પ્રકટ કરવાજ ન આવ્યા હોય ? અથવા જાણે અમારી મેવા માટે અગતે દિશ્મત આપવા જ ન આવ્યા હોય ? એવી રીતે તેમણે અમારું સન્માન કર્યું. ખાસ કરીને ‘ સિંધ સેવક ’ ના અધિપતિ બાઈ સદરાઈકર બટ્ટ અને તેમના રિપોર્ટર બાઈ રવજી ગણુત્રા એમણે-અમને સૌથી પહેલાં સત્કાર્યા. તેમણે મારો જે ઇન્ટરવ્યુ લીધો તેની મતવજ આ હતી :—

મશ્ન—સિંધના વિહાર દરમિયાન સિંધની પ્રજા માટે આપનો શો અભિપ્રાય બંધાણો છે ?

જવાબ—સિંધના લોકો મને ઘણા બોળા લાગ્યા. એમનામાં સરળતા, સહાયતા અને શ્રદ્ધાનો અંશ વધુ છે. તેઓ એટલા બધા શ્રદ્ધાળુ છે કે જોઈએ તેથી પણ વધારે દારી સહાય. શ્રદ્ધા તેો મર્યાદિત હોય તેો ફાયદાકારક થાય. આવો ત્યાગ તેો બલે અસક્ય છે, એમજ તેઓ માને છે. અને તેથી જેન સાધુ ઘરેં અત્યંત શ્રદ્ધાળુ બની નવર છે. આથી અહિંસાના પ્રચાર મઠિ આ દેશ સારો છે એમ હું માનુ છું

મવાલ—સિંધમાં માસાહાર બંધ કરવાનું રાખ્ય છે ?

જવાબ—જરૂર, મને તેો એવુ જણાય છે કે સિંધના મુસલમાન દરતા હિંદુઓ માસાહાર વધુ કરે છે. અમારા વિહારમાં ઘણા મુસલમાનો મળ્યા. લગભગ તે બધાઓનું એવું કહેવું છે કે તેઓ એટલા બધા ગરીબ છે, કે નેમને માસાહાર કરવો પરવડતો જ નથી. સિંધના ગામડાઓની પ્રજા એટલી બધી ગરીબ અને દંગાળ છે કે તેઓ માસ ખરીદી શકે એવી હાલતમાં નથી. સિંધના હિંદુઓ આવહાર છે, જમીનદાર છે, લોકમવિલાસમાં મગ્ન છે. તેઓમાં પ્રચાર કરવાની ખાસ જરૂર છે. બેરાત, હિંદુઓ શ્રદ્ધાળુ છે, એટલે તેઓને સમન-વવામાં આવે તેો માસાહાર જરૂર ઓછો થાય. ઘણે અંશે ઓછો થાય.

મવાલ—આપની પ્રવૃત્તિમાં અમે કઈ મદદગાર આપી શકીએ ?

જવાનું હતું. આગમની જરૂર હતી. છતાં લોકોનો દરોડો એટલો બધો હતો કે માજ સુધી જગ પલ્લ શાંતિ ન મળી લોકોએ આગ્રહ દર્શો કંઈ પ્રયત્ન આપરા માટે. આજે શું પ્રયત્ન આપી શકાય ? વિચારસ-બી મંદ પડી ગઇ હતી છતાં ‘દેવધ્ર’ પ્રાગજીની ધર્મશાળા ના મેદાનમાં થોડા શબ્દોમાં અમારો મિધમા આવવાનો ઉદ્દેશ અને સાથે માથે જગ ભવિષ્યને માટે ચિમકી લગાવી મેં તે પ્રયત્નમાં જે કત્યુ તેનો દુકસાર આ છે -

“ આજે તમે મારું પ્રયત્ન સામજવા ઉત્સુક બની રહ્યા છો, પણ અમે ન્યારે કરાચી આવીશું ત્યારે તમે અમને સામજવા માટે આટલી ઉત્સુકતા હ મેશને માટે રાખશો કે મે ? એનો જવાબ આપશો. તે વખતે તમે એમ તો નહિં કહોને કે ‘સાહેબ, અમને વખત નથી મળેનો, અમે કામ ધધામાં શું થાઇ રહીએ છીએ ?’

“ અમે યેવળ જૈનોને ઉપદેશ આપવા નથી આવ્યા, બની શકે તેટલા અંશે ભગવાન મહાવીરની અહિંસાનો સદેશ સિંધના આમડે આમડે પહોંચાડવા આવ્યા છીએ.

“ બ્યાખ્યાન સામજ્યા પછી તેને તમારા જીવનમાં ઉતારશો નહિં, ત્યાંમુધી કંઈ લાભ થવાનો નથી, તમે મુખી થવા આવતા હો તો બીજાને મુખી કરવા પ્રયત્ન કરો. દ્વંખીયાઓ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ રાખો. અમારામાં જેવી શાંતિ નથી કે મિધમા અહિં સા પ્રચારનું મહાન કાર્ય હું અને મારા સાથીઓજ કરી શકીએ અમને પતકારોના, શ્રીમન્તોના અને સેવાભાવી યુવનના ગલકારની ધણી જરૂર રહેશે. કરાચીમાં પ્રવેશ કર્યા અગાઉ તમારા તરફના સહકારની લિસ્ટા માગી વહું છું. ”

મવીન્ધી ડિગ્રોડ અને ડિગ્રોડથી ગુજરાતનગર થઇને જૈન અને જૈનેતર સમસ્ત પ્રજાએ કરેલા રનાગત પૂર્વક અમે તા. ૧૦-૬-૩૭ મરાઠા માત વાગે કરાચી શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો.

૧૦મી જુન શુક્રવારનો દિવસ હતો, સવાળના ૬ વાગે ગુજરાતનગરથી પ્રસ્થાન કરી અમારી મહા સદરમા આવી. સદરનું એક સ્થાન સદરમા રહેતા જૈન બ્રાહ્મણોના હાઈકે ઉમળકાથી શણગારવામાં આવ્યું હતું ધીરે ધીરે બાઈ બહેનોના ટોળા એકત્રિત થયા શહેરના અજૈન નાગરિકો આવના લાગ્યા. ખારસી સિધી તેમજ અસ્ત-સુધી ધાગણ કરેલી શુદ્ધ ખાદીથી કેટલાકે ‘કોંગ્રેસવાદીઓ’ તરીકે પણ ઓળખાઈ જતા હતા શિખ મીલીટરી બેન્ડ સાથે જૈન યુવકોનું બેન્ડ પણ હૃદયની બક્ષિતના સુર મઢવું હતું. ઠીક માત વાગે સદરથી શહેર તરફ પ્રસ્થાન કર્યું. અમારા જોવા બિશ્વકોનું-સેનકોનું આટલું સમ્માન શાને માટે? અમારી સેવા તો હતું મહુ દૂર હતી. કાને શું થશે અને શું કરીશું? એની કોમને અજાન ન હતી કદાચ હોય, તોયે સેવા પછીજ સમ્માન હોય, પણ સેવા પહેલાં આટલું સમ્માન શા માટે? આ સમ્માન પણ કેવળ

જૈનસંઘ તરફનું ન હતું. કરાચીની સમસ્ત કોમોના પ્રતિનિધિઓ તરફનું આ સન્માન હતું. એટલે અમારા માટે વધારે બોલો હતો. આવા સન્માનને અમે ચોગ્ય છીએ કે નહિં? એનો જવાબ પ્રતિક્ષણ આત્મા પાસેથી હું માગતો હતો. કોઈ પણ જાતના પરિચય વિના, કંઈ પણ કાર્ય ક્યો વિના અજાણી બ્યક્તિઓને કરાચીની સમસ્ત જનતા આટલું સન્માન આપે, એ કેવળ એમની સન્નજનતા, એમની ધર્મભાવના અને એમની બક્ષિતાના પડઘા સિવાય ખીજું શું કહી શકાય? જ્યારે ખીજી તરફથી અમારે માટે મોટામાં મોટો પરિવહ હતો. જૈનસાધુઓને પોતાના મંડપની રક્ષામા જાવીસ પરિવહો સહન કરવા પડે છે. એમાંનો આ પણ એક પરિવહ છે. 'હંસ, મચ્છર, શૂખ, તૃષા, ખરાબ જમીન કે એવા અનેક પરિવહો કરતા આ 'સત્કારનો પરિવહ' મહન કરવો અતિ કઠણ છે. ખસ આજ વિચાર પ્રતિક્ષણ મારા મનમાં આવ્યા કરતો હતો. સત્કાર અને સન્માનના સમયમાં માણુમને કૃત્તાઈ જતાં વાર લાગતી નથી: તેને હર્ષ થયા વિના રહેતો નથી. અને કૃલાઈ જવું અને હર્ષ થવો, એજ સંયમમાં બાધા પડેલો છે. સંયમને બાધા પડેલો એવા કયો, એજ ઉપસર્ગ કે પરિવહ છે.

પત્રકારોની સન્નજનતા

આ પ્રમાણેના સન્માનથીજ ન કેરળ અમારા ઉપર ઉપસર્ગ થઈ રહ્યો હતો. ખલ્કે સ્થાનિક પત્રોએ અગ્રવેષો લખીને પણ અમને ખૂબ તપાવ્યા હતા. આજે વર્તમાન પત્રો, એ જગતને જાગૃત કરનાર, સાવધાન કરનાર, ઓળખાણ કરાવનાર બન્યા છે. કોઈપણ લખાણ કે વચન ઉપરથી લખનારના કે બોલનારના હૃદયગત ભાવોનો પરિચય થાય છે. જેવા જેવા હૃદયમા આવે હોય છે, તેવા તેવા વચનો નિકળે છે. એમા જેના માટે વચનો નિકળ્યાં હોય, એના કરતાં વચન કાઢનારનીજ ચોગ્યતા

કે અયોગ્યતાનો પરિચય વધુ ચાપ છે. સહાચો માણસ ગમે તેવો હોય, પરન્તુ માન અપમાન કરનાર સ્વયં પોતાની યોગ્યતાનો પરિચય કરાવે છે. અતિથિની સત્કાર કરવો કે ન કરવો ? કેવો કરવો ? એ તો સત્કાર કરનાર ઉપર આધાર રાખે છે. એટલે ' અતિથિ ' નો કરેલો સત્કાર એ ખરી રીતે અતિથિની સત્કાર નથી, પરન્તુ કરનારનો સત્કાર છે. કરાચીની જનતાએ જે સમ્માન ક્યું, તે અમારું સમ્માન નહિં હતું, પરન્તુ તેમનું પોતાનુંજ સમ્માન હતું. આવીજ રીતે જે જે પત્રકારોએ પોતાના અગ્રસેષો દ્વારા અમને સત્કાર્યો-સમ્માન્યા, તે અમારી મંડળીનું સમ્માન નહિં હતું, પણ તેમનું પોતાનું સમ્માન હતું. પોતાની સજ્જનતાનો પરિચય હતો.

જે જે પત્રકારોએ અમારા આ પ્રવેશ પ્રસંગે અગ્રસેષો સખી પોતાની સજ્જનતાનો પરિચય કરાવ્યો હતો, તેમાંના બેના ઉતારા અહિં કરવા ઉચિત મનજી હુ.

“ જૈનોના ૨૫૦ મહાન સુરિસત્રાટ શ્રીવિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજના દિલમા સિંધ પ્રદેશમા અહિંસાના પ્રચારાથે આવવાની એક પ્રબળ ભાવના હતી, પણ તેઓશ્રીના સ્વર્ગવાસથી સિંધની ભૂમિ આ મહાન વિભૂતિના દર્શન વિહોણી રહી ગઇ. મુનિ મહારાજ શ્રીવિજયધર્મસૂરીશ્વરજીને આજે કોણ નથી પીછાનવું ? તેઓશ્રી બાબત જાહેરસભામાં બોલતાં ઇંદોરના એક વિદ્વાન ડોક્ટરે જણાવ્યું હતું કે- ‘ આચાર્ય વિજયધર્મસૂરીને નહિં જાણવા હોય એવા કેટલાક શિક્ષિતો હિંદમાં હશે, પણ જર્મનીમાં ફરેક ગામ અને મહોલ્લામાં આચાર્યનું નામ પ્રખ્યાત છે. ખુદ મેં પોતે આચાર્યશ્રીનું નામ પહેલવહેલું જર્મનીમાં સાંભળ્યું હતું.’

આવા વિશ્વવિખ્યાત આચાર્યશ્રીના વિદ્વાન શિષ્યો-મુનિ મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજી અને મુનિ મહારાજશ્રી જયંતવિજયજી અને બીજા ત્રણ મુનિ-રાજે શિવગંજ (મારવાડ) થી લગભગ ૫૦૦ માઈલ પગે ચાલીને ભૂખ અને

તરસની પરવા કર્યા વગર મારવાડ અને સિંધના બચંકર જંગલો અને વેરાન રેતીના રંગો વટાવીને, મારવાડની ક્કડની કંડી અને સિંધની આગ વરસાવી સજ્જ ગરમી સહન કરતા કરતા સિંધ દેશના પાટનગર કરાચી ખાતે તેઓશ્રીના પુનીત પંચના થયા છે, એ સિંધના લોકોના અહોબાચ્ય ગણાય. આ મહાન્ ત્યાગીઓને કરાચીના આગલે અમે દિવોન્નન આવકાર આપીએ છીએ

મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ એક પ્રખર વિદ્વાન, વક્તા, લેખક અને મહાન સુધારક છે, એટલું જ નહિ પણ સર્વધર્મ સમભાવી છે. તેમણે હિંદી અને ગુજરાતી ભાષામાં લગભગ પાત્રીસેક નેટવા પુસ્તકો લખ્યા છે. જે લોકોમાં સારો આદર પામેલ છે.

મુનિશ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ ઇતિહાસતત્ત્વવેત્તા અને મહાન અભ્યાસી છે. તેઓશ્રીએ આખું પહાડની દરેકે દરેક માહિતી આપણે ‘આખું’ નામનું પુસ્તક રચ્યું છે. આ પુસ્તક ભારતવર્ષની પ્રાચીન સિદ્ધકળા અને ઐતિહાસિક શોધખોળના અભ્યાસીઓ અને યાત્રીઓને માટે ધણું ઉપયોગી પુસ્તકાર્થ થઈ શક્યું છે. આવા કેટલાક પુસ્તકો તેઓશ્રીએ પણ લખ્યા છે.

આ મહાન યોગીઓ કંચન અને કામિનીના સંપૂર્ણ ત્યાગીઓ છે સિંધ પ્રદેશમાં આવવાનો તેઓશ્રીનો ઉદ્દેશ સિંધ દેશમાં ભગવાન મહાવીરનો અહિંસાનો સંદેશો ‘જીવો અને જીવવા દો’ એનો પ્રચાર કરવાનો છે.

સિંધ દેશની અંદર વરસો થયા ચાલી આવતી માસાહારની જડ ઉગ્રેદી નાખવાની મુનિઓની મનોવાચ્છના પૂરી થાય, અને તેમ કરવામાં કૃમ્મ જેનોજ નહિ, પણ સર્વ ધર્મના જીવદયા પ્રેમીઓ અને જીવદયાપ્રેમી સંસ્થાઓ તેમને સહકાર આપે, એટલું ઈચ્છી આ પવિત્ર આત્માઓને કરાચીના આગલે અમે સત્કારીએ છીએ. ’

(હિતેન્દ્ર તા. ૧૦-૬-૧૯૩૭)

‘ દિવસે દિવસે વધુ ને વધુ દુઃખી થતો જતો સંતાર કયા જઈને ચોક્કસ, એ આજના માનવીઓનો ઘણો અકળાવનારો સવાલ છે. સંસારીઓના દુઃખ એટલા અસહ્ય થતા જાય છે કે માનવીઓ ગમરાઈ જતા દુઃખમુક્તિ માટે કાઈને

કાંઈ અનિચ્છનીય કરવા તરફ ઘસડાઈ જાય છે. આજના વર્તમાનપત્રો ખાસ કરીને દૈનિક વર્તમાનપત્રોમાં દુઃખના માર્ગો દર્શક આત્માઓ આત્મહત્યા તરફ જે આકર્ષણ બાવબ પડે છે. જેમ દિવસો જાય છે, તેમ આવા બનાવો વધતા ને વધતા જતા દેખાય છે.

માનવ સમાજ માટે આ સામાન્ય જાળત નથી. સમગ્ર સમયે માનવ સમાજ માટે ઉપરિચિત યતા વિવિધ સલાહોનો ઉકેલ, સમાજના અસ્તિત્વ અને નિભાવ માટે લાવવાની જરૂર હોય છે, તેમ હાલના સમયમાં, માનવ સમાજના અસ્તિત્વ અને નિભાવ માટે માનવીઓની આત્મહત્યાઓનો વધતો જતો પ્રશ્ન તાત્કાલિક ઉકેલ માંગે છે. અંજી સહેરમાં રોજ જરોજ રહેલથી કાઝી મરનાના બનતા બનાવોની પાછળ જાહેર ઘણે સસારીઓનું દર્દ, કલકતામાં કન્યાદાન આપવા માટે સાધન નહિ હોવાના કારણે થતી આત્મહત્યા, પરીક્ષામાં પાસ નહિ થવાને કારણે વડોદરામાં મુરસાજરમાં અપાતા યુવાનોના લોજ, અસહાય વિદ્યાર્થીઓને નિભાવના સાધનોને અભાવે જીવનનો અન્વ લાવવાની પડતી ફરજ, બૂખમરાથી પીડાઈ અને રીખાઈ કાઈ પણ આધાર નહિ મળતા અનેક બેકારોને રૂધવા પડતા શ્વાસોશ્વાસ, આવા પ્રતિદિન બનતા બનાવો આજના માનવ સંસારની દુઃખદ અવસ્થા જાહેર કરે છે અને જો એ જાહેરાત આવી દુઃખદ અવસ્થામાંની માનવીઓની મુક્તિ ક્યા રીતે થાય, તેનો ઉકેલ માગતી નહિ હોય, તો એ જાહેરાત શા માટે છે ? વર્તમાન પત્રોમાં આવા બનાવો આજના સંસારની નિયતિ માનવજગત સમક્ષ રજૂ કરવા અને તેનો ઉકેલ લાવવાની અર્થિત સૂચના કરવા માટે અપાય છે. અર્થાત્ આજના જગતના મુખ્ય સલાહો-માનો આ પણ એક ગંભીર બવાલ છે કે માનવ સંસારને દુઃખીને દુઃખી થતો જાય છે, તેની એ દુઃખદ અવસ્થામાં મુક્તિ શી રીતે થાય ?

આવા ગંભીર સલાહનો ઉકેલ માત્ર તત્ત્વજ્ઞાનીઓજ બતાવી શકે. તત્ત્વજ્ઞાનીઓ સંખ્યા સામાન્ય સમજ એવી હોય છે કે તેઓ નો અવધુત હોય, હીમાલયમાં વસતા હોય, દુનિઆ સાથે જોડે નિઃજાત ન હોય, યિગેરે તત્ત્વજ્ઞાનીઓનો વ્યવહાર સાધારણ એવો હોય છે, પણ તત્ત્વજ્ઞાનીઓનો અર્થ એટલોજ નથી હોતો. તત્ત્વજ્ઞાનીઓ એટલે તથ્યાતથ્ય, વિવેકવિવેક, કર્તવ્ય-કર્તવ્ય સમજનાર. ગાંધીજી હીમાલયમાં નથી વસતા છતાં તત્ત્વજ્ઞાની છે. આમ

તત્ત્વજ્ઞાનીઓ માનવ સમાજમાં પણ માનવસમાજના પ્રત્યેક ઉદ્દેશ માટે વિચારતા હોય છે.

આવા એક તત્ત્વજ્ઞાની મહાપુરુષ મુનિ શ્રીવિદ્યાવિનયજી મહારાજ કરાચીના પાદે આવી પહોંચ્યા છે સિંધમાંના માનવ સમાજના દુઃખ દર્દોની આગને તત્ત્વની સમજથી શાત કરવા. કીલ્લુફો વિચરે છે દુઃખી સમાજને શાંતિ આપવા અને દુઃખોનો નાશ કરવાનો ઉપાય જતાવવા. તત્ત્વજ્ઞાન માટે જનતાનો શબ્દ હોય તો તે ધર્મ છે. ધર્મ એટલે વારો કે પંથ નથી. ધર્મ એટલે તથા- તથ્યનો સમાજ, વિવેકાવિવેકયુક્ત જ્ઞાન, કર્તવ્યકર્તવ્યની ઓળખ, અને જુદા જુદા ધાર્મિક પંથોના મૂળતત્ત્વો વપાસતાં તે જર્માનો સાર આજ માલમ પડશે.

માધીજી જ્યારે કરાચી પધારે છે, ત્યારે જો કે તેમની પ્રવૃત્તિની વ્યવસ્થા કોમેસ તરફથી થાય છે, છતાં તેમનો ઉપદેશ સાર્વત્રિક હોય છે, તેમ પ્રમાણે મુનિ શ્રીવિદ્યાવિનયજીની પ્રવૃત્તિઓની વ્યવસ્થા શ્રી જૈન સંઘ તરફથી થશે, પણ તેઓ જનસમાજને ઉપયોગી એવો બોધ પ્રચારવા અહિં પધારે છે. માધીજીનો બોધપાઠ અહિંસા, કથા, વિવેક, સુવિચાર વિગેરે સર્વ તત્ત્વોપર મુનિશ્રી ઉપયોગી બોધ આપી શકવા સમર્થ છે. તે સાથે સંપૂર્ણધર્મના પણ પ્રખર પ્રચારક છે. એવા તત્ત્વજ્ઞાનીનું કરાચીને આજણે સ્વાગત કરતાં અમને હૃદય થાય છે. અમે આશા સેવીએ છીએ કે એમનો બોધ ગ્રહણ કરવા કરાચી અને સિંધવાસીઓ તરફ રહેશે.

સિંધ સેવક તા. ૮ જુન ૧૯૩૭

ઉપયુક્ત પત્રકારોએ અમારા માટે જે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે, એમાં એમની સંજ્ઞાનતા સિવાય બીજું શું છે? વધુમાં એક પત્રકાર તરીકે તેમણે અમારા જોતા ધર્મ, સમાજ અને દેશ સેવકો તરફ જે આશાઓ વ્યક્ત કરી છે, એ પણ એમની રાષ્ટ્ર સેવાની ધમશને પ્રકટ કરે છે.

હૃદયગત લાલો

શહેરના જુદા જુદા લતાઓમાં ફેરવીને ૧૧ વાગે અમારી મંડળીને

રણુછોડલાઇનમાં, વોરાપીરની પાસે જૈન ઉપાશ્રયે પહોંચાડી. આખા માર્ગમાં મારા હૃદયમાં જે વિચારોનું આંદોલન ચાલી રહ્યું હતું, તેજ વિચારો મારા પ્રાયમિક અંગલાયરણમાં રાખેલો રૂપે સરી પડ્યા. કરાચીની જનતાનો આભાર માનતાં તે વખતે મેં જે કંઈ કહ્યું હતું, તેનો સારાંશ આ છે:-

‘ સમય ખૂબ થઈ ગયો છે, એટલે દ્વંદ્વમાં પતાવીશ. મને આ પ્રસંગે બે બાબતનું દુઃખ થઈ રહ્યું છે. અમારા પૂજ્ય ગુરુદેવ વિલયધર્મસૂરિ મહારાજ વીસ પચીસ વર્ષ પહેલાં સિંધમાં આવવાની ભાવના રાખતા હતા. તેઓ સિંધને ચોટાના ચરણોથી પવિત્ર કરે, તે પહેલાં એમણે આ મધુધ્ય દેહનો ત્યાગ કર્યો છે. આજે તેઓ મૌન્ય હતા અને સિંધના પ્રવેશ વખતે તેઓશ્રીનું તમે આવું સન્માન કર્યું હતું, તો તે ઘણું જ બ્યાજખી સેજાત. અને હું માનું છું કે તેઓના અરણ્ય રૂપસંધી સિંધ પવિત્ર બની જાત. તેમની સેવામાં પાછળ પાછળ ચાલતાં અમને જે હર્ષ થાત, તે હર્ષ આજે નથી. આ વાતનું મને

માટે બાવીસ પરિપદ બતાવ્યા છે. જેમાં માહડ, મન્દર, દાગ બૂખ-નૂપા, દાઢ-તડંગે એ બધાની સાથે 'સત્કાર પરિપદ' પણ કહેવામાં આવ્યો. ■

‘સત્કાર પરિપદ’ મારને કરવો એ જાદુ કઠણ છે. તમે બધા સગળતા દર્શો કે સાધુનેા અતી ધૂમધામથી ખૂબ રાજ થયો, પરંતુ હું તમને ખરેખર કહું છું કે તમારા આ મન્માનથી મારી આખો નીને દબે છે. અમે મું એવું બહાદુરીનું મમ કયું છે કે નથી તમે આટલું બધું સન્માન કરો ? અને આ મન્માનને છોડવાની પણ અમારામાં સક્તિ ક્યા ? અમારો ધર્મ છે કે મામે મામ વિચરવું, તમામ જનતાને સમભાવથી ઉપદેશ આપવો. એમાં વળી આવા પરિપદો મા ? હતા હું બલ્કુ છું કે આ બધું તમારી બક્ષિનું પ્રતિબિમ્બ છે એવે અમે એને પાણી ઢેવવાને માટે અગમ્ય છીએ. જનતાના હૃદયની ઇચ્છાને રોકી, એ પણ ધણ મુશ્કેલ છે. તમે જાણો કે મંથીરમાં અમારે ઇંપી રીતે આવવાનું હતું. હતા તમે એમાં થયા. અમામ મનમાં હતું કે ત્યાં ખર્ચ ન થાય, તો સાફ, હતા તમે તમારો વિવેક ન બૂલ્યા. પાં એક વાત જરૂર કહું, આપારે તમે જે ઉત્સાહ બતાવી રહ્યા છો, તેજ ઉત્સાહ કાયમને માટે તમારા હૃદયમાં રાખશો. જીવંત્યા અને જીવન દર્પો માટે તમારી પામે અપીલ કરવામાં આવે ત્યારે કોથળીનું મો ખુલ્લું રાખશો. અને તન, મન, ધનથી હમા રહેજો અમારો આવવાનો ઉદ્દેશ કેવળ શ્રાવણે ઉપદેશ આપવાનો કે માત્ર ક્રિયાકાંડ કમવવા પૂરનો નથી અમારું સિંધમાં આવવાનું ‘ચેષ કેટલું હંચું’ છે એ તમે જાણો છે આપણે આપણી ભાવના અને ‘ચેષમાં આગળ વધવા પ્રયત્ન કરીએ, એજ આપણું કર્તવ્ય છે આપણે માટે પાં શ્રી વિભાશુવિનયજીનો માર્ગ તો મુકરર થએલો છે આપણે એ પંથે પ્રયાણ કરીએ, તે પહેલાં આપણા સમયને સફળ કરી લઈએ વિજળીના ચમકારામાં મોની પરાવવાના છે. કેટલું કઠણ છે એ વિચારી રાખો છો. વિજળીના ચમકારાને તો કંઈક સમય લાગશે, પણ આપણા સમયને જતા વાર નહિ લાગે આખ મિથ્યાતા કેટલીવાર ? અવગુને જે સમજી લઈએ, તો આપણે જરાયે પ્રમાદ ન કરીએ.

આ પ્રમાણે ટૂંકમાં પ્રવચન પતાવી, ગઈ કાલે એટલે તા. ૯ન ‘મિંધમેવક’ અને ‘મહાયુજ્જરાત’ના અધિપતિએ પ્રકટ કરેલા માર નિવેદન તરફ દર્શારો છો. તે નિવેદન આ હતું —

‘કરાચીમાં અને પહેલે પહેલ આવીએ છીએ અમને અહિંની પ્રજા સાથે વિશેષ પરિચય નથી છતાં કરાચીમાં રહેનારા જૈનો—ધ્યાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગીનો ઔચ્છલાવ, સગમાવ બધા ક્ષેત્રો કરતા હું ધધારે જોઈ શક્યો છું. હું તો એ જરૂર ચાહું છું કે જૈનધર્મના જુદા જુદા પ્રિકાઓ કદાચિત્ ખરા મળીને એક ન થઈ જાય, તો પણ સામુદાયિક દષ્ટિએ પોતાની ક્રિયામાં ચુસ્ત રહીને, જૈનધર્મની કન્નતિ અને ખાસ કરીને ભગવાન મહાવીરની અહિં માને ધ્યાનમાં લઈને સાર્વજનિક કાર્યોમાં પરસ્પરના સહયોગ પૂરેક કાર્યો કરે, તો તે બધારે હચ્ચવા જોગ અને વાજમ્તા થઈ પડે.

‘સામુદાયિકતાના કારણે જૈનધર્મને ધણું સહયોગ પડ્યું છે જગત્માં. ગાંધીજીને યથાપન કરનારો મહાવીરનો ધર્મ, તેને જો જોતો બરાબર જોઈએ, તો વર્તમાનમાં આવતા ધણા ક્ષેત્રો પોતાની મેજેજ સાન્ત થઈ જાય જ્યાં જુદા-જાત્રાઈ હોય છે, ત્યાં રાગ-દ્વેષની જાદી હોય છે, અને જ્યાં રાગ-દ્વેષની જાદી, ત્યાં જૈનધર્મની ખામી

ત્રામદાયક ત્રિપુટી

સંગારની દરેક વસ્તુની બે જાત હોય છે. માગી અને નગ્ગી, મુખની અને દુખની. અમારી આ આખી યે યાત્રામા જે અનેક વસ્તુઓ આનંદદાયક હતી, તેમ કેટલીક વસ્તુઓ ખૂબ ત્રામદાયક પણ હતી. આવી જે જે વસ્તુઓ ત્રામદાયક હતી, તેમા નય તે વધારે ત્રામદાયક હતી. તે ત્રણ વસ્તુઓ આ હતી જેતી, માપ અને પાણીનો અભાવ આ ત્રણે વસ્તુઓ એવી છે કે જેનો વગભગ ઉપાયજ ન હોઈ શકે, અને તેમા યે જેન સાધુઓને માટે તો મિવાય કે ‘ બાગ્ય બારોસે લાકયા રાખવું, ’ ખીજે ઉપાયજ શો હોઈ ગકે? સાધના શુદ્ધિ પોતાથી અને તેટલો ઉપયોગ ગળે, પગ્નુ ત્યાં એમનો પણ ઉપાય ન આવે, ત્યાં તે પણ શું કરે?

જેતીના યોગ

આવોતના પગીથીજ આ દેશનો ગસ્તો રેતાળ આવના વાગ્યો હતો, દૂર દૂરથી દેખાતા

પહાડો, એ પથર કે વનસ્પતિના નહિ, પરન્તુ રેતીનાજ. ન કેવળ દૂરથીજ દેખાય. કોઇ કોઇ સ્થળે તો રેલવે સડકની આજુબાજુમાં પાસેજ મોટા પહાડ ઉભા હોય. સડકની બે બાજુએ દષ્ટિપાત કરીએ તો માઇલો સુધીમાં ન દેખાય ઝાડ કે ન મળે ઉંચું ગહેવાનું ઠેકાણું. પાણીનું નામ નહીં. ક્યાંય હોય તો પણ ખાર. છ-છ આઠ-આઠ દમ-દસ માઇલથી લોકો પાણી ખરી જાય, આર આર ને આઠ આઠ દિવસે એ ગામોના ઢોરો પાણી ભેગાં થાય.

ખાસોતરા પછી પગે આસનાગઝોને માટે રેલ્વે મડકને છોડીને બીજા રસ્તે ચાલવું બંધ કરે છે. એ રેતીના પહાડોમાં એકાદ પગહંડી ચૂકીએ તો ક્યાં ઉતરી જવાય, એનો પતો ય ન ખાય. રેતીના રણોમાં ભરીયા અને ગોખરની એટલી બધી બહુલતા કે લુગડું નીચે ચૂકી શકાય નહિ. પગ ચૂકતાં આખો પગ બંધીયાથી ભરાઇ જાય ને નીચે બેસતાં તમામ કપડાં બંધીયાથી લેપાઇ જાય. હાથથી એકાદ બંડીયું ઉખાડતાં સેંકડો ત્રીણી ત્રીણી ફાંસો આંગળાઓમાં પેસી જાય. રેલના પાટે પાટે આસતાં પણ આમાંની કડીનતાઓ તો ખરીજ. ઘણે સ્થળે જ્યાં રેલવે લાઇનની પાસેજ રેતીના પહાડો હોય છે, ત્યાં આખી લાઇન રેતીથી ભરાયેલી હોય છે. આવે સ્થળે રેલની પગહંડીએ ચાલતાં પણ ઘણી તકલીફ પડે. આસ ચઢી જાય. પગહંડીને છોડીને પાટાઓની વચ્ચે ચાલીએ, તો કાકરાથી પગ કાણા થાય. બે પાટાઓની વચ્ચેમાં સ્લીપર ઉપર પગ ચૂકી ચાલીએ તો પગલાં લાંબા લાંબાં પડે એટલે થોડી વારમાં માથળમાંથી નસો ખીંચાવા લાગે. ધીરે ધીરે ચાલવા જઇએ, તો રેતીમાંથી બહાર નીકળવાનો કેમ બે આરો આવે નહિ. અને જે લોકો હિતાવળા ચાલે, તે આગળ જઇને પાછા ચાલ-એવા થાકી જાય કે થોડે દૂર જઇને બેસવુંજ પડે. કોઇ કોઇ સ્થળે તો રેતીથી પાટા પણ ઢંકાઇ ગએલા હોય છે. આવે સ્થળે ખારમાસી (રેલના મજૂરો) પાવડા લઇને રેતી દૂર કરતાજ હોય છે. જોજન પણ લોકો કોઈ

જાલમકાનમાં કરે તો ઠીક, નહિં તો થોડી વગી રેતી બોજનમાં પડ્યા વિના નજ રહે એટલું મારું છે કે જોધપુર લાઇનમાં રેલનો જાલુ નજીક નજીક હોય છે. ૬ માઇનથી નધારે દૂર રેલેશન લાગ્યેજ કાંઈ લગે.

ખાડમેર પછી તો રેગીસ્તાન આવે છે, ગરકે ખાતોતગ પડીથીજ રેતીના ધોગ દેખાવા લાગે છે. લગભગ દોઢસો માઇન સુધી રેતીના મોળા મોટા પહાડો વીસ વીસ માઇન સુધી ઉત્તર દક્ષિણમાં ઉભા છે તેની ઉચાઇ મીનેર સીતેંગ દૂટ નેટની પણ હોય છે. મગો લાથ ખોદવા છતાં પણ પાણી ન નીચે ને નીચે તો ખારુજ.

નાદિમ્મતનાં નગારાં

રેતીનો ને સ્પષ્ટોનો જે બચ વિદારના પ્રાગબમાં અમે માનગતા હતા, તેના માક્ષાત્ દર્શન હવે ધીરે ધીરે થવા લાગ્યા એટલે ખાતોતગ છોડ્યા પછી અમારી માધુમડગીના મન શિથિલ થવા લાગ્યા, અને જાણે નાદિમ્મતનાં નગારાં અમાગ કાનો પણ અથડાવા લાગ્યા હજુ તો પારો રાખા પે ની પૂરણી હતી એકડો માઈન જનાવું હતું, કેમ ચાની શકાશે? શું થશે? એક તરફ ઠડી હતી પડી ગઈ હતી એટલે અમારી માથેના શ્રી નિપુણનિજયજીને ધીમે ધીમે તાન અને છાતીનો દુખાવો પણ શરૂ થયો. અમને તો રોજ એજ ચિંતા ગહેવા લાગી કે-આ ગિયાગ ડોસા (જે કે ડોસા નહિં) હતા, પણ અમાગ ગધામાં નધારે ડોસા જેવા એજ લાગતા) કગચી સુધી શી રીતે પહોંચશે? પણ એ તો મુકામ કરીએ ત્યાં કપડા મંગળી ઝોઢીને પડ્યા નહો. ને સ્વદારમાં અમારી પહેલા તૈયાર થઈને ધીરે ધીરે ચાલવા માટે ખાતોતગ છોડવા પછી એક સાધુ તો વચર પૂછે-અપચાપ કય રે પાઠો ગચ્છન્તિ મ્હી ગયો, તેનો પત્તો પે ન લાગ્યો પાઠગથી માલૂમ પડ્યું કે તે નાકોડા તીર્થમાં પહોંચી ગયો છે કાંઈ કાંઈ

માધુનુ એવુ પણ મન થયુ કે—“આમ ચાલી ચાલીને આપણે મધ દાગડા કેમ પહોચરી ? નાણીયા એક બે ડોળીઓ ખાલીતાણાથી મગાવે તો ઠીક થાય.” આ તો બધા વિચારો જ બાકી જેમ તેમ હિમ્મત ગમ્મીને અમે આમળ નધતાજ ગયા.

સાપોના ઉપદ્રવ

સાપોના ઉપદ્રવની જે હકીકતો વિદારની શરુઆતમા અમે સામળતા હતી, તેની મત્સ્યતા આલાણી પગણુમાથી જણાવા લાગી જે વાતો મળળાતી હતી, તેથી પણ વધારે મળળાર્થ રેતીના મેદાનોમા અને પદ્મડોમા ભ્રમ કર સર્પો રહે છે ઉડી ઉડીને શ્રામને ચૂરી નેનાગ સર્પો પણ અહીં છે સામો કરોડો દરોની અદર કસ ઉદર છે, કયા નોળાપો છે, કે કયા સાપ છે, તે જાણી શકાય નહિ. કયા પગ ચૂતા કષ્ટ વખતે નાગદેવતા ચગ્ધુપર્શ કરી લે, એની પણ ખમગ ન પડે જુદી જુદી જ્વતના સાપોના કરડવાથી અનેકના મૃત્યુ થયાની કથાઓ સામળવામા આરી રેવના પાટાઓમા પણ માપો લપાઈ ગઈ અને જગત ખડખડાટ થતા બડખીને એકદમ દુભતો કરે રેવના ચાલવાથી અનેક સાપોના માથા ખાખ ગએતા પાટા પાસે પડેના જોનામા આવના લાગ્યા. ઘણે ભાગે આ 'શમા સાપો' ગરમી અને વગસાદના દિવસોમા વધારે નિકળે છે અમારી આ પરગણાની મુમાશરી વખતે વધારે ગરમી પડવી શરુ નહોતી થઈ હતું કંડક હતી, એટલે અમને નેના દર્શન કાચિતજ થતા 'ખીનન' મામનો મર્ષ ખીજા રંગનો અને ન્હાનો થાય છે મોટા બોરિ ગોથી લોકો ટેટલા નથી ડરતા, ટેટલા આ નાના સર્પથી ડરે છે. કહેનાય છે કે મોઢો મળતા આ સાપ છાતી ઉપર ચડી જાય છે, અને શ્વાસ ખેંચી લે છે દિવસ કેગતા માણુમ પચારીમાથી મરેને માવૂમ પડે દીવાની આગળ આ સાપ આધમો બની જાય છે. બધે દીવો દેખીને તે આવતો જ નથી.

રેગીસ્તાન છોડ્યા પછી સિંધમાં પણ સાપેનો એટલોજ ઉપદ્રવ છે. જેમ જેમ અમે નિર્વિઘ્નતા પૂર્વક આગળ વધતા જતા, તેમ તેમ અમારી મંડળી રોજ વિચાર કરતી કે 'ચાલો, અત્યાર સુધી તો જમ્યા છીએ.' પરંતુ અભિમાન ઘણી વખત તત્કાળ પરચો જતાવ્યા વગર નથી રહેતું.

સાપ હરકથે.

મીરપુરખાસથી અમારી મંડળી હાલા જતી હતી. રેલ્વે સડક છોડી હતી. ખિલાવલમરીથી અમારી અધેના કેટલાક ગૃહસ્થો આગલી રાતે રવાના થયા. તેમની સાથે બેલગાડી હતી. રસ્તામાં ગાડીનાં પૈડાંથી એક નાળાની પાળ તૂટી ગઇ. નાળામાં વહેતું પાણી, જાણે જંગલની મળ ઉડાવવાનો અવકાશજ ન મળ્યો હોય, એમ જોતજોતામાં ફેલાઈ ગયું. અંધારી રાત હતી. રસ્તો મુઝે નહિ, માડું પોતાના જન્ને પગ (પૈડાં) હાથમાં ઘૂસેડીને એવું સત્યાગ્રહ કરી બેઠું, કે જાણે અંધીજનના મત્યાં ગઈઓ. આખી રાત મહેનત કરવા છતાં, એક કદમ પણ આગળ ન વધ્યું. આ હરમિયાન એક ભોરિંગે આવીને ગાડાવાળાના પગને મુઝન ક્યું. થોડીવારમાં ગાડીવાળો બેકોશ થયો. ભરભાંખડું થતાં મહામુસી-ખતે માડું બહાર કાઢી, ગાડાવાળાને ગાડામાં નાખી લોકો ઘેરાણી પહોંચ્યા, ત્યાંસુધીમાં તો અમે સાધુઓ પણ પહોંચી ગયા. સાપ-કરડેવા માણસની સ્થિતિ નાહુક હતી. ગુરૂદેવની કૃપાથી જે કંઈ ઉપચારો જન્યા તે કરવામાં આવ્યા. સાંજ પડતાંજ તે માણસ સ્વસ્થ થયો અને ખીજ દિવસે તો બિલકુલ આરામ થઇ ગયો.

લોકો કેમ રહે છે ?

સાપેનો આટલો બધો ઉપદ્રવ હોવા છતાં, લોકો કેમ રહી શકતા હશે ? એ શંકા જરૂર થાય. પરંતુ કુદરતના એવા નિયમો છે કે રોગની

સામે ઔપધિઓ પણ તૈયાર હોયજ છે. ધણે ભાગે આ દેશના મનુષ્યો કુંગળીનો ઉપયોગ વધુ કરે છે. કુંગળીની ગંધથી સાપ દૂર ભાગે છે, એમ કહેવાય છે. એટલે લોકો પોતાની પાસે કુંગળી રાખે છે. ઘરમાં કુંગળીના ઢગલા પડ્યા હોય, અને મોઢામાંથી પણ કુંગળીની બદબૂ નિકળતી હોય. આમ અનેક સાધનો દ્વારા મનુષ્ય પોતાનો જમાવ કરતા રહે છે. છતાં જેનાથી જેની તૂટી હોય, એની ખૂટી નથી. જે નિમિત્તે મૃત્યુ થવાતું હોય એ તો યાવજ છે.

પાણીના જીવલેણ ત્રાસ

જોધપુત્રની આ લાંછનમાં રોશનો, પહેલાં કહેવામાં આ-ધું છે તેમ, નજીક નજીક છે. પરંતુ દેશ રેતાળ, રેખીઆનવાળો હોવાથી પાણીનું કદ છે એક પ્રક-શ્ચમાં પહેલાં કહેવાયું છે તેમ, દિવસમાં એક વખત એક ગાડી સાથે પાણીની ટાંકી રહે છે. આ ગાડીને 'જીવન' કહે છે. આ જીવનમાંથી દરેક રોશનનાં માણસો એક દિવસ માટે જોધપુ પાણી લઈ લે છે. જો આ પાણી ખૂટી જાય, તો તેને ભારે થઈ પડે. વરસાદ આવે છે તો પાણીની છૂટ થાય છે, અને પાણીની છૂટ હોય તો એ રેતાળ મુલકમાં પણ કેટલાક લોકો ઝુંપડાં કરીને રહે છે, અને પોતાના ઘેટાં બકરાંને ચરાવી અથવા થોડી ઘણી ખેતી કરી પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે. પરંતુ જો વરસાદ ન થાય, તો તમામ લોકો પરદેશમાં ચાલ્યા જાય છે, અને આખો મુલક વેરાન જેવો દેખાય છે. અમે જે વર્ષમાં સિંધમાં આખ્યા, તે વખતે જો વર્ષથી વરસાદ નહિ પડેલો. અને રોશન ઉપર માણસ મળે તે સિવાય આખા રસ્તે કોઈ ચક્રાં પણ દરકતું ન જોવાય. પાંચ-પાંચ દશ-દશ માઇલ દુરથી લોકો પાણી ભરી જાય, અને પોતાનો નિર્પોહ કરે. પાણીની ટાંકીવાળી ગાડી રોશન ઉપર આવે, ત્યારે રોશનની આસપાસમાં રહેનાર રેલ્વેના મજૂરાની ઘેરીઓ અને છોકરાંઓ મટકા લઈ લાંછન તે

શકે ? એમ લોકો કહે છે. લોકોનું એ પણ કહેવું છે કે પાણીની સગવડ થાય તો જે લોકોને પાણીના અભાવે આ દેશમાંથી ચાલ્યા જવું પડે છે, તેઓ ત્યાં રહેતા હોય ત્યાંજ આગાદી કરીને રહી શકે. ઢોરદાંખરને પોણી શકે. રેશનો પાસે આગાદી વધે. આગાદીના કારણે વેપારીઓ પોતાની દુકાનો લગાવે, ટ્રાપીકમાં વધારો થાય, કરટમમાં વધારો થાય, અને રેશનો, કે જે હિન્ડખંખ જેવાં છે, તેની પણ રાત્નક વધે. આમ રાત્નને કાયદો થયા સિવાય નુકસાન તો નથીજ.

સગતું સ્થાન.

કેટલાંક રેશનો તો એવાં બયંકર લાગે છે કે ત્યાં એ માસ્તરો ગિયારા કેમ રહી શકતા હશે ? એજ વિચાર થાય. ચારે તરફ કાં તો રેતીના પડાક હોય અને કાં તો માછલોના માછલો મુધીનું મેદાન હોય. રેશનની એકાદ કોટડીમાં ટેલીફોનનું જૂંઝળું, તારનું ટેમલ અને ટીકીટોનું નાનકડું કળાટ સાચવીને માસ્તર બેસી રહ્યા હોય. ને કોઈ માણસ આવે કે ન કોઈ ઢોર. આવા સ્થાનમાં પોતાની પત્ની સાથે તો ગિયારો રહેજ શું કામ ? ચોવીસ કલાકમાં જે ચાર માણસ પણ આ રેશન ઉપર ન હેખાય. આવા એક રેશનમાં એક નવવુવક નવા આવેલા રેશન માસ્તરને મેં પૂછ્યું : 'માસ્તર, તમારાથી અહિં કેમ રહી શકાય છે ?' મને જવાબ આપ્યો : 'મહારાજશ્રી ! આપને ખબર નથી. આ રેશનો એ કાળાપાણી તરીકે મુકરર થયાં છે. કોઈ રેશન માસ્તરે કંઈક મુન્ડો દ્યો હોય, એને બીજી સગ ન કરતાં ત્રણ મહીના માટે આવાં રેશનો ઉપર ધોડવામાં આવે છે. કાળા પાણી કરતાં પણ આવા સ્થાનમાં રહેવું વધારે બયંકર છે. ત્રણ મહીના કે જેટલો સમય અમારે આ સગ ભોગવવાની હોય છે, ત્યાં મુધી અમારો વન જોખમમાં હોય છે. સો-બસો રૂપિયા દંડ કરે કે જોધપુરની જેલમાં છ-ચાર મહીના રાખે, તે સગ સારી છે; પણ આવા રેશન ઉપર રહેવાની

ટાંકી પાસે હિમાં દોય. જેટલું આપ્યું તેટલું લીધું, લેવાયું તો લીધું, નહિ તો પાણી મટકે ખીજી દિવસની રાત્રિ જોતાં ગિયારાં ચાલતાં થાય. જોધપુર રેલ્વેની લાખો રૂપિયાની ઉપજ જોધપુર રોડને છે, છતાં દુઃખનો વિષય છે કે બારોતરાથી મુશ્કાળાવ મુશ્કીનાં રોડોનો રેગીસ્તાનના મુલકમાં આવેલાં છે. તેમાંનાં ધણાં રોડોનો ઉપર પાણીની સગવડ નથી. જોધપુર રોડ પોતાનું કર્તવ્ય સમજે તો ડેટલાય છવોનો આશીર્વાદ મેળવી શકે. પાણીની સગવડ કરવી તો દૂર રહી, રેલ્વે ઓશીસરો તરફથી હુકમ છે કે રોડોના રેલ્વે સિવાય કોઈને પણ પાણી ન આપવું ! અને જે માસ્તરો પાણી લેવા દે છે, તેઓનો દંડ કરવામાં આવે છે. રોડોના માસ્તરો પણ મનુષ્ય છે. એમનાં હૃદયમાં ક્યાના અંકુરો છે. ભયંકર રેતીની ગરમીમાં તપી ગહેનારા ગિયારા મહુરો અથવા રેસ્તે યમને જનારા આવનારાઓ તૃપાથી ત્રાહિ ત્રાહિ પોકારતા રોડોના ઉપર આવે, અને રેલની ટાંકીમાંથી અથવા પોતાની પાસે ૥ પાણીમાંથી એક લોટો પાણી આપ્યા વિના એ માસ્તરો કેમ રહી શકે ? લાખોની પેદાશ કરનાર જોધપુર લાખન પાણી માટે આદરો બધો ત્રાસ લોકોને ભોગવવા દે, એ તો બહુ દુઃખ અને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે છે. ગઢરાસોડ રોડોના પર સાર્વજનિક કુવો હતો, એ કુવો થોડીકજ કિંમત આપી જોધપુર રેલ્વેએ ખરીદી લીધો, અને હવે ત્યાં પણ લોકો પાણી ભરતા બધ ક્યાં છે, એમ બહુવામાં આપ્યું. ડેટલો દુઃખનો વિષય ! !

જોધપુર રાજ્યનું કર્તવ્ય.

જોધપુરના મહારાજ બહુ દયાળુ છે. પોતાની પ્રજાના સુખને માટે, પોતાની પ્રજાને ઉચ્ચ લાવવાને અનેક પ્રકારના માધનો હિમાં કરે છે. તો પોતાની રેગીસ્તાનમાં રહેનારી પ્રજાને માટે, કમમાં કમ આ રોડોનો ઉપર ટાંકીઓ માર્શલ અથવા કુવાઓ દ્વારા પાણીનું સાધન શું ઉભું ન કરી

શકે ? એમ લોકો કહે છે. લોકોનું એ પણ કહેવું છે કે પાણીની સમગ્ર થાય તો જે લોકોને પાણીના અભાવે આ દેશમાંથી ચાલ્યા જવું પડે છે, તેઓ જ્યાં રહેતા હોય ત્યાંજ આગાદી કરીને ગંધી ગઈ. દોરદાખરને પોષી શકે. રેશનો પામે આગાદી વધે. આગાદીના કાગળે વેપારીઓ પોતાની દુકાનો લગાવે, દ્રાણિકમાં વધારો થાય, હરદમમાં વધારો થાય, અને રેશનો, કે જે ઉત્પાદન જેવા છે, તેની પણ રાશ્નક વધે. આમ રાશ્નને કાયદો થયા સિવાય નુકસાન તો નથીજ.

સમજાતું સ્થાન.

કેટલાંક રેશનો તો એવાં બચકર લાગે છે કે ત્યાં એ માસ્તરો બિચારા કેમ ગંધી શક્તા હશે ? એજ વિચાર થાય. ચારે તરફ કાં તો રેતીના પહાડ હોય અને કાં તો માછલોના માછલો સુધીનું મેદાન હોય રેશનની એકાદ કોટડીમા ટેલીફોનનું ખૂંગણ, તાગનું ટેમ્પ અને ટીકીટોનું નાનકડું કગાડ સાચવીને માસ્તર બેસી રહ્યા હોય. ન કોઈ માણસ આવે કે ન કોઈ દોર. આવા સ્થાનમા પોતાની પત્ની સાથે તો વિચારો ગંધેજ શું કામ ? ચોવીસ કલાકમાં એ ચાર માણસ પણ આ રેશન ઉપર ન દેખાય. આવા એક રેશનમાં એક નવયુવક નવા આવેલા રેશન માસ્તરને મે પૂછ્યું : 'માસ્તર, તમારાથી અર્ધિ' કેમ ગંધી શકાય છે ?' અને જવાબ આપ્યો : 'મદારાજશ્રી ! આપને ખબર નથી. આ રેશનો એ કાળાપાણી તરીકે મુકરર થયા છે. કોઈ રેશન માસ્તરે કંઈક ગુન્ડો કર્યો હોય, એને બીજી સજા ન કરતાં ત્રણ મહીના માટે આવાં રેશનો ઉપર ધોવવામાં આવે છે. કાળા પાણી કરતા પણ આવા સ્થાનમાં રહેવું વધારે બચકર છે. ત્રણ મહીના કે જેટલો સમય અમારે આ સજા ભોગવવાની હોય છે, ત્યા સુધી અમારો જાન જોખમમા હોય છે. સો-બસો રૂપીઆ ફંડ કરે કે જોધપુરની જેલમાં ૭-૮ મહીના રાખે, તે સજા સારી છે; પણ આવા રેશન ઉપર રહેવાની

સખ ભારે છે, મારા જેવા ઠાઠ નવા ધોડાને શીખવવા માટે પણ આ સ્ટેશનો દીક સાધનભૂત છે. ઝાઝો સામાન સાચવવાનો નદિ, ઝાઝી દીકીટોનો હીસાગ ગખવાનો નદિ, તેમ માત્ર પણ ઝાઝો જવા આવવાનો નદિ, ખેટલે નવો ધોડો પલોટાય છે અને સ્ટેશનનું સ્ટેગન સચવાય છે. ”

સ્વયંસેવકોને પડેલો ત્રાસ

જોધપુર લાઇનની માફક પાણીનો ત્રાસ તો દેરાળાદથી કુગચી જતાં વધારે અનુભવવો પડ્યો. જોધપુર લાઇનમાં તો સ્ટેશનો નશ્ક આવે, એટલે જોડાં મોડાં પાણી મળે ચે ખટું. પરન્તુ દેરાળાદથી કરાચી મુધીમાં, કેટલાંક સ્ટેશનો કાઠી નાખેલાં હોવાથી, ભારે વિટંબણા ભોગવવી પડે છે. એવોજ એક કિસ્મો એંગંગનુ યુકામ કરેલું, ત્યાં જતી ગયો. ‘ પાણી મળી જશે, ’ એવી આશાએ સ્વયંસેવકો આગળ ગયા. પત્યરના પહાડોની વચમાં એક વખતનું જૂનું આ સ્ટેશન અત્યારે ખૂંપડા સરખું પણ નથી. સ્વયંસેવકો એક ગાડીની મહેંગળાનીથી ભુલારીથી આગળ ગયા. અને એંગર જમને ઉતરી પડ્યા. ટૂટેલાં ટૂટેલાં અને ઉપર વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તેવાં, એક જે મકાન અહિં હતું. અમારી સાધુમંડળી પાછળ ભુલારીના સ્ટેશન ઉપર રહી હતી. સ્વયંસેવકોએ કેટલી ચે તપાસ કરી, આખા જ ગલમાં ક્યાંય પણ પાણી તેમને ન મળ્યું. કોણ ગાડી આવે તો તેને ઉભી રાખી, હેવટે ઈન્જનમાંથી પણ પાણી લાઇશું, એમ વિચાર કરતા રહ્યા. ગાડીઓ તો ઘણી ચે આવી અને ગઇ. પણ આ બધા માણસોને માટે કોણ ગાડી ઉભી રાખે ? ન હતું ખાવાનું કે ન હતું પીવાનું. દિવસ ચલતો ગયો તેમ અગ્નિનો વરસાદ વરમવા લાગ્યો. પાસેના પહાડની ગરમીએ અગ્નિમાં લાકડાં નાખવા જેવું ક્યું. બિચારા સ્વયંસેવકો ત્રાહિ ત્રાહિ થઇ ગયા. શૂખ્યા તરસ્યા તડકડીયાં મારવા લાગ્યા. ગમે તેવા કષ્ટમાં દિવસ તો નિકળી ગયો, પણ રાત કાઢવી એમને ભારે ધધ પડી.

ચાદરું બિછાવીને આકાશમાં આજોડતા-તડફડીયાં મારતા, સાપ વીંછી-
ઓના બપથી બપબીત થતા આ યુવકો પડ્યા રહ્યા. ગર્જા સુકાઇ ગયાં,
છબે કાંટા થવા લાગ્યા. માથામા ગરમીઓ ચડી ગઇ. ફેટલાકોને તો
નાકમાંથી લોહી નિકળ્યાં, માત્ર એમાંથી ફાઇ ઓછો ન થયો, એટલું જ
ગુરૂદેવની કૃપાથી બાકી રહ્યું. બીજે દિવસે આઠ-સાડા આઠ વાગે અમારી
સાધુમંડળી પહોંચી ગઇ. તે પછી થોડી વારે એક ગાડી આવી, તેમાંથી
તે લોકોએ જોઇએ તેટલું પાણી ભરી લીધું, અને એમના તપેક્ષા દેહોને
શાંત કર્યાં.

આવી આવી અનેક ત્રિટંબુલો અમારી આ ત્રાસદાયક ત્રિપુટીએ
વખતો વખત હિમી કરી હતી. પરંતુ ગુરૂદેવની કૃપાથી અમારી મંડળી
પંથ કાપતીજ રહી.

—: ૧૩ :—

વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

જેન માધુઓનો પાઠવિદાગ, એ આજના યંત્રનાદના જમાનામાં લોકોને બહુ આકર્ષક માન્ય છે. મમયનો જથ્થાવ કરનાના સાધનો એક પછી એક નિકળતાજ ગયા છે. થોડા, ઉંટ, ગાડી, રેલ, મોટર અને હવાઈ જહાજ સુધીના સાધનો કૂદકે અને જૂમકે નીકળી રહ્યાં છે. દેખીતી રીતે આ સાધનોનો ઉપયોગ કરનાર થોડા મમયમાં ઘણું કાર્ય કરી શકે છે, એમ ગાણ દષ્ટિએ જોનારને જરૂર દેખાય છે, પરંતુ સંભાગનો ત્યાગી વર્ગ, કે જેણે કેવળ નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી જમતનું કલ્યાણ કરવા માટે ભેખ ધારણ કર્યો છે, એવાઓને માટે આ વર્તમાન સમયનાં સાધનો, સિવાય કે એમને મમયથી નીચે પાડે—ધીરે ધીરે પોતાની માધુતાથી દૂર દઢાવે, બીજાને ક્ષાયદો કરી શકતા નથી. ગૃહસ્થોને માટે એ માધનો જરૂર ઉપયોગી લેખી શકાય ! બહુ ગૃહસ્થોને પણ એ માધનો પરાધીનતા—યુવામીરૂપ બને છે. અને તેનો અનુભવ ધીરેધીરે લોકોને થઈ રહ્યો છે. ખેડ, પરંતુ સાધુને માટે તો—ત્યાગીને માટે તો

નિતાન્ત દાનિકર્તાજ છે, એ વાત બહુ ચક્ષુમતાથી વિચાર કરતાં સમજવા
વગર નહિં રહે. અને તેનુંજ પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ છે કે હિંદુસ્તાનના બહોત્તર
લાખ માધુઓની આજે આ દશા થઇ છે. સાધુઓનો માન મર્ત્યો શાથી
ઓછો થઇ ગયો છે ? માધુઓના નામથી લોકોને કેમ ધૂણા ઉત્પન્ન થઇ
છે ? એનું મૂળ તપામવામા આવે તો એકજ માત્રમ પડે છે કે સાધુમા જે
ત્યાગવૃત્તિ જોઇએ, જે જિતેન્દ્રિયતા જોઇએ, જે નિર્લોભતા અને સ્વતંત્રતા
જોઇએ, તે નથી ગહી. શાથી નથી ગહી એનો જવાબ સીધો અને સરળ છે.

આચાર પાલન

એક પગથિયું ચૂકનારો માણસ નીચે આવીને પડે છે. સાધુ ત્યાગી
છે, એણે ત્યાગનો ઉપદેશ આપવાનો છે. એણે સંસારી જીવને સંસારનાં
પ્રતોષનોમાથી દૂર રહેવાનો ઉપદેશ આપવાનો છે. એણે સંસારના જીવને
નીતિપત્રવલ્લુ બનાવવાના છે—સદાચાર તરફ વાળવાના છે. સંસારની
વામનામા રચીપત્રી રહેના જીવને આત્મિકભાન કરાવવાનું છે. આ બધી
યે બાગતોમાં જે માણસ કુશળ હશે, પોતે તે પ્રમાણેનું આચરણ કરતે
હશે, તેજ ખીજાઓને સમજાવવાનો અધિકારી છે. રચ્ય લાલચમાં ફસા-
એવો માણસ ખીજાને ઉપદેશવાનો અધિકારી નથી. દેશના ઉદ્ધાર માટે
આજે સેંડો માણસો ‘દેશનાયક’ તરીકેનું ધિરુદ્ધ ધગરનાના બહાર
પડ્યા છે, વ્યાખ્યાનપીઠોને ગમવે છે, ક્ષણબર માટે હજારો મનુષ્યોના
હૃદયોને હચમચાવી મૂકે છે. આ મધુ છતાં આટીધુ ડીનો પ્રશ્ન આવે છે
ત્યારે, એકખીજા તરફથી સ્નાયની ગધ આવે છે ત્યારે, સીને એમ થાય
છે કે ત્યાગે આપણે મહાત્મા ગાંધી પાસે કારણ એ છે કે ‘એ કોઇનો
પણ પક્ષ કયો વિના અથવા પોતાની સ્નાયવૃત્તિનો જરા પણ
અસર રાખ્યા વિના પોતાના અંતર આત્માના અરાજ પ્રમાણે પોતાને
મતલબ લાગે છે, તે ગદ બતાવે છે.’ એવી શ્રદ્ધા લોકોની છે. અને તે શ્રદ્ધા

તે તરફ લઇ જાય છે. કંચનકામિનીની આસક્તિમાંથી સંસારના જીવોને જાગાવવાનો ઉપદેશ, કંચનકામિનીનો સર્વથા ત્યાગી સાધુનું કરી શકે.

ભોજ-કાલીદાસનો સંવાદ

સાધુ તરીકેની, ગુરૂ તરીકેની જવાબદારી બહુ મોટી છે. સીડી ઉપર તો ધીરે ધીરે ચડાય છે, પણ પડતાં વાર નથી લાગતી. કારણ કે એક પગથીયું ચૂકતાં નીચે પટકાયા સિવાય માણસ રહી શકતો નથી. આના સંબંધમાં ભોજ અને કાલીદાસનો સંવાદ બહુ સારું પ્રમાણ પૂરું પાડે છે.

ભોજરાજ એક દિવસ કાલીદાસને પૂછે છે:—

પ્રશ્ન:—‘કેનામાં વિચાર નથી હોતો?’

ઉત્તર:—‘સમયે જતાવીશ.’

એક વખત ભોજરાજ પોતાના મહેલમાંથી બહાર નીકળી રહ્યા છે. સામેથી એક ફકીર આવે છે. એની ઓઢેલી ચાદર ધણી જીર્ણશીર્ણ થઇ ગઇ છે. ભોજરાજના હૃદયમાં દયા અને ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે.

ભોજ પેલા ફકીરને કહે છે:—

પ્રશ્ન:—સાધુ, આ તમારી ચાદર જીર્ણ થઇ ગઇ છે, કું ખીજ અપાવું?

ઉત્તર:—ના, મારી આ જીર્ણ ચાદર નથી, પણ માછલાં મારવાની જાળ છે.

પ્રશ્ન:—તમે માછલાં ખાઓ છો?

ઉત્તર- હા, એકલાં નહિં, મદિરાની સાથે.

પ્રશ્ન- દારૂ પીઓ છો ?

ઉત્તર- એકલો નહિં, વેશ્યાની પાસે બેસીને.

પ્રશ્ન- વેશ્યાને ત્યાં જાઓ છો ?

ઉત્તર- હા, દુસ્મનના માયા ઉપર પગ મૂકીને.

પ્રશ્ન- તમારા જેવા સાધુને દુસ્મન હોય ?

ઉત્તર- હા, ચોર છું. રોજ ચોરી કરું છું.

પ્રશ્ન- તમે સાધુ થઇને ચોરી કરો છો ?

ઉત્તર- હા, જુગાર ખેલવો પડે છે, પૈસા ક્યાંથી કાઢું ?

પ્રશ્ન- ત્યારે શું તમારામાં જાધા એ કુચ્છો છો ?

ઉત્તર- હા, જે માણસ નબ્ત-બ્રબ્ત થઈ જાય છે, આચાર ચૂકી જાય છે, એનામાં કામ વિચાર રહેતો નથી.

પગે સુમાધરી કરનાર સાધુઓ પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવા સાથે ધર્મની, સમાજની અને દેશની ધણી મેવા કરી શકે છે. મેવાનું ક્ષેત્ર વિશાળ છે. મેવાના સાધનો અસંખ્ય છે. પોતપોતાના આચારના પાનન પૂર્વક ગમે તે ક્ષેત્રમાં અને ગમે તે સાધનથી મનુષ્ય મેવા કરી શકે છે અને ગણના ઉત્થાનમાં પણ મોટો ફાળો આપી શકે છે. મૌ પોતપોતાની મર્યાદામાં નહીને, પોતપોતાના ધર્મમાં નહીને પોતાના કાર્યો મરે, તો તે વગર હાનિએ મોટો લાભ કરી શકે છે. પોતાના ધર્મને ચૂકીને સેવા કરનારો માણસ લાભ કરતા નુકસાન વધારે ઉઠાવે છે. બાળના બાર લગત કરે છે.

માધુ 'સાધુ' છે, તો તે ત્યાગથીજ છે. બાલ ક્રિયાકાંડમાં થોડોક અપવાદ નિમિત્ત પ્રમગેમાં ઉઠાવવો પડતો હોય તો તે 'સંકટ મમયે સામ્રાજ્યે ચ' જેવું છે. અપદર્ભ તરીકે કોઈ એકસ પ્રસંગ પૂરતો કોઈ બાલ અપવાદ ઉઠાવવો પડે, પણ તેના મૂળમાં તો હાનિ નહ પહોંચવી જોઈએ.

પાદરિદારની આ ખાસ ખૂમી છે. મહાત્મા ગાંધીજીની 'દાડીની કૂચ' એ જૈન સાધુઓના પાદરિદારની એક અમુક સમય માટેની દુકી આવૃત્તિ હતી.

પણ ' ઇરાદે ધર્મ કે ' અથવા એવાં બીજાં કાગણ્યોએ ' રેવ વિહાર ' કરનારાઓની શી દશા થઇ છે ? એ કોઇથી ક્યાં અગ્નિપ્રયુ છે ? બિચારા મૃદસ્થાશ્રમમાંથી ચે નીચે ગયા છે. ' વટલેલી બ્રાહ્મણી તરકડીમાંથી ચે બાપ ' એ કહેવત શું બોલી છે ?

જ્યારે પાવિહારથી કેટલો જધા ફાયદો થાય છે ? કેટલો અપૂર્વ આનંદ ? પ્રાત કાળમાં પાચ-દસ-પદ્મ માઇલની મુસાફરી થાય છે. જંગલોની કુક્કી હવા તદ્દુગ્તી અને મનને તાજગી આપે છે. જુદા જુદા ગામના મધુર પાણી પીનાના મળે છે. પહાડો અને જંગલોના કુદગતી મુંદર દૃશ્યો જોવાના મળે છે ક્યાય કબોટીની મામે થવું પડે છે. સો ક્યાય કોઇ મુંદર ઝાંઝની નીચે, આકાશના તારા મણુતા અપૂર્વ આનંદ અનુભવાય છે. દેશ દેશના રીતગિવાજો જાણવાના મળે છે. મનુષ્ય સ્વભાવ પારખવાના મળે છે દૂંકમાં મ્હીએ તો સંભાગનું દૃશ્ય સંભાગનું સત્ય સ્વરૂપ અને વિશ્વજ્ઞાનની પ્રમણ પ્રેમણ એક માત્ર પાઠ્યાગમુથી મળે છે. ઇતિહાસના શોખાનોને માટે ખૂબ ઐતિહાસિક મામત્રી મળે છે. પુરાતત્ત્વના શોધકોને માટે પુરાતત્ત્વના અનેક સ્થાનો જોવાનાં મળે છે. લેનાય તેટલું સમૃદ્ધ શકાય છે. લેનાર જોઇએ.

અમારા તરફથી જે આપવામાં આવતો, તે ઉપરના વિવેચન ઉપરથી સમગ્ર શકાય તેમ છે. માફ તો માનવું છે કે અનેક પ્રકારના કાવાદાવા, પ્રપંચ અને ગુઠને શરીરનાં રુંવાડે રુંવાડે, એકે એક નસમાં, અરે નાનામાં નાના એક બિંદુમાં પણ ભરી રાખનાર શહેરની જનતાને ઉપદેશ આપવામાં જે લાભ સમાયો છે, તેના કરતાં બોળા, ભદ્રિક અને શ્રદ્ધાળુ ગામડાની જનતાને થોડો પણ ઉપદેશ આપવામાં વધારે લાભ રહેશે છે. દેશની સાચી રિથિતિનું માન પણ શહેરની જનતા કરતાં ગામડાની જનતામાંથી વધારે થાય છે.

ઉદ્દેશ ને સાધનો

અમારી મુસાફરીની પ્રવૃત્તિમાં ત્રણ ઉદ્દેશો રખાયા હતા (૧) માંસાહાર નિષેધ, (૨) દરેક કોમ અને ધર્મોનુયાયીઓમાં પરસ્પર પ્રેમની વૃદ્ધિ અને (૩) જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોની વાસ્તવિકતાનો પ્રચાર. જ્યાં જ્યાં જેવા જેવા પ્રકારની આવશ્યકતા જણાઈ, ત્યાં ત્યાં તેવા તેવા પ્રકારનો ઉપદેશ થતોજ રહ્યો. પુસ્તકોનો પ્રચાર, જ્ઞાનચર્ચા અને જાહેર વ્યાખ્યાનો-આ અમારી પ્રવૃત્તિનાં સાધનો હતાં. ચાહે એકજ માણસ હોય, ચાહે હજાર હોય, ગમે તે વિષય ઉપર ગમે ત્યારે માત્ર જોઈતો ઉપદેશ કરવો એ અમારું ધ્યેય હતું.

મારવાડમાં પ્રવૃત્તિ.

મારવાડના લગભગ પ્રત્યેક ગામમાં જાહેર વ્યાખ્યાનો દ્વારા પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવી હતી. ઘણાં ગામોમાં કેવળ જૈનોનીજ વસ્તી; એટલે ત્યાંના જૈનોમાં જે જે કુરિવાજો હતા, તેને દૂર કરવાનો ઉપદેશ મુખ્યત્વે થતો. પાઠશાળાઓ કે કન્યાશાળાઓ સ્થાપન કરાવવી, આયુષ્યમાં તડ હોય ત્યાં એકતા કરાવવી, એ અમારી મારવાડની પ્રવૃત્તિ હતી. જો કે વાત વાતમાં

પકડનાર ને પકડયા પછી નહિ છોડી તડ પાડી નાખનાર મારવાડીઓ અમારી કરાવેલી એકતાને ક્યાંસુધી જળવળી રાખશે, એનો અમને ખૂબ અનુભવ હતો. ધણે ભાગે તો મહારાજને રાજી કરવાને માટે મહારાજની સ્થિરતા સુધીમાંજ એમની એકતા જળવાઈ રહે છે. મહારાજ વિદાય થઈ જાય, એટલે પાછા તેના તેજ. ખાંચો ચડાવે અને પાધડીનો છેડો નીકળી જાય, ત્યાંસુધી હોદ્દા કરે. છતાં કોઈ કોઈ ગામોમાં કંઈક વધુ સમય પણ સંપ જળવાઈ રહે. એટલે તે વિષયમાં પ્રયત્ન કરવો એ તો અમારું કર્તવ્ય હતુંજ.

જાહેર વ્યાખ્યાનો.

તખતગઢ, ઉમ્મેદપુર, ગુડાખાલોતરા, આહોર, જાલોર, મોડસર, સિવાણાગઢ, ખાસોતરા, ખાડમેર, ન્યુહોર, મીરપુરખાસ, હાલ્દા અને હૈદરાબાદ-આ અને આવાં બીજાં કેટલાંક ગામોમાં જાહેર વ્યાખ્યાનો પણ અપાયાં. ગુડાખાલોતરા, આહોર, જાલોર, સિવાણાગઢ, ખાડમેર અને હાલ્દાની પ્રવૃત્તિ વિશેષ આનંદદાયક અને લાભકર્તા થઈ હતી.

સાંપ્રદાયિકતાની ગંધ.

કેટલેક રથજે સાંપ્રદાયિકતાની ગંધ વધારે અનુભવવા મળી. ગઢસિવાણામાં સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથીઓની વસ્તી વધારે છે. અમારી પ્રવૃત્તિ સાર્વજનિક અને દરેક ધર્મોમાં એકત્યની સ્થાપના કરાવવાની હોવા છતાં કેટલાક સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથીઓ પોતાની પ્રવૃત્તિ પ્રમાણે સાંપ્રદાયિક ચર્ચામાં ઉતર્યા વગર નથી રહી શકતા. એમને ખિચારાઓને એમાંજ રસ પડે છે. એટલે જાણકિયાઓનાં સાધનોને ધર્મ સમજી એવી ચર્ચાઓ છડયા વગર રહેતા નથી. કોઈ છેડે, એટલે તટસ્થવૃત્તિથી વસ્તુસ્થિતિ સમજાવ્યા વગર તો ચાલે પણ નહિ. આવી ચર્ચાનો પ્રસંગ ગઢસિવાણામાં અને અમાડામાં વધુ આવ્યો.

સિંધમાં પ્રવૃત્તિ

બાડમેરમાં ત્યાંના હાકીમ મગરૂપચંદ્ર ભંડારી અને સ્ટેશન માગ્ટર મનમોહનચંદ્ર ભંડારી વિગેરે મંડળીના પ્રયામથી જાહેર વ્યાખ્યાનો ખૂબ થયા અને હજારો લોકોએ લાભ લેવાનો. હાલ નેવા મુસલમાનોના કેન્દ્રસ્થાનમાં ‘મહાવીર જયન્તી’ ઉજવાય અને તે પણ મામાદારી હિન્દુ-મુસલમાનોના સહકાર પૂર્વક ઉજવાય, એ એક ખાસ વિશેષતા હતી. હૈદરાબાદમાં નિયમિત પ્રાતઃકાળમાં વ્યાખ્યાન થતું. મેકડો મિધી આમીયો અને ભાષામંથ કામના લોકો લાભ લેતા આખો દિવસ ધર્મચર્ચાઓ થતી. ઘણા લોકો મઝલી-માંમનો ત્યાગ કરતા. ઉપરાન્ત એ જાહેર વ્યાખ્યાનો પણ કરી શકાયાં. અહિં અમારી સ્થિરતા થોડીજ રહી માત્ર એક અઠવાડિયું. હૈદરાબાદની ગરમી મિંધમાં મશ્હૂર છે. સિંધી લોકો છેક માન થયા પહેલાં બહાર નિમ્જેજ નહિ, છતાં સ્થાનિક જનમંડળના આગેવાનોના પ્રયત્નથી ઠીક પ્રવૃત્તિ થઈ.

અહિંથી વિદાર કરી, પહેલું મુકામ કોટ્ટી ક્યું હતું. કરાચીના પણ ઘણા ભાષાઓ બહેનો સાથે હતા. હૈદરાબાદના જેનો ઉપરાન્ત સિંધી ભાષાઓ બહેનો પણ આવેલ. આજની ગરમી આખી છાંદગી થઈ રહેશે. ગરમી નહોતી, અગાગ વગરની ગ્લા હતા. મકાન કેઈક માડ મહેલું, એટલું સદમાગ્ય જ્યોરે મિધી બહેનો-ભાષાઓએ કહ્યું: ‘ઉપદેશ આપો ?’ આવી ગરમીમાં ઉપદેશ ? છતાં એ લોકોની ઇચ્છાને માન આપી બધાને બેગા થયા ઉપદેશ આપ્યો. પછી તો ગંજ જામ્યો સિંધી બહેનો—ગહેન પાર્વતી અને અંદ્રિકાએ મુઠ્ઠા બજાનો મંજળાવ્યા. વૃદ્ધ સિંધી માતા પૂતલીયાઈએ અદાબારત અને રામાયણની ફેટલીક વાંતો કરી કરાચીથી રત્નચંદ્ર તરીકે આવેલા અજરગર દોગી પણ ખીલ્યા આખો દિવસ અપૂર્વ આનંદમાં ગયો.

મુનિરાજોનો ઉત્સાહ

રેશનો ઉપર જ્યારે જ્યારે મુકામો થાય, ત્યારે ત્યારે રેશનના ખાસ્તે ને ખીચી રંદાકના લોકો સાથે જ્ઞાનચર્ચા ખૂબ થતી. લોકોને બોધ આપવામાં અમારી આખી યે મંડળી ઉત્સાહિત રહેતી. કોઈ વખત શ્રી વિશાલવિજયજી આવીને ખબર આપે કે આજે આટલા માણસોને માંસાહાર છોડાવ્યો, તો કોઈ વખત શ્રી દાનવિજયજી ખબર આપે કે આટલા માણસને માંસાહાર છોડાવ્યો. શાન્તમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી અને સ્વ. શ્રી હિમાશુવિજયજી તો રાતદિવસ એ કાર્ય માટે પ્રયત્નશીલજ રહેતા હતા. કહેવાની મતલબ કે દરેકને એટલો બધો ઉત્સાહ હતો કે રસ્તે ચાલતા પણ જો કોઈ મળે, તેની સાથે અર્ધો કલાક ખોટી થઈને પણ ઉપદેશ આપવાનું સૌને મન થતું.

જ્યાં જ્યાં જતાં રથજો મળે, તે જોવાં, ત્યાં શીલામેળો વગેરે ઐતિહાસિક સામગ્રી મળે, તો તેનો સંગ્રહ કરવો. કંઈક દંતકથા મળે તો તે નોંધી લેવી. આ પ્રવૃત્તિ પણ મુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજયજી અને સ્વ. મુનિ શ્રી હિમાશુવિજયજીની થતી જ રહેતી.

ધર્મચર્યાના વિષયો

ધર્મચર્યાઓમાં ઘણે ભાગે મધર, કર્મ, જીંદગીનું ધ્યેય, એ વિષયો મુખ્ય રહેતા. સાધુની પાસેથી આ સંબંધી કંઈપણ જ્ઞાન મેળવવું, એવી જિજ્ઞાસા લગભગ સર્વત્ર જોવાતી. મનુષ્ય સંસારની માયામાં ફસાયેલો છે. છતાં એક નાસ્તિકને પણ હૃદયના ઉંડાણમાં એવી ભાવના રહી છે કે ‘હું કોણ છું ? ક્યાંથી આવ્યો છું ? મારું શું કર્તવ્ય છે ? હું શું કરી રહ્યો છું ? અને ક્યાં જવાનો છું ?’ આ પ્રશ્નોના ધ્વનિ તરીકે ઘણા બદ્ધપુરૂષો ચર્ચાઓ કરતા.

પરિણામ

આ પ્રભાણેની અમારી આખા વિદ્યાગ્ની પ્રવૃત્તિ બગાડ ચાલતી રહી. એમા જગ પણ અતિસંયોજિત વગર કહી શકાય કે મેંકડો માણસોએ માંમાલાગે ત્યાગ કયો છે. ઘણાઓએ દારૂ છોડ્યો છે, અને ઘણા છવોએ અનેક પ્રકારની પ્રતિજ્ઞાઓ કરી છે. ટુંકામાં કહીએ તો જે લાભ, ગુજરાત કાઠિયાવાડની રીઢી થઇ ગયેલી અથવા બીજા શબ્દોમા કહીએ તો અતિપરિચયના કારણે આકંઠ ધરાયેલી બધે અજીર્ણ ભોગવનારી પ્રજામાં નથી થઇ શકતો, તેનાથી હજાર ગણો લાભ આવી પ્રજાને ઉપદેશ આપવામા થાય છે, એવો અમારો સચોટ અનુભવ થયો છે.

કરાચી

કરાચી એટલે સિંધનું પાટનગર. સર
યાફ્સ નેપિયરના શબ્દોમાં કહીએ તો 'કરાચી
એટલે પૂર્વનું કીર્તિમંદિર, પંજાબનું ખંદર
અને હિંદનું લીવરપુલ.' કવિ નાનાલાલના
શબ્દોમાં કહીએ તો 'કરાચી એટલે બારતનું
દૂર્ગદાર.' કરાચી માટે નાનાલાલે આજથી
દસ વર્ષ પહેલાં એક બરિધવાણી લખી હતી:-

“કરાચી આવળી હાલે તારે આંગણેથી
વીસમી સદીના ઉનુમાનવિમાનો ઇલંગો ભરશે,
એશિયા અને યુરોપના આલ ઓળંગી પાર ઉડશે
અને કવિતા નહિ, કલ્પના નહિ, આશય કથા
નહિ, આજના યુગની એ સત્ય વાર્તા કહેવાશે.
ઉનુમાન કુદકાથી દરાગણો મગન કુદકો હાલે તારે
કાંઠેથી કુદશે. ઇતિહાસ એને કલ્પના નહિ કહે,
હકિકત કહેશે.” ૧

કરાચીનું સ્થાન

સિંધનું પાટનગર ભાગતના શહેરોમાં પાચમું સ્થાન ગણવા છતાં સુંદરતા અને મકાઇમાં એનું સ્થાન મોખરે આવે છે. માત્ર ત્રણ-સાડા-ત્રણ લાખની વસ્તીનું આ શહેર વિશાળતામાં ખૂબ ફેલાયું છે. કરાચીનો પ્રત્યેક માર્ગ, કરાચીના મકાનોની હારમાળાઓ, કરાચીની ખુશનુમા હવા—એ બધું યે હિંદુસ્તાનની આખી સુમાફરી કરીને આવનારને મુગ્ધ બનાવે છે. એક વખતનું માઝીમારોનાં પાચ-પચીસ સુપડાવાળું ગામકું આજે ભારતના મનમોહક શહેરોમાંનું એક બન્યું છે. એક વખતનું ગંધારું 'ઘડખો બંદર' આજનું જગમશદ્દર અને સેંકડો સ્ટીમરોને આવકાર આપતું આલીશાન બંદર બન્યું છે. ગામ તો ઘણું ય વસાય છે, જંગલમાં મંગલ બને છે, છતાં કરાચીની રચના તો એવા કોઇ શુભ ચોડીએ અને એવા કોઇ ભદ્રપુરુષના હાથે પાચે પડ્યો છે, કે તેણે કરાચીને જગમશદ્દર બનાવ્યું છે. કરાચીની આ નવી રચના અને કરાચીની સુંદરતા, કહેવાય છે કે બાઇ જમશેદ મહેતાના બહુજ વિચારશીલ ભેજનું પનિણામ છે. બાર-બાર વર્ષ સુધી લાગત કરાચીની મ્યુનિસીપાલીટીના પ્રમુખપદે રહીને બાઇ જમશેદે કરાચી શહેર માટે જે જે પ્રયત્નો કર્યા છે, એ કરાચીના ઇતિહાસમાં સોનેરી અક્ષરોએ કાતરાયેલા રહેશે.

આ કરાચીની ઉત્પત્તિના ઇતિહાસમાં પણ કંઇક વિશેષતા છે. અને તેથી આપણે જરા કરાચીના જૂતકાળના કુવામાં જૂસડો મારી લઇએ તો કંઇ ખોટું નથી.

ઉત્પત્તિ

ઇતિહાસ એની ઉત્પત્તિના સંબંધમાં આમ વહે છે:—

આ એક પાંચ-પચીસ મચ્છીમારોનું ગામકું હતું. 'કલાચી-જો-જો' એ નામે ઓળખાતા એ જોઈનો નેતા 'કલાચી' એ આ મચ્છીમારોમાં મુખ્ય હતો. હાલ નદીના પશ્ચિમ કિનારા પર આવેના ખડક ગામના વ્યાપારીઓને દરિયાઈ વેપાર ચલાવતાં વચમાં રેતી નડતી હોવાથી તેઓ ખાડી પાસે રહેવા લાગ્યા. તે વખતે તેનું નામ 'કલાચી કું' જણાયું. અહિં ત્યારે વસ્તી વધી, ત્યારે ધીરે ધીરે માટીનો કિલ્લો બાંધવામાં આવ્યો. આ કિલ્લાને પૂર્વ અને ઉત્તર એમ એ દરવાજા હતા. તેનાં નામ ખારો દરવાજો ને મીઠો દરવાજા આને ખારાધર અને મીઠાધરના નામે જે સ્થાન ઓળખાય છે, તેજ તે વખતના દરવાજા ઇ. સ. ૧૭૭૪-૭૫માં લેફ્ટેનન્ટ જોહન પોટરે આ કોચીટાજન શોધી કાઢી તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. એમ કહેવાય છે કે 'બલોચી'નો અપભ્રંશ લોચી-કોચી-કરાચી થયું છે. તે વખતના સિંધના ક્ષોરા રાજાઓ તરફથી આ ગામ બલોચીઓને અપાયેલું. હિંદુ વ્યાપારીઓએ તેનો વિકાસ કર્યો છે. એવી ઇતિહાસમાં નોંધ છે. ૧૭૯૫માં તાલપુરા લોકોએ આ ગામ લડાઈમાં જીત્યું. ઇ. સ. ૧૮૩૪માં બ્રિટીશ લશ્કર અફઘાનીસ્તાનમાં રૂશિયા સાથે લડાઈ કરવા સિંધમાં થઈને જવા માટે કિનારે આવ્યું. ત્યારે તેમના માનમાં 'મનોરા'ની ટેકરી પરથી તાલપુરાના સેનાપતિએ તોળેના બાર કર્યા. બ્રિટીશ લશ્કરે સમજ્યું કે આ તો લડાઈ માટેનું આહવાન થયું. એટલે એ લશ્કરે પથ સામેથી ધડાકા કર્યો. પરિણામે સિંધીઓ ભાગ્યા એટલે બ્રિટીશ લશ્કરે કરાચી કબજે કર્યું. તે પછી અંગ્રેજી અમલમાં તેનો વિકાસ થતો રહ્યો.

એક દંતકથા

કરાચી સંબંધમાં એક દંતકથા પણ કહેવાય છે.

'હેદાબાદના મીરના જે જુવાન મીરનહાઓ બહુ ઈશ્કી હતા. એક દિવસ હાલમલ કરતાં કરતાં તેના હાલમે એમાંના એકને કહ્યું: 'સુંદરીઓ

તો ધગી જોઈ, પણ નગરશેઠ નાકમલ લોભવાળીના છોકરાની વધુ જોવી કયાય થવાની નથી ' બન્ને ખીરભદા હંકે ચડયા નાકમલના ધરમા જઈ સ્ત્રીઓની ગાબડે પર હાથ નાખવાનો નિશ્ચય કર્યો સાજના સમયે નાકમલની ડેલી વટાવી ખીરભદા દાખલ થયા નાકમલ શેઠ વખાર હતા, પણ તેમના બાઈ જીવતરાય રાજકુમારોની આ દિવચાલ સમજી ગયા તેમજે એક વકાદાર નોકરની મદદ લઈ બન્ને ખીરભદાઓને ધરમા ભાગ્યા અને તેમની સાથેના ખવાસનુ ખૂન કરું. પોતાનો જન બચાવવા પચ્ચીસ પવનવેગી સાઠળીઓ ઉપર કિંમતી કવેરાત અને પોતાનું કુટુંબ લઈ જીવતરાય શેઠ રાતોરાત હેડાખાઈ છોડી લાલપૂરાઓના ' ઘડબો બંદર ' આવી પહોંચ્યા ખીન દિવસે ખીરની તપાસમા ખીરભદા છુટ્યા નાકમલે ઘણો ખચાવ કરવા છતાં આખરે તેને સજ થઈ અને કમરેતાનમા કચ્છો ખોદવાનું કામ સોંપ્યું. નાકમલ ઉત્તાઈ સી ધી હતો કમરેતાનના ઉપરીને લાલચ આપી ત્યાંથી છુટ્યો ને ' ઘડબો બંદર ' આવી પહોંચ્યો. ખીરે કમરેતાનના ઉપરીને પૂછ્યું, ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે- ' હિંદુઓનો હનુમાન બાકાશમાથી આવી નાકમલને ઉચકી ગયો. હું પચ્છી રાખતો હતો, પણ હું પણ સાથે ઉચકાયો પડી પેલા મદર દેવે મને જમીન પર પછાડ્યો ' ખીરે બિચારાએ સુ તોપ વાજ્યો

" બીજી તરફ નાકમલ અને જીવતરાય એ બન્ને બાઈઓએ અંગ્રેજોની મદદ માગવાનો નિશ્ચય કર્યો જીવતરાય સુબહના ગવનરને મળ્યા. આ બન્ને બાઈના મરોસે સુબહથી અંગ્રેજ લશ્કરની મનવાર ' ઘડબો બંદર ' પહોંચી અને બંદર હાથ કર્યું. કહેવાય છે કે એ લશ્કરને ' જોડીયા બનતર 'ના કાઠિયાવાડી હુવાળા વ્યાપારીઓએ સામાન વિગેરે પૂરો પાડેલો.

" આ ગામને ખીવવવામા એક હંદમત આવળી હતી, અને તે એ કે કલાત ધત્તચીબાઈની આજ બાજુ યુદ્ધજન જગ્યા હતી અને તેમા પોતાના સેકડો દોરોને તે પાળતી હતી જે જો ખસે તો ' ઘડબો બંદર ' રાહેરનું સ્વરૂપ બાઈને બીજી જગ્યા ગને દ્રવ્ય વિગેરેની લાલચ આપી, પણ એ બાઈએ પોતાની ભાષામા ' આફ કલાતચી-કલાતચી ' એમ બોલી જણાવ્યું કે ' હું' લડાયક તોખમની છું. નહિં ખસું ' સેનાપતિએ ખાતરી આપી કે આ જગ્યાનું નામ

તારું 'કલાતચી' પાડીશું. બાઈ ખુશી થઈ અને ખસી ગઈ. તે દિવસથી આ ગામનું નામ કલાતચી-કલાચી-કસચી પડ્યું. એનું અસલ નામ 'ધટ્ટો જંદર' હતું પણ વ્યાપારીઓને ચોપડે લખાવ છે. "૧

ગુજરાતનું મહાનગર.

કહેવાય છે કે લગભગ ૧૦૦ વર્ષ ઉપર ન્યારે અંગ્રેજી અમલ આવ્યો, તે વખતે આ શહેરની વસ્તી આઠથી નવ હજાર માણસની માત્ર હતી. જેમ જેમ જંદરની ખીલવણી થતી ગઈ, વ્યાપાર અને જમીનની સગવડ વધતી ગઈ, તેમ તેમ આ શહેરની વસ્તી વધતી ગઈ. આજે તો લગભગ ત્રણ લાખ માણસની વસ્તી છે. જેમાં લગભગ એક લાખ ગુજરાતીઓ છે. ગુજરાતીઓએ સિંધના આ પાટનગરમાં પોતાનું સ્થાન ફેટલું જમાવ્યું છે, અને મહાગુજરાતના મુખ્ય સ્થાન તરીકે આ શહેરને ફેટલું જમાવ્યું છે, એ કરાચીનો થોડો પણ અભ્યાસ કરનાર જોઈ શક્યા વગર રહી શકતો નથી. સિંધનું પાટનગર હોવા છતાં કરાચી એટલે જાણે કેમ ગુજરાતનું જ મહાનગર ન હોય, એવું જાન થયા વગર રહેતું નથી. જ્યાં જુઓ ત્યાં ગુજરાતી જ ગુજરાતી. વ્યાપારમાં, યુનિવર્સિટીમાં અને એવાં જીર્ણ અનેક પ્રધાન સ્થાનોમાં ગુજરાતી-ઓની સંખ્યા તરી આવ્યા વગર રહેતી નથી, તેમ ગુજરાતનું દિમાગ પણ કામ કરી રહેલું બરાબર જોવાય છે.

એશિયાનો દરવાજો

કરાચીનું જંદર આબાદ જંદર બન્યું છે. હિંદુસ્તાનનાં દરેક નાનાં મોટાં જંદરા જોડે તેનો વ્યાપાર ચાલે છે અને ખીજ દેશો સાથે પણ માલની

૧ જુઓ 'શ્રી કરાચી ગ્રન્થ' સાહિત્ય કળા મહોત્સવ અંક 'માં શ્રી જહુરાય ડી. ખંધડીયાનો લેખ.

સીધી આન-ગ આ બદરથી થાય છે, અને ઓટલા માટે કરાતી બદરને ' એશિયાનો દરવાજો ' કહેવામાં આવે છે. હવાઈ ઝલાજનું તો આ મુખ્ય મથક હીમરોડમાં છે. જ્યાંથી મુંગઈ, મદ્રાસ, કલકત્તા વિગેરે શહેરોમાં, ખસે દુનિયાના દરેક ભાગ ઉપર વિમાન મારફત જઈ શકાય છે. હવે તો દરવાજાનો વ્યવહાર પણ હસાર્ધ ઝલાજથી ચાલુ થયો છે.

કેળવણીની સંસ્થાઓ

મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ બોર્ડ અને જીલ્લા લોકલ બોર્ડ-એ કેળવણી ખાતાના મુખ્ય વહીવટદારો છે. મ્યુનિસિપાલીટીના કેળવણીખાતાના વડા શ્રીયુત અનન્ત હરિ લાલ ધણાજ વિદ્વાન બાહોશ અને બધા અધિકારી ઠી ચોથા ધોરણ પછીની અંગ્રેજી સ્કૂલો સરકાર પોતે ચલાવે છે.

કરાચીમાં કોલેજો છે. હાઈસ્કૂલો છે. સરકારી અને મ્યુનિસિપલ સંસ્થાઓ ઉપરાંત બીજી ખાનગી અને સામાજિક શાળાઓ પણ ધણી છે. કહેવાય છે કે હિંદુસ્તાનના કેળવણી વિભાગને સિધે બહુ મોટી સંખ્યામાં શિક્ષકો પૂરા પાડ્યા છે.

કરાચીમાં અત્યાર સુધીમાં જે ઐતિહાસિક પ્રસિદ્ધ ઘટનાઓ બની છે, તેમાં ઇ. સ. ૧૯૪૧ માં 'મહામબાનું અધિવેશન' એ ખાસ ઘટના છે. કરાચીના જે સ્થાનમાં એ મહામબા મળી હતી, તે મેદાન-તે બંગલમાં આજે તો મંગલચરણ 'ગુજરાતનગર' શોભી રહ્યું છે.

એકંદરે રીતે કરાચી હવાને માટે તેમજ સુગતા અને સફાઈને માટે પણ ખીખં શહેરો કરતાં ઉચ્ચ સ્થાન ભોગવે છે.

—૧૫:—

સિંધી હિંદુઓ

પાછલા જુદા જુદા પ્રકરણોમાં જ્યાં જ્યાં સિંધના હિંદુઓ સંબંધી હખીકત આપી છે, ત્યાં ત્યાં તેમનો થોડો થોડો પરિચય આપ્યો છે છતાં સિંધના હિંદુઓના સંબંધમાં ત્યુ પણ ટેટલીક વસ્તુઓ મહેવા લાપક હોવાથી આ સ્વતંત્ર પ્રકરણ રાખવામાં આવ્યું છે

જુદી જુદી કોમો

સિંધી હિંદુઓમાં ઘણી કોમોનાં નામો છે. સિંધી, પંજાબી, પુષ્કરખા બ્રાહ્મણ, સાગરવત બ્રાહ્મણ, હુવાણા, નસરપુરી, શીકારપુરી, ભાઇજંઘ, હૈદરાબાદી, આમીય, વિજેરે વિજેરે. આ બધામાં વાણીયા તરીકે ઓળખાતા લોકોનો જો ટૂંકામાં મનાવેશ કરીએ, તો મુખ્ય હૈદરાબાદી ને શીકારપુરી અથવા આમીય અને ભાઇજંઘ-આ કોમોની પ્રધાનતા મણી શકાય. આ બેજ કોમોની પ્રસિદ્ધિ છે.

આ બન્ને કોમોનું ખાનપાન લગભગ એકજ વ્યવસ્થા અને કેટલાક રિવાજો પણ એક સગળા હોવા છતાં આ મિંધીઓ જે કોમ તરીકે ઓળખાયા હતા; એટલુંજ નહિં પરંતુ, એકજ કુટુંબમાં એક ભાઈ આમીય કહેવાય, તો બીજો ભાઈ ભાઇજંઘ કહેવાય, એવા પણ દાખલા મળે છે. જો કે ધીરે ધીરે તો આ બન્ને કોમોમાં હંચ નીચનો ભાવ પણ પેસી ગયો છે, અને એમના ઘણા ખગ રિવાજોમાં પણ ફર્ક પડી ગયો છે. આમીય લોકો પોતાને ભાઇજંઘ કોમથી હંચા સમજે છે. કહેવાય છે કે આમીય લોકો ભાઇજંઘ કોમની કન્યા લે છે ખરા, પણ દેતા નથી. જો કે હવે કોઈ કોઈ દેવા-લેવા પણ લાગ્યા છે.

આમીય

પણ એળખાય છે. એનું કાનુ એ છે કે મીરોના જમાનામાં દીવાન અને એવા મોટા હોદ્દા તેઓ ભોગવતા હતા. અત્યારે પણ તેમની પગપરાના લોકો 'દીવાન'જ કહેવાય છે. પોતાના અધિપતિ સમયમાં આ લોકોને બાદશાહો તરફથી મોટી મોટી જગીરો અને જમીનો મળેલી, એ જમીનોની જમીનદારી આજ પણ ઘણા આમીનો ભોગવી રહ્યા છે. અને તેથી તેઓમાના ઘણા મોટા Land Lord (જમીનદાર) તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. એવા કેટલાયે આમીનો છે, જેમને ત્યાં દળરો વીધા જમીન આજ પણ છે. અને ખેતીની મોટી આવક ધરાવે છે.

‘ માલાણી ’ના પ્રકરણમાં વાચકો વાંચી ગયા છે કે માલાણના નામ ઉપરથી તે દેશનું નામ ‘ માલાણી ’ પડ્યું છે. વળિં વિમર્શિતો પ્રત્યય ‘ અણી ’ તે દેશમાં વપરાય છે, તેજ વસ્તુ અહિં પણ દેખાય છે. ‘ ગીદુ ’ના વંશને ‘ ગીદવાણી ’, ‘ આદુ ’ના વંશને ‘ એડવાણી ’, ‘ ગુવરાજ ’ની મઠી ‘ ગુવરાજણી ’, ‘ પુનરાજ ’ની મઠી તે ‘ પુનરાજણી ’. જુના વખતમાં રાજપૂતાના (માગવાડ), ભાવપુર, અધ્યાનિરતાન, પંજાબ વિગેરેનો ધણો ખરા ભાગ ભાગમાં હતો. એટલે તે વખતે આ ‘ અણી ’ કે ‘ અની ’ પ્રત્યય બધે જ વપરાતો હોય, એવું દેખાય છે.

ભાષગદ્ય

આગીચોથી અતિરિક્ત બધા ‘ ભાષગદ્ય ’ કહેવાયા. જેઓ વ્યાપારમાં જોડાયા, તે બધા ભાષગદ્ય, પત્ની ભસે એક જ કુંડુંગના ભાષ જ કેમ ન હોય ? વ્યાપાર કરનારાઓ પણ તેમના ભાષ જ હતા, સગા હતા, મંજાથી હતા, એટલે તેઓ ‘ ભાષગદ્ય ’ કહેવાયા. કહેવાય છે કે ભાષગદ્યમાં શીખરપુરી ભોઠા સોથી પહેલાં વ્યાપારમાં જોડાયા હતા. અત્યારે પણ શીખરપુરીઓ મોટા મોટા સહેરામાં અને વીવાલત સુધી વ્યાપાર ખેડે છે. દરે તે નરસગપુરી અને જીન્ન ધણા વ્યાપાર કરે છે.

ભાષગદ્ય કેમ વ્યાપારી હોવાથી એમનામાં ઉદારતાનો શુભ કંઈક વિશેષ જોવાય છે. જીન્ન ધણા ખગ વિવાલેમાં તે આગીચોના નેરાજ તેઓ પણ છે.

ખાન-ખાન

બન્ને ડોમોલું ખાનખાન મચ્છી, માંસ, દાઢ અને ઘેડાં જરૂર છે. સાધાગ્ય રીતે રોટી અને બાજી (ગાક) એ એમનો દેશી ખોરાક. પેસાદાર

લોકો મચ્છી-માંસનો ઉપયોગ વધુ કરે છે. દારૂ વિના તો રહી શકેજ નહિ. મિંધના મુમવમાનો કરતાં હિંદુઓ માંસ-મચ્છી વધારે ખાય છે; કાશ્મીરે મિંધના હિંદુઓ પામે પૈસો છે. ગરીબ મુસલમાનો મચ્છી-માંસ ઓછું મેળવી શકે છે, કાશ્મીરે પૈસો નથી. સિંધી લોકોને કાષ્ટના ઉપરાણે માર્ગો હોય તો તે કહેશે :

“ જે કદહી તુ ઘડો માણું આહીં, તો તું મલે ગોસ્ત મચ્છી શરાય છે પીડ, પર માં ગરીબ દાલ-માની ચાઈ ગુજર કન્દસ. ”

અર્થાત્ “ તમે મોટા માવદાર છો, તો રોજ ગોસ્ત, મચ્છી, શગખ ખાજો, અમે ગરીબ છીએ તો માની બાજી ખાઈશું. ”

આમીસો રાટલીને ‘ માની ’ કહે છે. અને ભાષ્યજી રાટલીને ‘ રાટલી ’ અથવા ‘ પુલકા ’ કહે છે. માંસને આમીસો ‘ ગોસ્ત ’ કહે છે, તો ભાષ્યજી ‘ માસ ’ કહે છે. ઘણે ભાગે ભાષ્યજી મુમવમાની શબ્દોનો વ્યવહાર આમીસો કરતા ઓછો કરે છે.

આ બન્ને કેમોમાં ‘ પાપડ ’ ખાવાનો રિવાજ વધારે છે. કાષ્ પણ માણસ તેમના ઘરે જાય, એટલે મીઠાઈ કે એવી કંઈ બીજી હોય કે ન હોય, પણ પાપડ તો જરૂર લાવીને મૂકેજ. એકલું પાણી તેઓ નહિ આપે. જે કુટુંબો બહુ મોટા છે, અને જેમને ત્યાં લોકોનું આવવું જવું વધારે થતું હોય, એમને ત્યાં પાપડની ઘણી વપરાશ હોય છે. હિંદુવાદમાં બાઈપંથ કેમના એક વૃદ્ધ જાત્ર મને કહેતા હતાં કે ‘ મારે ત્યા લગભગ સો સવાસો પાપડ રોજ ગોકાય છે ’ આમ દરેકને ત્યા ઓછે વતે અંશે વપરાશ થાય છે.

સિંધી લોકોના ધર્મમાં જૂઓ તો ખાટલા ઢાળેલા પડયાજ હોય, અને તેના ઉપર જેમીને બાજી-માની ખાતાં હોય. જે કે વધારે ફેશનમાં

આગળ વધેલા માણસો ટેજવ ખુરશીએ પણ બેસીને ખાય છે. એમના રસોડામાં કોઈ પણ જાતના લોકોને રાખવામાં તેઓ પઢેજ નથી ગખતા. ધનુ' બધું કામકાજ તેો મુસલમાનો પણ કરે છે.

જૂઠ્ઠા માતાઓને આ બધું પસંદ નથી પડતું. છોકરીઓની ફેશન અને ઢેઠ, ભંગી, મુસલમાન મૌતું ધગમાં પેસવું, અને બધું જુના લોકો ઝાણું પસંદ કરે છે. પરંતુ આને છુટાંઓનું કોણ માનવા તૈયાર છે ?

ભાષા અને લિપિ .

સિંધી ભાષામાં બે વિભાગ છે. ' ફારસી સિંધી ' અને ' વાણિયા સિંધી '. સિંધી હિંદુઓ આ બન્ને ભાષાનો ઉપયોગ કરે છે. એમની બોલચાલની ભાષા તો સિંધી જ છે, પણ લખવામાં બન્નેમાં ફરક છે. આમીસો ધણે ભાગે ' ફારસી સિંધી 'નો જ ઉપયોગ કરે છે. પરશીયન જેવા અક્ષરો અને હિંદુ' લખાણ-પાછળથી ચાલ્યુ આવે આ ' ફારસી સિંધી લિપિમાં અને હિંદુ'માં પણ થોડો ફરક છે. હિંદુ'માં ૨૬ અક્ષરો છે, ત્યારે સિંધીમાં ૫૨ અક્ષરો છે. ભાષ્ય'ધ લોકો, કે જેઓ મોટે ભાગે વ્યાપારી છે, તેઓ ' વાણિયા સિંધી 'નો ઉપયોગ કરે છે. એ લિપિને કેટલાકો ' ભાષ્ય'ધ ' લિપિ કહે છે. અથવા ' હુદાધ ' પણ કહેવાય છે. કાનો માત્ર વિનાની, મોડી લિપિ જેવી એ લિપિ છે. અને તે યુગરાતીની

સિંધી ભાષામાં જાણુ સાહિત્ય નથી એકાધું. કહેવાય છે કે ' ફારસી લિપિ 'ના સિંધી સાહિત્યમાં એમનો વિદ્વાન શાહ અબ્દુલ-લતીફ થઈ ગયો છે. એની વાતો, કવિતા અને શીલુસુરીના થોડા મન્થો બહાર પડ્યા છે. ' વાણિયા લિપિ 'માં કવિ મેઘગજ વખણાય છે.

આ સોઠેના સાહિત્યમાં ' સુરીઝમ 'ની બહુવત્તા વધારે જોવાય છે. પ્રમિદ્ધ વિદ્વાન અને સાહિત્યકાર શ્રીમાન કુંગરમી ધરમમી સંપત્તનો મત છે કે—

“ સિંધી ભાષા મૂળ સંસ્કૃતમાંથી નીકળી છે. એક વખત એની લિપિ પણ સંસ્કૃત હતી. હજુસુધી ' વેપારી સિંધી 'ની લિપિ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતની પૌત્રી છે. પરંતુ મુસલમાન શાસન દરમિયાન ' અરમી સિંધી ' લિપિમાં સ્વીકારાઈ, તે અઘરાપિ પર્યંત ચાલુ છે. સિંધી ભાષાના ગખ્દોમાં મોટા ભાગ સંસ્કૃત મૂળ ધરાવે છે, પરંતુ પાછળથી ફારસી, અરમી ગખ્દો પણ ધણા ધુરયા છે. રાજ્યવિસ્તરણના કલકાષાતોથી ભાષાને સુસંસ્કૃત બનાવવાના જોઈએ તેવા પ્રયત્નો થયા નથી, એટલે સિંધીભાષા ધણી પછાત છે. એનું મોટું કારણ બ્યાકરજી કે રાખ્દકોપ અસ્તિત્વમાં હોવાનું જાણીમાં નથી. ” ૧

ધર્મ

સિંધી દિહુઓમાં ખામ કોઈ એક ધર્મ નથી જોવાતો અને તેનું કારણુ રૂપ છે કે કમભગ બારમો વર્ષથી મુસલમાનોના આધિપત્ય નીચે આ દિહુઓની વંશપરંપરા ચાલી આવી છે. જે કોઈ મુસલમાન થઈ ગયા, તે તો થઈ ગયા, પરંતુ જેઓ દિહુ ગયા, તેઓના રીતગિનાજોમાં અને ખાનપાનમાં મુસલમાન સંસ્કૃતિ પેસી જવા છતાં, તેઓ પોતાને દિહુ તરીકે ઓળખાવી ગયા છે, અને અભિમાન રાખી ગયા છે. વચવા

ગાળામા પંજામ અને સિંધ લગભગ એક હોનાના કારણે, અને ઘણે ભાગે કહેવાય છે તેમ, ઘણા ખરા આજના હિંદુઓ પંજાબથી આવ્યા હોનાના કારણે, તેઓમા શિખ્ખ તત્વ વધારે દેખાય છે. ઘણાખરા હિંદુઓએ શિખ્ખ મંદિર સ્થાપન કર્યાં છે, જેને 'ટિકાના' કહે છે અને કેટલાકો તો પોતાના ઘરમા એકાન્ત સ્થાનમાં 'ગુરુમ-થસાહેબ'ને બહુજ આદર પૂર્વક રાખે છે. અને તેની પૂજા પાઠ અને ભાવભક્તિ કરે છે. આમ શિખ્ખ ધર્મનો આદર કરવા છતાં, તેઓ કુકું, કાંસકી, કિરપાણુ, કૈશ અને કચ્છ-એ શિખ્ખોની નિશાનીની વસ્તુઓ નથી રાખતા. આમીલો મિવાયના કેટલાક લોકો હિંદુધર્મની જુદી જુદી સામ્યદાયિક શાખાઓને માનતા જોવાય છે. તેમા વળી મોટે ભાગે તો આખા સિંધમાં 'દરિયાલાલ' દેવને નધારે માને છે. 'દરિયાલાલ' એટલે દરિયાનો કોઈ અધિષ્ઠાયક દેવ.

આમ છતાં સાધારણ રીતે જોઈએ તો, કોઈ પણ ધર્મ ઉપરની કંટરતા એમનામાં નથી.

વેપ અને ફેશન

બન્ને કામનો સાધારણ રીતે વેપ લગભગ સરખો છે. ઠાટ, પાટલુન, નેકટામ, કાલર એ અંગ્રેજી વેપ પુરુષોએ સ્વીકાર્યો છે. અને સ્ત્રીઓએ છેલ્લામાં છેલ્લી પારસી, બંગાળી કે અંગ્રેજી કામની ફેશન સ્વીકારી છે.

આમીલ કામનો કામપણુ પુરુષ ધોતીયુ પહેરેલો કદિ નહિ જોવાય. ભાષાનું ધ કામમા શિકારપુરી અને બીજા લોકો, કે જેઓ ખાસ કરીને વ્યાપારમાંજ પડેલા છે, તેઓ દેશી વેષમાં જોવાય છે. સ્ત્રીઓ ધરની અંદર ઘણે ભાગે સુંથણુ (પાંચળગો) પહેરે છે. એને 'પતલૂન' પણ કહે છે. ઘણી સ્ત્રીઓ તો બહાર પણ પાંચળગો પહેરીને નીકળે છે.

અત્યારની સ્વદેશી ચળવળનો આદર આ કામમાં બહુ ઓછો છે. સ્ત્રીઓમાં કે પુરુષોમાં વિદેશી તત્ત્વજ વધુ જોવાય છે. અત્યારની શિક્ષામાં આગળ વધેલી અથવા વધી ગયેલી સ્ત્રીઓ તો રેશમી કપડાં સિવાય બાજ્યેજ ખીન્તું કપડું પહેરે છે. અને તેમની સાડી પહેરવાની ખાસ કોઈ એક ફેશન નથી, જુદા જુદા મનમની જુદી જુદી સાડી ને જુદી જુદી ફેશન. આ સ્ત્રીઓ, જોતા ને જો દબે કપડાં પહેરે છે, તેમ પોતાના શરીરને શય-ગારે છે, એનું વર્ણન અમારા જોવાને કરતાં યે ન આવડે અને અમારા જોવાથી થાય પણ નહિં.

કહેવાય છે કે લગભગ પચીસ વર્ષ પહેલાં આ નિંધી હિંદુઓની સ્ત્રીઓમાં જુનામાં જુના મારવાડના પડદાને પણ જૂનાવે તેવો પડદો હતો. સ્ત્રીઓના હાથ-પગની આંગળી સરખી પણ કોઈ જોઈ ન શકે. માથાથી પગની પાની સુધી આખું શરીર ઢંકાએલુંજ રહે. અંદર રાખેલી આંખ ઉપરની જાળીથી, અથવા હાથની આંગળીઓથી એક આંખે જરા જોઈ લેતી. નાકમાં મોટા કુંડળાવાળી એક નથ પહેરે અને માથાના વાળની એક ઝીણી લટથી એ નથને બાંધે. હમણાં હમણાં કોઈ કોઈ વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ આ પુરાણા રિવાજના નમુના તરીકે જોવામાં આવે છે. કહેવાની મતનજ કે હેલ્થમાં છેલ્લી ઢળની ફેશન આ કામમાં પેસી ગઈ છે. કેટલીક જુદી માતાઓ પોતાની જુની આંખે આ નવા જમાનાના નખરા જોઈને તો આખમાથી આંસુ સારે છે. એ માતાઓના મન તો આજના નખરા એક ઉદ્ધાપાત સમાન દેખાય છે.

માત્ર વીસ-પચ્ચીસ વર્ષ જેટલા ટૂંકા સમયમાં આટલી બધી ફેશન આવી જવામાં-એટલું બધું પરિવર્તન થવામાં ખાસ કારણો હોવાં જોઈએ. મને તો એમ લાગે છે કે, સેંકડો વર્ષો સુધી સિંધના હિંદુઓની સ્ત્રીજાતિ મુસલમાનોના જુલ્માટના કારણે ઘોર અધારામાં સળડી રહી

હતી. એણે જગતનો જગ માત્ર પણ પ્રકાશ જોયો ન હતો. એમાં કંઈક છુટકારાનો દમ વરાનો અવકાશ મળ્યો, એટલે કમાન એકદમ છટકી ગઈ.

ખીજી તગ્મથી પુરુષોની માફક આ જાતિની સ્ત્રીઓમા પણ ધીરે ધીરે શિક્ષાનો પ્રચાર ખૂબ વધ્યો. સ્કૂલો-કોલેજોમાં જવાનું મળ્યું. આ જાતિમાં-ખાસ કરી આમીલ સ્ત્રીઓમા આધુનિક શિક્ષાનો એટલો બધો પ્રચાર છે કે ભાગ્યેજ ઠાંધ કુટુંબ હશે કે જે કુટુંબમાં એક બે બહેનો પણ ગ્રેજ્યુએટ અથવા અન્ડર ગ્રેજ્યુએટ ન હોય. આ કોમની સ્ત્રીઓ શિક્ષામાં એટલી આગળ વધી છે કે ભાગ્યેજ હિંદુસ્તાનની ખીજી ઠાંધ કોમમાં હશે. પાસે પૈસો તો હતોજ, ખીજી કોમોના સહવાસમાં આવવાનું મળ્યું. આ બધાં કારણોથી ફેશન-અમર્બાદિત ફેશન એમનામા વધી ગઈ. માણસ બહુ બંધનમાં રહ્યા પછી જરા છુટો થાય, તો તે સ્વતંત્રતા ભોગવવામાં માઝા મૂકે છે. આ હયા સિંધી હિંદુ સ્ત્રીઓની થઈ.

ધણીઓનો મત છે કે સિંધી લોકોની આ અમર્બાદિત ફેશન એ આખી યે કોમને ક્યાં લઈ જઈ પટકશે, એ કંઈ કંઈપણ શકાતું નથી. એક મારા મિત્રે મને કહેલું કે-‘પારસી સ્ત્રીઓમાં ફેશન જરૂર આગળ વધી છે, છતાં પારસીઓમાં એક વાત જરૂર છે. પારસી બાપ્તિસ્મમાં ધર્મની ભાવના છે. ધર્મના સંસ્કારો છે. એમના હૃદયમાં દયા છે. એઓ પોતાના ધર્મસ્થાનોમાં-અગિયારીમાં જશે, પ્રાર્થના કરશે અને પરતમાની ફુવા માગશે. એઓ પોતાની દયાલુતાના કારણે બે પૈસા ધર્મમાં ખરચશે, બદલે પૈસાદાર પારસી બહેનો મોટી મોટી સખાવતો પણ કરે છે. એમની ફેશન આજ નહિ તો કાલ બદલાશે. એઓ ગમે ત્યારે પણ સમજશે. જ્યારે આમીલ લોકોમાં ધર્મની ભાવના બહુ ઓછી હોય છે. ખાવું, પીવું, ઝૈરા આરામ, એ સિવાયનું લક્ષ્ય બહુજ ઓછી બહેનોમાં જોવાય છે. વળી એમના ઉપર ધર્મગુર કે કોઈનો અંકુશ પણ નથી. એટલે આ કોમ ક્યાં જઈને પટકશે, એ કહી શકાય નહિ.’

કેટલાકોનો આવો મત હોવા છતાં, મારો તો અનુભવ છે કે સમય સમયનું કામ અવશ્ય કરશે. જે વસ્તુ અતિમાત્રામાં વધી જાય છે, એજ પાછી મૂળ ઠેકાણે આવે છે. આ સ્ત્રીઓમાં પણ એવી બહેનોની સંખ્યા ઓછી નહિં હોય-નથી, કે જેઓ સાદાષ અને આધ્યાત્મિક જીવન જીવવાનું વધુ પસંદ કરે છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ ધાર્મિક મંડકારો પણ સાગ્ર જેવાય છે.

લેતી દેતીના રીવાજ

સારામાં સારી શિક્ષિત, આગળ વધેલી, મોટા મોટા હોટા ભોગવનારી, યુરોપ, અમેરીકા જેવા દેશોમાં જનારી-આવનારી વીસમી મહીના વિજ્ઞાનનો અનુભવ કરનારી-આવી જંગી સિંધી હિંદુ કોમમાં એક રિવાજ એવો ધર કરી ગયો છે કે જે એ આખીએ જાતિને માટે કલંકમૂલક હોી શકાય છે. અને તે રિવાજ છે 'લેતીદેતી'નો.

મિંધી ભોગોમાં 'લેતીદેતી'નો જે રિવાજ છે, એવો રિવાજ ભાગ્યેજ દુનિયાની બીજી કોઇ કોમમાં હશે. પાગરીઓમાં જરૂર હતો અને કંઈક અંગે હતું પણ હશે; છતાં સિંધી હિંદુઓના આ રિવાજે તો હાલ કરી છે.

'લેતીદેતી' એટલે જેને આપણે 'વર્ગવિક્રય' કહીએ. મારવાડ અને ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં 'કન્યા વિક્રય' નો રિવાજ પહેલાં બહુ હતો, એથી પણ વધારે આ ભોગોમાં 'વરવિક્રય' નો રિવાજ આજ પણ છે. કન્યાનો જાપ વરની પસંદગી કરવામાં જેટલી મોટી રકમ ખરચે, તેવો વર મળે કન્યાનો જાપ કન્યાને મોઝમ વર શોધવા જાય, એટલે એણે ૧૦-૨૦-૨૫ હજાર રૂપિયા આપવા પડે, વર જરા સારો હોય તો એક કન્યાનો જાપ ૧૦ હજાર આપવા તૈયાર થાય, તો બીજાનો જાપ ૧૫

હમ્મર અને રીછનો બાપ ૨૦ હમ્મર ૫૨નો બાપ તેજ ઉપર ચાલ્યોજ
જાય ઠાણ ગ્રેન્યુએટ છોકરીને ચોગ્ર વગ શોધવામા તો એના બાપને
તેજ ॥ ટોનમા એટલુ બધુ તથાવલુ પડે કે ગિયારાનો હમ્મર નિકળા
જાય વગી ગ્રેન્યુએ તેટલો પમો આપત્રા છતાં પણ, જે દોઢ સારો
ખાનદાન અને મદાયારી વગ ન મળ્યો, તો ગિયારી છોકરીના પૂગ
ભોગમ.

વિચારોમાં પસંદો

સંભારમાં હમેશાં બનતું આવ્યું છે તેમ, કોઇ પણ વસ્તુ માટે સમસ્ત મનુષ્યોનો એક સરખો વિચાર હોતો નથી, તેમ એકજ વિચાર કાયમને માટે રહેતો પણ નથી, અને તેમાં મેં આ સુદ્ધિવાદના જમાનામાં, ક્રાન્તિના જમાનામાં, કોઇ પણ કોમમાં બે મત થયા વિના રહેવાતા નથી. હુની ધરેડમાં ચાલ્યા આવતા લોકો કદાચ ગમે તેવા હુના વિચારને વળગી રહેવા કોશિસ કરતા હોય, પરંતુ વિચાર સ્વાતંત્ર્યના આ જમાનામાં આવા કુરિવાજ માટે કોઇનો પણ ખ્યાલ ન જાય અને એનો નિષેધ કરનારા ન નિકળે, એ તો બનવા ભેગજ નથી. સિંધી હિંદુઓના 'હેતી દેતી' ના આ રિવાજનાં અનિષ્ટ પરિણામો, ભેનારાઓની સગી આંખે સ્પષ્ટ દેખાઇ રહ્યાં છે. કોમનો એક ભાગ આ રિવાજ માટે ચમકી ઉઠ્યો છે. સંભળાય છે કે ઘણા વિચારકો, જેમાં ભીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, આ રિવાજ તરફ સિદ્ધારની નજરથી ભેવા લાગ્યા છે, અને આ રિવાજને પોતાની કોમમાં એક ભયંકર પાપ તરીકે સમજી રહ્યા છે. આ સંબંધી એક યુવકે મને એક અંગ્રેજીમાં કવિતા કહી સંભળાવી હતી, તે આ હતી:

SECRET !

Some days ago said a friend of mine

Sind expected rain not of water this time

But of Bombs which with gases would be filled,

In a few hours, all the people would be killed

I for one, not in the least I' am afraid I said,

I am not going to wear a mask on my head,

Nor build a house with a gas-proof room,

Which is another form of meeting one's own door
 Look ' this is what I am going to do
 I am ordering an eagle from the London Zoo,
 So that when the warning of war is given,
 I will jump on my eagle and go off to heaven
 Though it may be far, but my eagle will fly faster,
 I will take a bag of rice and a jar of water,
 And once there I will tell my story soon,
 At his door I will ask for one little boon
 Kind God, help us, we are Sindhus by birth,
 And Sind is the best on the face of the earth,
 People there are very honest and speak no lies,
 Though Deb-Let and Lapo rasai nobody denies
 With a big army I ofcourse at his command
 Will go and catch their planes as fishes in pond,
 Then at once I will drive them straight down to hell
 But it is a secret friend so don't anybody tell

Diwani C Adwani.

વાત છાની ?

મારે મિત્રે ગમરું હૃદયે વાત છાપી કરી કે
 સિન્ધુદેરો અનવધિ યરો વૃષ્ટિના અમ્બુ કેરી;
 કિન્તુ—જોખો વિવિધ વિધ ફેલાવતા વાયુઓની
 ખૂંસારો સિન્ધુ સૃષ્ટિ અવની પઠ પરે ગિત્ર ને ને કાષ્ટિકે.

તોયે મારું હૃદય મૂન્યું ના મિત્રની વાત નાણી
 રક્ષાયે ના ઘરું મુખ પરે મેં કણું કું જુકાની

ના બાંધું હું ધર વિધ બધાં વાયુથી રક્ષવાને
એ તો છે ત્રણ માર્ગો જીવનન પળતા મૃત્યુને ભેટવાને

મેં તો મારે મન યજ્ઞી ક્યું નકી છે આટલું કે
મંજાવી હું વિહંગવર રાખું કને હંડનેથી;
બાએ જેવી સમર તણી સરણાર્થ-અસ્વાર ચેને
હંમે હંમે હંમે હું વિહંગવર પાઠે વૈકુંઠે—વિષ્ણુ લોકે

હાને મારા દૂર દૂર રહ્યાં વૈકુંઠીવાસ મોખા
ન્યાં સુધી ■ ગરૂડ, જલ ને માંડી તંદુલોની
શું છે ચિંતા, જરૂર જઈને વાત પૂરી કરીશ
ન દેવાધિ પદોની રજાઓ, નમીને નાખું હું વેણુ એક

રક્ષા દેવા મનુજ સઘળાં સિંધુના તીરવાસી
રક્ષા દેવા પૃથ્વીપટની કુંજો સિન્ધુ દેસા;
લોકો ન્યાં ના અસત વદતા, સત્યને પૂજનારા
લાપો રક્ષાધને છે જરીક જરીક રે દેતીદેતીની પૂજા.

રીજાધને સકળ નિજનું સૈન્ય દેશે મને તે
સિન્ધુ પુત્રી પતિ જરૂર શ્રદ્ધા મને એટલી છે
નર્કમારે રિપુજન અને તેમનાં સો વિમાનો
નરો થોડી ફાળોમાં, નવ નવ કહેજો વાત છે જહુજ છાની

જો કે ઉપરની કલ્પના છે તો મરકરી રૂપે, પરન્તુ એમાં 'ક્ષેત્રીદેતી'ના
રિવાજ પ્રત્યેની ધૃણાનું પ્રતિબિંબ સ્પષ્ટ છે.

કહેવાની મતલબ કે હવે ધણાઓને આ રિવાજ તરફ ધૃણા થવા
લાગી છે. સમગ્ર જોડકીઓ પોતાનાં માગાપોને, પોતાના માટે પૈસા
આપીને 'પતિ' ખરીદવાનો સાદ ઇન્કાર કરી રહી છે, ન્યારે કેટલાક
યુવકો પણ સ્ત્રીને માટે પોતાનું વેચાણ થાય, એને નાપસંદ કરવા લાગ્યા

છે. છતાં હવે આ રીતના બંધનને તોડવાની ખુદે ખુદી હિંમત બહુ જ ઓછા લોકો કરે છે. હવે તો આ રિવાજને દૂર કરવા અથવા તેના ઉપર અંકુશ મૂકવા સંબંધી સિંધની ધારાસભામાં ઊભી પણ આવ્યું છે, એટલે સમય સમયનું કામ કરે છે, તેમ સિંધની આ હિંદુ જાતિનો આ રિવાજ પણ એક સમયે નાશુદ થશે જ.

શ્રદ્ધા અને ભક્તિ

સિંધની સમસ્ત હિંદુ જાતિમાં એક મુખ્ય ખાસ કરીને વધારે દેખાઈ આવે છે અને તે શ્રદ્ધાનો છે. અમારી આખી સિંધની મુમાશરીમાં જ્યાં જ્યાં અમે ગયા, હિંદુ લોકોમાં અખૂટ શ્રદ્ધા જોવાઈ. 'માંધ' (માધુ) નું વચન 'ધત્તર' નું વચન. સાધુના ચગણોનો રપર્ગ અને માધુના મુખની આશીષ એ તો જાણે એની કાર્યસિદ્ધિનું એક રામચાણ બૌધ્ધ. અને તેમાં જે પૈસો ટકો નહિં રાખનારા, ઓઝોનો રપર્શ નહિં કરનારા, મંસારના પ્રતોબનોથી દૂર રહેનારા, પમે ચાલનારા એવા ત્યાગી સાધુઓને જૂએ, ત્યારે તો બિચારા માંડાથેલા થઈ જાય બાપુઓ, ચરણ રપર્શ કરવા આવે અને અમે ચરણ રપર્શ ન કરવા દઈએ, ખસી જઈએ, ત્યારે એના દિલમાં થએલા આઘાતથી કેટલીક જાહેનોને રડી પડનાં અમે જોઈ છે.

'અર્મી તઠ્ઠાંજે ઘરન છુહળજે લાયક ન આણું ?
છા અર્મિ જાલું મર્દનવાચ થધિક પાપી આણું ?

અર્થાત્ 'તમારા ચગણોનો રપર્શ કરવાને અમે લાયક નથી ? શું અમે, પુરુષો કરતા વધારે પાપી છીએ ?' આગ જોલતી જોતતી રડી પડે છે. બિચારા જીવોને શી ખગર કે અમારો આચાર વિચાર કેવો છે ? દુનિયામાં એક મગ્ધા માધુ કે એક સરખા મૃદરથો નથી હોતા. વસ્તુ-

રિયતિ બધી ચમત્કવવામાં આવે, ત્યારે એમનો આત્મા ધણેજ ખુશ થાય. અને આવા કડક નિયમની આવશ્યકતા જરૂર રહીકારે. બાપ્તિ-
 ' મહારાજ, મુખે આસીમ કર્યો ત માં કુમ્તદાનમે પામ થીવન્યાં. '
 ' મહારાજ, મને આશીય કરો કે હું આ વર્ષની પરીક્ષામાં પામ થાઉં, '
 ' મહારાજ, આપ આશીય કરો કે મને નોકરી જલ્દી મળી જાય. ' આમ
 અનેક પ્રકારની સાસારિક લાભોની આશીય માગવી, એ તો મિથી
 લોકોનો એક સાધારણ ગિવાજ જ પડી ગયેલો હોય છે. ગમે તેમ પણ, આ
 માંગણીની પાછળ એમની શ્રદ્ધા, ભક્તિ, યજ્ઞીનનો જે આગય સમાયેલો
 છે, એ તો ખરેખર જ પ્રશંભનીય છે.

ન કેવળ આ શ્રદ્ધા અને ભક્તિ સામાન્ય વર્ગમાંજ છે, મોટામાં
 મોટો કલેક્ટર કે કમીશનર કેમ ન હોય, ગમે તેવો શિક્ષિત કે અશિક્ષિત
 અને ગમે તેવો ગરીબ કે તવંગર-સોની એવીજ શ્રદ્ધા અને ભક્તિ. ગમે
 તેવો મોટો માણસ, રસ્તે ચાલતાં પણ અથવા સેંકડો માણસોની વચમાં
 પણ ઠેક પગમાં પડીને નમસ્કાર કરવામાં સંકોચ નહિં કરે. તેઓ માને છે
 કે ' સાધુઓનો આશીર્વાદ એ અમારું કલ્યાણ કરનારી વસ્તુ છે. અમને
 સાંસારિક લાભો પણ પ્રાપ્ત કરાવે છે અને આત્મ કલ્યાણ કરાવશે. ' જે
 કે લગભગ આખી દુનિયામાં છે તેમ, આ લોકોની શ્રદ્ધા અને ભક્તિમાં
 ઔદિક સુખોની અભિલાષા વધારે હોય છે, આત્મકલ્યાણની ભાવનાથી
 શ્રદ્ધા કે ભક્તિ રાખનારા લોકો જલ્દી ઓછા હશે, પરંતુ છે લોકો શ્રદ્ધાળુ
 અને ભક્તિવાળા.

શ્રદ્ધાનો ગેરલાભ

મિથી ભાઈઓ બહેનોમાં શ્રદ્ધા અને ભક્તિની માત્રા જોઈએ તેના
 કરતાં વધારે છે, એમ પણ જોઈ શકાય ■ અને તેજ કામણ છે કે ઠેકલાક લોકો
 તેનો ગેરલાભ લેવાવતા હોય એમ જોવાય છે. કોઈ પણ વસ્તુ મનીદારમાં

હોય ત્યાંસુધી લાભકર્તા થાય છે. મર્યાદાનો અતિરેક થતાં તેજ વસ્તુ હાનિકારક થાય છે. અતિરેક થઈ ગએલી શ્રદ્ધા ધૂર્તાને પોષણ આપવાવાળા થાય છે.

સંસારની વાસનાઓમાં રમી પમી રહેલા લોકો ગિર્યાસ નોકરી, પુત્રપ્રાપ્તિ, પૈસો, સ્ત્રી અને જીજ્ઞાસા સંસારિક લાભોની આશાથી ન્યાં ત્યાં બદલે છે, પરંતુ જેઓ સાચા ત્યાગી છે, તેઓ તે આવા લોકોને સાફ સાફ સંબોધાવે છે કે:

“ બ્રાહ્મણો કે બહેનો, તમે ઇશ્વરનું ધ્યાન કરો. પાપને ઓછું કરો, જીજ્ઞાસુ બનીને બંધન કરો. તમારું બધું થશે. ”

લોભીયા હોય ત્યાં.....

પણ, જેઓ ધૂર્ત છે, દુઝાગ છે, વિષય વાસનાઓમાં આસક્ત છે, લોભીયા છે, ન્યાં ત્યાં પૈસો અને વિષયના શિકારો શોધતા ફરે છે, એવા એને આવા લોભા અને સંસારના લોભી માણસોની શ્રદ્ધા અને ભક્તિ માધનભૂત થાય છે. એ કહેવત ખોટી નથીજ કે ‘ લોભીયા હોય, ત્યાં ધૂતાગ ભૂગે ન મરે. ’

સ્વરૂપી' બનાવશે." જિયારી બોળા મિંધી ગડેનો અદ્દા અને બક્ષિતાના પગિણામે આવી જાઓમાં ન કમાય, તો યાચ શું ?

શા માટે 'ઓગ મ'ડગી 'જ ? મિંધમાં નો ન્યાં જૂઓ ત્યાં ત્રિકાળગાનિઓનાં પાટીયાં લટકેલાં મળશે. ન્યાં જૂઓ ત્યાં લાલમાં દીપાયાં લઇને ત્રિકાળગાનિઓ ફગતાજ દેખાશે. અરે, મિંધમાંજ શા માટે ? ખીજ ખીજ દેગોમાં પણ એક અથવા બીજી જાતની જાજો દેલાવનારા, તેજ-મંદી ગતાવવાની લાલચે લોકોનાં ટોળાં પોતાની પાછળ ફેરવનારા, અને તે નિમિત્તે પેસો બેગો કરનારા, તેમજ કામને ' પતિવશ ' નો કે કામને ' મુત્રપ્રાપ્તિ 'નો, કામને ' ધનપ્રાપ્તિ 'નો કે કામને ' રોગનિવારણ 'નો મંત્ર આપી પોતાની લાલચાએને વશ કરનારા મદાપુરો (!) ક્યાં નથી પડ્યા ? એટલુંજ નહિ, પરંતુ પોતાની કુકાન ખૂંચ જમાવવા માટે ચોક્કસ વ્યક્તિઓનાં પેટભરી, એમની દ્વારા અમલદારની વાતો ફેલાવનારા પણ ક્યાં નથી પડ્યા ?

આજે સંસાર કુઃખી છે. કામને કંઈ કુઃખ છે, તો કામને કંઈ કુઃખ છે. કામ કંઈ અભિલાષા રાખે છે, તો કામ કંઈ ચાહે છે. છજ વસ્તુની પ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટ વસ્તુનો વિયોગ-આ બે માટે આખું જગત ફાંફાં મારી રહ્યું છે. એને માટે પત્થર એટલા દેવ માનવાને કુનિપા તૈયાર છે. એની આશામાં ને આશામાં વર્ષો સુધી પડ્યા પાચર્ષી કામ પણ રથજો ચડેવાને તૈયાર છે. આશા અમર છે. જિયારા જીવો સમજે છે કે આજ નહિ તો કાલે ફળશે. કેટલી અદ્દા ! કેટલી બક્ષિ ! પરંતુ એ અદ્દા અને એ બક્ષિ, દુરુપયોગ કરવા માટે તો નથી જ હોતાં, એનો ચેરલાભ ઉઠાવવા માટે તો નથી જ હોતાં. નહિ એક સાધુ, સાચો સાધુ છે, સાચો ત્યાગી છે, સાચો મહાત્મા છે, અને સાચો ધ્યયાચારી છે, અને બીજી તરફથી અભિલાષા રાખનાર માણસ અદ્દાજી હશે, ઉદયકાળ સારો હશે, એના અન્તરાયનું

આવશ્ય દૂર થયું હશે, તો તેને કાયદો થશે જ. શ્રદ્ધા રાખનારા જીવો પોતાની શ્રદ્ધાના બળે, અને પોતાનો અંતરાય દૂર થવાના કારણે, મેળવવાના હશે તો મેળવી લેશે. એ સિવાય તો કોઈની પણ તાકાત નથી, અને ઈશ્વરની પણ તાકાત નથી કે અશુભકર્મના-અંતરાયકર્મનાં આવરણો દૂર થયા વિના કોઈ કોઈને કંઈ આપી શકે. તો પછી આજના પામર જીવો શું આપી શકવાના હતા ? બિચારા ભદ્રિક જીવોને અનેક પ્રકારના ચમત્કારોના ઓહા નીચે લાલચો આપી આપીને ફમાવવા, એ ભયંકરમાં ભયંકર ધૂર્તતા સિવાય બીજું શું કહી શકાય ? એ શ્રદ્ધાળુઓની શ્રદ્ધાનો દુરુપયોગ કે ગેરલાભ સિવાય બીજું શું કહી શકાય ? જેને ગરજ હોય છે, તે તો બિચારો ગધેડાને પણ 'બાપ' કહેવા તૈયાર થાય છે. બિચારા ગરજવાનની ગરજનો લાભ લઈ, પોતાનો શિકાર સાધવો, એના જેવું પાતક બીજું કયું હોઈ શકે ? દર માણસને સુખ રીતે એક બે ત્રણ-એમ દમ નંબર ફિચરના બતાવે, એમાં એક નંબર તો આવવાનોજ. જેનો નંબર આવવાનો, તે માણસ તો સમજે કે મદારાજે કેવું રામબાણ બતાવ્યું. પણ એને બિચારાને ક્યાં ખબર છે કે નવ જણ મહારાજના કહેવાથી ફસાયા ને હવે પટેડી ઝોઢીને રોષ રહ્યા છે ? પેલો કમાનારો તો મહારાજની વચનસિદ્ધિનાં બજારમાં સો જગ્યાએ ફૂટે, એટલે મહારાજની પાછળ તો ભકતોનું, ભકતોનું નહિ પણ, લોભિયાઓનું ટોળું ફરતું જ હોય.

અરે, જેને પોતાના ભાગ્યમાં શું ભયું છે, એટલું જાણવાની શક્તિ નથી, એ બીજાને શું આપી શકવાનો હતો ? આપણે એનું ભાગ્ય !

બેશક, જે સાચો માણ છે, એનામાં સાધુતા છે, તો તેનો આશીર્વાદ જરૂર આત્મશક્તિને લાભ કરી થાય છે. પરંતુ દુનિયામાં અનેક પાપોમાં ખદબદી રહેલા અને પૂછનારના કરતાં જરા વે પણ વિશિષ્ટતા નહિ

રાખનાર મનુષ્યો જીજ્ઞાના જોષ જોષ તૈયાર થાય, જીજ્ઞાઓને આપવાની લાલચો આપે, પૈસા ખરચી ખરચીને પોતાના મદત્તવનાં બચુગદો જીજ્ઞાઓ પાસે કુંકાવે, એવા માણસો જીજ્ઞાને શું આપી શકવાના હતા ? સિવાય કે નિયારા ભોળા જીવોને જળમાં ફમાવે અને પોતાની છત્તાઓ તૃપ્ત કરે.

એક પવિત્ર મહાપુરુષનો આશીર્વાદ મનુષ્યની અદ્વાના સરોવરમાં પડે છે, તો એના આત્માની શુદ્ધિ જરૂર થાય છે. એનો આત્મા પાપના પંથેથી પાછો હડી સન્માર્ગના સીધા માર્ગે વાળે છે. જે સાંસારિક લાભો સાધુએ સ્વયં છોડ્યા છે, એ સાંસારિક લાભો જીજ્ઞાને આપવાનો ઢોંગ કરનાર સાધુ કેવો સાધુ હોય ? એ મગજુ સોફો જરૂર સમજી શકે છે.

સિંધી સોફોની અદ્વાનો અને બક્ષિતો ગેરલાભ ધણી સોફો લઈ રહ્યા છે. પરંતુ જેઓ સમજદાર છે, સિદ્ધિત છે, એઓ જ્યારે સાચા ત્યાગને જુએ છે, સાચી સાધુતાનું સ્વરૂપ સમજે છે, મનુષ્યની હયાતિનું શુ ધ્યેય છે ? એ જ્યારે જાણે છે અને ત્યાગી જ ત્યાગનો ઉપદેશ આપી શકે, તેમ ત્યાગી ત્યાગનો જ ઉપદેશ આપી શકે, એ વસ્તુ જ્યારે એમના મને ઉતરે છે, ત્યારે તેઓ એવી સાંસારિક લાલચોના પ્રશ્નોથી અને એવી આગણીઓથી દૂર રહે છે. આત્મકલ્યાણની ભાવના તરફ વળે છે.

અમારા પરિચયમાં આવનાર હજારો સિંધી બાઈઓ ખડેનોએ જ્યારે આ વસ્તુ સમજી લીધી ત્યારે તેઓ પોતાથી અને તેટલા અંશે પ્રભુબક્ષિત, સાધુસેવા અને ગૃહસ્થના ખામ ખાસ ગુણો મેળવવા માટે પ્રયત્નશીલ થવા લાગ્યાં.

—. ૧૬ :—

ગુજરાતીઓનું
સ્થાન.

કહેવાય છે કે 'પરદેશમાં સ્વદેશનું
કૃતરૂં પણ પ્યાર લાગે છે.' સિંધની અમારી
મુમાશરીમા મારવાડ છોડ્યા પછી કોઇ સ્ટેશન
છે પર સ્ટેશન માસ્તર કે સ્ટેશન સ્ટાફમાનો કોઇ
માણસ ગુજરાતી હોય તો તે માણસને અને
અમારી મડળીને અપૂર્ન આનંદ થાય. ખૂન
પેટ ભરીને વાતો થાય. એક બીજના સુખ-
દુઃખની કહાનિઓ શરૂ થાય.

સિંધના ગામડામાં

મીરપુરખાસથી હાલા જતા અને હાલાથી
દુદ્રાળાદ જતા કોઇ કોઇ સ્થળે 'અહ્યા ઓ જો
તો ખરો, આ આપણા મલકના વાણિયાનો
ગુરુ આ દેહમા એથી ?' 'આવું' વચન ક્યાંય
કાનમા પડી જાય, એટલે ઝંટ ચમકી જવાય.
'અહ્યા, તમે કોણ છો ભાઈ ?' 'એ જાણુ,
અમે તો વાઘરી સીએ.' 'અહ્યા, આ દેશમા
ક્યાથી ?' 'જાપણ, આવા પાપી મલકમા
પેટ ખાતર આવવું પડ્યું સે.' આવી વાતો
વખતે એક બીજના દિલમા કંઈક ઝોરજ
માવ ઉત્પન્ન થતો. સિંધના એક નાના ગામ-
ડામા, એક નાનકડા ઝુંપડાની ઓશરીમા રાત્રે

થાક્યા પાક્યા અને નિંદ્રાદેવીની ઉપાસના કરી ગયા હતા. કોઈ ઉંઘતું હતું તો કોઈ જાગતું હતું. કાચમાં તંબુગ અને મંજીરા લઈને પાંચ-દસ માણસનું એક ટોળું આવ્યું. ‘એવ્યા, કોણ છો ?’ ‘જાપણ અને ઢેઠ મીએ’ બાપાથીજ માલૂમ પડ્યું કે તે ગુજરાતી છે. ‘અવ્યા બાપ, અહિં ક્યાંથી?’ ‘અહિં ખેતરોમાં અનાજ વાઢવાનું કામ કરીએ સીએ. ધણા વરદથી અહિં ગ્હીએ મીએ જાણુ. અમને અગર પડી કે આપણા દેહના માગજ આવ્યા સે, એટલે અમે આપ ॥ દરશન-પરશન કરવા આવ્યા, જાણુ તમારો મનન લબજાવીએ ?’ ‘હા, બાપ ખુશીથી.’

આવ્યો તંબુગનો તાર અને ખડખડવા લાગ્યા મંજીરા. દરિજનોની ધૂન જામી ગઈ. ઉંઘનાગઓની ઉંઘ ઉડી ગઈ. થયા ગેઠા અને લાગ્યા સાંભળવા મનનો.

આવા આવા તો અનેક પ્રમંજો વિહારમાં પ્રાપ્ત થયા. સિંધના ગામડામાં પણ ગુજરાતીઓ પહોંચી ગયા છે ખરા. કોઈ ખેતી કરે છે, તો કોઈ શાક બાજી ઉત્પન્ન કરી પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે. કોઈ ઝાડુ કાઢવાનું કામ કરે છે, તો કોઈ ટટીઓ સાફ કરે છે. આમ જુદા જુદા કાર્યો દ્વારા પોતાનું પેટ ભરતા હજારો ગુજરાતીઓ સિંધમાં ભ્યાં ને ત્યાં નજરે પડે છે.

હૈદરાબાદમાં તો ગુજરાતીઓની ખાસી વરતી જોવાઈ. વાણિયા કે બ્રાહ્મણ, તેલી કે તંબોળી, દરજી કે સુતાર, મોચી કે બંગી-ઓછીવતી સૌની વરતી હૈદરાબાદમાં છે.

‘ગુજરાતી કરાચી’

કરાચીમાં તો ગુજરાતીઓએ, શ્રી ખંધડીયાના કથન પ્રમાણે ‘ગુજરાતી કરાચી’ જનાની દીધુ છે. અત્યારે કુચીની કુલ વરતી ત્રણેક

લાખતી કહેવાય છે. જેમાં એશીયા નેવું હજાર કેવળ ગુજરાતીઓ જ છે. આ ગુજરાતીઓમાં કચ્છી, કાઠિયાવાડી અને ગુજરાતીનો સમાવેશ થાય છે. બાક હીરાલાલ મણીયાના શબ્દોમાં કહીએ તો:-

કચ્છ કાઠિયાવાડના સાહસિક એમણાહઓ, બ્યવહારકુરાલ સિદ્ધપુરના ચેરાઓ અને અખાવતે શર પારસી સાઈઓ પણ ગુજરાતીઓ છે. હરિજનોની તો ધણી મોટી સંખ્યા કરાચીમાં નિવાસ કરી રહી છે.

કોઈપણ દેશમાં જરાતી ઝળકવા વિના નથી રહી શકતો. ગુજરાતીની બુદ્ધિમત્તા, ગુજરાતીની કાર્પકુશળતા અને ગુજરાતીની ઓજસ્વિતા ક્યાંય કાંઈ નથી રહેતી. ભંગાળ કે આંધ્રાપ્રદેશ એક નાનામાં નાના ગામડામાં એક એ ગુજરાતી જ કાં ન હોય ! જાણે, એણે ગામ વસ ક્યું હશે. કરાચીમાં ગુજરાતીઓનું સ્થાન એવા પછી કવિ જહાંગીરાલાલના આ શબ્દો વાદ આવે -

“ જ્યાં જ્યાં વિચર્યા ત્યાં ત્યાં ગુજરાતીઓએ ગુજરાત વસાવ્યું. રામ-લક્ષ્મણ-જનકી વિન્યાયણ યોજાંગી મહા અરણ્યમાં પ્રવેશ્યા અને જ્યાં જ્યાં આમમ કીધા ત્યાં ત્યાં આર્ચસંસ્કૃતિ બાળી. એમ ગુજરાતના વનવાસી રામ-લક્ષ્મણ-જનકીઓએ પૃથ્વીમાં જ્યાં જ્યાં પગથર કીધા, ત્યાં ત્યાં ગુજરાત રેવાયું ને ગુજર સંસ્કૃતિના મંડપો ને કુંભે ઝાડવા.

“ ગુજરાતજીતનાં પગલાં એ તો જાણે કંકુના પગલાં. જાનકીજીએ જેમ પંચવટીની વાટિકા રસ સૌંદર્યથી સજ્જારી હતી, એવી રીતે ગુજરાતજીએ મહાગુજરાતની વાડીઓ સજ્જારી છે.”

૧ જૂઓ ‘ શ્રી કરાચી ગુજર સાહિત્ય કળા મહોત્સવ ’ પ્રસંગનું તેમનું બ્યાખ્યાન.

૨ જૂઓ ‘ કરાચી ગુજર સાહિત્યકળા મહોત્સવ ’ પ્રસંગનું તેમનું બ્યાખ્યાન.

આજે કરાચીમાં કોઇ પણ કોમના ગુજરાતીઓ નગરે પડશે. કચ્છી, હુદાણા, ભાટિયા, જૈન, વોરા, ખોગ્ગ, મોચી, હુગ્ગમ, વાઘરી, મેઘવાળ અને કડિયા, મિસ્ત્રી, સુતાર—આદિ તમામ કોમ છે.

ધાર્મિક દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો કોઇપણ ધર્મના અનુયાયીઓ કરાચીમાં મૌજૂદ જણાશે. સનાતની કે જૈન, રામાનુજ કે વલ્લભ-સંપ્રદાયી, કૃષ્ણપંથી કે સ્વામીનારાયણી, પાર્સી કે મુસલમાન—સૌ કોઇ ધર્મના અનુયાયીઓ કરાચીમાં છે. ધર્મ એ તો મનુષ્યની સાથે સાથે છાયાવત્ ચાલનારી વસ્તુ છે. જ્યાં માણસ જાય ત્યાં તેનો ધર્મ યે જાય. તેજ હિસાબે દરેક ધર્મવાળાઓએ પોતપોતાના ધર્મસ્થાનમાં જનાવી આ ‘અનાર્થ’ કહેવાતી ભૂમિને પણ ‘આર્થભૂમિ’ બનાવી છે. અને તેમ કરીને આર્યોનું આદિ ‘નિવાસસ્થાન સિંધ છે,’ એ કથનને પુનર્જીવન આપ્યું છે.

શરુઆત ક્યારે થઇ ?

એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર છે કે સિંધ એ કચ્છ અને ગુજરાત કાઠિયાવાડથી વધારે દૂર નથી. પરંતુ આટલા નજીકના મુલકમાં પણ આવવું ધણું કઠણ હતું. કચ્છતું રણ ઉત્સંધવું કે થરપારકર જીલ્લાના રેતીના પહાડો ઉત્સંધવા, એ કંઈ સહેલી વાત નથી. અત્યારે જૈનસાધુઓને ગુજરાત કાઠિયાવાડથી કે મારવાડ-મેવાડથી સિંધમાં આવવું જોટલું કઠણ છે, એના કરતાં વધારે કઠણ તે વખતે ગૃહસ્થોને સિંધમાં આવવાનું હતું. છતાં સાહસ શું કામ નથી કરી શકતું ? પુરુષાર્થ કંઈ મિદ્ધિ નથી મેળવી આપતું ? અને તેમાં યે ન્યારે પેટનો સવાલ આવીને ઉભો થાય છે, ત્યારે માણસ ન કરવાનું અને અશક્યમાં અશક્ય સાહસ પણ ખેડી નાખે છે.

આજથી સવાસો વર્ષ ઉપરની વાત છે. સિંધમાં મીરિનું ગાજ્ય હતું અને લુટારાઓનો બચકર ત્રામ હતો. કહેવાય છે કે તે વખતે ગુજરાતીઓએ-ખામ કરીને લોહાણા અને છાટીયા ગુજરાતીઓએ સૌથી પહેલાં સિંધમાં પ્રવેશ કર્યો હતો અને નગરપારકર થઈને તેઓ પહેલાં નગરહાથમાં આપ્યા હતા.

કરાચીના એક આગેવાન નાગરિક બાઈ હીરાલાલ ગણાત્રાએ, આજથી દસ વર્ષ ઉપર પોતાના એક વ્યાખ્યાનમાં લગભગ એકસો દસ વર્ષનું ગુજરાતીઓનું સરવૈશું રજુ કર્યું હતું. તેમાં તેમણે કહ્યું હતું કે:

‘આ કાઠિયાવાડની પ્રથમ ચાતાનો બંદરી વેપાર ખેડવા અને કમાવા આજથી ૧૧૦ વર્ષ પહેલાં કરાચી બંદરે દેશી વહાણોમાં આવી આ વખતે કચ્છ કાઠિયાવાડથી કરાચી આવવા માટે રેલ્વે કે સ્ટીમરનું સાધન ન હતું. માણસો પગ રસ્તે કચ્છના રણને ઓળંગી નગરહાથ, લુગરાહી કે તેવા ખીબા દ્વારા પસ રસ્તે આ તરફ આવતા. અથવા વહાણમાં દરિયા રસ્તે માંડવી, જોડીયા, લામનગર બંદરથી આવતા. આમ કચ્છી બધુઓના લતાને ‘કચ્છી-ગણી’ તથા કાઠિયાવાડથી આવી વસેવાને આજે પણ ‘જોડીયા ખમરના’ નામથી આખી કરાચી ઓળખે છે.’ ૧

કહેવાય છે કે કરાચીની જુની અને જાણીતી શેઠ લાલજી લક્ષ્મીદાસની પેઠી ઉપર સં. ૧૮૭૫ના શેઠ પ્રેમજી પ્રાગજીના ચોપડા હયાત છે. કહેવાની મતલબ કે ગુજરાતીઓને સિંધમાં પ્રવેશ કર્યો લગભગ ૧૨૫ વર્ષ વ્યતીત થઈ ચૂક્યાં છે. એક વાત ફરીથી સ્પષ્ટ કરું.

‘ ગુજરાતી ’ એટલે માત્ર હિન્દુ જ નહિ. પારસી, વોરા, ખોમ મેમણ વિગેરેનો પણ સમાવેશ ગુજરાતીઓમાં જ થાય છે. એટલે ગુજરાતી તરીકેની પ્રવૃત્તિમાં તે તે કોમોનો સાથ જ છે, એમ સમજવું.

પારસી વોરા વિગેરે

કરાચી અને સિંધના ખીજા સ્થાનામાં મળાને પારસી બાપ્તિસ્તાની વસ્તી પણ સિંધમાં સારી, એટલે લગભગ ચાર હજાર નેટલી છે. લગભગ ૩૬૦૦ નેટલી વસ્તી તો કરાચીમાં જ છે. અને ખીજા શહેરોની જેમ કરાચીમાં પણ તેમનું સ્થાન ‘જળકતુ’ અને ‘હંચુ’ છે. બાપ્તિસ્તાની સીધવા પોતાના એક લેખમાં લખે છે તેમ, પારસીઓને સિંધમાં આવે લગભગ સો ઉપર વર્ષો થયાં છે.

આવીજ રીતે વોરા અને ખોમ બાપ્તિસ્તાની પણ મોટી વસ્તી છે. તેઓને પણ સિંધમાં આવ્યાને લગભગ સો નેટલાં વર્ષો થયાનું કહેવામાં આવે છે.

છેલ્લા દસ વર્ષમાં તો ઉપરની બધી કોમોના ગુજરાતીઓની વસ્તીમાં અને તેની પ્રગતિમાં ધણેજ ફેરફાર થઇ ગયો છે. તેણે સામાજિક, ધાર્મિક, આર્થિક અને રાજકીય બાબતોમાં પણ પોતાનું ઓજસૂ બતાવી આપ્યું છે, એટલું જ નહિ પરંતુ કવિ ન્હાનાલાલ કહે છે તેમ, ‘ બુદ્ધિથી, શ્રમથી, નિજના ઓજસૂથી અને વર્ચસૂથી ‘ ગુજરાતી ધૂળમાંથી ધન સર્જે છે ’ એ કહેવતને સાચી પાડી છે. ’

ગુજરાતીઓની પ્રવૃત્તિ

આજે કરાચીમાં ગુજરાતીઓનું જે સ્થાન છે, તે બતાવવા માટે એટલું જ કહેવું ખસ ચરે કે કરાચીની એવી એક પણ પ્રવૃત્તિ નથી કે જ્યાં ગુજરાતીઓ ઝગકયા વિના રહ્યા હોય કે રહેતા હોય.

બસે મિંધ દેશ, સિંધીઓનો ને મુસલમાનોનો મુલક કહેવાનો હોય, અને બસે તેઓની વસ્તી વધારે હોય, છતાં કરાચીમાંથી જો ગુજરાતીઓની પ્રવૃત્તિને બાદ કરીએ, તો બાકીમાં એક નજીવી વસ્તુ જ બચી શકે.

કહેવાય છે કે સં ૧૯૩૧માં કરાચીમાં 'મહાસભા'નું અધિવેશન થયું, એમાં સર્વોધિક શ્રેય જો કોઇના કાળે જતું હોય, તો તે ગુજરાતીઓને છે. ગુજરાતીઓએ ન કેવળ એક કેંગ્રેસ દ્વારાજ, પરંતુ સંવત ૧૯૯૫માં 'શ્રી ગુર્જર સાહિત્ય કળા મહોત્સવ,' ગુજરાતના મહાકવિ શ્રીયુત નાનાલાલભાઈના પ્રમુખપણા નીચે ઉજવીને સવારો વર્ષોથી પોતાની માતૃભૂમિ અને દેશગંધુઓથી દૂર થવા છતાં, તેઓ પોતાના દેશ, વેપ, જાતિ, ભાષા અને સાહિત્યને-અરે પોતાના સ્વસ્થને સંપૂર્ણ રીતે સંભાળી રહ્યા છે, એટલુંજ નહિ, પરંતુ ગુર્જરગિરાના મદિરે અનેક રત્નો અપાઈ રહ્યા છે, એની ખાતરી કરી આપી હતી.

તે પછી હમણાં ગત વર્ષમાં 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ'નું તેરમું અધિવેશન શ્રીયુત કન્હૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશીના પ્રમુખપણા નીચે બરીને પોતાની સાહિત્યિક પ્રગતિનું પણ સર્વેયું કાઢી બતાવ્યું હતું. સંસ્થાઓ.

કરાચીમાં વસતા ગુજરાતીઓના આંગણે કેળવણીના ક્ષેત્રમાં ભાગ લેનારી અનેક સંસ્થાઓ-સંસ્થાઓ મૌજૂદ છે. પ્રાથમિક શિક્ષણ આપનારી શાળાઓનો ઉદ્દેશ્ય કરવો, આ રથને અશક્ય છે. કરાચીમાં, ખાસ કરીને હાઇસ્કૂલો તરીકે કામ કરતી, ગુજરાતીઓના સંરક્ષણ નીચે ચાલતી ચાર સંસ્થાઓ જનતાનું વધારે ધ્યાન ખેંચે છે:-

૧ હરિભાઈ પ્રાગજી કારિયા હાઈસ્કૂલ-એક વખતની તા. ૨-૧૦-૩૦ ના દિવસે કરાચીના પ્રસિદ્ધ શિક્ષાત્રેમી બાપુ એમ. બી.

દવાના હાથે શરૂ થએલી ‘ યુનીયન સ્કૂન ’ તે અત્યારની ‘ શ્રીમાન હરિભાઈ પ્રામજી કારિયા હાઇસ્કૂલ ’ના નામે ઓળખાય છે. લગભગ ૫૦૦ વિદ્યાર્થીઓ આ સ્કૂલમાં અભ્યાસ કરે છે. એક કમીટી દ્વારા આ સંસ્થાનું મચાનન થઈ રહ્યું છે. જેમાં કરાચીના પ્રમિદ્ધ નાગરિકો-રાય સાહેબ ભગવાનજી મોરારજી, બાઈ હીરાબાઈ ગણાત્રા અને શ્રીયુત એમ. બી દલાવ વિગેરે છે. આ સંસ્થાના સચાયકો વિદ્યાર્થીઓના માનસિક અને શારીરિક વિકાસ માટે પણ નવી નવી યોજનાઓ અમલમાં મૂકી રહ્યા છે. કરાચીમાં જ નહિ, પરંતુ સમસ્ત ગુજરાતી આવમમાં ‘ ફિગ ઓફ ફિઝિકલ કલચર ’ તરીકે પ્રસિદ્ધ બાઈ ભૂપતરાય દવેની હમણાં આ સંસ્થામાં નિયુક્તિ એટલા માટે કરવામાં આવી છે કે ભારતવર્ષની પ્રાચીન પ્રાણક્રિયાઓ અને આસન વિદ્યાદ્વારા ગાળોના શરીરો શુદ્ધિ અને તદુરસ્ત બનાવવામાં આવે. આવી જ રીતે એક સારા સમિતકારની નિયુક્તિ કરી સંગીત ક્ષેત્રમાં પણ યોજનામાં આવ્યો છે. હમણાં આ સંસ્થાના પ્રીન્સીપાલ તરીકે પ્રસિદ્ધ માદર ગૌરીશંકર અજરિયાની નિમણૂંક કરવામાં આવી છે એટલે અત્યારની સ્થિતિ કરતા પણ આ સંસ્થા વધારે પ્રગતિશીલ બનશે, એમ સૌ આશા રાખી રહ્યા છે.

એક આવીશાન મકાન ધરાવે છે આ વિદ્યાલયની માથે જ છોકરીઓ માટેની ' મહિલા વિદ્યાનય ' પણ ચાલે છે. વિદ્યાનયમા લગભગ ૭૫૦ જેટલા વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરે છે, જ્યારે ' મહિલા વિદ્યાનય 'મા લગભગ ૨૦૦-૨૫૦ જેટલી બાળાઓ અભ્યાસ કરે છે.

આવી એક સુંદર સંસ્થા હમણા જ થોડા વખત ઉપર સત્તાની સાહમારીના ચક્રોએ ચઢી હતી. સચાવકો અને શિક્ષકોના સંઘર્ષણમા આટલી વિશાળ સંસ્થા જમીનદોસ્ત ચલા બેઠી હતી. આ વખતે કરાચીનો સમજુ વર્ગ, સંસ્થાની હવાતી સંબંધી જેટલો નિયાર કરતો હતો, તેના કરતાં મેં વધારે આજના શિક્ષણમા આગળ વધીને પોતાને ' સખકુછ ' સમજનારા કેટલાક સાક્ષરોની-કેળવણીકરોની સંસ્કૃતિ ઉપર વધારે નિયાર કરતો હતો. ગયા વર્ષમા 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ'ના તરમા અધિવેશન પ્રસંગે કરાચીના જે કેટલાક ' સાક્ષરો ' એ પોતાની 'સાક્ષરતા'નો પરિચય કરાવ્યો હતો, એનોજ પડ્યો આ વિદ્યાલય ઉપરનો પ્રકોપ હતો, એમ બોલાવું 'વળી જે સાક્ષરો કે શિક્ષકો બાળકોના જીવનો ધડવાની જવાબદારી લઈ બેઠા હોય, અથવા જેઓ પોતાની કવિતાઓ કે ક્ષેત્રો દ્વારા જનતાને બોધ આપતા હોય, તેવા સાક્ષરો કે શિક્ષકો પૈકીના કોઈ કોઈ દ્વારા સાધારણ મનુષ્યોચિત વ્યવહારોથી અનુચિત પ્રવૃત્તિઓ થતી જોવાય ત્યારે તો 'સલિલાદમ્નિરુત્થિતા' જેવું જ લાગે. અને સામાન્ય વર્ગને બારે જ ખેદ થાય ' એમ પણ સામાન્ય વર્ગમા સ્પષ્ટ બોતાવું અસ્તુ. આખરે ડાહ્યાઓના ડહાપણે કામ ક્યું અને દૂધ દૂધમા અને પાણી પાણીમા મળી ગયાં.

૩ શારદા મંદિર-કરાચીના બાઈ મનમુખલાલ જોખનપુત્રાની હાલિંક લાગણીથી તારીખ ૯ મી 'એપ્રિલ ૧૯૨૧ ના દિવસે ' ભારત સરસ્વતી મંદિર ' એ નામની સંસ્થા કંઈ પણ સ્થાન સાધન વિના

દક્ષાલના હાથે શરૂ થયેલી ' યુનીયન સ્કૂલ ' તે અત્યારની ' શ્રીમાન હરિભાઈ પ્રામજી કારિયા હાઈસ્કૂલ 'ના નામે ઓળખાય છે. લગભગ ૫૦૦ વિદ્યાર્થીઓ આ સ્કૂલમાં અભ્યાસ કરે છે. એક કમીટી દ્વારા આ સંસ્થાનું સંચાલન થઈ રહ્યું છે. જેમાં કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિકો-રાય સાહેબ ભગવાનજી મોરારજી, માર્ક હીંગલ્લાઈ ગણાત્રા અને શ્રીયુત એમ. જી. દલાલ વિગેરે છે. આ સંસ્થાના સંચાલકો વિદ્યાર્થીઓના માનસિક અને શારીરિક વિકાસ માટે પણ નવી નવી યોજનાઓ અમલમાં મૂકી રહ્યા છે, કરાચીમાં જ નહિ, પરંતુ સમસ્ત ગુજરાતી આલમમાં ' કિંગ એન્ડ ફિઝિકલ કલચર ' તરીકે પ્રસિદ્ધ બાઈ ભૂપતરાય દવેની હમણાં આ સંસ્થામાં નિયુક્તિ એટલા માટે કરવામાં આવી છે કે ભારતવર્ષની પ્રાચીન પ્રાણાયામ અને વ્યાસન વિદ્યાદ્વારા યાગ્યતાનાં શરીરો સંગઠિત અને તંદુરસ્ત બનાવવામાં આવે. આવી જ રીતે એક સારા સંગિતકારની નિયુક્તિ કરી સંગીત ક્ષામ પણ ખોલવામાં આવ્યો છે. હમણાં આ સંસ્થાના પ્રીન્સીપાલ તરીકે પ્રસિદ્ધ સાક્ષર ગૌરીશંકર અંગરિયાની નિમણૂક કરવામાં આવી છે, એટલે અત્યારની રિયલિટી કરતા પણ આ મંસ્થા વધારે પ્રગતિશીલ બનશે, એમ સૌ આશા રાખી રહ્યા છે.

૨ ગુજરાત વિદ્યાલય-ઈ. મ. ૧૯૨૬ની સાલમાં શ્રીયુત અંબ્રશંકર ભુય, ધીરજલાલ બામ અને શ્રી ગૌરીશંકર અંગરિયા વિગેરે ટ્રેડલાઈ સાક્ષરોના પ્રયત્નથી ' ગુજરાતી એજ્યુકેશન સોસાયટી ' નામની ઠાઈ સંસ્થા સ્થાપન થયેલી, તેના હાથ નીચે ' કરાચી મીડલ સ્કૂલ ' નામની ઠાઈ સ્કૂલ ચાલતી. ૧૯૩૦માં આ નાનકડી સ્કૂલે ' હાઈ સ્કૂલ 'નું ૩૫ પકડયું. કરાચીના પ્રસિદ્ધ ગુજરાતી નાગરિકો શેઠ મણિલાલ મોહનલાલ અને શેઠ અનુભાઈ કે'અરસી જોશી આ બે હિદાર ગૃહસ્થોએ કરેલી વીસ વીસ હજારની સખાવતોનું પરિણામ છે કે આ સ્કૂલ પોતાનું

એક આવીશાન મકાન ધરાવે છે. આ વિદ્યાવયની માથે જ છોકરીઓ માટેની ' મહિલા વિદ્યાલય ' પણ ચાલે છે. વિદ્યાલયમાં લગભગ ૭૫૦ જેટલા વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરે છે; જ્યારે ' મહિલા વિદ્યાલય 'માં લગભગ ૨૦૦-૨૫૦ જેટલી બાળાઓ અભ્યાસ કરે છે.

આવી એક સુંદર સંસ્થા હમણાં જ થોડા વખત ઉપર સત્તાની સાહમારીના ચક્રોએ ચઢી હતી. સંચાલકો અને શિક્ષકોના સંબંધોમાં આટલી વિશાળ સંસ્થા જમીનદોસ્ત થવા બેઠી હતી. આ વખતે કરાચીનો સમજુ વર્ગ, સંસ્થાની હયાતી સંબંધી જેટલો વિચાર કરતો હતો, તેના કરતાં થે વધારે આજના શિક્ષણમાં આગળ વધીને પોતાને ' સબકુછ ' સમજનારા કેટલાક સાક્ષરોની-કેળવણીકરોની સંસ્કૃતિ ઉપર વધારે વિચાર કરતો હતો. ગયા વર્ષમાં 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ'ના તરફા અધિવેશન પ્રસંગે કરાચીના જે કેટલાક ' સાક્ષરો 'એ પોતાની 'સાક્ષરતા'નો પરિચય કરાવ્યો હતો, એનોજ પડ્યો આ વિદ્યાલય ઉપરનો પ્રકોપ હતો, એમ બોલાતું. 'વળી જે સાક્ષરો કે શિક્ષકો બાળકોનાં જીવનો ધડવાની જવાબદારી લઈ બેઠા હોય, અથવા જેઓ પોતાની કવિતાઓ કે લેખો દ્વારા જનતાને બોધ આપતા હોય, તેવા સાક્ષરો કે શિક્ષકો પૈકીના કોઈ કોઈ દ્વારા સાધારણ મનુષ્યોચિત વ્યવહારોથી અનુચિત પ્રવૃત્તિઓ થતી જોવાય ત્યારે તો 'સલિલાદગ્નિદત્તિતા' જેવું જ લાગે. અને સામાન્ય વર્ગને ભારે જ ખેદ થાય. ' એમ પણ સામાન્ય વર્ગમાં સ્પષ્ટ બોલાતું. અસ્તુ, આખરે ડાહ્યાઓના ડહાપણે કામ કયું' અને દૂધ દૂધમાં અને પાણી પાણીમાં મળી ગયાં.

૩ શારદા મન્દિર-કરાચીના બાઈ મનસુખલાલ જોબનપુત્રાની હાદ્દિક લાગણીથી તારીખ ૯ મી 'એપ્રિલ ૧૯૨૧ ના દિવસે ' ભારત સરસ્વતી મન્દિર ' એ નામની સંસ્થા કંઈ પણ સ્થાન સાધન વિના

સ્થપાણી, તે પછી આ સંસ્થા ધીરે ધીરે આગળ વધતાં, ઇ. સ. ૧૯૩૮ની સાતમાં આ સંસ્થાની વ્યવસ્થાપક મંજાએ ધ્યાનાઓને પણ 'માધ્યમિક કેળવણી' આપવાનો પ્રયાસ આદર્યો. આજે આ સંસ્થા પણ પોતાનું સ્વતંત્ર સ્થાન ધરાવે છે. બાઇ મનસુખલાલ જોગનપુત્રા આ સંસ્થાના 'આત્મા' તરીકે બહુ મંથાલન કરી રહ્યા છે. કરાચીના નાગરિક બાઇ જમશેદ મહેતા અને શેઠ હરિદાસ લાલજી, તેમજ શેઠ ભગવાનલાલ રણછોડદાસ ત્રિગેરે કેટલીક ઉદાર વ્યક્તિઓ આ સંસ્થાનું પોપણુ કરી રહી છે.

'શારદા મદિર'નું મકાન આપણા જુના આગ્રમોની ઝાંખી કરાવે છે. ત્યાંનું વાતાવરણ દર વખતે શાંત દેખાય છે. વ્યાયામ, સંગીત અને યોગ કેટલાક લાભદાયક વિષયોની નવી નવી યોજનાઓ આ સંસ્થામાં અમલમાં મૂકાય છે. બાહ્ય સ્વરૂપે સંસ્થાની આ પ્રવૃત્તિ રાષ્ટ્રીય બાવનાવાળી દેખાય છે. આંતર દષ્ટિએ પરિણામ તો સરકારી સંસ્થાના પરિણામ જેનું જ સ્પષ્ટ છે. આ સંસ્થાના શુભેચ્છકો મને તેવા બોલે પણ આ સંસ્થા 'રાષ્ટ્રીય વિદ્યાપીઠ' બને, અને 'સહસિક્ષણ'ની પદ્ધતિ બંધ થાય, એ બે વસ્તુઓ ચાહી રહ્યા છે. આમ થાય તો દેશનું સદ્ભાગ્ય !

૪ મહાવીર વિદ્યાલય—કરાચીની ઉપરની સંસ્થાઓની સાથે 'મહાવીર વિદ્યાલય'નું નામ પણ મૂકી શકાય છે. સં. ૧૯૩૩ના એપ્રિલની ૧૩મી તારીખે આ સંસ્થાનો જન્મ થયો છે. અંગ્રેજી પાંચમા ધોરણ સુધી બાળકોને શિક્ષણ આપવાનું કાર્ય આ સંસ્થા કરી રહી છે. નાત-જાતના કંઈપણ ભેદ વિના કોઈપણ શુભરાતી બાળકને કેળવણી આપવી, એ આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ છે. સાંભળવા પ્રમાણે આ વર્ષથી છઠું-સાતમું ધોરણ પણ દાખલ કરવાના છે. સંસ્થાના પ્રીન્સીપાલ એન્ટીયંક શાહ

સુશીલ, વિનયી અને અનુભવી છે, અને સંસ્થાનું વધુ સદ્ભાગ્ય છે કે તે શ્રીયુત નર્મદાસંકર ભટ્ટ સાહેબ જેવા કેળવણી ખાતાના માણ હનરેક્ટર જેવા વયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ અને અનુભવવૃદ્ધ મહાનુભાવની સેવાનો હાથ મેળવે છે. સંસ્થા જલ્દી હાઇસ્કૂલ અને, એમ સૌ કોષ ધરતી રહ્યું છે. એમાં જૈનસંધની પણ શોખા છે. કરાચીના મ્યુ. કોર્પોરેટર બાઇ ખીમચંદ એમ. શાહ, અને અણીલાલ લહેરાભાઈ મહેતા, આ વિદ્યાલયના પ્રધાન સંચાલકો છે. આ બન્ને ગૃહસ્થો જૈનસંધમાં આગેવાન છે. એક સ્થાનકવાસી સંધના પ્રમુખ છે, તો બીજા મૂર્તિપૂજક સંધના માનદ મંત્રી છે. ધાર્મિક શ્રદ્ધાવાળા અને સુસરકારી છે. તેઓ જો થોડો પ્રયત્ન વધારે કરે તો તેમની લાગવગથી આ સંસ્થા કરાચીના જૈનસંધને આંગણે એક સુંદર, મઠ્ય સંસ્થા બની શકે.

અન્ય સંસ્થાઓ

ઉપરની સંસ્થાઓ ઉપરાન્ત કરાચીના આંગણે ગુજરાતીઓ તરફથી ચાલતી બીજી અનેક સંસ્થાઓ છે. અહિંના ગુજરાતીઓ 'બાળમંદિર' અને 'બાળવિહાર' જેવી જેમ બાળકોના જીવન ધકનારી સંસ્થાને શોખાવી રહ્યા છે, તેવી રીતે 'ગુજરાતી કલ્પ', 'ગુજરાતી જીમખાના' અને 'વ્યાયામ શાળાઓ' દ્વારા શારીરિક અને માનસિક વિકાસો પણ માધી રહ્યા છે.

વળી અહિંના 'એક' અને 'હાઉસીંગ સોમાયટી' દ્વારા મધ્યમ વર્ગની આર્થિક રિયતિઓઓને પહોંચી વળવા પણ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. તેમ 'ગુજરાતી મહિલા સમાજ' અને 'ગુજરાતી ભગિની સમાજ' જેવી સંસ્થાઓ દ્વારા ગુજરાતી જાહેનો, સ્ત્રી સમાજની અપૂર્ણતાઓ અને સંકટો દૂર કરવા પણ કોશિશ કરી રહી છે. મહિલાસમાજનું કાર્ય, જાહેન માણેકજાહેન લાગ્યંદ પાનાચંદ, રંભાજાહેન ગણાત્રા, સમજીજાહેન

હોટાવાવ ખેતશી અને ગંગાજહેન-આ જહેનોની લામણી પ્રેમ અને સતત પરિશ્રમથી ચાલી રહ્યું છે આ જહેનો વયોવૃદ્ધા, અનુભવી અને કપોતને મહન કરવામાં ખડતલ અને શ્રીમન્ત હોધ જહેનોના હિતના પ્રત્યેમાં આગળ આવે ૩ 'ભૂગિની સમાજ'ની સચાલિકા જહેનો પણ, જહેનોમાં ભાષાસાનના પ્રચારનું તેમજ સ્ત્રીઓને ઉપયોગી સીવણ ગૂંથણ આદિ પ્રવૃત્તિ કરી રહી છે. હિંદુસ્તાનની પાંજરાપોળોમાં પોતાનું પ્રધાન રથાન ધરાવનાર તેમજ લાખો છવેનો આશીર્વાદ મેળવનાર દુરાચીની 'પાંજરાપોળ' એ પણ શ્રીમાન હંગરશી મહારાજ અને એમના જેવા બીજા દલાણુ શ્રીમન્ત ગુજરાતીઓના સતત પ્રયાત્નને આભારી છે એ દક્ષા વિના કેમ ચાલે ?

વર્તમાન પત્રો

'સિંધ સેવક' અને 'સિંધ મમાયાગ' જેવા દિવસમાં બન્ને વાર નિકળતા પત્રો, 'હિતેચ્છુ' જેવું પચ્ચીસ વર્ષનું જુનું દૈનિક પત્ર, 'હિંદુ-સમાજ' જેવું દૈનિક પત્ર, 'અમન ચમન' અને 'જવાના' જેવા અઠવા-લિક પત્રો આ બધા ગુજરાતીઓની અસ્મિતાના પાઠ્ઠર્થક પત્રો કરા ચીમાં વમતા ગુજરાતીઓજ અવાવી રહ્યા છે. અને હમણા હમણા 'ઉછલી મીરર' નામનું દૈનિક અંગ્રેજી પત્ર-એ પણ ગુજરાતીનાજ ભેળનું પરિણામ છે. 'કોટેજનુ મેગેજીન' એમાં ચે જો ગુજરાતી વિભાગ ન હોય તો તે કૃષ્ણ શેઠની લક્ષ્મી જેવું જ શોભે.

મુસલમાનોની પ્રવૃત્તિ.

આ તો બધી હિંદુઓનો સમ્પત્તિ વોરા અને ખોળા જેવી મુસલમાન ગુજરાતી કોઓમાં પણ અનેક ધનાઢ્યો, અનેક વિચારો હોવા ઉપગત અનેક સરથાઓ પણ ચાલી રહી છે બહુજન જુના વિચારના

ગણાતા મુસલમાન બિરાદરોમાં બાઇ હાતીમ અલવી જેવા અનેક સુધારકો, શિક્ષિતો અને કાર્યકર્તાઓ છે કે જેઓ કોઇ મોટી જાહેર મનાઓમાં અને મ્યુનિસિપાલિટી આદિ સ્થાનોમાં ગમ્મે છે, ત્યારે 'ગુજરાતનાં નૂર' તરીકે જોઇને કોઇ પણ ગુજરાતીની વેંત વેંત છાતી ફૂલ્યા વિના નથી રહેતી.

પારસીઓની પ્રવૃત્તિ

અને આ ઉપરાન્ત, હિંદુસ્તાનમાં મિલકુલ ન્હાની, પરન્તુ પોતાની શ્રીમંતાઇમાં અને દાનવીરતામાં મથહર થએલી પારસી કોમનો ક્ષોભ પણ કંગાળીમાં કયા ઓછો છે? કરાચીની સમસ્ત ગુજરાતી જનતાના ગિરજનરૂપ બાઇ જમશેદ મહેતા જેવા એક આદર્શ પુરુષ એજ કોમમાં હસ્તી ધગવી રહ્યા છે. 'પારસી વીરબાઈજી હાઇસ્કૂલ' 'મામા ગદમ' હાઇસ્કૂલ' અને એવી અનેક કેળવણીની સંસ્થાઓ એ કોમના બૂલખું મમાન ચાલી રહી છે. 'પારસી રાજકીય સભા' 'યંગમેન ઓરાસ્ટ્રીયન એમેસીએશન' અને એવી અનેક જાહેર પ્રવૃત્તિમાં અગ્રગણ્ય ભાગ ભેનારી સંસ્થાઓ પણ એ કોમમાં વિદ્યમાન છે. આ ઉપરાન્ત ડૉ. ધાલા, બાઇ નરીમાન ગોળવાળા, બાઇ પેશોતન વાણિયા, બાઇ રૂસ્તમ દસ્તુરજી અને પી. દસ્તુર જેવા આકોશ લેખકો, વિદ્વાનો, ઇતિહાસકો અને સર્વ ધર્મવાળાઓ સાથે ઉદાગતાપૂર્વક બગનારા મહાનુભાવો પોતાની કોમને અને કરાચીને શોભાવી ગયા છે. અને પારસી હોવા છતાં જાંધી જે કોમોની સેવા કરી રહેતું અને જડોળો ફેલાવો પામેલું 'પારસી સંસાર' નામનું અર્ધ સાપ્તાહિક પત્ર એ પણ એ કોમનું ગુજરાતી તરીકેનું ગૌરવ જાહેર કરે છે.

આવી રીતે ભાડીયા, લોહાણા, જૈન અને ખીજી ખીજી કોમોવાર તપાસવા જઇએ, તો એ જાંધી જે કોમોમાં અનેક મામાજિક અને ધાર્મિક

મર્યાદાઓ ચાલી ગઈ છે કે જે બધાઓનો ઉદ્દેશ આ સ્થાને મિલકુય અશક્ય છે.

પ્રભુત્વ પ્ર. મંડળ

હા, યુગગતી તરીકેનું અભિમાન રાખનાર, બધી કોમોમા ઐક્ય અને પ્રેમભાવ ઉત્પન્ન કરાવનારો માટે પ્રયત્ન કરનાર અને જાહેરજીવનમાં પોતાની છદ્દગી અર્પી ચૂકેલ શ્રીયુત જમીયત આચાર્ય અને માર્ક નગીમાન ગોળાગાના નેતૃત્વ નીચે ચાલતું 'પ્રભુત્વ પ્રચારક મંડળ' પણ જૂની શમય તેમ નથી. આ મંડળ ઉદાર ભાવે, સર્વ ધર્મોની વચમાં પ્રેમવૃદ્ધિ ઉત્પન્ન કરનારા અને દરેક ધર્મનાગાઓને બહુજ નજીકમાં લાવનારા બની શકતા દરેક પ્રયત્ન કરે છે.

ભાઈ સીધવા, ડૉ. પોપટલાલ અને શ્રીયુત નારાયણદાસની ગર્જના ન હોય તો ધારાસભા શીઝીજ લાગે. મ્યુનિસીપાલિટીના લગભગ ૫૬ મેમ્બરોમાં ૨૦ જોટલા ગુજરાતી મેમ્બરો, અને તેમાં કરાચી મ્યુનિસીપાલિટીના ધણા જુના મેરપોરેટર ભાઈ હીરાલાલ ગણાત્રા, જયેશરામ-ભાઈ અને ખીમચંદ સાહ જેવા હિંદુઓ, અને ભાઈ હાતીમ અવધી જેવા માણ અને શ્રી સીધવા જેવા ચાલુ વર્ધના મેમ્બરો-એ ગુજરાતીની વિભૂતિનાં રત્નો મ્યુનિસીપાલિટીને શોભાવી રહ્યાં છે. કેંગ્રેસની પ્રવૃત્તિમાં જુઓ તો ડૉ. પુરૂષોત્તમદાસ ત્રિપાઠી જેવો મુઠ્ઠીબર હાકકાંતો માણ, કેંગ્રેસ કમીટીના સેક્રેટરી તરીકેની મોટી જોખમદારી બેડનાર પણ ગુજરાતી જ છે. એટલું જ શા માટે ? કેંગ્રેસ કમીટીના પ્રમુખ ભાઈ સિધવા અને ટ્રેઝરર શેઠ હરિદાસ લાલજી એઓ પણ ક્યાં ગુજરાતી નથી ?

ગુજરાતનગર

કરાચીના હિંદુ ગુજરાતીઓનું ' ગુજરાતનગર ' એ પણ ગુજરાતી પ્રજા માટે અભિમાન લેવડાવનારી વસ્તુ છે. આ ગુજરાતનગર તેજ સ્થાને વસાવ્યું છે કે જ્યાં કેંગ્રેસનું અધિવેશન થયું હતું. મહાત્મા ગાંધીજીના નિવાસ સ્થાને એક સ્તૂપ બનાવીને ગુજરાતીઓએ એ સ્મૃતિ તાજ બનાવી છે. શેઠ હેમરાજભાઈ અત્યારે આ સોસાયટીના પ્રમુખ છે તે, અને શેઠ જસરાજભાઈ અને ખીમ કેટલાક મહાનુભાવો આ ગુજરાતનગરની શોભાસ્વરૂપ છે. શિવમંદિર, વ્યાખ્યાનહોલ, ટેનીસકોર્ટ, સ્કૂલ વિગેરેથી ગુજરાતનગર ધણુંજ રળીયામણું લાગે છે.

આમ મિંધની દરેક પ્રવૃત્તિમાં, ખામ કરીને કરાચીની પ્રવૃત્તિમાં ગુજરાતી નરનારીઓનો મોટો ફાળો છે અને કવિ નહાનાલાલના શબ્દોમાં કહિએ તો :

“ ગુજરાતીઓએ મહાગુજરાતને વસાવ્યું,
ગુજરાતલોએ મહાગુજરાતને રાણાવ્યું ” છે. ”

—: ૧૭ :—

વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ.

સંસારના પ્રત્યેક માનવમા કંઈક ને કંઈક તો નિશ્ચિતતા રહેલી હોયજ છે. મનુષ્ય સ્વભાવજ એવો છે કે દરેક માણસ કમમા કમ એના ગુણથી યુક્ત હોય છે કે, જે ગુણ ળીળમા ઓછો દેખાય અથવા ન દેખાય. હજારો કુરુ-લોથી બરેલા માણસમા પણ કંઈક તો ગુણ હોયજ છે. કોઈમા વિદ્વત્તા હોય છે, તો કોઈમા સદાયરણ્ય હોય છે, કોઈના મુખમા મીઠાશ હોય છે, તો કોઈમા કાર્યકુશળતા હોય છે, કોઈમા સેવાબાન હોય છે, તો કોઈમા ધાર્મિકવૃત્તિ હોય છે, કોઈમા પ્રામાણિકતા નિશ્ચય દેખાય છે, તો કોઈમા ઝોજસ્નિતા હોય છે, કોઈ સમારમા રહેરા છતાં પેગમી-ઉદાસીન હોય છે, તો કોઈ સત્યનાદી હોય છે, કોઈમા વક્તૃત્વનો ગુણ હોય છે, તો કોઈ લેખક હોય છે, કોઈ કવિ હોય છે, તો કોઈ અન્યકાર હોય છે, કોઈ અર્થશાસ્ત્રી હોય છે, તો કોઈ વિજ્ઞાની હોય છે, કોઈમા સમીતકળાની સ્નાનાવિકતા હોય છે, તો કોઈ

નૃત્યકાર હોય છે; કોઇનું લેખનું ગણિતમાં આરપાર ઉતરી જાય છે, તો કોઇ આકાશના તારાઓને આંગળીઓના વેદા ઉપર રમીડે છે, કોઇ અભિનય કળામાં કુશળ છે, તો કોઇ જાદુના ઝપાટા લગાવે છે. આમ માનવસમૂહમાં જુદી જુદી શક્તિઓ અને જુદા જુદા ગુણોને ધારણ કરનારી વ્યક્તિઓ આપણી આંખો સદામે આવીને ઉભી રહે છે.

અશક્યતા

કરાચી, પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, ત્રણથી સાડાત્રણ લાખની વસ્તીવાળું શહેર છે. જે માણસ વધારે મનુષ્યોના પ્રસંગમાં આવે છે, એને અનેક પ્રકારની વિશિષ્ટતાવાળા વ્યક્તિઓનો સમાગમ થાય છે. અમારા જેવા સાધુઓ, કે જેની પાસે સુખી કે દુઃખી, ત્યાગી કે ભોગી, શોગી, કે શોકી, ગરીબ કે તવંગર, વિદ્વાન કે મૂખ—સૌને આવવાની છુટ હોય છે અને જે જોન કે અજોન, પારસી કે યાહુદી, હિંદુ કે મુસલમાન—સૌની વચ્ચેમાં જવામાં જગાં એ સહેલ ન રાખતા હોય, બધે પોતાનો ભૂં સમજતા હોય, એવાની દૃષ્ટિ સમુખ ત્રણ લાખ માણસોની વસ્તી-વાળી ઉપર બતાવ્યા તેમાનો કોઇ ને કોઇ ગુણ ધરાનનાર કેટલી વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ આવી હશે, એનું અનુમાન વાચકો સ્વયં કરી શકે છે. આટલી પછી વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ, કે જેની સંખ્યાજ ન કહી શકાય, અને જેના પેદા પાડવા એ મુશ્કેલ થઇ પડે, તે બધાઓનો પરિચય અહિં કરાવવો એ કેટલું કઠિન કાર્ય છે, એ પણ સહેજે સમજી શકાય તેમ છે. એટલુંજ અહિં પરન્ટુ, ધણા મિત્રોને—ધણા ગુણવાનોને અન્યાય કરનારુ પણ થઇ રહે, એ જાણ સહેજે ઉત્પન્ન થાય તેવું છે. તેમ છતાં પણ મારા અત્યંત નેકદના પરિચયમાં આવેલા અને જેઓના માટે મારા મન ઉપર વધારે ખસર થઇ હોય, એવાઓના સંબંધમાં પણ મર્યાદા મીન ગહેવાયી, જેમ મારી આ કૃતિમાં અપૂર્ણતા રહે, તેમજ મારા હાર્દિક જાણોને છુપાવવા જેવું પણ એ કમું છે, એવું મને હમેશા ડાખ્યા કરે; અને તેટલાજ માટે

ઉપર કલા તેના ગુણોવાળી જે અનેક વ્યક્તિઓ મારી નજર સામે આવેલી છે અને જેમના ગુણો માટે મને માન ઉત્પન્ન થયું છે, તે બધાઓ પ્રત્યેનું માન મારા હૃદયમાં કાયમ રાખીને, એવાઓમાંના થોડાકનો દૂંક પરિચય આપવો હું ઉચિત યમનું છું.

ડૉ. ધાલા

પારસીઓના આ વડા ધર્મગુરુ ન કેવળ પારસીઓમાં પ્રસિદ્ધ છે, ન કેવળ કરાચીમાંજ પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ સમસ્ત ડોમોમાં અને સમસ્ત દેશોમાં લગભગ તેઓ પ્રસિદ્ધ છે. તેમની વિદ્વતા અદ્ભૂત છે. પારસી ધર્મગુરુઓ, કે જેઓ ‘દસ્તુર’ કહેવાય છે, તેઓમાં પણ પોતાના ધર્મશાસ્ત્રોના મુખપાઠ મિવાય, અર્થાત્ જ્ઞાન ધરાવનારા બહુ ઓછા મહાનુભાવો જોવામાં આવે છે. ડૉ. ધાલા પોતાના ધર્મગ્રન્થોના એક જોડા અભ્યાસી છે. તેઓ, ન કેવળ પારસી ધર્મનું, પરંતુ એક તત્ત્વજ્ઞાનીમાં જોઈએ, તે પ્રભાવેનું બધા ધર્મોનું વિશાળજ્ઞાન ધરાવે છે. તેમનાં પુસ્તકો, યુરોપ અને અમેરિકા આદર પૂર્વક પ્રગટ કરે છે. અને માનની દૃષ્ટિથી તેનો અભ્યાસ કરે છે. પારસી કોમનું તેમના પ્રત્યે ઉંચું માન છે. પારસીઓમાં ઘણા સુધારાઓને અવકાશ છે. ડૉ. ધાલા પારસીઓના દિતની વસ્તુઓ વખતો વખત બાપણો અને પુસ્તકો દ્વારા જાહેર કરે છે. તેઓ એમ. એ, પીએચ, ડી, છે. ‘શમ્મ-ઉલ-ઉલેમા’ છે, અને, ત્રિદ્ ડી’ ની ઉંચી ડીમી ધરાવે છે. એક ડોમના ધર્મગુરુ હોવા સાથે આટલા વિદ્વાન અને પ્રસિદ્ધ પુરુષની કુગતીમાં હયાતી, એ કરાચીની શોભા છે. તેમનું પૂરું નામ છે: દસ્તુર ડોક્ટર માણેકજી ન. ધાલા.

જમશેદ મહેતા

પાતંજી શરીર, લાંબો ડોટ, સાદું પાટલુન, માથે સાડી ટોપી, શુદ્ધ સ્વદેશી વેળ, જગ લાળી આકૃતિ, એવા ઉપર સાંતતા, આજોર્માં

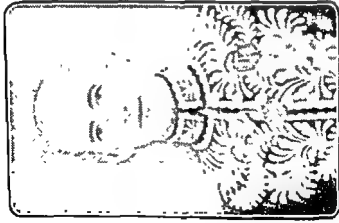
મારી સિંધયાત્રા

પારસીના નડા ધર્મચુક

ડૉ. દસ્તુર ધાલા, પોએચ ડી.

: સિધ્ધતા નામદાર ગવર્નર :

દીન બંકીમોદેવી અર લેન્ડેલેટ મેલમ
 નં. ૧૦૦ નં. ૧૦૦ નં. ૧૦૦ નં. ૧૦૦

શ્રી. જમશેદ મહેતા.

અમી અને ગંભીરતાવાળી ઠાઠ વ્યક્તિ ઠાઠ સમાના એક પ્રુથ્વામાં સુપચાપ બેડેલી હુઓ, તો સમજાએ કે તે કરાચીનો માચો નાગરિક હુખિયાનો બેલી જમશેદ મહેતા છે. અથવા થીયોસોફીકલ સોસાયટીમાં ઉપર પ્રભાણેની આકૃતિવાળો, જરા પણ હાચના કે મોહાના હાવભાવ વિના સીધી અને સાદી ભાષામાં અતિશયોક્તિ કે આડંબર વિનાની ભાષામાં 'આત્મિક તત્વ' સમજાવતો ઠાઠ તત્ત્વજ્ઞાનીને બોલતો હુઓ તો સમજા લેજો કે તે જમશેદ મહેતા છે.

જમશેદ મહેતા કેટલા લોકપ્રિય છે ? એઓ લોકોના હુઓમાં કેટલો મામ લે છે ? એમનો આખો યે સમય જગતની સેવામાં કેવી રીતે પસાર થાય છે ? એ બધું જોવું હોય તો, એમની 'રાજનિસી' તપાસો. મિનીટની પુરસદ નહિ. સવારમાં ઉઠી, પ્રાર્થના કરી, ન્હાઈ ઘોષ બહાર નિકળે સાત વાગે, ત્યારથી રાત્રે સુવે ત્યાંસુધી કેવળ સેવા, સેવા અને સેવા જ. લાખોની સંપત્તિ લોકોની સેવામાં સમર્પિત કરી 'આર્જ' તો જમશેદ જાણે કદીર થઈ ગયા છે, એમ કહી શકાય. રોગી ક્ષી લેવા તો તેમની પાસે જાય. ઠાઠ ગરીબ વિધવા પેટપોષણનું સાધન કે અનાજ કાપડની માગણી કરવા તો તેમની પાસે જાય. ઠાઠ પણ જાતિમાં ભતલેદ પડ્યો હોય તો વગર પૂછયે લવાદ જમશેદ નિમાય. કુબાળ કે ધરતીકંપ વખતે પૈસો બેગો કરવો હોય તો જમશેદની આગેવાની વિના કંઈ ન થાય. સંસ્થાઓમાં પૈસો છુટયો હોય અને સંસ્થાને અલાવવામાં સાંસા પડી રહ્યા હોય તો સંસ્થાના સંચાલકો વિચાર કરશે : 'ચાલો, બાપ જમશેદ પાસે.' ઠાઠ બેકારને નોકરી નોખતી હોય, પછી તે જમશેદને જોળખતો હોય કે ન હોય, સવારના સાત વાગે જમશેદના દરવાજા ખડખડાવશે. આને તો કરાચીમાં સુખના પ્રસંગોમાં કે હુખના પ્રસંગોમાં જમશેદ અને જમશેદ જ છે. ઠાઠ પણ ધર્મનું, ઠાઠ પણ સમાજનું, ઠાઠ પણ ક્ષેત્રનું કંઈપણ કામ હોય, તો ચાલો જમશેદ પાસે. પારસીઓના જમશેદ આને આખી કરાચીના જમશેદ થઈ પડ્યા છે. જમશેદના ચરીરની પાછળ જ્યારે

જૂઓ ત્યારે મધમાખાઓ મધુમળાટ કરતી ફરતી જ હોય, એમાંની કોઇ કોઇ પોતાનો ડંખ જમશેદના શરીરમાં મારતી હોય, ત્યારે પણ જમશેદ અપૂર્વ ધૈર્ય સાથે તેની સામે ઉભો જ હોય. મગજનું મનનાલપણું ગમે તેવા પિકટ પ્રસંગોમાં પણ નહિ ગુમાવવાનું ધૈર્ય તો જમશેદને જ વધુ છે. અવિવાહિત સ્થિતિમાં પોતાના જીવનને એક આદર્શ જીવન બનાવ્યું છે. પારસી હોવા છતાં કદર ફલાહારી તરીકે પોતાનું જીવન વ્યતીત કરી રહ્યા છે. પારસીઓના માંસ, મચ્છી અને ઇંડાંના ખોરાક તરફ એમણે ઘણી વખત જોહાદ ઉઠાવી છે. અનીતિ અને અપ્રામાણિકતાથી તે સો ઠાસ દૂર રહે છે. એમના જીવનના અનેક પ્રસંગો આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. વગર પૂછ્યે કરાચીની કોઇ પણ સંસ્થામાં જમશેદનું નામ પ્રમુખ તરીકે આપી દેવામાં તે સંસ્થાવાળાઓ પોતાનું ગૌરવ સમજે છે. જમશેદ ખોટા આડંબરના કદર વિરોધી છે. કામ કંઈ ન થાય અને ખાલી પાટીયાં લટકાવી રાખવાં, એવી સંસ્થાઓ પ્રત્યે જમશેદને ઘણા છે. થોડું પણ બ્યવહારુ કામ થતું હોય તો, એવા કાર્યોને તન-મન-ધનથી અપનાવવા જમશેદ તૈયાર રહે છે. અને એમના કિમતી સમયની લ્હાણુ એવી સંસ્થાઓને આપવા તૈયાર રહે છે. એમનું પવિત્ર જીવન કોઇને પણ આકર્ષે છે.

બાર બાર વર્ષ સુધી લાગટ કરાચી મ્યુનિસિપાલીટીના પ્રમુખ પદે રહી એમણે કરાચીને બનાવ્યું, શોભાવ્યું ને મશહૂર કર્યું છે. સાચ્યા સેવાભાવી અને નિરાંડબરી જમશેદને, આજની રાજખટપટોથી ભરપૂર એવી ધારાસભાઓ વિગેરે સંસ્થાઓમાં રહેવું કેમ પાત્રવતું હશે? એવી શંકા એમના સાચા શુભેચ્છકોને થયા કરે છે. એવી સંસ્થાઓથી સ્વતંત્ર રહે, તો જમશેદ આથી વે વધુ સેવા દુનિયાની કરી શકે, એવું ધણાઓનું માનવું છે. ૧

૧ આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ બહાર પડ્યા પછી તરત સંમળવામાં આવ્યું કે ભાઈ જમશેદ ધારાસભામાંથી રાજીનામું આપી છુટા થયા છે.

હીરાલાલ ગણાત્રા

પગથી માયા સુધી શુદ્ધ સફેદ ખાદીના કપડામાં હંમેશા સજ્જ રહેતા. ભાઈ ગણાત્રા કરાચીની કોઈપણ પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લીધા વિના નથી રહેતા. ગર્ભગ્રીમન્ત હોવા સાથે વક્તૃત્વકળા તેમને વરી છે. ભાઈ ગણાત્રાનો મોઢો માર ભાગ્યેજ કોઈએ નહિ ઝીલ્યો હોય. નિઃસ્વાર્થવૃત્તિથી મોઢો મોઢો માર મારતાં એમને સુંદર આવડે છે. કોઈ પણ ધર્મની કોઈ પણ પ્રવૃત્તિમાં ભાઈ ગણાત્રાનો સાથ તો હોય જ. લેવા જનાર ભોંધાએ. પણ વળોથી મ્યુનિસીપાલિટીના મેમ્બર તરીકે તેમણે કરાચીની ધણી સેવા કરી છે. વર્તમાન જમાનાતું શિક્ષણ અને વર્તમાન જમાનાના લોકોના સહવાસમાં રાત-દિવસ રહેવા છતાં, એમના ધાર્મિક સંસ્કારો કોઈને પણ આશ્ચર્ય પમાડ્યા વિના નથી રહેતા. કરાચીમાં કોઈ પણ સંપ્રદાયનો, કોઈ પણ સાધુ આવે, તેનું આદર-સન્માન કરવાને ભાઈ ગણાત્રા તૈયાર જ હોય. તેઓ પોતેજ નહિ, તેમનું આખું યે કુટુંબ ભક્તિભાવમાં તલ્લીન રહે. જાતે લોહાણા હોવા છતાં, સાંપ્રદાયિકતાનો કુરામહ અથવા 'મરજહી' પણ તેમને સ્પર્શ્ય નથી. ધર્મના શ્રદ્ધાળુ છે, પણ ધર્માન્ધ નથી. તેમની કામ માટે તેમણે જે જે ક્યું અને કરી રહ્યા છે, એ માટે એમની કામ તો ખરેખર જ તેમની ઝલ્હિ છે. થોડા વખત હિપર જ તેમના પરિશ્રમથી લાખોની સંખ્યાવતો તેમની કામના થીમન્તોએ કરી હતી. અને તેમની જાતી દેખરેખ નીચે એ સંખ્યાવતોથી જનેલાં આલીશાન મકાનોમાં આજે અનેક ગરીબ કુટુંબો નિઃકુલ થોડા ખર્ચે આરામ લઈ રહ્યાં છે, તે એ હીરાને આશીર્વાદ આપી રહ્યાં છે. સામાજિક, ધાર્મિક કે રાષ્ટ્રીય કંઈ પણ પ્રવૃત્તિ ક્યો કરવી, એ એમનું શુભન ધ્યેય છે. 'સિલતા' એ તો એમના જીવનમાં જાણે આતપ્રેત થઈ ગઈ છે. મરતાં મરતાં જોલવું કે મરતાં મરતાં ચાલવું અથવા મરતાં મરતાં કામ કરવું, એના તો એ કંદર દુરમન લાગે છે.

જટા વધારી નેગી કહાવે,
 બસુત ચઢાવે ભાડ;
 ' પક્કી ' મારે કરે કડાકા,
 ને ને દીખળ આ.

આમ અનેક રીતે પતનતાનો માર્ગ પકડવામાં મરાગૂલ બની રહી છે, તેના સમયમા રનામી બાલકુષ્ણદામજી આખો દિવસ ધર્મચર્ચા અને જ્ઞાન-ધ્યાનમા પોતાનો સમય વ્યતીત કરી, બીજા હિંદુ સાધુઓને આદર્શરૂપ બની રહ્યા છે.

તેઓ ધર્મ જ યોગ્ય બોલે છે. જે બોલે છે તે મધુર અને સત્ય બોલે છે. દર સોમનારે મૌન રાખે છે. સાદામા સાદો ખોરાક અને સાદામા સાદું જીવન તેઓ માળી રહ્યા છે. એટલા વિદ્વાન અને સંત હોવા છતાં, એટલા બધા નમ્ર અને વિવેકી છે કે—ગમે તેનાને પણ તેમના પ્રત્યે સદ્બાવ થયા વિના ન રહે. જો કે તેઓ સાધુ છે, અને કપીરપ થના ધર્મપ્રચારની તેમના ઉપર જવાબદારી છે, એટલે તેઓ કરાચીમા સ્થાયી રૂપે નથી રહેતા; છતાં જેટલો સમય કરાચીમા નિરાજ છે, તેટલો સમય કરાચીની જનતાને સારો લાભ આપે છે. હવે તો કરાચીમા ' કમીર ધર્મસ્થાનક ' બન્યું છે, એટલે કરાચીની જનતાને આ વિદ્વાન, સર્વધર્મપ્રત્યે ઉદાર-ભાવ રાખનાર સ્વચ્છમીજના જ્ઞાનનો લાભ વધારે મળશે, એવી આશા રાખી શકાય.

એદલ ખરાસ

૨૪મી અક્ટોબર ૧૯૩૭ નો દિવસ હતો. દિવસમાં ત્રણ સ્થળે જાહેર બ્યાખ્યાનો અને બાકીના સમયમાં જુદા જુદા લોકો સાથે ધર્મ-ચર્ચાઓ કરીને થાક્યો પાક્યો રાતે દસ-સાડા દસે સંધારો કરવાની

અનેક મંરથાઓમાં તેમનું અગ્રસ્થાન છે. અને તેઓ તન-મન-ધનથી પોતાની સેવા અર્પી રહ્યા છે. આજથી દશ વર્ષ ઉપર સં. ૧૯૮૫માં કરાચીના આંગણે 'શ્રી કરાચી ગુજર માહિત્ય કળા મહોત્સવ' મહાકવિ ન્હાનાલાલના પ્રમુખપણા નીચે ઉજવાયો હતો, એ બાદ હિરાવાવ ગણાત્રાના જ મુખ્ય વિચારો અને પ્રયત્નનું પરિણામ હતું, એમ આજે પણ, ઠાકર પંથ કરાચીવાસી ગુજરાતી કહી શકે છે. આવી કરાચીની દરેક પ્રવૃત્તિમાં એમનો અગ્રભાગ હોય જ.

સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી.

સાર્વિકવૃત્તિવાળા, શાન્ત પ્રકૃતિવાળા અને ઉદારચરિત આ સાધુ પુરુષ કબીરપંથના આચાર્ય છે. હમણાં એમના પ્રયત્નથી કરાચીમાં 'કબીરધર્મસ્થાનક' બન્યું છે. અને અનેક ભક્તજનો તેમાં આવીને કબીરસાહેબની વાણી સાંભળવાનો લાભ ઉઠાવી રહ્યા છે. સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી એક સમ્રાટના આચાર્ય, ધર્મગુરુ અને તે પણ વિદ્વાન ધર્મગુરુ હોવા છતાં અભિમાનની ગંધ પણ એમનામાં નથી જણાતી. આજે હિંદુઓના સાધુઓનો મોટો ભાગ, ભાંગના સોટા ઉઠાવવામાં, ગાંજની ચલમોનાં દમ ફૂંકવામાં અને એક કવિના કથન પ્રમાણે :

આમ તજ્યું ને ધામ તજ્યું,
પણ કામ તજ્યાની ના;
ઓકેલું આસરડે બેઠા,
જે જે ટીંગળ આડ;
સંસારીને એક સલ્લી,
સંતાપી રહે હા;
મહાપારીનું મંડળ મોડું,
જે જે ટીંગળ આડ;

જટા વધારી જોગી કઢાવે,
 બજુત ચઢાવે ભા;
 ‘ પકી ’ ગાટિ કરે કડાકા,
 જો જો દીંજળ આ.

આમ અનેક રીતે પતનતાનો માર્ગ પકડવામાં મશગૂલ બની રહ્યો છે, તેવા સમયમાં સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી આખો દિવસ ધર્મચર્ચા અને જ્ઞાન-ધ્યાનમાં ખોતાનો સમય વ્યતીત કરી, ખીજા હિંદુ સાધુઓને આદર્શરૂપ બની રહ્યા છે.

તેઓ ધણુંજ થોડું જોતે છે. જે જોતે છે તે મધુર અને સત્ય જોતે છે. દર સોમવારે મૌન રાખે છે. સાદામાં સાદો ખોરાક અને સાદામાં સાદું જીવન તેઓ ગાળી રહ્યા છે. એટલા વિદ્વાન અને સંત હોના છતાં, એટલા બધા નમ્ર અને વિવેકી છે કે—ગમે તેના પશુ તેમના પ્રત્યે સદ્ભાવ થયા વિના ન રહે. જો કે તેઓ સાધુ છે, અને કપીરપંથના ધર્મપ્રચારની તેમના ઉપર જવાબદારી છે, એટલે તેઓ કરાચીમાં સ્થાયી રૂપે નથી રહેતા; છતાં જેટલો સમય કરાચીમાં વિરાજે છે, તેટલો સમય કરાચીની જનતાને સારો લાભ આપે છે. હવે તો કરાચીમાં ‘ કમીર ધર્મસ્થાનક ’ બન્યું છે, એટલે કરાચીની જનતાને આ વિદ્વાન, સર્વધર્મપ્રત્યે ઉદાર-ભાવ રાખનાર સ્વશ્રીશ્રી જ્ઞાનનો લાભ વધારે મળશે, એવી આશા રાખી શકાય.

એદલ ખંડાસ

૨૪મી અક્ટોબર ૧૯૩૭ નો દિવસ હતો. દિવસમાં ત્રણ સયળે બહેર બ્યાખ્યાનો અને બાકીના સમયમાં જુદા જુદા લોકો સાથે ધર્મ-ચર્ચાઓ કરીને થાક્યો પાક્યો રાતે દસ-સાડા દસે સંધારો કરવાની

(સુવાની) તેવારી કરતો હતો. એટલામાં એક ગૃહસ્થે ખગર આપ્યા કે-
 ‘ એક પારસી ગૃહસ્થ આપની પાસે સમય માગે છે. તેમનો ટેલીફોન છે. ’
 મેં પૂછ્યું: ‘ અત્યારે ? ’ ‘ ના, ત્યારે સમય આપે ત્યારે. ’ મેં બીજા
 દિવસે ચાર વાગ્યાનો સમય આપ્યો.

બીજા દિવસે બરાબર ચાર વાગે એક પાગસી ગૃહસ્થ મારી પાસે
 આવ્યા ને નમસ્કાર કરી બેઠા. તેમનો ચહેરો ચત્તસાન હતો. તીચી આંખો
 કરી બેઠા હતા. ન બોલે ન ચાલે. થોડીવારે જોઈ ‘ હું ’ તો તેમની આંખો-
 માંથી ટપક ટપક કરતાં મોતી ટપકવા લાગ્યાં. મેં એમને કહ્યું: ‘ ભાઈ
 શું છે ? આપ કેમ આટલા ગભરાયેલા છો ? ’ તે શાના જવાબ દે ? હું
 જોઈ શક્યો કે તેમનું હૃદય વલોવાઈ રહ્યું હતું. એમને હૃદયમાં વ્યથા
 થતી હોય, એમ મને લાગ્યું. એઓ ડાર્ડ મહા પશ્ચાત્તાપ કરતા હોય,
 એવું દેખાયું. મેં એમનો હાથ પકડી પાસે બેસાડ્યા. એમની પીઠ ઉપર
 હાથ ફેરવ્યો. શાંત થવા ને એમનું દિલ ખોલવા મેં એમને સૂચન કર્યું.
 મને લાગ્યું કે એમનો આત્મા ખૂબ ઉંડાણમાં ઉતરી ગયો છે. બહુ વારે
 એમણે પોતાનું હૃદય ખાલી કરી લીધા પછી, મારું ‘ હું ’ કયું, મારી
 રહામે જોયું. તે પછી તેમણે મને કહ્યું:-

“ કાલે ખાલકદીના ડોલમાં આપનું વ્યાખ્યાન થતું હતું, ત્યારે એક
 અદના શ્રોતા તરીકે હું આવ્યો હતો. આપના ઉપદેશની જે અસર મારા
 ઉપર થઈ છે, એજ કારણથી મેં આપની પાસે આવવાનો વિચાર કર્યો.
 રાતે ટેલીફોનથી આપનો સમય માગ્યો. હવે આપ મારી કથા સાંભળો. ”

એમ કહી એમણે પોતાના દાદાથી લઈને, અત્યાર સુધીના એમના
 જીવનની એકે એક ઘટનાનું વર્ણન કર્યું. એઓ જેમ જેમ આગળ
 વધતા જતા હતા, તેમ તેમ હું તો દિગ્મૂઢ થતો જતો હતો. એક
 તરફથી એમની ‘ આત્મકથા ’ ચાલતી હતી; બીજી તરફથી મારા હૃદયમાં

મમે તેવા ઓળખીતા કે અમળવાને પણ મદદ કરવામાં, કોઇ સંસ્થા કે સમાના સંચાલકોને સહકાર આપવામાં, ફંડ કાળામાં સંઘાપ કરવામાં તેમજ ગુજરાતી પ્રગતિના ઉત્તરિના કોઇપણ કાર્યમાં તેઓ રસપૂર્વક ભાગ લે છે. ઘણીએ જાણીતી સંસ્થાના તેઓ પ્રમુખ છે. આ જમાનામાં જોને ધાંધણીઆ કહેવામાં આવે છે, તેવા તે નથી. એટલે કે તેઓ ફક્ત કામ કરી જાય છે: ફરજ જાળવી જાય છે અને જતાં એ બધાથી પાછા અલિપ્ત રહી જાય છે, એ એમના જીવનની ખૂબી છે.

તેઓ ત્રીકોળવણી ને બાળકોળવણીના મોટા હિમાયતી અને પ્રચારક છે. બાળકોને માટે કેટલાંય પુસ્તકો તેમણે લખ્યાં છે. વર્તમાનપત્રની દુનિયામાં કરાચીના તમામ પત્રોમાં તેઓ અવાર-નવાર સમાજ, ઉદ્યોગ, હુજર અને વિજ્ઞાન ઉપર લેખો દ્વારા જનસમાજને 'કેળવે છે, આમ અનેકવિધ પ્રવૃત્તિના તેઓ પ્રવર્તક છે.

જ્યારે ભોકોને સ્વદેશીમંત્ર બણાવવાની જરૂર પડતી હતી, તેવા સમયમાં ઇ. સ. ૧૯૨૩માં તેમણે ખૂદ કરાચીમાં 'સ્વદેશી પ્રદર્શન' યોજાના બજે બોલ્યું હતું. અને તે બાબતમાં સ્વદેશોદ્ધારમાં યોતે અમુક બોલ બાધને પણ સેવા આપી હતી.

તેઓ હિસાબીખાતામાં એકાઉન્ટન્ટ તરીકે, ઓડિટર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. ઘણી યે સંસ્થાઓમાં તેમણે મક્કત કાર્ય કરી સંસ્થાઓને હમ્મરોતી મદદ કરેલી છે, કહેવાય છે કે તેઓ કાયદાની ઝીંણમાં ઝીંણી યુગ્ય બોળી કાઢી શકે છે.

તેમનો શાંત સ્વભાવ, હમેશા પ્રમત્ર વદન, ગંભીર ચહેરો, ઉંચું દંઢ, બમ્મ કપાળ અને મીઠી વાણી કોઇપણ મળનારનું ખ્યાન એવા વિના નથી રહેતો.

અન્ય વ્યક્તિઓ

હું આ પ્રકરણના પ્રારંભમાં કહી ગયો છું તેમ, બિન્ન બિન્ન વિશિષ્ટતાઓ રાખનારી અનેક વ્યક્તિઓ કરાચીમાં હશે-છે, તેમાં મારા ધણા પરિચયમાં આવનારી વ્યક્તિઓ પણ કંઈ ઓછી નથી. તેઓમાંની ખાસ ખાસ વ્યક્તિઓ આ પણ છે:

સનાતન ધર્મનું કદર અભિમાન રાખનાર અને કરાચીની હરેક પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેનાર, શ્રીમન્ત અને વયોવૃદ્ધ છતાં સારી વક્તૃત્વ શક્તિ ધરાવનાર પરમશ્રદ્ધાળુ, સાધુબક્ત સિંધિ ગૃહસ્થ શેઠ લોકામલજી એલારામ; એક વખતના કરાચીના મેયર, ગંભીર વિચારક અને સાધુ સંતોના બક્ત શ્રીયુત હુર્ગીદાસ એડવાની; 'નવચેતન' 'શારદા' અને એવા અનેક પત્રોમાં દેશના આર્થિક પ્રશ્નોને સ્પષ્ટ રીતે છણુનાર, ઉંચી ઠોડીના લેખો લખનાર, સરસ્વતી અને લક્ષ્મી ખન્નેને સાથે વસાવનાર કુંગરસી ધરમસી સંપદ; સિંધ જેવા યુવકમાં જન્મવા છતાં સંસ્કૃતનું અસાધારણ જ્ઞાન ધરાવનાર દાર્શનિક વિદ્વાન પં. ધર્મદેવ જોટલી, પ્રજુતત્વનો પ્રચાર કરવા માટે અને સર્વધર્મનો સમન્વય કરવા માટે રાત-દિવસ પ્રવત્ન સેવી રહેલ, ઉદાર વિચારના અને અનેક ગ્રંથોના લેખક શ્રીયુત જમીયતરામ આચાર્ય; શ્રીશિક્ષા માટે સારો પ્રેમ ધરાવનાર અને શિક્ષા માટે તેમજ ખીજ કાર્યોમાં હજારો રૂપિયાની સખાવતો કરનાર શ્રીમાન શેઠ મનુભાઈ જોશી; વ્યાપારી લાઘનમાં ગમે તેવા આંટીધુંટીવાળા ઠોરડા ઉઠેલનાર અને પોતાની ણાહોશી, પ્રભાવકતા અને તટસ્થતાથી યુવાનો અને વૃદ્ધોમાં માનીતા શેઠ છોટાલાલ ખેતશી; જાતે મુસલમાન હોવા છતાં વિચારમાં ઉદાર અને સ્વભાવમાં મળતાવડા કરાચીના માજી મેયર બાઈ હાતીમ અલવી; ઠાકપણુ જાહેર પ્રવૃત્તિમાં તન-મન-ધનથી પોતાનો સાથ આપવા તેમજ રહેનાર શેઠ હુરિદાસ લાવજી; કંગ્રેસ પ્રવૃત્તિમાં પોતાના સમયનો

અને શકિતનો ભોગ આપનાર ડાક્ટર કમીટીના સેક્રેટરી ડૉ. ત્રીપાઠીઃ
 મ્યુનિસીપાલિટીના ડેવલપ્મી ખાતામાં ડાયરેક્ટરનો હોદ્દો ભોગવતા,
 સિંધના ઇતિહાસ જૂગોળના રચયિતા શિક્ષાત્રેમી શ્રી. લાગૂ સાહેબ;
 પારસીઓનાં અનેક પરોપકારી ફંડોના સેક્રેટરી તરીકે સેવા કરતા, દરેક
 ધર્મના વિદ્વાનોને મળવામાં ઉત્સુક શ્રીયુત બાઇ પેશોતન વાણિયા;
 શિક્ષક તરીકેનું કામ કરી રહેલા હોવા છતાં પોતાના ગયતા સમયમાં
 જુદા જુદા ધર્મની જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓમાં રસ લેતા અને સાહિત્ય પ્રવૃ-
 ત્તિમાં મદદગાર રહેનાર તેમજ 'પ્રશુત્તવ પ્રચારક મંડળ'ના
 આત્મા સમા બાઇ નરીમાન ગોળવાળા, વયોવૃદ્ધ હોવા છતાં
 'પારસી સંસાર' જેવા અર્ધસાપ્તાહિક પત્રદ્વાગ પારસીઓ અને આમ
 જનતામાં નવચેતન ફેડનાર 'પારસી સંસાર'ના એડીટર શ્રીયુત
 ફીરોજશાહ દસ્તુર સાહેબ, 'સિંધસેનક'ના અધિપતિ બાઇ લક્ષ્મણ
 ભટ્ટ; 'હિતેન્દ્ર'ના અધિપતિ સિદ્ધહસ્ત લેખક શ્રી હુરિલાલ ઠાકર,
 'શા દા મંદિર'ના આત્મા-સમાન શ્રી મનમુખલાલ જોગનપુત્રા,
 શોટ્લેન્ડ નહિ જાયુવા છતાં, ગમે તેવાં વ્યાખ્યાનોનો અક્ષરે અક્ષર
 રિપોર્ટ સેવામાં સિદ્ધહસ્ત લેખક અને 'પારસી સંસાર'ના સજ્જ એડીટર
 બાઇ ઠાકરશી મેધજી ઠાકારી; ચુપ્તદાનેશ્વરી તરીકે પ્રસિદ્ધ પામેલા
 શાન્તિપ્રિય શેઠ ભુગવાનલાલ રણછોડદાસ; અર્ધી રાત્રે પણ બારણાં
 ખખડાવના ગમે તેવા ગરીબને ત્યાં પણ પહોંચી જવામાં અને ફોના કે
 દવાના પૈસાની જરા પણ દરકાર કર્યા સિવાય ગમે તેવાની સેવા કરવા
 માટે તૈયાર રહેનાર, અને જીવદયા પ્રચારની ધમશ ધરાવનાર ડૉ.
 ન્યાલયંદ રામજી દોશી; ગમે તેવા પરોપકારી કાર્યમાં જરા પણ આના-
 કાની સિવાય દિવની ખુશીથીજ દાન કરનાર, સાધુબક્ત શેઠ લાધામાઇ
 (વીરમ લધાવાળા), આસનો અને પ્રાણાયામની શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી
 જુદી જુદી કસરતો વડે અસાધ્ય રોગો મટાડવાની અસાધારણ
 કુશળતા ધરાવનાર અને 'દિગ્ગ્વિજિજ્ઞ કલયર' તરીકે

પ્રસિદ્ધ ભાષ્ય ભૂપતરાય મો. દવે, આખા હિંદુસ્તાનમાં 'ટેનીસ ચેમ્પીયન' તરીકે પ્રસિદ્ધ અને સોંકડો કપ તથા ધનામો મેળવનાર બહેન મેહરબહેન દુળાસ, આર્યસમાજમાં ખૂબ પ્રસિદ્ધ અને ઉદારચરિત પં. લોકનાથ; દેશ અને જીવદયાની સેવામાં સારો ભોગ આપનાર પ્રો. તારાચંદ્ર ગજરા વિગેરે એવી એવી સંખ્યામાં વિભૂતિઓ કરાચીના આગણે છે કે જેઓની કાર્યદક્ષતાથી, જેઓની સેનાથી, જેઓની ઉદારતાથી અને જેઓની હયાતિથી કરાચી શોભી રહ્યું છે, અને જેમના વિશિષ્ટ ગુણો માટે કોઇને પણ માન હિતપન્ન થયા વિના નથી રહેતું. આવા મહાનુભાવોમાં ડૉ. વિશ્વનાથ પાટીલ (દાદા), આખની અસાધારણ કુશળતા ધરાવનાર ડૉ. અક્ષેપરિયા, આયુર્વેદના અસાધારણ વિદ્વાન્ વૈદ્યગજ નવલશંકરભાઈ અને મ્યુનિસીપાલિટી તેમજ ધારાસભાના મેમ્બર ડૉ. પોપટલાલ, હોમીઓપેથીક ડૉ. થારાની; વયોવૃદ્ધ અને વસનામી વૈદ્યરાજ સુખરમાદાસ વિગેરેનો પણ મમાવેશ થાય છે.

—: ૧૮ :—

જૈનોનું સ્થાન

હિંદુસ્તાનના મુખ્ય મુખ્ય શહેરોની અપેક્ષાએ જેમ કરાચીનું ઉચ્ચ સ્થાન છે, તેમ હિંદુસ્તાનના મુખ્ય મુખ્ય જૈનસંઘોમાં કુમ્હારીના જૈનસંઘનું પણ એક સ્થાન ગણી શકાય. ખીલ શહેરોની માફક અહિં પણ જુદા જુદા પ્રાન્તો અને દેશોમાંથી આવી વસેલા જૈનોની લગભગ ૩૫૦૦ માણસોની વસ્તી છે; જેમાં ગુજરાતી, કાઠિયાવાડી, કચ્છી અને મારવાડી—એમ દેશોના નામે ઓળખાતા ચાર વર્ગોનો સમાવેશ થાય છે.

એ વાત એક પ્રકરણમાં કહેવામાં આવી છે કે કરાચીમાં ગુજરાતીઓનું આગમન લગભગ સવાસો વર્ષથી થયેલું છે. ત્યારે જૈનો કયારે આવ્યા, એ પણ જાણવું જરૂરી છે.

જૈનોની વસ્તી હતી, સેંકડો મંદિરો હતા અને જૈનધર્મની પૂરી જાહોજસાવી હતી, એ વાત બતાવવામાં આવી છે. કહેવાય છે કે એક વખતે નગરહકૂમાં પણ જૈનોની જહુ મોટી વસ્તી હતી. અત્યારે ત્યાં એક પણ ઘર જૈનનું નથી, પણ 'ભાવડાનો વાસ' નામનો મહોલો છે, કે જે 'ભાવડા' 'જૈનો' જ કહેવામાં આવતા હતા. અત્યારે પણ પંજાબમાં જૈનોને 'ભાવડા' જ કહે છે. હાલમાં જૈનોની વસ્તી છે, તે લગભગ ત્રણસો વર્ષથી જેસલમેર, પાલી મિરેથી આવી વસેલા છે. ઉમરકોટમાં પણ જૈનો હતા. અત્યારે ત્યાં દસ જાર ઘર છે.

અમારો ઉદ્દેશ અહિં કરાચી સબંધી છે. કરાચીમાં જૈનો ક્યારે આવ્યાં ? એ જાણવું જરૂરનું છે.

જહુ તપાસની અંતે માલૂમ પડે છે કે જૈનોનું આગમન કરાચીમાં જ્યારથી અંગ્રેજો આવ્યા ત્યારથી થયું છે. કહેવાય છે કે પાટણના શેઠ દીલાચંદ માવાળા સૌથી પહેલાં અંગ્રેજોની સાથે આવ્યા હતા. આ સમય છે લગભગ ઈ. સ. ૧૮૪૦ નો. (વિ. સં. ૧૮૬૬) જેને આજે સો વર્ષ થાય છે.

તે પછી ઇ. સ. ૧૮૫૧ એટલે વિ. સં. ૧૯૦૭ની લગભગમાં ખેતાવાળા કચ્છી બાઇઓ અને સાયત્રાથી કાળા ગસા, બાવા અમરચંદ, શેઠ પાનાચંદ માવજી, અમદાવાદના શેઠ જમનાદાસ મુલતાની અને ઉવારસદના શેઠ ઉમેદચંદ મોતીચંદ વિગેરે આવ્યા. આજ અરસામાં મારવાડના પાલી ગામથી શેઠ નવલમલજી શુભાનમલજી વિગેરે મારવાડીઓની પણ આવક શરૂ થઈ. આવીજ રીતે સ્થાનકવાસી શેઠ ઉમરનીમજી, ત્રિકમ કાળુ અને કચ્છીઓમાં પ્રાગજી પાનાચંદ વિગેરે પણ આવેલા. કહેવાય છે કે આ જઘા કુશળ તાહસિક વ્યાપારીઓ હતા. આમાં અમદાવાદના શેઠ ત્રેમાબાઈ હેમાબાઈનું નામ પણ ઉમેગય છે.

એમ પણ કહેવાય છે કે અમદાવાદના આ નગરશેઠો દમરો વાર લગીનનો પ્લોટ કચ્છીની ભૂમિમાં દસ્તી ધરાવે છે અને તેને મેળવવા માટે તેમના તગ્ધથી પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે.

ઉપરના શૃદ્ધરથો પૈકી ખેતાવાળા કચ્છીમાણઓના કુટુંબમાં થીયુત ખુશાબમાઈ વસ્તાચંદ અને તેમના માઈ શેઠ ગાંધીમાઈ તેજપાળ વિગેરે અત્યારે મૌનુદ છે. કાળા ગવાના કુટુંબમાં શેઠ ખેનસીમાઈ, શેઠ ભૂદરજીમાઈ, માઈ અલુર્જી અને માઈ શાંતિલાલ મૌનુદ છે. બાવા અમરચંદમા કોઈ હયાત છે કે નહિ તે જણાયું નથી. શેઠ પાનાચંદ માવજીમા શેઠ ખીમચંદ ને. પાનાચંદ છે. માગ્વાડી શૃદ્ધરથોમાં શેઠ નવમલજીના કુટુંબમાં ભગવાનદાસના પુત્ર શેઠ હાકમચંદજી હાલ હાલામાં રહે છે. શેઠ હમઝ નીમજીના કુટુંબમાં શિવલાલમાઈ હયાત છે, અને ત્રિકમ કાણુના કુટુંબમાં ધનજીમાઈના પુત્ર માઈ માણેકલાલ છે.

પાંજરાપોળ.

કહેવાય છે કે—ગુજરાતી લોકો પહેલાં સોલ્જર બન્યામાં રહેતા. શેઠ કાળા ગસાવાળા અને માગ્વાડી લોકો મદરમાં રહેતા; જ્યારે કચ્છી માણઓ રણછોડલાઈનમાં રહેતા. એક હકિકત એ પણ મળે છે કે બંદર-રોડ ઉપર હાઈદરકુવ સદામે, મદરમાં રહેતા શેઠ બાવા અમરચંદ, શેઠ કાળા ગવા અને શેઠ જમનાદામના સ્તુત્ય પ્રયાસથી પાંજરાપોળ સ્થાપન થઈ હતી. આ પાંજરાપોળનો નિર્માદ માત્ર સોલ્જર બન્યા અને મદરમાં રહેતા વ્યાપારીઓ દાગ થતો હતો. કેટલાક વર્ષો પછી શેઠ કાળા ગવાએ આ પાંજરાપોળ શેઠ આરકચ્છ જેંગાર, શેઠ માણેકચંદ પીતામ્બર અને શેઠ રામદાસ મોરાજીને સુપ્રત કરી. આ વખતે પાંજરાપોળ સારી પ્રગતિમાં આવી હતી.

આવીજ રીતે ' સ્વારી ક્વાટર'માં નદીવાળી પાંજરાપોળ સ્થાપવામાં પણ વૈષ્ણવોની સાથે જૈનોનો મુખ્ય હાથ હતો.

આ હકિકત પ્રમાણે તો કરાચીની પ્રસિદ્ધ પાંજરાપોળની સ્થાપનાનું ત્રેયઃ તે વખતના જૈનોના જ કાળે જાય છે.

જનોનો વધુ કાળો

ખીજ કેટલીક હકિકત મેળવતાં એમ પણ જણાય છે કે કરાચીની પાંજરાપોળજ નદિ, પગ્ન કરાચીની અત્યારની પ્રગતિમાં જૂના વખતના જૈનોનો કાળો ખાસ કરીને તોષના લાયક છે. અત્યાગ્નું સ્ત્રીમધુ કે જે સિંધમદેસા પાસે લોરેન્સ રોડ ઉપર આવેલું છે, તે વસાવનાર પણ એક જૈન ગૃહસ્થ સ્ત્રીમસિંહ માલગી હતા, કે જેઓ જિનના મોટા વ્યાપારી હતા. આવીજ રીતે કરાચીની ભવ્ય હમારતો છમ્પીરીયવ બેંક, લોન્ડ્રાક્સ બેંક, રાલી બ્રધર્મ, ચેમ્બર્સ ઓફ કોમર્સ વિગેરે બિઝ્નેસ કોન્ડ્રાક્ટથી બાંધનાર પણ જૈનગૃહસ્થ રોડ કાળા મલા હતા. આમ એક અથવા ખીજ રીતે કરાચીની અત્યારની પ્રગતિમાં જૈનોનો મોટો કાળો છે-હાથ છે, એમ જૂના વખતના જૈનોના કથનથી અને ખીજ કેટલાકોના કથનથી માલૂમ પડે છે.

મ દિર-ઉપાશ્રય

તે વખતના ગૃહસ્થો પૈકી રોડ સીલાચંદ યાવાળા, રોડ ઉમેદમલજ, ન્યાલચંદભાઈ, આરકરજી બેંગાર, પદમાજી વેલાજી, મોકમચંદ વલ્લભદાસ અને નવલમલજી ગુમાનમલજી વિગેરે ગૃહસ્થોએ મળીને સોલ્જર બજારમાં એક મકાન લઈ ઇ. સ. ૧૮૫૫માં (વિ. સં. ૧૯૧૧) ધાતુની મૂર્તિ રાખીને ઘરદેરાસર ક્યું. તે ધાતુની મૂર્તિ ચોરાઈ ગયા પછી હાલથી ચાર

પાપાણની મૂર્તિઓ લાવીને [વરાજમાન કરી. તે પછી કંઈક વસ્તી વધતાં એટલે સં. ૧૯૪૫ માં રણછોડવાઇનમાં જમીન લઈને મંદિરનો પાયો નાખ્યો. મંદિરનું કામ પૂરું થયા પછી પણ કેટલાક કાગળોથી સાત-આઠ વર્ષ સુધી પ્રતિષ્ઠા ન થઈ શકી. તે વખતે તેનો વહિવટ ગેઠ આસ્ત્રરણ ખેંગાર અને ગુજરાતી પેઢીઓ દ્વારા થતો હતો. વિ. સં. ૧૯૫૮માં તે મૂર્તિઓને સોલ્જર ખમરમાથી નવા મંદિરમાં લાવી પરોણા દાખલ રાખી અને સં. ૧૯૬૧ના મહા સુદિ ૫ ના દિવસે આ નવા મંદિરમાં ચાર મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. પ્રતિષ્ઠાના ખર્ચમાં ગેઠ કાળા ગલા, ભગવાન-દાસજી નવલમલજી, ખેનાવાળા ને શેઠ કાનજી પોપટનો મુખ્ય દિસો હતો. મંદિરની બાજુમાં જ એક ન્હાનો ઉપાશ્રય પણ આ વખતે કરવામાં આવ્યો. આનું સંપૂર્ણ કામ ખેતાવાળા શેઠ વસ્તાભાઈ પંચાણે સંભાળ્યું હતું.

આ વખતે કરાચીમાં મૂર્તિપૂજક જૈનોનાં લગભગ બસો માણસો હતા. મંદિરની પ્રતિષ્ઠા એવી કામ સારી ધડીમાં થઈ છે કે તે પછી જૈનોની વસ્તી દિવસે દિવસે વધતીજ રહી, પૈસે ટકે પણ સુખી થતા ગયા અને સંગઠન પણ થતું ગયું.

મંદિરની શરુઆતથી જ શેઠ વસ્તાભાઈ પંચાણની આગેવાની નીચે સંધનો વહિવટ ચાલતો હતો. સંધના આ વહિવટમાં શેઠ કાળા ગલા અને મારવાડી ગૃહસ્થ ભગવાનદાસ પણ સાથે હતા.

સંગઠન

તે વખતે મૂર્તિપૂજક મંથમાં ગુજરાતી, કચ્છી, મારવાડી-આ ત્રણનો સમાવેશ થતો; એટલે કે સ્વામી-વાસસ્થ આદિ સંધના જમણમાં આ ત્રણ સાથે જમતા; જ્યારે ઝાલાવાડી અને હાલાઈ બાઈઓ, કે જેઓ

મંદિરમાર્ગી હતા, તેઓ સ્વામીવાત્સલ્ય આદિમાં સ્થાનકવાસી બાઇઓની સાથે જમતા. પોતે મંદિરમાર્ગી એટલે જમવા સિવાયનું પૂજપાઠ— પ્રતિક્રમણ વિગેરે બધું ગુજરાતી, કચ્છી, મારવાડીઓની સાથે કરતા. ધીરે ધીરે મંદિરમાર્ગીઓની સંખ્યા વધતી ગઈ, રણછોડલાલનમાં બહોળા સમુદાય થયો, એટલે ગુજરાતી, કચ્છી, મારવાડી અને કાઠિયાવાડી, કે જેમાં હાલાખ, ઝાલાવાડી અને ઘોઘારીનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેઓનું પણ સંગઠન થયું, કે જે સંગઠન અત્યાર સુધી બરાબર આપ્યું આવ્યું છે.

પ્રાન્તાભિમાન.

કરાચીની વર્તમાન જૈનોની સ્થિતિનો વિચાર કરીએ તો અત્યારે કાઠિયાવાડી બાઇઓની વસ્તી વધારે છે. તેઓની અપેક્ષાએ કચ્છી, મારવાડી અને ગુજરાતીઓની સંખ્યા ઘણી ઓછી છે. પૈસે દેકે પણ કાઠિયાવાડી બાઇઓ સારા સુખી છે, એટલે થોડી સંખ્યા ધરાવનારા કચ્છી, મારવાડી અને ગુજરાતી બાઇઓ કાઠિયાવાડી બાઇઓની સાથે ભળીને રહે છે. આ કહેવાનો હેતુ એ છે કે કાઠિયાવાડી જૈનોની જે બહોળા વસ્તી છે, તેઓ પોત પોતાને કાઠિયાવાડી તરીકે નહિ ઓળખાવતાં 'હાલાખ' અને 'ઝાલાવાડી' તરીકે ઓળખાવવાનું વધારે પસંદ કરે છે. એટલે દેશથી ઓળખાવવાના બદલે 'પ્રાન્ત'થી તેઓ વધારે ઓળખાવે છે, એટલુંજ નહિ પરન્તુ જાણે જુદી જુદી કોમોનાજ પોતે ન હોય એવી અસર તેઓના દિલ ઉપર થઈ ગઈ છે; એટલે કચ્છી, ગુજરાતી, અને મારવાડી બાઇઓ કે જેઓની સંખ્યા અલ્પ છે, તેઓ પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે હાલાખ કે ઝાલાવાડીની સાથે ભળી જાય છે, બદલે 'ઘોઘારી' કે જેઓ કાઠિયાવાડીજ છે, તેઓની સંખ્યા પણ ઓછી હોવાના કારણે તેઓ પણ લઘુકોમની માફક સૌથી ભળીને રહે છે. કહેવાની મતલબ કે કરાચીના જૈનોમાં 'હાલાખ' અને 'ઝાલાવાડી'ની સંખ્યા વધારે અને

પેસે ટકે મુખી એટલે તેઓની પ્રગળતા વધારે છે, એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે. છતાં તેઓ બન્ને જુદી ક્ષેત્ર કે જુદા દેશ વાસીઓની માફક હરિશ્ચરના અથવા વૈભવરચના રંગથી રંગાયેલા રહે છે.

હાલાંખ અને ઝાલાવાડી બાઇઓએ જાતીય જમણો તેમજ મરણ બાદિ પ્રસંગોએ સ્નાનવિધિ, વિગેરે કરવાને માટે તેમજ લગ્નાદિ પ્રસંગોને માટે પોતાની વાડીઓ (ધર્મશાળાઓ) બનાવી છે. વાડીઓ બન્ને ભેગીજ હતી, છતાં વચમાં એક દિવાલ ઉભી કરીને 'હાલાંખ' અને 'ઝાલાવાડી' તરીકેની જુદાઇનું પ્રમાણ પૂરું પાડ્યું છે.

ગુજરાતીઓ

ખાસ ગુજરાતી બાઇઓની વસ્તી જોનોમાં બહુ ઓછી દેખાય છે. તેમાં શેઠ ચુનીલાલ જૂનાબાઇ મુખ્ય છે. તેઓ ધર્મપ્રેમી છે, દિક્ષતા ભદ્રિક છે ને ઉદાર છે. તેઓ મંદિરમાર્ગી છે, સંઘનાં બધાં કાર્યોમાં આગેવાનીભર્યો ભાગ લે છે, મેનેજિંગ કમીટીના પણ મેમ્બર છે : અમારી મંડળીને નિંધમાં લાવવામાં તેમની પ્રેરણા ખાસ હોવાનું કહેવાય છે. અને તેઓ ઉદયપુર, કરાચીના ડેપુ-ટેશનમાં પણ આબ્યા હતા. આ સિવાય બાઇ રતિલાલ ચક્ષાવાલા છે, તેઓના પિતા ડાહ્યાબાઇ મુવતાની બહુ પ્રસિદ્ધ અને મોટા વ્યાપારી હતા. આ વિગેરે થોડાકજ ગુજરાતી છે. માટલુવાળા સંઘથી નગીનદાસ કર્મચંદની પેઠી પણ છે.

ધાર્મિક ફિરકા.

ધાર્મિક દષ્ટિએ વિચારીએ તો કરાચીમાં મુખ્ય બે સંપ્રદાય દેખાય છે: મંદિરમાર્ગી અને સ્થાનકવાસી. મારવાડના બહુોતરા તરફથી

આવેલા કોઇ કોઇ 'તેરાપંથી' પણ દેખાય છે. સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગીના જે ભેદો છે, તે કાઠિયાવાડી અને કુચ્છી બન્નેમાં જ છે. કેટલાક ભાવસાર બાઇઓ સ્થાનકવાસી અને કોઇ મંદિરમાર્ગી છે, પરંતુ તેઓ જો તો ધણુ કરીને કાઠિયાવાડીજ.

આ બન્ને દિગ્ગજોમાં પોતપોતાના ઉપાગ્રયો છે અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ જે જે ઉપયુક્ત સાધનો જોઇએ, તે તે કરી લીધાં છે. સૌ પોત-પોતાના સ્થાનોમાં ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે. ખુશી થવા જેવું એ છે કે સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગીમાં ખીજાં શહેરો કે ગામો જેવા અહિં કુસંપ કે વેર નથી, બધેકે સંપ સારો છે. સાધુઓ હોય તો એક ખીજાને ત્યાં વ્યાખ્યાન આદિમાં જવા આવવામાં, તેમજ મહાવીર જયન્તી કે એવા ધાર્મિક ઉત્સવો સાથે મળીને કરવામાં જરા પણ સંકોચ નથી ગણતા. કેટલાક સ્થાનકવાસી બાઇઓ બહેનો તો નિયમિત મંદિરમાં દર્શન પણ કરે છે.

આર્થિક સ્થિતિ

આર્થિક સ્થિતિનો વિચાર કરતા અહિંના જૈનો મમય અને, સ્થાનના પ્રમાણુમાં કીક ગણી સકાય. મંદિરમાર્ગી કરતાં સ્થાનકવાસી સંધમાં શ્રીમન્તો વધારે કહેવાય છે. તેમજ ઝાલાવાડી કરતાં હાલાક બાઇઓમાં શ્રીમન્તો વધારે કહેવાય છે. કુચ્છી બાઇઓમાં પણ કેટલાકે શ્રીમન્તો સારા છે. છતાં બહારની દુનિયા કરાચીના જૈનો માટે જે કલ્પના કરી શકે છે, એવી 'શ્રીમન્તાઇ' તો અહિં નથી જોવાતી.

કરાચીના જૈનોનો મોટો ભાગ નોકરી કે મધ્યમ પ્રકારની વ્યાપારી પદ્ધતિથી પોતાનું યુજગન ચલાવનારો છે. દ્રવ્યની બહુલતાથી અત્યારના જમાનામાં જેમને 'શ્રીમન્ત' કહી સકાય એવાઓની સંખ્યા ઓછી

છે, અને તેમાં ચે જેમને 'ગર્ભ-શ્રીમન્ત' કહીએ અથવા જેની 'શ્રીમન્તાષ્ટ' જુના વખતથી ચાલી આતી હોય, એવો શ્રીમન્ત તો મુશ્કેલીથી શોધ્યો જડે.

ખામીઓ

આજે કરાચીમાં લગભગ સાડાત્રણથી ચાર હજાર જેનોની વસ્તી હોવા છતાં, અને દમ લાખ, બે લાખ કે એક એક લાખ જેટલી લક્ષ્મી ધરાવનારા 'લક્ષ્મીનંદનો' હોવા છતાં પ્રાયઃ કોઇ પણ સામાજિક કે ધાર્મિક સ્થાપી મહોદુનં કાર્ય કોઈ એક જુદસથે પોતાના તરફથી કયું હોય, એવું પ્રાયઃ જણાવું નથી. બધે સમસ્ત સમાજે મળીને કયું હોય, એવું પણ નથી. કરાચીના જેનોમાં નથી કોઇ સેનીટરીયમ કે ન્યાં કોઇ રોગી કુટુંબ તપીયત સુધા વા માટે સ્ત્રી શહે; નથી કોઇ ભોજનશાળા કે ન્યાં અકસ્માત રોગનથી ઉતરતો કોઇ જેન બે-ચાર આના આપી શુદ્ધ ભોજન મેળવી શહે; નથી કોઇ જૈનધર્મશાળા કે ન્યાં રેલથી ઉતરતાંજ 'આ અમારી ધર્મશાળા છે' એમ સમજી પોતાનો ખીસ્તરો અને ટુંક મૂકી શહે; નથી કોઇ સરતા બાડાની ચાલી કે ન્યાં પચ્ચીસ-ત્રીસ રૂપિયાના પગારમાં પોતાના પાંચ સાત માણસના કુટુંબને નભાવવા માટે આકુળબાકુળ ધનારો જુદસથ થોડા ખર્ચે પોતાના કુટુંબ સાથે વાસો કરી શહે; નથી કોઇ સ્વતંત્ર દવાખાનું કે ન્યાં કોઇ ગરીબ વિધવા બહેન પોતાના બહાલા એકના એક બચ્ચાની ખિમારી વખતે જઇને દવા લઇ શહે; નથી કોઇ કોઓપરેટીવ હાઉસીંગ સોસાયટી અથવા કેડીટ સોસાયટી કે જે દ્વારા સાધારણ સ્થિતિના જેનો રાહતપૂર્વક પોતાનો નિર્વાહ ચલાવી શહે; નથી કોઇ સ્વતંત્ર હોમસ્કૂલ કે પ્રાથમિક સ્કૂલ પણ, કે ન્યાં જેનો સ્વતંત્ર રીતે પોતાનાં બાળકોને વ્યાવહારિક જ્ઞાનની સાથે 'ધાર્મિક' જ્ઞાન પણ આપી શહે. આટલા આટલા 'શ્રીમન્તો' હોવા છતાં

કરાચીના જૈન સમાજમાં સમાજોપયોગી એક પણ માધન નથી દેખાતું. કરાચીમાં વખતી લગભગ બધી જે કોમોમાં થોડે ઘણે અંશે પણ ઉપ-યુક્ત માધનો છે. લોકદાણા, ભાટીયા અને પાર્સી વિગેરે કેટલીક કોમોએ તો કોમના હિતનાં અનેક સાધનો ઉભા કરેલાં છે. જૈન સમાજમાં આ વસ્તુઓની બહુ જ ખામી છે. એ ખામીઓ શુ સૂચવે છે ? એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર છે. અહિં એવા પણ લક્ષ્મીનંદનો છે, કે ‘જેમની લક્ષ્મીનું પાછળ શું થશે ?’ એની ચિન્તા એમના મિત્રો કરે છે, પરંતુ ઉપરની બાળતો સખન્ધી ચિન્તા કે આશ્ચર્ય કરવા જવું કંઈ જ નથી. લોકસ્વ-ભાવનો, મનુષ્યપ્રકૃતિનો, માનસશાસ્ત્રનો અને કર્મશીતોસોશીનો જેમણે અભ્યાસ કર્યો છે, એમને કંઈ પણ આશ્ચર્ય કરવા જેવું નથી લાગતું. કર્મના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે અંતરાય કર્મનો પડદો ચિરાયા વિના દાન દઈ શકાતું નથી. શક્તિ અગાધ હોવા છતાં ભોગાન્તરાયનો નાશ થવા વિના એ શક્તિ ભોગનાતી નથી. અને એજ કારણ છે કે આજે કરાચીનો જૈન પાઠશાળા કેટલાક પુરુષને યાદ કરે છે કે જેમની ઉદારતા, મતત પરિશ્રમ, અને ધર્મની સાચી લાગણીના કારણે આજે સિંધ જેવા મુલકમાં આટલા ધર્મના સ્થાનો અને કંઈક જાહોજલાલી દેખાય છે.

આજે પણ કોઈ કોઈ મહાનુભાવ ગુપ્ત રીતે અથવા પ્રકટપણે લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી જાણતા હશે કરી જાણે છે. એમનાં વખાણુ અને એમના કાયોની અનુમોદના જરૂર થાય છે.

કહેવાની મતલબ કે ત્યાંસુધી અંતરાય કર્મ વૃદ્ધતો નથી, ત્યાંસુધી દાન દેવાની વૃત્તિ જાગ્રત થતી નથી. પછી ભલે ગમે તેટલી લક્ષ્મી હોય તેથી જે શું ?

એક વધુ ખામી.

અહિંના સમસ્ત જૈનસમાજમાં એક મોટી ખામી વખતો વખત

અમારી નજર સદાએ તરી આવે છે. અને તે છે ઠાઠ પ્રભાવશાળી નેતાની. મંદિરમાર્ગી અને સ્થાનકવાસી બન્ને કેમોમાં એવો ઠાઠ ભુઝર્ગ પ્રભાવશાળી નેતા નથી દેખાતો કે જ્યારે જ્યારે ઠાઠ આંટીધુટીનો પ્રશ્ન ઉભો થાય, જ્યારે જ્યારે કંઈક ધાર્મિક કે સામાજિક મતભેદનું કાર્ય આવી પડે, ત્યારે ત્યારે તે વચમાં આવી ચોગ્ય માર્ગ કાઢી શકે, જે આવે. ઠાઠ પ્રભાવશાળી નેતા હોત તો સ્થાનકવાસી ભાઈઓમાં જે નજીવા કારણે કુસંપ પેઠા છે, તે કદિ રહેત નહિ. અથવા કરાચી જેવા શહેરમાં અનેક લક્ષ્યાધિપતિઓ હોવા છતાં અત્યારના સમય પ્રમાણેનાં મમાળેપયોગી જે જે સાધનોની ખામીઓ ઉપર બતાવવામાં આવી છે, તેમાંની ઠાઠ ઠાઠ ખામીની પૂર્તિ તો અત્યાર સુધીમાં ક્યારની ચે થઈ ગઈ હત. મારી અદ્ય મતિ પ્રમાણે જે કે એવા એક જે પ્રભાવશાળી પુરુષો છે—જેવાય છે, કે તેઓ શહેરની બીજી જનતામાં પણ સારો પ્રભાવ નાખે છે, પરંતુ તેઓ કા તો ઘણે ભાગે બહાર રહે છે અથવા કંઈપણ કારણે તેઓ જનસમાજમાં પોતાની પ્રભાવકતાનો ઉપયોગ ઓછો કરે છે.

બેશક. બન્ને સંધાના વહિવટો આજકાલની પદ્ધતિ પ્રમાણે કમીટીઓના બંધારણથી ચાલે છે; પરંતુ કમીટી એટલે કમિટિ, અને તેમાં પણ વાણિયાશાહી કમીટી. કમીટીઓનાં બંધારણો હોવા છતાં ગૂંચવાએહું ઠાઠકું ઉકેલનાર અથવા કિચ્ચડમાં ખૂંચી ગએલું ગાડું બહાર કાઢનાર ઠાઠ પ્રભાવશાળી પુરુષ તો હોવાજ નેમ્મએ. હુના સમયમાં હુદાં હુદાં ગામેમાં સંધાની જે વ્યવસ્થાઓ ચાલતી હતી, તેમાં આ વસ્તુની પ્રધાનતા હતી; પરંતુ આજના સ્વછંદતાના જમાનામાં આવે નેતા—પ્રભાવશાળી પુરુષ હોઈને ચે કરે શું ? આજે ઠાણે કેનું માનવા તૈયાર છે ? એ પણ એક વસ્તુ તો છેજ. આ બધું ચે છતાં કરાચીના સમસ્ત જન-સમાજનું કાર્ય—બન્ને દિગ્ગાના જૈનોનું કાર્ય દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ પ્રમાણે ઠીક ઠીક ચાલી રહ્યું છે, એમ કહી શકાય અને જ્યારે જ્યારે જે

કંઈ કાર્ય ઉપરિચિત થાય છે, એને ગમે તે રીતે પાર પાડી, જેમ મારું દેખાય, એમ કરવાની કોશિશ કરે છે.

જાહેર જીવન

કરાચીમાં લગભગ માડાનજી હજાર જૈનોની વસતી છે, એ વાત પહેલાં કહેવામાં આવી છે; પરન્તુ તેમાં કરાચીના જાહેર જીવનમાં આગળ પડતો ભાગ સેનારાઓની સંખ્યા આંખોના વેઢે ગણી શકાય, તેટલી પણ નથી દેખાતી. ધારાસભાની વાત તો દૂર રહી, રાજદ્વારી ક્ષેત્રમાં કોઈ પણ જૈન ઝગઝગતો હોય એવું નથી દેખાતું. બેચક, અદિની મ્યુનીસીપાલિટીમાં બાઈ ખીમચંદ ગાલેકચંદ શાહ, મ્યુનીસીપાલિટીના કોર્પોરેટર તરીકે આજ કેટલાંક વર્ષોથી છે, અને તેના લીધે તેમની લાગવગ પણ મારી છે.

ગાંધીય પ્રવૃત્તિમાં ખાદી માત્ર પહેરીને રાષ્ટ્રપ્રેમ બતાવનારાઓની સંખ્યા જરૂર કંઈક દેખાય છે, પણ કોંગ્રેસની પ્રવૃત્તિમાં સક્રિય ભાગ સેનાગઓ કોણ કોણ છે ? એ જાણી શકાતું નથી. હા, સેક લાલચંદ પાનાચંદનાં ધર્મપત્ની માણેક બહેન કોંગ્રેસ પ્રવૃત્તિમાં સારો ભાગ લે છે, એ મંત્રીય આપનાઈ છે. તેઓ સત્યાગ્રહની લડતમાં જેલ પણ જઈ આઠ્યા છે. વયોજવા હોના છતાં કાર્ય કરવામાં ખૂબ ખડતલ છે.

આગેવાનો

કરાચીના જૈનોનો મોટો ભાગ, લગભગ ત્રણ યે કહીએ તો ચાને, વ્યાપારી છે અને તેથી કરાચીની વ્યાપારી આવજમાં કેટલાક ગૃહસ્થો જરૂર પ્રમિદ છે. અદિની બેઠા અને એવાં ખાતાંઓમાં ડાયરેક્ટરો પણ જૈનો છે. કેટલાક શિક્ષિતો જોડા અને બીજા ઓશીસોમાં નોકરીઓ પણ કરે છે.

બન્ને સમ્રાટોમાં જે જે મહાનુભાવ આગેવાનો છે, તેઓમાં શેઠ છોટાલાલ ખેતસી, શેઠ જયન્તીલાલ રવજી ઝવેરચંદ, શેઠ મોહનલાલ કાલીદાસ માળીયાવાળા, શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદ, શેઠ ભગવાનલાલ રણછોડદાસ, શેઠ શિવલાલભાઈ ભાઈચંદ, શેઠ માણેકચંદ નાનજી ગાંધી, શેઠ શંભુલાલભાઈ, શેઠ વેલજીભાઈ, શેઠ વેલજી પૂંજ, શેઠ મોહનલાલ વાઘજી, શેઠ વાઘજી ગુલાબચંદ, શેઠ મોહનલાલ શાપુરવાળા, શેઠ શાન્તિલાલ છોટાભાવની કંપનીવાળા શેઠ મૂલજીભાઈ, શેઠ ભાઈચંદ ભાણજી, શેઠ મગનલાલ ધરમશી, શ્રીયુત મણિલાલ લહેગભાઈ મહેતા, ભાઈ ખીમચંદ માણેકચંદ સાદ, શેઠ ગાંધીજીભાઈ તેજપાળ, શેઠ સુનીલાલ ભૂલાભાઈ, ભાઈ સોમચંદ નેણશી, ભાઈ ખીમચંદ વોગ અને ડૉ. ન્યાયચંદ ગમજી દોશી વિગેરે કેટલાક આગેવાનો છે કે જેઓ વ્યાપારી આવાસમાં જેમ પ્રસિદ્ધ છે, તેમ ઓછે વસ્તે અંગે શ્રીમંત અને કાર્યકર્તા હોઈ, પોતપોતાના સમ્રાટમાં જ્યારે જ્યારે દેવ, ગુરુ, ધર્મની ભક્તિનાં કાર્યો આવી પડે છે, ત્યારે યથાશક્તિ-યથાસમય તન, મન, ધનથી તે કાર્યોને પાર પાડવા બનતી ઠેસિસ કરે છે.

સેવાભાવી ધુવડો

આવીજ રીતે અહિંના જેઓમાં (બન્ને સમ્રાટમાં) કેટલાક સેવાભાવી ધુવડો પણ છે કે જેઓ ધાર્મિક ઉત્સવો, સામાજિક કાર્યો અથવા જીવદયા કે ગુરુભક્તિ આદિ સેવાનાં કાર્યોમાં ખૂબ ઉત્સાહથી ભાગ લે છે. તેઓમાં ભાઈ ફુલચંદ વર્ધમાન વાસણવાળા, મણિલાલ કાલીદાસ, સુનીલાલ ચણ્ડુજી, શ્રીયુત માવજીભાઈ, ભાઈ તલકશી દવાવાળા, ભાઈ ભાગચંદ ખેતસી, વીક્રમચંદ તુલસીદાસ, ભાઈલાલ રામચંદ, ખુશાલચંદ વસ્તાભાઈ, ખીમચંદ વોરા, પોપટલાલ પ્રાણજીવનદાસ, મહાવીર વિદ્યાલપના પ્રીન્સીપાલ મારતર મોતીચંદભાઈ, નરભેરામ નેમચંદ,

ન્યાયચંદ કુવાડિયા, જટાથંકર પોપટલાલ, મણિલાલ ગુલાબચંદ, મણિલાલ વાઘજી, મણિલાલ બાવીસી, ઠાકરસીમાઈ કોઠારી, પાનાચંદ ટોળીયા, ખેતશી શાહ, ચતુર્જી વેલશી, સુરચંદ ખુસાનચંદ, વાડીલાલ છગનલાલ ગાંધી, કુલચંદ દલાલ (ન્યોતિધી), શેઠ ખેંગારભાઈ, ભારતર મધાલાલ, જગજીવનદાસ કોઠારી અને બાઈ હંસરાજ તેજપાલ વિગેરે અનેક બાઈઓ છે કે, જેઓ, જેમ તન, મનથી દરેક કાર્યમાં પોતાની સેવા અર્પે છે તેમ, પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ધનથી પણ લાભ ઉઠાવે છે.

બહેનોની પ્રવૃત્તિ

કરાચીની બહેનોમાં, જેમ બધે દેખાય છે તેમ, પુરુષો કરતાં, ધાર્મિક ક્રિયાકાંડ અને તપસ્યા આદિ તરફ અભિરુચી અને પ્રવૃત્તિ વધારે દેખાય છે. અહિં જૈન બહેનોમાં ખેસી ગએલી કુરૂઠિઓ અને ખોટા વહેમોને દૂર કરાવનાર બહેનોની કોઈ બંધનસ્થિત સ્ત્રી કે મંડળ નથી. બહેન સમજીબહેન છોટાલાલ ખેતશી તેમજ બહેન માણેકબહેન લાલચંદ પાનાચંદ જેવી કેટલીક બહેનો સ્ત્રીસમાજના સુધાર માટે સાવજનિક પ્રવૃત્તિ સારી કરે છે; પરંતુ જૈન બહેનોના સુધાર માટે પણ કોઈ એવા મંડળની જરૂર છે.

બહેન સમજીબહેન, શેઠ ભગવાનલાલભાઈનાં માતાજી મણીયા, બહેન માણેકબહેન, શેઠ રમજી ઝવેરચંદનાં ધર્મપત્ની વાલીબહેન અને એવી અનેક વયોવૃદ્ધા સમજી અને ધર્મપ્રેમી બહેનો કે જેઓ મળીને કંઈક કરે તો જરૂર લાભ થાય.

બંને સંપ્રદાયોમાં ધાર્મિક પાઠશાળાઓ હોઈ, ઘણી બહેનો ધર્મનો અભ્યાસ સારો કરે છે. થોડા વખતથી હુમરશાળા સ્થાપિત થઈ છે, તેમાં પણ ઘણી બહેનોએ લાભ લીધો છે. ને હજુ લાઈ રહી છે.

એક વાત વધારે ખુશી થવા જેવી છે. કરાચી, એ શહેર છે. સિંધી અને પારસી કોમની કાફી વસ્તી છે. તે કોમની બહેનોમાં ફેશન ધણીજ આગળ વધી ગયેલી છે. આવા શહેરમાં ને આવી વસ્તીની વયમાં ગહેવા છતાં અમારી જેન બહેનોમાં એ ફેશનની અસર નથી થવા પામી, કદાચ કંઈ અસર હોય, તો પણ તે નહિં જેવીજ. કરાચીની જેન બહેનો પોતાના દેશ છાડ્યાવાડ, કચ્છ અને મારવાડની મર્યાદાને હજુ પણ ભળવી રહી છે, એ ખરેખર સદ્ભાગ્યની નિશાની છે. એનું કાગળ કદાચ એ પણ હશે કે જેન બહેનો આજકાળના અંગ્રેજી શિક્ષણથી બહુ દૂર રહી છે. ભાગ્યેજ કોઈ બહેન મેટ્રીક સુધી ગયેલી હશે. અંગ્રેજી શિક્ષણમાં આગળ વધેલી નહિં હોવા છતાં અમદાવાદ જેવા શહેરની વાત તો દૂર રહી, શહેરની નજીકનાં ગામોમાં ફેશન કંપાં જોડો દાટ વાળ્યો છે ? જ્યારે કરાચી જેવા શહેરની બહેનો એમાથી બચી છે, એ ખરેખર ખુશી થવા જેવું છે.

એકંદર કરાચીની એંસી હજાર ગુજરાતીની વસ્તીમાં સાઠાત્રણ હજારની સંખ્યા ધરાવનાર જેનોનું રથાન બ્રાવહાગિક અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ પણ સમય અને રથાનના પ્રમાણમાં ઊંચું મણી શકાય.

—: ૧૯ :—

સ્થાનકવાસી સંઘ.

ૐત પ્રકરણમાં કરાચીના સમસ્ત જૈનોની-સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાગી જાનેની-સ્થિતિનો સમુચ્ચય રીતે પરિચય અને કરાચીના જૈનોનું શું સ્થાન છે, એ જતાવવામાં આવ્યું છે. હવે તે જાને દિરકાના સંબંધમાં ખાસ ખાસ જાણતો જતાવવાનો યત્ન કરીશું.

સ્થા. સઘની સ્થિતિ.

સ્થાનકવાસી જાધમાં જૈન મંજ્યા મંદિરમાગી કરતા વગભગ દોઢી ગણાય છે; એટલે લગભગ બેઢગર નેટલી સંખ્યા કહી સકાય, જેમાં હાલાઈ ઝાલાવાડી અને કુચ્છી બાઈ-ઓનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાંત કાઠિયાવાડના કેટલાક ભાવસાર બાઈઓ પણ સ્થાનકવાસી છે, કુચ્છી અને ભાવસાર બાઈ-ઓની સંખ્યા ઓછી છે. આર્થિક દષ્ટિએ સ્થાનકવાસી સંઘમાં મંદિરમાગી સંઘ કરતાં ગ્રીમન્તો વધારે ગણાય છે. એ વાત ગત પ્રકરણમાં જતાવી ચૂક્યો છું.

સંસ્થાઓ.

સ્થાનકવાસી સંઘમાં ઉપાશ્રય, કન્યાશાળા, પાઠશાળા અને લાયબ્રેરી છે. તેનો વલિવટ મંધની મેનેજીંગ કમીટી કરે છે. ખાસ કરીને પાઠશાળા, કન્યાશાળા ને લાયબ્રેરીની સંપૂર્ણ દેખરેખ ભાઈ ખીમચંદ વોરા, કે નેઓ અંધની મેનેજીંગ કમીટીના પણ સેક્રેટરી છે, તેઓ કરે છે. ભાઈ ખીમચંદ વોરા શિક્ષાના અને તેમા એ ધાર્મિક શિક્ષાના બહુ જ પ્રેમી અને ઉત્સાહી હોવાથી આ સંસ્થાને ઘણીજ સારી રીતે ચલાવી રહ્યા છે. વખતો વખત બાળક અને બાળિકાઓને અભ્યાસમાં ઉત્સાહ વધે એવા ઉપાયો કરતા જાય છે. અને કેવળ ગોખળપટ્ટીથી નહિ પરંતુ સમજપૂર્વક જૈનધર્મનું જ્ઞાન એ બાળક અને બાળિકાઓને થાય, એવા પ્રયત્ન કરે છે. પોતે સંગીતના શોખી હોઈ, સંગીત અને એવું શિક્ષણ પણ બાળકબાળિકાઓને આપીઅપાવી એમની ઉત્સાહવૃદ્ધિ કરે છે. વખતો વખત જલસાઓ ગોઠવે છે, અને બાળક-બાળિકાઓને સારાં ઇનામો અપાવવાની પણ ગોઠવણ કરે છે. અમારી સ્થિતિ દરમિયાન આવા અનેક જલસાઓ તેમજ ગોઠવ્યા હતા.

ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

અહિંના સ્થાનકવાસી સંઘની એક પ્રવૃત્તિ ખાસ કરીને તોંધવા જેવી છે. સમાજમાં ધર્મના સંસ્કારો કાયમ રાખવાને માટે અને જ્ઞાનની વૃદ્ધિને માટે કંઈ ને કંઈ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખવી, એ દરેક સમાજને માટે જરૂરી છે. દિગ્ગમ્યરોમાં સ્વાધ્યાયની પ્રવૃત્તિ એમના દરેક મંદિરની સાથે ચાલુ હોય છે. ગામનો કોઈ સારો જાણકાર ધર્મસ્થાનકમાં બેસી હમેશાં પ્રવચન કરે અને દર્શન કરવા આવનારા ત્યાં બેસીને થોડું થોડું પણ શાસ્ત્ર શ્રવણ કરે. અહિંના સ્થાનકવાસી સંઘે પણ આ પ્રવૃત્તિ રાખી છે, એ ખરેખર ખુશી થવા જેવું છે. જો કે કુગચોમાં આધુઓનું આગમન

તો છેલ્લાં પાંચેક વર્ષથી થયું છે, પરંતુ એમના ઉપાશ્રયમાં રોજ નિયમિત શ્રીયુત નારણુભાઈ પ્રવચન કરે છે. અનેક ભાઈઓએને આ પ્રવચનનો લાભ લે છે. પ્રવચનની સાથે સાંભળવા આવનારા ભાઈઓએને મામાયિક પણ કરે છે. જે કે ભાઈઓ કરતાં બહેનો વધારે ઝાળ લે છે, પણ તે તો સ્વાભાવિક છે. સાધુઓની ઉપસ્થિતિ હોય, ત્યારે સાધુ વ્યાખ્યાન કરે અને સાધુના અભાવમાં શ્રી નારણુભાઈ ભાષાના ત્રયો નિયમિત રીતે ધાંચી સંભળાવે છે. આ નિમિત્તે સામાયિકનો લાભ હઠાવનારાઓની સંખ્યા પણ સારી થાય છે.

સાધુવિહારનો યશ

એક પ્રકરણમાં મેં જતાબું તેમ, સાધુઓને સિંધમાં લાવવાનો પ્રયત્ન કરાચીનો મૂર્તિપૂજક સંઘ લગભગ પચ્ચીસ વર્ષથી કરતો હતો. ધણે ધણે પ્રયત્ન કરવા છતાં તે યોગ જલદી ન આપી તે ન જ આપી. તે દરમિયાનમાં સ્થાનકવાસી સંઘ જાગ્યો. તેમાં ખાસ કરીને ડૉ. ન્યાલયંદ રામજી દોસીએ આ ખીકું ઝડપ્યું, અને સં. ૧૯૬૦માં પૂર્ણમથી વિહાર કરાવી શ્રીમાન્ ફુલચંદ્ર નામના સ્થાનકવાસી સાધુજીને કરાચીમાં લાવ્યા. તેઓ એક ચતુર્માસ કરીને વિહાર કરી ગયા, પછી પ્રસિદ્ધ સ્થાનકવાસી વ્યાચાર્ય શ્રી જવાહરલાલજીના સિષ્ય શ્રીમાન્ ઘાસીલાલજી બીજા આઠ ઠાણાઓ સાથે આવ્યા અને જે ચોમાસાં કર્યાં. આમ પાદવિહારી સાધુઓને સિંધમાં લાવવાનો યશ સ્થાનકવાસી સંઘે અને તેમાં ખાસ કરીને ડૉ. ન્યાલયંદ રામજી દોસીએ લીધો છે.

ભક્તિ અને ત્રેમ

પોતપોતાના સંપ્રદાયની માન્યતાઓ પ્રમાણે ક્રિયાકાંડ કરી ચુલાનુ-રાગતાથી રહેવું, એ પ્રત્યેક જૈનનું કર્તવ્ય છે. ક્રિયાકાંડ એ સાધન છે,

સાધ્ય નથી. ક્રિયાક્રીડાને મદત્ત આપી પગપગ કલેશો કરવા, એ મિથ્યાત્વ છે. એ મિથ્યાત્વથી સાધ્યને પહોંચી શકાતું નથી, જલ્દે પોતાનું લક્ષ્ય જોખમાય છે. દુગમીના સ્થાનકવાસી સંઘનો મોટો ભાગ આ સાંપ્રદાયિકતાના ઝેરથી દૂર રહેલો દેખાયો છે, એ ખુશી થવા જેવું છે. આમ કહેવામાં જે જે કાગળો અમને મળ્યાં છે, તે આ છે.

ધોરનારામાં સ્થાનકવાસી મંધના ત્રણ આગેવાનો આવેલા : ખીમચંદ શાહ, શ્રીયુત ત્રિભોવનદાસ અને ભાઈ સોમચંદ. એમણે અમે 'સંવેગી' સાધુ હોવા છતાં, અમારા પ્રત્યે જે ભક્તિભાવ અને પ્રેમ જતાળ્યો, એ ઉપગ્રથી અમને લાગ્યું કે કરાચીના સ્થાનકવાસી ભાઈઓ સાંપ્રદાયિક દુગમહવાળા નથી દેખાતા. આજ ભાવનાથી સ્થાનકવાસી સંઘમાં જે કુસંપ હોવાનું અમે સાંભળ્યું હતું અને 'કોર્ટ'માં જવાની તૈયારીઓ થઈ રહી છે,' એવું પેપરોમાં વાંચી મારો હકક કદાચ નહિ હોવા છતાં, મેં તેમને ઉપદેશ અને કમમાં કમ અમે કરાચી પહોંચીએ, ત્યાંસુધી કોર્ટના દગ્વાજે નહિ જવાનું સૂચન કર્યું હતું. અને મારી તે સૂચના તેઓએ માન્ય પણ રાખી હતી. તે પછી તો જેમ જેમ અમે કરાચી તરફ આગળ વધેલા, તેમ તેમ સ્થાનકવાસી ભાઈઓના પ્રેમ અને ભક્તિનો ખૂબ ખૂબ પરિચય થતો ગયો.

જરાપણુ જુદાઇ વિના ભાગ લેતાજ રહ્યા પોતાના ઉપાશ્રયમા લઇ
જઇ અનેક દિવસ વ્યાખ્યાનો કરાવ્યા. સ્વં સ્થાનકવાસી સાધુજી તપસ્વી
શ્રી મુદરવાનજીના નામની કન્યાશાળાની સ્થાપના અમારા હાથે કરાવી
એ મિવાય જ્યારે જ્યારે એમની મ સ્થાઓના મેળાવડા કર્યા, ત્યારે ત્યારે
સ ધની કમીનીએ કરાવો કરીને એક ગુરુ તરીકે મન્મથાન આપ્યું. અમારી
સાધુ મ ડળીમા કોઇને પણ જ્યારે જ્યારે અચાતા વેદનીપત્રો ઉદય થતો,
ત્યારે ત્યારે ડો ન્યાલય દે જેમ રાત દિવસ ખડે પગે ઉભા રહીને દનાઓ
કરી, તેવીજ રીતે મારી સખ જીમારીમા સ્થાનકવાસી ભાઇઓએ,
મદિરમાગી ભાઇઓની સાથે મળીને રાત-દિવસના ઉગમરાઓ વેડી
વેધાવચ્ચ પણ કરી. ગયા વર્ષ (૧૮૯૪) મા કોઇક અનિનાયક કારણે
મહાવીર જયન્તીની સભા નહિ બરમાનું મદિરમાગી સ ધે કરાવ્યું,
સ્થાનકવાસી ભાઇઓએ પણ સ ધની મીટીંગ બોલાવી ડગવ કરીને
મદિરમાગી સ ધના કરાવને સહકાર આપ્યો અને તેમણે પણ જયન્તીની
મમા બગવી મુનતવી ગખી મદિરમાગી સ ધ તરફથી દીક્ષાને ઉત્સવ
થયો, ગુરુદેવની જયન્તીઓ થઇ અને એના ખીજા કેટલા યે પ્રસંગો આવ્યા
કે જેમા સ્થાનકવાસી ભાઇઓએ જરામાત્ર પણ બેઠ બતાવ્યા સિનાય
એકાકીથી મહકાર આપ્યો અને ભક્તિ અને પ્રેમ બતાવ્યો. એટલું જ
શા માટે ? સ્થાનકવાસી સ ધના સેક્રેટરી ભાઇ ખીમચ દ વોરાએ અમારા
સ ધમા જે હૃદયનો ભાવ જાહેરપત્રો દ્વારા પ્રકટ કર્યો છે, એ પણ શુ
એમના દિનની ઓગી નિશાળતા બતાવે છે ? ન કેવળ એમા ભક્તિ અને
પ્રેમ જ છે, એમા એમના હૃદયનો સાચો શાસન પ્રેમ, અને ગુરુઓ
પ્રત્યેની શ્રદ્ધા પ્રકટ થાય છે આ રહ્યું તેમના હૃદયનું ચિત્ર

“ જગત પર પ્રતિષ્ઠા જન્મ પામતી પ્રત્યેક ઘટના અમુક અજાણિત દિતને
લક્ષ્ય કરતી હોય છે. સદ્ગત સદ્ગત જગત પરની ઘટના સર્વાંશી ઉત્થાન માટે
સંચાલિત થયેલ તત્ત્વો માટે નિર્ણિત થયેલ હોય છે.

“ પ્રદારાગારનું દિવ્ય સ્કલિંગ પ્રકટ થતાં એક વિભૂતિએ દૃઢ સંકલ્પ-
બળ એકત્રિત કરી, ભારત વર્ષના દ્વરના ખુણામાં રહેલા સિંધના અદ્ભુત
પ્રદેશમાં જીવદયા અને અદ્વિસાનો સંદેશ પ્રસરાવવા સંકલ્પ લેતા. + + + +

ઉદ્ધાં સેંકડો વર્ષથી કાઠપણુ નૈનસાધુએ સિંધમાં આવવા હિંમત ધરેલી
નહતી ! પરંતુ સિંધવાસી નૈનોના સદ્ગુણોએ એક ધન્યશક્તિ શ્રી નાધુસમજ
મહારાજના સંપ્રદાયના પૂજ્ય શ્રી કુલચંદ્રજી મહારાજે મહાવીરના પુનિત
પગલે ચાલી લગભગ ૧૧૯૦ માઇલનો ઉત્તરવિહાર કરી કરાચી પધારી અને
સિંધનું ક્ષેત્ર ખુલ્લું કરી તેમનું નામ નૈન હતિદાસમાં સુવર્ણક્ષિત્રે કોતરાવ્યું.
તત્પર્યાદ્ પંડિતરાજ આચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ તથા મહાન્ તપસ્વી
શ્રુદ્ધલાલજી મહારાજ આદિ પણુ નવ સાધુ કરાચી પધાર્યા અને શ્રી કુલચંદ્રજી
મહારાજે ખોલેલું ક્ષેત્ર ખુલ્લું રાખ્યું.

શ્રી વિદ્યાવિજયજી તથા શ્રી જયન્તવિજયજી આદિ પાંચ મુનિવરો ઉત્તરવિહાર કરી અત્રે પધાર્યા છે. એ વસ્તુમાન એમની કલ્યાણભાવના પ્રદર્શિત થાય છે.

“ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજની વૈરાગ્ય પ્રત્યેની અભિરુચિ તેમની તરુણવસ્થામાન દર્શી હતી. એમણે અત્યંત તરુણવસ્થામા જ સંસારત્યાગનું બીજાણુ પ્રત અગીકાર કરેલું છે અને એમની ભુદ્ધિપ્રગલ્ભતા, એમની અતુલ્ય વૈરાગ્યવૃત્તિ અને અદ્ભુત ધર્મભાવનાએ એમની કીર્તિની મુવાસ ચિતરફ વિસ્તારેલી છે.

“ એમના આત્મિક અને બાહ્ય જીવનમા આદર્શ સદ્ભાવના અને કલ્યાણ-ભર્યો આદર્શવાદ ભર્યો છે. એમના જીવનનું ધ્યેય જીવદયા જગ અને જન કલ્યાણની ભાવનામા તન્મય થયું છે. અને જગ કલ્યાણના કાર્ય માટે જીવ-દયાના પ્રચાર માટે જીવનમંત્ર નિર્ણિત કર્યો છે

“ એમની દષ્ટિ પણ એટલી વિશાળ છે કે સમાજ માટે એમને એક જ સ્વરૂપે પ્રવર્તતી પ્રેમ લાગણી હોય. ‘આત્મવત્ સર્વ’ ભૂતેષુ ‘ના જીવનમંત્ર જૈન શાસનમાથી સંપૂર્ણ’ સ્વરૂપે તાદરસ થાય છે. અને વિદ્યાવિજયજી મહારાજનો જીવનમંત્ર પણ એજ છે.

“ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજે એમના અત્યંત આત્મજીવનો વિકાસ અતુલ્ય રીતે સાધ્યો છે, અને આત્મજીવના અધિકતર વિકાસકર્મથી માનવ રાજિની પ્રબળતા કેટલી બઢન બને છે, એ પ્રસંગ એમના આત્મજીવની તાદરસ થાય ॥ + + +

“ આવા મહાન મુનિવર આજે કરાચીના આજણે પધાર્યા છે. તેા એમની અદ્ભુત રાજિનો લાભ લઈ સિંધમા જીવદયાનો પ્રચાર વિસ્તૃત સ્વરૂપે કરવો એ પ્રત્યેક જીવદયાપ્રેમીનું કર્તવ્ય થઈ રહે છે. ધાર્મિક અને વાસ્તવિક સત્યના આદોષનના અભાવે આજે સિંધમા ધર્મના વિશુદ્ધ વર્ત્તો પ્રાયઃ અધકારમા છે. ધર્મના નામે ચલી જીવદિંસા પણ સિંધમા વધારે પ્રમાણમા છે. મહારાજશ્રીના વિહારના અનુભવે જણાયું છે કે સિંધપ્રાંતના લોકો બહુધા

અર્ધાણુ અને ધર્મ અને ધર્મગુરુ પ્રત્યે અત્યંત ભક્તિભાવ ધરાવે છે, પરંતુ ધર્મના શુદ્ધ અને વાસ્તવિક સ્વરૂપથી અજ્ઞાનપણું સર્વત્ર વિદ્યમાન છે અને એથી શાસ્ત્રીય રીતે અનેક યોજના ગ્રહણ કરી સમસ્ત સિંધમાં જીવદયાના પ્રચારકાર્યની પરમાવસ્થા છે.

“ આદર્શ ભાવદયાથી પ્રેરાઈ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ તથા પુરાતત્ત્વ-વેત્તા-શાંતમૃતિ પ્રભાવરાણી શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ તથા સાધુરાજ શ્રી વિરાલવિજયજી આદિ ઠા. પાંચ અત્રે પધાર્યા છે.

“ જગત કલ્યાણની આદર્શ ભાવનાથી પ્રેરાઈ Live and let live [જીવો અને જીવવા દો] એ સર્વમાન્ય સિદ્ધાંતના વિસ્તૃત પ્રચારાર્થે સિંધમાં જીવદયાના બહોળા પ્રચાર અર્થે આવા મહાન મુનિવરો કરાચીના આંગણે પધાર્યા છે. એવા ઉન્નતિક્રમના ઉદયકાળ સમયે સર્વ જીવદયાપ્રેમીઓએ આ સર્વમાન્ય સિદ્ધાંતોના વિસ્તૃત પ્રચારાર્થે એકત્રિત થઈ સિંધમાં જીવદયાનો બહોળો પ્રચાર કરવા માટે કઠિબદ્ધ થવું ધટે.

‘ જેન ન્યોતિ ’ તા. ૨૬ જૂન ૧૯૩૭.

આવીજ રીતે સ્થાનકવાસી સંધના એક આગેવાન કુચ્છી ગૃહસ્થ શ્રી લાલચંદ પાનાયદે પણ પોતાની ભક્તિ અને પ્રેમ ને શબ્દોમાં વ્યક્ત કર્યા છે, તે તેમના શબ્દો આ છે:

પરમપવિત્ર પુરુષભૂમિ મા ભારતી
સ્તૂળવતી અટલ યોદ્ધાઓ,
યુદ્ધવીરાંગનાઓ,
શિવાજી પ્રતાપ અને ધૃત્વીરાજ,
ઝાંસીની વીર રમણી લક્ષ્મીબાઈ,
ગાર્ગી, મૈત્રી, સુવસા ને સતી સીતા.

હતારતી અવની પર જુગ જુગના
અધારાં બેઢવા જ્યોતિસમા
ચાગીરાજ છુર્ક શાંકરાચાર્ય,
અને ભગવાન મહાવીરને.
માતા, આજે એ વીરો ગયા છે,
એનાં તપ ને તાજ ભૂલાયાં છે.

મહાવીર દેહી હતા તે સમયે
જગત ઉન્નતિના શિખરે વીરાજ્ય હવે,
અહિંસાનો ખ્વજ ચારે દિશ ફરકતો હતો;
પાતાવશુ નિર્ભય હતું,
ધાણીમાત્ર સુખી હતા.
મા ! ઉદય પછી અસ્ત જ હોય ને !

સૂર્ય ધીમે ધીમે નીચે ઉતરતો ગયો,
સંધ્યા આવી ને રહી,
મૃતિએ જગત પર કાળી ચાદર પાથરી,
જગત કમંદીન બનીને ધોર નિદ્રામાં સૂઈ.

મહાવીરના ભક્તોમાં સિધિવ્રતા આવી.
મહાવીરનો માર્ગ તેમને કપરો લાગ્યો.
સુખના સાધનો શોધાયાં.
ત્યાગ ઓસરતો ચાલ્યો.
જગ કલ્યાણની ભાવના ઝાંખી થઈ.

વીરના સંદેશ ને આદેશ વિસરાયાં.
રિપુ પર વિજય મેળવવાના
દિવ્ય સસ્ત્રો પર કાઠ ચડવા લાગ્યો;

પછી તો મન્યરાગિ થઈ,
તિમિર વધુ ને વધુ વેર બન્યું.

ધર્મ-કર્મ દુહાને મૂકાયા
સ્ત્રી અને અદિ સ્ત્રીના અર્થે અવળા યોગનપા,
અણબત્ત ! રાગિના આ ભીપ્સુ તાડવમા
ઠઈક તારલાઓ ચમકીને ચાલ્યા મયા,
પણ મા ! રાગિ થે કયા અમરત્વ લઇને આવી છે ?

પરોઢનો સમય થયો:—
ચંદ્ર નહિં, સૂર્ય પણ નહિં,
આખળી બની ગયેલી જગતની આખને
આજે તેજ નોઈતા હતા,
સુપ્ત થઈ ગયેલા આભાસોને જગાડનાર,
ઢંઢોળનાર કાઈ પીરાની જરૂર હતી.

એના પુન્ય—પ્રતાપે એ વીર એને મળ્યા,
તે મહાપુરુષે લોભને જાગત કર્યા,
જગતે એ વીર પુરુષના દર્શન કર્યા.
જે કે તેનામાથી ચીવન ઓસરી ગયું છે—
તો પણ જીવાનને સરમાવે તેવી
એનામા અમર યૌવનની તેજસ્વિતા છે, થમકાર છે.

મહાત્મ પયર્જનસેને પણ જગત
ચોતાના નિયમ પ્રમાણે સહાશીલ દૃષ્ટિએ જુએ છે.
પરંતુ જોને અહોનિરા કલંબ્યમાજ મગ્ન રહેલું હોય
તેને જગતના માન અપમાનની શી પરવા ?
જગત ખારીક નિરીક્ષણ કરે—વિચારે. કારણ—

વર્ષોથી વિસરાયેલા ત્યાગમાર્ગને સાફ કરતો.
 ભૂલા પડેલા જગતને માર્ગ દાખવતો,
 એ મહાપુરુષ આજળ વધી રહ્યો છે.
 અહિંસા અને સત્યની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલા
 એ દિવ્ય પુરુષને ડગલે ડગલે

૨૫૦૦ વર્ષ પૂર્વના અમકારની ઝાળી યાય છે.

જે માર્ગે આ દિવ્ય પુરુષ જઈ રહ્યો છે,
 તે માર્ગે વીર ભગવાન મહાવીરનો છે.
 પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે પ્રેમથી ચેખતો,
 કર્મચોગના ધોરી માર્ગે વિચરતો
 એ પવિત્ર પુરુષ કોણુ હશે ?

જેને ખીતાબ એ નથી,

આજળ પાછળ પૂંછડાનો ભાર પણ નથી,
 પદવીની અભિલાષા નથી,
 એનો એ નરપુંગવ 'વિદ્યાવિજય',
 જે જીવનના પંથે પ્રકાશ પાથરે છે.
 એ પ્રેમજન્યોત્તિના તેજ અમર રહ્યો !

‘જેન જ્યોતિ’ તા. ૬ એક્ટોબર ૧૯૩૭

મારા જેવા એક અદના બિશ્નુકને માટે ઉપરના જન્મે સ્થાનકવાસી મહાનુભાવોના શબ્દો ખરેખર વધારે પડતા છે. મારા જેવા એક નાચીજ સાધુને-બિશ્નુકને આટલી ઊંચી દૃષ્ટિએ જોવો, એ સિવાય કે એ મહાનુભાવોના હૃદયની વિશાળતા, ખીન્નું શું કહી શકાય ?

શેઠ લાલચંદ્રભાઈએ ન કેવળ આમ શબ્દો દ્વારાજ, પરંતુ શેઠ લાલચંદ્રભાઈના આખા એ કુટુંબે અત્યાર સુધી અમારા પ્રત્યે ભક્તિભાવ

ખતાવવામાં જે મક્કિય ભાગ લીધો છે, એ તો ઘણોજ કહેવાય. તેમનાં વયોવૃદ્ધા ધર્મપત્ની માણેકગઢેન બાગ્યેજ કોષ દિવસ દશે કે વ્યાખ્યાનમાં તો 'શુ', બપોરે પણ માધુઓને વંદન અને જ્ઞાનચર્ચા માટે મદિલા સમાજની ખીજી કાર્યકર્તા બહેનોને કે પોતાની દીકરીઓને લખને નહિં આવ્યાં હોય ! એટલુંજ નહિં પરંતુ, અમે મંદિરમાર્ગી સાધુ અને મંદિરમાર્ગીના ઉપાસકમાં ઉતરેલા હોવા છતાં, વંદન કરવા આવનારા અતિથિઓને દિવસના દિવસો અને કોષ કોષને તો મદિનાઓ સુધી પોતાને ત્યાં રાખીને તેમણે સ્વામિભાષણોની ભક્તિનો પણ અપૂર્વ લાભ લીધો છે.

આવીજ રીતે શેઠ ભુગવાનલાલ રણછોડદાસના આખા કુટુંબે પણ ઘણી ભક્તિ ખતાવી છે; તેમાં તેમનાં માતૃશ્રી મણિયા, એ તો ખરેખર 'ખા' જ છે. એમની શ્રદ્ધાળુતા, એમની ભક્તિ, એમની મીઠી વાણી, એમનું શુદ્ધ હૃદય કોઇના ઉપર પણ અસર ક્યાં વગર નથી રહેતું. 'ખા' શેઠ ભુગવાનલાલનાં હોવા છતાં તેઓ આખી કોમનાં જણે 'ખા' છે.

ઉપરની ખાખતો ઉપરથી એ સમજવું બિલકુલ સહેલું છે કે કરાચીનો સ્થાનકવાસી સંઘ કેટલો ભક્તિવાળો અને પ્રેમવાળો છે.

વહિવટ

સ્થાનકવાસી સંઘનો વહિવટ જંધારણ પૂર્વકની મેનેજિંગ કમીટી અને જનરલ કમીટી દ્વારા ચાલે છે. લવાજમની આવક અને ખીજી પ્રસંગોચિત મદદોથી એમની સંસ્થાઓ ચલાવવામાં આવે છે. સંઘમાં થીમન્ટો સારા છે. એટલે આવક સારી થાય, એ સ્વાભાવિક છે. અત્યારે જે કમીટી છે, એના પ્રમુખ શેઠ છગનલાલ લાલચંદ હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ

અનીતિના છેલ્લે પાટલે બેસે છે. દુરાગ્રહ, વૈરવૃત્તિને ઊભી કરે છે, સંદેહને કાળું બતાવે છે અને ધર્મનાં કાર્યોમાં પણ વિદ્ય નાંખાવવાની કુતૃત્તિ ઊભી કરાવે છે. આવું જ આ કલેશમાંથી ધીરે ધીરે ઉત્પન્ન થઈ રહ્યું છે.

- અહિંના કલેશના પરિણામે જે પાર્ટીઓ પડી છે, તે ખુદ્દા ખુદા 'હાલાઈ' અને 'જાલાવાડી'ની છે. થોડાક કચ્છી ભાઈઓ 'હાલાઈ'માં બળેલા છે, તે થોડાક ભાવસાર ભાઈઓ 'જાલાવાડી'માં છે. પણ પાર્ટી જે રૂપે દેખાય છે, આ કલેશના લીધે ઘણું તુકમાન થઈ રહ્યું છે, જે સંસ્થાઓ સંયુક્ત શક્તિથી ચાલી રહી છે, એવી સંસ્થાઓમાં પણ હુંસાતુસી પેડી છે અને કદાચ ધીરે ધીરે એ સંસ્થાઓની હયાતી પણ ભયમાં આવી પડે.

સંઘના પ્રમુખ શેઠ છોટાલાલ ખેતસી, કે જેઓ સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના નથી, તેમજ એમની બાહોશી અને એમની તટસ્થવૃત્તિ માટે કરાચીની બધી કોમોને માન છે, તેઓનો સાથ લઈ કોશિય કરવામાં આવી; પરંતુ આ પ્રયત્નમાં પણ સફળતા મળી નથી.

એટલે હજી સમાધાનના માટે, જૈન ધર્મના નિયમ પ્રમાણે પાંચ કારણોનો સમન્વય નહિ થયો હોય, એ સિવાય બીજું શું કહી શકાય ?
મનુષ્ય-સ્વભાવ.

મંભાગમાં બનતા આવા પ્રસંગોનો જ્યારે બહુ ઉંડો અભ્યાસ કરીએ છીએ ત્યારે આપણને સમજાય છે કે આવી બાબતોમાં કે બીજી દરેક બાબતમાં મનુષ્ય સ્વભાવની નિયંત્રતા કામ કરી ગંદેલી હોય છે. સમાજનો મોટો ભાગ બહુ સરળ, સજ્જન અને શાંતિપ્રિય હોય છે; પરંતુ દરેક સમાજમાં કોઈ કોઈ વ્યક્તિ એવી હોય છે કે જેઓ કંઈ ને કંઈ બખેડા કરવામાં જ ખુશી હોય છે. અને તેવાઓના લીધે આખી સમાજને સડોવાયું પડે છે, તેમ બહુનામ થવું પડે છે. મારું અનુમાન જો ખોટું ન હોય તો મને તો લાગે છે કે સ્થાનકવાસી બાહ્યોના આ કુમંપમાં પણ આવી જ કોઈ વ્યક્તિઓનો દોરીસંચાર કદાચ કામ કરી રહ્યો હશે. પરંતુ એના લીધે આવો એક શાણો સંઘ નિંદાય અને ધર્મની પ્રવૃત્તિથી વચિત રહે એ ખરેખર દુઃખનો વિષય કહેવાય.

બીજું કાગળ એકબીજા પ્રત્યેનો ભય અને અવિશ્વાસનું પણ દોષ થકે છે. ઘણી વખત માણસોને ચોક્કસ માણસો પ્રત્યે અવિશ્વાસ બેસી જાય છે. અને તેમાંથી ભય ઉત્પન્ન થાય છે. ક્યાણે માણસ સીધું ઉતરવા દેજ નહિ, અથવા ક્યાણે માણસ અમને ફમાવશે, આવી લાગણીઓ ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે સમાધાનની બાવના હોવા છતાં પણ અવિશ્વાસ અને ભયથી તેનાથી દૂર રહેવાનું લોકો કરે છે.

જુઓ આવતા હોય અને મંધને આવક થતી હોય, સાધારણ રીતે દુકાનોનાં ભાડાં, પશુસહ વિગેરે તહેવારોમાં થતી ગોલી અને ભંડાર-એ આવકનાં માધનો છે. જુદા જુદા ખર્ચને પહોંચી વળવા આ માધનો કાશી છે.

વહીવટ

એક સમય દતો કે જ્યારે અદિનો મંધ જલ્દી નહાતી મંખ્યામાં હતો. તે વખતે સંધનો વહીવટ કાળા ગણાવાળા શેઠ પ્રામજીભાઈ ખેતાવાળા, શેઠ વરતાભાઈ પંચાણ અને માગવાડી ગૃહસ્થ શેઠ ભગવાનદાસજી વિગેરે ચાલ પાંચ ગૃહસ્થો કરતા દતો. સમય પવટાયો. નવયુવકોમાં જનશક્તિ આવી. જૂની પ્રધાનો વિરોધ થયો અને તેમ થતાં તા. ૫ મી માર્ચ ૧૯૨૨ ના રોજ સંધના અગ્યાર ગૃહસ્થોની કામ ચલાવે વ્યવસ્થાપક કમીટી સધે સુકરર કરી અને તે દિવસથી મંધની મિટીંગોની નોંધો વિગેરે રાખવાનું શરૂ થયું.

તે પછી તા. ૨૪-૬-૨૩ ના રોજ મધે એક દરાવ કરીને કામવાર પ્રતિનિધિઓનું વ્યવસ્થાપક મંડળ, જેમાં ૨ કુચ્છી, ૧ મારવાડી, ૧ ગુજરાતી, ૫ હાવાઈ અને ૬ ઝાવાવાડી-એમ ૧૫ ગૃહસ્થો રહે, એવું દરાવ્યું. તે પછી તા. ૧૫-૭-૨૩ના દિવસે વ્યવસ્થાપક કમીટીએ ધાગ ધોરણે મંજૂર કર્યા અને તા. ૨૬-૭-૨૩ના રોજ આખા મધે મળીને એ ધાત ધોરણેને જહાલી આપી. આ પ્રમાણે પદ્ધતિસરના નિયમપૂર્વક મંધનો જધો વહીવટ, વ્યવસ્થાપક કમીટી અને જનરલ કમીટી, જેમાં આખા મંધનો સમાવેશ થાય છે, દ્વારા ચાલે છે. અત્યારે જે 'વ્યવસ્થાપક કમીટી' મંધનો વહીવટ કરી રહી છે, તેના સભ્યો આ છે:

શેઠ છોટાલાલ ખેતસી

ઝાલાવાડી

પ્રમુખ

શ્રી. મળીલાલ લહેરાભાઈ મહેતા

ઝાવાવાડી

મેંદેટરી

શ્રેઠ ખીમચંદ ને. પાનાચંદ	ઝાલાવાડી	મેમ્બર
શ્રેઠ ખેતશીભાઈ કાળા ગલા	ઝાલાવાડી	"
" મોહનલાલ કાળીદાસ માળીયાવાળા	હાલાઈ	"
" મોહનલાલ વાઘજી	હાલાઈ	"
" ભાણેકચંદ નાનજી ગાંધી	હાલાઈ	"
" મોહનલાલ કાળીદાસ શાહપુરવાળા	હાલાઈ	"
" ગાંગજીભાઈ તેજપાળ	કચ્છી	"
" પાનાચંદ કેશવજી	કચ્છી	"
" ચુનીલાલ જૂલાભાઈ	મુજરાતી	"
" મૂલજીભાઈ જીવરાજ માંગવોરવાળા		"

એ પ્રમાણે વર્તમાનમાં ૧૨ મુદરથીની કમીટી 'વ્યવસ્થાપક મંડળ' તરીકે કામ કરે છે. આ કમીટી છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી કામ કરી ગઈ છે, એટલે મધ્યમ વર્ગ તેની નવી ચૂંટણી કરવા માટે ઉદ્દાપોહ કરી ગઈ છે.

સ્થાનકવાસી સંઘની માફક, મૂર્તિપૂજક મંદિરમાં પણ ધાર્મિક દૃષ્ટિએ બધા એક હોવા છતાં હાલાઈ અને ઝાલાવાડી તરીકે અંદરથી મતભેદ અવશ્ય દેખાય છે. છતાં જરૂરી કાર્યો પ્રસંગે નમતું મૂકી ચલાવી લેવામાં આવે છે. એટલે ઘણી વખત 'છાટી હસકી મેંસ' બની જાય, એ સ્વાભાવિક છે.

સંસ્થાઓ

પ્રવેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સંઘમાં એવી કોઈ સંસ્થા નથી કે જેના સંબંધમાં ખામ ઉલ્લેખ કરી શકાય. જે કોઈ સંસ્થા છે, તે ધાર્મિક

‘પાઠશાળા’ અને ‘કુન્વાશાળા’ જે બે આ પાઠશાળાઓ મધ્યની જ હોવા છતાં, તેના વહીવટ માટે જુદી રકમ અને જુદી કમીની મુકદ્દર છે સારી મજબાબા બાગદો અને બાળાઓ અભ્યાસ કરે છે તેની માથે મોની ઉમરની બેનેા માટે પણ એક વર્ગ માટે છે જે ‘આનિકા શાળા’ તરીકે ઓળખાય છે બહેનોનો અભ્યાસ પ્રકરણો સુધી સારો પહોંચે છે અને બેનેા અભ્યાસમા ઉત્સાહ પણ સારો રાખે છે આ નિમિત્તે ૫-૫૦ બેનેા નિયમિત બેનેાનો સમગ્ર ઉપાશ્રયમા ગામે છે મામાનિક કરે છે અને સાથે સાથે અભ્યાસ પણ કરે છે

કુગચી ગુજરાત કાકિયાવાડગી દૂર અને એક તરફ પડી ગએતુ હોવાથી, તેમજ આનનારને અહિં ‘અર્થ’ પણ વધુ થતું હોવાથી કેંઈ સારો ધાર્મિક શિક્ષક અહિં આનવાનું સાદસ કરતો નથી અને કરે છે તો ‘અર્થ’ અથવા એવા કારણોથી ટકી રહતો નથી અને સાગ અનુભવી યોગ્ય શિક્ષકના અભાવે આ સરથાની બેંચએ તેવી પ્રગતિ પણ થતી નથી છતાં છેલ્લા પચ્ચીસ વર્ષથી આ સરથા આતી રહી છે, અનેક બાગદો બાળાઓમા કેંઈ ને કેંઈ ધાર્મિક નાન પ્રચાર કરે છે અને ધાર્મિક સરકારો ન આન છે, એ ખુશી થના જેવું છે. હવે તો એન્યુકેશન બોર્ડ-મુગમતી પરીક્ષાઓ પણ અપાવવામા આવે છે

નરુગ્નું છે. શ્વેતાશ્વર મૂર્તિપૂજક સંઘમાં વ્યાવહારિક જ્ઞાનની સાથે જૈનધર્મનું માર્ગ જ્ઞાન ધરાવનાર બાપ ખુશાલબાપ વસ્તાચંદ છે. તેઓ વયોવૃદ્ધ છે, માગ અનુભવી છે, ઉપરાન્ત જૈન તત્ત્વજ્ઞાનના સારામાં સારા અવધાસી છે. આ ધાર્મિક સંસ્થાઓની દેખરેખનું કામ જો તેઓ હાથમાં લે તો સંસ્થાઓને સારો લાભ થાય, એવું મારું માનવું છે.

ધાર્મિક મનોવૃત્તિ

અત્યારના જડવાદના જમાનામાં પણ જૈનધર્મના અનુયાયિઓમાં ધાર્મિક ભાવના હજી પણ જોવાય છે. અને તેમાં જે શ્વેતાશ્વર મૂર્તિપૂજક સંઘમાં ધાર્મિક કાર્યો નિમિત્તે ખર્ચ કરવાનું ક્ષેત્ર ઘણું વિશાળ હોવા છતાં, તેને ઉત્સાહથી પહોંચી વળે છે. ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, મારવાડ, મેવાડ, આદિ દેશો, કે જ્યાં સાધુઓ અને સાધ્વીઓ વિચરતા જ રહે છે, ત્યાં દ્રખતો વખત વરધોડા, હિજમણાં, ઉપધાન, અટ્ટાઈ મદોત્સવ, શાન્તિસ્તાવ, પદાડોની રચના, સંધો, સ્વામીવાત્સલ્યો અને પ્રતિષ્ઠાઓ વિગેરે કાર્યો થતાંજ રહે છે. આ સિવાય ઉપરના દેશોમાં લગભગ પ્રત્યેક ગામમાં ન્હાની મોટી ક્રિયાઓ નિયમિત પ્રતિવર્ષને માટે જાંધાએલી હોય છે. અમુક ગૃહસ્થ તરફથી ઓળી થાય, અમુક ગૃહસ્થ તરફથી અમુક સમયે સ્વામીવાત્સલ્ય થાય, અમુક ગૃહસ્થ તરફથી અટ્ટમનાં કે અટ્ટાઈનાં પાગળાં થાય. પ્રતિવર્ષ કંઈપણનો કે ચૈત્યપરિપાટીનો વરધોડો તો નિકળવોજ જોઈએ. અને દેગસરની વર્ષગાંઠના દિવસે પૂજન, રોશની, સ્વામીવાત્સલ્ય એવું તો થવું જ જોઈએ. આમ આખા વર્ષની અમુક અમુક સમયની ધાર્મિક ક્રિયાઓ ઠાઈ ઠાઈ વ્યક્તિ તરફથી અથવા સંઘ તરફથી જાંધાએલીજ હોય છે; એટલુંજ નહિ પરન્તુ, ઘણી ક્રિયાઓના ખર્ચ નિમિત્તે અમુક અમુક ગૃહસ્થો તરફથી રકમો મૂકાએલીજ હોય છે, એટલે તેના વ્યાજમાંથી તે તે દિવસે તે તે ધાર્મિક કાર્યો થયાજ કરે.

આ ઉપરાન્ત ઠાઠએ કંઈ તપસ્યા કરી હોય તો તેના નિમિત્તે ઉન્નમણું અને ખીજા ઉત્સવો માટે દૂરથી પણ મુનિરાજોને વિનંતિ કરીને લાવે અને સારા ઉત્સાહપૂર્વક તે તે ઉત્સવો ઉજવે.

કરાચીના મૂર્તિપૂજક સંઘમાં પ્રતિવર્ષ માટે આવો ઠાઠપણું દિવસ મુકરર થયો હોય, એવું દેખાતું નથી. નથી ઠાઠ વ્યક્તિ તરફથી અથવા નથી સંઘ તરફથી. બેસાક ઠાઠ બે ચાર આગેવાનો તૈયાર થઈ, ફરી, મહેનત કરી ટીપ કરીને ઠાઠ કાર્ય કરવા ધારે તો થઈ પણ જાય. પરંતુ ઠાઠ પણ ધાર્મિક કાર્ય સ્વતંત્ર રીતે ઠાઠ પોતાના તરફથી કરે, એવી વૃત્તિ બહુ ઓછી જોવાય છે. એટલું જ નહિ પરંતુ સાધુઓને વંદન આદિ નિમિત્તે આવનારા મેમાનોનો 'અતિથિ-સત્કાર' કરવાની ગૃહસ્થધર્મોચિત વૃત્તિ, જે કાઠિયાવાડમાં દેખાય છે, તે વૃત્તિ, જે કે તેના તેજ કાઠિયાવાડી હોવા છતાં પણ અહિં બહુજ ઓછી જોવાય છે.

આવી વૃત્તિઓ કેળવાઈ જવામાં અથવા આવો રિવાજ પડવામાં કેટલાક લોકો ભૂમિનો પ્રભાવ બતાવે છે, પરંતુ અમને તો મુખ્ય આ કારણો જણાય છે :

એક તો અત્યાર સુધી અહિંના લોકોની દાનવૃત્તિ કેળવાય, એવા ઉપદેશક મુનિરાજોના સમાગમનોજ અભાવ રહ્યો છે; ખીજું, 'કરાચીમાં જૈનોનું સ્થાન' એ પ્રકરણમાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, અહિંના જૈનોમાં 'ગર્ભશ્રીમંતાઈ' બહુ ઓછી છે. એટલે કે હુના વંશતથી ચાલી આવતી હોય. એવી શ્રીમંતાઈ ઓછી દેખાય છે. ત્રીજું કારણ એ પણ છે કે અહિંનો વ્યાપાર જ એવો છે કે જેમાંથી દિલની દિલાવરતા બહુ ઓછી કેળવાય. ચોથું કારણ પ્રાન્તીય લેહમાં ઓતપ્રોત થઈ જવાના કારણથી, એક ખીજા પ્રત્યેના આક્ષેપોનો-ટકોરાઓનો ભય પણ કંઈક પેસી ગયો છે : 'હું જે પૈસા ખર્ચ કરીશ, તો ખીજાઓ આક્ષેપ કરશે અથવા મારા

કાર્યમાં કેમ અપયશ મળે, એવા બીજાઓ તરફથી પ્રયત્નો કરવામાં આવશે તો ? ' આવો બપ પશુ પેસી ગયો છે. આ સિવાય સ્વભાવ-વિચિત્રતાનું પશુ કંઈક કારણ હોય. એટલે કે ' દીપ થશે તો મારે બે પૈસા ભરવા પડશે ' એવા કારણે દીપ ન થવા દેવાના પ્રયત્ન કરનારા પશુ કદાચ કોઈ હોય; પરંતુ સ્વભાવવિચિત્રતા એ તો સંસારભરમાં હોય છે. એક સરખા સ્વભાવી માણસો બધા હોઈ રાકેજ નહિં. એટલે ઉપરનાં બધાં કારણો પૈકી મને તો એવા પ્રકારના ઉપદેશના અભાવનું જ મોટું કારણ જણાય છે. એનું પ્રમાણુ-એ છે કે અમારી સ્થિતિ દરમિયાન જ્યારે જ્યારે જે જે કંઈ ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો, ત્યારે ત્યારે અહિંના ન્હાના મોટા તમામ ગૃહસ્થોએ ઉદારતાથી ભાગ લીધો છે, અને ઘણાં કાર્યો તો એક એક વ્યક્તિએ પશુ સારી સારી રકમો ખર્ચીને કર્યાં છે, અને બધાઓએ સાથ આપી તે તે કાર્યોને શોભાવ્યાં છે.

સૌનો સહકાર

આજે આખા જગતમાં ન્હાના મોટાઓની વચ્ચે વેમનસ્યની દીવાલો ઉભી થયેલી જોવાય છે, પરંતુ એ તો સાદી સમજની વાત છે કે બન્નેમાં જેટલો સહકાર વધારે રહેશે, તેટલાજ ધર્મ, મમાજ કે રાષ્ટ્રનાં કાર્યો વધારે સાધી શકાશે. જરૂર છે માત્ર બન્નેને સમજવાની બન્નેનાં માનસો જુદાં જુદાં હોવા છતાં સમય ઉપર બન્નેની જરૂર પડે છે. એટલા માટે ' યુવક માનસ 'ને હાથમાં રાખવા જે જે કરવું પડે, તે તે મોટા-ઓએ કરવું જરૂરનું છે. મોટાઓ પોતાના મોટપણનો જે ખ્યાલ રાખે અને થોડુંક દિલ ઉદાર રાખે તો ન્હાના પ્રાણુ પાથરવા પશુ કેટલાક તૈયાર થાય તેવા હોય છે. આજેવાનોની આજેવાની સમુદાયથી શોભી શકે છે. ' મોરની શોભા પીછાંથી છે, ' એ કહેવતમાં રહસ્ય જરૂર છે.

મધ્યમ કે જેને ન્હાનો વર્ગ કહેવામાં આવે છે, તેમણે પશુ પોતાનું કર્તવ્ય સમજવાની જરૂર છે. આર્થિક પ્રસંગો જ્યારે જ્યારે ઉપસ્થિત

યાય છે, ત્યારે ત્યારે એ મ્હોટાઓનો-શ્રીમન્તોનો સાથ લેવોજ પડે છે. જેમની પાસે છે તે જ આપે છે અને આપશે. એમનું જુદું માનસ પણ સમયે સમયે ઉપયોગી થાય છે. અત્યારની ઝેરીલી દવાના ભોગ બનીને મનસ્વીપણે વર્તવાથી પણ ઘણી હાની પડેલે છે. ન્હાનાઓએ ' પીછાં મોરથી શોભે છે. ' એ પણ ભૂલવું જોઈતું નથી. નાયક વિનાનું મૈત્ર્ય સફળતા નથી મેળવી શકતું, જદાંકે પરાજય મેળવે છે, એ વાત યાદ રાખવા જેવી છે.

એ ખુશી થવા જેવું છે કે કરાચીના મૂર્તિપૂજક સંઘમાં ન્હાના મ્હોટાઓનો પ્રેમભાવ અને સમય ઉપરનો પરસ્પરનો સહકાર પ્રશંસનીય જોવાયો છે. ઉત્સવ-મ્હોતસવોના પ્રસંગમાં, સાધુઓની ગિભારીઓના પ્રસંગમાં, વિદારના પ્રસંગમાં અને જ્યારે જ્યારે જરૂર પડી ત્યારે ત્યારે બધાઓએ મળીને કાંઈ કંઈ છે, તેનુંજ કારણ છે કે દરેક કાર્ય શોભાપ્રદ થયું છે. ન કેવળ તન-મનનો સહકાર, દ્રવ્યવ્યયના પ્રસંગોમાં પણ સૌએ પોત પોતાની શક્તિ ખચી છે. પહેલાં ચતુર્માસમાં પ્રસંગ આવી પડતાં જે એક મોટો કાળો કરવામાં આવ્યો હતો, તેમાં મધ્યમવર્ગે-નાના વર્ગે પણ કોષ્ટ ન ધારી શકે તેટલી સારામાં સારી રકમ થોડાજ દિવસમાં એકઠી કરી આપી હતી. આ એ જતાવવાને માટે પૂરતું છે કે નાના મોટાઓના સહકારથી અને સાચા દિલની બક્તિથી કયું કાર્ય નથી શક્ય ?

શ્રદ્ધા અને ભક્તિ

ભાગને અવશ્ય છે. એજ કારણ છે કે જ્યારે જ્યારે ને ને કંઈ પ્રસંગો ઉપરિચિત થયા અને તેમને ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો, ત્યારે ત્યારે તેમણે તે તે કાર્યોમાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ પ્રમાણે પોતાના તન-મન-ધનનો ઉપયોગ કર્યો છે. સ્વ. શ્રીહિમાંશુવિજયજીના સ્મારકમાં, ગુરુદેવની જયન્તીઓમાં, દીક્ષા ઉત્તમમાં અને પર્યુષણ આદિ ધાર્મિક તહેવારોમાં નાનાથી મોટા દરેકે પોતાની શ્રદ્ધા અને ભક્તિનો પરિચય કરાવ્યો છે.

પહેલા કહેવામાં આવ્યું છે તેમ અહિં કોઈ પણ કાર્ય દીપ વિના કોઈ પણ એક ગૃહસ્થ તરફથી થતું નહોતું અને કેટલાક ભવના કારણે દિલમાં બે પૈસા ખર્ચવાની ઇચ્છા હોવા છતાં ખર્ચતા નહોતા, એ પરિપાટી પણ અમારી રિયલિટી દરમિયાન ધીરેધીરે તૂટી છે, એટલે કે અમારા સમયમાં કેટલાક ઉદાર મદાનુભાવોએ અને ચતુરમિત્રોએ પોતાના તરફથી સ્વતંત્ર કાર્યો ઉદારતા પૂર્વક કર્યાં છે, અને શાસનની શોભા વધારી છે, અને દુર્ગુ પણ કરે જાય છે, કે જેનો નિશેષ ઉદ્દેશ 'કગચીમાં થએલી પ્રવૃત્તિ'નાં પ્રકરણોમાં આગળ જોવાશે.

આ ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે આવા મોટા સમુદાયમાં એવા કેટલાક ભાવનાક્ષીલ અને ઉદાર મદાનુભાવો છે કે જેઓ સમયોચિત ધાર્મિક કાર્યો યથાશક્તિ કરવામાં ખાછી પાની કરે તેવા નથી. માત્ર ખામી હતી ગુડ્યોના ઉપદેશની નસ્કારી આત્માઓ જેમ જેમ ઉપદેશ મળતો જાય, વસ્તુરિયતિ સમજતા જાય, તેમ તેમ જરૂર ધર્મ તરફ વળી શકે છે.

ઉપર કહેવામાં આવ્યું તેમ, અહિંના સંઘમાં પ્રશંસનીય શ્રદ્ધા અને ભક્તિ ભરેલાં હોવા છતાં પણ, કોઈ કોઈ વાર ગૃહસ્થોચિત વ્યવહારમાં એવી ઉણપો દેખાઈ આવે છે કે જેના લીધે સંઘની શોભામાં 'કિન્તુ' કહેવડાવવા જેવા પ્રસંગો બની જાય, પરન્તુ એનું કારણ 'નવા નિશાળાયા' હોવાનું ગણી શકાય, એટલે જેમ જેમ સાધુઓનો પરિચય થતો જશે, તેમ તેમ

—: ૨૧ :—

જૈન સંસ્થાઓ

કુરાચીના જન્મે સંઘોન્ધ્યાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગીની સ્થિતિનું વર્ણન આ પહેલાં કહેવાયું છે. દરેક કુરાચીના મમસ્ત જૈન સમાજના આગણે જે જે સંસ્થાઓ ચાલી રહી છે, તેનું પણ કંઈક નિરીક્ષણ કરી લેવું જોઈએ.

કુરાચીના જન્મે દ્વિરકાઓ પોતપોતાની ધાર્મિક પાઠશાળાઓ અને કન્યાશાળાઓ ચલાવી રહ્યા છે, તેનો પરિચય તો તે તે સંઘોના પરિચયમાં આપાયો છે. એ સિવાયની જે જે સંસ્થાઓ જન્મે સંઘોની સંયુક્ત શક્તિથી ચાલી રહી છે, તે તે સંસ્થાઓનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આ છે:

શ્રદ્ધા અને ભક્તિની સાથે વિવેકવૃત્તિ વધારે વિકસિત થતી જશે, અને વિવેકવૃત્તિનો વધારે વિકાસ થતાં ‘મહાપુણ્યપ્રવૃત્તિથી આ બધી સામગ્રી મળી છે, તેને માર્થિક કરવી જોઈએ’ એવું નહિં મગજનારા મહાનુભાવો પણ વધારે સમજતા થશે. અને એ સમજણ તેમને તેમની પાસે ધર્મની ઉન્નતિ તેમજ જ્ઞાતિભાઈઓના હિતનાં કાર્યો કરાવશે. પરિણામે જે કંઈ ઉણપો હશે તે દૂર થશે. કરાચીનો સમસ્ત મંધ, અત્યારે છે, તેના કરતાં પણ વધારે સારો “આદર્શસંધ” બનશે, એવી મારી સંપૂર્ણ ખાતરી છે.

છવટે—આખા ય સંધની માયા દિવની શ્રદ્ધા અને ભક્તિ માટે અંત કરણના આશીર્વાદ સાથે આદેના મંધની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થાય, એવી ગુરુદેવ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરુ છું.

પહોંચાડવાં, ગરીબ જૈન વિદ્યાર્થીઓને મારે રકૂવનાં પુસ્તકો અને સ્કોલરશીપનો પ્રયત્ન કરવો, તેમજ દુનનરહિયોગો ઉભા કરી બની શકે તેટલા અંશે નિરાધારોને સહાયક થવું—એ ઉદ્દેશથી આ સંસ્થા લગભગ પચ્ચીસ વર્ષથી ચાલી રહી છે. આ મંસ્થા પાસે ખાસ કોઇ મોટું બડોળ નથી. માધારણ રીતે મેમ્બરોની આવક અને દીવાળી જેવા પ્રસંગે બોણીની આવક ઉપર આ સંસ્થા ચાલી રહી છે. કાર્યકર્તાઓ મહેનત કરીને જે ભેટું કરે છે, તેટલું ખર્ચ પણ કરે છે. સંસ્થા માધનના પ્રમાણમાં સ્કોલરશીપો, પુસ્તકો, અનાજ, દવા, ગાડીમાફું વિગેરે ઉદ્દેશો પ્રમાણે ગરીબોની સેવા સારી કરે છે. ખરેખર સાચી માનવસેવા કરનારી આ એક સંસ્થા છે. આવી સંસ્થામાં સંસ્થાના ઉદ્દેશોને બર લાવવાનો બધો યે આધાર તેના સંચાલકો ઉપર છે. જેઓના ડુંવાડે ડુંવાડે સેવા બાવ મયો હોય, એવાજ મહાનુભાવો આવી સંસ્થાના સંચાલકો હોઇ શકે. બહુ ખુશી થવા જેવું છે કે આ મંસ્થાના વર્તમાન સેક્રટરી માઇ પીપટલાલ પ્રાણજીવનદાસ શાંત પ્રકૃતિના, ગંભિર અને ખરેખર સેવા બાવી છે, એ મારે નિખાલમ બાવે કહેવું જોઇએ. પોતે વ્યવસાયી હોવા છતાં જ્યારે જ્યારે તેમને કોઇપણ દુઃખીયાની ખગર મળે છે, ત્યારે ત્યારે તેઓ પોતે પહોંચી જાય છે, અને બધી તપાસ કરી જોઇતી સહાયતા પહોંચાડે છે. દરેક હાલાક કે ઝાલાવાડી, દરેક મંદિરમાર્ગી સ્થાનકવાસી આ સંસ્થાને વધારે ને વધારે મજબૂત બનાવવા કોશિસ કરે.

જૈન વ્યાયામશાળા

રણછોડલાઇનમાં ચોરાપીર પાસે જૈનોના લતામાંજ આ એક વ્યાયામશાળા ચાલી રહી છે. છેલ્લા બે વર્ષમાં ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મસુરિ મહારાજની જમન્ટી પ્રસંગે આ વ્યાયામશાળા તરફથી જે કંઈ પ્રયોગો કરી બતાવવામાં આવ્યા હતા તે સિવાય આ સંસ્થા સંબંધી મને કંઈ

વિશેષ માહિતી નથી. પરંતુ મારા જણવામાં આવ્યું છે કે જૈનયુવકો કુર્તાં દૈનંતર યુવકો આ વ્યાયામશાળાનો વધારે લાભ ઉઠાવી રહ્યા છે. શારીરિક સંગઠનને માટે આવી વ્યાયામશાળાઓની આવશ્યકતા હવે ખુસ્સે ખુસ્સી સ્વીકારાઈ છે. પોતાના આંગણે વ્યાયામશાળા ચાલવા છતાં સાડાત્રણ હજાર જેતોની વસ્તીમાંથી આંગળાના વેટે મણી શકાય એટલા પણ યુવકો લાભ ન લે, એ અરેખર અદસોસકારક છે.

સ્વયંસેવક મંડળ

કરાચીના જેનોમાં બાર્થ ખીમચંદ વોરા ને બાઈ લાઇયાન રામચંદની આગેવાની નીચે ચાલતી ' જૈન સ્વયંસેવક મંડળ ' એ નામની પણ એક મંસ્થા છે. ઉત્સવ-મહોત્સવોમાં આ મંડળના યુવકો વ્યવસ્થા જળવવા માટે જામ છે. કેટલાક પ્રમંગો ઉપરથી જોવાયું છે કે યુવકો ઉત્માહી છે, સેવાભાવી છે, શિસ્તનું પાલન કરવામાં સાવધાન રહે છે, ગમે તેવી મહેનત કરવામાં પાછી પાની કરતા નથી. અહિંની અમારી મામાજિક, ધાર્મિક અને જીવદયા મંજીની દરેક પ્રવૃત્તિમાં આ મંડળે ખૂબ ઉત્માહથી મેવા આપી હતી.

કરાચી યુનિસીપાલિટી તરફથી ૨૦૦ રૂપિયાની ગ્રાન્ટ પણ મળે છે. ખરેખર એ ખુશી થવા જેવું છે. સંચાલકોએ મહેનત કરી, આ લાયબેરીને સારામાં સારી લાયબેરી ણનાવવાની જરૂર છે.

જીવદયાની બે સંસ્થાઓ

લગભગ પાંચેક વર્ષ ઉપર સ્થાનકવાસી સાધુજી શ્રી કુવચંદજી મહારાજ કરાચી પધારેલા. તેમના ઉપદેશથી 'સિંધ જીવદયા મંડળી' એ નામની સંસ્થા ઉભી થઈ. તે પછી સ્થા. સાધુજી શ્રી ઘાસીવાળજી આવેલા તેમના ઉપદેશથી બીજી 'જીવદયા પ્રચારક મંડળ' નામની સંસ્થા ઉભી થઈ.

સિંધ એક મહા હિંસક દેશ છે. હિંદુ કે મુમયમાન સૌ લગભગ માંસાહારી છે. આના દેશમાં જીવદયાનો પ્રચાર કરવા માટે આવી સંસ્થાઓની ઘણીજ જરૂર છે, એ વાત નિર્નિવાદ સિદ્ધ છે. 'સિંધ જીવદયા મંડળી'ના ઉદ્દેશો આ ત્રણ છે ૧-સઘળી જાતના ધાતકીપણામાંથી પ્રાણીઓના તેમજ પક્ષીઓના અને માછલાંઓના હિત માટે ઉપાયો યોજના, ૨-ત દુરસ્તી, કરકમર અને દયાના સિદ્ધાન્તોના આધારે વનસ્પતિ ખોરાકના કાયદા વિષે જાહેર પ્રગમત કેળવવો અને માંસાહાર તથા દારુ નિષેધ માટે સાહિત્યપ્રચારદ્વારા જ્ઞાનપ્રચાર ચાલુ કરવો. ૩-જાનકી દેશનો તથા રિનાળો બંધ કરવા માટે અધિકારી તથા જાહેર પ્રગમતે વિનંતિ કરવી.

સાધુઓના ઉપદેશથી સ્થાપન થયેલ અને જૈન ગૃહસ્થોના સંચાલક પણ નીચે ચાલતી હોવાથી મેં એને જૈન સંસ્થાઓમાં સ્થાન આપ્યું છે. અને ખરી રીતે સાર્વજનિક સંસ્થા જેવું તત્વ તેમાં દેખાતું છે પણ ઓછું.

જીવદયાના પ્રચારને માટે તો સિંધ એક ધણેજ વિશાળ ક્ષેત્ર છે. બે ચાગ ઉપદેશો ગામી મિંધનાં શહેરો અને ગામડાંઓમાં ફેરવવા જોઈએ. મેજીક સેન્ટર્ન દ્વારા, હેન્ડબીક્ષો દ્વારા, વર્તમાનપત્રોમાં લેખો દ્વારા તેમજ સ્કૂલોમાં હાજીરાનાં વ્યાખ્યાનો કે નિબંધોની ચોજના દ્વારા લોકોમાં અદિસાનો અંદેશ પહોંચાડવો જોઈએ. આવા દેશમાં તો આવી સંસ્થાઓ આશીર્વાદરૂપ બની શકે. 'સિંધ જીવદયા મંડળી'એ જુદી જુદી ભાષામાં હેન્ડબીક્ષો છપાવી ગણ્યા છે. મુ'બઇની 'જીવદયા મંડળી' પાસેથી જોઈતું માહિત્ય મેળવી લે છે, અને પોતાથી જને છે તે પ્રમાણેનો પ્રચાર કરે છે. ચિત્રકૂટના મહાન્તની દવા આસો-કાર્તિક-ચૈત્ર-વૈશાખમાં દાન, દમતા અને સ્વાસના મેળીઓને આપે છે. મારા આત્મીયજાંધુ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી કચ્છ તરફ પધાર્યાં, તે વખતે મંડળીના બે ચાર સભ્યો અમુક અમુક ગામોમાં જઈ પહોંચ્યા હતા અને ઠંડા, મુગલપુર અને બીડીન એવાં ત્રણ ચાર ગામોમાં શાખાઓ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીના ઉપદેશથી ખોલવામાં આવી છે. પરન્તુ એ શાખાઓ ખોલવાની મહત્તા ત્યારેજ થશે કે તેની પાછળ પ્રેરણાનો ધોધ વહેરાવવામાં આવશે. આ સંસ્થા તો ત્યારેજ મહત્ત્વ ધરાવે છે કે મુ'બઇની 'જીવદયા મંડળી'ની માફક કોઈ શેઠ લલ્લુભાઈ જેવા મહાનુભાવ સંસ્થાનો આત્મા બને અને બાકી માન્કર જેવા જળરદસ્ત કામ કરનાર મળે.

દમણાં મુ'બઇ અને બીજાં કેટલાંક શહેરોમાં 'દારના બહિષ્કાર'ની ચળવળ ચાલી રહી છે. ગવર્નમેંટ પોતે આ ચળવળમાં ભાગ લે છે. 'સિંધ જીવદયા મંડળી' પોતાના બીજા ઉદ્દેશ પ્રમાણે દારૂ નિષેધનું કામ

ઉપાડી લે, તો 'પ્રજ્ઞ'નું મુંઝા કામ થઈ શકે. સિંધમાં તો એની ખામ જરૂર જ છે. આશા છે કે મંડળીના કાર્યવાહકો ડૉ. ન્યાયચંદ દોસી, સેક્રેટરી ઠાકરસીભાઈ, સુગ્યદભાઈ, ભાઈ માણેકલાલ, ભાઈ વાડીલાલ અને બીજા ભાઈઓ હવે આ મંડળીનું કાર્ય વધારે મારા પ્રમાણમાં ઉપાડે અને સિંધમાં ખૂબ પ્રચાર કરે. કામ થશે તો પૈમાનો તોટા નથી.

બીજી સંખ્યા 'જીવદયા પ્રચારક મંડળ' તે પણ સમય અને માધનના પ્રમાણમાં કૃતરાંઓના રક્ષણનું કાર્ય સારું કરી ગઈ છે. મારતર મધાલાલ આ સંસ્થાનું મુખ્ય સંચાલન કરે છે. કુચીમાં મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી કૃતરાંઓ પકડાવીને મારી નાખવામાં આવે છે. આ સંસ્થા તરફથી ઠેકાણે ઠેકાણે કૃતરાંઓને પટ્ટા બાંધવામાં આવે છે કે જેથી કૃતરાંઓને પકડનારા પકડી ન શકે. કાર્યવાહકોનો વિચાર છે કે કોઈ સારી જગ્યા લઈ કૃતરાંઓને ત્યાં રાખવામાં આવે. આ મિત્રાલ અમુક અમુક સમયે કૃતરાં નહિ મારવા માટે લાગવગ પહોંચાડીને અને પત્રવ્યવહાર કરીને ઠાંશિશ પણ કચવામાં આવે છે.

બંને સંસ્થાઓ જીવદયાના ઉદ્દેશથીજ સ્થાપન થયેલી છે. દરેક સ્થળે કામ કરનારાઓનો બહુ અભાવ હોય છે અને તેથી એકજ ઉદ્દેશની આ બંને સંસ્થાઓ જો ભેગી કરી દેવામાં આવે તો તે વધારે લાભદાયક છે.

હોમ્યોપેથિક કોલેજ

આખા ચે દેશમાં બેકારીની એવી પરિસ્થિતિ હતી થઈ છે કે જે વખતે એક યા બીજી જાતનાં સાધનો બેકાર યુવકોને ઉભાં કરી આપવાની જરૂર છે. ડૉ.વાક વિચાર પછી એમ જણાયું કે લમણાં લમણાં રોગોને માટે હોમ્યોપેથિક દવાઓનો પ્રચાર બહુ થઈ રહ્યો છે. થોડા ખર્ચમાં

થોડી મહેનતમાં થોડા સમયમાં એક માણસ હોમ્યોપેથિકનો ડૉક્ટર બની શકે છે. ગામડાઓમાં એક નાનકડી પેની લઈને હોમ્યોપેથિકનો અભ્યાસ કરે અથવા એક રથગે બેસે તો પોતાના ગુજરાન પૂરતું જરૂર પેદા કરે આ ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખી આફ્રીકાના બે મહાત્મીઓ-માઇ મગનલાલ જાદવજી દોશી અને ડૉ મનસુખતાય તારાચંદ-એ બેની સહાયતાથી ૧૩મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૮ ના દિવસે કરાચીના તે વર્ષના મેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડનાનીના હાથથી જૈન હોમ્યોપેથિક કોલેજ, કારિયા હાઇસ્કૂલના મેદાનમાં એક મોટા મેલાવડો કરીને ખોલવામાં આવી હતી. જૈન અને જૈનેતર સૌના લાભને માટે આ કોલેજ ખોલાયેલી છે. કારિયા હાઇસ્કૂલના સચાલકોએ હાઇસ્કૂલનો એક ભાગ વાપરના માટે આપ્યો છે એક સારામાં સારા અનુભવી અને વિદ્વાન ડૉક્ટરની આ કોલેજના પ્રીન્સીપાલ તરીકે નિમણૂક થઈ છે. અત્યારે ૨૫ વિદ્યાર્થી આ કોલેજનો લાભ લઈ રહ્યા છે. અઢી વર્ષનો ઠોસ રાખવામાં આવ્યો છે.

વિદ્યાર્થીઓને વ્યવહારુ જ્ઞાન મળે, તેમજ ગરીબ લોકોને દવાઓનો લાભ મળે એટલા માટે તા. ૧૫ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ના દિવસે સવારના સાડાસાત વાગે કરાચીના પ્રસિદ્ધ અને ખાનનીય માઇ જમશેદ મહેતાના હાથથી ' જૈન હોમ્યોપેથિક મેડીકલ હોસ્પીટલ ' રજીસ્ટ્રેડ-લાઇનમાં જૈન મદિગ્ની બાગુમાજ ખોલવામાં આવેલ છે. આ દવાખાનામાં કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ અનુભવ મેળવે છે અને એ ઉપરાંત ગરીબોને મફત દવા આપવામાં આવે છે.

કમીટી કેશિસ કરે તો મ્યુનિસીપાલિટીની ગ્રાન્ટ પણ મેળવી શકે. આખા સિંધમાં " હોમ્યોપેથિક "ની આ એકજ કોલેજ છે.

જૈન હુન્નરશાળા

ગરીબ બહેનો મોટે ભાગે પોતાનો સમય કુચલીમાં અને એક ધરથી
૧૬

ખીજા ધરે હવાફવામાં ગાળે છે. પાસે સાધન ન હોવાના કારણે લોકોની આગળ હાથ ધરવામાં પણ સંકોચાતી નથી. કારણ કે પેટ તો ભરતું નેહ્યો. આ સિવાયની સુખી જાહેનો પણ મોટે ભાગે ધરના કામકાજથી પરવાયી પછી કાલતુ સમય ગરપાસરપામાં અને કુથલીઓમાં ગાળે છે. આવી જાહેનોને માટે હુજરશાળા એક આશીર્વાદ રૂપ કાર્ય કરી રાકાય. મીવવાનું, ભરવાનું, ગૂંથવાનું કાર્ય શીખેલી જાહેનો, પોતાના ધરના કામકાજનું ખર્ચ જયાવવા સાથે, ધારે તો એ પૈસા ખચાવી પણ શકે અને પોતાના ગુજરાનમાં સદાયક નિવડી શકે. સમય સારો જાય. નિંદા-કુથલીઓથી બચી જવાય અને કોઈને કંઈ જાતની ટીક્ક કરવાનું પણ કારણ ન રહે. આ ઉદ્દેશથી ગયા વર્ષના વૈશાખ સુદ ત્રીજ તા. ૩ જી મે ૧૯૩૮ના દિવસે હાલાધ મહાજનવાડીમાં શેક ખીમચંદ જે. પાનાચંદના દ્વારે એક સારા મેલાવડા પૂર્વક આ સંસ્થા ખોલવામાં આવી હતી. આ સંસ્થા 'સદાયકમંડળ' ના આશ્રય નીચે ચાલી રહી છે. સદાયક મંડળે આના ખર્ચ માટે પંદરમો રૂપિયાની મદદ મંજૂર કરેલી અને તે ઉપરાંત મોખ્યામાવાળા બાઇ અગનલાલ જાદવજી દોસીએ ૩૦૦ રૂપિયા મોકલાવ્યા હતા. આમ આ સંસ્થાનું કામ ચાલી રહ્યું છે.

કરાચીમાં પાંચી, લોદાણા અને ખીજા ખીજા કોમોમાં આવી સારી મારી સંસ્થાઓ ચાલી રહી છે. જૈનસંઘને માટે પણ જ્યારે આ સંસ્થા સ્થાપન થઈ છે, તો પછી તેને સારા પાયા ઉપર નૂકવી એ જરૂરનું છે.

સંભાળ રાખે છે, કે જે વાડીઓનો ઉપયોગ કોઈના મૃત્યુ વખતે સ્નાન કરવામાં અને જમણુવાર કગવામાં થાય છે. ' હાલાલ મહાજનવાડી ' તો એક હોય છે, તેનો ઉપયોગ બે ત્રણ વિદ્યાર્થીઓ માટે હોસ્ટેલ તરીકે કરવામાં આવે છે. ' જૈનકુન્નરશાળા 'નું કામ ચલાવવા માટે ઉપરની બન્ને ' મહાજન વાડીઓ ' વાપરવા આવે છે, એ ખુશી થવા જેવું છે.

આ સિવાય ' નિર્ણાયકસેવામંડળ ' નામની એક સાર્વજનિક છતાં જૈનકાર્યકર્તાઓના હાથ નીચે ચાલતી સંસ્થા છે. ધર્મ કે જાતિના ભેદભાવ વિના નિર્ગદારોને કપડાં અને એવી આવશ્યક વસ્તુઓ સાધનના પ્રમાણમાં આપવાનું કામ આ સંસ્થા કરે છે. મારત્તર મધ્યાહન આ સંસ્થાના સેક્રેટરી છે.

' જૈન યુવક સંઘ ' નામની એક સંસ્થાનું નામ પણ ઉદ્ભવનીય છે. જુના ' જૈન યુવક સંઘ ' નો પુનરુદ્ધાર મમળો કે નવો ' યુવકસંઘ ' સમળો, ગમે તેમ પણ ' યુવક સંઘ ' નામની એક સંસ્થા યુવકોની છે, કે જે સામાજિક કુશલિઓ સામે કોઈ કોઈ વખત એકાદ આગેવાનને જોશ આવી જાય તો ઝુંમેમ ઉઠાવે છે.

' જૈન બેંક ટીમ ' આ સંસ્થાએ પણ અજમેરમાં ભરાએય સ્થાનકવાસી કોન્ફરન્સ વખતે અને સ્થાનિક કોઈ કોઈ પ્રમજોએ સુંદર કામ કરી જતાવીને સારી ખ્યાતિ મેળવી હતી. જૈનસમાજના પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તા ભાઈ ખીમચંદ વેરાની આ ટીમમાં નેતાગીરી હતી. ' હતી ' એટલા માટે કહું છું કે હમણાં આ સંસ્થાની ' હસ્તી ' જેવું દેખાવું નથી. કાર્યકર્તાઓ તેને પુનઃ સજીવન કરે તો સારું છે.

જૈનસમાજના જનને સઘો અથવા સંઘના અમુક અમુક કાર્યકર્તાઓના હસ્તક ચાલતી સંસ્થાઓનો જે થોડો પરિચય થયો છે, તેનો ઉલ્લેખ

ઉપર કરવામાં આવ્યો છે. ઉપરની લગભગ એક બેને બાદ કરીએ તો બધી યે સંસ્થાઓ સમાજને માટે ખરેખર આશીર્વાદરૂપ છે. પરંતુ એમાંની દોષપણ સંસ્થા પગભર નથી. વળી અહિંના હાલાક-ઝાલાવાડીના મતભેદનો અથવા સ્થાનકવાસી સંઘના કુસંપનો ચેપ ગ્રસ્ત રીતે કેટલીક સંસ્થાઓને લાગ્યાનું પણ મંભળાય છે. આશા છે કે સમાજના આગેવાનો એવા ચેપથી આ સંસ્થાઓને બચાવી રાખશે, અને સમયે સમયે યથાશક્તિ મદદ કરી, એ સંસ્થાઓને પગભર બનાવવા કોશિશ કરશે.

—: ૨૨ :—

કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

‘પ્રવૃત્તિ’ શબ્દ ‘નિવૃત્તિ’ના બોધક છે, ને ‘નિવૃત્તિ’ શબ્દ પ્રવૃત્તિનો દ્વિતક છે. હમેશા શબ્દો સાપેક્ષ હોય છે—જેમ સત્ય અસત્ય, સજ્જન દુર્જન વગેરે. આ ઉપરથીજ સંસારમાં જે પ્રકારના માર્ગો સ્પષ્ટ જણાય છે—‘પ્રવૃત્તિમાર્ગ’ અને ‘નિવૃત્તિ માર્ગ.’ સંસારનાં વ્યાવહારિક કાર્યો, પછી તે લોભોપકારનાં હોય કે સ્વાર્થનાં હોય, એ બધા એ ‘પ્રવૃત્તિમાર્ગ’માં ગણી શકાય છે. લોકવ્યવહારમાં ન પડતાં, કેાંઈ અગમ્ય એક સ્થાનમાં રહી, કેવલ આત્મચિંતન કે આધ્યાત્મિક વિચારમાં મસ્ત રહેનાર માણસ ‘નિવૃત્તિમાર્ગી’ કહેવાય છે. સાધુઓને માટે આ બેમાર્ગી કયો માર્ગ ઉચિત છે ? એ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે. ઉપદેશ આપવો, વ્યાખ્યાનો કરવાં, ધર્મચર્યાઓ કરવી, ઉત્સવ મહોત્સવો કરાવવા, પુસ્તકો લખવા, સંસ્થાઓ સ્થાપવી, દેશોદ્દેશ વિચરવું, પ્રચાર કરવો—આ બધા એ ‘પ્રવૃત્તિમાર્ગ’ના રસ્તાઓ છે.

સાધુ ગુ' કરે ?

આજનો સાધુ આત્મા નથી કરે, કરાવે કે કેમ ? એ સંબંધી નિયામકોમાં બે મત છે. કેટલાકો કહે છે કે 'પટ્ટાભાર્ગ'માં પડનાગ સાધુનું પતન થાય છે. એમણે કોઈ અગોચર સ્થાનમાં રહેવું જોઈએ, આત્મચિત્તવન કરવું જોઈએ અને તેમ કરીને પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવું જોઈએ.' જીને પક્ષ કહે છે કે 'સાધુ એક જવાબદાર વ્યક્તિ છે, દુનિયાના ગુરુ તરીકે તેણે જવાબદારી બહારેલી છે, એટલે જગતના કલ્યાણને માટે જે જે ઉપયુક્ત કાર્યો દેખાતાં હોય, તે તે કાર્યો તેણે પોતાના સંબંધમાં રહીને કરવા જોઈએ. જે નથી કરતો તો તે દુનિયાને માટે ભારજૂત છે. મક્તના રોટલા ખાઈ બેસે છે.' આમ સ સાગ્ના મનુષ્યોમાં બે મત દેખાય છે. પણ એ મતભેદને જાહેર કરનારા લોકો, 'શક્તિ' સંબંધી નિચાર કરવાથી દૂર રહે છે. સંભારમાં એકસરખા સાધુ કે એકસરખા ગૃહસ્થો નથી હોતા, એકસરખા જ્ઞાની કે એકસરખા અજ્ઞાની નથી હોતા. સૌની શક્તિઓ બિન્ન બિન્ન હોય છે. અને જેનામાં જે શક્તિ હોય તે શક્તિનો સદુપયોગ તેણે કરવો જોઈએ અને જનતાએ તે શક્તિનો લાભ લેવો જોઈએ; બધેકે શક્તિ પોતાનું કામ કર્યા વગર રહેતી પડે નથી. હા, પ્રવૃત્તિમાર્ગમાં પડતાં મૂળ ધર્મથી પતન ન થાય, એ ખાતરી કરીને સંભાળવાનું છે.

પોતાને રુચિ કર જશે, તો વાહ વાહ કરશે, પોતાને મનગમતું નહિ હોય, તો નિંદા કરશે. એક વખત પોતાને ગમતું હશે ત્યારે પ્રશંસા કરશે, તેના તે જ કાર્યની બીજી ક્ષણે નિંદા પણ કરશે એટલે વિચિત્ર સ્વભાવી જગતનો ખ્યાલ કરીને કંઈ પણ કાર્ય કરવું તેના કરતાં પોતાની શક્તિનું માપ પોતેજ કાઢીને પોતાના અંતરાત્માના અવાજ પ્રમાણે કાર્ય કરવું, એ વધારે શ્રેયસ્કર છે. બાકી આખા જગતને મનગમતું થાય, સૌ પ્રશંસા કરે, એવું કોઈ પણ કામમા બન્યું નથી અને બનવાનું નથી.

ભૂતંદરિએ રાજપાટ અને બંડી માહીબીઓ છોડી હતી. કુવાના કાઠે ઝાડ નીચે પડેલા એક પત્થરનું ઓશીકું બનાવી લાગા યજ્ઞને સુતા હતા. પાણી ભરવા આવનારી સહેલીઓમાથી એક ભૂતંદરિના ત્યાગની પ્રશંસા કરે છે, તો બીજી પત્થરના રાખેલા ઓશીકા માટે ભૂતંદરિની ટીકા કરે છે. ભૂતંદરિ ચાલ્યાદિપિ સુભાષિત ગ્રામ્ય એ નિયમ પ્રમાણે પત્થરનું ઓશીકું કાઢી નાખે છે. બીજી વાર તે સહેલીઓ આવે છે, સારે એક બાધ ભૂતંદરિની ગુણગ્રાહકતા માટે પ્રશંસા કરે છે, ત્યારે બીજી કહે છે કે ‘બધું છોડ્યું’, પણ દિવનો ચટકો છોડ્યો ? જરા આપણે વાત કરી, એટલે ઝટ દબને પત્થર ફેંકી દીધો.’ ભૂતંદરિએ શું કરવું, કોઈ કહેશે ?

ખરી વાત તો એ છે કે પોતાની શક્તિનું માપ કાઢી દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-માનવો વિચાર કરી પોતાના ધર્મનું પાલન કરના પૂર્વક પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવું.

અમારો હેદેશ.

સિંધમા આવવાનો અમારો હેદેશ નિવૃત્તિનો નહિ હતો, પ્રવૃત્તિનો હતો, એ કહેવાની બાબે જ જરૂર રહે છે. સિંધ જેવા દેશમાં,

જ્યાં સેંકડો વર્ષથી સાધુઓનો વિદ્યાર્જન થઈ હતો, તે ખુલ્લો યાય, મિત્રતા માંગાદારી લોકોને બની શકે તેટલે અંશે મામાદાનો ત્યાગ કરાવાય; જૈન ધર્મના સિદ્ધાન્તોથી ને જૈનધર્મના આચારવિચારોથી સર્વથા અનભિરૂ એવી પ્રજામાં જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તો, ઉચ્ચ આચાર અને ઉદાર ભાવનાથી લોકોને પરિચિત કરાવાય, તેમજ પરધર્મઅભિષ્યુતાના કારણે એક-બીજાથી વિખૂટા પડેલા-દૂર દૂર થતા ગએલા લોકો એકબીજાને ઉદાર ભાવથી જોઈ 'સ્વાદ્વાદ'ની વિશાળ છાયા નીચે એકબીજાની નજીક આવતા કરાવાય, આ અમારો ઉદ્દેશ હતો. આ ઉદ્દેશો ખુલ્લું ખુલ્લું પ્રવૃત્તિ-માર્ગના મુશ્કેલ છે, એ તો દેખીતું છે.

ઉપગતા કાર્યો દ્વારા સેવા કરવાને માટે અમારા સિંધમાં આવવામાં કરાચીના ત્ર્ય. મૂર્તિપૂજક સંઘ નિમિત્તભૂત થયો, એ માટે તે ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે.

સાધનો

પ્રવૃત્તિમાર્ગના કોષપથ કાર્યમાં થોડે ઘણે અંશે પણ સાધનોની આવશ્યકતા રહેવાની. સાધનોમાં મુખ્ય સાધન ધન અને જન છે. ધનની આવશ્યકતાની જવાબદારી ગૃહસ્થો ઉપર રહેલી છે, જ્યારે અમારા જેવા સાધુઓની પ્રવૃત્તિને વેગ આપનારા-પ્રવૃત્તિમાં સહકાર આપનારા-મદદગાર થનારા સાધુઓની પણ જરૂર તો ખરીજ. આ વિચાર કરાચી આવવાના વિચારની સાથેજ ઉત્પન્ન થએલો અને તેટલાજ માટે ઉદ્યમરૂપ કરાચી સંઘના ઉપયોગનને કહેવામાં આવેલું કે 'જો મારા વિદ્વાન્ માનનીય ગુરુભાષ્ત્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ કરાચી આવવાનું કબૂલ રાખે, તો જ હું કરાચી આવી શકું.' ગુરુદેવની કૃપાથી તેમણે અને બીજા મુનિરાજોએ સાથે આવવાની ઉદારતા બતાવી, અને અમે સિંધમાં-કરાચી આવ્યા.

વિદ્વાની પરંપરા

હમેશાંથી લગભગ બનતું આવ્યું છે કે-શ્રેયાંસિ યદુ વિદ્વાનિ સારાં કાર્યોમાં અનેક વિદ્વો આવે છે. અમે શિવમંજીથી વિદાર ક્યો ત્યાંથી કંઈ ને કંઈ વિદ્વો આવતાંજ રહ્યાં હતાં. એ વિદ્વોનો સામનો કરીને અમે આગળ વધી રહ્યા હતા અને વિદારમાં બની શકે તે પ્રવૃત્તિ કરતાંજ રહ્યા હતા. તે વાત પાછલાં પ્રકરણોમાં જોવાઈ ગઈ છે. હવે અમારે કરાચી જેવા શહેરમાં પ્રવૃત્તિ કરવાની હતી; પરંતુ ખરેખર અમારી એ કમનસીબી કે મારી સાથેનાં અમૂલ્ય સાધનોનો ઉપયોગ જોઈએ તે રીતે હું ન કરી શક્યો. મેં મારો એક હાથ તો હાલામાંજ મૂક્યો હતો. અને બીજું વિદ્વ કરાચીમાં પ્રવેશ કરવાની સાથેજ ઉપરિથત થયું. તે વિદ્વ છે મુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજયજીની ખતરનાક બિમારી. પ્રવેશના બીજાજ દિવસે મુનિરાજશ્રી જયન્તાવજયજી મોટી બીમારીમાં પડકાયા. હું ખૂબ નાહિંમત થઈ ગયો. ગભરાયો. કરાચીમાં જે જે કાર્યો કરવાની હું બાવના રાખતો હતો, તે બધાં કાર્યો મારી આંખ સામે તરવરતાં હતાં. કરાચીના જૈનો અને કરાચીની સમસ્ત જનતા મારી પામેથી શી શી આશાઓ રાખતી હતી? એનું મને જ્ઞાન હતું. ધણી-ઓએ રથાનિકપત્રોમાં લેખો લખીને અહિંની આવશ્યકતાઓનું મને જ્ઞાન કરાવ્યું હતું. ધણી ધર્મશ્રદ્ધાળુ જૈનભાઈઓ, અહિંના સંઘમાં કંઈ કંઈ બાળતોની ખામીઓ છે, તેનાં લીસ્ટો એક પછી એક આપવા લાગ્યા હતા. આ બધાં કાર્યોની જવાબદારીનો પહાડ મારી સામે દેખાતો હતો. એ બધાં કાર્યોને પહોંચી વળવાનાં સ્વપ્ન હું સેવી રહ્યો હતો. પણ સાથી-મદદમારો પૈકી એકનો સ્વર્ગવાસ અને બીજાની બીમારીથી હું તો ખરેખર હતાશ થયો. પણ આવા પ્રસંગે અમારા યુરુદેવની અડગ ધીરતાનું દશ્ય જેમ મારી સામે ખડું થયું, તેમ તેમનાં વચનો યાદ આવવા લાગ્યાં :—

‘જે કાર્યમાં વિઘ્ન નથી આવતું, એ કાર્ય કાર્યજ નથી. એ તો બાળકોની રમત છે, વીરોની નહિ. અને જે કાર્યમાં જોટલા વધારે વિઘ્ન, તે કાર્ય તેટલુંજ વધારે મહત્ત્વનું. વિઘ્નોની વચ્ચે થઇને આગળ વધો.’

મને લાગ્યું કે કેવળ હતાશ થઇને બેસી ગયેલાથી તો કાંઇ ન વળે. ‘શુભે કાર્યં યથાશક્તિર્યત્નીયમ્. ઉપરાન્ત મુનિરાજશ્રી જયન્તિજયશ્રુએ મને હિમ્મત આપતા કહ્યું: “મારી મિમારીથી ગમરાશે નહિ, તમે તમારું કાર્ય ચલાવે રાખો. સેવા કરનારા માધુઓ અને ગૃહસ્થો છે.” એમના શબ્દોથી મને પ્રોત્સાહન મળ્યું. એ દિવસ આગમ લઇ મેં મારું કામ શરૂ કર્યું.”

અમારી પ્રવૃત્તિમાં સંઘના સેક્રેટરી બાપ્ત મણિયાવ લહેરાબાપ મહેતા, શ્રી સંઘ તરફથી જેમ યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવાને હું સમર્થ તૈયાર રહેવા લાગ્યા, તેમ બીજા ઉત્સાહી યુવકો દરેક કાર્યને પહોંચી વળવા સાથે આપના લાગ્યા.

દૈનિક કાર્યક્રમ

સાધારણ રીતે અમારી પ્રવૃત્તિને પહોંચી વળવા માટે અમે આ પ્રમાણે દૈનિક કાર્યક્રમ રાખ્યો હતો. ૧-પ્રાતઃકાળની ક્રિયાથી નિવૃત્ત થઇ નિયમિત વ્યાખ્યાન કરવું. ૨-આહારપાણીથી નિવૃત્ત થઇ લખવાનું અને વાચવા વિચારવાનું કરવું. ૩-૩ થી ૫ જુદા જુદા ધર્મવાળાઓ આવે તેમની સાથે જ્ઞાન ચર્ચા કરવી. ૪-સાંજના પ્રતિક્રમણ પછી નવયુવકો અને બીજાઓ જે કોઇ આવે, તેમની સાથે શંકસમાધાન કરવા. આ અમારો સાધારણ દૈનિક કાર્યક્રમ હતો.

પ્રવૃત્તિના વિભાગ

અમારી પ્રવૃત્તિના મુખ્ય ચાર વિભાગો કરવામાં આવ્યા હતા:

૧ અહિંસાનો પ્રચાર ૨ સર્વ ધર્મવાળાઓની પ્રેમવૃદ્ધિ ૩ જૈનધર્મની પ્રભાવના અર્થાત્ સામાજિક અને ધાર્મિક કાર્યો અને ૪ યુવક પ્રવૃત્તિ.

આ ચારે પ્રવૃત્તિઓને માટે જે જે પ્રસંગે જે જે સાધનો ઉપયુક્ત જણાયાં, તે તે સમયે તે તે સાધનોના ઉપયોગ અમારાથી જાની શકે તેટલે અંશે કર્યો અને મુદરથો પાસે કરાવ્યો.

૧ અહિંસાના પ્રચાર માટે સિધી તથા હિંદી પુસ્તકોનો પ્રચાર, જાહેર બાપણો, માંસાહારીઓની સાથે ધર્મચર્ચા, માંસાહારીઓના સભાઓમાં જમને ઉપદેશ આપવો, જેઓ માંસાહાર છોડે, તેમની સાથે ઓળખાણ વધારી તેમની દ્વારા, ખીજ લોકોમાં વધારે પ્રચાર કરવો. તેમને ત્યાં ઉપદેશ આપવા જવું, એ વિગેરે હતું.

૨ સર્વધર્મની પ્રેમવૃદ્ધિને માટે જુદા જુદા ધર્મની સભાઓમાં નિમંત્રણનો લાભ લઈ જવું. વ્યાખ્યાનો આપવા, શહેરના જુદા જુદા વિદ્યાલયોની મુલાકાતો લેવી, રચનાત્મક અને બહારના જુદા જુદા વિદ્યાલયોનાં વ્યાખ્યાનો કરાવવાં અને વર્તમાનપત્રોમાં લેખમાળાઓ પ્રકટ કરાવવી. એ વિગેરે પ્રવૃત્તિ હતી.

૩ જૈન ધર્મની પ્રભાવનાને માટે કુઃખી જેતોને રાહત અપાવવી. જુદા જુદા પ્રસંગે જવન્તીઓ ઉજવવી. રથાન અને સમયનો વિચાર કરી ઉત્સવો કરાવવા. મોટા મોટા અધિકારીઓની મુલાકાતો લેવી. જૈન-ધર્મને લગતાં જુદી જુદી ભાષાનાં પુસ્તકોનો પ્રચાર કરવો. જાની શકે તેટલે અંશે સંસ્થાઓ સ્થાપન કરાવવી, ધર્મચુસ્ત જૈનોને તપસ્યા અને ખીજ ક્રિયાકાંડોમાં રસ લેતા કરવા. વિગેરે.

૪ યુવકપ્રવૃત્તિના સંબંધમાં જુદી જુદી સંસ્થાઓની મુલાકાતો લઈ ત્યાંના યુવકોને ઉપદેશ આપવો, કોલેજો હાઈસ્કૂલો અને હોસ્ટેલોમાં જઈ

અત્યાનુ ઉચુ શિક્ષણ લેનારા યુવકોને એમનું કર્તવ્ય સમજાવવું, દરિદ્રાધના વ્યાખ્યાનો કરાવના, ગ્રેન્યુએટો અને એવું ઉચુ શિક્ષણ લીધેલા વિદ્વાનોની વચમાં ચર્ચા કરવી, વકતૃત્વ કલા અને એવા ઉપયોગી ઉપાયો દ્વારા યુવકોમાં ધાર્મિક ભાવના જાગૃત કરવા સાથે માયુ' યુવક માનસ પ્રકટાનવું.

અમારા આરે ઉદ્દેશોને પહોંચી વળવા માટેની આ અમારી મુખ્ય પ્રવૃત્તિઓ હતી. અને તે બધી યે પ્રવૃત્તિઓને મુખ્ય મુખ્ય વિભાગમાં વહેંચી નાખીએ તો દયાપ્રચાર પ્રવૃત્તિ, ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ, સામાજિક પ્રવૃત્તિ અને સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ-એમ ચાર વિભાગો થઈ શકે.

સહકાર

પહેલા કહેવામાં આવ્યું છે તેમ કોઈપણ પ્રવૃત્તિમાં આનંદ્યકતાઓને પહોંચી વળના માટે દ્રવ્યની જરૂર રહે છે, અને તે તે કાર્ય કરવામાં સધે સમયના પ્રમાણમાં જેમ સહકાર આપ્યો તેમ કરાચીના ફેટલાક વ્યક્તિ-ગત મહાનુભાવોએ પણ સમયોચિત દ્રવ્યવ્યય કરી અનેક પ્રવૃત્તિનાં કાર્યોને મારા દીપાવ્યા છે. એ સિવાય મુંગમવાળા શેઠ કાન્તિવાન બહારહાસે જેમ સિધી, હિંદી પુસ્તકો અને અગ્રેજી હસ્તપત્રો વિગેરે પ્રકટ કરાવવામાં ખુલા દિવથી આર્થિક સહાયતા કરી સહકાર આપ્યો; તેમ મોરખાસાવાળા બે ગૃહસ્થો ભાઈ મગનલાલ બાદનજી દોસી તથા ડૉ. અનસુખલાલ તારાચંદ ગરીબોને રાહનના કાર્યમાં તથા બે સંસ્થાઓ સ્થાપન કરાવવામાં સારી ઉદારતા બતાવી. આમ સંઘ, સ્થાનિક ફેટલાક ગૃહસ્થો, સ્વયંસેવકો, અને બહારના ઉદાર ગૃહસ્થોના સહકારથી અમારી પ્રવૃત્તિ ધણેખરે અશે સફળ થઈ શકી.

જો કે અમે ચાહતા હતા કે અહિંના પ્રચાર કાર્ય માટે બંધારણ પૂર્વકની એક વગત્રાળી કમીટી નીમાય; અને તે દ્વારા બધી વ્યવસ્થા થાય; પરંતુ પ્રયત્ન કરવા છતાં તેવું કંઈ ન થઈ શક્યું. છતાં ચાલુ રહેલી વ્યાખ્યાન માળા દ્વારા જેમ જેમ બહારની જનતા સાથેનો પરિચય વધતો ગયો તેમ તેમ અનાયાસ અમારી પ્રવૃત્તિનું ક્ષેત્ર વિશાળ બનતું જ ગયું. અને ધીરે ધીરે ગુરુદેવની કૃપાથી સફળતા મળતીજ ગઈ.

પત્રકારોનો સહકાર

અમારી પ્રવૃત્તિને બળ આપનાર જો કોઈનો મોટામાં મોટો સહકાર હતો, તો તે પત્રકારોનો. કરાચીનાં રથાનિક પત્રો ‘પારસી સંસાર’ ‘સિન્ધ સેવક’ ‘હિતેચ્છુ’ અને ‘સિન્ધ સમાચાર’ તેમજ ‘અમનચમન’ વિગેરેએ અમારી પ્રવૃત્તિનો સમસ્ત જનતાને લાભ મળે, એટલા માટે પોતાની કોપમો જોઈએ તેટલી ખુલ્લી રાખી હતી. રોજનાં નિયમિત વ્યાખ્યાનો તેને તે દિવસે કરાચીની જનતા વાંચી શકે, તેવી રીતનો પ્રયત્ન તેમણે પોતાના રીપોર્ટરો રાખી કર્યો હતો. ઉપાશ્રયથી બહાર જુદે જુદે સ્થાને થતા વ્યાખ્યાનો પણ નિયમિત રીતે તેઓ પ્રકટ કરતા હતા. સમય ન હોવા છતાં મારી પાસે લેખમાળા લખાવીને પણ તેઓ કરાચીની જનતાને લાભ આપતા હતા. એટલે પત્રકારોના સહકારે અમને ધણીજ મદદ કરી છે, એ વાત ફરીથી પણ કહ્યા વિના વાંચી રહી શકાયું.

બહાર પડ્યો

કરાચીના વર્તમાનપત્રોએ અને ખાસ કરીને ‘પારસી સંસાર’ ના એડીટર મારા રોજનાં વ્યાખ્યાનો અને બધી યે પ્રવૃત્તિને પોતાના પત્રમાં નિસ્તારપૂર્વક સ્થાન આપવાથી બહારની દુનિયામાં જે દંઈ પડ્યો પડ્યો, એ કોઈથી અગપ્પ્યુ નથી. ‘પારસી સંસાર’ ના મળ્યું એડીટર

બાઇ ઠાકરસી કોઠારીએ આ સંજંધમાં જે મહેનત લીધી છે, એ કદી પણ બ્રુવાય તેમ નથી. અમારી તુચ્છ મેવાઓ તેમણે જગતની આગળ ધરી હતી અને તેજ કારણ હતું કે બહારના કેટલાં જે પત્રોએ પણ અમારી મેવાની જોડાએ તેથી વધારે કદર કરી છે. ‘મુંબઈ સમાચાર’ જેવા પ્રસિદ્ધ પત્રે ‘ક્ષમાપના’ નામના પોતાના અમ્રલેખમાં અમારી મેવાની આ શબ્દોમા કદર કરી હતી —

‘જૈનમુનિ મહારાજો પણ ધર્મના સિદ્ધાંત ફેલાવવા ઉપરાંત હોમને રાષ્ટ્રપ્રેમી અને સમાજસેવક બનાવવા માટે શું કરી શકે તેમ છે, તે આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસુરિષ્ઠિ અને મુનિ મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ પ્રત્યક્ષ દ્રશ્યાન્તથી બતાવી આપ્યું છે શ્રી વિદ્યાવિજયજીએ કરાચીના બેઠાર જેનોને ઠેકાણે પાઠવવાની યોજના તૈયાર કરાવી છે અને જેનેતરોને પણ સમાજસેવા અને રાષ્ટ્રમેવાનો એવો બોધ આપ્યો છે કે ત્યાંની જૈન તેમજ જેનેતર પ્રજાએ તેમના ઉપર મુગ્ધ બની તેમનું સમારક જળવવાની ચળવળ ઉપાડી લીધી છે. જૈન જૈનાચાર્યો પોતાની પ્રતિમા તૈયાર કરાવવામા, જેનોને અંદર અંદર લદાવી મારવામાં અને ‘શાસનપ્રેમી’ અને ‘શાસનદ્રોહી’ એવા ભાજ પાડવામાં ધર્મની મેવા અને વિજય માને છે, ત્યારે શ્રી વિજયવલ્લભસુરિષ્ઠિ, શ્રી વિદ્યાવિજયજી અને શ્રી વિજયેન્દ્રસુરિ જેવા ધર્મશુરુના બોધે જૈનધર્મને વધુ જપ્ત બતાવ્યો છે.’

મુંબઈ સમાચાર તા. ૩૦-૬-૩૮

આવીજ રીતે અમદાવાદથી નીકળતા ‘જૈનજ્યોતિ’ પત્રના અધિપતિ બાઇ ધીરજલાલ ઠાકરશી સાહે પણ પોતાના એક અમ્રલેખમાં જે શબ્દોમાં અમારી સેવાની કદર કરી હતી, તે શબ્દો આ છે:—

‘લોકમશ્વરિ અને ધર્મપ્રચાર માટે જૈનસાધુઓનું વચન જાણ મોટું સ્વીકારવામા આવ્યું છે. તેઓ પોતાના આચાર મુજબ પત્રે આવીને પ્રવાસ કરતા હોવાથી બોજન અને રાશન માટે બહુજ સાદાઈથી રહેતા હોવાથી, પેસાના

સ્પર્શને પણ વચ્ચે ગણતા હોવાથી અને માત્ર અને ક્રિયાના ભણકાર રહેતા હોવાથી તેઓનું વર્ચસ્વ મોટું રહે તેમા નવાઈનેતું પણ કંઈ નથી ।

‘હુના કાળમા આવા સાધુઓ ને યહોર કે ગામમા દૂક સમય પણ રિયરતા કરતા, ત્યાં તે રથજનું અહોભાગ્ય મનાતુ અને ને રથજે ચતુર્માસના ચાર માસ ગાળતા, ત્યાં તેો ચારે મહિના કોઈ ધર્મેત્સવ મંડાવો ન હોય, તેવી ધમાલ મચી રહેતી. ગામે ગામના લોક ઉતરી પડતા. જેન કે જેનેતર બધા ચ એમની પાસે શાસ્ત્રચર્ચા કરવા ચાક્યા આવતા, એવી એમની વિદ્વતાની છાપ હતી !

‘વખત પહોચ્યા. જેન સાધુઓની દ્રષ્ટિસમીપે લોકભગ્યતિનું કાર્ય મહત્ત્વ વિતાનું બન્યું’. પ્રવાસની મુશ્કેલીઓથી હાર્યા. વિહાર દુઝેા કર્યા. એકજ રથજે અમુકજ મર્યાદિત પ્રદેશમા વસવાટ વચ્યા. પરિણામે તે રથજે અને પ્રદેશના લોકો પરથી સાધુઓનો પ્રભાવ ઉડતો ગયો. ને રથજે તેઓ ન વિચર્યા, ત્યાંના લોકો સાધુઓના પ્રભાવથી તદન અપરિચિત રહ્યા. બન્ને રીતે પરિણામ વિપરીત આવ્યું’.

રહે ચોતરફ પ્રભાત નવોજ ઉત્સાહ પ્રસરી રહ્યો છે. ધર્મોત્સવ મંડાયો દોષ, તેવા દશ્યો નજરે પડી રહ્યા છે. જૈનોમા નવીજ ભગ્નતિ પેદા થવા પામી છે. ગમે મુનિરાજશ્રીના ઉપદેશને પરિણામે અને સમાજસુધારાના કાર્યો દાઢ ધરવામા આગ્યો છે. બેકારો અને દુઃખીગોને રાહત આપવાનું, દીરેકટગી કરવાનું અને સાદિત્ય પ્રકારના જેવા અનેક કામ હાથપથી આમળ થઈ રહ્યા છે. જૈનોના અઠાધ ઉત્સવો ' ખીજ ધર્મક્રિયાઓ પાછળ ક્યો શુભન્ત ઉદેશ લગવવામા આગ્યો છે, એના પરિચયથી યોજનાઓ પણ દાઢ ધરવામા આવી છે.

કરાચીના જૈનોમા પ્રસરી રહેલા ઉત્સાહ સિવાય જૈનેતરૈમા પ્રસરી રહેલો ઉત્સાહ ઓછો નોધવાન નથી. એક જૈન માધુ પોતાના જ્ઞાન અને ક્રિયાદ્વારા જૈનેતરૈમાં પછુ કેટલો પ્રભાવ પાડી શકે છે, તેનું આ ખરેખર ઉદાહરણુ જ કહી શકાય. શું પારસી કે શું આર્યસમાજ, શું ઈસાઈ કે શું વૈષ્ણવ, બધા એક રસથી મુનિરાજશ્રી પામે ધર્મશ્રવણ માટે આવે છે, અને પોતાના ધર્મને લગતી તેમજ જૈનધર્મને લગતી સઠાઓ જરા વ સંભાવ વગર રજુ કરે છે; ને મુનિરાજ તેવીજ રીતે તેનું સમાધાન કરે છે. પારસી ભાઈઓ અને આર્યસમાજસ્તો મહારાજશ્રીને પોતાને ત્યાં નોતરી ભાપણો કરાવે, એ તેમની લોકપ્રિયતાનો સચોટ પ્રમાણ છે.

“કરાચી શ્રીસ યે પણ આ વખત મુનિરાજશ્રીનો પૂરતો લાભ લઠાવવા કમર કસી છે, ને તે અંગે અનેક ભતની, ધર્મશ્રવણનો લાભ આમળનતા લઈ શકે તેવી, સગવડો પૂરી પાડી પોતાની ફરજ અદા કરી છે. વ્યાખ્યાન હોલમા લાલકાંઠીકરની યોજનાદ્વારા એક જૈન મુનિ વ્યાખ્યાન આપે અને જૈન-જૈનેતરૈ તેનો સમભાવે લાભ લે, એ દષ્ટાંત આજે ખીજે તો વિરલ છે. આ અંગે ખરેખર શ્રી સ ધના સદ્ભગ્યની પ્રશંસા સદુદાહરણ કરી શકે તેમ છે.

“મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીની ધર્મપ્રચારની ધગરા અપૂર્વ છે તેઓ સવારથી સાંજ સુધી-ખાન પાન બૂલી આની પાછળ વ્યથ છે આશા છે કે સિંધ પ્રદેશ મુનિરાજશ્રીની વિદ્વતાનો ને ધર્મપ્રચારની ધગરાનો પૂરેપૂરો લાભ લેવામા પાછો નહિ પડે.”

આ ઉપરાન્ત ' પારસી સંસાર 'માં પ્રકટ થતી વ્યાખ્યાનમાળા-
ઓના લીધે, તેના વાચનારાઓને જે લાભ થતો હતો, તે સંબંધી સંખ્યા-
બધ પત્રો, તે પત્રમાં પ્રકટ થતા હતા.

આમ અહિંની પ્રવૃત્તિનો પડધો બહારની જનતા ઉપર પડવામાં
અહિંના પત્રોનો સહકાર અમને વધારે ઉપકારક થયો હતો, એ પુનઃ
કહેવાની માગ્યેજ જરૂર પડે છે.

વધુ સ્થિરતા

સિંધ, અમારા જેવા સાધુઓને માટે જેમ નવું ક્ષેત્ર હતું તેમ અહિં
કાર્ય કરનારાઓને માટે વિશાળતા પણ પહોં છે. વિહારમાં થયેલા લાભો
ઉપરથી અને કરાચીની એક ચતુર્માસની પ્રવૃત્તિ ઉપરથી અમને તો લાગ્યા
હતું કે જે સંયોગે અનુકૂળ હોય તો આ દેશમાં પાંચ વર્ષ વિચરવું
અને ખૂબ કાર્ય કરવું. પરંતુ માનનીય બધુ શ્રી જયન્તવિજયજી
મહાગજની આખા ચતુર્માસની લાખી ખીમારીના કારણે અમારી જંડળા
જસદો સિંધ છોડવાને ઉત્સુક થઈ ગઈ હતી, તેમ છતાં અહિંના પત્રકારોએ,
અહિંની સમસ્ત જનતાએ અને અહિંના સંધે ચોતાની હાર્દિક લાગણી
એટલી બધી બતાવી અને એટલો બધો આગ્રહ કર્યો કે મને તે ભોજ
અમારે ખીમ ચતુર્માસની સ્થિરતા કરવી પડી.

ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, કરાચીના જે જે પત્રોએ અમારી
જંડળાને, ચોતાના અગ્રલેખો દ્વારા કરાચીમાં વધુ સ્થિરતા માટે આગ્રહ
કરી, ચોતાની લાગણી પ્રદર્શિત કરી, તેમજ અમારી થાડી સેવાની પણ
મોટી કદર કરી, તેમાંના એક—' પારસી સંસાર 'ના એક લાગા અમ-
તેજમાયી થોડા દિવસ અહિં આપવા ચોગ્ય ધાર છું—

‘એક પખવાડિયા બાદ જૈનધર્મના નિયમ મુજબ ચોમાસું પૂર થાય છે, એટલે જ્યાં જ્યાં જૈન સાધુ-મુનિઓ ચોમાસું રજા હશે, ત્યાંથી તેઓ વિદાર કરી જશે આ નિયમ મુજબ સામગ્રીવામા આવ્યું છે કે અત્રે બિરાજતા મુખ-સિદ્ધ વક્તા અને વિદ્વાન્ જૈન મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી તથા તેમની મંડળી ચોમાસું પૂર થયે અત્રેથી વિદાર કરવાની તૈયારી કરી રહેલ છે, એટલે સાધુ ધર્મના નિયમ મુજબ તેમણે જ્યાં ચતુર્માસ હતું હોય, તે સ્થાન ચતુર્માસ પૂ થયે છોડી દેવું જોઈએ.

પોતાના સમગ્ર તપસ્વીજીવી બે શોકસભામાં પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારીને તેમજુ' રમારક રાખવા જોરજોરથી અપીવ કરી પોતાની વિશાળ દૃષ્ટિ અને બધા ઉપરના પોતાના સમભાવનો પરિચય કરાવી આપ્યો હતો. (૫) પારસી લાઈબ્રેરીનાં બે નિમંત્રણોને માન આપી તેમની વચ્ચે બેઠા બેઠા આપી સારી છાપ પાડી છે. (૬) જૈનસંઘના નાના તથા મોટા શ્રીમંત અને સાધારણ બંધાને એક-બીજાની નજીક લાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. અને એ કારણેજ એક સારામા સારું ફંડ એકઠું કરવાને તેઓ રાક્ષિમાન થયા હતા. (૭) ગરીબોની હાલ સામળા, યથાય' તપાસ કરી તેમને જરૂરી મદદ અપાવવાને મહારાજશ્રીએ પ્રયત્ન કર્યો છે. (૮) નવરાત્રીના દિવસોમા પશુવધ અટકાવવાને 'જીવહયા મંડળી'ને પ્રેરણા કરીનેજ નહિ, પણ પોતે આગેવાની લઈ બૂખ તરસનો કંઈ પણ ખ્યાલ કર્યા વિના જે પરિશ્રમ લીધો છે, તે બૂખી રાકાય તેમ નથી. નેમના ઉપદેશથી તથા તેમણે ઉભી કરેલ યોજનાથી જે લાભ થયો છે તે પ્રત્યક્ષ છે. આ ઉપરાન્ત ફોલોમેમા જઈને વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ ઉપદેશ આપી મહારાજશ્રીએ તેઓને સ્વક્લંબ્યજુ' બાન કરાવ્યું છે. (૧૦) નવજીવવાનોની રાજી ખીચવવા એક 'વકેતુલ કેલ્લાસ' તેમની આગેવાની નીચે ચાલી રહ્યો છે. અને હમણા હીવાળીના નિમિત્તે ફોડાતા ફોડાકડા અટકાવવા મહારાજશ્રી નિશાબોમા ફરીને બાબકો તથા બાબા-ઓને જે ઉપદેશ આપી રહ્યા છે, તેજુ' ઘણું સારું પરિણામ જોઈ રાકાય છે.

સારા સાક્ષરની ગણતરીમાં છે, વિદ્વાન છે, તે આ પરિપક્વને તેમની દાનવીનો લાભ મળે એ ઇચ્છવા લેખ છે. આવા વિદ્વાન પ્રભાવશાળી અને કર્તવ્યપરાયણ મુનિઓ ફરીથી સિંધમાં આવવા મુસ્કેલ છે. માટે જો આ વક્ત્રને ગુમાવવામાં આવશે તો > મદદાન ઉદ્દેશ મદદારાજશ્રીને અને લાવવામાં રાખવામાં આવશે છે, તે સિદ્ધ નહિ થાય. અમને વિશ્વાસ છે કે મદદારાજશ્રીને હજુ વધારે વખત રોકવામાં આવશે તો સિંધની બોળી અને શ્રદ્ધાળુ જનતા પર તેઓ જરૂર પોતાનો પ્રભાવ પાડી રાકશે.

“આગા છે અમારા આટલા હમારાનું” શુભ પરિણામ આવશે. ”

પારસીસ આર તા ૩૦ ઓક્ટોબર ૧૯૩૭

વિદ્વાન અધિપતિ સાહેબે, અમારી યોગ્ય સમયની તુરંત સેવાઓની જે કહર કરી, એ એમની શુભાશંકતા માટે અમારે આભારજ્ઞતાનું રહ્યો.

આ પછી શેઠ છાટાલાલ ખેતશીના પ્રમુખપણા નીચે સંધની જનરલ સભાએ ઠગાન કરીને પણ ખીજ અતુર્માંસ માટે આગ્રહભરી વિનંતિ કરી એ પ્રમાણે લાભનું મારણ લેખ, જૈનેતરોની, પત્રકારોની અને જૈનસંધની વિનંતિને માન આપી, અમે કરાચીમાં વધુ રિયરતા કરી.

જો કે મારા માનનીય બહુ શ્રી જયન્તવિજયજીની ગતિબદ્ધ પ્રતિજ્ઞા રોકાવાની નહિ છતાં, તેઓ પણ મારા ઉપરના પ્રેમના કારણે રોકાયા અને મુનિરાજશ્રી નિપુણવિજયજીને પોતાના ગુરુશ્રીની સેવામાં જલદી પડોય વાનું હોવાથી તેમણે કમ્મ તરફ વિદ્યાર મ્યે.

અકસ્માત નિવૃત્તિ

ભવિષ્યના ઉગ્મમાં શુ બધું છે, એની કાલને અગર નથી સમારમાં

જે જે ઘટનાઓ બને છે, તેમાં કુદરતનો કંઈ ને કંઈ સંકેત હોયજ છે. આપણને-અદૃષ્ટોને તેની ખબર નથી હોતી એટલે અધીર બની જઈએ છીએ.

શુરુદેવની કૃપાથી પહેલા ચતુર્માસ કરતા પણ બીજા ચતુર્માસમાં ધાર્મિક, સામાજિક તેમજ અર્થિક પ્રચારક પ્રવૃત્તિમાં અમને ખૂબ રસ પડ્યો અને આત્માને કંઈક સંતોષ થાય એવો સારો લાભ મળ્યો.

બીજા ચતુર્માસની પૂર્ણોદ્ધતિ થાય અને અમે વિદાર કરીએ તે પહેલાં તો, આ શરીર બિમારીના બચકર ઝપાટામાં આવી ગયું. અને અમારી બધીએ પ્રવૃત્તિઓએ શાંતિના સાગરમાં કુબકી મારી લીધી. અને તેજ કારણે કરાચીમાં વધુ રિથરતા થવા છતાં પણ પ્રવૃત્તિનો પ્રવાહ રોકાઈ ગયો. ઘણાં અનિવાર્ય કારણોએ મહારાજશ્રી જયન્તવિજયજીએ અને શ્રી વિશાળવિજયજીએ મહાસુદિ ૭ મે વિદાર કર્યો. અને અમે ત્રણ સાધુ કરાચીમાં રોકાઈ રહ્યા.

જે ચતુર્માસની રિથતિમાં ખૂબ પ્રવૃત્તિ કરી, પણ કુદરતના કાયદા કંઈ જુદાજ હોય છે. દિવસ પછી રાત ને રાત પછી દિવસ હોયજ. એમ પ્રવૃત્તિ પછી નિવૃત્તિ આવે તો તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. પોતાની મેજે-સમજીને ન લઈએ તો કુદરત તો લાવેજ. એ પ્રમાણે જે બિમારીના કારણે અમારે રોકાઈ જવું પડ્યું, તે બિમારી એકદમ નજ હડી. જરાક પ્રવૃત્તિ શરુ થાય કે હૃદય હિપર હુમલો થઈ આવે. પરિણામે મારો બધો યે સમય જનમમાજની સેવા કરવાના જલ્દે જનસમાજની સેવા લેવામાં જ પસાર કરવો પડ્યો છે.

આભાર

મારી અત્યાર સુધીની પ્રવૃત્તિનું આત્માને કંઈક સંતોષ થાય એવું

ને કંઈપણ પરિણામ જોવાયું હોય તો તે મુનિગજથી જન્મન્તનિન્યથા આદિ મુનિરાજો, કરાચીનો શ્રીસંઘ, કરાચીની ઢેલ્લીક ઉદાર વ્યક્તિઓ, કરાચીના યુવકો, વર્તમાનપત્રો, મોખ્યામાના જે મૃદરથો-બાપ મગનલાલ ભદ્રવજી દોમી અને ડો. મનસુખલાલ તાગચંદ તથા મુગધનિવાસી શેઠ કોંતિલાલ જાહેરદાસ-વિજેરે મહાતુભાવેના સહકારને આભારી છે. એ વાત ફરીથી જાહેર કરી તે બધાઓનો ફરીથી આભાર માનું છું.

કરાચીની પ્રવૃત્તિ સંબંધી સમુચ્ચય રીતે આટલું કહ્યા પછી હવે પ્રવૃત્તિના જુદા જુદા પ્રસંગો અને તેનાં પરિણામો સંબંધી સંક્ષેપમાં હવે પછીનાં પ્રકરણોમાં જતાવવામાં આવશે.

—: ૨૩ :—

અહિંસા પ્રચાર.

સિંધમાં આવવાનો અમારો મુખ્ય હેતુ સિંધની માસાહારી પ્રજામાં અહિંસાનો પ્રચાર કરવાનો હતો, એ વાત હવે બાગ્યેજ કહેવાની રહે છે. પૈસેટકે સુખી અને આધુનિક કેળવણીમાં આગળ વધેના તેમજ વ્યાપાર-રોજગારમાં કુશળ ગણાતા સિંધના હિંદુઓમાં, ખાસી વર્ષ સુધી મુસલમાન રાજાઓનું આધિપત્ય બોગસવાના કારણે, માસ, મચ્છી, અને દારૂનો એટલો બધો પ્રચાર છે કે બાગ્યેજ તેટલો હિંદુસ્તાનના બીજા કોઈ દેશમાં જોવાતો હશે. છતાં સરખાતા અને શ્રદ્ધા એ આ દેશના મનુષ્યોની ખાસ ખાસીયત છે. એટલે વસ્તુ-સ્થિતિ સમજાવતા સમજાવનારને જરૂર આનંદ થાય અને તેનું પરિણામ સારું દેખાઈ આવે.

ત્યાગ ત્યાગમાં હોઈ

પેઢી દર પેઢીથી જે લોકો પોતાના ખોરાક તરીકેજ એ વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરતા આવ્યા

છે, એવાઓ એ આદતોમાંથી નેટલે અંશે છૂટે, તેટલે અંશે પ્રગમનીયમ ગણાય. ખટાટા અને એવી કંદમૂળ જેવી ચીજો ખાનાગ કેટલાક જન ગૃહસ્થો અમારા જેવા સાધુઓને ગુરુ માનવા છતાં અને દિવસોના દિવસો સુધી ધોધમાર ઉપદેશ આપવા છતાં, એ ખટાટા કે બીજા કંદમૂળને છોડવા તૈયાર ન થાય, અને દેહાય 'મહારાજ રોજ જીવ ખાય છે, તો લાવો જગ તેમને રાજી કરવા કંઈક છોડીએ, ' એમ ધારીને છોડવા તૈયાર થાય, તોપણ સાથે સાથે એમ જરૂર કહે કે—' સાહેબજી, મહિનામાં દસ શેર ખટાટાની તો છૂટ આપો. ' હિમાળ સગાવવામાં આવે તો ભાગ્યેજ મહિનામાં પાંચ શેર ખટાટા એના પેટમાં જતા હશે, છતાં પોને ખટાટાના ત્યાગી તરીકે ગુરુને ખાત્રી આપતાં દસ શેર ખટાટાની છૂટ રાખે છે. આ એણે ત્યાગ ક્યો કે પાંચ શેર ખટાટા વધારે ખાવાની મહાગજ પાસેથી છૂટ લીધી ? મચ્છીમાંસનો ત્યાગ કરનારા આખી જીંદગી સુધી સર્વથા મચ્છીમાંસનો ત્યાગ કરે, એ ત્યાગમાં અને ઉપરના ખટાટાના ત્યાગમાં કેટલું અંતર છે ? એ વિચારો. મચ્છીમાંસના ત્યાગીની શ્રદ્ધામાં અને ખટાટાના ત્યાગીની શ્રદ્ધામાં કેટલું અંતર છે ? એનો વિચાર પણ સમજદારો કરી શકે છે. ત્યાગ, એ તો ઇચ્છાઓને રોકવી, નિષ્કપટતા પૂર્વક પાપને પાપ સમજીને ત્યાગ કરવો, એતું નામ સાચો ત્યાગ છે. લાવ્યો ઓછી ન થઈ હોય અને કેવળ ગુરુને રાજી કરવાની ખાતર કંઈક વસ્તુનો ત્યાગ બતાવવો, એતું નામ ત્યાગ નથી, પણ દંભ છે.

પણ વધો પહેલાં જંગાળના અને હમણાં સિંધના તાજા અનુભવ પછી જણાયું છે કે આ માંસાહારીઓ સૌથી પહેલાં તો સાચેસાચું ક્ષી દેશે. માંસ-મચ્છી ખાતો હશે તો, જરૂર કહેશે કે 'હું ખાઉં છું.' પછી મલે તે મોટો આલમદ્રાવ્ય હોય કે એક અદનામાં અદનો હોય. અને બીજું, ઘણો ઉપદેશ આપ્યા પછી પણ જો તે વસ્તુ છોડવાનું તેનું દિવ નહિ હોય, તો તે સાફ કહેશે, કે 'હું વિચાર કરીશ, કશિશ કરીશ.'

અથવા ' મને માફ કરજો, મારાથી છોડાવું મુશ્કેલ છે. ' એમ નહિ કહે કે ' મહિનામાં દસ શેગની છૂટ આપો. ' અને જેઓ ત્યાગ કરવાના નિર્ણય ઉપર આવશે, તેઓ ત્યાગજ કરશે. આ એ લોકોની ખાસ ખાસીયત છે.

સાધનો.

ઠાણપણ વિષયની પ્રવૃત્તિને માટે સાધનો આવશ્યકીય છે. સાધનવિના સાધક સાધ્યને સાધી શકતો નથી અને તેટલા માટે જે પ્રવૃત્તિમાં જે સાધનો વધારે ઉપયુક્ત માલૂમ પડે, તે પ્રવૃત્તિને માટે તે સાધનો ઉર્ધા કરવા એ જરૂરનું છે. સિંધી લોકોમાં અમારે માસાહાર નિષેધનો અને અહિંસાનો પ્રચાર કરવાનો હતો. આજઝાલના જમાનામાં કલમ અને વચન, એ બે ઠાણપણ પ્રચારના સાધનો છે. આ બંને સાધનોનો ઉપયોગ, મેં માગ પ્રચાર કાર્યમાં કર્યો છે અને તે હવે પગીના વિવેચન ઉપરથી સમજાશે.

સિંધી પુસ્તકો

સિંધી લોકોને ઉપદેશ આપવાનો હતો. સિંધી લોકો અને તેમાં ૫ સિંધી બહેનો હિંદી બાપા બહુજ ઓછી જાણે છે. વળી આખીલ હિંદુઓ તો ધણે ભાગે અગ્રેજ અને સિંધી સિવાય ખીજી બાપા ઓછીજ સમજી શકે છે. લખવા વાચવાની તેમની ' શરસી હિંદી ' છે કે જે સંબંધી પહેલાં એક પ્રકરણમાં કહેવાયું છે. ઉપદેશ તાત્કાલિક અસર કરે છે: પરંતુ સાહિત્ય-પુસ્તકો વખતો વખત જાગ્રત રાખનાર ઉપદેશક છે. એટલા માટે અમારી પ્રવૃત્તિનું એક સાધન પુસ્તકોનો પ્રચાર એ ધણુ રાખવામાં આવ્યું હતું. જેમ સિંધી બાપાઓ અને બહેનો હિંદી બાપાથી અનભિજ છે, તેમ હું સિંધી બાપાથી અનભિજ, એટલે સિંધી બાપામાં પુસ્તકોનો પ્રચાર થાય એ જરૂરનું છતાં, હું સ્વયં તો સિંધીમાં લખી બોલી શકું

એટલે દેવાળાદનાં એક સિંધી ગદ્યેન પાર્વતી ગી. એડસની બી. એ., કે જેમનો પરિચય પહેલાં કરાવવામાં આવ્યો છે, તેમની પામે કેટલાંક પુસ્તકો 'કાશીમિંધી'માં અનુવાદિત કરાવવામાં આવ્યાં. 'મચ્છો માયુ' 'મચ્છો રાદવર' 'ફૂલનમૂઠ' 'અર્હિમા' અને 'જૈનધર્મ' (નદરોશની) આ પાંચ પુસ્તકો કાશીમિંધીમાં અનુવાદિત કરાવીને પ્રકાશિત કરાવવામાં આવ્યાં.

આ પુસ્તકોને પ્રકાશિત કરવામાં આર્થિક મદાય કરનાર મુ'બઇના ઉદારચરિત, રાધનપુરવાળા શેઠ કાન્તિલાલ બક્ષરદાસ છે કે જેમણે આવશ્યકતાનો વિચાર કરી અહિંસા પ્રચારમાં મુંદર ફાળો આપ્યો છે. આમ ઉપદેશની માથે પુસ્તકોનો પ્રચાર પણ કરવામાં આવ્યો.

વ્યાખ્યાનો

૨ સોલજર બજાર, બીજું વ્યાખ્યાન સોલજર બજારમાં રહેતા કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિક શેઠ મણિલાલ મોહનલાલ અને ઉવારસદવાળા શ્રીયુત વાડીભાઈ વિગેરે યુજરાતી શૃદ્ધસ્થોના પ્રયત્નથી તા. ૧૬મી ડીસેમ્બરે આપવામાં આવ્યું હતું.

આ બંને લતાઓ આમીલ અને પારસી કોમથી બરેલા છે. સોલજર બજારના વ્યાખ્યાન વખતે વીસનગરવાળા શેઠ મહાસુખભાઈ મુનીલાલે પણ કેટલુંક વિવેચન કરેલું.

૩-૪. ખીલનાની હોલ:- સિંધ હાલદયામંડળી 'ના આશ્રય હેઠળ શહેરમાં સિંધી લોકોના લતામાં 'ખીલનાની હોલ' નામના પ્રસિદ્ધ સ્થાનમાં જે વ્યાખ્યાનો તા. ૨૩-૨૪ મી ઓક્ટોબર ૧૯૩૭ના દિવસોએ આપવામાં આવ્યાં હતાં. આ વ્યાખ્યાનોમાં કરાચીના પ્રસિદ્ધ દાર્શનિક વિદ્વાન પં. ધર્મદેવ બેટલી પ્રમુખસ્થાને જિરાભ્યા હતા. સિંધી લોકોએ, ખાસ કરીને બાઈગંધ કોમના મિંધી લોકોએ આ વ્યાખ્યાનોનો લાભ સારો ઉઠાવ્યો હતો. પ્રસિદ્ધ સિંધી વકીલ શ્રીયુત લોઠાએ અહિંસા ઉપર ખૂબ ચર્ચા પણ કરી હતી.

૫. ખાલકદીના હોલ, તા. ૨૪ મી ઓક્ટોબરના દિવસે બીજું વ્યાખ્યાન ખાલકદીના હોલમાં બાઈ જમશેદ મહેતાના પ્રમુખપણા નીચે થયું હતું. આ વ્યાખ્યાન પણ 'સિંધ હાલદયા મંડળી'ના આશ્રય હેઠળ થયું હતું. લગભગ આખો હોલ ચિકાર ભરાયો હતો, જે કે આ સભામાં માંસાહાર કરનારાઓની સંખ્યા બહુ જ ઓછી હતી.

૬. દાલમીયા ફેક્ટરી. તા. ૧૨ મી મે ૧૯૩૮ થી ૩૦ મી મે ૧૯૩૮ સુધી અમે મલીરમાં રહેલા. ત્યાંથી 'બેકાર કોન્ફરન્સ'માં ભાગ લેવાને માટે કરાચી આવતાં ૩૧ મી મે ૧૯૩૮ ના દિવસે ફ્રીગ્રીડ

પાસે સીમેન્ટની ‘ દાલખીયા ફેક્ટરી ’માં અમે એક દિવસ મુકામ રાખ્યો હતો. ઘણા મજૂરો અને સિકખો આ ફેક્ટરીમાં કામ કરે છે કે જેઓમાંના ઘણાખરા માંમાહારી પણ છે. દિવમે તો ઠાઠને કુરસદ મળી નહિ. રાત્રે ઘણા લોકો બેગા ચયા અને તેઓને ખૂબ ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો, જેથી ફેટલાકોએ માંમાહારનો ત્યાગ કર્યો. ફેક્ટરીના મેનેજર અને ફેક્ટરીના ઇન્જનીયરે આ મમા ગોઠવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આ વખતે માંસાહારથી બંધનરૂદ્ધિ થાય છે કે કેમ ? વિગેરે બાબતો ઉપર ચર્ચા પણ સારી થઈ હતી.

૭. નમરપુરી પાઠશાળા :—જુના કરાચીના સિંધી લોકોના મુખ્ય લતામાં નમરપુરી સિંધીઓની આ એક પાઠશાળા છે. નમરપુરી સિંધીઓનો તા. ૩ નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે એક મોટો જલસો થયો હતો. સિંધી સ્ત્રીઓ અને પુરુષો તેમજ બાળક અને બાળાઓનો મોટો સમૂહ એકત્રિત થયો હતો. અહિં અહિંસા ઉપર વ્યાખ્યાન આપવામાં આવ્યું. જે યુવકોએ ખૂબ ચર્ચા કરી. ઘણા લોકોએ આ વખતે માંસાહારનો ત્યાગ કર્યો.

સિંધી કોલોનીઓમાં

કરાચીમાં સિંધીલોકોની શહેરથી બહાર અનેક કોલોનીઓ છે. ‘ આમીલ કોલોની ’ ‘ શિહરપુરી કોલોની, ’ ‘ અપર સિંધ કોલોની ’ વિગેરે. આ બધી યે કોલોનીઓ પાસે પાસેજ છે. તેની સાથે ‘ પારસી કોલોની, ’ ‘ ગુજરાતનગર ’ વિગેરે પણ છે. આ કોલોનીઓમાં સારા ધનાઢ્ય અને શિક્ષિત સિંધી લોકો રહે છે. આ લોકોને ઉપદેશ આપવા માટે આ કોલોનીઓમાં રહીને પ્રચાર થાય, તો તે વધારે લાભકર્તા થાય, એમ ધારી જાણીતાઓ દ્વારા કોલોનીઓમાં રહેવાની વ્યવસ્થા કરાવી.

૧ આમીલ કોલોની. એ પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે કે આમીલ કોલોમાં માંસાહારનો પ્રચાર વધારે છે. તેઓના પરિચયમાં વધારે આવવાથીજ તેમને વધારે ઉપદેશ આપી શકાય. એટલા માટે ૧૯ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ થી ૨૬ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ સુધીનું અઠવાડિયું અમે ‘આમીલ કોલોની’ના માળ્યું. ભાષ ગોવિંદ શ્રીરમંદાની, બહેન પાર્વતી એડવાની અને તે વખતના કરાચીના લોકમેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાની—તેમણે કરેલા પ્રબંધથી આમીલ ‘કન્યા ગદાવિદ્યાવય’ના મકાનમાં મુકામ રાખવામાં આવ્યો.

આ રથાન, ઉપર બતાવેલી કોલોનીઓની પાસે હોવાથી અને મધ્યમાં આવેલું હોવાથી ધણું સિંધી ભાષાઓબહેનો તેમજ કેટલાક પારસી ગૃહસ્થો પણ ઉપદેશનો ખૂબ લાભ લેવા લાગ્યા. અમારું આ અઠવાડિયું ખૂબજ પ્રવૃત્તિવાળું અને પંચિયામે ધણું જ લાભકર્તા નીવડ્યું હતું. સવારથી રાત સુધી ઉપદેશની પ્રવૃત્તિ ચાલતી. સેંઠડો સિંધી ભાષાઓ-બહેનોનાં ટોળાં જામેલાં રહેતાં. બિશ્વા આપવા માટે તકપાપડ થનારી એ બદ્રિક બહેનોને જ્યારે એમ કહેવામાં આવે કે ‘તમે તો મચ્છીમાંસ ખાઓ છો, એટલે તમારે ત્યાંથી અમારાથી બિશ્વા ન લેવાય’ ત્યારે તો એમનો આત્મા ધણો દુઃખી થતો અને ધણાઓ તો સાધુનાં પગલાં પોતાને ત્યાં કરાવવાની બાનનાવી પણ માંસમચ્છીનો ત્યાગ કરતા. દરોજ ચર્ચાઓ થાય. શંકા સમાધાનો થાય, ધણાઓ ‘માંસ નહિ’ ખાવાથી શૌચ નથી આવતું’ એવી શંકાઓ કરે, ધણાઓ ‘અનાજમાં પણ જીવ છે’ એવી દલીલો કરે. ધણાઓ ‘અમારો તો હંમેશનો ખોરાક યથ ગયો. હવે કેમ છટ્ટી રહે,’ એવી પણ કમળેરી બતાવે. આ બધાઓને યોગ્ય ઉત્તર આપતાં નિરુત્તર થાય, એટલે કેટલાકે માંસ સર્વથા છોડે, કેટલાકે મહિના-એ મહિના સુધી છોડીને પ્રયત્ન કરી જોવાનું કહે. કેટલાકે માસને છોડે ને મચ્છી ન છોડે, કેટલાક મચ્છી છોડે તો માંસ ન

છોડે. આમ ઉપદેશ અને ચર્ચાને પરિણામે ગુરુદેવની કૃપાથી બહુ સારું પરિણામ આવ્યું. પારસી ગૃહસ્થ ભાઈ એદલ ખરાસ, જેમનો પરિચય પહેલાં આપવામાં આવ્યો છે. તેમના આખા કુટુંબે આ વખતેજ માંસ-મચ્છી વિગેરેનો ત્યાગ કરેલો.

ભાઈ ગોવિંદ મીરચંદાનીનું આખું ચે કુટુંબ ધણીજ બક્તિવાળું શ્રદ્ધાળુ અને મંરકારી છે. તેવીજ રીતે શ્રીયુત ઝંમટમવજી શિવદાસાની એમ. એ. એચ. એલ. બી. ના કુટુંબની બક્તિ પણ પ્રશંસનીય છે. મેયર દુર્ગાદામ એડવાની, તેમના ધર્મપત્ની, અને તેમના પુત્રી બહેન દેવી બી. એ. વિગેરે પણ ધણીજ બક્તિવાળાં છે. તેમનું કુટુંબ સિંધી છતાં મ્દર વેજીટેરીયન છે. તેમણે પણ બક્તિનો અને જ્ઞાન ચર્ચાનો સારો લાભ લીધો.

આજ કાલેનીમાં કરાચીના નાગરિક ભાઈ હીરાચાય ગણાત્રા પણ ગમે છે. તેમના આખા ચે કુટુંબે બક્તિનો ખૂબ ત્યાગ લીધો. શ્રીયુત જીવતરામ ગીડનાણી, કે જેઓ કરાચીના ડીપ્ટ્રીકટ ડેપુટી પોલીસ મુખી-ટેન્ડેન્ટ છે તેમનું કુટુંબ પણ શ્રદ્ધાળુ અને બક્તિવાળું છે.

આમ અનેક કુટુંબો સાથે પરિચય થયો અને ધણાં કુટુંબોએ માંસ-મચ્છીનો ત્યાગ કર્યો.

૨. અપરસિંધ કોલોની-બીજું યોગાસુ પુરું થયા પછી અને મારી મિમારીના કાગળે ડોક્ટરની સલાહ પ્રમાણે અમે 'ગુજરાત નગર'માં એક પંખળીના જંગલમાં ગએલા. તે પછી ૧૬ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ થી શિકારપુરી સિંધી ગૃહસ્થ અને કરાચીના એક પ્રમિદ વ્યાપારી શેઠ રાધાકિશન પારમલ ધણીજ આગ્રહપૂર્વક 'અપરસિંધ કોલોની'માં પોતાના જંગલમાં લઈ ગયા. લગભગ પાંચ મહિના અમે

આ બંગલામાં રિયગતા કરી. ગેઠ રાધાકિશન બહોળા કુટુંબવાળા અને શ્રીમંત ગૃહસ્થ છે. તેઓનું કુટુંબ નિરાભિપભોજી છે, શ્રદ્ધાળુ છે, અને તેઓ શુદ્ધ ખાદીધારી ગૃહસ્થીય બાવનાવાળા છે. આ બંગલાની આસપાસ પણ ઘણા માંસાહારી સિંધીઓ રહે છે. ધીરે ધીરે આ કોલોનીમાં પણ ઉપદેશ આપવાનો સારો પ્રસંગ મળ્યો, અને ઘણા લોકો માંસાહાર છોડતા થયા.

અમે આ કોલોનીમાં ગ્લેતા ત્યારે ગુજરાતનગરમાં ગ્લેતા ખંભાતવાળા માર્ક સુન્દલાલ પારેખ ઇન્જનીયર, માર્ક હરિલાલ ચતુર્ભુજનું કુટુંબ, શેઠ હેમરાજમાર્ક, શેઠ જમરાજમાર્ક, પી. ડબ્લ્યુ. ડી. ના વડા ઇન્જનીયર શ્રીકૃષ્ણ હિમ્મતભાઈ પરીખ, તેમજ સિંધી ગૃહસ્થ શ્રીકૃષ્ણ ખિયાગમ વિગેરેએ ભક્તિનો સારો લાભ લીધો હતો.

મેળવે છે, બધાઓની સાથે હસારાથી સમજવા સમજવવાની અદ્ભુત શક્તિ ધરાવે છે, અને બધો વ્યવહાર ચલાવે છે.

બાપ ખરાસ પોતે પોતાના કુટુંબ સાથે માંમ-મચ્છી વિગેરેના ત્યાગી છે, એટલે તેમના ઉપદેશથી, તેમના મિત્ર તરીકે આ બે બાપઓએ પણ માસમચ્છીનો ત્યાગ કર્યો છે.

આમ જીવદયાની પ્રવૃત્તિમાં જુદાં જુદાં બ્યાખ્યાનો અને હિંસક લતાઓમાં રહીને ઉપદેશ આપવાનો તેમજ જ્ઞાનચર્ચા કરવાનો સારો પ્રસંગ મળ્યો.

મારી સિંધયાત્રા

બાપ એલેક્ઝાન્ડર ના મિત્ર નામથી જ જાહેરાત અને
મૂંઝાને સિંધીભાઈએ પેટીના એક—
બાપ એલેક્ઝાન્ડર.

—: ૨૪ :—

વિશિષ્ટ સભાઓ

||

ગાંધી પ્રકરણમાં કરાચીમાં ' હયા પ્રચાર 'ની પ્રવૃત્તિને અંગે સિંધીભાષાનાં પુસ્તકો, જુદે જુદે સ્થળે કરેલાં વ્યાખ્યાનો અને માંસાહારી લતાઓમાં રહીને કરેલી પ્રવૃત્તિના સંબંધમાં સંક્ષેપમાં કહેવાયું છે. એ ઉપરાંત કરાચીની અમારી સ્થિતિમાં ' હયા પ્રચાર ' સંબંધી ખાસ ખાસ પ્રવૃત્તિ, કે જે પ્રજાતિ વધારે અગત્યતાવાળી ગણી શકાય, એવી પણ થઈ છે. તે પ્રવૃત્તિ અમુક અમુક સમયે થયેલી વિશિષ્ટતાવાળી સભાઓ અથવા ' જીવદયા કોન્ફરન્સ ' છે; જેનો ઉદ્દેશ આ પ્રકરણમાં કરાશે.

કુકાનો વિરોધ

હિંદુસ્તાન જેવા દયાળુ અને આર્થ-સંસ્કૃતિવાળા દેશમાં ગાયબોંસના ગર્ભાશયમાં લામ્બુ કે એવી જીજી ચીંગે ધાક્કીને જળર-સ્તીથી દૂધ કાઢવાનો ધાતકી રિવાજ આલી

રહ્યો છે, એની ધણી એાછા લોકોને ખબર હશે. આ ગિવાજની કૂરતાની વાતો સાંભળતાંજ આપણને કંપારી છૂટે. નમરે તો જોયંજ કેમ જય સ્વાભાવિક દૂધથી વધારે દૂધ કાઢવાના લોભી જીવો કેનાં કેવા કૂરતાના કાયો કરે છે, તેનું આ ઉદાહરણ છે. હવે આ રિવાજથી લોકો જાણીતા થતા જાય છે. કુવકતામાં એક સંસ્થા ઉભી થઈ છે, કે જે આ ગિવાજને બંધ કરાવના માટે પૂરેપૂરી કોશિશ કરી રહી છે. ડો. રઘુવંશસદાયે સંસ્થા તરફથી કરાચીમાં આવેના. તે વખતે તા. ૮ ફેબ્રુઆરી ૩૮ ન દિવસે એક વિરાટ સભા 'જૈન વ્યાખ્યાન હોલ'માં ભરવામાં આવી હતી. જૈન જૈનેતરોની ધણી મોટી મંજ્યાએ આ મહામાં હાજરી આપી હતી. આ સભામાં ડો. રઘુવંશસદાયે લંબાણથી કુક્તાના ધાતકી રિવાજનું ઠરુણ ચિત્ર રૂઝુ હવું. તેમણે જે વિવેચન રૂઝુ હવું, તેનો દૂક સાં વાચકોની જાણ માટે અહિં આપવો યોગ્ય છે.—

“તાનસેનના જમાનામાં કહે છે કે એવી સંખીત વિદ્યા પ્રચલિત હતી કે ગાયન ગાતાની સાથે જંગલના જનવરો હરણ વિગેરે જે ચાહને જમા થતા અને ગાયન બંધ કરતાજ તેઓ અદૃશ્ય થઈ જતા હતા. અગ્નિમના ખેતીકારો ધુવડને શત્રે ખોતાના ખેતરમાં બેસાડીને તેની પાસે રહેવાળી કરાવે છે. આવી રીતે તેઓ જ્યારે જંગલી જનવરોની ખબર લે છે, ત્યારે આપણે જો આપણા ડોમેન્ટિક પ્રાણીઓની પણ સંભાળ ન લઈએ, તો આપણા જેવા બેપરવા ખીલ કોણ કહેવાય ?

“ ગાયોવાળા, ચાર દીવાલોવાળા મકાનમાં ગાયોને લઈ જઈને દોવે છે. તેથી ખબર પડી શકતી નથી. ઋયુનિસિપાલીટીએ દૂધના ડોરોને ખુલ્લા મકાનમાં શખીને દોવાનો કાયદો કરવો જોઈએ. જેથી બહારથી ચાલ્યા જતા માણસોને પણ ખબર પડી શકે કે ડોરને ટુકડો કરવામાં આવે છે કે નહિ ?

“ કેટલાક મુસલમાન લાઇઓ પણ આ રિવાજની વિરુદ્ધ છે. આજની સમાજમાં આપણે નીચેની મંતવબનો કરાવવામાં કરી દિ’દ મરકારને મોકલાવશું તો વાજબી થશે. ”

કે હંદુકો નાખીને વધારે દૂધ ઝરવવામાં આવે છે. આ દૂધ લોકોમાં વેચવામાં આવે છે.

“ આ બાબત આપણે ઠીક વિચાર કરીએ તો જણાયા વિના નહિ રહે તેની પાછળ માણસની કેટલી બધી લોભવૃત્તિ રહેલી છે ? સ્વાર્થવૃત્તિ, માણસે પાસ અનેક પાપો કરાવે છે. ધારો કે એક હિંદુ છે, તે ગીર્જન કરે છે. ગાય પર હમેશાં હાથ ફેરવે છે, તેનું જલ્દીમાન કરે છે. પણ એજ ગાય જ્યારે દૂધ દેતી બંધ થાય છે, અને વેચવા માટે બહાર કાઢે છે, ત્યારે ખરીદનારાઓમાં કસાઈનો ફલાઈ બીજ કરતાં બે રૂ. વધારે આપશે, તો તેને દેતાં તે જરા પણ અચકારો નહિ. જાણે છે કે આ ગાય પર કસાઈની છરી ફરશે, પણ એને રૂપિયાનો લોભ આંધળો બનાવી દે છે.

આપણા દેશમાં હિંદુઓ શાકાહારી છે, પણ યુરોપ અમેરિકામાં આપણ શાકાહારી કરતાં પણ ચટ્ટી ભય, એવા શાકાહારી પડ્યા છે. ત્યાં અમુ મંડળીઓ છે કે જેના મેગ્નેરો દૂધ ખાતું પણ હરામ સમજે છે. ભલે તે પાતરીકે ન સમજતા હોય, પરંતુ દુધ પણ વેચીદેખણ નથી, એમ સમજીને તેમ નથી ખાતા. યુરોપમાં આજે કદરમાં કદર વેચીદેખીયો છે, જ્યારે જીવદયા અને ‘અહિંસા પરમેશ્વર’નો દાવો કરનાર હિંદુસ્તાનીઓ ક્યાં જઈ રહ્યા છે ? એનો કોઈ વિચાર કરો ?

આ પ્રસંગે શ્રીયુત મણિલાલ દ્વેરાભાઈ મહેતા, બાઈ પી. ડી. સાહ અને ખીંગા કેટલાક મહાનુભાવોએ પણ વિવેચન કર્યો હતા. ઈરાવો યોગ્ય સ્થળે મોકલી આપવામા આવ્યા હતા.

જીવદયા કોન્ફરન્સ

કરાચીમા ‘આર્ય સમાજની’ અર્ધ સત્તાજિહ સન ૧૯૩૭ ના સપ્ટેમ્બર મહિનામા ઉજવવામા આવી હતી. દસ હજાર મનુષ્યો આ યજ્ઞસામા ભાગ લઈ રહ્યા હતા. કરાચીના ‘આર્ય સમાજ’ તરફથી જીવદયા કોન્ફરન્સ’ આ પ્રસંગેજ તા. ૧૧ સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૯ ના દેવસે બરવામા આવી હતી. કરાચીના પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તાઓ પ્રો. તારાચંદજી મજરા એમ. એ., પં. લોકનાથજી, સ્વામી કૃષ્ણાનંદજી, વામી પૂજારીનંદજી, પ. કેશવદેવજી તથા શ્રીયુત નરમિંદલાલજી વિગેરે આ કોન્ફરન્સના પ્રધાન સંચાલકો હતા.

પરિવહની કાર્યવાહી બપોરે સાડાત્રણ વાગે શરુ કરવામા આવી હતી. પ્રો. તારાચંદજીએ આ કોન્ફરન્સનો હેતુ વિસ્તારથી સમજાવ્યો હતો. આ કોન્ફરન્સના પ્રમુખ તરીકેની સેવા કરવાનું કામ આ લેખકને સોંપાયું. આ કોન્ફરન્સે સિંધમા અહિંસાના ક્ષેત્રમા સારી છાપ પડી હતી.

આ કોન્ફરન્સમા ૧. હિંદવામીઓને માસાહાર બંધ કરવાની વિનંતિ કરનારો, ૨ દોરોને ચરવાની જગ્યા કાયમ રાખવાની સરકારને વિનંતિ કરનારો, ૩. મ્યુનિસિપાલિટી કૃતરા અને હિંદોને પકડાવી તેનો નિર્દયતા-હર્ષક નાશ કરે છે, તેનો વિરોધ અને તે પ્રથા રોકવાની ચૂચના કરનારો, ૪. ગાયબે સોના ગર્ભોશયમાં લાકડું ધાવી કુચ્છાદ્વારા દૂધ કાઢવામા આવે છે, અને તેની સત્તામણી કરવામા આવે છે, તેનો વિરોધ કરનારો, ૫. સાહેબમા થનારા કસાઇખાનાને કાપણુ ઉપાયે બંધ કરવાની અપીલ

કરનારો, ૬. જલિદાનની પ્રથા રદામે વિરોધ કરનારો—એમ કેટલાક અગત્યના ઠરાવો કરવામાં આવ્યા હતા. અને તે ઠરાવો ઘટતે ઘટતે મોકલી આપવામાં આવ્યા હતા.

આ પ્રસંગે પ્રમુખ તરીકેની ફજ્લ અદા કરતાં, જે કેટલુંક વિવેચન મારે કરવું પડેલું, તેમાં આવી એક અગત્યની મદદ મેન્દરમના પ્રમુખ તરીકેનું મન આપવા માટે, આર્થસમાજનો અને ખામ કરીને કાર્યકર્તાઓનો આભાર માન્યો હતો અને છેવટે ઉપસંહારમાં જે કંઈ કહ્યું, તેનો દ્રુક સાર આ છે:—

“લાઈઓ અને બહેનો, ‘દયા’ના સંજ્ઞામાં કંઈક કહું તે પહેલાં પાંચમા ઠરાવના સંજ્ઞામાં થોડો ખુલાસો કરવા ચાહું છું.”

“મને એવા ભરોસાદાર ખબર મળ્યા છે કે શેઠ શિવરતનજી મોહોતાએ આ કલકત્તાનાનો ઠેકો લેવાથી હાથ લેદારી લીધે છે. આ વાત જ્ઞે સાચી હોય, તો આપણે ખરેખર ખુશી થઈશું, કેમકે તેઓ હિંદુ તરીકે પોતાના કર્તવ્યને સમજ્યા છે.

“ જો લોકો બીજા જીવો પર નિર્દયતા વાપરે છે, તેઓ ખરી રીતે બરાબર બીજા જીવોને સમજતા નથી સંસારના નાના કે મોટા ગમે તે જીવ હશે, તે સર્વે જીવવા ઇચ્છે છે. મરવાને કોઈ ચાહત નથી. આપણે જીવવાને ઇચ્છતા હોઈએ, તો બીજાને જીવવા દેવા જોઈએ. ‘જીવો અને જીવવા દો’ આ સૂત્રને જો હમેશા હૃદયમાં રાખવામાં આવે, તો માણસ ધણી પ્રાપ્તોથી ખચી નય. ધણી હિંસાથી ખચી નય.

+

+

+

“ મહાત્માભાવે, હિંદુસ્તાન એ તો ધર્મસ્થળ છે. ભારતભૂમિ એ પવિત્ર ભૂમિ છે. આ ભૂમિમાં આત્મારે કેટલા ઘોર પ્રાપ્તો થઈ રહ્યા છે? તે પ્રાપ્તોનાં પ્રાયશ્ચિત્ત આપણે ભોગવી રહ્યા છીએ. માટે જો તમારે સુખી થવું હોય, તો લોભ ઓછો કરો, આંધ્ર ઓછો કરો. જોર કર કરો કરો.

બહેનો અને બાઈઓ, જરા પૂર્વ સમયનો ઇતિહાસ તો વાંચો. અઠાસતા સમયમાં હિંદુસ્તાન દેશ કેટલો બધો સુખી હતો? તેણે પશુવધ બંધ કર્યો હતો, જીવહત્યા કરી બંધ કર્યા હતા. ખેતીને માટે લગભગ જમીન હતી. મનુષ્યના જીવનને ઉપયોગી દૂધ, દહિં, અનાજ, વસ્ત્ર પુષ્કળ મળતા હતા. ૧ રૂ. ના ૨૭૦ રતલ ધાતુ મળે; ૧ રૂ. ૮૫ રતલ દૂધ મળે, ૧ રૂ. ૨૧ રોર ધી મળે. એ હિંદુસ્તાનને બીજું શું જોઈએ? આજની રીતે હવે, તે સમજાવવાની જરૂર છે ખરી ?

+

+

+

ઉપર પ્રમાણે કતલખાનાના વિરોધની એક બીજી સભા તા. ૧-૮-૩૭ ના દિવસે જૈન મંદિર પાસેના પ્લોટમાં ભરવામાં આવી હતી. એ સભામાં અનેક વક્તાઓએ વ્યાખ્યાનો કર્યા હતાં. અને લાહોરમાં થનારું કસાઈખાનું નહિ થવા દેવા માટે વિરોધ કરવામાં આવ્યો હતો. અને તે ઠરાવની નકલો તારદ્વારા વાઇસરોય અને બીજા ઘટતા સ્થળે મોકલવામાં આવી હતી.

—: ૨૫ :—

નવરાત્રિ આદિમાં
પ્રવૃત્તિ.

આજે આખા દેશમાં એક અથવા
બીજી રીતે જે હિંમા થઈ રહી છે, એ આયો-
વર્ત્ત જેવા દેશને માટે ખરેખર કલંકભૂત છે
અને તેમાં ય ધર્મના બહાના નીચે થતી હિંમા
ઓ જ્યારે જોવાય છે, ત્યારે તો અનહદ ત્રાસજ
થાય છે. પોતાની તંદુરસ્તી માટે, પોતાના
બાળબચ્ચાઓની ખેમ-કુશળતા માટે અને બીજી
માંસારિક ઇચ્છાઓની તૃપ્તિને માટે દેવદેવી-
ઓની માનતાઓ માની, તેની આગળ પાડા,
બકરા, ઘેટા, કુકડાંના ભોગ આપવામાં આવે,
એ અજ્ઞાનતાની તો હદ આવી ચૂકી છે. જે
માતા 'જગદંબા' છે-જગત્ની માતા છે, એ
માતાની આગળ એના જ ન્હાનાં બાળકોની
ગરદનો કાપી, માતાની મહેરબાની મેળવવાની
ઈચ્છા રાખનારા માતાના પૂજારિઓની ભક્તિ
માટે શું કહેવું? આતો એ વાળી વાત થઈ કે,

માતા પાસે ઘેટા માગે,

કર ચકરેકા સાટા

અપના પૂત ટિલાવન ચાહે,

પૂત દૂજેકા કાટા.

નવરાત્રિમાં પ્રવૃત્તિ

નવરાત્રિના દિવસે આવતા હતા. મગ્ગાઓની રમઝટો ચાલતી હતી. લોકો પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણે માતાઓની પૂજામાં હિસુક થઈ રહ્યા હતા. સાંભળવામાં આવ્યું:—

‘હેઠ, મંગી, વાધરી, ચમાર, ડાળા અને બીજા વિગેરે અગ્નિની લોકો પોતપોતાના મહોલ્લાઓમાં અને કેટલાક તો પોતપોતાનાં રહેવાનાં ઘરોમાં પણ માતાઓના મઠ બનાવી નવરાત્રીની પૂજામાં, ખાસ કરીને આસો સુદિ આઠમ, નોમ, દશમ—એ ત્રણ દિવસોમાં ઘેર હિંસાઓ કરશે.’ એનાં જે વર્ણનો સાંભળવામાં આવ્યાં, તેથી તો કમકમાટી છૂટવા લાગી.

એક રાત્રે અંતર આત્માનો અવાજ ઉઠ્યો: ‘માતાની પૂજામાં સેંકડો જીવોનો સંહાર થશે ? શું તેને બચાવના વયાશક્ય પ્રયત્ન ન કરવો ?’

તા. ૫-૧૦-૩૭ ના દિવસે રાત્રે ‘સિંધ જીવદયા મંડળી’ના સંચાલકોને જોવાનવામાં આવ્યા. અંતર આત્માનો અવાજ તેમને સંભળાવવામાં આવ્યો. હિંસાહિત કરવામાં આવ્યા. નક્કી કર્યું કે નવરાત્રિના દિવસોમાં પશુવધ બંધ થાય, એવા હરેક પ્રયત્નો કરવા. પણ એમાં સૌના હકારની જરૂર હતી. એમાં પૈમા યે જોઈએ ને માણસો યે જોઈએ. ખેડે જૈન જૈનેતરોની સખાઓ ભરવી શરૂ કરી.

૧—દુમેશા યાત્રા કાળમાં છ વાગે બાઈઓ અને જડેનોની પ્રભાતફેરી કાઢવી અને જુદા જુદા લતાઓમાં ફેંટા.

૨—જીવહિંસા થતી હોય એવા લતામાં તે તે જાતિના લોકોને ભેગા કરી ઉપદેશ આપવો.

૩—મની શકે તેટલા અશે સમજાવીને તે તે લોકોને હિંસા ન કરવાના નિયમો કરાવવા.

૪—આસો સુદિ આઠમ, નોમ અને દશમ—એમ ત્રણ દિવસ ચોવીમ કયાકના પહેરા ગોઠવવા અને ત્યાં ઠાઈપણુ જીવની હિંસા ન થાય, એવી બહુજ સમ્મતાપૂર્વકની ખબરદારી રાખવી.

૫—હિંસા કરનારી તે તે કેમોની વચમાં બેસીને વાર્તાઓ, કથાઓ અને મજતો વિગેરે દ્વારા તેમને શુભ પ્રવૃત્તિમાં જોડી રાખવા.

૬—આ પ્રવૃત્તિની જે લોકો હિંસા ન કરે, તેઓને મીઠા ભાત અથવા મીઠાઈની ફાણી આપવી.

૭—સિંધી અને ગુજરાતી ભાષામાં અહિંસાના ઉપદેશનાં હેંડબીશો જોઈએ.

૮—આટલો પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ જો ઠાઈ સ્થળે હિંસા થયાતું માલૂમ પડે, તો તેની દિલગીરી દર્શાવવાને ચોવીસ કલાકનો ઉપવાસ કરવો. આ ઉપવાસ કરવા જેઓ રાજી હોય એમના નામો પહેલેથી નોંધવા.

તા. ૮-૧૦-૩૭ ને દિવસે એક બીજી સભા ભરવામાં આવી, જેમાં જુદી જુદી જાતની કમીટીઓ નક્કી કરવામાં આવી. કયા કયા મહોલાઓમાં કયા કયા મંદિરો આગળ અને બીજાં કયાં કયાં સ્થાનોમાં પહેરાઓ

બેસાડવા, તેની નોંધ કરવામાં આવી. તે જ્યાં સ્થાનો માટે ત્રણે દિવસનો અખંડ પહેરો બરવા માટે સ્વયંસેવકો અને સ્વયંસેવિકાઓની દુકાડીઓ મુકરર કરવામાં આવી.

હિસાબ બારે હતો, અને તેમાં જે બહેનોના હિસાબ માટે તો નેટલી પ્રશંસા કરીએ તેટલી ઓછી છે.

ખર્ચની વ્યવસ્થા—સવાલ ખર્ચનો હતો. કરાચીના બાપુઓના સ્વ-ભાવથી હવે તો હું પરિમિત થયો હતો. આવું નાનકડું કામ પણ દોઢ એકજ ગૃહસ્થ કરે, એવી આશા મને ઓછી હતી. એટલે મેં યોજના મૂકી કે—‘જીવદયા ઉપર પ્રેમ રાખનાર અને આ પ્રવૃત્તિને અનુમોદન આપનાર દોઢપણુ ગૃહસ્થ, પછી તે બાપ હોય કે બહેન, પોતાની રાજપુશીથી માત્ર એકજ રૂપિયો આપે. ‘અંદાજ પ્રમાણે ૩૦૦ રૂપિયા ભેગા કરવાના હતા. જરા પણ આનાકાની સિવાય સીએ એક એક રૂપિયો નોંધાવી દીધો. ખીસ્સામાં હતો તેણે રોકડો પરખાવ્યો. માત્ર પાંચ મિનિટમાં તે એકજ સભામાંથી ૩૦૦ રૂપિયા ભેગા થઈ ગયા. ‘મહાગજ, ક્યાંય અમારા ઉપર આ ખર્ચનો બોલો ન નાખે,’ એવો ભય રાખનારાઓને પણ એ ભયમાંથી મુક્તિ મળી. અને સીને પુણ્યનો લાભ મળ્યો.

કમીટીઓ—આ વખતે જે કમીટીઓ મુકરર કરવામાં આવી, તેમાં આઠ ગૃહસ્થોની સુપરવાઇઝીંગ કમીટી કરી; જે ગૃહસ્થોની નાણાં વસૂલ કરનાર કમીટી કરી; ત્રણ ગૃહસ્થોની પ્રેસ પ્રચારક કમીટી કરી અને છ ગૃહસ્થોની નિર્મત્રણ કમીટી કરી.

નવ સ્થાનોએ પહેરો બેસાડવાનું નક્કી કર્યું. લગભગ દોઢસો નેટલા યુવકોએ, જેમાં પંદર બહેનો પણ હતી; પહેરા ઉપર રાતદિવસ ઉભાગરા કરવાનું કબૂલ કર્યું. વધારે ખુશી થવા જેવું તો એ હતું કે જે બહેનોએ

પહેરો બરવા માટે નામ નોધાવ્યાં હતાં, તે મોટા મોટા ધરોની હતી અને વયોવૃદ્ધા હતી.

પત્રકારોનો સહકાર—આમ ‘નવરાત્રિના દિવસોમાં જુદા જુદા લતાઓમા દેવીઓના મઠો આગળ ચતી હિસા અટકાવવાના સાત પ્રવલ્નો મોટા પાયા ઉપર થવાના છે,’ એવી વાતો વર્તમાનપત્રોમા આવવા લાગી. કેટલાક પત્રકારોએ તો પોતાના અગ્રણેષો લખી અમારી આ હિત-ચાલને સર્વદેશીય બનાવવા, કરાચીની સમસ્ત જનતાને આથ આપવા ભલામણો કરી. કાર્ય કરનારાઓને સૂચનાઓ પણ કરી. એ પત્રો પૈકી એ પત્રોના અગ્રણેષોમાંથી જરૂરી ફકરાઓ અહિં આપવા ઉચિત ધારું છું.

‘પારસી સંસાર’ પત્રે પોતાના અગ્રણેષમાં લખ્યું હતું :

“ સિંધ દેશ કે જ્યાં હિંદુ અને મુસલમાનો મોટે ભાગે માસાહારી છે, ત્યાં આની હિંસા વચ્ચે થાય, એ દેખીતું છે સિંધના પાટનગર કરાચીમા પણ આ હિંસા બોલી થતી નથી ખાસ કરીને ભીવ, વાધરી, કોળી, દેડ, લંગી વગેરે નવરાત્રિના દિવસોમા માતાઓ સમક્ષ બકરા કુકડા અને એવા બીજા જાનવરોનાં બળિદાન આપે છે. તે અટકાવવા કરાચીમા વસતા જીવજંતુ પ્રેમી ગુજરાતીઓએ અત્યાર સુધીમા છુટાછવાયા પ્રવલ્નો કર્યા છે. પણ તેનું કાંઈ ખાસ નજીવાનુંગ પરિણામ આવ્યું નથી.

“ જોકે રચાનિક ‘સિંધ જીવજંતુ મંડળી’ની ચાલુ પ્રવૃત્તિ શુ છે, તે અમે નજીવતા નથી. પણ અમને જે રિપોર્ટો મળતા રહ્યા છે, તે ઉપરથી કહી શકાય કે અત્રે બિરાજતા વિદ્વાન મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજના વ્યાખ્યાનોની જોન તેમજ તેનેતર પ્રજા પર ઘણીજ સરસ અસર થવા પામી છે.

“ મહારાજશ્રીએ ગયા ગુરુવારે રાત્રે રચાનિક ‘જીવજંતુ મંડળી’ના સંચાલકોને પોતાની પાસે બોલાવી નવરાત્રિના દિવસોમા જાનવરોના બળિદાન અટકે, એવી કાંઈ પણ પ્રવૃત્તિ આદરવા માટે સૂચન કર્યું હતું. અને મઠકાલે (શુક્રવારે)

સવારના બ્યાખ્યાનમાં કંઈપણ બ્યવહાર યોજના હાથમાં લેવા માટે બહુ જોરદાર ઉપદેશ આપ્યો હતો. પરિણામે કેટલાક જૈનેતર મહાત્માઓએ પણ આ વાતને ઘણી લેવાને ચોતાની સેવા આપવા ઈચ્છાઓ પ્રકટ કરી હતી. જરૂર પડે તો પિંડેટીંગ કરવા ને બીજી કંઈપણ સેવા આપવા માટે ઘણી બહેનોએ પણ હત્સાહ બતાવ્યો હતો.

“ વધુ સમય નહિ હોવાને કારણે બાજી રહેલા થોડા દિવસોમાં જેટલું બની શકે તેટલું કામ કરવા માટે યોજના ઘડવા સારું શુક્રવારે શત્રે દેશસર-જીની બાજુના ચોકમાં જૈન જૈનેતરોની એક સભા બોલાવવવામાં આવી હતી. આ વખતે જે યોજના નક્કી કરવામાં આવી છે, તે આ છે :

+

+

+

“ આ સભા બેઠે નાની હતી, પણ રસદાર બની હતી. બાધઓએ જુદી જુદી યોજનાઓ રજૂ કરી હતી અને છેવટે મહારાજશ્રીએ સમતલબુંદું હાથે કે ‘કોઈપણ કમીટીમાં નામ લખાવતી વખતે ઘણું લોકો નામ લખાવે છે, આ નામો ઘણી લેવામાં આવે છે. અને બીજાઓ સમજે છે કે અમુક જવાબદારી તો અમુક માણસોએ લીધી છે, પણ તે બધામાં કામ કરનાર બહુ થોડા નીકળે છે. તે આપણે ધણીવાર અનુભવ્યું છે. તમે જવાબદારી માથે લીધા પછી જો જવાબદારીનું પાલન નહિ કરો, તો તે દોષના બાગીદાર તમે થશો. હિંસા બંધ થાય કે ન થાય, તે સવાલ જુદો છે, પણ જે કામ તમને મોંપવામાં આવ્યું છે, તે કામનું તમારે બરાબર પાલન કરવું જોઈએ.

+

+

+

“ મહારાજશ્રીએ સૂચના કરી હતી કે ‘અત્યારના કાર્યક્રમમાં મુખ્ય બે બાબતો ખાસ ધ્યાન બેચનારી છે. (૧) હિંસક ક્રોધના આગેવાનોને સમતલવવા અને (૨) સરઘસનું કામ. આ કામ માટે તમે જેટલી વધુ કોસિષ કરશો, તેટલી વધુ સારી અસર થશે. કોઈપણ જાતિના આગેવાનો કદાચ અહિં ન આવી શક્તા હોય, તો હું તેમને ત્યાં જવા માટે તૈયાર છું માત્ર તમે મારી સાથે ચાલો. ’

પહેરો બરવા માટે નામ નોંધાવ્યાં હતાં, તે મ્હોટા મ્હોટા ઘરોની હતી અને વયોવૃદ્ધા હતી.

પત્રકારોનો સહકાર—આમ ‘નવરાત્રિના દિસોમાં જુદા જુદા લતાઓમાં દેવીઓનાં મઠો આગળ ચતી હિંસા અટકાવવાના શાંત પ્રયાતો મોટા પાયા ઉપર ચવાના છે,’ એવી વાતો વર્તમાનપત્રોમાં આવવા લાગી. કેટલાક પત્રકારોએ તો પોતાના અગ્રલેખો લખી અમારી આ હિલ-ચાલને સર્વદેશીય બનાવવા, કરાચીની સમસ્ત જનતાને સાથ આપવા બલામણો કરી. કાર્ષ કરનારાઓને સૂચનાઓ પણ કરી. એ પત્રો પૈકી એ પત્રોના અગ્રલેખોમાંથી જરૂરી ફકરાઓ અહિં આપવા ઉચિત ધારું છું.

‘પારસી સંસાર’ પત્રે પોતાના અગ્રલેખમાં લખ્યું હતું :

“ સિંધ દેશ કે જ્યાં હિંદુ અને મુસલમાનો મોટે ભાગે માંસાહારી છે, ત્યાં આવી હિંસા વગરે થાય, એ દેખીતું છે. સિંધના પાટનગર કરાચીમાં પણ આ હિંસા ઓછી થતી નથી. ખાસ કરીને બીલ, વાઘરી, કોળી, દેડ, ભંગી વગેરે નવરાત્રિના દિવસોમાં માતાઓ સમક્ષ બકરા કુકડા અને એવા બીજા જાનવરોનાં બળિદાન આપે છે. તે અટકાવવા કરાચીમાં વસતા જીવદયા પ્રેમી ગુજરાતીઓએ અત્યાર સુધીમાં છુટાછવાયા પ્રયત્નો કર્યા છે. પણ તેવું કાંઈ ખાસ નજીવાલેગ પરિણામ આવ્યું નથી.

“ જોકે રથાનિક ‘સિંધ જીવદયા મંડળી’ની ચાલુ પ્રવૃત્તિ શું છે, તે અમે નજીવતા નથી. પણ અમને જે રિપોર્ટો મળતા રહ્યા છે, તે ઉપરથી કહી શકાય કે અત્રે બિરાજતા વિદ્વાન મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજના બ્યાખ્યાનોની જન તેમજ જૈનેતર પ્રજા પર ધણીજ સરસ અસર થવા પામી છે.

“ મહારાજશ્રીએ ગયા ગુરવારે રાત્રે રથાનિક ‘જીવદયા મંડળી’ના સંચાલકોને પોતાની ખાસે બોલાવી નવરાત્રિના દિવસોમાં જાનવરોના બળિદાન અટકે, એવી કાંઈ પણ પ્રવૃત્તિ આદરવા માટે સૂચન કર્યું હતું. અને ગઈકાલે (શુક્રવારે)

સવારના વ્યાખ્યાનમાં કાઈપણ બ્યવહાર યોજના હાથમાં લેવા માટે બહુ જોરદાર ઉપદેશ આપ્યો હતો. પરિણામે કેટલાક જૈનેતર મહાનુભાવોએ પણ આ વાતને ઉપાડી લેવાને ચોતાની સેવા આપવા ઈચ્છાઓ પ્રકટ કરી હતી. જરૂર પડે તો પિકેટીંગ કરવા ને બીજી કાઈપણ સેવા આપવા માટે ઘણી બહેનોએ પણ ઉત્સાહ બતાવ્યો હતો.

“વધુ સમય નહિ હોવાને કારણે બાકી રહેલા થોડા દિવસોમાં જેટલું બની શકે તેટલું કામ કરવા માટે યોજના ઘડવા સારું શુક્રવારે રાત્રે દેશસર-જીની બાજુના ચોકમાં જૈન જૈનેતરોની એક સભા ભાવાવવવામાં આવી હતી. આ વખતે જે યોજના નક્કી કરવામાં આવી છે, તે આ છે :

+

+

+

“આ સભા જોકે નાની હતી, પણ રસદાર બની હતી. બાઈઓએ જુદી જુદી યોજનાઓ રજૂ કરી હતી અને છેવટે મહારાજશ્રીએ સમજાવ્યું હતું કે ‘કોઈપણ કમીટીમાં નામ લખાવતી વખતે ઘણું લોકો નામ લખાવે છે, આ નામો લખી લેવામાં આવે છે. અને બીજાઓ સમજે છે કે અમુક જવાબદારી તો અમુક માણસોએ લીધી છે, પણ તે બધામાં કામ કરનાર બહુ થોડા નીકળે છે. તે આપણે ધાણીવાર અનુભવ્યું છે. તમે જવાબદારી માથે લીધા પછી જો જવાબદારીનું પાલન નહિ કરો, તો તે હોપના બાનીદાર તમે થશો. હિંસા બંધ થાય કે ન થાય, તે સવાલ જુદો છે, પણ જે કામ તમને મોપવામાં આવ્યું છે, તે કામનું તમારે ખસખસ પાલન કરવું જોઈએ.

+

+

+

“મહારાજશ્રીએ સૂચના કરી હતી કે ‘અભ્યારના કાર્યક્રમમાં મુખ્ય બે બાળતો ખાસ ધ્યાન મેંચવારી છે. (૧) હિંસક કોમના આગેવાનોને સમજાવવા અને (૨) સરઘસનું કામ. આ કામ માટે તમે જેટલી વધુ કોશિષ કરશો, તેટલી વધુ સારી અસર થશે. કોઈપણ ભતિયા આગેવાનો કહાવ અહિં ન આવી શકતા હોય, તો હું તેમને ત્યાં જવા માટે તૈયાર છું માત્ર તમે મારી સાથે આવો.’

“ મહારાજશ્રીએ કહ્યું હતું કે આપણે આડંબર કરવો નથી, પણ કામ કરનાર છે એટલે શાંતિપૂર્વક જે કાંઈ થાય તે કરવું, એ આપણું કામ છે હિંસા થોડા ધણા અરો જરૂર બધ થશે પણ કદાચ એ બધ ન થાય, તોપણ આપણે શુભ ગાગયથી આ કામ કરતા હોવાથી તેટલા પુણ્યના ભાગીદાર તો થઈશું જ દિવસના ભાગમાં ~ માત્ર કામ બળવીત, પણ રાત્રિના સરધસ માટે સારા સારા વસ્ત્રા મુકરર કરો કે જેઓ તતા લતામાં રાંધિરી સાથે શ્રીને વ્યાખ્યાન આપી રહે

“ મહારાજશ્રીના આ ઉપદેશની અસર સારી થવા પામી હતી, અને લોકોએ પોતપોતાનું કામ સંભાળી લીધું હતું ગેઠ દર રીતે આ નવરાત્રિના દિવસોમાં થતી હિંસા બધ રવાયા એ શ્રી કરવા માટે મેડિ મેડિ પણ મુનિશ્રીની પ્રશ્નથી જે કાંઈ રોજના હાથ ધરવામાં આવી છે, તે પ્રશંસનીય છે ને કાર્યકર્તાઓ પોતાના કાર્યમાં સંખળ થાય, એમ આપણે ઇચ્છીએ છીએ આ કામમાં દરેકે સહકાર આપવો જોઈએ, અને અમને કમેદ છે કે આ બધી ચળવળનું ધણું જ સુધરે પરિણામ આવવા પામશે ”

પારમીસંસાર તા ૬ ઓક્ટોબર ૧૯૩૭

આવીજ રીતે ‘હિતેચ્છુ’ પત્રે પણ ‘અમલોખ’ લખ્યો હતો તેમાં લખ્યું હતું.

“ કરાચીમાં આ દશેરાના દહાડામાં થતી હિંસા અટકાવવાને માટે જૈન બાઈઓએ જે પ્રયત્ન ઉપાડ્યો છે, તે પ્રશંસનીય છે આ સાવ વિરોધતા એ જ કે જનધર્મના મહાન ઉપદેશક મુનિમહારાજ વિદ્યાવિજયજી કરાચીમાં ગિરાનમાન હોઈને તેમની હાજરીથી તેમજ પોતસાહનથી આ દશેરાના નિમિત્તે થતી હિંસા અટકાવવાને એક મોટા પાયા ઉપર પ્રયાસ થનાર છે

“ ગા પ્રયાસ એ છે કે કાંઈક સો જોઈવા બાઈઓ હિંસા અટકાવવાને હિંસાના રથાન આગળ ગાત સત્યાગ્રહ કરવા અથવા ઉપવાસ કરવાને તત્પર થયા છે ઉપરાંત આવા સત્વશુભી બાઈઓનું એક સરધસ નીકળનાર છે, ઉપરાંત

વોક્ષાંદીયરો રોજીને ધર્મને નામે જ્યાં જ્યાં હિંસા થાય છે, ત્યાં દેખરેખનાં પગલાં લેવાનાર છે.

“ જૈન બાઈઓના આ કાર્યને અમે સ્તુત્ય ગણીએ છીએ, અને આ હિંસા-વિરોધી કામ કરવામાં જૈન બાઈઓની સાથે તમામ મતના હિંદુ બાઈઓ ભળશે, અને હિંસાહથી સાથ-સહકાર આપશે, જેવી હમેશ રાખીએ છીએ.

“ કેમકે અગાઉ કહ્યું તેમ ધર્મના નામે થતો પશુવધ ખાસ તજવા જોઈ છે. અને એ વધને અટકાવવામાં હિંદુ ધર્મની અને હિંદુ ધર્મિયોની મદદતા છે ”

‘ હિતેન્દ્રુ ’ તા. ૧૦ ઓક્ટોબર ૧૯૩૭

આમ સ્થાનિક પત્રોની સુચનાઓથી જેમ કાર્યકર્તાઓમાં અપૂર્વ જોર આવવા પામ્યું હતું, તેવીજ રીતે જૈનો ઉપગંત જૈનેતરોએ પણ ખૂબ હિંમતથી આ પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લીધો હતો.

જરાગર આમો સુદિ ૬ થી કરાળ્યા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવામાં આવી હતી.

પ્રભાત ફેરી—આસો સુદી છઠ રવિવારથી પ્રભાતફેરી શરૂ કરવામાં આવી હતી. સનારના માકાપાય વાગે તો જૈનમંદિરનો ચોક્કસ સ્ત્રી પુરોથી ભગમ્મ જતો હતો. સ્વયંસેવકો પાંચ વાગ્યાથી મહોદને મહોદને ખુલ્લોતોનો અનાજ કરી લોકોને જાગૃત કરતા હતા. અમે અમારા ક્રિયાકાંડથી નિવૃત્ત થતાં છ વાગે પ્રભાત ફેરી શરૂ કરવામાં આવતી.

સેકડો સ્ત્રીપુરો—જૈન અને જૈનેતર આ પ્રભાતફેરીમાં શરીરક થતા. સ્ત્રીઓ અને પુરુષો જાગૃતી લાવવામાં ચોક્કસ જતા હિંમતવર્ધક અને જીવદાના પ્રચારના ભજનો લવકારતાં. આગેરાનો છૂટે હાથે જુદી જુદી

બાપાનાં હેન્ડખીલો વહેંચતા. ફોટોગ્રાફો જુદી જુદી પોઝીશનના ફોટોઓમાં આ સરખસને ઝડપી લેતા.

ઉપદેશ—નકકી કરેલાં સ્થાનોમાં રોજ આ સરખસ જતું. ખંગી, ઢેઢ, કોળી, વાધરી એવાઓને મહોલ્યાઓની વચમાં ભેગા કરવામાં આવતા. સાધુઓ અને વાણિયા ધાઠણો જેવી ઉજળા ઠામના લોકો એ લોકોના ઘર આંગણે જતાં આશ્રય અને હર્ષધેસા થતા. સાદી અને સરળ ભાષામાં ‘માતા’ ‘માનતા’ અને ‘પશુદિ’સા કરવામાં કેવું પાપ છે’ એ બધું યુક્તિપૂર્વક સમજાવતું. ઘણા લોકો પોતાની મેજે સરળતા પૂર્વક માતાની સામે પોતાના નિયમ પ્રમાણે ધૂપાયું ઉપાડીને પ્રતિજ્ઞા કરી લેતા કે અમે એકપણ જીવને મારીશું નહિ. ધનુઓ એના ‘જૂવા’ ઉપર રાખતા. ત્યારે જૂવાએને સમજાવવાની કોશિશ કરવી પડતી.

પહેરાઓ—મુકરર કરેલાં બધાં સ્થાનોમાં સ્વયંસેવકોની ટુકડીઓ બેસાડવામાં આવી હતી. વયોવૃદ્ધા બહેનો પણ તેમાં સામેલ હતી. આખી ગતોના ઉજળગરા કરીને આ ટુકડીઓ ઠાઠપણુ જીવની હિંસા ન થાય, એની ખજરદારી રાખતી. આહમ, નોમ અને દશમ-એમ ત્રણ દિવસ શાંતિ અને સાવધાની પૂર્વક આ કામ કરવામાં આવ્યું હતું. પહેરા ભરનાગએને ઠાઠપણુ જીવની તકલીફ તો નથી થતી ? એની ખજર માટે સુપરવાઇઝરો એવીસે કલાક મોટરોમાં ફરતા રહેતા.

વિચિત્ર દર્શનો—દેવીઓની આગળ બકરાઓ વિગેરે જીવનવરો લાવીને ઉભા રાખવામાં આવ્યા હોય, ‘જૂવા’ ધૂણતા હોય, તેની આસપાસ સેંકડો લોકો હોઝારા કરીને અને ડાકજિયા ડાકલાં વગાડીને તાન ચડાવતા હોય, સાંકળો અને છરીઓ ઉછળતી હોય—આવા બચકર વાતાવરણમાં સ્વયંસેવકો અને સ્વયંસેવિકાઓ પોતાનું કર્તવ્ય બજાવતાં હતાં.

પરિણામ—અમારી આ પ્રવૃત્તિનું ધાર્યું કરતાં ઘણું સુંદર પરિણામ આવ્યું. ઘણી જાતના અનુભવો મળ્યા. લગભગ નેટલે રથને પહેરાઓ બેઠા હતા, તે બધે એ રથને પ્રાયઃ એક પણ જીવની હિંસા ન થવા પામી. એટલુંજ નહિ પરંતુ કેટલેક રથને તો કાયમને માટે હિંસા નહિ કરવાની લોકોએ પ્રતિજ્ઞાઓ કરી.

દેવપ્રીધાટની બાજુમાં યોરપરામીલની પાછળ વાધરીવાડામાં રહેતી એક બાઇ, કે જેનો ઝહેરો દેખીનેજ કમજોર હૃદયના માણસો તો ડરી જાય, આ બાઇ કહેવાય છે કે લોટા ભરીભરીને ચાર-પાંચ બકરાઓનું લોકો પી જતી. આ બાઇએ અમારી સામેજ ખૂબ ધૂપ્યા પછી પ્રતિજ્ઞા કરતાં કહ્યું કે—‘મારે ત્યાં મહાત્માઓ અને આવડું મોટું મહાજન પધાયું’ છે, તો હું માતાની આગળ ક્યારે પણ જીવવધ નહિ કરું. અને અમારી આખી કામગીરી આ રિવાજ દૂર થાય એવી કેશિય કરીશ.’

દશેરાના દિવસે

આવીજ રીતે દશેરાના દિવસે પણ જે જે સ્થાને પશુવધ થતો હતો, ત્યાં જઇ સમજાવીને તેને બંધ કરાવવામાં આવ્યો હતો. ઘણે ભાગે આ દિવસે મરાઠા લોકો પશુવધ વધારે કરે છે. તેમને સમજાવીને બંધ કરાવવામાં આવ્યો હતો.

આવી રીતે નવરાત્રિ અને દશેરાના દિવસોમાં અહિંસાની પ્રવૃત્તિ ઘણીજ સંતોષજનક થઇ હતી. અને છેવટે—પહેલાં કરાવ્યા પ્રમાણે ‘જીવદયા મંડળી’ તરફથી તે બધા લોકોને મીઠાભાતનું જોજન આપવામાં આવ્યું હતું.

કટાકડા સંબંધી

સંસારમાં એવી અનેક પ્રવૃત્તિઓ છે કે જેમાં એક અથવા બીજી રીતે

અહિંસક ગણાતી કામમાં પણ હિંસાઓ થાય છે, જેને હિંસા તરીકે સોંપી આપી ગયું છે. આવી પ્રવૃત્તિમાં દીવાળી ઉપર ફેડાતા ફટાકડા અને દારૂખાનાની પણ એક પ્રવૃત્તિ છે.

એક દિવસ વ્યાખ્યાનમાં ફટાકડા નહિ ફેડવા સંબંધી ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો. દીવાળી નજીક આવતી હતી. અમને લાગ્યું કે આવા મોટા માણસોને ફટાકડા નહિ ફેડવાના નિયમો કરાવવા એનો અર્થ તો કંઈ જ નથી. ફટાકડા ફેડનાર બાળક બાળિકાઓને ઉપદેશ આપવો જોઈએ.

તા. ૨૩ મી ઓક્ટોબરથી અમે કરાચીની રૂસ્તોમાં જવાનું શરુ કર્યું. રૂસ્તોનો ટાઇમ થતાજ અમે એક પછી એક રૂસ્તોમાં પહોંચી જતા. બરાબર સાત દિવસ સુધી અથક પરિશ્રમ રૂસ્તોમાં જઈને ઉપદેશ આપવામાં કર્યો. રોજ પાંચ-સાત-આઠ રૂસ્તોમાં પહોંચી જતા. હેડમાસ્ટર કે ટ્રી-સીપાલને મળી રૂફલના કમ્પાઉન્ડમાં કે રૂફલના કોર્સપુલ મોટા હોલમાં વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓને એકત્રિત કરી ઉપદેશ આપના. મિંધી, ગુજરાતી, મરાઠી, હિંદી, ઉર્દૂ અને હરિજનોની એકંદર સાત દિવસમાં આશીસ રૂસ્તોમાં પંદર હજાર વિદ્યાર્થીઓને ફટાકડા નહિ ફેડવાનો ઉપદેશ આપ્યો ને પ્રતિજ્ઞાઓ કરાવી. બાળકો એટલા બધા નિર્દોષ હૃદયના હોય છે કે એને ગમે તે ઉપદેશ આપો, ઝટ અસર કરે છે. ઘરે જઈને માઆપોને કહે: 'અમારી રૂફલમાં એક સાધુ મહારાજ આવ્યા હતા, એમણે કહ્યું, કે ફટાકડા ફેડવાથી હાથ બગી જાય, લુગડાં બગી જાય, કોઈના ઘરમાં કે દુકાનમાં આગ લાગી જાય, માણસ મરી જાય, માટે અમે ફટાકડા નહિ ફેડીએ. અમારે માટે ફટાકડા લાવશે નહિ.'

આ પ્રવૃત્તિની એટલી સુંદર અમર થઈ કે આખા શહેરમાં ફટાકડા વેચનારાઓ બેઠાં બેઠાં જગાસાં ખાવા લાગ્યા. થોડી થોડી વારમાં

દોડાદોડ કરનારા મંબાવાળા પોતાના સ્ટેશનો ઉપર આખો દિવસ ટેલ ભારતાનું રહ્યા મ્યુનિસિપાલિટીનું જૂમળું ચીમ પાડેજ નહિ ન ક્યાય આગ કે ન ક્યાય જૂમ. પરંતુ આખા ગામમાં ફટાકડા નહિ ફેડવાની ધાક વાગી ગઈ.

ફટાકડાના ઉપદેશની સાથેજ સવારમાં ઉઠીને પ્રભુની પ્રાર્થના કરવાનો, માતાપિતાને નમસ્કાર કરી આશીર્વાદ મેળવવાનો, વિદ્યા શુરુઓને નમસ્કાર કરવાનો, મત્ત બેનનાનો અને વિનય રાખવાનો પણ ઉપદેશ થતો.

કાળીચૌદસ

સામળવામાં આજ્યુ કે—કાળીચૌદસની રાત્રે શહેરથી બહુ દૂર સ્થાનજૂમિમાં મેલી વિદ્યાઓને સાધનારા હિસા કરે છે એક દિવસ વ્યાખ્યાનમાં ઉપદેશ આપી ૬૦ સ્વર્ગસેવકોની ઢુકડીઓ તૈયાર કરવામાં આવી જેમાં ઘણી બહેનોએ પણ નામ લખાવ્યા બચકર રથાનો અને રાત્રિનો સમય, એટલે બહેનોને માટે ત્યાં જવાની સાદ ના પાડનામાં આવી. છતાં ત્રણ વૃદ્ધ માતાઓ—મ્હોળા ધરની માતાઓ આખરે પહેરો બરવા ગઈ તે મધ્યમ. એ ત્રણ બહેનો—તે શેઠ લાલચદ પાનાચ દના ધર્મપત્ની માણેજબહેન, શેઠ લગ્નવાનલાલ રણછોડદાસનાં માતા મણીબા અને બાઈ ટી. જી. શાહના ધર્મપત્ની અચળબહેન હતા. રાત આખી ઉઝગરો કરી પહેરા બધાં, પણ જણાયું કે કોઈપણ રથાને હિસા થવા પામી નહોતી કહેવાય છે કે માત્ર એકજ સ્થળે કોઈ વિદ્યા સાધનાર માણસ ધરથી માસ લાવેતો અને ત્યાં ઢુકડા ફેંકે ના.

ધન્યવાદ

છેવ આ પ્રસંગે અદિરમાર્ગી અને સ્થાનખ્યાસી મંથનો આગેવાનો,

સ્વયંસેવકો અને સ્વયંસેવિકાઓ, ‘ સિંધુશ્રવણ મંડળી ’ના કાર્યકર્તાઓ અને તે ઉપરાંત લોહાણા મૃદસ્થ શ્રીયુત દેવચંદ્રભાઈ તથા ભાઈ ટી. જી. શાહને ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ આપું છું કે જેમણે મારી શ્રવણ સંબંધની બંધી જે પ્રવૃત્તિમાં તન, મન, અને ધનથી સાથ અને સહકાર આપ્યો હતો. તે બધાઓના અને પત્રકારોના સહકારનું જ પરિણામ હતું કે અમારા જેવા માધુ શ્રવણ સંબંધની પ્રવૃત્તિમાં કંઈક કરી શકવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ.

—: ૨૬ :—

ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ.

સાધારણ રીતે જેન સાધુઓ ન્યાં ન્યાં ચોમાસું કરે અથવા થોડી પણ સ્થિરતા કરે, ત્યાં જેન ધર્મ પાળનારા ભાષ્યો અને બહેનોને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં જોડવાને જરૂર પ્રયત્ન કરે. એ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં ધણા સાધુઓમાં અને ધણા સ્થળોમાં રૂઢીપૂજકતાનું એટલું બધું તત્ત્વ પેસી ગયું છે કે જેના લીધે આજકાલના નવયુવકો કિંવા વિચારકોને એ તરફ અભિરુચિ ઓછી થાય છે. હું માનું છું કે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પોષધ અને એવી ક્રિયાઓમાં સર્વથા નહિ માનનારા લોકો તે બહુજ ઓછા હશે. એ ક્રિયાઓમાં માને છે જરૂર, પરન્તુ એનું મહત્ત્વ નહિ સમજવાના કારણે, તેમજ એ ક્રિયાઓના અર્થો જેવી રીતે સમજવા જોઈએ, તેવી રીતે નહિ સમજવાના કારણે તે તરફ લોકોની અભિરુચિ ઓછી થાય છે. અને તેમાં જે ધર્મભાવનાવાળા બહેનો તેમ થોડાક જુના ધરડાઓ એ ક્રિયાઓનું મહત્ત્વ કે અર્થ સમજ્યા વિના જે રીતે ક્રિયા કરે છે

અને ક્રિયા કરતાં પણ ક્રોધાદિ કપાચો આદિ દુર્ગુણોની મંદતા નથી દરી શકતા, એના લીધે, બીજાઓ એમની અજ્ઞાનતા ઉપર નહિ પણ એ ક્રિયા તરફ ધૃષ્ટિ કરે છે. જોઈએ તો એમ કે જેઓ ક્રિયામાં માનનારા છે અને એકલી વાચાળતા આત્મકલ્યાણમાં સાધનબૂત નથી થઈ શકવાની, એવું જે માને છે, એમણે સમજાવવાનું ક્રિયા કરવાની કોશિષ જરૂર કરવી જોઈએ.

કરાચીના જેનો તો લગભગ આ વિષયમાં વધારે અજ્ઞાન હતી શકાય. કારણ કે એમને એવા પ્રસંગો સાંભળવાના જણવાના કે આચરવાના બહુજ ઓછા સાંપડેલ હોય છે. અમારાં વ્યાખ્યાનોમાં, તેમાં જે ખાસ કરીને ત્યારે ત્યારે મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીના ઉપદેશનો લાભ કરાચીના જૈન ભાઈઓ જડેનોને મળતો, ત્યારે ત્યારે ધાર્મિક ક્રિયાકાંડો તરફ એમને વાળવાની ખાસ કરીને કોશિષ કરવામાં આવતી. અને તેના પરિણામે પાપધ, પ્રતિક્રમણ વિગેરે ક્રિયાઓ જડેનોમાં તો વધારે થાય, એ સ્વાભાવિક છે; પરન્તુ પુરુષોમાં પણ તે તરફ અભિરુચિ સારી વધી હોવાય. કાંઈ કાંઈ તહેવારના દિવસે પાપધક્રિયા કરનારાઓની સંખ્યા ઘણી સારી દેખાઈ સાધુઓની ઉપસ્થિતિનો આમ લાભ લે, એ સ્વાભાવિક છે; છતાં વસ્તીના પ્રમાણમાં અહિં પુરુષોમાં ક્રિયાકાંડ તરફ અભિરુચિ ઘણીજ ઓછી રહી છે, એમ દલીલ શકાય.

પ્રતોચચારણ

આશ્ચર્ય જેવું એ છે કે આટલી ગોટી વસ્તીવાળા શહેરમાં, આટલા બધા જૈનોમાં આવકનાં બાર વ્રત અંગીકાર કરેલો ભાગ્યેજ એકાદ ગૃહસ્થ જોવાયો હશે. આ સંબંધી ઉપદેશ યતાં યતાં - કરાચી મૂર્તિપૂજકસંઘના આગેવાન ગૃહસ્થોમાંના એક મોરખીવાળા શેઠ વાઘજી ગુલાબચંદે તા. ૪ નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે પોતાને ત્યાં આગેવાન ગૃહસ્થો અને પોતાના સગાસંબંધિયોનો એક નાનકડો મેળાવડો કરી સંજોડે (પત્નીસહિત)

અલ્પચર્ચાવ્રતનો સ્વીકાર કર્યો હતો. આ પ્રસંગે તેમણે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સારી રકમ જુદા જુદા ધર્મકાર્યોમાં ખર્ચવાની પણ જાહેર કરી હતી.

તે પછી તે 'સં. ૧૯૯૪'ના માગશર સુદિ ૧૦ના દિવસે મોટી ધૂમધામપૂર્વક યજ્ઞેલા દીક્ષા ઉત્સવ પ્રસંગે ધણા ગૃહસ્થોએ સન્મેડે અલ્પચર્ચાવ્રતની તેમજ ધણાઓએ આર વ્રત વિગેરે વ્રતો અંગીકાર કર્યા હતાં.

આમ જોમ જોમ ઉપદેશ મળતો, મયો, તેમ જ શ્રાવકધર્મ તરફ આપણો જાહેરોની અભિરુચિ સારી વધી છે.

તપસ્યા

આવીજ રીતે અમારી સ્થિતિ 'હરમિયાન ચૌદપૂર્વની તપસ્યા' અઠાધાઓ, પંદર સોળ ઉપવાસ-એમ જુદી જુદી તપસ્યાઓ પંચ સારી થઈ, એટલું જ નહિ પરંતુ આવી તપસ્યાઓ પ્રસંગે શુભરાત-કાઠિયા વાંડની માંદકે રાત્રિ જંગલણે અને બીજી ધૂમધામો પંચ યથોક્તિ યથાસમય સારી થવા પામી.

આવી ધર્મક્રિયાઓમાં પણ, 'અહિ'ના લોકોમાં એક કુરિવાજ પેસી ગયો છે, એ ખરેખર દુઃખકર્તા છે. તે કુરિવાજ છે રાત્રિ જંગલણ વખતે આપણી ને નાસ્તા ઉડાવવાનો. તેપરમાના નિમિત્તે કે પશુસજ્જના દિવસોમાં ગમે ત્યારે ગમે તે નિમિત્તે કાઠને ત્યાં રાત્રિ જંગલણ હોય, ત્યારે રાત્રિ જંગલણમાં જનારા લોકોને તે ગૃહસ્થ નાસ્તા પાણી પેરાવવા જોઈએ. કાઠ પણ જોને સ્વાભાવિક રીતેજ રાત્રે કંઈ ખાવું ન જોઈએ. ત્યારે પ્રજાની ભક્તિ કરવાને ભેગા થવા પ્રસંગે આખી રાત નાસ્તા ઉડાવવા, એ કેટલું બધું અપ્રશર્ય-નિંદા કામ છે, એ સમજવા જેવું છે. આ સંબંધી ઘણા ઘણા ઉપદેશ, આપવામાં આવ્યા છે, એટલે તે કુપ્રયા કેટલેક અંશે અધિ પડી છે.

અઠાઈ મહોત્સવ

કરાચીના જૈનસંઘમાં અઠાઈ મહોત્સવ જેવા એક સાધારણ ગણાતા ઉત્સવનો પ્રસંગ પણ કેટલાંયે વર્ષો પછી અમારી સ્થિતિ દરમિયાન સાંપડ્યો, એમ લોકોનું કહેવું થાય છે. ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની પંદરમી ને સોળમી બન્ને જયંતીઓ પ્રસંગે સારામાં સારી ધૂમધામપૂર્વક અઠાઈ મહોત્સવો ચલા હતા. પહેલી જયંતીમાં અઠાઈ મહોત્સવ શેઠ ભાઈચંદ ભાણુજી તરફથી ચલેા હતા. શેઠ ભાઈચંદભાઈ કરાચી સંઘમાં ધણાજ સરળ પ્રકૃતિના ને ઉદારવૃત્તિના ગૃહસ્થ છે. તેઓ અને તેમનાં ધર્મપત્ની બંને બહુજ શ્રદ્ધાળુ અને અવસરોચિત કાર્યો કરવામાં ઉદાર છે. ન કેવળ અઠાઈ મહોત્સવમાંજ, બલ્કે અમારી સાધુ-મંડળોને માટે જ્યારે જ્યારે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની વૃદ્ધિના કાર્યો આવી પડ્યાં, ત્યારે ત્યારે તેમણે ઉત્સાહપૂર્વક લાભ લીધો છે.

શેઠ ભાઈચંદભાઈની સાથે, તેમના મિત્રો-શેઠ મોહનલાલ કાળીદાસ શાપુરવાળા, શેઠ બુલજીભાઈ જીવરાજ માંગરોળવાળા અને શેઠ મગનલાલ ધર્મશી માંગરોળવાળા-આ ચારે મિત્રોની જોડી એવી છે કે જ્યારે જ્યારે દેવ, ગુરુ, ધર્મની ભક્તિનું કાર્ય આવી પડે છે, ત્યારે ત્યારે સમયોચિત અને નિરાડબરતા પૂર્વક યથાશક્તિ ઉદારતા કરવામાં પાછી પાની નથી કરતા. ખીમારીના કારણે ત્રીજી ચોમાસુ રહેવાનું થતાં આ ચારે મિત્રોએ જે લાભ ઉઠાવ્યો છે, એ વધારે પ્રશંસનીય છે, અને એમની ખરી ગુરુભક્તિનું સ્વયં કરે છે.

શાન્તિસ્નાત્ર

ખીજી જયંતી પ્રસંગે જે ઉત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો, તે સમસ્ત-સંઘ તરફનો હતો. આ ઉત્સવ વખતે શાન્તિસ્નાત્રની જૈનધર્મની

મહાન ક્રિયા પણ કરવામાં આવી હતી. આ ક્રિયાની વિધિ કરવા માટે વળાદનિવાસી ક્રિયાકુશળ શેઠ કુંલચંદ્રભાઈ ખીમચંદ, પોતાના પુત્ર અને ખીજા એક ભાઈ સાથે આવ્યા હતા. કરાચીના આંગણે આ ક્રિયા એક નવીન જ પ્રાય ક્રિયા હતી. લોકોને ખૂબ જ રસ આવ્યો હતો.

બંને વર્ષના ઉપયુક્ત ઉત્તમવોને અંગે વરઘોડા અને સમયોચિત ખીજા ધૂમધામો દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવ પ્રમાણે સારી થઈ હતી.

અજૈનોએ લીધેલો લાલ

ઉપયુક્ત બંને ઉત્તમવો કરાચીને માટે અગત્યના હતા. સિંધ જેવા માંસાહારી મુલકમાં, અને જ્યાં જૈન ધર્મ કે જૈનક્રિયાઓને લોકો જરા પણ ન જાણતા હોય, એવા દેશમાં આવા ઉત્તમવો ખરેખરી જૈનધર્મની પ્રભાવના કરનારા થઈ પડે છે. જેમણે એ ઉત્તમવો નજરે જોયા છે, તેઓને એ વાતની ચોક્કસ ખાતરી થઈ છે. બંને ઉત્તમવોમાં સેંકડો સિંધી ભાઈઓ બહેનો અને ખીજા અજૈનો ભાગ લેતા હતા, અને જૈનધર્મની પ્રશંસા અને અનુમોદના કરતા હતા. એટલુંજ નહિ પરંતુ શાન્તિસ્નાત્રના દિવસે જીવદયાનો જે કાળો થયો, તેમાં એ લોકોએ પણ યથાશક્તિ કાળો આપ્યો હતો. એટલુંજ નહિ, શાન્તિસ્નાત્રમાં ભગવાનના ૨૭ અભિષેકનું જળ, એક પારસી ગૃહસ્થ ભાઈ એદલ ખરાસે ૫૦ મણુ ધી (૧૨૫ રૂપિયા) બોલીને પોતે લીધું હતું. આ કેટલું મહત્ત્વ કહેવાય, એ વિચારનારા વિચારી શકે છે.

એટલે અત્યારના સમયમાં આવા ઉત્તમવો વધારે મહત્ત્વના અને આવશ્યકીય નહિ હોવા છતાં, દેશકાળનો વિચાર કરનારાઓને જરૂર સમજશે કે આવાં ક્ષેત્રોમાં, કે જ્યાં જૈનધર્મ શું છે ? એ કાંઈપણ

જાણતામ નથી; અરે ખુદ જૈનોને પોતાને પણ પોતાની ક્રિયાઓની ખબર નથી, તેવા દેશોમાં આવી ક્રિયાઓ—આરા ઉત્સવો જરૂર અગત્યના છે.

ધાર્મિક ઠરાવો

કરાચીની અમારી સ્થિતિ દરમિયાન એ અગત્યની ચર્ચાઓએ ભારત-વર્ષના જૈનસમાજમાં અહુ ઉઘડ રૂપ લીધું હતું. તેમાંની એક ખાખત હતી સંવત્સરીના તિથિનિર્ણય સંબંધી, અને બીજી હતી ‘ગિદ્દાર રીલીજ્યસ એન્ડોમેન્ટ બીલ’ સંબંધી.

તિથિની વધવટના કારણે સંવત્સરી પર્વ ક્યારે કરવું? એ સંબંધી ગુજરાતમાં વિચરતા મુનિરાજોની વચમાં નહિ ધ્રુવવાજોગ ઉલ્કાપાત મચ્યો હતો. એક વાર્ષિક પર્વની આરાધનામાં ગગદેયને હાવાનળ આખી સમાજમાં સળગે, પાર્ટીઓ પડે, એકબીજાની મિંદાઓ થાય અને તેના પરિણામે જૈનેતરોમાં જૈનધર્મ અને જૈન સાધુઓની હલકાઇ થાય, એ ખરેખર દુઃખનો વિષય હતો. માટે કરાચીના સંઘની તા. ૨૨ મી જુને મળેલી વિરાટ સભાએ નીચેના ત્રણ ઠરાવો આ પંક્તિમાં લેખકના પ્રમુખપદે કર્યા હતા, તે ત્રણ ઠરાવો આ છે:—

“કરાચી સંઘની આ સભા માને છે કે સંવત્સરીપર્વની તિથિની વધવટના કારણે આપણાં મુનિરાજોમાં અને શ્રાવકોમાં જે મતભેદ પડ્યો છે, તે મતભેદ જરા પણ ધ્રુવવાજોગ નથી. કોઈપણ વિષયમાં મતભેદ થાય, એ સ્વાભાવિક છે, પણ એ મતભેદને આટલું ભય કર રૂપ આપી આખા સમાજમાં ભાગલા પડી જાય અને જૈનધર્મની હીલણ થાય, એવી સ્થિતિ સુધી લઇ જવો, તે જરા પણ યુક્ત નથી. માટે અમારો સંઘ એમાં ભાગ લેનારા મુનિરાજોને અને શ્રાવકભાઈઓને વિનંતિ કરે છે કે હા તો આ પ્રશ્નનો, જેમ અને તેમ જુલો નીવેડો આવે એવો પ્રયત્ન કરે, અથવા આ ચર્ચાને ગિલકુલ બંધ કરે.”

“સ વત્સરી જેવુ પવ” એક જ દિવસે આરાધાય, એ જ વધારે સાર છે, એમ-
અમારો સુધ માને છે પરંતુ અમારા મુનિરાએ કેવળ દુરામદમા પડીને પોત-
પોતાના મતને પકડી જ રાખતા હોય, તો પછી જેને જે રાવે તે દિવસે કરે, એ
સિવાય બીજો કપાય નથી. મારે કેમપણ નવતરી ચર્ચા પેપરોના પાના ઉપર
ચઢાવવા સિવાય, જે સાતવૃત્તિથી સમાધાન થતું હોય તે કરી લેવું એ ઠીક છે,
અને નહિ તો સૌ સૌની ઈચ્છા ઉપર રાખી મૂકી દેવું.”

ચલુ કરનાર: શ્રી મણિલાલ દહેરાભાઈ
ટેકા આપનાર શ્રી પી ટી શાહ

“અમારા સુધતુ માનવ છે કે જે ગૃહસ્થો મઠ પશુ સાધુના દક્ષિણા,
અથવા તો પક્ષકાર જન્યા છે, એમને ઊડીને લગ્નમગ બારતવર્ષના સમરત જૈના
આવી ચર્ચા કે આના નિરર્થક વાક્યુર્ધ તરફ ધ્યાનની દૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યા. અને
તેથી સમસ્ત ગામોના સુધોને અમારો સુધ વિનંતિ કરે છે કે તેમણે પોતપોતાના
ગામના આવી નિર્માલ્ય અને શાસનની હીલણ કરાવનાર ચર્ચાને રદવાન ન
આપવું અને પોતાના આત્માના કલ્યાણ મારે પોતાના ગામના ભાઈઓએ
સલાહસુધથી એક દિવસ મુકર કરી સ વત્સરીની આરાધના કરવી.”

ચલુ કરનાર: શ્રી પી ટી શાહ
ટેકા આપનાર શ્રી મણિલાલ દહેરાભાઈ

આવી જ રીતે ધાર્મિક દ્રોહ ઉપર તરાપ મારનાર, ‘બિહાર રીલી-
જયસ એન્ડોમેન્ટ બીલ’ના મળધમા પશુ તા ૨૭ જુલાઈ ૧૯૩૮ના
દિવસે જૈનોની એક મોટી સભા ભરી વિરોધનો ઠરાવ પાસ કરવામાં
આવ્યો હતો અને ઘટતે રથને મોકલવામાં આવ્યો હતો.

ધાર્મિક સંસ્થાઓના મેળાવડા

કરાચીની જૈન સંસ્થાઓના સંજ્ઞાધમા પહેલા એક પ્રકરણમાં
કહેવામાં આવ્યું છે મૂર્તિપૂજક પાઠશાળા અને કન્યાશાળા તેમજ

સ્થાનકવાસી પાઠશાળા અને કન્યાશાળા, એ ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં મુખ્ય છે. જાને ફિરકાઓની સંસ્થાઓ કમીટીના બંધારણથી ચાલે છે. ખુશી થવા નેવું છે કે આ જાને સંસ્થાઓ એકસંપીથી કામ કરે છે. મેળાવડા ધણી વખત સાથેજ થાય છે અને બાળકો અને બાળાઓના એવો વિગેરે પણ એક સાથે થાય છે. આવા મંડુકા મેળાવડાની અસર ધણી સુદર થાય છે. બાળક અને બાળાઓને પણ પોતાનું કાર્ય કરવામાં ધણો ઉત્સાહ રહે છે. સંસ્થાલોકને પણ તેયારી કરાવવાનો મારો ઉત્સાહ રહે છે.

આવા અનેક મેલાવડા અમારી સમક્ષ થયા હતા, જેમાં સ્થાનકવાસી જેન પાઠશાળાનો એક આકર્ષક મેળાવડો તા. ૮-૯ એપ્રિલ ૧૯૩૯ ના દિવસોમાં કરવામાં આવ્યો હતો. આ વખતે બાળકો અને બાળાઓએ ઠેઠલાક સંવાદો, અને મરખા વિગેરેનો કાર્યક્રમ રજુ કર્યો હતો. આ પ્રસંગે મેં ને દૂંકે પ્રવચન કર્યું હતું, તેનો સાર આ છે:—

“આ સંસ્થાના સેક્રેટરી હાથ ખીમચંદ વેરાએ બાળકો અને બાળાઓ પાસે ને પ્રોત્સાહન રજુ કરાવ્યું છે, તે ઉપરથી મારે તમને સમજાવવું જોઈએ કે સંગીત અને અભિનયકળાનું જેન સાહિત્યમાં ધણું ઉચું સ્થાન છે. અભિનય-શક્તિ જેવાં આપણાં સૂત્રોમાં ને માયાઓ આપણે બોલીએ છીએ, તે સંગીત કળામય છે. સૂત્રોમાં રસ નથી આવતો એનું કારણ એ છે કે તે કળાયુક્ત બોલાતા નથી. જેનાવાર્ષીએ સંસ્કૃત નાટકો રચ્યાં છે, તેની અંદર પણ સંગીત અને અભિનયને સ્થાન છે. મંદિરોમાં સ્તવનો વિગેરે બવાય છે, પણ ને તે સંગીતકળાયુક્ત બવાતા હોય તો અત્યારે ને આનંદ આવે છે, એના કરતા વધારે આવે. નૃત્ય એ પણ અભિનય કળા છે. કોઈપણ વસ્તુના સરીરના અભિનયથી સમજાવવાનું કામ આપણે બધાયે કરીએ છીએ. હું લાખો હાથ કરીને હથેલી ઉંધી રાખી મોઢી નબરે કાઢના ઉપર હાથ મૂકું, આ મારો અભિનય કોઈ પણ સમજી શકશે કે તે આશીર્વાદનો સ્વરૂપ છે. ગુરૂસો કરવો હોય, ત્યારે હાથ કઠક બનાવી મુઠીવાળા આખના ડોળા કાઢીએ, એટલે વગર બોલે લોકો સમજી શકે કે આ ગુરૂસો કરે છે, આનું નામ અભિનય કળા છે.

ખરું કહીએ તો ધાર્મિક કે વ્યવહારિક બધી બાબતોમાથી આપણે કળાને દૂર કરી છે અને ત્યારથી આપણી વસ્તુઓમાં નીરસતા ઉત્પન્ન થઈ છે. ભાઈ 'ખીમચંદ' વોરા કળાના ઉપાસક છે. કળામય જીવન જીવવું એમને બહુ ગમે છે, અને એજ કારણ છે કે તેમના હાથ નીચે ચાલતી સંસ્થાના બાળકો અને બાળાઓને ધાર્મિક અભ્યાસમાં પણ કળાને સ્થાન આપી આટલી બધી સુંદરતા ઉત્પન્ન કરાવી શકે છે. સ્થાન પાઠશાળાએ બાળકોને ગોખણપટ્ટીના બોલથી બહુ દૂર રાખ્યા છે. જૈનધર્મનું મૂળ તત્ત્વ બાળકો કેમ જાણે, એ માટે ભાઈ 'ખીમચંદ' વોરા સતત પ્રયત્ન કરે છે. ધાર્મિક સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ વ્યવહારિક કળાઓમાં પણ સારી રીતે આગળ વધી શકે છે આ સંસ્થાનું અનુકરણ બીજી સંસ્થાઓ કરે એ જરૂરી છે.

આવા મેળાવડાઓ જનસમાજને અને જૈનધર્મને માટે ધણાજ લાભદાયક છે, એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે. બાળકોનો ઉત્સાહ વધે છે, લોકોમાં ધાર્મિક શિક્ષણ પ્રત્યે પ્રેમ વધે છે, પોતાના કર્તવ્યનું જ્ઞાન થાય છે અને જૈનેતરો જૈનધર્મની અનુમોદના કરે છે. જુદા જુદા ફિરકાઓના સંયુક્ત મેળાવડા થવાથી બાળકોમાં પોતાના શ્રીરક્ષા તરીકેનું અભિમાન ન આવતાં. પોતે પોતાને જૈન તરીકે ઓળખવાનું શીખે છે. આપસમાં પ્રેમભાવ વધે છે અને છૂટી શક્તિઓ કરતાં સંયુક્ત શક્તિઓનો પ્રભાવ ઘણો વધારે પડે છે.

—: ૨૭ :—

ગુરુદેવની

જયન્તીઓ.

જગત્ પ્રસિદ્ધ સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવ
શ્રીવિજયધર્મચૂડિ મહારાજના નામથી કોણુ
અજાણ્યું છે ? ભારતવર્ષના વિદ્વદ્ સમાજમાં
તો એઓ પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ ભારતવર્ષમાં એઓ
પ્રસિદ્ધ થયા, તે પહેલાં તો યુરોપ અને અમેરિ-
કાના વિદ્વાનોમાં તેમની પ્રસિદ્ધિ ઘણી મોટી
થઈ ચૂકી હતી. જગત્ પ્રસિદ્ધ ફ્રેન્ચ વિદ્વાન્
ડોક્ટર સીલ્વન લેવી, જર્મન વિદ્વાન્ ડોક્ટર
જોઝાખી, ઈટાલીયન વિદ્વાન્ ડૉ. ટસીટારી,
ઓકસફર્ડના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ ડૉ. થોમસ-
આવા સેકડો વિદ્વાનો તેમના ભક્તો અને
પ્રશંસકો બની ચૂક્યા હતા. અને એજ કારણે
જર્મન અને ઈટાલીની મોટી મોટી સોસાયટી-

વ્યક્તિત્વ કેવું હતું ? એ જતાવવા માટે ‘ જૈનજયોતિ ’ના અધિપતિના શબ્દોજ દાંડી દર્શિ:—

“ પરમ સાધુભૂતિં જૈનાચાર્યં શ્રીવિજયધર્મસૂરીશ્વરજીની પિછાન માટે આજ કલમ અને કિતાબની બહુ ઓછી ઉપયોગિતા રહી ગઈ છે જૈનધર્મના સાધુ બની જન્મત્ત્વધર્મની સાધુતા જીવી જનાર, અન્યાય અને અધર્મ સામે સદા-સર્વદા પ્રયત્ન લેતા જમાવનાર માન કે અપમાનને સત્કર્મના ત્રાજવે તોળી લેનાર એ મહાત્માની કીર્તિ હિંદના સીમાડા વટાવી, યુરોપ અને અમેરિકાની ભૂમિ પર તેમના જીવનકાળ દરમિયાનજ પહોંચી ગઈ હતી. તે યુરોપીય વિદ્વાનોનું શરૂપદ પણ હાસલ કરી લીધું હતું. કાન્તિભયુ સાધુજીવન અને અન્યાયત્વ ભયુ વીર જીવન ગાળી તેઓ પોતાની પાઠશાળામાં એવા યશસ્વિન મૂકતા ગયા છે. ”

આવા મહાપુરુષની પુણ્યતિથિ દરેક ધર્મના અનુયાયિઓ ઉજવે, એ સ્વપરના હિતને માટે લાભદાયક છે, એમ કોઈ પણ નિયારક કહી શકે.

કર્તવ્ય પાલન

અને તેમાં જે મારા જેવા તેમના અદના શિષ્ય માટે તો એ શુરુદેવના સ્મરણાર્થ જેટલું કરી શકાય, તેટલું ઓછું છે. અને તેજ કર્તવ્યને લક્ષ્યમાં રાખી જ્યાં જ્યાં મારું ચતુર્માસ ચાલે છે, ત્યાં ત્યાં ગામના પ્રમાણમાં બાદરના મહિનાનો શુકલ પક્ષ વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિઓથી પસાર કરવા-કરાવવામાં આવે છે. અને તેમ કરવામાં હું મારું સદ્બાગ્ય સમગ્રું છું. માધ્યાહ્ન રીતે આવજી વદિ માગસત્રી બાદરના સુદિ પાચમ સુધી પર્વપણની ક્રિયાઓ ઘણી ધૂમધામ પૂર્વક દરેક સ્થળે નિયમિત ચાલે છે; પરંતુ તે પછી બાદરના સુદિ અગિયારસે અહિંસા પ્રચારક, અકળર પ્રતિભોષક, જગદ્ગુરુશ્રી હીરવિજયસુરિ મહારાજની જન્મતિનો દિવસ આવે છે. અને

ભાદરવા સુદિ ૧૪ સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મશ્રુતિ મહારાજની પુણ્યતિથિ હોય છે. એટલે ગ્રાવણ વદિ બારસથી ભાદરવા વદિ એકમ ખીજ સુધીના દિવસો ધર્મક્રિયાઓ અને બીજી ધાર્મિક તેમજ સામાજિક પ્રવૃત્તિમાં પસાર થાય, એવો કાર્યક્રમ બનતાં સુધી ગોઠવવામાં આવે છે. રથાનિક ગૃહસ્થો પોતાની શક્તિ ને બક્તિના પ્રભાવમાં ધૂમધામ કરે છે.

જયંતીઓનો પ્રચાર

જયંતિઓનો પ્રચાર હવે તો બહુ વધી ગયો છે. છાશવારે ને છાશવારે કોઇની ને કોઇની જયંતી હોયજ. સાધારણ રીતે એકાદ સભા ભરી, બે ચાર વ્યક્તિઓ બોલી જાય, એટલે જયંતીની સાર્થકતા પૂરી થાય. વળી હવે તો જયંતીઓ કોની ઉજવણી જોઇએ ? એની પણ કાંઇ મર્યાદાઓ રહી નથી, તેમ છતાં જગત્ પ્રસિદ્ધ ઉંચા ચારિત્ર ધારી મહાપુરુષોના ગુણાનુવાદથી પણ વંચિત રહેવું, એ પણ ડેમ પાલવે ? અને તેટલાજ માટે સીટે સીટે ચાલવાની પ્રથા કરતાં કાંઇક નવીનતા અને વિશેષતા યુક્ત કાંઈ થાય, કે જેથી જનતાને ધણું જાણવાનું, જોવાનું, અને શીખવાનું મળે, એવા પ્રયત્નો કરવા તરફ લક્ષ રહે છે.

આજ ઉદ્દેશને લક્ષમાં રાખી, દરવર્ષ અને દરેક રથાનની માફક કરાચીમાં પણ ગુરુદેવની જયંતીઓ ઉજવવાનો કાર્યક્રમ ગોઠવવામાં આવ્યો હતો.

પહેલી જયન્તી

પ્રથમ વર્ષની એટલે ૧૫ મી જયન્તીનો કાર્યક્રમ ત્રણ દિવસનો ખૂબ મરચક રખાયો હતો. તે ઉપરાન્ત સાથે અઠાઈ મહોત્સવ પણ હતો. જયન્તીની ત્રણ દિવસની સભાઓના પ્રમુખો હતાઃ-બાપ જમશેદ

નસરવાનજી મહેતા, સિંધના પ્રસિદ્ધ સાધુ ટી. એલ. વાસવાણી અને કુશ્મીના તે વખતના લોડ મેયર દુર્ગાદાસ એડવાની જી. એ. જ્યારે વક્તાઓ હતાઃ અમદાવાદના “ જૈન જ્યોતિ ”ના અધિપતિ બાઈ ધીરજલાલ દોશરશી શાહ, ખુરાલભાઈ વસ્તાચંદ, પંડિત લાલન, આર્યસમાજના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન પંડિત લોકનાથ, કરાચીના ભૂતપૂર્વ એજ્યુકેશન ઇન્સ્પેક્ટર નર્મદાશંકર મદ્ જી. એ., સ્થાનકવાસી સંધના સેક્રેટરી બાઈ ખીમચંદ વોરા, કરાચીના પ્રસિદ્ધ સિંધી ગૃહસ્થ શેઠ લોકામલજી ચેતારામજી, બાઈ પુરુષોત્તમ કોઠારી, શ્રીયુત જમિયતરામજી આચાર્ય, અમદાવાદના જાણીતા શહેરી શેઠ શંકરાભાઈ લક્ષ્મુભાઈ, પારસીઓના આગેવાન કાર્યકર્તા ગૃહસ્થ બાઈ દુસ્તમ દસ્તુરજી, બાઈ ટી. જી. શાહ, કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિક બાઈ હીરાભાવ ગણાત્રા, હૈદરાબાદવાળા સિંધી બહેન પાર્વતી સી. એડવાની, બાઈ પી. ટી. શાહ અને કરાચીના પ્રસિદ્ધ ડૉ. કે. જી. પટેલ વિગેરે.

આકર્ષણો.

પહેલી જયન્તીનાં ખાસ આકર્ષણોમાં જયન્તી અને અઢાણ મહોત્સવ માટેના મંડપ, વરઘોડો, પંડિત લાલનનું સામાયિકનું રહસ્ય, બાઈ ધીરજલાલના અવધાનના પ્રયોગો, રાતના સંગીતના જાજસા અને વ્યાયામ વીરોના વ્યાયામના પ્રયોગો, જેમાં બાઈ સીતારામ અને બાઈ હાગચંદ ખેતસી વિગેરેના પ્રયોગો ધણાજ રોમાંચક હતા. પ્રેફેસર હાસાનંદના જાણના પ્રયોગો, સાથેનું વ્યાખ્યાન, તેમ ડૉ. કે. જી. પટેલનું મેજીકપેન્ટર્ન દ્વારા ચિત્રો બતાવવા સાથેનું મામાનિક કુરુદીઓ ઉપરનું વ્યાખ્યાન-એ વિગેરે મુખ્ય ચીજો હતી.

કાર્યકર્તા

આ જયન્તીને સફળતાથી પાર ઉતારવા માટે સંધની મેનેજિંગ

કમીટીના બધાએ શેઠીઆઓ ઉપરાત જૈન સ્વયંસેવક મંડળ તેમજ બાપ ખીમચંદ વોગ, બાપ ટી. જી. શાહ, પુરુષોત્તમ ઝાઠારી, પી. ટી. શાહ, બાપ કૂલચંદ વર્ધમાન, બાપ પ્રતાપચંદ ખીમચંદ, બાપ જ્યેષ્ઠ વાઘજી, બાપ ખુશાલચંદ વસ્તાચંદ, બાપ તલકથી દવાવાળા, બાપ જયન્તીલાલ સ્વજીભાઈ મહેતા અને બાપ ભાગચંદ ખેતસી વિગેરે મહાનુભાવોનો પ્રયત્ન ધણીજ પ્રશંસનીય હતો.

સર્વાધિક શ્રેય.

આ પ્રથમ જયન્તીના ઉત્સવનું સર્વાધિક શ્રેય કરાચીના ઉદાર અને ધર્મપ્રિય શેઠ ભાઈચંદભાઈ બાણુજીને ઘટે છે, કે જેમણે અઢાઈ મહોત્સવ આદિ ધાર્મિક કાર્યોમાં પોતાની લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરવામાં પોતાના દિલને મોકલ્યું રાખ્યું હતું. શેઠ ભાઈચંદભાઈનાં ધર્મપત્ની પણ તેટલાંજ ધર્મપ્રેમી છે. અને આ દમ્પતી દરેક ધર્મક્રિયામાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લઈ આત્મિક લાભ ઉઠાવતા.

પરંતુ નથી હોતી તેમા કોઈ નવન દહિ, નથી હોય તેમા મોઢ હચ્ચ 'ચેય ? વળી જેની જયન્તી ઉજવાતી હોય છે, તે પુરૂષ સમાજમા બહુ માન્ય નહિ હોવાથી કેવળ તેના પાત્ર પચ્ચીસ અનુયાયીઓ એકત્ર મળે છે, ને એકાદ વ્યાખ્યાન કે એકાદ પૂન બણાવી 'જયન્તી ઉજવ્યાનો' સંતોષ લેવાય છે ! આ બધી પરિસ્થિતિનો વિચાર કરતા કરાચીમા ઉજવાયેલી શ્રી વિજયધર્મગૂરી-શ્વરજીની જયન્તી અપૂર્વ મળે છે.

“ આ જયન્તી એકાદ વ્યાખ્યાન કે પૂનમાજ પચાંશત થઈ ન હતી પણ એક મહાન ઉત્સવના રૂપમા યોજાઈ હતી, અને તેની પાછળ નૈનધર્મની ગીરવગાથા કરાચીની સમસ્ત જનતાના કાનમા મધુર રણુકાર કરે, તેવો હચ્ચ ઉદ્દેશ હતો. તે માટે બહુ વિચાર પૂર્વક આઠ દિવસનો કાર્યક્રમ ગોઠવાયો હતો અને તેમા અનેક નવીન તરવો દહિગોચર થતા હતા ”

“ તેમા સૌથી પ્રથમ ધ્યાન યેચનાર તત્ત્વ તો એ હતું કે કરાચીના ૪૦૦૦ જૈનો, જેનો ૬૦ ટકા ભાગ રધાનકવાસી અને ૪૦ ટકા ભાગ મૂર્તિપૂજક છે. તે બંનેનો એમા દિલોભનભર્યા સહકાર હતો અને મણુ મધાનકવાસી ને કોણુ મૂર્તિપૂજક ? એ પ્રવલ્ન કરવા છતા પણ એજખી સંકાતું ન હતું. + + +

“ કરાચીમા સામાન્ય રીતે બંને ફિરકા વચ્ચે વર્ષોથી આવોજ સંબંધ છે, તેમ છતા પૂજ્ય શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ આવ્યા પછી અને તેમના હાર વિચારોનો સુદર પ્રચાર થયા પછી આ વસ્તુસ્થિતિ ખૂબ મજબૂત બનવા પામી છે. જો દરેક સપ્રદાયવાદ આગેવાનો આમાથી બોધ પાઠ લે અને સક્રિય વિચારોનો ત્યાગ કરે, તો કેટલું સુદર પરિણામ આવે ?

“ જયન્તી મહોત્સવનું ખીલું નવીન તત્ત્વ તેના પ્રમુખોની પસ દગી અને વક્તાઓ સંબંધી હવે સાધુ વાસવાની, શ્રી જમરોદજી મહેતા ને વર્તમાન મેયર શ્રી દુર્ગાદાસ એડવાની જેવા જુદા જુદા દિવસના સક્ષાપતિઓ બન્યા અને ઉત્સવનાયકને અજલિ અપવા સાથે પોતાના મનનીય વિચારો રજુ કર્યા કે જે મનુષ્યને પોતાના કર્તવ્યનું સચોટ જ્ઞાન કરાવનારા હતા વક્તાઓ, કે જે જુદા જુદા ધર્મ અને સપ્રદાયતા હતા, તે બધા ધર્મની હાર દહિને નજર

સમીપ રાખીનેજ પોતાનું વસ્તવ્ય રજુ કરતા હતા અને શ્રોતાઓને એમજ સામગ્રી કે જાણે 'સર્વ ધર્મ' પરિષદ 'નીજ કોઈ જોડકામાં જામ લઈ રહ્યા ન હોય' એ ? દરેક વક્તાએ સાંપ્રદાયિકતાનો મોહ છોડી એકજ ધર્મવૃક્ષની આપણે જુદી જુદી શાખા-પાંખડીઓ છીએ, તે વગર પર ભાર મૂક્યો હતો અને તે બધાની સમાજ અસર જૈનધર્મની અત્યંત વિશાળતા સિદ્ધ કરવામાં પરિણમી હતી. આ ઉત્સવના અંતે દરેક શ્રોતાને એવી પ્રતીતિ થઈ હતી કે 'જૈનધર્મ', એ ખરેખર અત્યંત ઉદાર ધર્મ છે, વિશ્વવ્યાપી યવાનાં તેમાં સધળાં તરવો છે ને અત્યાર સુધી આપણે કાંઈ પરંપરા અથવા સાંપ્રદાયિક સ્રોતથી જો કંઈ સાંભળ્યું હતું ને બરાબર ન હતું. આટલો સંદેશ હબરો મનુષ્યને પહોંચે, તે જોવી તેવી સફળતા ન કહેવાય.

"ત્રીજું સુંદર તત્ત્વ આ સમારોહમાં એ હતું કે એમાં બાળકથી માંડીને વૃદ્ધ પથ"ત દરેકને ઉત્સાહથી ભાગ લેવાનું મન થાય તેવો કાર્યક્રમ હતો. વિદ્યાર્થી વિદ્યાર્થીનીઓ માટે સંગીત, અભિનય, નૃત્ય, ન્વાયામના પ્રયોગો; મોટાઓ માટે વિદ્વાન વક્તાઓનાં બાપણો, અવધાન પ્રયોગો, પૂલઓ, બાવનાઓ વગેરે. આ બધાનું પરિણામ એ આજુ કે કરાચીનું પ્રત્યેક જૈનગૃહ આ દિવસોમાં આ એક નાના નાના ઉત્સવના કેંદ્ર સમુ" બની ગયું ને આ આઠ દિવસો કેમ પસાર થયા તેની પણ ખબર પડી નહિ.

બીએ કે તેવી જયન્તીઓ દ્વારા જૈનધર્મની યશસ્વતાકા જરુર જોરથી ફરકશે.

‘જૈન જયન્તિ’ ૬ અક્ટોબર ૧૯૩૬

ખીજી જયન્તી

ખીજી એટલે સોળમી જયન્તીનો કાર્યક્રમ પણ ત્રણ દિવસનો બરચક રખાયો હતો. તેમ અઠાઇ મહોત્સવ પણ હતો. વધુમાં અઠાઇ મહોત્સવ સાથે વિશેષતા હતી તે ‘શાંતિસ્નાત્ર’ની. જૈનોની આ મહાન ક્રિયા બહુ ઓછા સ્થળે અને ઓછાજ પ્રસંગોમાં થાય છે. આ ક્રિયા કરાવવા માટે વળાદવાળા શેઠ કુલચંદ્રભાઈ ખીમચંદની આગેવાની નીચે એક મંડળી આવી હતી. આ ક્રિયા જોવાને માટે તમામ કેમના, ખાસ કરીને સિંધી અને પારસી કેમના ઘણા ભાઈઓ અને બહેનો મોટી સંખ્યામાં આવતા હતા.

આ જયન્તીની સમાઓના પ્રમુખો હતા: કરાચીના લોર્ડ મેયર હાંતીમ અલવી, ભાઈ જમશેદ મહેતા અને શેઠ શંકરભાઈ લલ્લુભાઈ અમદાવાદવાળા.

વક્તાઓમાં ભાઈ ખુશાલચંદ વરતાચંદ, આચાર્ય જમીયતરામ, ભાઈ ખીમચંદ વોરા, કબીર પંથના આચાર્ય સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી, ભાઈ હીરાલાલ ગણાત્રા, મહુવાગાળાશ્રમના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ વિદ્યાભૂવણ પં. ચુનીલાલ શિવલાલ ગાંધી, અમદાવાદવાળા ભાઈ બી. એફ. શાહ, શેઠ લોકામલ ચેલારામ, પારસી આગેવાન શ્રી પેશોતન વાણિયા બી. એ. એલ. એલ. બી., સિંધી બહેન પાર્વતી સી. એડવાની બી. એ., ડૉ. પુરષોત્તમ ત્રિપાઠી એમ. ડી. (હોમી), પ્રસિદ્ધ સાહિત્યકાર ભાઈ નરીમાન ગોળવાળા, અને આર્યસમાજના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન પં. લોકનાથજી વગેરે મુખ્ય હતા.

આકર્ષણો

આ જયન્તીના આકર્ષણોમાં શાંતિરનાત્ર, અક્રાષ મહોત્સવ, સંગીતના જલસા, વગ્ગોડો અને વ્યાયામના પ્રયોગો મુખ્ય હતા. આ જયન્તી પ્રસંગે 'જૈન ય્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક પાઠશાળા'નો પચ્ચીમ વર્ષનો 'રોધ્ય મહોત્સવ' પણ ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ 'રોધ્ય મહોત્સવ'ના પ્રમુખ અમદાવાદવાળા રોહ શકરાભાઈ લક્ષ્મભાઈ થયા હતા. આ પ્રસંગે પણ પાઠશાળાના બાળકો અને બાળિકાઓએ અનેક મંવાદો, ડામસોગ, રાસ અને બીજા કેટલાક પ્રયોગો કરી શ્રોતાઓનાં ચિત્ત આકર્ષિત કર્યાં હતાં.

સંગીતના જલસા પ્રમુખે શ્રીકૃત રોહ લાલચંદ પાનાયંદની પૌત્રી બહેન શારદા, કે જેની ઉમ્મર તેર ચૌદ વર્ષની છે, તેણીએ એક વીર ક્ષત્રિયાણીને શોભે તેવા ખુદી તરવારના જે પટ્ટા બેસી બતાવ્યા હતા તે; એક નવવર્ષની બાળિકા કુમારી બેંસરી કાજીએ ગુરુદેવની પૂજનું કરેલું નૃત્ય, તેમજ સિંધી બાળાઓ બેન સુંદરી અને સાવિત્રીનાં ભજનો-એ વસ્તુઓ ધણીજ આકર્ષક થઈ હતી.

વક્તૃત્વકળાની હરીફાઈ

આ જયન્તી પ્રસંગે કરાચીની કોષ્ટપણ કોમના વક્તાઓને 'વક્તૃત્વ કળા'ની હરિફાઈમાં નોતરીને શ્રી 'વિજયધર્મસરિજના જીવન' ઉપર હરિફાઈનાં વ્યાખ્યાનો કરાવવામાં પણ આવ્યાં હતાં. જુદી જુદી કોમના લગભગ પંદર જેટલા વક્તાઓએ આ હરિફાઈમાં ભાગ લીધો હતો. બધા વક્તાઓએ ગુરુદેવના જીવનનો સુંદર અભ્યાસ કરી વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં. આ હરિફાઈમાં સૌથી પહેલું ૨૫ રૂપિયાનું ઈનામ ભાઈ હરિલાલ રામ્છ નામના વૈષ્ણવ યુવકને પ્રાપ્ત થયું હતું. બ્યારે બીજાં જે

૧૫ અને ૧૦ રૂપિયાનાં અનુક્રમે ભાષ મંજલાલ મહેતા અને ભાષ રવિચંદ મહેતાના કાળે ગયાં હતાં.

કરાચીના પ્રસિદ્ધ કીર્તનકાર ચ્યુતીલાલ અંબારામ વ્યાસે શ્રી વિજય-ધર્મસંરિછનું બે દિવસ સુધી ગણ-પંથમાં આખ્યાન સંભળાવીને કરુણ રસથી હજારો શ્રોતાઓને અશ્રુભીની આંખોવાળા બનાવી દીધા હતા. શ્રીચુત વ્યાસની કૃતિ અને કળાથી પ્રસન્ન થઈ શ્રી સંઘે તેમને પણ સાદું ધનામ આપ્યું હતું.

સર્વાધિક્ર એવ

આ ખીજી જયંતીનો ઉત્સવ કરાચીના મૂર્તિપૂજક સંઘ તરફથી કરવામાં આવ્યો હતો. તે ઉપરાંત મુંબઈવાળા શેઠ કાન્તિલાલ ઇશ્વરલાલે રૂ. ૫૦૦, શેઠ કાન્તિલાલ બહેરદાસે રૂ. ૧૦૦, શેઠ રતિલાલ વાઢીલાલે રૂ. ૧૦૦, તેમજ શેઠ શકરાભાઈ લલ્લુભાઈએ રૂ. ૧૦૦ બેટ સ્વરૂપ આપ્યા હતા. શ્રી સંઘના આગેવાનો ઉપરાંત ભાષ ખીમચંદ બહેરાએ બધાંય કાર્યક્રમોને બંધરિયત ચલાવવા માટે જે તનતોડ પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો હતો, એ ન જૂલો શકાય તેવી એમની સેવા હતી.

બને જયંતીઓમાં અમદાવાદ, ઉદયપુર, કાઠિયાવાડ અને સિરોહી વગેરેથી મોટી સંખ્યામાં શ્રદ્ધસ્થો આવ્યા હતા.

ન કેવળ જૈનોનીજ બધે, કરાચીની સમસ્ત જનતા માટે આ જયન્તીઓ ગહેર હતી. અને દરેક કાર્યક્રમમાં તમામ કોમની ઉપસ્થિતિ બહુ આકર્ષક થઈ હતી.

—: ૨૮ :—

દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

ઉગચીમા યજ્ઞેવી અનેક ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ-
ઓમાં 'દીક્ષાપ્રવૃત્તિ' એ પણ ખામ સ્થાન રાખે
છે. સેંકડો વર્ષના ઇતિહાસમાં સિંધમાં મંવેગી
સાધુઓનું પહેવાજ આવલું યજ્ઞેયું. જૈનેતરો
તો શું, જૈનોમાંનો મોટો ભાગ પણ જૈનધર્મની
મહત્વની ક્રિયાઓથી મિલકુલ અગળાયો. આવી
સ્થિતિમાં ને આવા ક્ષેત્રમાં જોટલી ધાર્મિક-
ક્રિયાઓ થાય, તેટલી જૈન અને જૈનેતરોને માટે
લાભકર્તા અને જૈનધર્મની પ્રભાવનાનું કારણ
બને, આવો ખ્યાલ અમારો પડેલેથીજ હતો.

મતભેદ

દીક્ષાઓના સંબંધમાં હમણું હમણું ઢેટ-
લાંક વર્ષોથી જૈન સમાજમાં મ્હોટો મતભેદ
ઉત્પન્ન યજ્ઞેલો છે. ખાસ કરીને ઢેટલાક યુવકો
તો દીક્ષામાં માનતાજ નથી. એઓ સાધુસં-
સ્થાની આવશ્યકતાજ નથી સ્વીકારતા. ઢેટલાક
યુવકો એવા છે કે જોઓ સાધુઓની જડુગત તો
સ્વીકારે છે; પરંતુ 'યોગ્ય' માણસો સાધુ થાય

એમ ચાહે છે. જો કે માધુ યવાને 'યોગ્ય' માણ હોઈ શકે ? એનો સિદ્ધાંત એમણે નિશ્ચય કરેલો નહિ હોવાથી ધણે ભાગે 'યોગ્ય' કે 'અયોગ્ય' બધા થે પ્રસંગોમાં વિરોધ કરવા તૈયાર થાય છે. જ્યારે કેટલાક એવા પણ છે કે જ્યાં મોટા 'ભા' બનવાનો પ્રસંગ મળે ત્યાં ગમે તેવી 'અયોગ્ય' દીક્ષા હોય તોયે 'યાદુસેન' કરવા મંડી જશે, ને જો જરા કોઈએ માન સન્માન ન આપ્યું, તો ગમે તેવી 'યોગ્ય' દીક્ષામાં પણ વિરોધ કરવા તૈયાર થઈ જશે. મતલબ કે તેમનો કોઈ સિદ્ધાંતજ નહિ. અસ્તુ.

એમાં કંઈ શક નથી કે સાધુ યવામાં એક મોટી જવાબદારી વહોરવી પડે છે. અને આવી જવાબદારી અયોગ્ય માણસને માથે લાદવામાં આવે તો તેનું છુટું પરિણામ આવે. તેવીજ રીતે દીક્ષા આપનાર ગુરુમાં પણ યોગ્યતાની ધણી જરૂર છે. અને તેટલાજ માટે શાસ્ત્રકરોએ દીક્ષા આપનાર અને દીક્ષા લેનાર—બંનેમાં કયા કયા ગુણો હોવા જોઈએ, તેનું વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે. અપવાદ તો હોયજ. યોગ્ય માણસ પણ દીક્ષા લીધા પછી 'અયોગ્ય' નીવડી શકે છે. તેમ જોને 'અયોગ્ય' ગણવામાં આવતો હોય, એવો માણસ દીક્ષા લીધા પછી પણ કોઈ શુભ કર્મોદયથી બહુજ પ્રમાણ-શાળી અને સ્વપર કલ્યાણ કરવાવાળો પણ નીવડી શકે છે. પણ સાધારણ રીતે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવનો વિચાર કરી દીક્ષાઓ થવી યોગ્ય છે. અને આ સંબંધી જેમ સાધુઓએ ચોક્કસ સિદ્ધાંતો મુકરર કરવાની જરૂર છે, તેવી રીતે સમાજના હિતરથી યુવકોએ પણ ચોક્કસ સિદ્ધાંતવાદી બનવાની જરૂર છે, સિદ્ધાંત મુકરર કર્યા વિનાના જેટલા વિરોધો થાય છે, એ બધા મ અનિચ્છનીય છે. અને એજ કારણ છે કે ઘણી વખત જેમ સાધુઓને પસ્તાવું પડે છે, તેમ યુવકોને પણ પાછા પડવું પડે છે. પાછળનું પરિણામ ગમે તેવું આવે, પરંતુ બન્ને પક્ષ જો સિદ્ધાંતોને અનુસરીને વર્તીવ કરે તો અત્યારે નિરર્થક કોલાહલોથી જેનશાસનની જે અપમાનના ઘણી વખત થાય છે, તે ન થવા પામે. દીક્ષા આપવામાં અને લેવામાં જો માત્ર આત્મ-

કદ્યાણુ કરવા કરાવવાની ભાવના ગ્રખાપ ને ઉમ્મર આદિ ખાસ ખાસ બાળતો જોઈનેજ દીક્ષા આપવામાં આવે, તો પાછળથી ગમે તેવું પરિણામ આવે, તોપણ તેમાં કોઈનો દોષ કાઢી શકાય નહિ.

દીક્ષાનો ઉમેદવાર

શુરુદેવની પંદરની જયંતીના પ્રસંગે જે અનેક ગૃહસ્થો બહારગામથી આવ્યા હતા, તેઓમાં અહમદાવાદથી બે ઉદયપુરી ગૃહસ્થો આવેલા. જેમાંના એક ભાઈ રૂપલાલજી બનોરિયા અમારા ઘણા વર્ષોના પરિચિત હતા. તેમની સાથેજ એક મેવાડી ગૃહસ્થ લગભગ ત્રીસ વર્ષની ઉમરના હતા. જેમનું નામ હતું રણજીતસિંહ. ભાઈ રૂપલાલજી ખીળ ગૃહસ્થનો પરિચય કરાવી 'તે દીક્ષાના ઉમેદવાર છે, અને યોગ્ય છે' એવી ખાત્રી આપી રણજીતસિંહને મૂકી વિદાય થયા. રણજીતસિંહ અમારા પરિચયમાં આવવા લાગ્યા, અને પોતાની ભાવના વધારવા લાગ્યા.

આમ બે ત્રણ મહિના થતાં જ્યારે તેમનું દીક્ષા લેવાનું મન પાકું જણાયું, ત્યારે આ હકીકત કરાચીના મૂર્તિપૂજકસંઘને જાહેર કરવામાં આવી.

સંઘસત્તા

થોડા વર્ષો ઉપર અહમદાવાદમાં બરાબેલા 'મુનિસ'મેલન' વખતે 'સંઘસત્તા'નો પ્રશ્ન ખૂબ ચર્ચાનો હતો. આ પ્રશ્ન એટલો બધો અગત્યનો છે કે જેની આજે સમાજમાં ઘણી જરૂર છે. જે ગામમાં સાધુ દીક્ષા જેવી ક્રિયા કરાવવાના હોય, તે ગામના સંઘની મરજી ઉપર બધું રાખીને સાધુ જો તટસ્થવૃત્તિથી કામ લે, તો સંઘમાં ન કોઈ જાતનો વિખવાદ થાય, કે ન સાધુને કોઈ વિષયમાં સંડોવાવું પડે. એક ઉમેદવારની જેટલી પરીક્ષા સંઘને કરવી હોય, તેટલી

હતા અને ફોટોગ્રાફરો પ્રસિદ્ધ પુરુષોને, સાધુઓને, ટોળાને, દીક્ષા ઉત્સવના કાર્યકર્તાઓને અને દીક્ષા લેનારના ધર્મમાતા-પિતાને પોતાના કેમેરામાં ઝડપી લેતા હતા. તમામ ભાવાના પત્રોના પ્રતિનિધિઓ રિપોર્ટો લેવા તત્કાપાપડ ચર્ચ રચા હતા. પાગસી અને સિંધી વિગેરે લોકો દીક્ષાની વિધિનું મહત્વ અને ખોલાતા સૂત્રોના અર્થ સમજવાને દીક્ષાના વ્યાસપીઠની પાસે જ માધુઓની નજદીક બેઠા હતા અને વખતો વખત સમજુતી લેતા હતા. નવ દીક્ષિતોનાં નામ રાખવામાં આવ્યાં રમેશવિજયને પૂર્ણાનંદવિજય.

દીક્ષાની ક્રિયા અમામ થતાં નવીન દીક્ષિતોને પોતાને ત્યાં પહેલે દિવસે લઇ જવાની ઉત્સુકતા ધરાવનારા અનેક સભજનોમાં સિંધી ગૃહસ્થ બાપ ગોવિન્દ મીરચંદાની પોતાના એકમદનસનવાળા અંગણમાં લઇ જવામાં સફળ થયા હતા.

દરમિયાન મુંબઈથી મારવાડનો એક યુવક પત્રવ્યવહારથી દીક્ષાની ભાવના પ્રકટ કરી રહ્યો હતો. તેના વડીલ ભાઈ અમારા ખૂબ પરિચિત હતા. 'સાથે જ સાથે મારી પણ દીક્ષા થઈ જાય તો સારું' એવા ઇગદાથી પોતાના ભાઈની કરાચી આવવાની સંમતિ લઈ માર્ગશીર્ષ સુદિ એકમે તે કરાચી પહોંચ્યો. ભાવના પ્રકટ કરી, સંઘને જાહેર કર્યું. તેના ભાઈ ભ્રૂતમલજી બાણ્યાને તારથી અને પત્રોથી પૂછવામાં આવ્યું. તેમના પગે તકલીફ હતી, પણ બીજા ભાઈ અને કુટુંબીઓ હતા, એટલે તેમણે દીક્ષાની અનુમતિ આપી. દીક્ષા માટે આવેલો વીસ વર્ષનો આ યુવક તે પુખ્તરાજ બાણ્યા. ભાઈની સંમતિ ન મળી ત્યાંસુધી સંઘ અને અમે ચુપ રહ્યા. ભાઈની અનુમતિ મળતાં સંઘે પુખ્તરાજને પણ વરઘોડે ચઢાવ્યો. અને દીક્ષાના ઉમેદવારના માત-પિતા તરીકે દ્વાવો લેનારા ભાઈ ન્યાલય'દ કુવાડિયા અને એમના કુટુંબીજનોનો હપ્તો કઈ શુભો વધ્યો અને ઉત્સવની શોભા ઔર વધારી.

વરઘોડો અને દીક્ષા

દીક્ષાની ક્રિયાએ કરાચીના જૈન ઇતિહાસમાં અનોખું સ્થાન ધરાવ્યું છે. દીક્ષાનો વરઘોડો કરાચીના સંઘની જ નહિ, પરંતુ જૈન ધર્મની ઉન્નયનતાને શોભાવનારો હતો. તમામ કોમનો સહકાર, સિંધીઓનો સહકાર, પારસીભાઈઓનો સહકાર—એ જાંધી આ ક્રિયાની વિશેષતા હતી. નવમીના દિવસે નિકળેલો વરઘોડો કરાચીના ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય વરઘોડો હતો. તેનું વર્ણન જોટલું કરીએ તેટલું આજુ છે. શીશ્મોવાળા શીશ્મો લેતા, ને ફાટાવાળા ઠેકાણે ઠેકાણે ફાટા લેતા. બીજા દિવસે એટલે માર્ગશીર્ષ સુદિ દશમે કરાચીના પ્રસિદ્ધ બંસ-ગાર્ડનમાં સવારમાંથી જ માનવ-સાગર ઉલટી પડ્યો હતો. દૂર દૂર સુધી મનુષ્યો જ મનુષ્યો દેખાતા હતા. આજે પણ શીશ્મ લેનારા શીશ્મ લેતા

હતા અને ફોટોગ્રાફરો પ્રસિદ્ધ પુરુષોને, સાધુઓને, ટોળાને, દીક્ષા ઉત્સવના કાર્યકર્તાઓને અને દીક્ષા લેનારના ધર્મમાતા-પિતાને પોતાના કેમેરામાં ઝડપી લેતા હતા. તમામ બાપાના પત્રોના પ્રતિનિધિઓ રિપોર્ટો લેવા તલપાપડ થઈ રહ્યા હતા. પારસી અને સિંધી વિગેરે લોકો દીક્ષાની વિધિનું મહત્ત્વ અને બોલાતા સૂત્રોના અર્થ સમજવાને દીક્ષાના વ્યાસપીઠની પાસે જ માધુઓની નજદીક બેઠા હતા અને વખતો વખત સમજુતી લેતા હતા. નવ દીક્ષિતોનાં નામ રાખવામાં આવ્યાં: રમેશવિજયને પૂર્ણાનંદવિજય.

દીક્ષાની ક્રિયા અમામ થતાં નવીન દીક્ષિતોને પોતાને ત્યાં પહેલે દિવસે લઈ જવાની ઉત્સુકતા ધરાવનારા અનેક સંજ્ઞાઓમાં મિંધી ગૃહસ્થ બાપુ ગોવિન્દ મીરચંદાની પોતાના એક્ષપટનશનવાળા અંગલામાં લઈ જવામાં સફળ થયા હતા.

કમનસીબ જનાવ

આમ અતિ ઉત્સાહ અને સર્વ પ્રકારની શોભાપૂર્વક દીક્ષાનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું. દીક્ષા લેનારાઓએ પોતાની ભાવનાપૂર્વક દીક્ષા લીધી હતી. ખર્ચ કરનારે શાસનની શોભા વધારવા માટે ખર્ચ કયું હતું. દીક્ષા આપનારે પોતાથી બીજી શકે તેટલી પરીક્ષા પૂર્વક દીક્ષા આપી હતી. સંધે જેટલી તપાસ અને ખાત્રી કરવી જોઈએ તેટલી તપાસ અને ખાત્રી કરી હતી, એટલે સૌ પોતપોતાના કર્તવ્યમાં પરિપૂર્ણ હતા; છતાં પાછળથી જે એક કમનસીબ જનાવ બન્યો, તે નોંધવાથી જો હું અલગ રહું છું, તો આ ઇતિહાસમાં આ પ્રકલ્પને અંગે તેટલી ન્યૂનતાજ ગણી શકાય. કમનસીબ જનાવ આ હતો—

૧૧ મી માર્ચનો દિવસ હતો. મારી પાસે બાપુ એદલ ખરાસ, તેમનાં ધર્મપત્ની ચીલૂ બહેન, શેઠ લાલચંદ પાનાચંદનાં ધર્મપત્ની

માણેક બહેન અને ખીજા ફેટવાક બાપ્તો બહેનો બેઠા હતા. મુંઢર ધર્મચર્યા ચાલી રહી હતી. એક ગૃહસ્થે મને બહાર બોલાવી ખજર આપ્યા કે 'રમેશવિજય ચાલ્યા જવાની તૈયારી કરે છે. ન્યાલયક કુનાડિયાને મોકલે. એમ શ્રી જયન્તવિજયશ મહારાજ મલીરથી ટેલીફોનથી કહે-વરાવે છે.' (શ્રી જયન્તવિજયશ મહારાજ તથા સાધુઓ સાથે તખીયતના કારણે મલીર રહેતા હતા, જેમાં નવદીક્ષિત રમેશવિજય પણ હતા.) મારા માટે આ ખજર બિલકુલ નવા હતા. સ્વપ્નમાં પણ ખજર ન હતી કે રમેશવિજય જવાનો વિચાર કરતો હોય. છતાં મારા મોઢેથી નિકળ્યું: 'જતો હોય તો જવા દેજો. જરા ચે રોકશો નહિ.' હું મારા રૂમમાં આવીને પાછો અધૂરી રહેલી ચર્ચાને આગળ ચલાવવા લાગ્યો. થોડીવાર પાછો તે માણસ આવ્યો અને તેણે ખજર આપ્યા કે: "દી. જી. શાહે આપેલાં કપડાં પહેરીને અને આપેલા પૈસા લઈને તે ચાલ્યો ગયો. મીરપુરખાસ ખજર આપો કે રાયસાહેબ (રેલવેના કટ્ટાલર હુરગોવિંદ-દાસભાઈ) તેને અટકાવે." મેં કહ્યું: "શ્રી જયન્તવિજયશ મહારાજને કહો કે રોકવાની જરૂર નથી. જવા દો." પાછો હું મારા આમને આવી બેસી ગયો અને ઝાનચર્ચા ચલાવી. બેઠેલાઓને રત્તીમાત્ર પણ ખજર ન પડી કે હું શામાટે બે વખત બહાર નિકળ્યો? બ્યારે ગામમાં કોલાહલ થયો અને સંધના બોડક ઉપર તે વાત આવી, ત્યારેજ તે મહાનુભાવોએ ખીજા દિવસે બહુ આશ્ચર્ય સાથે મને પૂછ્યું કે: 'આ ક્યારે બન્યું?' મેં કહ્યું: 'આપણે કાલે ચર્ચા કરતા હતા ત્યારે!' એમના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. મેં કહ્યું: "આમા તમારે આશ્ચર્ય કરવા જેવું કંઈ નથી. સાઠ-સાઠ વર્ષના પુઠ્ઠાઓ, પચાસ પચાસ વર્ષના ચારિત્ર પાવનારાઓ કામ ધોર પાપના ઉદ્યથી ચારિત્ર છોડી ચાલ્યા જાય છે, તો પછી આ બિચારો જીવ ચાલ્યો ગયો, તો એમાં શું આશ્ચર્ય છે? અને હું તો એમાં સવાના કરનારનો જરા ચે દોષ બેતો નથી. એ બિચારો ગયો એ તો એક

રીતે સારું થયુ, કારણ કે ‘બહુ’ થયું ભાગી જન્મળ. ’ સાધુપણામાં રહીને ચારિત્ર ન પાળત, તો એ જોટલું ઉપાધિકર્તા હતું, તેટલુંજ તેવા માણસનું જવું સુખકર્તા છે. ”

કરાચીમાં કોલાહલ થતાં ‘મુંબઈ સમાચાર’ના કરાચી ખાતેના પ્રતિનિધિએ મારો ઇન્ટરવ્યુ લીધો, એ ‘ઇન્ટરવ્યુ’ માં પણ મેં જે જણાવ્યું તે આ રહ્યું:—

‘મહારો પોતાનો અભિપ્રાય ■ કે જે સાધુનું ચિત્ત સ્થિર ન હોય અથવા કોઈનો પણ ખુદેકાયો ખુદેકાઈ નય, એવો સાધુ સાધુપણામાં રહીને પણ શું બહુ કરી શકે ? એટલે હું માનું છું કે તે યો, એ અમારા સમાજની દૃષ્ટિએ અને મહારી પોતાની દૃષ્ટિએ સારું જ થયું છે. હું તો દીક્ષા આપતા પહેલાં અને દીક્ષા આપ્યા પછી પણ કહેતોજ આવ્યો છું કે જોને સાચો વૈરાગ્ય હોય, જોને ચારિત્ર પાળવું હોય, જોને આત્મસાધન કરવું હોય, તેણેજ સાધુ અવસ્થામાં રહેવું જોઈએ. અમારે ત્યાં નાની દીક્ષા અને વડી દીક્ષા એવા બે ભેદ છે નાની દીક્ષા આપવાનો હેતુજ એ છે કે મહિનાઓની કસોડી પછી તેને વડી દીક્ષા આપવી.

વડી દીક્ષા ન આપી હોય ત્યાં સુધી કોઈનું મન ચલાયમાન થાય અને તે ધર ભેગા થઈ જાય, તો એમાં હું કંઈ મહત્ત્વ જોતો નથી. કર્મની વિચિત્રતા-એને આધીન તમામ છવો હોય છે. ઉત્તમ શુદ્ધસ્થાશ્રમમાં રહેલો માણસ વ્યભિચારી બને ત્યાં કોઈની છાકરી લઈને જાયો જાય, તો તે વખતે આપણે જેમજ કહીએ કે ખીચારાનો પાપનો ઉદય છે. વળી વડી દીક્ષા આપ્યા પછી પણ અને રપ-રપ કે તેથી વધારે વર્ષો સુધી ચારિત્ર પાળ્યા પછી પણ કોઈ પ્રબળ પાપના ઉદયથી પતીત થાય તો તેને કોણ રોકવા જનાર છે ? આ જમાનામાં આવું બને છે, એવું નથી, હમેશાથી સંસારીઓમાં અને સાધુઓમાં આવી રિયતિઓ થતી આવી છે. આ બધું કર્મની વિચિત્રતાનું પરિણામ છે. કર્મના સિદ્ધાંતમાં માનનારો માણસ આવા ક્રિસાઓમાં જરા પણ આશ્ચર્ય ન કરે. દીક્ષા છોડીને જનારો માણસ જ્યારે અમુક ટેકાણે પહોંચે ત્યારે પોતાની નિરાધાર અવસ્થા દેખે છે, ત્યારે તેને ધણેજ પથારીપ થાય છે ‘હાય, હાય.

મેં આ શું કયું ?' એની આ દુઃખી હાલતમાં પેલો દીક્ષા છાડાવીને બગાડનારો માણસ એને સહાયક નહિ થાય. જે લોકો સંસારમાં રહેવામાં અને સંસારમાં રાખવામાં ફળ સમજતા હોય, તેઓ કોઈને દીક્ષા છાડાવીને જે તેના ભરણ પોષણનો સવાલ પોતાના હાથમાં લઈ લેતા હોય, એની સેવા કરવા તૈયાર થતા હોય, તો આપણે એમ પણ માનીએ કે તેઓ ખરેખર દયાળુ છે. પરંતુ એક ઉંચા આશ્રમમાંથી નીચે પાડીને એને દુઃખી હાલતમાં રાખતો મુકવો, એના જેવું બચકર પાતક બીજું કયું હોઈ શકે ? હું તો આવા આત્માઓ માટે કેવળ ભાવદયાળુ થિંતવું છું. મને આવા ક્રિસ્તાઓથી એક રતી માત્ર પણ હપ્તો-રોક નથી થતો. અને આને પણ નથી થયો. અમારું કામ કોઈપણ માણસને દીક્ષા આપતાં તેની ઉમર અને તેના વાલીઓની મંદરી અને સંધની અનુમતિ લેવી એ છે. એમ કરીને દીક્ષા આપીએ. પાછળથી કોઈ અશુભ કર્મના યોગે ચાલ્યો નય. તો તેમાં અમને કંઈ લાગતું વળગતું નથી. સાધુપણમાં રહીને જે કોઈ પાપી જીવન ગાળે, તેના કરતાં તે ગૃહસ્થ થાય એ વધારે ઇચ્છવા યોગ્ય છે, એમ હું માનું છું."

આટલું થયા પછી પણ, પાછળથી એ જિયારા દયાપાત્ર જીવના નિમિત્તે જે કંઈ કોલાહલ થયો, અને મારા મિત્રો, ભક્તો, સંધ અને ખીજા ઘણાઓને સંડોવાવું પડ્યું, એ ખરેખર દુઃખકર્તા છે, પણ આશ્ચર્ય-કારક તો નથી જ, કારણ કે સંસારમાં શું નથી બનતું ? કુરાચકમાં પડ્યા પછી કેટલી હદે પહોંચી જવાય છે ? કેટલાઓને દુઃખકર્તા થવાય છે ? એનું આ ઉદાહરણ છે. આપણે એજ ચાલિએ કે સૌનું કલ્યાણ થાઓ.

સાંભળવા પ્રમાણે અમુક ભાષના બહેકવવામાં આવીને દીક્ષા છોડી જનાર, તેજ રણજીતસિંહે પાછી ખીજા કોઈ સાધુ પાસે દીક્ષા લીધી છે. ને કેટલાયે સ્થળે એક યા ખીજા સ્વરૂપે રખડ્યો છે. મને તેમ પણ તે જિયારો પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરે, એ જ આપણે ઇચ્છીએ.

—: ૨૯ :—

સામાજિક પ્રવૃત્તિ.

૧૧

કેરાળીની અમારી સ્થિતિ દરમિયાન કેટલીક એવી પ્રવૃત્તિઓ પણ કરી શકાય છે કે જેનો સંબંધ સમસ્ત જૈનસમાજના લાભની સાથે રહેલો છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ આજની ધાર્મિક ફિરકા બંધીઓમાથી બહાર કાઢી એકતાના માર્ગે લઈ જનારી છે. આવી જે નાની મોટી અનેક પ્રવૃત્તિઓ થઈ છે, જેમાની મુખ્ય આ છે:-

ગવર્નરની મુલાકાતો

જેન કરતા જેનેતગેમાં, અને તેમાં યે ખાસકરીને રાજમહારાજ કે એવા અધિકારીઓની વચ્ચે પ્રવેશ કરીને જૈનધર્મનું રહસ્ય સમજાવવામા જેમ વધારે ફાયદો છે, તેમ જૈનધર્મનું ગૌરવ પણ વધારે છે. એવું અમારું માનવું છે પ્રાચીન આચાર્યોના જીવન ચરિત્ર વાચનારાઓને ખબર છે કે કેટલાક આચાર્યોએ બાદશાહો, સુગાઓ અને એવા બીજા સત્તાધારીઓને ઉપદેશ આપવામા મને તેવા કષ્ટોનો

પણ ખ્યાલ કયો નહોતો. દાખલા તરીકે સંપ્રતિ રાજ્યને પ્રતિબોધ કરવામાં આર્યસુહરિતએ, આમરાજ્યને પ્રતિબોધવામાં અર્યમદીએ, હસ્તીકુંડીના રાજ્યોને પ્રતિબોધ કરવામાં વાસુદેવાચાર્યે, વનરાજ્યને પ્રતિબોધવામાં શીલગુણગુણસુરિએ, સિદ્ધરાજ અને કુમારપાલ રાજ્યને પ્રતિબોધવામાં હેમચન્દ્રાચાર્યે અને આવીજ રીતે મુદ્ગમદ ગુગલખ, દ્વિરોજશાહ, અક્ષાહિનો અને ચૈત્રંગજેન જેવા બાદશાહો ઉપર પણ પ્રભાવ નાખવામાં જિનપ્રભસુરિ, જિનદેવસુરિ અને રત્નશેખરસુરિ જેવા આચાર્યોએ કયાં ઓછાં કંટા સહ્યાં છે ? છવટે અકબરને પ્રતિબોધવામાં હીરવિજયસુરિએ પણ કયાં ઓછી તકલીફો ઉઠાવી છે ? આ બંધુ યાને માટે ? એક જૈનધર્મની સેવા માટે. ગુરુદેવ વિજયધર્મસુરિ મહારાજે જૈનેતર વર્ગમાં અને રાજમહારાજોઓમાં તેમજ યુરોપ અમેરિકામાં પણ જૈનધર્મની વારસવિક્રતા ફેલાવવા માટે કેટલાં કેટલાં કંટા સહ્યાં છે ? એ તો આપણી નજર સામેની વાત છે.

આવીજ રીતે અધિકારીઓ સાથેના સંબંધથી ખીજે પણ ક્ષાપ્તો એ થાય છે કે ધણી વખત હળવો રુપિઆ ખર્ચ કરતાં જે ને કામ નથી થઈ શકે, એ કામ લાગવગથી કોડીના પણ ખર્ચ વિના થાય છે. ધણાં વર્ષો સુધી આખૂતાં મંદિરોમાં ખૂટ પહેરીને જવાની ને આશાતના, હળવો રુપિયાનો વ્યય અને સતત પરિશ્રમ કરવા છતાં પણ દૂર નહોતી થઈ શકી, તે આશાતના, સ્વ. ગુરુદેવશ્રી વિજયધર્મસુરિ મહારાજની અધિકારીઓ સાથેની લાગવગથી એક ચિઠ્ઠીમાત્રથી દૂર થઈ હતી.

ઐટલે જૈનસાધુઓએ, જે ધર્મનો વાસ્તવિક રીતે ફેલાવો કરવો હોય, તો પોતાના સ્થાનના અને માનપમાનના ખ્યાલને દૂર કરી વિશાળ હૃદયથી દરેકને મળવામાં ધર્મનું ગૌરવ સમજવાની જરૂર છે.

સિંધની અમારી પ્રવૃત્તિમાં સિંધ ગવર્નેન્ટનો પણ નેટલો બની શકે

તેટલો સહકાર અને પ્રેમ વધારે લાભદાયક થઈ શકશે, એવું અમારું માનવું પહેલેથી હતું. અને તેજ કારણે સિંધના બધા ગવર્નર સર લૅન્સલૅટ ગ્રેહમ સાહેબની મેં ત્રણ વખત મુલાકાતો લીધી હતી.

પહેલી મુલાકાત તા. ૨-૬-૩૭ ના દિવસે. ખ્રીશ્ ૨૧-૭-૩૮ ના દિવસે અને ત્રીજી ૧૨-૧-૩૯ ના દિવસે લીધી હતી. આ લોકપ્રિય ઉદાર અંગ્રેજ અધિકારીએ જોઈએ તેવી ઉચિતતાપૂર્વક મુલાકાતોનું માન આપ્યું હતું. દરેક મુલાકાતમાં કાંઈ સમય મને આપ્યો હતો. અને જૈનધર્મને લગતી જે જે બાબતો મેં તેમની આગળ મૂકી હતી, તેમાં પોતાથી બનતું કરવા માટે મને વચન આપ્યું હતું અને સારી લાગણી બતાવી હતી.

જૈનધર્મની પ્રાચીનતા અને પવિત્રતાના સંબંધમાં વાતો થયા ઉપરાંત ખાસ મુદ્દો મારો સિંધમાં જૈનતહેવારોને લગતો હતો. સિંધમાં અને ખાસકરીને કરાચીમાં સાડા ત્રણથી ચાર હજાર જૈનોની વસ્તી છે. જેનો જોમ વ્યાપારી છે, તેમ શિક્ષામાં પણ ધણા આગળ વધેલા છે. સિંધમાં જૈનોનું સ્થાન ઉંચું છે, છતાં એકપણ જૈન તહેવાર 'હોલીડે' તરીકે ન હોય, એ બહુ આશ્ચર્યજનક છે. જો કે

ચેત્ર સુદ ૧૩-૧૪-૧૫

શ્રાવણ વદ ૧૨-૧૩-૧૪-૧૫

બાદરવા સુદ ૧-૨-૩-૪-૫

આ દિવસો 'સેક્શનહોલીડે' (કેવળ જૈનોને માટે) તરીકે મંજૂર કર્યા છે. પરંતુ હું ચાહતો હતો કે સંવત્સરીનો દિવસ અથવા મહાવીર જયંતીનો દિવસ 'જનરલ હોલીડે' (સાવજનિક છુટ્ટી) તરીકે પણ મંજૂર થાય. પરંતુ સિંધમાં અધિકાર ભોગવતા જૈનોની સંખ્યા ધણી

ઝોછી છે, એમ કહેવામાં આવ્યું. ખરી રીતે અધિકાર ભોગવનાર જોનોની સંખ્યા ઝોછી હોવા છતાં, જૈન ઠોમ એક મોટી, ઉદાર અને શાંતિપ્રિય ઠોમ છે, એ દૃષ્ટિએ એના માનની ખાતર પણ એક અથવા બે દિવસો 'જનરલ હોલીડે' તરીકે મંજૂર કરવા, એ ગવર્નમેન્ટનું કર્તવ્ય છે. ગવર્નર સાહેબે આ સંબંધી પોતાથી બનતું કરવાને વચન આપ્યું છે.

આ સિવાય અમારા કુચ્છ તરફના વિહારને માટે અમારી સાથે ચાલનારી ગૃહસ્થોની મંડળીને માટે જોષ્ટી અને બની શકતી તમામ સગવડો કરી આપવા માટે ગવર્નર સાહેબે 'પોલીસ ડિપાર્ટમેન્ટ' ઉપર બલામણુ કરેલી અને તે અનુસાર વિહારમાં આવતાં તમામ સરકારી યાજ્ઞાઓ ઉપર સરકયુલરો મોકલાએલા. એ હુકમની રૂએ મુનિરાજ શ્રી જયંતવિજયજીને અને તે પછીના વર્ષે અને કુચ્છમાં જતાં ધણીજ સગવડતા થઈ હતી.

આમ સિંધના નામદાર ગવર્નરે એક ઉંચા હાકેમને છાન્ને તેવી રીતે, બની શકે તેટલા અંશે કાર્ય કરીને અમારું સન્માન કર્યું હતું.

જૈન ડીરેક્ટરી

એ પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે કે કરાચીનો જૈનસંઘ એ હિંદુસ્તાનના બીજા શહેરોના સંઘોમાં પોતાનું સ્થાન ધરાવે છે. માત્ર વ્યાપાર અર્થે આવેલા અહિંના જૈનો ધીરે ધીરે એક સદી પસાર કરી ચૂક્યા છે. આટલા સમયમાં ધીરે ધીરે વધતાં અત્યારે સાઠ ગણ હજારની સંખ્યા થઈ છે. છતાં લગભગ બધા શહેરોમાં છે તેમ, અહિંના જૈનોની સામાજિક, ધાર્મિક, આર્થિક અને શિક્ષા સંબંધી સ્થિતિનું જ્ઞાન મેળવવાને માટે કંઈ પણ સાધન નથી. આજે ઠોષપણુ સમાજના એક અદનામાં અદના માણસને પણ પોતાની સમાજની સ્થિતિનો રિપોર્ટ પોતાની પામે

હોવાજા જોઈએ. અને તેટલા માટે કરાચીના સમસ્ત સંઘની એક 'ડીરેક્ટરી' કરવા સંબંધી ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો. 'આરંભ શરૂઆત'ની માફક શરૂઆત તો ખૂબ સુંદર થઈ. એની કમીટી નિમાણી, કાર્મો છપાયાં, ભરાવવામાં આવ્યાં, અને હવે માત્ર એની તારવણી કરવાનું કામ અટક્યું છે. જો આટલું અધૂરું રહેલું કામ પૂરું કરવામાં આવે, તો કરેલી મહેનત સફળ થાય, અને કરાચીના જૈનસમાજની વાસ્તવિક સ્થિતિ બરાબર જણાઈ આવે.

એમાં કંઈ શક નથી કે ભાઈ પ્રતાપચંદ ખીમચંદે આ સંબંધી ઘણી મહેનત કરી છે. હવે તે મહેનતને સફળ કરવાનું તેઓ અને તેમના મિત્રો ધ્યાનમાં લે, એજ ઇચ્છીએ.

શ્રીહિમાંશુવિજયજી સ્મારક

સિંધમાં આવતાં હાલા મુકામે થએલા ત્રીસ વર્ષના યુવાન અને ધુરંધર વિદ્વાન સાધુ શ્રીહિમાંશુવિજયજીના સ્વર્ગવાસનું દુઃખ કરાચીના સમસ્તસંઘને બહુ ઉંડું થાય, એ સ્વાભાવિક હતું. શ્રીહિમાંશુવિજયજી કેટલો ગંભીર, વિદ્વાન અને ઉંચો ચારિત્રપાત્ર સાધુ હતો, એનો પરિચય કરાચીના ઘણા આગેવાન ગૃહસ્થોને થયો હતો. શ્રીહિમાંશુવિજયજીની ખિમારી અને છેવટે સ્વર્ગવાસ સમયે લગભગ ખસે જોડલા ગૃહસ્થો કરાચી, હૈદરાબાદથી હાલા મુકામે આવ્યા હતા. સ્વર્ગવાસના ખીજજ દિવસે હાલા, હૈદરાબાદ અને કરાચીના ગૃહસ્થોની સભામાં તેમના 'સ્મારકકંડ'ની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. હાલાના સંઘે પોતાના તરફથી શ્રી હિમાંશુવિજયજીની એક દેરી અને પાંદુકા રાખીને 'સ્મારક' કાયમ રાખવાનું સભાની વચ્ચે જાહેર કર્યું હતું.

કરાચીના સંઘે સ્મારક સંબંધીનો વિચાર બવિધ્ય ઉપર રાખી, કંડની શરૂઆત કરી હતી. અમારા કરાચી આવ્યા પછી સંઘે તે વાત

ઉમાડી લીધી અને સારું ફંડ કરવાની કોશિશ કરી. સ્મારકના સંબંધમાં અનેક પ્રકારની સૂચનાઓ સ્થાનિક પત્રોમાં આવવા લાગી. કોષ્ટકે કંઈ સૂચવ્યું, અને કોષ્ટકે કંઈ સૂચવ્યું. આખરે ‘શ્રી હિમાશુવિજયજીની રુચિના વિપવવાળું સ્મારક રાખવું’, એટલે ‘શ્રી હિમાશુવિજયજી અન્યમાળા’ એ નામની એક અન્યમાળા શરૂ કરવી અને તે અન્યમાળા ઉત્તરેનની ‘શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન અન્યમાળા’ની પેઠા અન્યમાળા તરીકે જોડવી. જેથી તેના નિમિત્તનું જીવુ ખર્ચ ન થાય અને અન્યમાળા ખરાબર ચાલી શકે.’ એવો નિર્ણય થયો. આ સ્મારક ફંડમાં કરાચીના મધે લાગણી પૂર્વક જે હજાર રૂપિયા જોડલી રકમ ભેગી કરી, તેવી રીતે પાડીવ (માગવાડ) ના એક ગૃહસ્થ શેઠ તારાચંદજી સાંકલચંદજીએ ૧૧૦૦ રૂપિયા આપ્યા. મોઝાસા (આફ્રીકા) વાળા ભાઈ મનલાલ દોશીએ ૧૦૦૦ આપ્યા. મુંગલમાથી લગભગ ૧૫૦૦-૨૬૦૦ રૂપિયા થયા. તેવીજ રીતે અહમદાવાદ, દેહગામ, સિરોહી વિગેરે ફેટલાક ગામોના ગૃહસ્થોએ છૂટકે છૂટકે રકમો આપી-એમ લગભગ સાતેક હજારનું ફંડ થયું.

અન્યમાળાનું કામ શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. આ ફંડમાંથી ત્રણ ચાર અન્યો પ્રકાશિત થઈ ચૂક્યા છે. જેમાં શ્રી હિમાશુવિજયજીના પ્રસિદ્ધ અને અપ્રસિદ્ધ લેખોનો સંગ્રહ પણ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે. આવી રીતે આ સ્મારક ચલાવવામાં આવ્યું છે.

સાક્ષરોની ભ્રમણા

છેલ્લા ફેટલાક વર્ષોથી નવલકથા લખનારા ફેટલાક ગુજરાતી સાહિત્ય-કારો કાલ્પનિક પાત્રો ઉભા કરી પ્રાચીન જૈનાચાર્યોને એક યાત્રીજી રીતે હલકાં ચીતરવાની કોશિશ કરી રહ્યા છે.

ગત વર્ષમાં કરાચી ખાતે થયેલા ‘ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ’ના તેરમા અધિવેશન પ્રસંગે ઘણા ગુજરાતી સાક્ષરો આવેલા. આ સાક્ષરોમાંના

પણાખરા અમારા જુના મિત્રો હોય પરસ્પર મળવાનું ખૂબ યત્ન. એક પ્રસંગે કેટલાક સાક્ષરોની ઉપસ્થિતિમાં ઉપયુક્ત વિષયની ચર્ચા ચાલી. આ વખતે પ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર ભાઈ ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ પણ હતા, કે જેમનું તાજું જ પુસ્તક 'રાજ હત્યા' બહાર પડ્યું હતું. શ્રીયુત મુનશીની 'પાટણની પ્રભતા' અને 'રાજધિરાજ'ની માફક શ્રી ચુની-ભાઈએ પણ 'રાજ હત્યા'માં જૈનસાધુ ઉપર આક્ષેપ મૂક્યા છે. આ ચર્ચા પ્રસંગે મારી એ દલીલ હતી કે—

“સાંસારિક અવસ્થામાં રહેલા માણસને માનસિક પતનના સંયોગમાં મૂકીને એમાંથી એને નિતેન્દ્રિય તરીકે ઉતારી લાવવો, એ ખરેખર મહત્ત્વ કહી શકાય, પણ જે સંધર્મી છે જ, નિતેન્દ્રિય છે જ, એને માનસિક પતનના સંયોગમાં મૂકી અને પછી નિતેન્દ્રિય તરીકે બતાવવો, એ તો એના બ્યક્તિત્વને ખરેખર અન્યાય આપવા જેવું થાય છે.

“ખીજી બાબત એ છે કે ‘નવલકથા’ એ ‘નવલકથા’ છે. નવલકથાનું નામ જ એ મૂલ્યવે છે કે તેમાં કંઈ નવીનતા હોય. નવલકથા એટલે કાલ્પનિક કથા. એનાં પાત્રો કાલ્પનિક હોય. એમાં ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સાચાં પાત્રોનું આલેખન ન હોય શકે. નવલકથામાં સાચાં અને કાલ્પનિક પાત્રોનું મિશ્રણ કરવામાં આવે, એટલી એની ઉણપ છે. ભલે વસ્તુ સત્ય ઘટનાવાળી હોય. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યનું પાત્ર, એ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સત્ય પાત્ર છે. જ્યારે મંજરીનું પાત્ર છે કાલ્પનિક પાત્ર. આ દષ્ટિએ પણ સાચા ઇતિહાસનું ખુન થયું કહેવાય.

“શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના સ્થાનમાં કોઈ ગૃહસ્થનું કાલ્પનિક પાત્ર ગોઠવીને તેને મને તેવો વિષય આલેખવામાં આવ્યો હોત, તો તેને અન્યાય કયો નહોતો. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યને તો પહેલેથી જ એક સાધુ,

ત્યાગી, સંયમી તરીકે મુકરર કરવામાં આવેલા છે. પછી એને માનસિક પતનની ભૂમિકામાં મૂકવા, એ ઘોર અન્યાય છે. ”

આ ચર્ચા પ્રસંગે શ્રીમુત સુનીભાઈ અને ખીન્ન ને ને સાક્ષરો બેઠા હતાં, તેઓને મારી ઉપરની દલીલો ખરેખર બ્યાજળી લાગી. મેં આગળ વધતાં કહ્યું—

“ ઇતિહાસમાં આવા અનેક ગોટાળા થવા પામે છે, અને એજ કારણ છે કે ભવિષ્યના શોધકોને ઘણી વખત એની સચ્ચાઈ શોધવામાં રૂંધાં મારવા પડે છે. આનાં એક બે ઉદાહરણ આપું:—

“મારી મેવાડની વાત્રામાં મેં જોયું કે કેશરિયાજીમાં ને આચાર્ય, ને તિથિએ અને ને સમયે ધ્વજદંડ ચઢાવ્યાનો શિલાલેખ છે, તેજ તિથિ અને તેજ સમયે ત્યાંથી ૧૦૦ ૧૫૦ માઇલ દૂર કરેડા તીર્થમાં તેમનાજ હાથે પ્રતિષ્ઠિત થએલી મૂર્તિઓના શિલાલેખો છે. એકજ મુહૂર્તમાં એકજ આચાર્ય ૧૦૦-૧૫૦ માઇલનાં જાનને સ્થાનોમાં જાતે પ્રતિષ્ઠા કરી શકે, એ આજના જમાનામાં માની શકાય એવું છે? ૧૦૦-૨૦૦ વર્ષ પછીનો ઇતિહાસશોધક આ જાનને શિલાલેખો ઉપરથી શું સત્ય તારવી શકે? અધશ્રદ્ધાનો ઘેલો તો એમજ બોલે કે ‘આચાર્યથી.....નો એ ચમત્કાર હતો કે તેમણે પોતાનાં બે રૂપ કરી એકી સાથે પ્રતિષ્ઠા કરી હશે. ખરી વાત એ છે કે-કેશરિયાજીના ધ્વજદંડ વખતે તેમના શિષ્યો કરેડામાં હશે. તેજ વખતે તે શિષ્યોએ ત્યાં પ્રતિષ્ઠા કરી અને ‘પ્રતિષ્ઠાપક’ તરીકે ગુરુનું નામ નાખ્યું. ”

એક ખીન્નું ઉદાહરણ—

“ નાડલાઈ (મારવાડ) ની ભાગોળમાં બે પહાડો છે. જાને ઉપર

મંદિરો છે. એક પહાડની તળેટીમાં એક દેરી છે. તેમાં પગલાં સ્થાપન કરવામાં આવ્યા છે. અહિંના શિવાયેખમાં લખ્યું છે કે- ‘આચાર્ય યુદ્ધિસાગરના શિષ્ય.....માગરે પોતાના ઉપાજ્ઞન કરેલા દ્રવ્યથી આ દેરી બનાવી. આચાર્ય યુદ્ધિસાગરજી કંચન કામિનીના ત્યાગી એક જ્ઞેન સાધુ, જ્યારે તેમના શિષ્યે ‘પોતાના ઉપાજ્ઞન કરેલા દ્રવ્યથી ‘દેરી બનાવવાનો શિલાલેખ ! સો વર્ષ પછીનો શોધક શું એ કલ્પના ન કરી શકે કે ‘શ્રીયુદ્ધિસાગરજી પૈસા રાખતા હશે. વ્યાપાર કરતા હશે.’ વિગેરે.

“ ખરી વાત જુદી છે. શ્રી યુદ્ધિસાગરજીનો એક શિષ્ય સાધુપણું છોડીને ‘ગોરજી’ બની ગયો છે. ગોરજીઓ કે જોઓ ‘યતિ’ કહેવાય છે, તેઓ પૈસો રાખે છે, વ્યાપાર રોજગાર કરે છે. રેલ આદિમાં મુમાફરી કરે છે. એણે આ દેરી બનાવરાવી.

“ આજની નવલકથાઓમાં સાચા ઇતિહાસનું ખૂન કરી, કાલ્પનિક પાત્રો ગોઠવી, પ્રાચીન આચાર્યોને હલકા ચીતરવા, એનો અર્થ ભવિષ્યમાં શો થઈ શકે ? એ કહેવાની બાબતે જ નડુર છે. સાક્ષરોના હાથે આવા અન્યાયો ન શોભી શકે.”

‘ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ’ વખતેજ ‘શ્રીહિમચંદ્ર સારસ્વત સત્ર’ ઉજવવાની વાટાઘાટ પણ થઈ હતી. અને પરિષદે તે સંબંધી ઠરાવ પાસ કર્યો હતો. તે પ્રમાણે ‘સત્ર’ તો ઉજવાયું, પણ શ્રીયુત મુનશીજીએ હિમચંદ્રાચાર્યને કરેલા અન્યાયનું પરિશોધન નથી કર્યું, એ દુઃખનો વિષય છે.

યુવક પ્રવૃત્તિ

સામાજિક કે રાષ્ટ્રિય ઉન્નતિ માટે આજે ‘યુવકો’ તરફ, જેટલી મીટ મંડાય છે, એટલી ‘વૃદ્ધો તરફ’ નહિ. કારણ કે યુવકોમાં જોમ છે, ચકિત

છે, તમન્ના છે. તેઓ ધારે તો ધર્મ, સમાજ અને રાષ્ટ્રના ઉત્થાનમાં મોટા ફાળો આપી શકે.

કરાચીના જૈનોમાં પણ યુવકોની બહુ મોટી સંખ્યા છે. કરાચીમાં પ્રવેશતાં તેમની ઉત્સાહ અને ભાવનાશીલતા જોઈને મને લાગ્યું કે—આ યુવકસેનાને જો વાસ્તવિક તાલીમ મળે, તો ધણું કરી શકે. એટલે સમય-શક્તિનો મને તેટલો ભોગ આપીને પણ તેમની શક્તિઓ ખીલવવા તરફ મારું ચિત્ત ઢોડ્યું. યુવકોને પણ એમજ થયું કે જાણે આ સાધુઓ અમારાજ બરના આબ્યા છે, એટલે એઓ પણ મને તેવા કાર્યોનો ભોગ આપી ખૂબ આવવા લાગ્યા. ધીરે ધીરે યુવકોના લાભની જે પ્રવૃત્તિઓ આદરવામાં આવી. તેમાંની મુખ્ય આ હતી:

૧. જ્ઞાનચર્યા—રાતે ૯ થી ૧૦ સુધીનો સમય યુવકો માટે 'જ્ઞાનચર્યા' નો રાખવામાં આવ્યો. બરાબર વખત થતાં બહુ મોટી સંખ્યામાં યુવકો આવતા. અને રોજ જુદા જુદા વિષયો ઉપર ચર્ચાઓ થતી. જરા પણ સંકોચ રાખ્યા વિના, દરેકને મને તે પ્રકારના પ્રશ્નો પૂછવાની છૂટ હતી. આજના યુવકમાનસમાં ધાર્મિક કે સામાજિક કેવી કેવી શંકાઓએ રથાન લીધેલું હોય છે, તે જાણવાનું તે પ્રસંગે ખૂબ મળતું. તેમના પ્રશ્નોના ઉત્તરોની સાથે પ્રમંજોપાત્ત તેમના કર્તવ્યનું જ્ઞાન પણ તેમને કરાવવામાં આવતું. આ ચર્ચા ખૂબ રસિક થતી. અને તેમાંથીજ કેટલાક યુવકોએ સૂચવ્યું કે—આમ ચર્ચા ચાલુ છે તે ઠીક છે, પરંતુ અઠવાડિયામાં એક કે બે વખત 'વકતૂત્વકલાસ' બોલવામાં આવે, તો નવું નવું જાણવાનું મળે, બોલવાની શક્તિ વધે અને એક વિષય ઉપર એક માણસ ખૂબ દલીલો કરી શકે.

૨. વકતૂત્વ કલાસ—દર રવિવાર અને શુક્રવારે આ કલાસ ચાલવા લાગ્યો. ન કેવળ યુવકોજ, પરંતુ વૃદ્ધમાનસ ધરાવનારા પણ આ

વર્ગમાં રસ લેવા લાગ્યા. જૈનોના મન્ને દિરકા ઉપરાન્ત કેટલાક અંગ્રેજ યુવકો પણ ભાગ લેતા. જુદા જુદા વિષયો ઉપર ચર્ચાઓ થતી. તર્ક ચિતર્ક થતા અને તે દ્વારા યુવકોને નવું નવું જાણવાનું મળતું. પરંતુ હમેશાં બનતું આશ્ચર્ય છે તેમ, યોગાક મહિનાઓ આ ક્લાસ ચાલ્યો અને ધીરે ધીરે તેમાં શિથિલતા આવી. છતાં જેટલો વખત કામ ચાલ્યું, તેટલા વખતમાં યુવકોમાં કંઈ ઓરજ જાગૃતિ આવેલી દેખાતી હતી.

૩. યુવક કોન્ફરન્સ—ઉપરુક્ત ‘વજ્રત્વકલાસ’માં જ કરાચીના આંગણે ‘યુવક કોન્ફરન્સ’ બોલાવવાનો વિચાર પણ ઉદ્ભવ્યો. મતભેદ તો હમેશા હોયજ છે. છતાં યુવકોનો મોટો ભાગ આ કોન્ફરન્સને બોલાવવાની તરફેણમાં હતો, પરંતુ પ્રશ્ન એ હતો કે કોષ્ટક સ્થાપી સંસ્થા વિના ‘યુવક કોન્ફરન્સ’ બોલાવે શક્ય કે એટલે તે ઉપરથી કરાચીમાં ‘યુવકસ ધ’ની સ્થાપના કરવાનો નિર્ણય થયો.

પ્રત્યક્ષ દેખાઈ આવતું કે એ મતભેદના મૂળમાં અથવા પક્ષાપક્ષીમાં ' હાલાઈ ' અને ' જાલાવાડી ' તરીકેનું તત્ત્વ કામ કરી રહ્યું છે. ત્યારે મને બહુ આશ્ચર્ય અને દુઃખ થતું. યુવકમાનસમાં પણ આ વસ્તુની ગંધ કેમ આવવી જોઈએ ? અને યુવકોની પ્રવૃત્તિ મિલકુલ બધ જોવી જોય છે ગઈ હોય, તો તે આ તત્ત્વના કારણેજ. છતાં ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ સ્થપા-એલો ' જૈન યુવકસંઘ ' સમયે સમયે કંઈક તો પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યો છે, એ ખુશી થવા જેવું છે.

યુવકો પ્રત્યે જે બોલ

યુવકો પ્રત્યે મને સંપૂર્ણ માન છે. યુવકો ઉપર મોટી આશાઓ છે. પરંતુ યુવકોમાં જે કંઈ ગુટિયો જોવાય છે, તેમાંની મુખ્ય છે ' સિદ્ધાંતનો અભાવ '. લગભગ પણે સ્થળે આ ખામી જોવાય છે. યુવકમાનસ ઠોષપણ જાતના ફિરકાન ધીને યા સંકુચિતવૃત્તિને પોષનારું ન હોય. તે મિદ્ધાતવાદી હોય, યુવક તેજ વિષયમાં આગળ આવે કે જે સંબંધી તેણે સિદ્ધાંત મુકરર કર્યો હોય. સિદ્ધાંતવાદ સિવાયની જોટથી પ્રવૃત્તિ થાય છે, એમાં લગભગ નિષ્ફળતા મળે છે. સિદ્ધાંતવાદ મુકરર કરવામાં બહોળા શાસ્ત્રીય જ્ઞાનની, અનુભવ જ્ઞાનની અને વ્યાવહારિક જ્ઞાનની જરૂર છે. આ ત્રણે જ્ઞાનની કસોટીથી કસાયા પછીની શુદ્ધિ ' શુદ્ધિવાદ ' તરીકે કામ કરી શકે છે. સાધારણ કંઈક અજેજનું જ્ઞાન કરી લીધું અથવા થોડીક આડી અવગી નોવેતો વાચી લીધી, એટલે આપણે ગમે તેવા ધાર્મિક વિષયમાં પણ હખતગિરિ કરવાના અધિકારી થઈ ગયા છીએ, એમ ઠોષજે ન માનવું. ખૂબ જ્ઞાન મેળવવું, ખૂબ અનુભવ મેળવવો, અને બધી જે દૃષ્ટિથી શુદ્ધિને પહોંચાડવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી એ યુવકમાનસને માટે જરૂરનું છે.

બીજી બાબત છે વાતચાતમાં જે
નજીવી વસ્તુને પણ મોટામાં મોટું

નજીવામાં
રોકવા

દોડી જવામાં ધાર્મિક અને સામાજિક દૃષ્ટિએ ઘણું નુકસાન થાય છે. શું લખવું ? ક્યારે લખવું ? શા માટે લખવું ? કેવું લખવું ? એનો પણ વિચાર કરવાની જરૂર છે. આ સંબંધી કરાચીના પત્રોમા એક પ્રસંગે મેં થોડીક સૂચનાઓ જહાર પાડી હતી. જો કે તે પ્રસંગ તો કેવળ કરાચીના યુવકો માટે હતો, પરંતુ તે સૂચનાઓ લગભગ સર્વોપયોગી હોઈ, અહિં તેનો ઉતારો કરવો અસ્થાને તો નથીજ.

૧ કખનારે જે વસ્તુ સંબંધી લખવું હોય, તે માત્ર પોતાની દૃષ્ટિથી ન જોતાં બીજી દૃષ્ટિથી પણ જોવી જોઈએ.

૨ મારા લખાણની અસર બીજા પર થશે કે કેમ ? અથવા થશે તો શી થશે ? તેનો ખૂબ મંભીરાખથી વિચાર કરવો જોઈએ.

૩ લખવા અગાઉ એક વખત તે વસ્તુનો સંબંધ જેની સાથે હોય, તેને પ્રત્યક્ષ મળીને વિવેકપૂર્વક પોતાનો આભાણિક મત જણાવવો જોઈએ. આમ થવાનું પરિણામ એ આવશે કે પરસ્પરમાં જે કંઈ ગેરસમજૂતી હશે તે દૂર થઈ જશે, એટલે ચર્ચાનેજ અવકાશ નહિ રહે.

૪ ચર્ચા કરવા જહાર આવનાર પોતાનું બ્યક્તિત્વ પોતે તપાસી જાય. પોતાનું સ્થાન પણ પોતે જોઈ લે. ઘણી વખત ગ્રુપ્ત નામથી લખવાની જરૂર પડે છે, એનું કારણ છે કે પોતાના બ્યક્તિત્વ માટે પોતાને ખુદનેજ અનિશ્ચામ હોય છે. સમજપૂર્વક, વિવેકપૂર્વક આભાણિક મતભેદ હોય, તો પોતાનું નામ જહાર કરવામાં શા માટે ભય રાખવો ?

૫ ખરેખરી રીતે જો સુધારવાની કામના હોય, તો અર્થ વિનાની, ગેરસમજૂતીવાળી, આત્મવિશ્વાસ વિનાની ચર્ચાથી કંઈ ફાયદો ન થાય. સુદાની અને જરૂરી વાત, સહામે જોસીને પણ કરી ચકાય છે.

૧ ડાઘપણ ચર્ચા ઉપસ્થિત કરતાં વિચાર કરી લેવો કે આ ચર્ચા ડાઘ અંગત દ્વેષના કારણથી તો નથી કરતો ? ધણે ભાગે આવી ચર્ચાઓના મૂળમાં અંગત દ્વેષ ભરેલો હોય છે. પણ તેમ ન હોવું જોઈએ.

દ્વેષી પણ જરૂરની ઉપરની સૂચનાઓ ઉપર કરાચીનાજ નહિ, દરેક રચનાના યુવકો ધ્યાન આપી કાર્ય કરે, તો ધણો લાભ થઈ શકે.

— ૩૦ :—

ગરીબોને રાહત.

૩૧૧

જેન ધર્મના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે સાત
ક્ષેત્રો પૈકી કયું ક્ષેત્ર અત્યારે સુકાષ્ઠ રહ્યું છે ?
એ વિચારવાની ધણી જરૂર છે. કુવાનું પાણી
ખેતરમાં પહોંચ્યાડનાંરો' ખેડૂત એટલું ધ્યાન
જરૂર પહોંચ્યાડે કે કમ ક્યારીમાં પાણી નથી
પહોંચ્યું ? ઓપરેશન માટે ચાકુ ઉઠાવનારો
ડાકટર એટલું જરૂર વિચારે કે ક્યાં ઓપરેશન
કરવાની જરૂર છે ? નાડી ભેનારો વેધ રોગનું
નિદાન જરૂર તપાસે. સમાજની લગામ હાથમાં
રાખીને ફરનારા સાધુઓએ અને પોતાની
લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરવાની ભાવના રાખનારા
શ્રીમંતોએ એટલું વિચારવાની જરૂર છે કે
આજે સમાજને શાની આવશ્યકતા છે ? શાના
લીધે સમાજનું અધઃપતન થઈ રહ્યું છે ? દિવસે
દિવસે સંખ્યા યાથી ઘટી રહી છે ? સમાજ
શરીરનાં ક્યાં ક્યાં અંગોમાં કેટલો કેટલો સડો
પેડો છે ? આ બધી વસ્તુઓનું બારીકાઈથી
અવલોકન કરવું જરૂરી છે.

સંખ્યા ઘટે છે કેમ ?

ધર્મ, એ સમાજ ઉપર આધાર રાખે છે. આજે કોઈ પૂછે કે જીવધર્મ કેટલો ફેલાયેલો છે ? ત્યારે કહેવું જોઈએ કે હાલન કરોડ મનુષ્યોમાં. આજે કોઈ પૂછે કે 'જૈનધર્મ' કેટલો ફેલાયેલો છે ? ત્યારે કહીશું કે બાર લાખ અને ૩૬ હજારમાં. જે ધર્મને માનનારાઓની સંખ્યા વધારે, તે ધર્મનો ફેલાવો વધારે. થોડા વર્ષો ઉપર જે ધર્મને માનનારા કરોડોની સંખ્યામાં હતા, અરે, થોડાંજ વર્ષો ઉપર ચાલીસ લાખ જેટલી સંખ્યામાં પહોં હતા, તેજ ધર્મ આજ બાર લાખ મનુષ્યોમાં સમાઈ જાય, એ કેટલો દુઃખનો વિષય છે ? આના કારણો શોધવાં એ જરૂરનું નથી શું ? ધણા ધણા વર્ષોના વિહારો પછી, ધણા ધણા દેશો જોયા પછી ને ધણા ધણા ગામોની સ્થિતિઓ તપાસ્યા પછી અમારો તો એ દૃઢ અનુભવ થયો છે કે જૈનોની ગરીબાઈ, એજ જૈનધર્મીઓની સંખ્યા ઘટવાનું મુખ્ય કારણ છે.

લાખોનાં દાન છતાં ગરીબાઈ

હવે એ ગરીબાઈને પહોંચી વળવા શું કરવું જોઈએ ? એ બહુ વિચારવા જેવો પ્રશ્ન છે. આખા હિંદુસ્તાનમાં પારસી કોમ ન્હાની એટલે એક લાખ જેટલી વસ્તી ધરાવે છે. જ્યાં જ્યાં તેમની વસ્તી છે, ત્યાં ત્યાં સસ્તા ભાડાની ચાલીઓ, ધર્મોદ્ધા દવાખાનાં, કપડા-લતા માટેનાં સાધનો, ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપો વિગેરે વિગેરે તમામ જાખતોનાં સાધનો છે. પારસી ભાઈઓની સખાવતો જગમગહર છે. મુંબઈ, સૂરત, કરાચી વિગેરે પારસીઓની તારી સંખ્યાવાળાં શહેરોમાં મોટાં મોટાં દરેટા છે કે જેમાંથી ગરીબ પારસીઓને ઘણી મદદો આપવામાં આવે છે. તેમ છતાં આવા ફેડોના વહીવટકર્તા એક મારા મિત્ર પારસી ગૃહસ્થે એની આંતર-સ્થિતિનો જે હેવાલ રજૂ કર્યો, તે ઉપરથી મમજી શકાયું કે લાખોનાં દાન કરવા છતાં પણ અને આટલી ન્હાની કોમ હોવા છતાં પણ પારસીઓની

ગરીબાઇ ધટતી નથી, બદલે દિવસે દિવસે વધી રહી છે. રહેજે સમજી શકાય છે કે એક વખત હાથ લાંબો કરવા શીખેલો માણસ, પછી તેને ગમે તેવી સ્થિતિમાં ભાગતાં શરમ નથી આવતી, અને ધીરે ધીરે એ એક જાતનો ધંધો યશ જાય છે.

સાચાનો મરો

ખીજી તરફથી જે ખરેખરા ગરીબો છે અને જેઓ ખાનદાન છે. તેઓ ખાનદાનીનો ખ્યાલ કરી, ગમે તેવી કફોડી સ્થિતિમાં પણ—મૃત્યુને ભેટવાનું પસંદ કરીને પણ ખીજની આગળ માંગવાનું પસંદ નહિ કરે. આ બંને પરિસ્થિતિઓમાં શું કરવું ? અને કેવી રીતે પડોંચી વળવું ? એ બહુ વિચારવા જેવું થાય છે. ધણા ઠગારાઓના કારણે થોડા સાચા ગરીબો માર્યા જાય છે. સફૂલો અને કોલેજોમાં અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓમાંના ધણાઓની સ્થિતિ સારી હોવા છતાં, સ્કોલરશીપો મેળવીને પોતાનો અભ્યાસ આગળ વધારે છે. જરૂર પુરતી સ્કોલરશીપ જ નહિ, અનેક સથળેથી ખાનગી સ્કોલરશીપો મેળવે છે, પૈસા ભેગા કરે છે, અને શહેરોના વિદ્યાલેખોમાં એ દ્રવ્યનો દુરુપયોગ કરે છે. આવા કિસ્સાઓ જ્યારે પકડાય છે, ત્યારે દાન કરનારાઓનું મગજ કંઈ કામ કરી શકતું નથી. આવાઓના લીધે ધણા ગરીબ—સાચા ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ વિચારા વંચિત રહી જાય છે. દાન કરનારા તપામ પણ કેટલી કરે ? એટલી દુરસદ પણ ક્યાંથી મેળવે ?

કહેવાની મતવજ કે ગરીબોને—માયા ગરીબોને ગદત પડોંચાડવાનો પ્રયત્ન ધણો વિકટ છે, છતાં જેના હેતુમાં, જેના હેતુએ જેવાડે પોતાના જાતિ બાઈઓના—જડેતોના દુઃખો પ્રત્યે હમદર્દી વસેલી છે, અનુકમ્પા છે, એને તો કોઈનું દુઃખ જોયું જવું નથી.

સમાજનું શરીર સડે કેમ ?

ખીજ તરફથી જોઈએ તો જૈન સમાજ દાનચર કહેવાય છે. પ્રતિવર્ષ લાખો કરોડો રૂપિયા ખર્ચ થાય છે. પણ સમાજનું શરીર શુદ્ધ-શીર્ષ થઈ રહ્યું છે. ખૂબ પૌષ્ટિક ખોરાક ખાવા છતાં શરીર સડતું જતું હોય, તો એ નક્કી છે કે એ ખોરાક, ફોજરી હજમ કરી શકતી નથી, તેને માટે તે ખોરાક યોગ્ય નથી. સમાજમાં લાખો કરોડો ખર્ચવા છતાં જો સમાજનું શરીર શુદ્ધ શીર્ષ થાય છે, તો એ નક્કી છે કે એ ખર્ચ સમાજને પયોગી તો નથી. કારણ કે એના શરીરને કાયદો નથી થતો. અને એ તો પહેલાંજ કહેવામાં આવ્યું છે કે-સમાજ વિના ધર્મ નથી. ધર્મનો આધાર સમાજ ઉપર છે. જે સમાજ સંખ્યામાં, ધનમાં, ધન્યતામાં, ગુણમાં જેટલો વધારે મજબૂત, તેટલો જ તેનો ધર્મ પણ મજબૂત. માટે અત્યારે તો સમાજનું શરીર સંમંદિત રાખવા માટે, સમાજની ગરીબાઈ અને અગાનત, દૂર કરવાની જરૂર છે.

એક યોજના

તા. ૨૪-૭-૩૭ નો દિવસ હતો. વ્યાખ્યાનનો લાભ હળરો માણસો લઈ રહ્યા હતા. આટલી રિયતિ દરમિયાનમાં કરાચી જેવા શહેરમાં પણ જોનોની આંતરરિયતિ થી છે ? એ જાણી લીધેલી હોવાથી આજના વ્યાખ્યાનમાં જોનોની ગરીબાઈનો સુર ઉપદેશમાં નીકળ્યો. ઉપદેશ આપવા મિવાય અમારા જેવા સાધુ ખીજું શું કરી શકે ? છતાં મને લાગ્યું કે જોનોની રિયતિનો જે કંઈ અભ્યાસ ક્યો છે, તેની પાકી ખાત્રી કરવા માટે કંઈક પ્રયત્ન કરવો. સંધના સેક્રેટરીને સૂચના કરી. એક સીલબંધ ઉપરથી હિંદુવાળી પેટી મંદિરના દરવાજે મૂકવામાં આવી. જૈનજનતાને, પછી તે સ્થાનકવાસી હોય કે મંદિરમાર્ગી—સૌને સૂચના કરી કે “ જોને

જેને આર્થિક કષ્ટ હોય, પછી તે બાંધ હોય કે બહેન, તેણે પોતાની સ્થિતિનું જ્ઞાન અને જરૂરતા એક ચિઠ્ઠીમાં લખીને પેટીમાં નાખવી. પોતાનું નામ કામ વિગેરે લખીને.” આઠ દિવસની મુદત આપી અને કોઇની પણ ખાતગી હકીકત ખીજને નહિ કહેવામાં આવે, જ્યાંસુધી કે તે લખનારની સંમતિ નહિ મળે, તેની પણ ખાત્રી આપી. મારો આ અખતરો હતો. દીક આઠ દિવસે પેટી ખોલતા તેમાંથી ચીકીઓનો એક મ્હોટો ઢગલો મારી નજરે પડ્યો.

ગરીબોનો બેઠી

એક વાત કહી નાખું. મેં જાહેરમાંજ એ વાત કહી હતી કે “ તમે જાણો છો કે હું સાધુ છું, નિર્ઐશ છું, કંચન કામીનીઓ ત્યાગી છું, તમારી દર્દમરી અપીલના જવાબમાં હું શું કહી શકું તેમ છું ? છતાં હું મારી જીમનો અને મારી કંચમનો ઉપયોગ બનશે તેટલો કરીશ. એટલી તો જરૂર ખાત્રી આપું છું.” ખરેખર મારે મારી જીમ અને કલમનો ઉપયોગ દુઃખી બાંધઓ બહેનો માટે કરવાનો હતો અને ઉપયોગ હું કરી પણ રહ્યો હતો. હા, આત્મવિશ્વાસ પણ એક વસ્તુ છે. અને તેમાં જે આત્મવિશ્વાસની સાથે એ દુઃખિઆઓના અંતઃકરણની શુભ ભાવનાએ જાણે બળ આપ્યું હોય એમ, હું કંઈક અંશે સફળ થયો હોઉં એવું મને લાગ્યું આ દુઃખિઆઓની જ્ઞાને ધાવાનું પોતાની શક્તિ પ્રમાણે જે બાંધએ વચન આપ્યું, જેણે મને હિમ્મત આપી, એ બાંધને આ જીંદગીમાં તો ક્યારેય મળ્યા નહોતા. અને થોડાજ દિવસના સાધારણ પત્રવ્યવહાર સિવાય તેઓની સાથે મારો કોઇ પરિચય નહિ. કોણ જાણે શાથી ગુરુદેવ તેમના હૃદયમાં વસ્યા ? કોણ જાણે જીંદગીમાં કદિ પણ પરિચય કયો નહિ હોવા છતાં, શાથી મારા ઉપર શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ બેઠો ? એ હું નથી કહી શકતો. તેમણે મને લખ્યું : “ આપ લખો તે

ગૃહસ્થ ઉપર હું મદદ મોટલી આપવા તૈયાર છું. દુઃખિઆઓને મદદ આપો. આજ એજ પરમ કર્તવ્ય છે. વધુ રકમ માટે આત્મા ફરમાવતા નાઓ. ^{૩૩}

જો કે આવા એક પવિત્ર ભાવનાશીલ, દયાળુ ગૃહસ્થની અનુમોદની કરીને પણ લોકો પુણ્યપ્રકૃતિ ઉપાર્જન કરે, એટલા માટે તેમનું નામ આપવાની મારી ઇચ્છા હતી, પણ તેઓની મના હોવાથી નામ આપી શકતો નથી.

તે ભાઈ તરફથી કરાચીના તેમના ઝાળખીતા ગૃહસ્થો અથવા કરાચીના ‘ મહાયક મંડળ ’ ઉપર ગરીબોની રાહત માટેની જેમ જેમ રકમો આવતી ગઈ, તેમ તેમ તેનો વ્યય થતો ગયો. જેને જેને જે જે પ્રકારની આવશ્યકતાઓ જણાઈ, તેને તેને તે તે પ્રકારની મદદો કરવામાં આવતી ગઈ. કેટલાકો તે સહાયતાથી ફેરીઓ કરવા લાગી ગયા. રોગાદિ કારણોમાં તાત્કાલિક મદદોની જરૂર જણાઈ તેમને તેવી રીતે મદદ અપાઈ. ન કેવળ કરાચીમાં જ, બહારના ગામોમાંથી પણ મદદ માટે પ્રાર્થના આવતાં તપાસ કરાવી ત્યાં ત્યાં પણ મદદો મોકલનામાં આવી.

કરાચીમાં જરૂરત

કરાચીના ગરીબ જૈનોને પહોંચી વળવાના સાધનમાં ખાસ કરીને એક ચાલીની જરૂર છે. મારું અનુમાન છે કે લગભગ પચ્ચીસ ત્રીમ કુટુંબો હશે, કે જેઓને મકાનબાડાનો બોજો ઉઠાવવા જતાં પેટનો એક ખુણો ખાલી રહી જતો હશે. પચ્ચીમ-ત્રીસ કુટુંબો માટે એકજ ચાલી હોય અને વધારેમાં વધારે પાંચ-પાંચ રૂપિયાની ગદત મળે, તો એ પચ્ચીસ કુટુંબો આસાનીથી રહી શકે. અને એ પચ્ચીમ કુટુંબોની પાછળ માત્ર સવાસો રૂપિયાની માનિક ખોટ ઉઠાવવી પડે. કરાચીમાં એવા અનેક

ગૃહસ્થો છે કે નેઓ આ માસિક સંપાદો રુપિયાનો બેાજો ઉઠાવીને પચ્ચીસ કુટુંબોને ગહત આપી શકે છે. એક ગૃહસ્થ કદાચ ન કરે તો બે-ચાર ગૃહસ્થો મળીને પણ, આ પચ્ચીમ કુટુંબોને રાહત આપી શકે. આવી જ રીતે કરાચીના આગણે એક જૈનવીશી હોય, તો નેઓ ફેરી આદિ કરીને થોડું કમાતા હોય, અને પોતાના ગુજરાનમા દગ્ગત આવતી હોય, તેઓ બીજી વીશીઓ કરતા થોડા ખર્ચે પોતાનો નિર્વાહ કરી શકે. અને ધર્મના નિયમો પણ જાળવી શકે. આ બે આવશ્યકતાઓ જેમ જરુરની છે, તેમ જિવકુલ થોડા ખર્ચમા પૂરી થઈ શકે તેવી છે. કરાચીના જૈન શ્રીમન્તો આદિહુ ધ્યાનમા લે, તો જરાયે મુશ્કેલ જેવું નથી.

—: ૩૧ :—

બે સંસ્થાઓની સ્થાપના

આજ આખા દેશમાં બેઠારીનો પ્રશ્ન ઠેઠલો બધો મુઝવી રહ્યો છે. એ ઠોણથી અભણ્યું નથી. એ પ્રશ્નને હલ કરવો જેમ સાવજનિક દષ્ટિએ દેશના નેતાઓ અને રાજદારી પુરુષો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, તેવીજ દરેક ઠોમના આગેવાનો અને દલાણુ શ્રીમંતો પોતપોતાની ઠોમના ગરીબ બાપ્તો—બહેનોના કુખને નિવારણ કરવાનો પ્રયત્ન પણ વિચારી રહ્યા છે. અને એક અથવા બીજી જાતના સાધનો ઉભા કરી ગરીબો અને મધ્યમ સ્થિતિના બાપ્તો—બહેનોને ઉદર નિર્વાહનાં સાધનો ઘિભાં કરાવી આપવા પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે.

હોમ્યોપેથિક કોલેજ

હમણાં યુરોપ અને હિંદુસ્તાનમાં પણ 'હોમ્યોપેથિક' દવાઓનો પ્રચાર ખૂબ થઈ રહ્યો છે. થોડાજ મમયમાં થોડી મહેનતે એક માણસ 'હોમ્યોપેથિક'નો ડોક્ટર થઈ શકે છે. તેવીજ રીતે હોમ્યોપેથિક દવાઓ પણ બિલકુલ થોડા પ્રમાણમાં મીઠાશવાળી અને ક્ષાયદાકારક જણાઈ છે. હિંદુસ્તાનમાં કલકત્તા અને લાહોર જેવા એક બે સ્થાનોમાંજ હજુ આ વિદ્યાની કોલેજો સ્થાપન થઈ છે. શહેરોમાં આ દવાના દવાખાનાં તો ઘણાં ચાલે છે. જોકે હોમ્યોપેથિક વિદ્યા હજુ સરકારે 'રેકગનાઈઝ' નથી કરી, છતાં તેનો ઉદ્દાપોષ થઈ રહ્યો છે, અને સંભવ છે કે ખડું જલદીજ તે રેકગનાઈઝ થશે.

એક શુભ ઘડીએ 'પારસી સંસાર' ના સખ એડીટર બાઈ ઠાકરસી ઠાકારીએ આ વિદ્યાની એક કોલેજ કરાચીમાં સ્થાપન કરવા માટે અમારું ધ્યાન ખેંચ્યું. અને તેની એક યોજના આગળ ધરી. બાઈ ઠાકરસી ઠાકારીની આ યોજના ખરી રીતે 'પારસીસંસાર'ના બલા અને ઉદાર અધિપતિ શ્રીયુત થી. એચ. દસ્તુર સાહેબની હતી. યોજનાનો મુખ્ય હેતુ એ હતો કે થોડાજ સમયમાં આમાંથી અભ્યાસ કરીને નિકળેલો યુવક ગુજરાત કાઠિયાવાડ કે પોતાના ગામડાઓમાં જઈ દવાખાનું ખોલી પ્રામાણિકપણે પોતાનું ગુજરાન ચલાવવા સાથે દવાદારના સાધનહીન ગામડાના લોકોની સેવા કરવા માટે સમર્થ થઈ શકે છે.

બેકાગીથી પીડાતા અથવા ઓછી આનંદના કારણે મુઝાતા યુવકો કે મધ્યમ રિયતિના ગૃહસ્થાને માટે આ યોજના લાભદાયક છે. એમ અમને જણાયું. મેં આ યોજના આફ્રિકામાં વસતા એક ગૃહસ્થને જણાવી, કે જેઓ ગરીબો માટે દુઃખિઆઓ માટે ઘણીજ હમદર્દી રાખે છે. અને દુઃખિઆઓને ગુપ્ત મદદો આપવા માટે પોતાથી જનતું કપોજ કરે છે.

તેમણે ત્યાજ વસતા પોતાના એક મિત્રને આ યોજના બતાવી અને તેમણે પણ તે પસંદ કરી. આ મને ગૃહસ્થોએ પ્રાગ્બમા અમુક મદદ આપવાની ઉદારતા બહેર કરી. એટલે કરાચી જૈનસંઘના આગેવાન ગૃહસ્થો તથા 'પારસી સંસાર'ના અધિપતિ દસ્તુર માણેગ નિગેરેની એક કમીટી કરી. તા. ૧૨-૨-૩૮ ના દિનસે 'કારિયાદાઈરૂપ'ના નિશાળ મેદાનમાં તે વખતના કરાચીના લોડ્સ મેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એકનાનીના પ્રમુખપણા નીચે એક ભવ્ય મેળાવડો કરવામાં આવ્યો અને 'શ્રી જૈનહોમ્યોપેથિક કોલેજ' એ નામની સંસ્થા સ્થાપન કરવામાં આવી.

આ પ્રસંગે કમીટીના પ્રમુખ અને કરાચીના જૈનસંઘના આગેવાન શેઠ ખીમચંદ પાનાચંદે સ્વસ્થાનું ઉદ્ઘાટન કરવા માટે લોડ્સ મેયરને નિનતિ કરતું જે એક તાણું વિવેચન ક્યું હતું, એનો ટૂંકો સાર આ નીચે આપું છું:

શેઠ કે. જે. પાનાચંદનું પ્રવચન

આજે દેશકાળ કેવો છે ? દેશના ધ ધાધાપા બિવકુલ મંદીમાં આવી ગયા છે. તેના કારણે દેશમાં પ્રુજ બેકારી વધી પડી છે. એક જગ્યા ખાલી હોય છે, ત્યાં ટાળાના ટાળા ઉમેલવારો તે મેળવવા માટે પડાપડી કરે છે. બહેલાઓ ભૂખે મરે છે અને અભણ પણ ભૂખે મરે છે. અનેક નવજનુવાનો બેકારીથી કંઠાળીને આપધાત કરે છે. અનેક નવજનુવાનો ઘરબાર છોડીને આલ્યા જાય છે. અનેક માણસોને પેટ પૂરવું ખાવાનું પણ મળતું નથી.

પરિણામે દેશની પરિસ્થિતિમાં કરોડો રૂક પડેલો નથી, પણ કરાચીના સદ્ભાગ્યે અત્રે પધારેલ વિદ્વાન યુનિસાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ જે કાઠ કહે છે, તે કરી બતાવે છે. તેમના દિલમાં ગરીબો માટે સહાનુભૂતિ-લાગણી છે. દર્દ છે, તેઓ ગરીબોની હાલત સારી રીતે જામને છે. તેમણે કરાચીના

ગરીબોને દુ ખમાથી મુક્ત કરવા ખાનગી મદદો અપાતી છે, નાના વેપારીઓને આજીવિકા ચલાવવા નાની રકમો લેન પર અપાતી છે આજે બેંકોર જેનો માટે 'હોમ્સોરેયિ'ની આ સ સ્થા ખોલાય છે, તે પણ તેમના ઉપદેશ અને પ્રેરણાનું પરિણામ છે બહેનો માટે 'હુન્નરશાળા' ખોલવાના તેમના ઉપદેશને પરિણામેજ અત્રેના 'લેન સહાયક મંડળે' એક યોજના પાસ કરી છે

“ આ મુનિરાજના આગમન બાદ કરાચીમાં 'જીવદયા'નું પણ સુ દર કાંચ થયું છે, દીવાળીના દિવસોમાં મ્યુ. સાળાઓમાં જાતે મુવાકાત આપીને વિદ્યાર્થી-ઓને ફાડકડા નહિ ફાડવાની તેમણે પ્રતિજ્ઞા કરાવી હતી. નવરાત્રિમાં દેવીઓ આગળ અપાતા જીવતા જનવરોના બળીદાનો આ મુનિરાજના પ્રયાસથીજ અટક્યા હતા ગરીબોમાં કપડાની બહેંચણી મહારાજશ્રીના પ્રયાસનેજ આભારી છે. કરાચીમાં ને બહારના દુઃખી કુટુંબો ગ્રામ મદદ માટે મહારાજશ્રીના કાંઈ ઓછા ઝાણિ નથી,

“ શ્રીમંતોની શ્રીમંતાઈ પૈસા એકઠા કરવામાં નથી, પણ સુધેાચ્ય માર્ગે લક્ષ્મીનો ઉપયોગ કરવામાં છે ” આફ્રિકાનિવાસી બધુઓએ આ સખાવત કરીને કરાચીવાસીઓ માટે ધરો લેવા જોગ એક દલાત રજુ કર્યું છે આવી ઉદારતા માટે તેમને જોડેનો ધન્યવાદ આપવામાં આવે તેટલો ઓછો છે

“ અમે હોમ્સોરેયિ ઇન્સ્ટીટ્યુટ ખોલવાનું સામાટે પસંદ કર્યું ” એવો પ્રશ્ન સ્વાભાવિક રીતે ઠાક પૂછે, તો તેનો જવાબ સાચ સરખ છે. આજકાલ હોમ્સોરેયિ વિદ્યાનો પ્રચાર આપણા દેશમાં ઠીક ઠીક થઈ રહ્યો છે આ વિદ્યા શીખવામાં સરખ છે બે વર્ષના નિયમિત અભ્યાસથી એક માણસ ડોક્ટર થઈ શકે છે આ દવા મીઠી હોઈ નાના બાળકથી માંડીને જુદાઓ પણ તે હોસે હોસે ખાય છે વળી તે નિર્દોષ હોઈ સગર્ભા સ્ત્રી પણ બેફીકસાઈથી તેનો ઉપયોગ કરી શકે છે દવા સસ્તી હોવાથી એકનાનકડી પેદીમાં દવાખાનાનો સમાવેશ થઈ શકે છે

“ આજે હિંદમાં આવા અનેક આમદાઓ છે કે જ્યાં દવા દારૂની કરી સગવડ નથી આવું સ્થળ આપણા ડોક્ટરો જો પસંદ કરે, તો તેઓ સુધેાચી

પોતાની આઘવિઠા કમાવા સાથે જરીબ લોકોની મેવાનો દુકાનો પણ લઈ શકે તેમ છે. ટાકટરાથી સહેરાની મોદિની પુટી નથી, તેથી સહેરા ટાકટરાથી ઉભરાય છે. જ્યારે નામદામાં તેમની ખરી જરૂર છે પણ ત્યાં જવા ઇચ્છતા નથી.

“આપના બહેણા જુવાનો દોઝ્યોપેયિનો ખંતપૂર્વક અભ્યાસ કરી મામડા-ઓમાં જવાનું પસંદ કરે, તો મામ્યજનોની સેવા સાથે પોતાની આઘવિઠાના સ્થાવરો સ્તેવાઈથી નીવેડો આપી શકે. એક ડાકટર ૩-૪ મામડાને સંભાળી શકે છે. આવાં કારણો પ્યાનમા લઈનેજ આ વિદ્યા શીખવવા આ સંસ્થા ખોલવામા આવી છે.

“આ કાર્ય માટે સ્વતંત્ર મકાન મેળવવા જઈએ તો ખર્ચનો આરા ન આવે મુદી બધી મકાનમાં ખર્ચાઈ જાય અને કરવાનું ને ખરૂં કામ છે, તે રહી જાય. અમને શ્રી હરિભાઈ પ્રાનજી કારિયા હાઈસ્કુલના ટ્રસ્ટીઓની તથા મંત્રીશ્રી એમ. બી. દલાલની મદદરખાનીથી આ સ્કુલમાં એક મોટો રૂમ મળ્યો છે. જ્યાં હરદોજ રાત્રે દોઝ્યોપેયિક કલાસ ચાલશે. આવી રીતે સાળાના અધિકારીઓ તથા ટ્રસ્ટીઓએ અમને એક રૂમ વાપરવા આપવાની ઉદારતા બતાવી છે— સમવહતા કરી આપી છે તે માટે કમીટી તેમનો બહેરમાં આભાર માને છે.”

તે પછી મેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીએ હુંકું પરનું ભાવવાહી ને પ્રવચન ક્યું હતું, તેનો હુકો સાર આ છે:

મેયર દુર્ગાદાસનું ભાષણ

આપ સીએ મને આ પ્રસંગ પર આમંત્રીને જે માન આપ્યું છે, તે માટે હું આપનો આભારી છું, આપ જન ભાઈઓનો મારા પર સદ્ભાવ છે, તેથી આ ક્રિયા આજે મારા હાથે કરાવો છે. મહારાજશ્રી અનેક કષ્ટો અને તકલીફો સહન કરીને આ સ્થળે પધાર્યા છે, અને સુંદર કાર્ય કરી રહ્યા છે.

“જમરોડ કવાટરના સદ્ભાગ્યે મુનિમહારાજ ત્યાં પધાર્યા હતા, તે વખતે અમારા સિંધી ધણા ભાઈબહેનોએ તેમના વ્યાખ્યાનોને જ્ઞાનચર્યાનો લાભ લેનારો હતો. અમે તેમના ધણાજ આભારી છીએ.

“જૈન કામ વેપારમાં આમળ વધી છે. પણ હાથે જતે કામ કરવાનો લાભ લેતી નથી. હિંદુસ્થાનનો ઉદ્ધાર હાથના કામ (મેન્યુઅલ લેબર) થી થશે. જૈન કામે હાથે જત કામ કરતા મંદી જતું જોઈએ. મારી આમીલ કામે પણ હાથે જતે કામ કરીને લાભ લેવાવો જોઈએ.

“જૈન કામમાંથી બેકારીની નિવૃત્તિ માટે આ સંસ્થા ખોલવામાં આવી છે. આ કામ સારું છે. કવકતામાં ‘હોમ્યોપેથિક ઈન્સ્ટીટ્યુટ’ ખોલાયેલી છે, પણ તે અહિંથી બહુ દૂર છે. નજીકમાં બીજે ક્યાય આવી સંસ્થા નથી. તેથી પંજાબ, રાજપુતાના અને સિંધમાં આ ઈન્સ્ટીટ્યુટ કામ કરી શકશે.

“હું ઇચ્છુ છું કે વખત જતા આ સંસ્થા એકલા જૈનોની જ નહિ, પણ આમ-જનતાની થવી જોઈએ. ધનિક લોકોએ આ સંસ્થાને મદદ કરીને કોસ્મોપોલીટન બનાવવી જોઈએ. જે સખી ચૂકરોએ આ મલા કામ માટે સખાવત કરી છે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. મુનિરાજશ્રીની પ્રેરણાથી આ કામ થયું છે તેથી આપણે મહારાજના ધણા આભારી છીએ.”

હંમેશા બનતું આવ્યું છે તેમ પ્રારંભમાં ધણા વિદ્યાર્થીઓની અરજી મળી હતી, પરંતુ શહેરી જીવનના બીજા સાધનોની સાથે આવી એક વિદ્યા માટે સમય કાઢવો એ ધણાઓને ન પરવડી શક્યું. એમ એક યા બીજા કારણે વિદ્યાર્થીઓ ઓછા આવ્યા. છતાં ૨૫-૩૦ વિદ્યાર્થીઓ ખરાખર અભ્યાસ કરી રહ્યા છે. અને તેમાં ૫ કમનસીએ જૈન વિદ્યાર્થીઓ તો બહુજ ઓછો લાભ લઈ રહ્યા છે. સંસ્થાનું કામ અત્યારે તો નિયમિત ચાલી રહ્યું છે. પણ કેવળ બહારની જ મદદથી સંસ્થા વધુ વખત ન ટકી શકે, એનો અનુભવ અત્યારે થઈ રહ્યો છે. આશા છે કે કરાચીવાસીઓ પોતાનું કર્તવ્ય સમજી આ સંસ્થાને પગભર બનાવવા કોશિશ કરશે. આ સંસ્થાને અંગે તા. ૧૮-૧-૩૯ ના દિવસે ભાત્ર જમશેદ મહેતાના હાથે ‘હોમ્યોપેથિક ઇવાખાનું’ પણ ખોલવામાં આવ્યું છે, કે જેનો લાભ ઠાલેજના વિદ્યાર્થીઓ પ્રેક્ટીકલ ગ્ઝાન મેળવવામાં પણ કરી શકે.

જૈન હુન્નરશાળા

પુરુષોને માટે આજીવિકાનું સાધન ઉત્પન્ન કરી આપવા જેમ ' જૈન હોમ્યોપેથિક ડોસેજ ' ની સ્થાપના કરવામાં આવી, તેવીજ રીતે બહેનોને માટે તા. ૩-૫-૩૮ના દિવસે ' હાલાઈ મહાજનવાડી ' માં એક મહત્ત્વ મેળાવડો કરી જૈન સંઘના આગેવાન શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદના હાથે ' હુન્નરશાળા ' ની સ્થાપના કરવામાં પણ આવી હતી. શેઠ ખીમચંદભાઈએ આ પ્રસંગે પણ રૂપિઆ સંસ્થાને ભેટ આપ્યા હતા.

બહેનોના કેટલોક ભાગ ગરીબાઈમાં રીખાતો દેખાય છે. થોડુંક સાધન હોય તો પણ કેટલીક બહેનોને તો પેટનો એક ખૂણો તો ખાલી રહેતો હોય છે. ખીજી તરફરી ધરના કામકાજ સિવાયનો બાકીનો સમય કુચલીઓમાં અને ગરબા સરખામાં નિરર્થક વ્યતીત થાય છે. ત્રીજી તરફથી બહેનોનો હાથમજૂરીનો ઉલ્લેખ હાથથી ચાલ્યો ગયો છે, એટલે એમની તંદુરસ્તીનો પણ એક મોટામાં મોટો પ્રશ્ન ઉભો થયો છે. ચોથી બાબત ' નવરો બેઠો નખખોદ વાળે ' એ કહેવતને લાગુ પડતી જણાય છે. પુરુષ કે સ્ત્રી-નવરા માણસોમાં અનેક પ્રકારનાં અપલક્ષણો અને કુચ્છો આવે છે. આ બધી બાબતોને પહોંચી વળવા માટે બહેનોને માટે અત્યારના સમયમાં ' હુન્નરશાળા ' એજ એક આશિર્વાદ સમાન ઉપાય છે.

આ હુન્નરશાળા ' જૈન સહાયક મંડળ ' ના આશરા નીચે ખોલવામાં આવી છે. સહાયક મંડળે ૧૫૦૦ રૂપિયાની રકમ મંજૂર કરીને તેનું કામ પ્રારંભ કર્યું છે. અને તે ઉપરાંત આફ્રિકાવાળા ભાઈ.....નાં ધર્મ-પત્ની.....બહેને ૩૦૦ રૂપિયા સહાયતાઈ મોકલાવ્યા હતા. આવી રીતે આ હુન્નરશાળાનું કામ ચાલી રહ્યું છે.

આ સંસ્થાની સ્થાપનામાં ડૉ. ન્યાલયંદ રામજી દોસી, બાઈ ખીમચંદ વોરા અને બાઈ પોપટલાલ પ્રાણજીવનદામ વિગેરે મહાનુ-
ભાવોએ પ્રસાંસનીય પ્રયત્ન કર્યો છે, તેથી તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

આ સંસ્થાની સ્થાપના પ્રસંગે ‘શ્રવેતાઝ્ઝર મૂર્તિપૂજક સંઘ’ના પ્રમુખ
શેઠ છોટાલાલ ખેતશીએ, પોતાના બહેાળા અનુભવના નવનીત સમાન
દૂંકામાં જે શબ્દો કહ્યા હતા, તે આ છે :

“આ હુન્નરશાળા કેવળ ગરીબો માટેજ નહિ, પણ બધા માટે છે. ફરેક
કાંઈ ને કાંઈ હુન્નર કરવો જોઈએ. કામ કરીને મહેનતાણું લેવું, એમાં કાંઈ ખોટું
નથી. ફરેક શાળામાં હુન્નર ઉદ્યોગનું શિક્ષણ દાખલ કરાવવાની યોજના વિચા-
રાઈ રહી છે. આવી શાળા પોતાના પગ પર ઉભે તોજ નથી શકે. મારે તેને
સ્વાશ્રયી બનાવવી જોઈએ. ફળવું, ભરડવું, ખાંડવું એ પણ એક હુન્નરજ છે.
કેટલીક બહેનોને ઘુઘી ભરડતાં પણ નથી આવડતી. કેટલાક બાઈઓને ધોતીયાં
પણ ધોતાં નથી આવડતું. આનાં કામો બંતે હાથે કરી લેવાથી પૈસાનો બચાવ
ચાય છે. પૈસાથી કરાવવામાં આવતું કામ લાખો વખત સુધી નબળ નથી.
દીવાલમાં ખીસો મારવાનો હોય છે તો આપણે સુતારની રાહ જોઈએ જાએ.
જરા ચુનો ઉખડેલો હોય છે તો કઢીયાની રાહ જોઈને બેસી રહીએ જાએ.
આવું ફરેક કામ ખરું બંતે શીખી લેવું જરૂરી છે... અંતમાં આ સંસ્થા સ્વાશ્રયી
બને અને અન્ય કોમોને દાખલારૂપ ચાય એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.”

આ સંસ્થા પણ અત્યારે તો ચાલી રહી છે. જૈનમંઘનું કર્તવ્ય છે
કે આવી ઉપયોગી સંસ્થા ટકાવી રાખવા માટે બનતો પ્રયત્ન કરે. આવી
ઉપયોગી સંસ્થા બંધ થઈ જવામાં જેમ સંઘને માટે શોભાદાયક નથી,
તેમ જે બહેનો આમાં લાભ લઈ રહી છે, તેઓ તે લાભથી વંચિત રહેશે.*

* આ પુસ્તકની ખીજ આવૃત્તિ બહાર પાડતાં સાંભળવામાં આવ્યું છે કે,
ઉપર્યુક્ત બંને સંસ્થાઓ બંધ પડી છે. જોરાક, જેટલો સમય આ સંસ્થાઓ
ચાલી, એમાંથી કેટલાક યુવકોએ અને ઘણી બહેનોએ લાભ ઉઠાવ્યો છે અને
તેનાં મીઠાં ફળ ચાખી રહ્યાં છે, લેખક.

—: ૩૨ :—

સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ.

કુરાચીની સ્થિતિ દરમિયાન થોડે ધણે અંશે પણ થએલી સેવા પૈકી અહિંસા પ્રવૃત્તિ, જેન ધર્મની દ્રષ્ટિએ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ અને જેન સમાજની દ્રષ્ટિએ સામાજિક પ્રવૃત્તિ જે કંઈ થઈ શકી, તેનો ઉદ્દેશ પહેલાં કરવામાં આવ્યો છે.

અમારા યુરુદેવનું માનવું હતું કે કોઈ પણ સાધુ બાલ્ય દ્રષ્ટિએ મને તે ધર્મ કે સંપ્રદાયનો સાધુ હોવા છતાં, તે જગતનો સાધુ છે. જગતનો સેવક છે. એ વાત તેણે બૂલતી જોઈતી નથી. અને તે અનુસાર भारी સેવા સર્વજનોપયોગી થઈ શકતી હોય તો તેમાં કું મારું સદ્બાગ્ય છે, એમ સમજું છું. સાધુ ધારે તો આ જગતના અનેક ધાર્મિક ઝગડાઓને સમાવી શકે છે. સાધુ ધારે તો અત્યાના સામ્પ્રદાયિક કલહોને ધણે અંશે શાન્ત કરી શકે છે. સંકુચિતતાના વાડાઓમાથી મહાર નિકળી ત્રિશાળ દ્રષ્ટિથી જેન ધર્મની સ્પાદાદ શૈલી પૂર્વક જગતના

માનવીઓને સત્યનો સદેશ સંભળાવે, તો તેને આપું જગત્ જીવવાને અને આદર કરવાને તૈયાર રહે છે. કટ્ટરમાં કટ્ટર માંપ્રદાયિકતાના રંગથી રંગાએલો માનવી પણ ઉદારભાવપૂર્વક સંભળાવાતા સદેશને જીવવાને તૈયાર રહે છે. એ વખતે એની સાંપ્રદાયિકતાના દુરાગ્રહનું ઝેર લુપ્ત થઈ જાય છે. આ મારો મતિ અનુભવ છે.

સાર્વજનિક દૃષ્ટિએ અહિં મારાથી જે કંઈ સેવા થઈ શકી, તે જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં વહેંચીએ તો, નિયમિત ચર કરેલી વ્યાખ્યાનમાળા, જુદી જુદી કેમોની વચમાં આપેલાં વ્યાખ્યાનો, શિક્ષણ સંસ્થાઓની મુલાકાતો, વિદ્યાર્થીઓની વચમાં આપેલાં વ્યાખ્યાનો, મહાત્મા પુરુષોની જયંતીઓમાં લીધેલો ભાગ, બહારના વિદ્વાનોદ્વારા અપાએલો લાભ અને ધાર્મિક, સામાજિક અને સાર્વજનિક પરિપક્ષમાં લીધેલો ભાગ-એમ વિભાગો કરી શકાય. અને એ પ્રભાવો ભાગો કરીનેજ, અન્યત્ર કંઠેવર ન વધી જવાનો ખ્યાલ રાખી બહુ સંક્ષેપથી આ પછીનાં પ્રકરણોમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે.

વ્યાખ્યાનમાળા.

જૈનસાધુઓની દિનચર્યામાં ઉપાશ્રયની અંદર નિયમિત વ્યાખ્યાનો આપવાની ચર્યા પણ રૂઢ થઈ ગઈ છે. એ હિંમતે અમારે પણ નિયમિત વ્યાખ્યાનો તો આપવાનાં હતાંજ, પણ કરાચીની સમસ્ત કેમોના અનુયાયીઓ એ લાભ ઉઠાવે, એવો મારે પ્રયત્ન કરવાનો હતો. ધણા ભાગે જૈન ઉપાશ્રયમાં ખીજ ધર્મના લોકો આવતાં ઘણોજ સકાય કરે છે. એટલે મારી 'વ્યાખ્યાનમાળા' કેટલે સાર્વજનિક સ્થાનમાં આપ, એ હું ચાહતો હતો. પણ મને જણાયું કે ખીજાં બધાં ચહેરા કે ગામે કરતાં કરાચીની રિયતિ કમક જુદીજ છે. કરાચીનો ઉપાશ્રય એ કેવળ જૈનો માટેનો, ચાર દિવાલોથી બંધ થએલો ઉપાશ્રય નથી. ઉપાશ્રયની વિશાળતા, શ્રોતાઓ

અને વક્તાઓ માટેની અનુકૂળતા, રણછોડલાઈન જેવા એક બહુ મોટા કેન્દ્રસ્થાનની વચમાં એની હોવાતી, તેમજ કરાચીના જૈન આગેવાનોની ઉદારતા-એ બધુ એવું છે કે જ્યાં ગમે તે ધર્મના અનુયાયીને તે આકર્ષી શકે છે. અને કોઇને પણ આવવામાં સંકાય જેવું રહેતું નથી. કોઇપણ ધર્મની પરિપક્વ ભગ્વી હોય, મેળાનડાઓ કરવા હોય કે જલસાઓ ગોઠવવા હોય, તો તેઓને માટે પણ આ સ્થાન ઉપયોગમાં આવી શકે છે. એટલે કરાચીમાં પ્રવેશ કરી પછી એ દિવસ આરામ લઈને જૈન ઉપાશ્રયના વ્યાખ્યાન હોલમાંજ એક ‘વ્યાખ્યાનભાગા’ શરુ કરવામાં આવી. આ ‘વ્યાખ્યાનભાગા’ના નિષ્ણેની ગોઠવણ એવી કરવામાં આવી હતી કે કોઇપણ ધર્મના અનુયાયી વિષયની કે પાઠિભાષિક શબ્દોની જરા પણ મુશ્કેલી વિના તેનો લાભ ઉઠાવી શકે. ‘આત્મિક ધર્મ’ ‘સાધુધર્મ’ ‘ગૃહસ્થધર્મ’ ‘ધર્મરવાડ’ ‘ગૃહસ્થના સામાન્ય યુથો’ ‘જીવન વિકાસના સાધનો’ અને તે પછી આગળ વધતાં ‘જૈન દષ્ટિએ ધોગ’, એમ સર્વોપયોગી વિષયો લેવામાં આવ્યા હતા. આ વ્યાખ્યાનભાગા લગભગ ત્રણ મહીના સુધી લાગત આવી હતી, એટલે ૭૫-૮૦ વ્યાખ્યાનો થયાં હતાં. આ વ્યાખ્યાનોની શી અસર થતી હતી, તે જતાવવાનું કામ મારું નથી. છતાં એટલું કહી શકાય કે કરાચીની દરેક ડેમની ભદ્રિક અને જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળી પ્રજા ઉપરજે વ્યાખ્યાનનો લાભ લેવાને આવતી. લગભગ ત્રણ હજાર સુધીની જનસંખ્યા લાભ લેતી. પરિણામે શ્રીસ ‘ને જોમ જેસવાનું’ સ્થાન વધારતું પડ્યું, તેમ ‘લાહિડ સ્પીકર’ ની પણ ગોઠવણ કરવી પડી. શ્રોતાઓની આ ઉત્સુકતામાં હું એમની જિજ્ઞાસાવૃત્તિનું મુખ્ય કારણશ્રુત સમજું છું.

જનતાની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ વધારવામાં વર્તમાનપત્રોનો પ્રયત્ન મુખ્ય કામ કરી રહ્યો હતો. ‘પારસી સંસાર’, ‘સિંધ સેવક’ અને ‘હિતેશ્વર’-એ પોતાના રિપોર્ટરો રોકી પોતાના પત્રમાં એ ભાષણોને તત્કાળ પ્રકટ

કરવાની કાળજી રાખી હતી. ' સિંધસેવકે ' સવારનું વ્યાખ્યાન સાંજે જ જનતા વાચી શકે, એટલા માટે સાંજના વધારા કાઢવા શરૂ કર્યો હતા. ' પારસી સંસાર 'ના અધિપતિ સાહેબે અક્ષરે અક્ષર વ્યાખ્યાનો ઉતારી લેવા માટે પોતાના બાહોય અને સિદ્ધહસ્ત રિપોર્ટર બાપ્ત ઠાકરશી ઠાકરીને રોક્યા હતા. અને તે વ્યાખ્યાનોથી પોતાના પત્રમાં મોટી જગ્યા રોકતા હતા. ' પારસી સંસારે ' લીધેના રિપોર્ટનું જ પરિણામ છે કે તે ' વ્યાખ્યાનમાળા 'ના કેટલાંક વ્યાખ્યાનો પુસ્તકાકારે પણ પ્રકટ થઈ શક્યા છે. તેમ તેનો અંગ્રેજી અનુવાદ પણ હપાયો છે.

‘જહાંગીર રાજકોટવાળા જાગ’માં પારસીઓના વડા ધર્મશુદ્ધ દસ્તુરજી સાહેબ ડો. માણેકજી નમરવાનજી ધાલા એમ. એ; પી. એચ. ડી., ડી. લીટના પ્રમુખપણા નીચે ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. વિષય હતો ‘વર્તમાન પરિસ્થિતિ અને આપણું કર્તવ્ય.’ આ વ્યાખ્યાનમાં સામાજિક સ્થિતિ, ધાર્મિક સ્થિતિ, રાજ્યોની પ્રજા પ્રત્યેની જવાબદારી, દેશની આર્થિક સ્થિતિ, વર્તમાન શિક્ષણ અને તેની જીવન ઉપર થએલી અસર, બહેનોના જીવન ઉપર થએલી અસર અને સંપત્તિ જરૂર-એ જાગતો ઉપર વિવેચન કરવામાં આવ્યું હતું. આ વ્યાખ્યાન ‘પારસી રાજકીય મંડળે’ ચોપડી આકારે પ્રકટ પણ કર્યું છે.

આ પ્રસંગે ડો. ધાલા સાહેબે પ્રારંભમાં અને અંતમાં જે મનનીય અને વિદ્વાતપૂર્ણ વિચારો રજૂ કર્યા હતા, તે આ હતા :

“આ તખ્તા ઉપરથી આપણે ધણા જ્ઞાની પુરોષોને આવકાર આપ્યા છે, આજે આપણે જ્ઞાની ઉપરાંત પવિત્ર પુરુષોને આવકાર આપવા અત્રે ભેત્રા મળ્યાં છીએ. + + + + +

“પુરોષોની વાત એ છે કે આપણા શહેરમાં આવા ત્યાગી અને પવિત્ર પુરુષો પોતાનાં પગલાં ફરમાવ્યાં છે. દિવસ પછી દિવસ આત્માની ભૂખ અને તરસ જે સર્વેને હોતી જોઈએ, તે છીપાવવા નીતિ, જોધ અને સળકો આપી રહ્યા છે. વરસાદ એમ નથી કહેતો કે ‘તમે હમલોદીના તળાવમાંથી પાણી પીઓ છો, માટે હમલોદીના તળાવમાંજ વંરસીશ અને તમે સૌ હાંડાં જરીમરીને ત્યાંથી પાણી લઈ આવજો’ તે તો જેમ ગવરનરના મહેલમાં તેમ જરીબના મુંપડામાં એક સરખો પડે છે. આ રીતે આજે જાતે વંદીફ લઈને આ પવિત્ર પુરુષ આપણે આંગણે પધાર્યા છે. આપણે જની શકરો, તેટલા જોધનો લાભ લઈશું. અને અમૃત પાણી પીને આત્માની પ્યાસને છીપાવશું તથા આપણા મન અને હૃદયને તરોતાજની આપીશું. આપણે સૌ તેમની જ્ઞાની વાણી સાંભળવા આતુર છીએ, તો મુનિશ્રીને પોતાના વિચારો રજૂ કરવા આપણે અરજ કરીશું.”

તેમણે અંતિમ ઉપસંહારમાં આ કહ્યું હતું:—

“માનવતા મહારાજશ્રીના બોધકભાવણુ માટે આપણે સર્વે તેમના અત્યંત ઉપકારી છીએ. તેમણે આપણી સામે બૃત્તકાળનું ચિત્ર રજુ કર્યું, તેમ વર્તમાન-કાળનું ધાર્મિક, સામાજિક અને રાજકીય બાળવનું ચિત્ર રજુ કરી આપણને ધણી સ્વેચ્છે બોધ આપ્યો છે. એવા એક નિયમ છે કે હમેશા છતાંએકી પ્રભુ રાજ કરતી કેમતી સંસ્કૃતિ ત્રહણુ કરે છે. મુસલમાનના રાજ અમલ દરમિયાન તેમનો પહેરવેશ મોટે ભાગે જોવામાં આવતો હતો. જપાને પણ પોતાનો પોશાક બદલ્યો છે. માણસ જાતની આ નબળાઈ કહેવાય. પણ નવીનતા જવા પામે છે અને તે જીવંત થાય છે, ત્યારે નહલ કરવાનો સોજ રહેતો નથી.

“મહારાજ સાહેબે હતુ તેમ. પણ” સિએલા નમનતાઈના ગુણ તજે છે, પણ તાલીમતવાળે અને નમનતાઈમાં ધણા આનંદ વધેલા પણ અપ-દુ-દેટમાં ખપનારા વધારે કમર ન વાળે, પણ ડોકીની કામ લે, તે તો યોગ્ય નથી. આજના વક્તાએ આપણી સાદાઈ અને નમનતાઈનો ઉપદેશ દીધો છે. સોફ્ટીસે કહ્યું છે તેમ, એક માણસમાં વધુ મોઠાઈ આવે તેમ તેનામાં નમનતાઈના ગુણો વધુ પ્રકટ થાય છે.

૨ વાય. એમ. એક. એ-પારસી ડોમની વયમાં બીજા વ્યાખ્યાન કરાચીના પ્રસિદ્ધ 'કાત્રક હોલ'માં Young man Gorastrian association તરફથી તા. ૧૬ ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ના દિવસે થયું હતું. વિષય હતો 'સુખની ચાવી.' તેના પ્રમુખ હતા 'ડેલી ગ્રેગ્રેટ'ના વર્તમાન એડીટર શ્રી. તારાપોરવાળા.

આ વિશાળ હોલ પારસી જ્ઞાનુઓ અને પુરુષોથી ચીકાર ભરાયો હતો. એમની નિરાસાવૃત્તિ અને એમનો ઉદારભાવ આ વખતે પ્રત્યક્ષ દેખાતો હતો. આ પછી આ એસોસીએશન તરફથી બીજા વ્યાખ્યાનોની ગોઠવણ થતી હતી; પરંતુ એક સાંજનો સમય અને સ્થાન શહેરથી ધણું દૂર એટલે અમારા જેવા સાધુઓને માટે અનુકૂળતાના અભાવે તે યોજના તે વખતે મુલતવી રહી હતી.

૩ લોહાણા હોલાર્ધ મહાજનવાડી-દીવાળીના માંગલિક પ્રસંગે 'હોહાણ લોહાણા મહાજન'ની એક વિરાટ સભા તા. ૩ નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે થઈ હતી. આ પ્રસંગે મહાજનના આગેવાનોના નિમંત્રણને માન આપી 'ગત વર્ષનું આર્થિક સરવેયું' એ વિષય ઉપર ઉપદેશ આપવામાં આવેલો.

૪ લોહાણા હોમ-કરાચીમાં લોહાણા ડોમની બહોળી વસ્તી છે. તેઓ ધનાઢ્ય અને ઉદાર પણ છે. ભાઈ હીરાલાલ ગણ્યાત્રા જેવી દાર અને પ્રભાવશાળી વ્યક્તિઓ તે ડોમમાં છે કે જેમના લીધે ડોમના હિતનાં અનેક કાર્યો થયાજ કરે છે. હમણાંજ આ ડોમના આગેવાનોએ એક મોટું ફંડ કરી મરીજ જાતિ ભાઈઓ માટે એક વિશાળ ચાલી બનાવી છે. તેની સાથેજ એક વિશાળ બોર્ડિંગ પણ બનાવી છે. આ બંને સંસ્થાઓના મેળાવડા તા. ૨ અને ૩ મે ૧૯૩૮ ના દિવસે કરવામાં આવ્યા હતા. ભાઈ હીરાલાલ અને બીજા આગેવાનોની વિનંતિથી આ

મેળાવડાઓમાં પણ કંઈક બોધ આપવાનો પ્રસંગ મળેલો. ગરીબોને રાહતો કઈ રીતે આપી શકાય છે? શ્રીમંતોનું તે સંબંધી શું શું કર્તવ્ય છે? તેમજ બોર્ડિંગોની આવસ્યકતા અને બોર્ડિંગોના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટોમાં કયા ગુણોની જરૂરત છે? એ વસ્તુઓ જતાવતામાં આવી હતી. પ્રમિદ્ધ વેદાન્તી સ્વામી સ્વચ્ચેદાનંદજીની ઉપસ્થિતિ પણ ખ્યાન ખેંચતી હતી.

૫ મહીરમાં બ્યાખ્યાન—મત વર્ષમાં ગરમીના દિવસોમાં થોડો વખત મહીરમાં રહેવાનો પ્રસંગ મળેલો. હવાખાવાના નિમિત્તે મહીરમાં ધણા લોકો ગય છે. આ પ્રસંગનો લાભ લઈ તા. ૨૯ મી મે ૧૯૩૮ ના દિવસે એક બ્યાખ્યાન ‘દેલધર પ્રાગજીની ધર્મશાળા’ના વિસાળ ચોકમાં ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. સ્વામી કૃષ્ણાનંદજી પણ આ સભામાં પધાર્યા હતા અને તેમણે પણ પ્રસંગને અનુસરતું વિવેચન કર્યું હતું. આ બ્યાખ્યાનનો લાભ લેવા હૈદરાબાદના કેટલાક સિંધી ભાઈઓ બહેનો પણ આવી હતાં.

ઉપરની બધી સભાઓ ઉપરથી એ બાલુવાનું સહેલું થઇ પડશે કે હવે જમાનો એ આવ્યો છે કે કોઇપણ ધર્મ અને સમાજના અનુયાયીઓ એકબીજાની સાથે સહકાર સાધીને કાર્ય કરે, તો આપણી ઘણી રાગદ્વંડની વૃત્તિઓ ઓછી થઇ જાય. એકબીજા પ્રત્યેની દુર્ભાવનાઓ દૂર થાય અને રાષ્ટ્રનું સંગઠન સાધી શકાય.

—: ૩૩ :—

શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં.

કરાચી છેલ્લી ઢગનું એક સુંદર ઘડેર છે. ગુજરાતીઓએ પોતાનું સ્થાન દરેક દિશામાં મેળવ્યું છે. ગુજરાતીઓના હાથે ચાલતી સંસ્થાઓ પણ એવી અનેક છે કે જે ખાસ દર્શનીય છે. આવી કેટલીક સંસ્થાઓનો પરિચય પહેલાં કરાવવામાં આવ્યો છે. તે ઉપરાંત દીવાળીના પ્રસંગે ફટાકડા નહિ ફેાડવાનો ઉપદેશ આપવાના નિમિત્તે કરાચીની ૪૦ શિક્ષણ સંસ્થાઓની મુલાકાત લઈ ૧૫૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓને ઉપદેશ આપ્યાનું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે.

સંસ્થાઓની મુલાકાત

તે સિવાય કેટલીક સંસ્થાઓની મુલાકાતો ખાસ ધરાઈ પૂર્વક અનેક વિશેષતાઓ જાણવાની ખાતર જ લેવામાં આવી હતી. આવી જે સંસ્થાઓની મુલાકાતો લીધી, તેમાંની મુખ્ય આ છે:

૧ શારદા મંદિર—તા. ૧૦ જુલાઈ ૧૯૩૭ ના દિવસે આ સંસ્થાની મુલાકાત

લેવામાં આવી હતી. આ સંસ્થાના મુખ્ય કાર્યકર્તા બાઇ મનસુખલાલ જોખનપુત્રાએ બધા વિભાગો બતાવ્યા હતા. અહિંના નીચલા વર્ગોમાં સ્વતંત્ર અભ્યાસક્રમ રખાયો છે. જ્યારે આગળ જતાં સરકારી સંસ્થાના ધોરણે રાખ્યો છે. હું માનું છું કે સંસ્થાનો આદર્શ જોતા સરકારી પરીક્ષાના મોહથી આ સંસ્થાને બચાવવી જોઈએ. તેમજ સંસ્થાનું વાતાવરણ જોતાં સંસ્થાને અંગ્રેજ છાત્રાલય હોવું જોઈએ કે જેથી વિદ્યાર્થીઓ મોલીસે કંઠાક સારા આદર્શ પુરુષોની દેખરેખ નીચે રહી શકે.

અહિંની એક વિશેષતા છે સામૂહિક પ્રાર્થનાની. વિદ્યાર્થીઓ, વિદ્યાર્થીનીઓ અને શિક્ષકો બધાએ સાથે ભજીને જ્યારે પ્રાર્થના કરે છે, તે વખતનું દબ્ય અને વાતાવરણ ધણું જ મનોહર થાય છે. વચમાં ધૂપ, સુગન્ધી ફેલાવે છે અને ચારે-તરફ બધાં બેસી મધુર સ્વરે પ્રાર્થના કરે છે. એ મને તેવાને પણ આકર્ષણ કરે છે.

૨ દાંતની ડોકલેજ—ડૉ. કે. જી. પટેલના પુત્ર બાઇ મનસુખલાલ પટેલ દાંતના એક અસાધારણ કુશળ ડોક્ટર છે. તેઓ D. D. S. (Univ, Penna U. S. A.); F. L. C. D., Dr. Med Dent. (Univ, Rostock Germany); Dental Surgeon છે. કરાચીમાં એમની ડોકલેજ એક સુંદરમા સુંદર જોવા લાયક સંસ્થા છે. છેલ્લામાં છેલ્લી ઢબનાં સાધનો તેમણે વસાવ્યાં છે. સાધુ-સન્તા અને ગરીબોની સેવાભાવે તેઓ સારવાર કરે છે. ડોકલેજમાં ખર્ચો, ધરાન, ધરદ આફ્રિકા સુધીના વિદ્યાર્થીઓ દાંતના ડોક્ટર બનવા આવે છે. કહેવાય છે કે હિંદુસ્તાનમાં દાંત સંબંધી આવી ડોકલેજો માત્ર ગણીમાંડીજ છે. ડોકલેજની સાથેજ તેમણે પોતાની માતા લક્ષ્મીબાઈના નામની 'દાંતની ઇસ્પીતાલ' પણ રાખી છે. આ ડોકલેજમાં અઢી વર્ષનો ડોસ છે, સરકારે આ ડોકલેજને રેકમનાઇઝ કરી છે. કરાચી મ્યુનિસિપાલિટીએ ડૉ. મનસુખલાલને મ્યુનિસિપાલિટી

સ્કૂલોના ત્રીસ હજાર વિદ્યાર્થીઓના ઘાંત તપાસવાનું કામ સોંપ્યું છે. આ ડેલેજની તા. ૩૦ મી જુલાઈ ૧૯૩૭ ના દિવસે મેં મુલાકાત લીધી હતી. ડાક્ટર અનસુખલાલ અને તેમના પિતાશ્રીએ ડેલેજ અને હસ્પિતાલના બધા વિભાગો બતાવ્યા હતા. તેમનું આખું ચક્રવર્તી સંસ્કારી, સુધારક, શિક્ષિત અને સક્રિયવાળું છે. તેમના માતા લક્ષ્મીદેવી એ તે ખરેખર લક્ષ્મીદેવીજ છે.

આંધળાઓને અહિં રાખીને, આંધળાઓને માટે મુકરર થએલી લિપિમાં જાખવા-વાંચવાનું તેમજ સંગીત અને ફેટલાક દુનનર-ઉલોગનું કામ શિખવવામાં આવે છે. ૨૭ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ના દિવસે વીસનગરવાળા રોઠ મદામુખભાઈ ચુનીલાલ, પારસી મૃદસ્થ ભાઈ એલ્લ ખરાસ, સિંધી મૃદસ્થ ભાઈ ગોવિંદ શીરચંદાની અને ખીજા ફેટલાક મૃદસ્થો સાથે અમે આ સંસ્થાની મુલાકાત લીધી હતી. પ્રીન્સીપાલ શ્રીયુત એડવાનીએ બધા વિભાગો બતાવ્યા હતા. શ્રી મૂર્તિપૂજક જૈનસંઘ તરફથી તમામ વિદ્યાર્થીઓને કામળા આપવામાં આવ્યા હતા. સંસ્થાને અગે એક નિરાધાર અપંગ ખાતુ પણ રાખવામાં આવ્યું છે કે જેમાં રોગી અને 'નિરાધાર દુઃખીઓને સ્થાન' આપવામાં આવે છે. આ વિભાગ જેતાં ઠાણપણ માણસનું હૃદય પીગળ્યા વગર ન રહે અને કર્મની વિચિત્રતાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન ત્યાં દેખાય છે.

૫. મામા ગદસં હોઈરફૂલ-પારસીઓની આ પણ એક સંસ્થા ખૂબ જોવાલાયક છે. ખાન બહાદુર મામા સાહેબની લાખોની સખાવતનું આ સંસ્થા એક પરિણામ છે. તા. ૭ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૮ ના દિવસે પ્રેસિડેન્ટ આર્ટીસ્ટ ભાઈ વાડીલાલ કપાસીની સાથે આ સંસ્થાની અમે મુલાકાત લીધી હતી. ખાનબહાદુર મામા સાહેબ, ખાન બહાદુર કોન્ટ્રાક્ટર સાહેબ અને હોઈરફૂલના પ્રીન્સીપાલ વિગેરેએ અમને રફૂલના બધા બધા વિભાગો બતાવ્યા હતા. શિક્ષણ ઉપરાંત સ્ત્રીઓને યોગ્ય રસોઈનું, કંપડાં ધોવાનું, ભરવાનું, ચુંચવાનું વિગેરે અનેક જાતનું શિક્ષણ અહિં આપવામાં આવે છે. સાથે ફીલ અને એવી રકાઉટીંગ સંબંધી ઉપયોગી તાલીમ પણ આપવામાં આવે છે.

જ્યાખ્યાનો

ઉપર પ્રમાણે સંસ્થાઓની મુલાકાતો લેતાં લગભગ દરેક સ્થળે

વિદ્યાર્થીઓને અને શિક્ષકોને સમયના પ્રમાણમાં બોધ આપવામાં આવેલો. તે ઉપરાંત શિક્ષણક્ષેત્રમાં કેટલીક ખાસ સમાજોમાં પણ વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યા હતા. જેમાંનાં કેટલાક આ છે:-

૧. ઇન્ડિયરીંગ કોલેજ—કરાચીમાં આ કોલેજ બહુ પ્રસિદ્ધ છે. કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ પૈકી ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓ નો પોતાનું એક મંડળ સ્થાપન કર્યું છે. આ મંડળનાં આશ્રય નીચે મંડળના મંત્રી ભાઈ મજલાલ મહેતાના પ્રયત્નથી કોલેજના પ્રીન્સીપાલ જીન્નરકર સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે તા. ૩ જુલાઈ ૧૯૩૭ ના દિવસે ‘વિદ્યાર્થીઓનું ધ્યેય’ એ વિષય પર વ્યાખ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું. આ વ્યાખ્યાનમાં વિદ્યાર્થીઓએ સુંદર રસ લીધો હતો. છેવટે પ્રીન્સીપાલ સાહેબે અંગ્રેજીમાં હાસ્યરસયુક્ત ઉપસંહાર કર્યો હતો.

૨. સેવાકુંજ—કરાચીની કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ ‘સેવાકુંજ’ના છાત્રાલયમાં રહે છે. તેના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ ગ્રેફિસર કુમાર ધણા વિદ્વાન અને કરાચીના પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તા છે. તેમના આમંત્ર્યથી એક વ્યાખ્યાન ૨૮ મી જુલાઈ ૧૯૩૭ ના દિવસે આપવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે થોડેક ઉપદેશ આપ્યા પછી વિદ્યાર્થીઓને છૂટથી પ્રશ્નો પૂછવાની તક આપવામાં આવી હતી. આધુનિક કેળવણીમાં આગળ વધેલા મરાઠી, પંજાબી અને ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓએ ‘ધર્મ’ ‘આત્મા’ ‘જગત્’ ‘જીવનનું ધ્યેય’ તેમજ સામાજિક અને કેટલાક રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા. આ ચર્ચા ધણી રસપ્રદ નિવડી હતી. અને ફરી ફરી આવો પ્રસંગ મેળવવા માટે વિદ્યાર્થીઓએ પોતાની જિજ્ઞાસા બહાર કરી હતી.

૩ બાળકોની કોન્ફરન્સ—પ્રસિદ્ધ દેશ નેતા સત્યભૂતિ તા. ૧૩ મી નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે કરાચી આવેલા. આ પ્રસંગનો લાભ લઈ કેટલીક સંસ્થાઓના આશ્રય નીચે કરાચીના વિદ્યાર્થીઓની એક કોન્ફરન્સ

રામબાગના મેદાનમાં થઇ હતી. આ પ્રસંગે ફેટલાક કાર્યકર્તાઓના નિર્મંત્રણને માન આપી આશીર્વાદાત્મક-ચોકડું વિવેચન કરેલું. ઘોંપાદ અને અવ્યવસ્થા એટલી બધી હતી કે કોઇપણ વક્તાને ભાષ્યેજ સીએ સાંભળ્યા હશે.

૪ શિક્ષક સંમેલન—કંસગી મ્યુનિસીપલ સ્કૂલના શિક્ષકોનું એક સંમેલન મ્યુનિસીપલ સ્કૂલબોર્ડના એડમીનિસ્ટ્રેટીવ એક્ષીસર થીયુત અનન્ત હરિ લામૂ સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે-મહાવીર વિદ્યાલયના કમ્પાઉન્ડમાં થયું હતું. આ પ્રસંગે ‘શિક્ષકોની જવાબદારી’ એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન આપવાનો પ્રસંગ મળેલો. પંજાબી, ગુજરાતી, સિંધ અને સિંધી વિષે શિક્ષકો સારી જોડી સંખ્યામાં હતા.

રામબાગના મેદાનમાં થઈ હતી. આ પ્રસંગે કેટલાક કાર્યકર્તાઓના નિમંત્રણને માન આપી આશીર્વાદાત્મક થોડું વિવેચન કરેલું. ધોધાટ અને અભ્યવસ્થા એટલી બધી હતી કે કોઈપણ વક્તાને બાગ્યેજ સોએ સાબળ્યા હશે.

૪ શિક્ષક સંમેલન—કરાચી યુનિસીપલ સ્કૂલોના શિક્ષકોનું એક સંમેલન યુનિસીપલ સ્કૂલબોર્ડના એડમીનીસ્ટ્રેટીવ ઓફીસર શ્રીયુત્તમ અનન્ત હરિ લામૂ સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે મહાવીર વિદ્યાલયના કમ્પાઉન્ડમાં થયું હતું. આ પ્રસંગે 'શિક્ષકોની જવાબદારી' એ વિષય ઉપર બ્યાખ્યાન આપવાનો પ્રસંગ મળેલો. પંજાબી, ગુજરાતી, સિંખ અને સિંધી વિગેરે શિક્ષકો સારી જેવી સંખ્યામાં હતા.

૫ શારદા મંદિરનો વાર્ષિક મેળાવડો—કરાચીના જાણીતા શારદા મંદિરે ૧૭ વર્ષ પૂરાં કરી ૧૮ માં વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યારે એક ખાસ કાર્યક્રમ યોજાવવામાં આવ્યો હતો. આ દિવસે સવારના ૫ થી ધૂપની તુલનાથી અને પ્રાર્થનાના નાદોથી વાતાવરણ ધર્મજન્ય પવિત્ર બનાવવામાં આવ્યું હતું. ૮ વાગે સભા ભરવામાં આવી હતી. સંસ્થાના સંચાલક ભાઈ મનસુખલાલ જોષનપુત્રાએ સંસ્થાનો સત્તર વર્ષનો દ્વેદોષતિહાસ કહી સંબળાવ્યો હતો. જેમાં સંસ્થાને થતાં વિધ્નો અને સંસ્થા માટે થતી 'લોકનિંદા' સંજ્ઞાથી પણ દિલગીરી જાહેર કરી હતી.

આ પ્રસંગે 'વડીલ વિદ્યાર્થી' અંડળ સ્થાપવાનું સહભાગ્ય મને સાંપડ્યું હતું.

૬ ગુજરાતી ટ્રેન્યુએટ એસોસિએશન—તા. ૧૦ મી જુન ૧૯૩૮ ના દિવસે 'કારિયા હાઈસ્કૂલ'ના વિદ્યાર્થી હોલમાં કરાચીના 'ગુજરાતી ટ્રેન્યુએટ એસોસિએશન' તરફથી તત્ત્વજ્ઞાનની ચર્ચાનો એક

મેળાવડોઃબોલવવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે એન્ડ્રુકેસન-ઇન્સ્પેક્ટર શ્રીયુત જોશીજી, 'સિન્ધીયા સ્ટીમ નેવીગેશન કમ્પની'ના મેનેજર શ્રીયુત મહેતા તેમ કેટલાક વકીલો, શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓએ હાજરી આપી હતી. લગભગ દોઢ કલાક સુધી જુદા જુદા જિલ્લાઓએ આત્મા, હૃદય, કમ, જ્ઞાનકમ અને બોદ્ધકમ વિગેરે વિષયો ઉપર ગાનચર્ચા આપી હતી. આવા મેળાવડાઓથી બ્યાખ્યાનો કરતાં વધારે ફાયદો થાય છે, એવી ખાતરી તે વખતે સૌને થઈ હતી.

—:૩૪:—

મહાપુરુષોની જયન્તીઓ

કુરાચીમાં દરેક ધર્મના અનુયાયીઓ વસે છે. દરેક ધર્મનાં ધર્મસ્થાનકો પણ બનેલાં છે. અને તેમાં જે ગુજરાતીઓનો નિવાસ, એટલે જેમ બીજી પ્રવૃત્તિઓમાં તેમનું અમ્લ સ્થાન, તેમ ધર્મપ્રવૃત્તિમાં પણ તેમનું અમ્લ સ્થાન હોયજ. વ્યવસ્થાપૂર્વક ધર્મના જલસાઓ કરવાની જે કુશળતા ગુજરાતીઓમાં જોવાય છે, એવી જાગ્યેજ કોઈ દેશવાસીઓમાં જોવાશે, કદાચિત્ કંઈ કરતા પણ હશે, તો પણ તે લગભગ અનુકરણ રૂપે.

કુરાચીમાં અનેક મહાપુરુષોની જયન્તીઓ પણ ઉજવાય છે. જુદા જુદા મંડળો અને સભાઓ દ્વારા એ જયન્તીના ઉત્સવો સારી ધૂમધામ પૂર્વક થાય છે. તેમાંની થોડીક જયન્તીઓનો ઉલ્લેખ આ પ્રકરણમાં કરું છું કે જેમાં પ્રમુખ તરીકે અથવા વક્તા તરીકે કંઈક સેવા કરવાનું સહભાગ્ય આ લેખકને સાંપડ્યું હતું.

કૃષ્ણ જયન્તી

સન્ ૧૯૩૭ અને ૩૮ બન્ને વખતની ' કૃષ્ણ જયન્તી 'ઓમાં ભાગ લેવામાં આવેલો. સન્ ૧૯૩૭ ની કૃષ્ણ જયન્તી ' ભાટિયા સેવા સમિતિ ' અને ' ભાટિયા સહકારી મંડળ 'ના આશ્રય નીચે ' શારદા મંદિર 'ના કંપાઉડમાં શેઠ હરિદાસ લાલજીના પ્રમુખપણા નીચે યજ્ઞ હતી. સન્ ૧૯૩૮ની જયન્તી પણ તેજ સ્થળે ઉજવવામાં આવી હતી. જ્યારે તેજ દિવસે ખીજી જયન્તી ' પ્રભુતરવ પ્રચારક મંડળ ' તરફથી ' જૈન વ્યાખ્યાન હોલ 'માં કરવામાં આવી હતી.

પાંજરાપોળમાં પધરાવે. આ ઝીપૂન ! એટલુંજ સા માટે ? પંદર રૂપિયાની ગાયના કોઈ ૧૭ કે ૨૦ રૂપિયા આપતો હોય તો એમ ભણવા છતાં કે, હમણાંનું કસાઈવાડે જવાની છે, એટલા લોભની ખાતર એનેજ વેચશે.

“આવીજ રીતે કૃષ્ણની ગીતાના ગુણુ આનારાઓ ગીતામાં વલુંવેલા ‘યોગ’ ને કેટલો આદર છે ? ગીતાનો ‘કર્મયોગ’ પ્રત્યેક વ્યક્તિએ ખાસ સમજવાની જરૂર છે. હમણાં થોડા દિવસ પહેલાં એક જમન વિદ્વાને મને પૂછ્યું હતું કે ગીતાના ‘ભક્તિયોગ’, ‘કર્મયોગ’ અને ‘જ્ઞાનયોગ’માં કયો કયો યોગ છે ? મારી દૃષ્ટિએ ‘કર્મયોગ’ વધારે એક છે. કર્મયોગથી માણસ ‘ધર્મયોગી’ બની શકે છે. ‘જ્ઞાનયોગી’ પણ બની શકે છે. આપણે કેટલા કર્મયોગી છીએ ? એ અંતરાત્માને પૂછીએ તો માલુમ પડે.”

સન ૧૯૩૮ની ‘પ્રજ્ઞાતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ’ તરફથી ‘યએલી કૃષ્ણ જયન્તીમાં પ્રમુખ તરીકેના વ્યાખ્યાનમાં મેં એ બાબત તરફ લોકોનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું કે—

“આજે કૃષ્ણલીલાના બહાના નીચે કૃષ્ણભક્તો કૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ કરી રહ્યા છે કે એક ભક્તનો સાંસારિક વિષયોનો પ્રચાર કરી રહ્યા છે ? ખાર વધું સુધીની બાધ્યાવસ્થામાં ઊઠીઓની સાથે બાલકીકર કરનાર બાળકની ચેષ્ટા-એને આજે કેટલું વિકૃત રૂપ આપવામાં આવ્યું છે ? એ મારી દૃષ્ટિએ કૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ નથી, પરંતુ વિષયવાસનાની સ્વાર્થપરાયણતા. આજે કૃષ્ણનું એક પણ ચિત્ર ગોપી વિનાનું તો નજ દોય. સામાન્ય વ્યવહારમાં પણ એક ગૃહસ્થ પોતાની સ્ત્રીની સાથે પણ મર્યાદા ભળવી શકે છે-ભળવવીજ પડે છે, ન્યારે કૃષ્ણ ભગવાનના ચિત્રે અને કૃષ્ણ ભગવાનના જીવનના બહાના નીચે જેવાતી લીલાઓ, જે શુ” અથોગ્ય નથી ? ખાર વધું સુધીની બાધ્યાવસ્થાની બાળકીકરો આવી રીતે દુરપયોગ થાય એ તો ઈચ્છવા એજ નજ કહેવાય. એને આધ્યાત્મિકતાનું રૂપ આપવામાં આવતું હોય, તોપણ તે આધ્યાત્મિકતાનો વિચાર કરનારા સંસારમાં મનુષ્યો કેટલા ? ગમે તેવી શુદ્ધ વસ્તુ પણ જો તે અપવિત્રતાના અર્થમાં ફેલાતી હોય તો તે શુદ્ધ નથીજ. કોઈપણ ધર્મ અને પરાગ્યથીજ ઓખી શકે છે.

“આવાંજ” કારણથી તો જેમ કેટલાકે ભકિતના પંહાના નીચે વિપત્તી બને છે, તેમ કેટલાક આવા નિમિત્તોને આગળ કરી અશ્રદ્ધાળુ અને નાસ્તિક પણ બને છે. કૃષ્ણ ભગવાનના ભક્તોએ આ વસ્તુનો ખૂબ ચંભીરાઈથી વિચાર કરવાની જરૂર છે.”

ગણેશોત્સવ

તા. ૧૧મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૭ના દિવસે ‘સેવાકુંજ’ માં મરાઠાઓ તરફથી ‘ગણેશોત્સવ’ ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે એક કુંકું પ્રવચન કરતાં ગણેશજીનું વાહન ઉંદર છે, એ શું સૂચવે છે ? એ વિષય ઉપર ટેટકુંક હાલેવામાં આવેલું. ઉંદર તમામ વસ્તુઓને કાપી ખાય છે. નાશ કરે છે, એવા ઉંદરનું વાહન બતાવીને ગણેશજી સૂચવે છે કે ‘સંસારના તમામ જીવોને હડપ કરનાર મૃત્યુ ઉપર તમે વિજય મેળવો, અર્થાત્ મૃત્યુથી તમે નિર્ભય રહો, એ મૃત્યુથી થી રીતે નિર્ભય રહી શકાય ? એ ઉપર વિવેચન કરવામાં આવ્યું હતું.

સાહેબની જયન્તી માટે સુકરર થઇ. મહન્તશ્રીના ઉપદેશથી ‘રણછોડ લાઇન’ના શિવનજી પાસેના મેદાનમાં કરાચીના કપ્પીરબક્તોએ એક સુશોભિત મંડપ ઉભો કર્યો. ચાર દિવસ ખૂબ ધૂમધામ પૂર્વક જયન્તી થઇ. અનેક કપ્પીરપંથી સન્ત-મહન્તો બહાર દેશાવરથી પણ આવેલા. આજ પ્રસંગે મહન્તશ્રી બાલકૃષ્ણદાસજીના પરિશ્રમથી ઉભા થએલા ‘કપ્પીર ધર્મસ્થાનક’ની ઉદ્ઘાટનક્રિયા પણ થવાની હતી. આ ક્રિયા કરાચીના માજી મેયર ત્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીના હાથે કરવામાં આવી. કરાચીના અને બહારના જુદી જુદી કોમના પ્રમિદ્ધ વ્યાખ્યાતાઓનાં વ્યાખ્યાનો, કુશળ સંગીતકારોના સંગીતના જલસાઓ અને એમ જુદી જુદી જાતના કાર્યક્રમોથી ચારે દિવસનું પ્રોગ્રામ ખૂબ ભરચક રાખવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રમંગે ધર્મસ્થાનોનું મહત્ત્વ બતાવતાં મેં કહ્યું હતું કે:-

“ધર્મસ્થાનો દ્વારા ધર્મપ્રચાર કાર્ય થઇ શકે છે પ્રત્યેક ધર્માવલમ્બીઓએ એક યા બીજી રીતે ધર્મસ્થાનોનો સ્વીકાર કર્યો છે. આવા સ્થાનોને સંસારની વાસના, પ્રલોભનો અને રાગદ્વેષના સમ્પર્ક ન હોવો જોઇએ. ત્રિવિધ તાપથી સંતપ્ત થએલા લોકો આવા સ્થાનોમાં આવે છે. સાધુસન્તોનો સત્સંગ અને તેમની સેવામાં રહી ધર્મનો સદુપદેશ મેલણ કરવો, એ આવાં ધર્મસ્થાનોનો હેતુ છે. ઉદેશો દરેક સંપ્રદાયના સારા હોય છે, પણ પાછળથી તેનો દુરુપયોગ થાય છે. કપ્પીર સાહેબે ઉદારતાથી એકતા વધારવા અને કુરૂદીઓને દૂર કરવા જે ઉપદેશ આપ્યો હતો, તે પ્રમાણે વર્તવા તમે પ્રયત્નશીલ થશો. દરેક ધર્મસ્થાનો આત્મકલ્યાણના રસ્તા પર લઈ જનારા સ્થાનો છે.” ઈત્યાદિ

મહાપુરુષો ઉત્પન્ન થયા, તેમનો સંદેશ ચો છે ? તેઓ પેલાનું જીવન શી રીતે જીવ્યા ? જન્મત્યા કલ્યાણ માટે તેમણે ■ કયું ? તેજ માત્ર જ્ઞાનમાં રાખવાની જરૂર છે. પાછલા કાળમાં અને તેમાં જે ૧૬ માં શતાબ્દિ સુધીના કાળમાં જે જે મહાપુરુષો યજ્ઞ ગયા, તેમના ચમત્કારની વાતો પણ ઘણી ચાલે છે આવી ઘટનાઓ જધા સંપ્રદાયોમાં થયા કરી છે આવી વસ્તુઓને આપણે અવગ્રહ કરી મહાપુરુષોએ જીવનને સફળ કરવા શું સંદેશો આપ્યો છે ? તે ઉપર વિચાર કરીએ, તો વધારે સારું છે.

“દુનિયાના અનેક મહાપુરુષોની મારફત કબીર સાહેબ માટે પણ વિરોધ જાગ્યો હતો, પણ જે તો કુદરતી છે સંસારની જળમાં ફસાએલા માનવીઓ મહે છે જરૂર કે ‘અમે સત્યના પૂનરી છીએ’ પણ સત્ય સામજિક એને ગમતું નથી અને જે મહાત્માઓ સત્ય ■ મળાવે છે, તેના વિરોધી જની ધૂળ ફડાવવા તૈયાર થાય છે છતાં મહાત્માઓ માટે તો સત્ય તે સત્ય જ છે. આખરે એમના સામનો વિજય એમની મોબદ્દગીમાં નહિં તો, ગેરમોબદ્દગીમાં પણ પ્રત્યક્ષ દેખાયા વિના નથી રહેતો.

આ જયન્તી પ્રસંગે મહંત શ્રી બાલકૃષ્ણદાસજીએ રોજ વિક્રતાપૂર્ણ અને ગભીરતા સાધેનાં જે પ્રનયન કર્યો હતા, તે ઘણાંજ મહત્ત્વનાં હતાં. વડોદરાથી નિકળતા 'સ્વ-સંવેદ' નામના પત્રના પાંચમા વર્ષનો ૧૦ મો અંક કરાચીની આ 'કપીર જયન્તી અંક' તરીકે મચિત્ર પ્રકટ થયો છે, એમાંથી બધા બાખ્યાનો વિગેરે હકીકત જાણવાની મળે છે.

જરથોસ્ત જયન્તી

'પ્રભુતત્વ પ્રચારક મંડળ' ના આશ્રય નીચે પાગસીઓના મહાન પેગમ્બર જરથોસ્ત સાહેબનો જન્મોત્સવ રવિવાર તા. ૧૧ મે સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮ ના દિવસે ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની જયન્તી પ્રસંગે ઉભા કરાએલા મંડપમાં ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે પણ મારા જેના જરથોસ્ત સાહેબના જીવનચરિત્રથી લગભગ અનભિચ એવા એક અદના બિમુકતે પ્રમુખ તરીકેની જવામદાર સોંપવામાં આવી હતી. ડૉ. વાણિયા, પી. એચ. દસ્તુર સાહેબ, જમીયત રામ આચાર્ય, માણેકગામ દરોગા, એવા અનેક વક્તાઓએ જરથોસ્ત સાહેબના જીવન ઉપર પ્રવચનો કર્યો હતા.

—: ૩૫ .—

બહારના વિદ્વાનો.

11

કરાચીની અમારી સ્થિતતા દરમિયાન એક અથવા બીજા નિમિત્તે બહારના અનેક વિદ્વાનોનું કરાચીમાં આવવું થયેલું. આ વિદ્વાનોના જ્ઞાનનો લાભ પણ કરાચીની જનતાને પ્રસંગોપાત મળે, એવો પ્રયત્ન કરનારા આવેતો. ઘણે ભાગે અમારા ચાલુ વ્યાખ્યાનોના સમય-માર્ગ તે વિદ્વાનોના વ્યાખ્યાનો ગોઠવાતા. કરાચીના મૂર્તિપૂજક સંઘ તરફથી તે સંબંધી બધી ગોઠવણ થતી. આવા જે જે વિદ્વાનોના જ્ઞાનલાભ કરાચીની જનતાને અમારી ઉપસ્થિતિ સમક્ષ મળ્યો, તેઓમાના થોડાકનો ઉલ્લેખ અહિં કરનારા આવે છે—

૧ અધકવિ હુસૈનજીલાઈ—અમરેલીના આ અધકવિ ગુજરાતી પ્રગમ સારા જાણીતા છે. તેમની ભજનો ગાવાની શક્તિ અદ્ભૂત છે શ્રોતાઓમાં ખૂબ રસ રેડે છે. તા. ૨૬ મી જુન ૧૯૩૭ ના દિવસે એમના ભજનોનો એક જલસો ગોઠવવામાં આવ્યો હતો. ખૂબ જાન દ આવ્યો હતો.

૨ સાધુ વાસવાની—સિંધના આ પ્રસિદ્ધ સાધુ જગમણદર છે. તેમનો પરિચય પહેલા કરાવનામાં આવ્યો છે. અમારી મિત્રતાના અંગે અનેક વખત સાધુજી ઉપાશ્રયે પધારેલા. તા. ૨૭ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે મારા વ્યાખ્યાન પ્રસંગે તેમનું વ્યાખ્યાન ગોઠવવામાં આવેલું. ‘અંતર્પટ ખોલો’ એ વિષય ઉપર એમણે ઘણુંજ આધ્યાત્મિક અને પોતાની લાક્ષણિક શૈલીમાં દિલ પીગળાવનારું વ્યાખ્યાન વ્યૂં હતું.

૩ જર્મન વિદ્વાન ડૉ. ફ્રીડહેન્સ સોમર—જર્મનીના આ પી. એચ. ડી. ડીગ્રી ધરાવનાર વિદ્વાન તા. ૨૫ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે આવ્યા હતા. આ વિદ્વાન જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળા અને ભલા મૃદુરથ છે. તેમણે હિંદુ સંસ્કૃતિનો પણો મારો અભ્યાસ કર્યો છે. વિદ્વાન હોવા છતાં તેઓ વ્યાપારી લાઘનમાં ગ્રીપવાએલા છે.

આ વિદ્વાને રંગરંધ્ર યુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મચરિ મહારાજનું કેમ્બ્રીજ યુનીવર્સિટી પ્રેસથી બહાર પડેલું ‘જીવનચરિત્ર’ વાંચ્યું હતું. એ ઉપરથી એમના દિલ ઉપર ઘણીજ સારી અસર થઈ હતી. જ્ઞાનચર્યા દરમિયાન ગીતાના ‘યોગ’ સંબંધી તેમજ જોનોના ‘યોગ’ સંબંધી લગભગ દોઢ કલાક ચર્ચા ચાલી હતી. તેમણે મારી સૂચનાથી આજૂનાં મંદિરો જોવાનો ખાસ નિર્ણય કર્યો હતો. સમય નહિ હોવાના કારણે તેમનું જાહેર વ્યાખ્યાન રાખી શકાયું ન હતું.

૪ બેલજીયન જર્નાલીસ્ટો—તા. ૨૨ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે હું મારા આસન પર બેઠો હતો; એવામાં એક યુરોપીયન યુવક મારી પાસે આવી ચડ્યો. હાથમાં કેમેરા લટકતો હતો અને એક નાનકડી બેગ હતી. નામ પૂછતા બળર પડી કે તે એક બેલજીયમના પત્રનો પ્રતિનિધિ છે. અને તે મારું નામ પૂછતો પૂછતો ત્યાં આવેલો. તેની સાથે બીજો પણ એક યુવક હતો; જે તે વખતે પોતાને ઉતારેજ રહેલો. લગભગ

એ કલાક સુધી એક દુબાપિયાને વચમાં રાખી ચર્ચા ચાલી જૈન સાધુઓનો આચાર વિચાર, જૈનોનાં મૂળ તત્ત્વો વિગેરે વિષયો એ ચર્ચામાં મુખ્ય હતા. તે પછી તો આ મંત્રે યુરકો વખતો વખત આવતા અને ઘણી વસ્તુઓની માહિતી મેળવી નોંધ લેતા આ હકીકત ઉપરથી માલૂમ પડ્યું હતું કે તેઓ એ વર્ષથી દુનિયાની મુસાફરીએ નીકળ્યા છે જુદા જુદા દેશો અને ગામોમાં જાય છે. અને પ્રસિદ્ધ પુરુષોની મુનાકતો લઈ હકીકતો મેળવે છે. એમના કહેવાથી એમ પણ માલૂમ પડ્યું કે જે પત્રના તેઓ પ્રતિરિધિ હતા; તે પત્ર તરફથી તેમની મુસાફરીનું વર્ણન પુસ્તકકારે છપાશે. આ જાને મુસાફરોના નામ હતા: મેસર્સ ચાર્લ્સ પીટ્ટાસ, અને ચાર્લ્સ લૂઇ પેરોને.

૫ યોગાચાર્ય પ્રકાશદેવ—લાહોરના પ્રમિદ્ધ યોગાશ્રમવાળા પં. પ્રકાશદેવ કરાચી આવેલા. તેમનું એક વ્યાખ્યાન ‘બ્રહ્મચર્ય’ વિષય ઉપર ૧ ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે ઉપાશ્રયમાં રાખવામાં આવેલું. બ્રહ્મચર્ય પાલનના જુદા જુદા નિયમો ઉપર તેમણે વર્ણવેલ પ્રકાશ પાડેલો. એમના આ વિદ્વાનમાં વ્યાખ્યાનની ઘણીજ સુદર અસર થવા પામી હતી.

૬ શ્રી રાયચૂરાજીનો દાયરો—યુજરાતના આ મહાન સાહિત્યકાર, ‘શારદા’ના તંત્રી અને ‘લોકસાહિત્ય’ના પ્રખર અભ્યાસીથી કોણ અજાણ્યું છે ? કરાચીમાં ભરાએલી ૧૩ મી ‘યુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ’ પ્રસંગે જે અનેક વિદ્વાનો આવેના, તેઓમાં ભાઈ રાયચૂરા પણ એક હતા. કરાચીની જનતાને ભાઈ રાયચૂરા અને બીજા સાક્ષરોની વિદ્વાનો લાભ મળે, એવી યોજનાઓ ગોઠવાઈ હતી. તેમાં શ્રીયુત રાયચૂરાજી અને કવિ માવદાનજીનો એક દાયરો ૨ જી જાન્યુઆરી ૧૯૩૮ ના દિવસે ઉપાશ્રયના હોતમાં ગોઠવાયો હતો. આ વખતે જૈન સમાજના પ્રસિદ્ધ અને વિદ્વાન સોલીસીટર શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા તથા

વીસનગરવાળા રાજરત્ન ગેઠ મહાસુખભાઈ ચુનીલાલ વગેરે જાણીતા ગૃહસ્થોની પણ ઉપસ્થિતિ હતી. સમ્મેલનના સ્વાગતાખ્યદા, ઉપપ્રમુખો અને મંત્રીઓ પણ ઉપસ્થિત હતા. કરાચીના પ્રગિદ્ધ નાગરિક ભાઈ હીરાલાલ ગણાત્રાએ મહેમાનોનો પરિચય કરાવ્યો હતો. તે પછી ભાઈ રાયચૂરાએ પોતાની ગુચ્છ ટેલીમાં સુંદર વ્યાખ્યાન કર્યું હતું. લોકોને ખુબ હસાવ્યા હતા. પછી લોકોના આગ્રહથી રાજકવિ આવદાનજી અને શ્રીયુત રાયચૂરાએ મામસામે ઉભા ગ્હી દુહાઓની રમઝટ જમાવી હતી. આમ આ હાયરો ધણેજ રસપ્રદ થયો હતો.

૭ શેઠ મહાસુખભાઈ—જૈનસમાજના પ્રસિદ્ધ લેખક અને કવિ તેમજ વડોદરા રાજ્યના માનીતા વીમનગરવાળા શેઠ મહાસુખભાઈ ચુનીલાલનો પરિચય કરાવવાની ભાગ્યેજ જરૂર છે. તેઓ પણ 'સાહિત્ય પરિષદ' પ્રસંગે કરાચી આવેલા. તેમના જ્ઞાનનો અને વિચારોનો લાભ મેળવવા માટે ૨૫ મી નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે એક જાહેર વ્યાખ્યાન ગોઠવાયું હતું. તેમના ઉદાર વિચારો અને ખાસ કરીને 'જૈન સમાજની વર્તમાન પરિસ્થિતિ' સંબંધી તેમનો અભ્યાસ જાણુવાની સારી તક મળી હતી. તેઓ થોડાક દિવસો સુધી રોકાયા હતા અને મારા જુદા જુદા વ્યાખ્યાનો પ્રસંગે પણ તેમના વિચારોનો લાભ લોકોને મળ્યો હતો.

૮ જમનાદાસ ઉદાણી—મુંબઈના આ જાણીતા જનોલીરટ અને અર્થશાસ્ત્રી કરાચી આવેલા. તેમનો દેશતી આર્થિક અને રાજકીય પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ ધણો ઉંડો છે. તેમના વિચારોનો લાભ મેળવવા માટે ૬ માર્ચ ૧૯૩૮ ના દિવસે ઉપાચર્યના હોલમાં 'વર્તમાન યુગ અને અહિંસા' એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન રાખવામાં આવ્યું હતું. તેમણે પોતાના વિષયના ધર્મશાસન, સમાજશાસન અને રાજશાસન—એમ ત્રણ વિભાગો પાડી વિદ્વતાપૂર્ણ વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. કરાચીના

જેનોને તો એ જાણીને અભિમાન થાય એ સ્વભાવિક હતું કે—જેન સમાજમાં આવા ઉંડા અભ્યાસીઓ પણ છે.

૯ ડૉ. થોમસ—ભારતીય સાહિત્યના ઉચ્ચ ક્ષેત્રના અભ્યાસી, યુરોપના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન, ઇન્ડિયા ઓરીસ લાયબ્રેરીના જૂતપૂર્વ ચીફ લાયબ્રેરીયન અને ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટીના માજી સંસ્કૃત પ્રોફેસર ડૉ. એફ. ડબ્લ્યુ. થોમસ એમ. એ. પીએચ. ડી., ‘ઓરીયન્ટલ કોન્ફરન્સ’ના ચુંટાએલા પ્રમુખ તરીકે હિંદુસ્તાનમાં આવેલા. અમારા ગુરુમહારાજ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજના તેઓ પરમ ભક્ત. લગભગ વીસેક વર્ષ પહેલા તેઓ હિંદુસ્તાનની મુમાફરીએ આવતાં સૌથી પહેલાંજ ગુરુમહારાજ પાસે આવેલા. તેમની અમારી મિત્રતા ધણી વર્ષોથી ચાલી આવે છે. કેવળ થોડા કલાકો માટે મિત્રતાનો સંબંધ તાજે કરવાની અભિલાષાથી આવેલા. વખત નહિં હોવા છતાં આવા એક મહાન યુરોપીયન વિદ્વાનની વિદ્વાતાનો લાભ અપાવવા માટે તા. ૧૭ની એપ્રિલ ૧૯૭૮ના દિવસે કરાચીના મેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીના પ્રમુખપણા નીચે ઉપાશ્રયના હોલમાં એક વિરાટ સભા ભરવામાં આવી હતી. કરાચીના અધિકારીઓ, મ્યુનિસિપાલીટીના કોરપોરેટરો, તમામ પત્રોના પ્રતિનિધિઓ, પારસીઓ, અંગ્રેજો, સિંધી અને ગુજરાતી સ્ત્રી પુરુષોની હજારોની સંખ્યા આ વિદ્વાનને સામળવાને માટે આતુરતાથી આવી હતી. ડૉ. થોમસે ‘જૂત અને વર્તમાન’ એ વિષય ઉપર ધણુજ વિદ્વાતાપૂર્ણ ગંભીર અને જાણવા જેવું વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. અંગ્રેજીમાં વ્યાખ્યાન આપવા છતાં પણ આ હજારોની જનતાએ જે શાંતિ જાળવી હતી એ બહુ આશ્ચર્યકારક હતી.

આ અંગ્રેજી વ્યાખ્યાનનો ગુજરાતી તરજુમો શ્રીયુત પેશોતન વાણિયા બી. એ. એલ. એલ. બી. એ કરી સંભળાવ્યો હતો. આવા ગંભીર અને

કહિયું વિપયનો પણ યુજરાતીમાં અનુવાદ સંભજાવતાં શ્રી વાણિયાએ સરમ રસ ઉત્પન્ન કર્યો હતો.

ડૉ. થોમસ કરાચીથી નેપાલની મુસાફરીએ ઉપડી ગયા હતા. ત્યાંથી ૬ મી જુલાઈ ૧૯૩૮ ના દિવસે વિલાયત માટે સ્ટીમર પકડવાને પાછા કરાચી આવ્યા હતા. આ પ્રસંગે પણ તેઓ ઉપાત્રયમાં આવ્યા હતા. અને લગભગ એ કલાક રોકાઈ પોતાની મુસાફરીની બધી હકીકતો જણાવી હતી. ડૉ. થોમસ હૈદરાબાદ (સિંધ) માં અમારી સૂચનાથી બહેન પાર્વતી એડવાનીના મહેમાન બન્યા હતા. પાર્વતી બહેનના આખા કુટુંબે તેમની સારી મહેમાનગીરી જાળવી હતી. ત્યાંથી તેઓ મોહન-જે-ડેરા જોવાને ગયા હતા. પોતાની મુસાફરી દરમિયાન શિવ-પુરીની અમારી સંસ્કૃત કોલેજ, આમાનું 'વિજયધર્મલક્ષ્મી જ્ઞાનમંદિર' એ બધી સંસ્થાઓનું પણ નિરીક્ષણ કર્યું હતું. અને તેમણે અહિં આવીને ધણો સંતોષ જાહેર કર્યો હતો.

૧૦ શ્રીયુત ચીમનલાલ કીર્તનકાર—વાંકાનેરના વતની ચીમનલાલ કીર્તનકાર એક સારા પ્રસિદ્ધ આખ્યાનકાર છે. તેઓ કરાચી આવેલા અને કરાચીની જનતામાં તેમનાં આખ્યાનો ધણાં રોચક થયાં હતા. જૈનસંધ તરફથી પણ 'શાહ અને બાદશાહ', 'સ્થૂલિભદ્ર અને કાશ્યા વેશ્યા', 'સવા-સોમજી' વિગેરે વિષયો ઉપર તેમનાં આખ્યાનો ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં. મઘ અને પઘમાં પોતાની તાત્કાલિક કવિત્વ શક્તિથી આખ્યાનો તૈયાર કરી સુંદર અભિનય સાથે આ આખ્યાનો તેમણે સંભળાવ્યા હતાં.

૧૧ મિસ માર્કેટ્ટ આદિ—બહાઉલ્લા નામના એક ધરાની તત્ત્વજ્ઞાનીના નામથી પ્રચલિત થયેલા 'બહાઈ' ધર્મના નામથી ધણાં જોછા લોકો પરિચિત હશે. ધરાની લોકોમાં અને હવે તો યુરોપ અમે-

રિકમાં પણ આ ધર્મે પોતાનો પગપેસારો કર્યો છે. આ ધર્મના ત્રણ ઉપદેશક—૧. અમેરિકન જાહ મિસ માટીરથ ૨. ઈરાની જાહ મિસીસ શીરીન જાહ ફાલદાર અને ૩. ખોમન ગૃહસ્થ એચ. એમ. મનજી કરાચી ખાતે આવેલા. તેઓએ અમારી મુલાકાત લીધી અને તે પછી તેમનાં ત્રણ વ્યાખ્યાનો તા. ૧-૨ મે ૧૯૩૮ ના દિવસોમાં ગોઠવવામાં આવેલા. ત્રણે વ્યાખ્યાનોમાં પ્રમુખ તરીકેની જવાબદારીનું કામ આ પંક્તિના લેખકને સોંપવામાં આવ્યું હતું. પહેલું વ્યાખ્યાન જૈન ઉપાશ્રયના હોલમાં 'વિશ્વવ્યાપક ધર્મ' એ વિષય ઉપર રાખવામાં આવ્યું હતું. બીજું 'શારદા મંદિર' માં 'વિશ્વોદ્ધારક કેલવણી' એ વિષય ઉપર અને ત્રીજું 'હારિયા હાઇસ્કૂલ' ના હોલમાં 'જાળકોને નવીન સંદેશ' એ વિષય ઉપર આપવામાં આવ્યું હતું. ત્રણે વ્યાખ્યાનોમાં, ખાસ કરીને ઉપાશ્રયના વ્યાખ્યાનમાં શ્રોતાઓની સારી સંખ્યા હતી. 'બહાઈ ધર્મ' ના આ ઉપદેશકોએ, 'બહાઈ ધર્મ' સંબંધી જે જે વાતો જણાવી હતી, તેમાં હિંદુ કે જૈન ઠોષપણ ધર્મથી કંઈપણ જાતની વિશેષતા જેવું જણાયું ન હતું. અને તેજ વાત પ્રમુખ તરીકેના મારા વ્યાખ્યાનોમાં મેં જણાવી હતી.

મિસ માટીરથ એક વૃદ્ધ ઉમરની અમેરિકન જાહ છે.* તેણીએ આ 'બહાઈ ધર્મ'ને માટે પોતાના સર્વસ્વનો ત્યાગ કર્યો છે. ઠેકાણે ઠેકાણે ફરીને 'બહાઈ ધર્મ'નો પ્રચાર કરે છે. પોતે માનેલા ધર્મ માટે પોતાનો આ ત્યાગ ઠોષની પણ પ્રશંસા મેળવ્યા વિના ન રહે. સાદાઈ, નમ્રતા એ એમના જીવનમાં ઓતપ્રોત બર્ણા છે.

૧૨ મીરાંબહેનનાં ભજનો—૧૯૩૮ ના મે મહિનામાં કંઈક ચાંતિ લેવાની ઈચ્છાથી કરાચીથી વિહાર કરી જે દિવસ શેઠ છાટાલાલ

* આ જાહ થોડા વખત અંગ્રેજ ગુબર્ની જવાના સમાચાર છાપાઓમાં વાંચેલા.

ખેતશીના જાંગલામાં અને એક દિવસ 'ડ્રીગરોડ' મુકામ કરી અમે મલીર ગયેલા. આ વખતે હૈદરાબાદનાં મિત્રો જેન મીરાં બહેન અને ખીન કૈટલાક બાપ્તિઓ બહેનો નમસ્કાર કરવાને આવેલા. મીરાં બહેન, હૈદરાબાદના એક ઉંચા કુટુંબની બાપ છે. નામ તો મુડીબેન છે, પરંતુ તેમની 'ધર્મરક્ષિત'ની પ્રવૃત્તિથી તેઓ 'મીરાં બહેન' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. આ મીરાંબહેનનાં બજનોનો એક જલસો ત્યાં ગોઠવવામાં આવ્યો હતો. આ બજનો સાંબળવાને કરાચીથી કૈટલાક બાપ્તિઓ પણ આવેલા. બજનો તો ઘણાં ગાય છે, પણ મીરાંબહેનનાં મોંમાં ખાસ ખૂબી તો એ છે કે જે વખતે તે બજનોમાં તસ્લીમ થાય છે, તે વખતે ખરેખર એકતાન થઈ જાય છે. અને 'ફુનિયાતુ' માન ભૂલી જાય છે. બહુજ ઓછા બજનિકો આવી એકતાનતા મેળવતા હશે. શ્રોતાઓ ઉપર આની ઘણી સરસ અસર થાય છે.

— '૩૬ :—

સાર્વજનિક પરિપદો

કુરાચી મહોતું શહેર છે, અને સર્વ ધર્મીય તેમજ સર્વ દેશીય મોકોનું એક નિશાળ નિવાસસ્થાન છે. અનેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ અહિં નિરતર ચાલ્યા કરે છે ધાર્મિક, સામાજિક તેમજ રાષ્ટ્રીય પરિપદો વખતો વખત થયાજ કરે છે. અમારી સ્થિરતા દરમિયાન આવી કેટલીક પરિપદો (કોન્ફરન્સો) થઈ હતી, કે જેમાં આ લેખકને એક યા બીજી રીતે ભાગ લેવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો. આવી જે પરિપદો થઈ તેમની ખાસ ખાસનો ઉદ્દેશ અહિં ક્રમવામાં આવે છે. આમાં કેટલીક પરિપદો એવી થઈ હતી કે જેનો સળધ ધર્મની સાથે ગૂંથેલો છે. આ પરિપદોનો ઉદ્દેશ સર્વધર્મીય બાળીઓમાં એકતાની સાધના કરવી અને એકબીજા ધર્મમાં શી શી વિશેષતાઓ છે, એ બધી પરસ્પર સમન્વય સાધવાનો હતો.

સિધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિપદ

કુરાચીના કેટલાક પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તાઓ,

જેવા કે 'પ્રભુતત્વ પ્રચારક મંડળ'વાળા શ્રીયુત જમીયતરામ આચાર્ય, ડૉ. ત્રિપાઠી, શ્રીયુત ચંદ્રસેન જેટલી, શેઠ લોહાકામલ ચેલારામજી વિગેરે મહાનુભાવોના પ્રયાતનથી 'સિંધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિપદ' તા. ૬-૭ નવેમ્બર ૧૯૩૭ના દિવસોમાં 'ખાલકદીના' હોલમાં મળી હતી. સિંધ પ્રાંતના હિંદુ ધર્મની અર્વ શાખાઓના પ્રતિનિધિઓને નિમંત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું. આ પરિપદ હિંદુ ધર્મની જુદી જુદી શાખાઓમાં પરસ્પરનો પ્રેમ વધારવા માટે એક અમત્યવાળી નિવડી હતી. આ પરિપદના સ્વાગતાધ્યક્ષ કરાચીના રામકૃષ્ણ મિશનના અધિષ્ઠાતા સ્વામી શ્રી સર્વાનંદજીએ પરિપદને સર્વથા સફળ બનાવવા માટે સરમ પરિશ્રમ કર્યો હતો. કરાચીમાં અનેક વિદ્વાન સંતો અને સુયોગ્ય પુરુષો હોવા છતાં, પરિપદના કાર્યકર્તાઓએ અયોગ્યતાનો કંઈપણ ખ્યાલ કર્યો વિના પરિપદના પ્રમુખ તરીકેની જવાબદારીની સેવા આ લેખકને સોંપી હતી. એ એમના શુદ્ધ પ્રેમ અને ભક્તિને આભારી હતું. પરિપદના ઉદ્દેશને સફળ બનાવવા અનેક ઠરાવો પાસ કરવામાં આવ્યા હતા. પ્રમુખ અને સ્વાગતાધ્યક્ષ તરીકેનાં વ્યાખ્યાનો પુરતકાકારે પ્રકટ થઈ ચૂક્યાં છે.

આ પરિપદના સંબંધમાં અનેક વર્તમાનપત્રોએ નોંધો લીધી હતી. એ બધી યે નોંધો આપવાનો અહિં અવકાશ નથી. માત્ર તેમાંના એ પત્રોની નોંધના ટૂંકા ઉતારા અહિં આપું છું.

“છેલ્લાં કરાચીમાં 'સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિપદ' મેળવી પ્રનિરાળ વિદ્યાવિજ્ઞાનજીએ મેળબળ કર્યો છે ! અને એમાં અપાએલું વ્યાખ્યાન સુંદર વિચારોના સંગ્રહ” રૂપ છે, અને ફરી ફરીને વાંચવું ગમે તેવું છે. હિંદુ ધર્મના અન્ય ધર્મગુરુઓ જે કરી શક્યા નથી, કરી શકે તેવી કલ્પના પણ કપત્તવી શક્યા નથી, તેઓ માટે કરાચીનો દાખલો ખાસ સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે. મહારાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહ અને શહેનશાહ અહમરના જમાનામાં સર્વ ધર્મ સંબંધમાં તીવ્ર આલોચનાઓ થતી હતી. પણ જંધુત્વ પ્રચારક જે ચર્ચાઓ આ

પરિપટ્ટમાં યદ્ય છે તેવી તો નહિ હોય ! તેવી ને થતી હોત તો ધાર્મિક વાતા-
વરણ આજે તૃપ્ત હોત. આમ આ પરિપટ્ટ ફતેહમદી સાથે પૂર્ણ થઈ છે અને તેનો
મેટો યશસ્વી યશ મુનિમહારાજ વિદ્યાવિનયજીને ઘટે છે. મુનિમહારાજશ્રી
હવે અત્રેથી સિદ્ધાયજી પધારવાના છે, એમ જાહેર પડતા તેમનો વધુ લાભ લેવા
બહુ આગ્રહપૂર્વક વિનવણી કરી, તે વિચાર ફેરવવા વિશ્વસિ થઈ છે. પરંતુ
જાઓ સમય રહેવા માટે મહારાજશ્રીની હવે ઈચ્છા નથી. અને શ્રી સિદ્ધાયજી
જવા ઉત્કટ ઇચ્છા ઉદ્ભવી છે, એમ તેઓથી જણાવે છે. છતાં આગ્રહને માન
આપી હાલ થોડો સમય તેઓ અત્રે વિચરશે એક સાત્તન આપવાથી સૌ ખુશી
થયા છે. અમે પણ એ ખુશીમાં અમારો અવાજ ઉમેરીએ છીએ ”

મુખ્ય છે. આ ઉપરાંત સિંધના મુરિવાળે અંગેના તેમજ આ પરિપક્વતા નામ-પક્ષના ઠરાવો પણ છે.

“હિંદુ” શબ્દની વ્યાખ્યા અમે અત્યારસુધી અનોક્સતા ચાલી હતી, તેના પર આ પરિપક્વતા અધિવેશનમાં ઠીક પ્રમાણ રે કાચો છે. તેમાં અપદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે કે, ‘જેની વાર્ષિક સંસ્કૃતિ અને સુવ્યવસ્થા ભારતીય હોય, તે હિંદુ.’ આ ઠરાવ હિંદુ ધર્મની વ્યાખ્યા પર ઠીક ઠીક પ્રકાર પાવે છે.

“આ ઉપરાંત રાષ્ટ્રભાવના ચર્ચાઈ રહેલા પ્રશ્નને માટે પ્રાંતીયતાના વ્યાપ્તિ હદી દુર રહી, હિંદી ભાષાને ‘રાષ્ટ્રભાષા’ તરીકે પસંદગી કરવામાં પરિપક્વ અરેખર હઠાપણુ બતાવ્યું છે. રાષ્ટ્રભાષા હિંદી હોઈ શકે, એ માટે આજે એ મન છેજ નહિ

“આ પરિપક્વતા એક ઠરાવ હિંદુઓને નિરાશિપાદારી રહેવાની બદલામણુ કરતો છે. આ ઠરાવની અમારી દૃષ્ટિએ સિંધમાં ખાસ જરૂર હતી, અને આશા છે કે ‘સિંધ રાજ’ હિંદુ ધર્મ પરિપક્વ’ આવું વલણ, અહિંસાનો પ્રચાર કરવા માટે જ સિંધ ગયેલા સુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીને ખૂબજ ઉપયોગી નીવડશે.

‘આ સિંધયાત્રા ખીલ ઠરાવો પણ અત્યંત મહત્વના છે, અને તે આજના ધુમની જરૂરિયાતોને સક્ષમા લઈને કરવામાં આવ્યા છે, તેમ કહેવું ઉચિત થઈ પડશે. દરેકે પ્રશ્નની ચર્ચા પૂઠોના પૂઠો લઈ શકે તેમ છે, પણ તેના અગાઉ કરેલ નામ નિર્દેશથીજ આપણે વૃત્તિ માનીશું.

“તેઓશ્રીએ પ્રમુખપદેથી આપેલા ભાષણમા ધર્મજનન કે મોટા મિથ્યા-
ડંબરનો જરાપણ અંશ જણાતો નથી.

“આવા ભાષણના પાને પાને સર્વધર્મની એકતાનો સૂદેશ,
સર્વધર્મ સમન્વયનું સૂચન સાચા જૈનસાધુને ખરેખર સોભાવે તેવું
છે એ ભાષણનો થોડો ભાગ જ્યોતિના ગતાક્રમાં અપાઈ ગયો છે. વાચકોને
આખું ભાષણ વાચન અને મનન કરવા સલામતું છે.

“જૈનોના મોટા ભાગના સાધુઓમા વધતી જતી દુઃખદ સંકુચિતતા સામે
આવા પ્રસંગો ખરેખર હૃદયની ઝીંકા ખને છે; અને એ વખતે જૈન ધર્મ કેટલો
વિગાળ ધર્મ છે, અને સર્વધર્મનું સમન્વય કરવાની કેટલી શક્તિ ધરાવે છે,
તેનું કંઈક જ્ઞાન થઈ આવે છે, અને ત્યારે સહેજે આજની રૂપમંડુકતા, ઉપધાન
કે ઉજ્જમણા સુધીજ મર્યાદિત યતી શાસન પ્રજાવનાની સીમાઓ, ખેત્યાર એલા
કે શ્રીમત બહતો વધારી લેવાની તાલાવેલીઓ, કડેશ કે કળ્યા કરી મોટાઈ
મેળવવાની ધમાકા તરફ દૃષ્ટા ઉપજે છે. આપણે સમાજ અને ખાસ કરીને
આપણે ઉપદેશક વર્ગ આ તરફ લક્ષ આપે એજ ભાવના.”

ઈસ્લામ, શિખ, વેદાન્ત, થિયોસોફી અને જૈનીઝમ વિગેરે ધર્મો ઉપર તે તે ધર્મના નિષ્ણાત વિદ્વાનોએ પ્રવચન કર્યો હતાં. જેનધર્મ ઉપર બોલતાં જેન શબ્દની વ્યાખ્યા, જેનધર્મના મૂળ સિદ્ધાંતો, જેનોનો ઇશ્વરવાદ, અને જેનોએ માનેલો મુક્તિમાર્ગ, એ વિષય ઉપર વિવેચન કરવામાં આવ્યું હતું.

સન ૧૯૩૮ ના ટ્રીસેમ્બરમાં થયેલી બીજી 'ધર્મ પરિષદ' વખતે પણ નિમંત્રણ મળેલું, પરંતુ બિમારીના કારણે આ વખતે જઈ શકાયું નહોતું.

બેકાર કોન્ફરન્સ

કરાચીની પ્રાન્તિક કોંગ્રેસ કમીટી તરફથી તા. ૩-૪-૫ જુન ૧૯૩૮ ના દિવસે મોટા પાયા ઉપર 'બેકાર કોન્ફરન્સ', કરાચીના પ્રધાનના પ્રમુખપણા નીચે ભરવામાં આવી હતી. આ કોન્ફરન્સમાં ભાગ લેવા માટે નિમંત્રણ મળેલું. તેને માન આપવામાં આવ્યું હતું. તા. ૫મીની બેઠકમાં—

“વધી કેળવણીની યોજના સિંધમાં ક્યાંસુધી મફત થઈ શકે તેમ છે? તેની તપાસ કરવાને સિંધ ગવર્નમેન્ટ એક કમીટી સુકરર કરવી, કે જે કમીટી બહુ જલ્દી તપાસ કરીને રીપોર્ટ રજુ કરે.”

આ પ્રસ્તાવ આ લેખક તરફથી મુકવામાં આવ્યો હતો. આ ઠરાવના મહર્થનમાં જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું હતું. તેનો હુંકો સાર આ છે:—

“બેકારીનો પ્રશ્ન આખી દુનિયામાં હલો થયો છે. બીલ્ડ દેરો કરતાં હિંદુસ્તાનની બેકારીમાં ફક્ત છે. મારી દૃષ્ટિએ બેકારીનાં પાંચ કારણો દેખાય છે ૧. લોકો હુન્નર રહિત થયા, ૨. વ્યાપાર ડોળગાર હાથમાથી ગયો. ૩. નકામા ખર્ચ વધી ગયા. ૪. ઘરમથ્થુ ઘ. ૧ હાથમાથી ગયા. અને ૫. શિક્ષણ કેવળ ચોપડાના જ્ઞાનમાં અને ડીગ્રીઓના મોહમાં રહી ગયું.

“હિંદુસ્તાનના હાથમા હુન્નર જેવી વસ્તુ શું રહી છે ? અને વ્યાપાર એ પ્રજાના હાથમા હોવો જોઈએ, જ્યારે રાજ્ય વેચારી હોય, તો પ્રજા ભિખારી બને એ સ્પષ્ટ છે એકારીનો પ્રશ્ન હલ કરવો હોય તો ધરમાધીન એનો સુધારો કરવાની કોશિશ કરવી જોઈએ ૨૦૦ રૂપિયાનો પગારદાર માણસ પણ ચાર પાંચ માણસનું કુટુંબ નથી નભાવી શકતો. અને જુઓ મારે છે. કારણ એ કે એના ધરમા ફિન્ડીંગ ખર્ચનો પાર નથી. એક મલ્દરનું આખું કુટુંબ મલ્દારી કરીને એ ત્રણ રૂપિયા પેદા કરતું હોય, અને ધરમા હાથ-સેટડો ખાતું હોય, છતાં બૂખનો ખૂબ મારો કારણ એ છે કે એવો મલ્દર ચા, ખીંડી, પાન, દારૂ અને નાટક સીનેમાની પાછળ ટેકું બધું ખર્ચ કરે છે ? આપણી માતાએ અને બહેનો દળવાતું, ખાડવાતું, સીંચવાતું, સરવાતું વિગેરે કામ કરતી, જ્યારે આજે એ બધાએ કામોને માટે એક ગરીબમા ગરીબને પણ પૈસા ખર્ચવા સિવાય પાત નથી જરા હિંદા ઉતરીને જોઈએ તો અંગ્રીની સર-આતમાધીન એકારી-પણાતું જીવન ધડાઈ રહ્યું છે રૂઢિમા શિક્ષણ ચાર થાય છે, ત્યારથી એકારી ચાર થાય છે શિક્ષણ પૂર થાય છે, ત્યાંમુધીમા તો આપના હાલરો રૂપિયા ખર્ચ કરાવી છાત્રાએ બાપને ખાવો ખનાવી દીધો હોય છે મેનજુએટ થઈને બહાર નિકળ્યા પછી એ પ્રખ્યાત વર્ષના યુવકમા પોતાના પેટનું પારોર-અન્ન પેદા કરવાની શક્તિ નથી હોતી જ્યારે ખૂટ-શટમા અને વેકટાઈ કોલરમા ફેશનેબલ બન્યા વગર રહેવાતું નથી. આજના તિસિતોની દશાતું વધુન કરતા એક કબિ મ્હે છે -

“ન સરકારમે કામ પાનેકે કામિન
ન દરબારમે કામ દિલાનેકે કામિન
ન જાગરમે રેગડ ચલાનેકે કામિન
ન જામગમે જોગ ઉઠાનેકે કામિન
ન પઢતે તો, સો તરહ ખાતે કમાકર
થહ જોયે ગયે અહિર તાલીમ પાકર

અત્યારનું શિક્ષણ લેનારાઓની આ દશા છે

“દેશની દરિદ્રતાનું મૂખ્ય કારણ કમાવનાર કરતા ખાનારની સંખ્યા ઘણી વધારે છે, તે પણ છે. દરિદ્રતાને દૂર કરવાને બીજા જે ઉપાયો લઈએ, તેની સાથે આ ઉપાય લેવાની ખાસ જરૂર છે કે જીવનના ઘડતરની ગરબાતથીજ જીવનનું સાધન મેળવવા ફિલ્લુલ ખર્ચથી દૂર રહેવું ”

આયુર્વેદ પરિપદ

એક દિવસ હું મારા રૂમમાં બેઠો હતો. સિંધના પ્રસિદ્ધ પ્રાણાચાર્ય વૈદ્યરત્ન શ્રીમાન સુખરામદાસજી મહારાજ વિગેરે ઠેઠલાક પ્રસિદ્ધ વૈદ્યોનું એક ડેપ્યુટેશન મારી પાસે આવ્યું. તેમણે જણાવ્યું કે “અમારી ‘આયુર્વેદોદ્ધારક સભા’ તરફથી ‘આયુર્વેદ પરિપદ’ ભરવા માંગીએ છીએ. તેમા આપને પ્રમુખ બનાવવા, એવો અમે ઠરાવ કર્યો છે.” આયુર્વેદ પરિપદ અને આ લેખક પ્રમુખ ? એમનો આ પ્રસ્તાવ સાંભળીનેજ હું તો આભો બની ગયો. આયુર્વેદનો એકડો પણ નહિ જાણનાર મારા જેવો એક જૈન સાધુ આયુર્વેદની પરિપદનો પ્રમુખ થાય, એ તો હદ આવી ચૂકી. મેં મારો અનાધિકાર એમની આમળ રજુ કર્યો. પણ ભક્તિ અને શ્રદ્ધામાં લીન થયેલા મહાનુભાવો એ ક્યાં માને તેમ હતા ? આ સન્નનોની ભક્તિ અને શ્રદ્ધાને મારે આધીન થવું પડ્યું. તા. ૨૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮ ના દિવસે પરિપદ થઈ, અનેક વિદ્વાન વૈદ્યરત્નોએ વ્યાખ્યાનો કર્યાં. ઠરાવો થયા, અને છેવટે આયુર્વેદના મહત્ત્વ સંબંધી તેમજ અત્યારે રોગોનો વધારો સાચી થઈ રહ્યો છે. તથા રોગની નિવૃત્તિ કરતાં રોગોને રોકવાના શા ઉપાયો લેવા જોઈએ ? એ મંત્રણી મેં મારા વિચારો રજૂ કર્યાં. ઉદાર વૈદ્યોની મહાનુભૂતિથી, સહકારથી, પ્રેમથી પરિપદનું કાર્ય સફળ થયું.

આવી અનેક પરિપદોમાં જે કંઈ સેવા કરવાનો લાભ મળ્યો, તેથી હું મારે સદ્ભાગ્ય સમજું છું.

—: ૩૭ :—

મારી જીવનનોકા

ડોલી! મારી જીવનનોકા ખૂબ ડોલી!!

ખીજા બધા નિયમોનો ભંગ ક્ષન્તવ્ય થઈ શકે છે, પણ કુદરતના નિયમનો ભંગ ક્ષન્તવ્ય નથી થઈ શકતો. બબ્બે ચતુર્માસ સુધી ખૂબ પ્રવૃત્તિ કરી, કુદરતના નિયમ પ્રમાણે આરામ લેવાની જરૂર હતી. પ્રવૃત્તિની ધમાધમીમાં ‘આત્મિક શાંતિ’ ભૂલી જવાય છે. પ્રવૃત્તિ, પછી તે પ્રસરત હોય, તો પણ એક ઠેક તો છે જ. એ ઠેક અર્થોદિત હોય ત્યાંસુધી તે જીરવી શકાય છે. અમર્થોદિત ઠેક પટકી ન દે, તો ખીજું શું કરી શકે? પ્રવૃત્તિમાં પડેલો આ જીવડો પોતાની મેળે ક્યાં સમજે તેમ હતો? એટલે કુદરતે લાલજતી ધરી.

ગુરુદેવની સોળમી જયન્તી અસાધારણ ધૂમધામ અને ઉત્સાહપૂર્વક ઉજવાઈ હતી. સાથે સાથે શાંતિસ્નાત્ર અને ‘જૈનપાઠશાળા’નો ‘ન્યુનિલી ઉત્સવ’ પણ ઉજવાયો હતો. મેમાનો ધીરે ધીરે વિદાય થઈ રહ્યા હતા. સંવત

૧૯૯૪ ના બાદરવા વદિ પાચમનો દિનસ હતો. હું મારા રુમમા પાટ ઉપર બેઠો હતો. પાટનો પાયો પકડીને મારા પ્રિય શિષ્ય મહુવા બાળા-શ્રમના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ સુનીલાલ સિનલાન ગાંધી બેઠા હતા. બીજા પણ એક બે જણ ત્યા મીજૂદ હતા.

‘સુનીભાઈ’ જરા છાતીએ ખામ લગાવો.’ કંઈક છાતીમા ફુ.ખાવા જેવું લાગતા મેં સુનીભાઈને કહ્યું. ખામ આવે છે ત્યા સુધીમા કંઈક મભરામણ વધી. ‘સુનીભાઈ, જરા થી જયન્તવિજયજીને કહો કે કોઈને મોકલી ડોક્ટરને બોલાવો.’

મૃત્યુ એ શું છે ?

આટલું કહ્યા પછી શું થયું, એની મને ખબર નથી. ડેટલાક વખત પછી હું આખ ઉઘાડું છું તો, ડૉ. મિસ્ત્રી, ડૉ. વિશ્વનાથ પાટીલ, ડૉ. ન્યાલયક દોસી-એ ત્રણ ડોક્ટરો અને ભાઈ એદલ ખરાસ, સાધુઓ, હૈદરાબાદવાળા બહેન પાર્વતી અને બહેન ચ દ્રિકા તેમજ ઉદયપુરના મહેમાનો અને સંઘના આગેવાનો મારી ચારે તરફ ઘેરાએલા રડતી સુરતે ઉભેલા, તેમને એકજ દષ્ટિથી મે જોઈ લીધા. ખસ, આજ મારી ખિમારીની શરુઆત-મારી જીવનનોકાની ડામાડોળ સ્થિતિ ? દસ્ય પ્રત્યક્ષ ખતાવી આપતું હતું, કે આ જીવનની નોકા હમણાજ પાતાળે પહોચી જશે. તે સમયની મૂર્ચ્છિત અવસ્થામા શું થયું હતું ? એની મને ખબર નથી. પણ અર્ધજાગ્રત અવસ્થામા અને એકજ દષ્ટિએ આ બધું બય કર દસ્ય જોયા પછી, મને એમ થયું કે ખરેખર મારી ડૂમેલી નોકા કંઈક ઉપર આવી છે. પણ એ ખ્યાલતી સાથેજ મને એમ પણ થયું કે જે સમયમા મારી નોકા ડૂળતી હતી અથવા ડૂળી હતી, તે સમયે ગભીર નિદ્રા સિવાય બીજું શું હતું ? મૃત્યુને જગતે એટલું બધું બય કર ખતાવ્યું છે કે જેના નામથી લોકો ત્રાસ પામે છે પણ મૃત્યુના મુખમાં

પહોંચીને પાછો વળેલો માનવી જાત્રત અવસ્થામાં અનુભવ કરે છે, તો તેને તે એક ગભિર નિદ્રા સિવાય બીજું કંઈ જણાતું નથી. 'મૃત્યોર્વિમેષિ કિં મૃદ !' આ કથનની અંદર ખરેખર સત્યતા છે. શામાટે મૃત્યુથી ડરવું ? મૃત્યુ એ તો પ્રકૃતિ છે, સ્વભાવ છે, 'મરણં પ્રકૃતિઃ જીવન ચિકૃતિઃ' પ્રકૃતિથી કાં ડરવું ? એ તો નિમાણુ થએલી વસ્તુ છે. બદલી માત્ર છે. જે કંઈ ડરાવે છે, તે મૃત્યુ નહિ પણ આ સંસાર ઉપરનો મોહ છે. દુનિયામાં રહેલો માનવી સંસારની મોહજાળમાં એટલો બધો ફસાએલો છે કે એને આ જાળમાંથી નિકળવું ગમતું નથી. એને સંસારનાં પ્રલોભનો આકર્ષી રહ્યાં છે. ખરી રીતે જો માનવી સમજતો હોય કે, મૃત્યુ એ નિર્માણુ થએલી વસ્તુ છે, સ્વાભાવિક વસ્તુ છે, તો તેને મૃત્યુથી જરા યે ડરવાની જરૂર ન હોય. મૃત્યુના કાંઠે પહોંચેલો માણસ હાથ પીટ કરે છે. વલોપાત કરે છે, ટુદન કરે છે. એનું કારણ એને આ જાળમાંથી નિકળવું નથી ગમતું એ, અથવા એની મૃત્યુ માટેની તૈયારી નથી, એ સિવાય બીજું શું છે ? માણસ જાણે છે કે હમણાં કે પછી, આજે કે કાલે, મુસાફરી તો કરવાનીજ છે, તો પછી તેણે તૈયાર રહેવુંજ, જોઈએ. અને તૈયાર રહેલાને હાથપીટ કરવાની કંઈ જરૂર ન હોય.

પાપ કરતા નથી ડરતો, પાપના પ્રાયશ્ચિત્તને ભોગવતા ડરે છે. સગ્ન સીધી રીતે સમભાવપૂર્વક-શાંતિપૂર્વક જો ભોગવી લેનામા આવે તો તેનો સમય પૂરો થતા શાંતિ મળે છે. સગ્ન ભોગવતી વખતે કદી તોફાન કરે, કાપદાનો ભંગ કરે, તો તેની સગ્નમા ઉમેરો થાય છે. આજ દશા બીમારી સમયની છે

બિમારી, જેમ જેમ આગળ વધતી ગઇ, તેમ તેમ મારી આત્મિક દૃષ્ટિએ મને એમ લાગતું હતું, કે હું સાધુઓને, સંધને, મિત્રોને, ભક્તોને કહના નિમિત્તરૂપ થઇ રહ્યો છું. સેવા કરવા જન્મેતો આ જીવ, બીજાઓની સેવા લેવાને લાચાર બન્યો છે. રાતોરાતનું જાગરણ મારા નિમિત્તે સૌને કરવું પડે છે. આ વસ્તુ મને ધણીજ ખટકી રહી હતી. પણ લાચાર હતો.

વિચિત્ર અનુભવો

આવા પ્રસંગોમા માણસ બહુ બારીકાઈથી વિચાર કરે તો, મનુષ્ય સ્વભાવની વિચિત્રતાઓનો પણ ખૂબ અનુભવ થાય છે. એક કવિએ કહ્યું છે.—

वेद्या वदन्ति कफपित्तमरुद्विकारान्

ज्योतिर्विदो ग्रहगतिं परिवर्तयन्ति ।

भूताभिभूतमितिभूतविदो वदन्ति

प्राचीनकर्मबलवन् मुनयो मनन्ति ॥

હીક. આનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મને થઇ રહ્યો હતો. વેદો કહેતા કે વાયુનો પ્રકોપ છે. ભાષા કુલ્યદ બ્યોતિથી જેના જ્યારે ને ત્યારે સાડા સાતની પનોતી કે ચોથો કે બારમો ચક્રમાજ બતાવતા. બિચારી

ભોળીભાલી કેટલીક બહેનો ' મહારાજને નજર લાગી છે ' એમજ કહેતી. મારા જેવા વનમાં પેઠેલા ધોળા વાળવાળા ભુદ્ધા સાધુને પણ નજર લગાડી શકે એવી પણ કોઇ હશે ખરી ? અને કોઇ કહેતું કે ' મહારાજને કંઈક વળગાડ લાગ્યું પડ્યો છે ? ' પણ મારો આત્મા પ્રતિક્ષણ એમજ કહેતો કે ' તને અશાતાવેદનીયનો ઉદય છે, એને તું શાંતિપૂર્વક ભોગવ. ' બાહ્ય દૃષ્ટિએ નિમિત્તભૂત ઔપચ જે કંઈ બની શકે તે કરતા રહેવું.

આ સિવાય ખીજ પણ અનેક પ્રકારના અનુભવો થયા કરતા, અને મનમાં ને મનમાં સંસારના વિચિત્ર સ્વભાવો ઉપર એવી બિમારીમાં પણ આનંદની દહેરો છૂટતી.

કોઇ ડોક્ટર ઇજકશન આપવાનું કહે, ત્યારે કોઇ આવીને કહે- ' ઇજકશનોએ તો મજબ કર્યો છે. એક રોગને દબાવે છે, સત્તર રોગને ઉભા કરે છે. ' કોઇ દેશી વૈદ્ય મોતીની ભસ્મ ખાવાનું કહે, તો કોઇ ચંદ્રોદયની વાત કરે. એક ડોક્ટર હાર્ટ માટે એક જાતની ગોળી આપે, તો ખીજ ડોક્ટર એને બદલીને ખીજી લેવાનું કહે. એક ડોક્ટર અમુક જાતના ઇજકશનની ભલામણ કરે તો ખીજ ડોક્ટર ખીજી જાતનું ઇજકશન-ખતાવે. કોઇ ખીચડી લેવાની ભલામણ કરે તો કોઇ એમાંથી ગેસ ઉત્પન્ન થવાનો ભય ખતાવે. કોઇ ખાલી દૂધ વાપરવાનું કહે તો કોઇ ખાલી ફળ ઉપર રહેવાનું કહે. કોઇ ખાવાનોજ નિષેધ કરે, તો કોઇ ' ખાધા વિના શક્તિ આવશે નહિ, માટે શીરો વિગેરે ખૂંચ ખાઓ ' એમજ કહે. સ્વભાવની વિચિત્રતા અહિંથી ન્હોતી અટકી. એક ડોક્ટર બારીઓ ઉઘાડી રાખવાનું કહે, તો ખીજ ડોક્ટર આવતાની સાથે બડામડ ખંધ કરી દે. કોઇ ' હોમ્યોપેથિક ' દવા લેવાનું કહે, તો કોઇ દેશી વૈદ્યની દવા લેવાનું કહે. કોઇ સુપર્યાપ પડ્યા રહેવાનું કહે તો વળી કોઇ આવીને કહે. ' વાહ, પડ્યા તે રહેવાનું હશે. ખૂંચ હરો ફરો, ગભરાવાની કાંઈ જરૂર

નથી. ' કોઇ પાણી વધારે પીવાનું કહે તો કોઇ પાણી પીવાથી વાયુ વધવાનું કહે. શુકન અને મુદ્દર્તમાં ખૂબ ખૂબ માનનારા મહાનુભાવો વાત વાતમાં મુદ્દર્તનો જ ખ્યાલ કરે. પાટ આધી પાછી કરવી હોય તો એ મુદ્દર્ત, પાટથી નીચે પહેલાં વહેલાં પગ મૂકવો હોય તો એ મુદ્દર્ત, કંઇક નવી દવા શરૂ કરવી હોય તો એ મુદ્દર્ત ને કપડાં બદલવાં હોય તો એ મુદ્દર્ત.

આમ અનેક પ્રકારના વિચારોની આધીઓ આ બિમાર શરીરની આજુબાજુમાં ફરી વળતી. આ બધા વિચિત્ર સંયોગોથી ઘણીવાર આનંદ આવતો. કોઇ કોઇવાર કંટાળો પણ આવતો. છતાં હું એટલું તો સમજતો કે ' જો કોઇ, જો કંઇ કહે છે, તે ભક્તિથી, પ્રેમથી—મને જલ્દી સારો થએલો જોવાનેજ કહે છે. એ તો મનુષ્ય સ્વભાવ છે. એમણે કહેવું જોઇએ અને મારે સાંભળવું જોઇએ. હું સમજું છું કે લગભગ બધા એ બિમારોની આગળ આ દશા ઉભી થતી હશે. થોડે ઘણે અંશે પણ.

આમ જીવનનોકા ભરદ્વરીએ ડામાડોલ થયા કરતી. કોઇ કોઇ વખતે કિનારે પહોંચવા આવી જતી અને વળી પાછો એવો એક જુવાળ આવી જતો કે કિનારે આવેલી નોકા ખૂબ દૂર નિકળી જતી.

આભાર

આ પ્રસંગમાં મારે બીજું શું કહેવાનું હોય ? સિવાય કે, જેમણે જેમણે મારી આ જીવનનોકાને બચાવી લેવામાં સહાયતા કરી છે, નિમિત્તભૂત થયા છે, તેઓનો આભાર માનવો. પણ એ કાર્ય જેટલું જરૂરનું છે, તેટલુંજ કઠણ પણ છે. આંખ ઉપાડીને જેઈ છું તો મારા માટે આ કાર્ય ઘણુંજ મુશ્કેલીભર્યું દેખાય છે. કેટલા બધા મહાનુભાવોએ મારે માટે કેટલાં કેટલાં કષ્ટો ઉઠાવ્યાં છે, એ શું નોંધી શકાય છે ? એની ગણતરી થઇ શકે છે ? અને ગણતરી કરવા જતાં ઘણા બૂલી પણ જવાય

અને તેટલા માટે મારી આ જીવનનોકાને બચાવી લેવામાં એક યા પીછા રીતે, થોડે ધણે અંશે, જેમણે જેમણે મદદ કરી છે તે સૌનો સમુચ્ચયરૂપે જ સાચા દિલથી આભાર માનવો ઉચિત સમજી છું. તેમાં કરાચીનો સમસ્ત સંઘ, ડૉ. ન્યાલચંદ, ડૉ. વિશ્વનાથ પાટીલ-એઓની સેવા તો ક્યારે પણ ભૂલાય તેમ નથી. /

મારી બિમારીમાં સ્થાનિક બક્તોએ સેવા કરી છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ, પોતાના અગત્યના કાર્યોનો ભોગ આપીને પણ મહુવા બાળાશ્રમ વાળા ચુનીલાલ શિવલાલ ગાધી અને દેહગામવાળા બાપુ છુવાખીદામ અનોપચંદ-એમણે લાભો સમય રહીને જે સેવા કરી છે, તે પણ ન ભૂલી શકાય તેવી છે.

મારી આ બિમારીમાં જોનો ઉપરાંત જે જે જૈનેતર ગૃહસ્થોએ સેવા કરી છે, એ તો મારા હૃદય ઉપર હમેશને માટે મોતરાએલી રહેશે. તે એ ગૃહસ્થો છે: બાપુ એદલ ખરાસ અને કરાચીના પ્રમિદ સિંધી બ્યાપારી શેઠ રાધાકિશનજી પારુમલજી. બાપુ એદલ ખરાસ અને તેમનાં ધર્મપત્ની પીલુ બહેન, જેમ બીમારીની શરુઆતથી તે અત્યારની ધડી સુધી મારી ભક્તિ કરવામાં તન, મન, ધનને ન્યોછાવર કરી રહ્યાં છે, તેમ શેઠ રાધાકિશન પારુમલજીએ, ૭ મહિના સુધી સંઘ પાસેથી કંઈપણ ભાડુ લીધા વિના સિંધીકોસોનીમાનો પોતાનો વિશાળ ખંગલો વાપરવા માટે આપવા ઉપરાંત તેમના આખા ચે કુટુંબે અનેક રીતે સાધુભક્તિનો લાભ લીધો છે.

ડૉ. ન્યાલચંદની કહર

ડૉ. ન્યાલચંદ રામજી દોસ્તીએ નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી ઠેઠ હોલાથી લખને અત્યાર સુધી અવર્ણનીય સેવા કરી છે. એવા પરાપકારી સાધુભક્ત

સેવકોની સેવાની ચત્ક્રિયિત પણ કદર કરવી, એ વ્યવહારની દૃષ્ટિએ ગૃહસ્થોને માટે અગત્યનું છે. અને તેટલા માટે શ્રી સંઘ તરફથી તેઓને માન આપવાનો એક મેળાવડો એક રવિવારે જૈન ઉપાશ્રયના હોલમાં મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીના પ્રમુખપણા નીચે કરવામાં આવ્યો હતો. આ વખતે સંઘના સેક્રેટરી શ્રીયુત મણીલાલભાઈ મહેતા અને ખુશાલભાઈ વસ્તાચંદ વિગેરેએ ડાક્ટર સાહેબની સેવાનાં ખૂબ વખાણ કર્યાં હતાં. સંધારાવશ હોવાના કારણે હું સભામાં નહિં જઈ શક્યો હતો; પરંતુ મેં એક 'સ' દેશ' મોકલ્યો હતો. જેમાં આશીર્વાદ આપવા લાથે એ પણ જણાવ્યું હતું કે:—

“મારી આ બિમારીમાં મને જો કંઈ દુઃખ થઈ રહ્યું છે તે બે બાબતનું છે. એક મારા નિમિત્તે ધણાઓને ઉઠાવવી પડેલી તકલીફોનું અને બીજી મારે સેવવા પડેલા અપવાદોનું. કેટલાક વર્ષોથી મારા મનમાં એમ થયું છે કે મારા નિમિત્તે બીજાઓને તકલીફો જોઈ ઉઠાવવી પડે, એવી રીતે મારે માફ જીવન જીવવું. પણ આવી બિમારી પ્રસંગે લાચારીથી મારા નિમિત્તે બીજાઓને ઉઠાવવી પડતી તકલીફો મારે જોવી પડે છે. ‘અપવાદોનું સેવન’ એ પણ મારા માટે દુઃખનું; પરંતુ લાચારીનું કારણ બન્યું છે. જૈનશાસ્ત્રકર્તાએ અપવાદોનું વિધાન જરૂર કયું” છે. અને તે ‘ઉત્સર્ગ’ની રક્ષાને માટે. ચાલતી ટ્રેન કોઈ અકસ્માત પ્રસંગે સાફળ્યે બિના છુટકો નથી થતો; અપવાદને હું સાંકળ ખેંચવાના રથાનમાં મૂકું છું. મારી આ બિમારીમાં બહુતાં કે અન્યહતાં અનેક વાર સાંકળો ખેંચાણી હશે; પરંતુ તે મારે માટે અસકય પરિહાર હતો.”

આ પ્રસંગે મુંબઈવાળા દાનવીર શેઠ કાંતિલાલ બેઠારદાસ તરફથી ૫૦૦ રૂપિયા અને કરાચીના શેઠ રવજી ઝવેરચંદની પેઠી તરફથી બાઈ મોહનલાલ કાળીદાસે ૧૨૫ રૂપિયા, એમ ૬૨૫, રૂપિયાની એક થેલી ડા. ન્યાયચંદને પસંદ તરીકે આપવામાં આવી હતી.

ડા. ન્યાયચંદ સંઘનો અને બધાઓનો ધણો ધણો આભાર માન્યો હતો. અને “પોતાનું” કર્તવ્ય સમજીને તેમણે સેવા કરી છે. એમાં કંઈ

વધારે ક્યું નથી. = વિગેરે ગળગળિત હૃદયે કહ્યું હતું. પર્સ લેનાનો તેમણે ઘણોજ ધન્ધાર કર્યો હતો, પરંતુ ટેલક આગેનાનોના સમજાવવાથી તેમણે સ્વીકારી હતી. દેહમામથી આવેલા શ્રીયુત બલાખાદામ અનોપચદે પણ એક સુંદર કારકેટ ડો. સાહેબને ભેટ ક્યું હતું.

મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીએ પ્રમુખસ્થાનેથી પ્રવચન કરતાં ડો. ન્યાલયદે પોતાની ડીરપેન્સરી બંધ કરીને હાલા આવીને સ્વ. મુનિશ્રી હિમાશુવિજયજીની ડેવી સેના કરી હતી ? તેમજ પોતાની અને આ વખતની બિમારીમાં પણ જે સેવા કરી છે, તેના વખાણ કર્યો હતાં. અને અંતઃકરણથી આશીર્વાદ આપ્યો હતો.

કરાચીની કદરદાની

‘મુખ્ય સેવા કરવા જન્મ્યો છે, સેવા કરાવના નહિ, અને તેમા ૫ અમારા જેવા સાધુઓને માટે તો એવા જ એક પગથિ ધર્મ છે. બેસક, સેવાના તરીકા જુદા જુદા હોય છે. અને એ જુદા જુદા તરીકાદ્વારા ચતી સેવાઓથી દુનિયાને લાભજ થાય છે જેનો જેવો અધિકાર તે તેવી સેવા કરે અધિકારભટ્ટ થકને સેવા કરવા જનાર પોતે પડે છે અને ખીજાને પાડે છે સાધુઓ સાધુતામા રહી ઉપદેશ અને સાહિત્યપ્રચાર દ્વારા જગતની સેવા કરી શકે. સાધુની વ્યાખ્યાજ એ છે કે-સાધ્નોતિ સ્વપર-દિતકાર્યાણિ इति साधु। આ વ્યાખ્યાને અનુલક્ષી સાચા સાધુએ જીવન જીવવાનું છે. એ ખરું છે કે સાધુ નિર્ગ્રંથ છે, કંચન કામિનીનો ત્યાગી છે, એટલે જગતની સેવા કરવા જતા એને અનેક મુશ્કેલીઓ સામનો કરવો પડે છે. પરંતુ એ મુશ્કેલીઓને ઉઠાવીને પથ જની શકે તેટલા અશે સ્વહિતની સાથે પરહિતના કાર્યો કરના, એ સાધુનું કર્તવ્ય છે.

ઉદારતાની અવધિ

અમારા જેવા શક્તિહીન અને સાધનહીન સાધુઓ શું કરી શકે ? ક્યાં એટલા સચેગો ? અને ક્યાં એટલી અનુકૂળતાઓ ? છતાં યત્નક્રિયા અંશે થોડું પણ થઈ શકતું હોય તો, તેમાં અમે અમારા કર્તવ્યથી જરા પણ વધારે નથી કરતા, એમજ અમે સમજીએ છીએ. કરાચીમાં જે કંઈ પ્રવૃત્તિ થઈ શકી, જે કંઈ સેવા થઈ શકી, તેનો ઉલ્લેખ આ પહેલાનાં પ્રકરણોમાં કરવામાં આવ્યો છે. એ પ્રવૃત્તિમાં મેં કોઈ મદદામારત કામ ક્યું છે અથવા કર્તવ્યથી વધારે ક્યું છે, એવું જરા થે નથી, છતાં એવી નજીવી અને નમાલી સેવાને પણ થોડું રૂપ આપી એની કદર કરવાને તૈયાર થનારાઓ ખરેખર અમારી કે અમારાં કાયોની કદર નથી કરતા, પણ તેઓ પોતાની સન્મનતાને, પોતાની ઉદારતાને અને પોતાના વિશાળ હૃદયને જ જાહેર કરે છે.

કોઈ ગરીબ અતિથી કોઈના 'ધરે જાય, અને તે ધરનો માલિક ગરીબ અતિથિનું ઉંચા પ્રકારનું આતિથ્ય કરે, તો તેમાં એ અતિથિનું મહત્વ નથી, પણ તે આતિથ્ય કરનારની ઉદારતાનું દ્યોતક છે. મારા જેવો અદનો બિહુક કરાચીનો અતિથિ બન્યો, ત્યારથી કરાચીની જનતાએ મારું અને મારી સાથેના મુનિરાજોનું જે આતિથ્ય ક્યું છે, - અમારું જે સન્માન ક્યું છે, અમારી સેવાઓમાં જે સરળતા કરી આપી છે, અને દરેક રીતે જે મહકાર આપ્યો છે, એતું વર્ણન કરવાને અમે બિલકુલ અશક્ત છીએ. આવ્યા હતા તો અમારું કર્તવ્ય જગતી જીવનને કંઈક સાર્થક કરવા; પરંતુ કરાચીની જનતાએ તો પ્રારંભથી અત્યાર સુધી જે જે બાવબીનું સન્માન આપ્યું, તે જદલ અમે તેમનો નેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો થોડો છે. મારી પ્રવૃત્તિમાં સાથ આપવામાં કરાચીની જનતાએ નથી જોયો ધર્મભેદ કે નથી જોયો જાતિભેદ, નથી

જોયો વેળાએ કે નથી જોયો દેશભેદ. દરેક કામ અને દરેક જાતના ગૃહસ્થોએ અને સાધુસતોએ ઉદારતા પૂર્વક મને અપનાવ્યો અને માથ આપ્યો. ખરી રીતે મારી ચતુર્કિંચિત પ્રવૃત્તિમાં પણ સર્વાધિક્ષેય કરાચી-વાસીઓનેજ હોવા છતાં બધો ય યથા મને અર્પવા સુધીની એમની ઉદારતા થે તો હદ કરી છે.

સ્મારકની ચર્ચા

જેઓની ખાસીયતજ ખીજની કદર કરવાની પડેલી હોય છે, તેઓ ગમે તેવા નાના પ્રસંગમાં પણ ખીજની કદર કરવા તૈયાર થાય છે. એક પ્રસંગે શહેરના પ્રમિદ્દ નાગરિકો પૈકી કબીરપંથના આચાર્ય સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી, બાપ જમશેદ મહેતા, શ્રી હુર્મીદાસ એડવાની, શ્રી હીરાલાલ ગણાત્રા, ડૉ. ત્રિપાઠી અને 'પારસીસંસાર' ના અધિપતિ દરજીર સાહેબ વિગેરે મારા નિકટના મિત્રોએ શહેરીઓની એક બે સભાઓ ભરી મારી સેવાના બદલામાં કોષ્ઠપણ સ્મારક રાખવાની પ્રવૃત્તિ શરુ કરી. સ્મારક તો તેઓનું હોય કે જેમણે કોષ્ઠપણ કામ કે દેશને માટે કંઠપણ બલિદાન આપ્યું હોય. મારા જેવો સાધુ કે જેનો ધર્મજ 'કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે' ના સિદ્ધાંતનો નિર્ભાણ થયો છે, તેનું વળી સ્મારક શું? ખરેખર પડતાં હિલચાલ કરનારા આગેવાન મહાનુભાવોને મારી પાસે મોટાવી વિનમ્રભાવે તેમનો આભાર માની એવી હિલચાલ ન કરવા માટે જણાવ્યું. આ હિલચાલ બંધ રહ્યા પછી પણ, કરાચીની જનતા એક યા ખીજ રીતે પોતાની ભાવના અને પોતાની ઉદારતાને જતાવ્યા વિના ન રહી શકી.

માનપત્ર

ધાર્યો કરતાં વધુ મમય રોકાણ કરાચીથી પ્રસ્થાન કરવાની તૈયારી ચાલી રહી હતી. મહાસુદિ સાતમનો દિવસ પ્રસ્થાન માટે નિશ્ચિત થયો

હતો (જો કે જીભારીના કારણે ડોક્ટરો તરફથી એક માધન પર ચાલવાની મના હતી) કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિકો બાઇ જમશેદ મહેતા, રામી બાલકૃષ્ણદામજી, બાઇ હીરાલાલ ગણાત્રા, ડૉ. ત્રિપાઠી અને શ્રી મણિલાલ મહેતાના આમ ત્રણથી તા ૨૬મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૬ના દિનને સાંજના ૪૧૧ વાગે ' ગુજરાત નગર'માં શિવમંદિર પાસેના મેદાનમાં પારસીઓના પ્રસિદ્ધ ધર્મગુરુ શમ્સ-ઉલ-હકેમ, દસ્તુર ડૉ. ધાલા, એમ. એ, પી એચ. ડી, લિટ્. ડી, ના પ્રમુખપણા નીચે કરાચીના શહેરીઓની એક સભા મળી હતી તમામ કોમ અને તમામ ધર્મના નેતાઓની આ સભા મારા પ્રત્યેના એમના દિલની માયી ભક્તિના પુરાવારૂપ હતી. અને તેમાં પે ડૉ. ત્રિપાઠી, બાઇ હીરાલાલ ગણાત્રા, બાઇ જમશેદ મહેતા, શ્રી દુર્ગાદાસ એડવાની, રામી બાલકૃષ્ણદામજી, આર્સમાનના પ્રસિદ્ધ નિદાત્ ૫. લોકનાથ, સિધી આગેવાન શુદ્ધ શેઠ લોકામનજી ચેલારામજી અને આખરે પ્રમુખ ડૉ. ધાલા વિગેરે મહાનુભાવોએ તે વખતે ઉચ્ચારેલા હાર્દિક શબ્દો મારા દિનને હવે મયાવી રહ્યા હતા તેઓ પોતાની

જનહિતાનુરાગી, ધર્મધુરન્ધર

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી મહારાજશ્રી

મુ. કરાચી.

પૂજ્યપાદ મુનિવર્યશ્રી,

“અમે કરાચીનિવાસીઓ પોતાનું અહોભાગ્ય માનીએ છીએ કે અમને આપ જેના એક વિરલ સત્યપુરુષનું સન્માન કરાનો આ પ્રસંગ પરમાત્માએ આપ્યો છે. સાધુજનોના દર્શન તો સદેવ દુર્લભ ગણાયા છે તેમા એ વિશેષતઃ આધિભૌતિક પ્રપચો વચ્ચે પીસાણ રહેતો આ જમાનામા, આપ જેના મહાપુરુષના કેવળ દર્શનજ નહિ, પરંતુ પરિચય અને સહવાસની ફલાણુ અમ કરાચીનાસિઓને લગાતાર અદાર મહિના સુધી બક્ષીને વિધિએ ખરેખર અમારા ઉપર મહેરજ કરી છે, એમ અમે માનીએ છીએ,

“મહાત્મનું આપે ધર્મને સાચેજ જીવી જાણ્યો છે. પૂરાતન સરકૃતિની લગીર એ ઉપેક્ષા ક્યાં વગર આપ નૂતન પ્રકાશ ત્રીની શક્યા છો. નિજધર્મની વિશિષ્ટ મર્યાદાઓનું રજખર પણ ઉદ્ધન ક્યાં સિવાય આપ સર્વધર્મસમભાવ અનુભવો છો, આચરો છો અને ઉદ્દમોધો પણ છો. પરપરાગત શ્રદ્ધિઓ અને સનાતનધર્મ એ બન્ને વચ્ચે રહેતો સૂક્ષ્મ ભેદ આપની કુશાગ્ર દષ્ટિએ નિહાળ્યો છે અને આપના ઉદાર આત્માએ ઝાળખાળ્યો છે. એટલું તો આપના થોડા પણ પરિચયમા આનંદાર પ્રત્યેક જણુ વિશ્વાસપૂર્વક કહી શકશે

“અને તેથીજ કરાચીમા આપના અદાર મહિનાના નસરાટ દરમ્યાન ભાગ્યેજ ઠાઠ એવી સત્પ્રવૃત્તિ ઢશે, જેની પાછળ આપની મગત પ્રેરણા ન હોય. ભાગ્યેજ ઠાઠ એવું લોકહિતનું કાર્ય ઢશે, જેમા આપનો સહકાર

ન હોય. સક્રિય અર્થમાં જે વસ્તુને પૃથક્કરન 'ધર્મ' સમજે છે, તેનાજ દેવળ આચરણથી આપ સંતુષ્ટ રહ્યા નથી, આપને મન 'ધર્મ' એ 'જીવન' છે અને 'જીવન' એજ 'ધર્મ' છે.

“આપશ્રીની તેમજ શ્રી જયન્તવિજયજીની છેદની જિભારીના કારણે આવેલ શારીરિક નળણાઇને લીધે કરાચીથી કચ્છ સુધીના વિકટ પંથના પગપાળે વિહાર કરવામાં માત્ર અંતગાય રૂપ જ નહિ પણ, ડોક્ટરોના રૂપે અભિપ્રાય મુજબ હાનિકારક છે, એમ જાણના છતાં પણ વિહાર કરી જવાના આપના સ કલ્પમાં આપ દૃઢ છો, તે જાણી અમેને ચિંતા થાય છે. અમે વિનવિએ છીએ કે આપના સ કલ્પને ફરીથી વિચારી જોશો અને ખતી શકે તો એકાદ વર્ષને માટે કરાચીની જનતાને આપની વિદ્વતા, વ્યવહાર કૌશલતા અને કાર્યદક્ષતાનો વિશેષ લાભ આપી કૃતાર્થ કરશો.

ડા. પી. વી. ચારાણી

શિવજી વેલજી કોહારી

પેશોતન જમશેદજી વાણીયા B. A., LL. B.

દુર્ગાદાસ ખી. અડનાણી માજી મેયર

ખીમચંદ માણેકચંદ સાહ મ્યુ. ડાયરેક્ટર

ઝરતમ જમશેદજી દસ્તુર B. A.

મનુભાઈ કુંભરશી જોશી

મણીનાન મોહનલાન

પરમાત્માએ આપ્યો છે, એને માટે અમે કરાચીનગરનિવાસિઓ
અમારું અહોભાગ્ય માનીએ છીએ.

કગચી, તા. ૨૯-૧-૧૯૩૬.

આપના દર્શન અને અમૂલ્ય બોધપ્રવચનો શ્રવણ કરનારી અભિલાષા
સેવતા અમે છીએ,

દરતુર ડૉ. માણેકજી ન. ધાલા M. A. PH. D., LIT. D.,
ચમ્સ-ઉલ-ઉલ્લેમા.

જમશેદ નસરવાનજી M. L. A.

હાતીમ એ. અનવી મેયર

ફરતમ ખ. મિથના M. L. A.

મોકામલ ચેલારામ

પીરોજશાહ હો. દરતુર મહેરજીગણા અધિપતિ ' પારસી સંસાર '

ડૉ. પોપટલાલ શુપતકર M. L. A.

ખા. મા. અરદેશ્વર મામા

લધા ચોધનજી

હરિદાસ લાલજી

બગવાનલાલ રણછોડદાસ

ખેતશી વેલજી કાળાગલા

રનામી બાવકુંબજીદાસજી

રા. સા. ભગવાનજી મોરારજી

હીરાવાલ નારાયણજી ગણાત્રા મ્યુ. ડારપોર્ટર

સોહરામ કે. એચ. કાવક

ડા. પી. વી. ચારાણી

શિવજી વેલજી કાઠારી

પેશોતન જમશેદજી વાણીયા B. A., LL. B.

દુર્ગાદાસ ખી. અડવાણી માજી મેયર

ખીમચંદ માણેકચંદ શાહ મ્યુ. કોરપોરેટર

કસ્તમ જમશેદજી દસ્તુર B. A.

મનુભાઈ કુંગરશી જોશી

મણીલાલ મોહનલાલ

એલ્લ ખરાસ

છોટાલાલ જોતશી પ્રમુખ જૈન મ્વે. મ્વ. સંઘ

કે. જી. પાનાચંદ

સ્પંદીઆર ભક્તિઆરી બાહાધ

ડા. પોપટલાલ એન્ડ સન્સ

ડા. જી. ટી. હિંગોગણી M. B. B. S. eto.

વૈવ મોહન શર્મા જોશી

ડા. પી. આર. હિંગોગણી B. H. M. S. eto.

સ્વામી કૃષ્ણાનંદ

ડા. તારાચંદ લાલવાણી M. B. B. S.

મોહનલાલ ઇશ્વરલાલ એન્ડ સન્સ ઝવેરી

મોહનલાલ કાળીદાસ

હીરજી શાંવજી ઠાકરશી ઝવેરી

લાલચંદ પાનાચંદ

જયંતિલાલ રવજી ઝવેરચંદ
 નરીમાન સોરાજી ગોળવાળા
 કુંગરશી ધરમશી સંપટ
 પ્રીન્સીપાલ રામસહાય B. A. B. T. C.
 ડાયાલાલ કેવળદાસ
 આલીમ ટી. ગીદવાણી
 વૈદ્ય સુખરામદાસ ટી. ઓઝા.
 શુદ્ધ હરજીવન
 ઠાકરશી મેધજી ઠાકારી
 મણીલાલ લહેરાભાઈ સે. જૈનસ્વે. ચૂં સંધ
 ડૉ. પુરૂષોત્તમ ત્રિપાડી M. D. (Homeo)
 કે. પુનીઆ. એડીટર 'સિંધ ઓળઝરવર.'
 જગન્નાથ નાથજી નાગર તંત્રી 'અમન ચમન'
 મોહનલાલ વાધજી મહેતા
 ગાંગજી તેજપાળ ખેતાવાળા
 પી. ટી. શાહ
 મણીલાલ જાદવજી બ્યાસ અધિપતિ 'જ્વાલા'
 હરિલાલ વાલજી ઠાકર અધિપતિ 'હિતેચ્છુ'
 બદ્રશંકર મંછારામ ભટ્ટ અધિપતિ 'સિંધસેવક'
 ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ કુવાડીઆ
 ડૉ. ન્યાલચંદ રામજી દોશી
 પંડિત લોકનાથ વાયરપતિ

ફરીથી કહ્યા વિના નથી રહેવાતું કે કરાચીએ અમારી કઠર કરવામાં હદ કરી છે. ક્યાં ‘કર્મણ્યેવાધિકારો મે’ એ મારો સિદ્ધાંત અને ક્યાં આ મારા ઉપર ખોળે ?

મારા આત્મીયજનકુ સંતમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી જયંતવિજયજીએ એમને આપેલા માનપત્રનો જવાબ આપતાં ટૂંકમાં કહ્યું:—

“મને આપેલા માન માટે હું તમારો આભાર માનું છું, ખરી રીતે તમારે માન તો મહારાજશ્રીને એકલાનેજ આપવું જોઈતું હતું, છતાં તમે મને પણ આપ્યું છે. એ તમારી હદારતાને સૂચવે છે. મહારાજશ્રીને કાચું કરવાની કેટલી ધમશ છે, એ તમે જોઈ શક્યા છો. ખીમારીમાં મિચ્છી ડોકરે મના કરવા છતાં સૂતાં સૂતાં પણ તેઓ લેખો લખાવે છે, અને દરેક કાચું કરે છે. એમણે કરેલી સેવામા મારા થોડા હિસ્સાને તમે સમાનભાવ સમજી ને માન આપવા તૈયાર થયા, તે બદલ તમારો આભારી છું. મારા અંતઃકરણના આશીર્વાદ છે કે આપ સૌ આનંદમાં રહો, સુખી રહો, સુમાન દેશ અને આત્માની ઉન્નતિ કરો.”

ખિમારીના કારણે આ પ્રસંગે હું કંઈ વધારે કહી શકું તેમ ન હતો. પણ વિધિ તો પૂરી કરવીજ રહી. એ નિયમે મેંજ ઉપર બેસી ને થોડા શબ્દો કહ્યા તેનો સાર આ છે:—

“મનુષ્યમાત્ર સેવા કરવા જન્મે છે, સેવા કરાવવા માટે નહિ.” આ સિદ્ધાંત જો બધા ધ્યાનમાં લે તો જન્મતની અસાધિ દૂર થાય અને સ્વર્ગીય, સુખ મેળવી શકાય.

“જે ભૂમિમાં શ્વેત માતૃપિતાની ભક્તિ ભૂલી ગયો હતો, એવી નિંદાએડી ભૂમિમાં આટલી બધી ભક્તિ, આટલો બધો પ્રેમ અને આટલી બધી હદારતા જોઈને મને તો એમજ થાય છે કે, આ ભૂમિને નિંદનારાઓએ મોટી ભૂલ કરી છે. સિંધના જેવા આદરભાવ મેં તો ક્યાંય જોયા નથી. માંસાહારી હોવા છતાં, સિંધમાં લોકોની ભક્તિ અને શ્રદ્ધા જોઈને મને તો એમ થઈ આવે

છે કે જે આવરયજીય અનુકૂળતાઓ પ્રાપ્ત થાય તો સિંધયા હજીએ જે વામ્ વર્ષ રહી ખૂબ પ્રચાર કરે.

“કેટલાક વસ્તાઓએ, અને જે કષ્ટો સહન કરીને અહિં આવી, તેનું વાણું ન ક્યું છે. પરંતુ હું જણાવીશ કે જે દિવસથી અને અમારું ધરખાર અને સગા-સંબંધીઓને છોડી સાધુતા સ્વીકારી છે, અને ‘હઠાનો રોધ’ કરવાનું માથે લીધું છે, ત્યારથી કષ્ટ ભોગવવાનું તો અમારે માથે નિર્માણ થયેલું છે.

“પ્રમુખ સાહેબે કહ્યું છે તેમ, સાધુ તેજ છે કે જે પોતાનો આદર્શ ખડો કરવા પોતાથી બનતું કરે છે. કરાચીની જનતાએ આ માનપત્ર આપીને અમારા ઉપર ખરેખરો ઉપકાર કર્યો છે. પણ મારે માટે તો આ ઉપકાર એક ઉપસર્ગરૂપ થયો છે ‘ઉપસર્ગ’ એટલે કષ્ટ. કષ્ટ સહન કરવા માટે માણસમાં શક્તિ જોઈએ તમારું આ સન્માન અરવવાની મારામાં શક્તિ છે કે નહિ, એનો હું બહુ વિચાર કરું છું. પ્રભુ મને આ માન અરવવાની શક્તિ આપે અને એમાં ઉચ્ચારેલા શબ્દો જેવા શુભો મારામાં ઉત્પન્ન થાય, એવી હું પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરું છું.

“હું જેનોનો સાધુ છું, એકું તમે ન માનશો,” એમ હું પહેલેથી કહેતો આવ્યો છું જે મારું ક્યન અત્યાર સુધી તમે માન્ય રાખીને કરાવીના દરેક ધર્મના અનુયાયીઓએ અમારી જે સેવા કરી છે, અમારા પ્રત્યે સ્નેહ વર્ષાવ્યો છે, અમને સહકાર આપ્યો છે, તેને માટે હું તમારો ફરી ફરીને આભાર માનું છું.

‘અમારા જૈનસ ધર્મે જે સેવા કરી છે તેને માટે હું અત્યારે કશીયું ધન્યવાદ આપું છું’ આ પ્રસંગે ડૉ. ન્યૂક્વર્થે દોસી, ડૉ. વિશ્વનાથ પાટીલ, ડૉ. અંકેશ્વરીયા, વૈદ્યરાજ નવલસાંકરભાઈ, અને વૈદ્યરાજ મુખરામદાસ વિગેરેને પણ અત્યારે કશીયું આશીર્વાદ આપવા સાથે ધન્યવાદ આપું છું કે જેમણે મારી અને મારી સાથેના સાધુઓની બિમારીમાં કોઈપણ જતનો સ્વયં રાખ્યા વિના અસાધારણ સેવા કરી છે.

“આ પ્રસંગે એક પારસી શ્રદ્ધાળુ પણ નામ લીધા વિના હું નથી રહી શકતો. તે છે ભાઈ એદવ નસરવાનજી ખરાસ અને તેમના ધર્મપત્ની પીલ-બહેન જે દિવસથી આ શ્રદ્ધાળુ મારી સાથે પરિચય થયો છે, તે દિવસથી અત્યારની ધડી સુધી પોતાના પારસી ધર્મમાં દૃઢ રહીને પણ અમારી સેવાને માટે તેમણે જે તન મન ધન ન્યોઝાવર કર્યાં છે, એની હું ખરા જાગરથી કદર કરું છું. નિરંવાયવૃત્તિથી એમણે કરેલી સેવાનો બદલો પરમાત્મા તેમને આપે, તેમના કુટુંબને સુખી રાખે, એવી હું પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના કરું છું.”

“અતમા એક વાત કહી લઉં. તમારામાના ધણુએ મારી અત્યારની બિમારીને ધ્યાનમાં લઈ, તેમજ ડૉ. મિસ્ત્રીએ તપસ્યા પછી આપેલા રીપોર્ટ ઉપરથી મને વિહાર નહિ કરવાનો જે આગ્રહ કર્યો છે, એ તમારા મારા પ્રત્યેના મમત્વને આભારી છે હું આ સંબંધી જરૂર ફરીથી વિચાર કરીશ અને મારા બધા મુનિરાજો સાથે સલાહ કરીને હવે પરી નિર્ણય કરીશ.”

“છેવટે કરાચીના નાગરિકોએ કરેલી અમારી આ કદર માટે કરાચીની સમસ્ત જનતાનો ફરીથી આભાર માનું છું.”

માનપત્રની પેટી

આ માનપત્ર હાથીદાંતથી મહેશ્વી એક ચંદનની પેટીમાં આપવામાં આવ્યું હતું; પરંતુ અમારા જેવા પગે ચાલીને ગામાનુગામ વિચરનારા સાધુઓને આવી પેટી સંગ્રહવી, જેમ આચારને અનુકૂળ ન ગણી શકાય, તેમ બારબૂત પણ કહેવાય. ભાઈ હીરાલાલ ગણાગાએ પ્રસ્તાવ મૂક્યો કે આ પેટીનું લીવામ થવું જોઈએ, અને તેની ઉપજતી રકમ શ્રવણના કોષ્ટ કાર્યમાં ખર્ચવી જોઈએ. લીવામ થતાં તેજ નિઃસ્વાર્થી ભક્ત ભાઈ એદવ ખરાસે ૧૦૧ રૂપિયામાં તે પેટી ઉપાડી લીધી.

‘હિતેચ્છુ’નો અગ્રલેખ

કરાચીની આ કદરદાનીના મંબંધમાં કરાચીના અનેક પત્રોએ

અનુમોદન આપી મારા પ્રત્યેની ભક્તિ પ્રકટ કરી હતી. તેમાં કરાચીનું જીતું અને પ્રસિદ્ધ ‘હિતેચ્છુ’ પત્ર પણ એક છે. ‘હિતેચ્છુના’ વિદ્વાન અધિપતિએ આ પ્રસંગે જે અગ્રણ્ય લખ્યો હતો, તેનો સંક્ષિપ્ત સાર આ છે:—

“જૈનધર્મના એક આચાર્ય પૂજ્ય વિદ્યાવિજયજી મહારાજના ગર્ભ કાલે ‘ગુજરાત નગર’માં કરાચીની સર્વકામોના પ્રતિનિધિઓના હાથે થએલા સન્માનના અમે પરિપૂર્ણ વાસ્તવિકતા જોઈએ છીએ. અને એ કાર્ય કરનારાઓને, સ્તુત્ય પ્રયાસ માટે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

‘છેલ્લાં બેવધ’ જેટલી મુદત થયા વિદ્યાવિજયજી મહારાજનો કરાચીમાં નિવાસ થયેલ છે એ મુદત દરમ્યાન તેમણે પોતાના પ્રસંગમાં આવનારા સર્વ કોઈના મન છતી લીધાં છે, અને પોતાના શુદ્ધ આચાર અને વિચારવડે, પોતાના સતત શ્રમ અને ઉપદેશકાર્યવડે અને ન્હાના મોટા સર્વને નિખાલસતાથી અને નિરભિમાનથી મળવા ભેરવાના ક્રમવડે તેમણે પ્રત્યેકના ઉપર તેમના હૃદયની મહત્તાની છાપ પાડી છે. અને ‘આવા પુરૂષોને લીધેજ જગત્નો ક્રમ નિર્ભર છે,’ એવી અસર ઉપજાતી છે. પોતે જૈનધર્મના આચાર્યપદે બિરાજવા છતાં ઇતરધર્મ અને ધર્મોંઓ પ્રત્યે હંમેશાં સદ્ભાવજ હાખ્યો છે.

“માંસાહાર નિવેધનું કામ મહારાજશ્રીએ કરાચીમાં રહીને યાવ તોલ્યે દરજો ખૂબ ખતથી અને કુશળતાથી કયું” છે.

“આવો પુરૂષ એક જૈનધર્મનોજ આચાર્ય છે, એમ કોઈ સામાન્ય કહે ? તેઓ હિંદુધર્મના અથવા આગળ વધીને કહીએ કે જગત્વ્યાપિ છવદયાધર્મના આચાર્યના સ્થાન અને માનને યોગ્ય છે. અને તેવા પુરૂષની મહત્તાની કરાચીવાસીઓએ કરેલી કદરમાં અમે નરી યોગ્યતા જોઈએ છીએ. આવા ઉચ્ચાશયી શુદ્ધ ચરિત્રવાન, ઉત્તતવિચારવાન અને માનવગ્રેમી તથા છવદયા ગ્રેમીના સન્માન અને કદરનશીનીના સાથી બનીએ છીએ, અને પ્રભુ પાસે યાચીએ

છીએ કે વિદ્યાવિજયજી જેવાની જીવનપ્રણાલી અને કાર્ય ઇતર મહારાજો અને ધર્મેપદેરાકો માટે દર્શાવરૂપ અને અનુકરણ યોગ્ય બનો.

“તેમણે કરાચીમાં અને કરાચીદ્વારા સિંધમાં તેમના જીવદયા વધક કામવડે તેમજ જૈનધર્મના શાંતિભર્યા અને ત્રિવ્રતાભર્યા ઉપદેશવડે જૈનધર્મનો મહિમા વધાર્યો છે. તેમજ સિંધવાસી જૈનોની ક્ષાતિને આપ આપ્યો છે. એમ કહેવામાં લગારે અતિશયોકિત નથી આવા મહારાજ પોતાના આગણે આવે, ત્યારે જૈનીઓ જે કરે તે બોલુજ કહેવાય; પણ ઇતરધર્મીઓ પણ જૈનમહારાજને વધાવે, સન્માને, સામળે તથા ઉપાસે, ત્યારે તે જૈનધર્મનો મહિમા વધારનાર તો ખરું, પણ તેની સાથેજ સાથે બિન હિંદુઓને હિંદુઓની નિકટમાં આણુનાર હોઈ હિંદુત્વની એક પ્રકારની સેવારૂપ છે. અને બીજી રીતે કહીએ તો એજ બીના દેશની સર્વકામને એકબીજાની નિકટમાં આણુવારૂપ છે અને તેથી વિદ્યાવિજયજી મહારાજના જીવનકાર્યમાં અનાયાસ દેરાસેવાનું રાજકીય કલ્યાણનું કાર્ય થઈ રહ્યું છે, એમ અમે સમજીએ છીએ અને તે માટે મહારાજને અમે અભિનંદીએ છીએ.”

પ્રકાશક તરફથી

મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજીએ ત્રીજું ચતુર્માસ પણ, પોતાની નાદુરસ્ત તબીયતના કારણે કરાચીમાંજ ક્યું હતું. પરંતુ પહેલાં જે વર્ષની માફક જોઈએ તેટલી વધારે પ્રવૃત્તિ થઈ શકી નહોતી. તેપણ નવરાત્રિ, દીવાળી, અને શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની જયન્તી જેવા પ્રસંગોએ, તેમજ વિહાર વખતે પારસી દોલોનીમાં પારસી ભાઈઓ ખડેનોની સમક્ષ વ્યાખ્યાનો આપવાની-વિગેરે કેટલીક જાહેર પ્રવૃત્તિ તેા ધરાબર કરી હતી. છેવટે મહારાજશ્રીએ કરાચીથી તા. ૮ ડિસેમ્બર ૧૯૩૬ ના દિવસે વિહાર કર્યો, તે નિમિત્તે કરાચીના પ્રસિદ્ધ સાપ્તાહિક ‘અમનચમન’ પત્રના વિદ્વાન તંત્રીશ્રીએ મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજીની સ્મૃતિમાં એક દળદાર અંક કાઢી, ન કેવળ પોતાના જ તરફથી, બલકે કરાચીની સમસ્ત પ્રજા તરફથી કૃતજ્ઞતા બતાવી હતી. આ અંકમાં કેટલાક પ્રસિદ્ધ પુરુષોના મુનિરાજશ્રીના ગુણાનુવાદના લેખો પ્રકટ કરવા સાથે, તમામ કોમના આગેવાનો અને જાહેર કાર્યકર્તાઓના અભિપ્રાયો પ્રકટ કર્યા હતા. એ બધાં લેખો અને અભિપ્રાયો આ સ્થળે પ્રકટ કરવા અશક્ય હોઈ, અમે આ પુસ્તકના વાચકોને તે અંક વાંચવાની ભલામણ કરવા સાથે, માત્ર તેમાંના થોડાજ લેખો, તેમજ સમસ્ત ‘જૈનસંઘ’ તરફથી મુનિશ્રીને આપવામાં આવેલા ‘આભારપત્ર’નોજ આ સ્થળે ઉતારો કરી સંતોષ માનીએ છીએ.

પરિશિષ્ટ ૧

કરાચી છોડતાં ‘અમન ચમન’ના અધિપતિએ
લીધેલી નોંધ.

તીથ’ કલિત કાલેન સઘ સાધુ સમાગમ

તીથ’ સમય આવે ફળ આપે છે પણ સાધુઓ-મહાત્માઓ
તામળ ફળ આપે છે.

તીથ’ અને મહાપુરુષ બન્નેને સરખાવતા તીથ’ કરતાં મહાપુરુષના
સત્સંગને વધારે મહત્વ અપાયું છે. વારતવમા એ ખરું છે. અઢી વરસ
પહેલાં કરાચીમાં જૈન ધર્મના વિદ્વાન સાધુ મુનિ મહારાજશ્રી વિદ્યા-
વિજયજી પધારેલા તેઓ હિંદ આખામાં મશહૂર છે. જૈન, જૈનેતરો
તેમજ રાજા મહારાજાઓમાં તેઓની વિદ્વતા માટે ધણે ઉચો મત છે.
તેઓશ્રીએ કરાચી પધારી ધીમે ધીમે એવી પ્રવૃત્તિ આદરી કે જૈનો તો
શું પણ હિન્દુ, પારસી, અને કંઈક અશે મુસલમાનો પણ તેમના કાર્યને
રસથી જોના લાગ્યા. જૈન દેરાસરજીનો વ્યાખ્યાન હોત છંદ્યે છંદ્ય માનવ
સમુદાયથી ઉભરાયેતો રહેતો અને વ્યાખ્યાન પૂરું થયા પછી સહુ
આનંદીત બની ઘેર જતા.

ઉપદેશામૃતનું પાન કરાવ્યા પછી બીજી પ્રવૃત્તિઓ પરત્વે મહારાજ
ખ્યાન આપી જે તે રચાને હાજર રહેતા બ્રાજ્ઞો તેમને ખુબ પ્રિય છે.

અને તેથી શાળાઓ અને હાઈસ્કૂલોમાં તેઓશ્રીએ ખુબ ખુબ ઉપદેશ આપેલ, અને તેથી બાળકો અને શિક્ષકો ઉપર તેમના આચાર, વિચાર અને નીતિધર્મની મહાન છાપ પડી છે.

કરાચીમાં એકે એક સાહિત્યદ્વારા પણ તેમણે મહત્વની સેવા કરી જન સમુદાય ઉપર ભારે ઉપકાર કર્યો છે. સાક્ષરોની સાહમારી (સાહિત્ય પરિષદનું ૧૩ મું અધિવેશન) વખતે તેઓશ્રી અત્રે વિશ્વમાન હતા અને શુજરાતમાંથી આવેલા તમામ વિદ્વાનોએ મહારાજશ્રીની મુલાકાતો લીધી હતી.

સરકાર મદદથી ધર્મ હંમેશાં વધે છે તેને કંઈક પોપણ મળે છે અથવા તો કંઈક અંતરાયો થતા હોય તો તેનું નિવારણ થઈ શકે છે. પણ આજે તો હિન્દુ પર ખ્રીસ્તી ધર્મો રાજકર્તાઓનો છે. એટલે બીજા ધર્મ પ્રત્યે સ્વાભાવિક અગ્રેજ સરકાર ઉદાસીન રહેજ છતાં સંસ્કૃતીમાં આગળ વધેલા હિન્દના ધર્મો પ્રત્યે વકા અને નાના અમલદારો માનની નજરે જુએ છે. સિંધના ના. ગવર્નર સાહેબ શ્રી ગ્રેહામ લેન્સલોટની લગભગ ચારેક વાર મહારાજશ્રીની મુલાકાતો થઈ હતી તે વખતે આ શાણા અંગ્રેજે જૈન ધર્મની ખુબીઓ અને ઉત્કૃષ્ટતા બાપુ પરમ સંતોષ બતાવી મહારાજશ્રીને તેમના કાર્યમાં મદદ આપવા કમ્પ્લાઈસ કરી હતી.

કરાચીના સામાજિક ક્ષેત્રોના અનેક મડલોએ મહારાજશ્રીનો લાભ ઉઠાવ્યો છે. દરેક જગ્યાએ તેઓ પ્રમુખપદે હોય જ અને સુંદર બાપણુ કરી, ધર્મોધર્મ સમજાવી માનવી જીવનની મહત્તા અને ક્ષણભંગુરતા બતાવી સદ્બોધ આપતા હતા. આ અનેક વિધિ પ્રવૃત્તીઓ તેમના “મારી સિંધ યાત્રા” નામક પુસ્તકમાં આલેખાયેલી છે. એટલે વધુ પિષ્ટપેપણની જરૂર નથી. કરાચીમાં સર્વ ધર્મ પરિષદ મેળવવાનું માન પણ તેમને છે. જેમાં એકજ સ્ટેજ પર જુદા જુદા ધર્મના અધ્યાસીઓએ

પોતાના ધર્મનું રક્ષણ સમજાવ્યું હતું. આમ ત્રણ ત્રણ દિવસ ધર્મની અઢાલેક હજારો માણસોએ જમાવી હતી.

કેટલી કેટલી પ્રવૃત્તિઓની નોંધ લખવી ? અઢી વરસ આ શહેરમાં રહી મહારાજશ્રીએ અહિંસાનો અદ્વિત સંદેશ સિંધ ભરમાં ફેલાવી દીધો છે. આજે અમે જોઈએ છીએ તેમ એ સંદેશ સિંધી પ્રગ્ન ઉપર તેના કાનો ઉપર પહોંચી ગયો છે અને મહારાજના પ્રસ્થાન વખતે તેમજ પ્રસ્થાનમાં સાથે એક સિંધી ભક્ત મંડળ પણ હાજર થયેલ છે.

મહારાજ હજી પાંચેક વરસ સિંધ આખામાં ભ્રમણ કરે તો અજાણ જેના સુધારા થાય. મુસ્લીમ પ્રગ્નમાં પણ તેમને માટે હિંમત અભિપ્રાય છે. પરંતુ સાધુ ધર્મના પાલન અર્થે તેમને કેટલીક સંકડામણો પણ અનુભવવી પડે છે. મહારાજશ્રી ફરીથી સિંધમાં પધારે એવી આશા રાખી તેમના સુખરૂપ જૂજ પહોંચી જવાના વિજયપથને વિજયવંતો પ્રજા બનાવે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

પરિશિષ્ટ ૨

યશોગાન

હિંદને ખૂણે ખૂણે
પૂર્વે કે પશ્ચિમે
ઉત્તરે કે દક્ષિણે
સત્ય, અહિસા અને અસ્તેયની,
જેણે જગત્ની છે અહાલોક
ધર્મ, જાતી કે કુળભેદને,
જાણતો નથી જે,
કલ્યાણના સર્વ સમારંભમાં,
પ્રથમ અને અગ્રણી સ્થાન જેવા,
મહાત્મીરના પતોતા પુત્ર,
શા આજખાવવા “વિદ્યાવિજયને”
જેને રૂંપે, રૂંપે, નસે, નસમાં,
ભર્યું છે કલ્યાણ-માનવ જાતનું,
દયા અને પ્રેમ અર્ચિત,
હુંકારા હૈયાળાં,
તમ જેવા મહાયોગી,
જીવન જીવી જીતે છે જગતને.
જીવન ‘ચમન’માં ખીલેલી ને પમરેલી,
એક એક પુષ્પ પાંખડી કે પરાગ,
પરાઈ ગણી અપીં છે પરાયાને,
એવા છા આપ મહાદ્યુતિ, મહાયોગી,
જતાવ્યું છે જગતને કે ‘ચમન’ છે જગતમાં,
ભર્યું છે ‘ચમન’ જગત ‘ચમન’માંજ,
જો જીવતાં અને જાણતાં આવડે તો.
એવા આ મહાયોગી, વિશ્વવંધ,
લોક પ્રેમી વિદ્યાવિજય.
સનાતન ‘ચમન ચમન’ ભોગવવા તુંજ
ભાગ્યશાળી છે.

—નવિનચંદ્ર જગન્નાથ

પરિશિષ્ટ ૩

ગુજરાતનું પરમધન

લેખક:—

શ્રી. હીરાલાલ નારાયણજી ગણાત્રા

કરાચીના બજારીતા સમાજ સેવક અને હિન્દુ ધર્મના અભ્યાસક, મ્યુ. કોપેરેશનના માણ ડેપુટી મેયર સાહેબ મુનિશ્રીનાં મુલ્યાંકન કરે છે.

સમુદ્રની સપાટી પર ફરતાં સફરી વહાણો ખરાબે લાધે નહિ એટલા માટે દિવાદાંડીની બ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે. આવીજ રીતે આ બવસાગર તરી પાર ઉતરવાનો પ્રયત્ન કરનાર માનવી માટે પણ ખરાબે ન લાધે તેટલા માટે દિવાદાંડીઓ હોય છે. પડેલી રથાવર હોય છે ત્યારે બીજી જંગમ દિવાદાંડી. માધુ સન્યાસી, મંત મહંત, ઉપદેશક વિગેરે કે જેઓ એક રથોથી બીજે રથો પરિવ્રમણ કરી, બવાટવીમાં બટકતાં અને આ સંસાર સાગર તરવા મથતાં આપણા જેવા અહપર માનવીઓને માર્ગ દર્શન કરાવવા પેલે પાર પહોંચાડે છે તે જંગમ દિવાદાંડીઓ છે. પુણ્ય મુની મહારાજ વિદ્યાવિજયજી પણ આમ એક જંગમ દિવાદાંડી છે એમ, માફ માનવું છે.

મામુત્રી રામચુરાના શબ્દોમાં કહું તો પુણ્ય વિદ્યાવિજયજી એ ગુજરાતનું ધન છે. મારે મન એ ગુજરાતનું પરમધન છે.

એ પાડ લડતા હોય અને જીવ રક્ષા માટે ભાગવું પડે અને આશ્રય લેવો પડે તો મરજીદમાં જવું પણ જૈન મંદિરમાં ન જવું એવી જુની

પુરાણી લોકોક્તિ ક્રોધ અંધશ્રદ્ધાણુ કે ઝનુની મતવાદીની ભણે હોય પણ અહિં તો આપણે ધર્મ તરીકે જીવ રક્ષા માટે નહિ પણ, પોતાનો ધર્મ વિચારી, જીવાત્માના કલ્યાણુથે સ્વેચ્છાએ આનંદપૂર્વક જૈન મંદિરમાં અનેક બુદ્ધિશાળી જૈનેતર ધર્મ પ્રેમી બન્યુઓ અને બહેનોને આવતા અને ઉમંગથી ભાગ લેતાં મેં મારી મગી આંખે જોયા છે. એમાં પુણ્ય મુનિ મહારાજ વિદ્યાવિન્યજનું સમદર્શીપણું આજે સર્વ ધર્મ સમન્વય સાધવાની અને પ્રબોધવાની અપુર્વ કળા જ જવાગદાર છે. એઓશ્રીના સર્વ ધર્મ, મત, પંથ તરફ સમભાવ, આદર અને અનુકંપા જાણીતાં છે.

એઓશ્રીના ઉપદેશે આજે સાહિત્ય, જૈનેતરોને પણ જૈન સાહિત્ય વાંચતા અને વિચારતાં કીધા છે: જૈન ધર્મ મર્વામાન્ય સિદ્ધાંતો, બીજા મત પંથના મુકબલે સર્ગર્વ મુકી શકાય તેવા વિદ્યાજ અને ઉચ્ચ છે એમ એઓશ્રીએ પોતાના પ્રવચનોદ્વારા પ્રબોધ્યું છે અને જનતાને એમ માનવા પણ પ્રેર્યાં છે.

એઓશ્રીના પ્રવચનોમાં વિદ્વતા દેખાડવાનો ડોળ નહોતો કે નહોતી વેદાંતની ઉચ્ચ શીલસુશ્રીની માથાકુટ.

પરંતુ સર્વ સાધારણુ જન સમાજને દરરોજના વહેવારમાં ઉપયોગનું થઈ પડે અને માર્ગદર્શક થાય તેવું સીધું સાદું પણ નક્કર અને ઉદયસ્પર્શી કથન હતું. માધુ સંસ્થાને શુદ્ધ રાખવા એણે હરહંમેશ માર્મિક ધા કરવામાં બાકી નથી રાખ્યું. એને સુધારવા કે જેથી ગૃહસ્થોના તે બોળ રૂપ કે ટીકા પાત્ર ન બને એ જોવા એઓશ્રી હરહંમેશ આતુર રહેતા: સાધુ કાપાય વચ્ચે કે એના વેશને શોભાવે. સાધુ જીવન જીવે અને જીવાડે એ એની તમન્ના હતી: ગૃહસ્થોને ધર્મ લાભ આપવા માટે તો એઓશ્રીએ પોતાનું જીવન આપ્યું છે.

સાચા ગુરના સાચા પણ મવાયા શિષ્ય તરીકેનું અભિમાન એઓ સ્વાભાવિક લઈ શકે તેવું ઉચ્ચ અને આદરણીય એઓશ્રીનું જીવન અને રહેણી કંણી છે. જોમ સંગમા રહેવા છતાં એના સંગદોષથી એ મુક્ત રહ્યા છે એકયતા અને ઉત્કર્ષતા માટે એક પણ પ્રયત્ન એણે જવા નથી દીધો; જૈનેતરોમાં પણ જ્યાં જ્યાં શુભ દીકું છે ત્યાં ત્યાં એઓશ્રીએ પોતાના આશીર્વાદ આપી મૂક્તકંઠે પ્રશંસા કરી સામાના ઉત્સાહ અને સેવાકાર્યની ધગશને વધારી છે. એઓશ્રીએ ફટલાઓના જીવનમાં ખરું જીવન રેડ્યું છે અને કરાચીની જાહેર પ્રવૃત્તિમાં જોશ અને જોમ આપ્યાં છે.

તેઓશ્રીને વફૂતવકલા વરી છે, સિદ્ધહસ્ત થેખક અને માર્મિક વિવેચક હોવા છતાં વહેવારિકતા એઓશ્રીનો મુદ્રાલેખ છે. આજસને તો સર્પની કાચળાની માફક ઉતારી નાખેલ છે. જાણે જીવન થોડું અને કરવાનું હજી ઘણું બાકી છે એમ સમજી કંઈક કરી નાખી કંઈક કરી નાખી આમ તાલાવેલી અને સાચી કર્તવ્યપરાયણતા એઓશ્રીની માંદગીમાં પણ છાની ન જ રહી શકી. આવા એક આદર્શ ઉપદેશક અને સાચા સેવાભાવી સમર્થ સાધુની કરાચીમાં સ્થિતી હોવાથી કરાચીને ધણેજ લાભ થયો છે. હવે એઓશ્રી વિદાય લે છે તેથી આપણને દુઃખ થાય એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ એના ઉપદેશને થોડો પણ આપણે આપણા આચરણમાં ઉતાર્યો તો એઓશ્રીનો પ્રયત્ન સફળ થયો ગણાય અને આપણું જીવન ધન્ય ગણાય. બાકી સાધુ અને સરીતા તો વિચરતાં જ ભવાં. એઓશ્રીને તો જ્યાં જાય ત્યાં એજ કાર્ય રહેવાનું. એઓશ્રીના આપણા પર આશીર્વાદ હો એજ અવ્યર્થના.

હું જ્યારે નાસીક અને મુંબઈ ગયો ત્યારે મને અને મુનિરાજને પત્ર દ્વારા વિચારોની આપણે થઈ હતી. જેમાં મુનિરાજને પુછ્યું હતું કે મારા યુરુ સ્વર્ગવાસી થયા છે, તો પછી આ છાંદગીમાં એક યુરુના સ્વર્ગવાસ પછી માણસ ખીન્ને યુરુ કરી શકે કે ? ત્યારે પુણ્ય મુનિ મહારાજે મને એ વિષય બહુ જ લંબાણથી સમજાવ્યો હતો. જે કહેવાને માટે અહીં સમય પણ નથી, તેમજ હું જરૂર પણ જોતો નથી. પણ એમના એ વિચારો ઉપર મેં ■ મહિના જરોગર વિચાર કીધો ત્યારે મારા આત્મા પાસે હું એટલેજ જવાબ મેળવી શક્યો કે 'હા' સ્વર્ગવાસી થએલા યુરુ મારી સામેજ છે અને તેમની પ્રેરણાથી હું ખીજ યુરુ આ છાંદગીના સાચા સાથી તરીકે કરી શકું છું.

જ્યારે આવો જવાબ મારા આત્મા તરફથી મને મળ્યો ત્યારે મેં મારા આત્માને એક ખીજે સવાલ કીધો કે મુનિ મહારાજનો ભક્ત યા ચેક્ષો બનવાને લાયક છું કે ? મારી પાસે તેવા કિંમતી ગુણો છે કે ? એમની દરેક આરાધના હું જરોખર રીતે પાલન કરી શકીશ કે ? અને જ્યારે ખરેખર મને એમ લાગ્યું કે માગમા લાયકાત ન હોય છતાં મારે તે લાયકાત માટે એમની સાથે રહી ઓશીય કરવી જરૂરી છે અને જ્યારે મારા આત્માને એમ લાગે છે કે મારે એમને યુરુ તરીકે સ્વીકારવા તો હું આજે તમે સર્વે બાધબંધનો સમક્ષ જો પુણ્ય મુનિ મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીને કંઈ વાંધો ન હોય તો તેમને મારા યુરુ તરીકે સ્વીકારી, હું એમના ચરણમાં પડું છું.

ઉપર મુજબ નિવેદન કરીને તેઓશ્રી મુનિરાજની સામે ઢળી પડ્યા હતા. શ્રી. એદલ ખરાસે અત્યાર સુધી મુનિરાજની પૂર્ણ ભક્તિ બાવથી જે જે સેવાઓ કરી છે તેની સમાન બાગ્યે જ ઓછ મુનિરાજની અઢી વરસની રિયરતા દરમ્યાન સેવા કરવા પ્રેરાયેલ હશે. શ્રોતાઓ તેમની ઉચ્ચ સેવાઓના મુક્ત કંઠે વખાણ કરતા સંભળાતા હતા.

મહારાજશ્રી માટે મારા બે બોલ

લેખક:-શ્રી. ખીમચંદ શાહ, આગેવાન અને કાઉન્સિલર, કરાચી મુનિ.

સાધુ એ સમાજની ધણોજ જરૂરનો છે. એ જ્યાં જ્યાં વિચરે છે ત્યાં તેઓ જન સમાજને ઉપદેશ ને સમાજની સેવાનો મંત્ર હંમેશાં આપે છે. પરકલ્યાણમાં પોતાના આત્માનું કલ્યાણ માને છે. આવા મુનિ મહારાજ યુત્ય વિદ્યાવિજયજીને મારા વંદન હો.

એમના કરાચીમાં ૩ ચાતુર્માસ દરમ્યાન કરાચીના જન સમાજ ઉપર ધણોજ ઉપકાર થએલ છે. તેઓ કેટલાક ગરીબ બાપ્તઓને ખુબ મદદ કરી શક્યા છે. તેમ ઉત્સાહી બાપ્તઓને હંમેશાં હંમેશાં ઉત્સાહ આપીને સમાજની સેવા કરવાને પ્રેરણા કરેલ છે.

કોઇ પણ બાપ્તઓની શે'માં નહિ તણાઈ નગન સત્ય ઉપદેશો આપેલ છે. આવા મુનિમહારાજોની કરાચીમાં ધણીજ જરૂર છે. છેલ્લાં ૨૫૦૦ વર્ષો થયાં કરાચીમાં જન મુનિ મહારાજો આવી શકતા નહીં હતા. મુનિ મહારાજ ફૂલચંદજી તથા ધાસીલાલજી આવ્યા ને વિદ્યાવિજયજીના ૩ ચાતુર્માસ થયાથી જનધર્મનો ખુબ પ્રચાર થએલ છે ને જન સમાજને જન મુનિઓ તથા જન ધર્મ પ્રત્યે આકર્ષી શક્યા છે. આવા મહાન મુનિઓને મારા વારંવાર વંદન હો.

પરિશિષ્ટ ૫

પત્રકારો અને આગેવાનો

દમ બદમ બોલી રહી
ઝીણી સીતારી આપની

એ હું સાબળુ છું છતાં ય હું કહું છું કે હું શું લખું ? પત્રકારોએ, મહારાજશ્રી માટે કરાચીના આગેવાનોએ તથા જનતાએ જે સુગંધીત પુષ્પો વેળાં છે તેને મેં “અમન ચમન”માં જોડવી શોભાવ્યાં છે. મહારાજશ્રીનો અદ્ભૂત માનવ અને જીવ દયા પ્રેમ, વ્યવહાર દક્ષતા સાથે સાધુ ધર્મનું કઠિન પાલન એ મહાન, મહાન અને મહાન છે. તેઓ મહાપુરુષ છે, મહાન ઉપદેશક છે અને બધાનું પરિપક્વ રૂપ કરાચીની જનતાને આપવા મળ્યું છે. મહારાજશ્રીનો ઉપદેશ ‘સર્વ સામાન્ય હોઈ દરેક ધર્મ’ જાતીયાળાને તેઓ પોતાના ધર્મનો ઉપદેશ કરતા હોય એમ લાગે છે.

—જગન્નાથ નાગર
તંત્રી ‘અમન ચમન.’

મુનિ મહારાજશ્રીની તારીફ કરવાની મારામાં યોગ્યતા નથી એટલું ખચીત કે તેઓએ જૈન અને જૈનેતરોમાં પોતાના ઉપદેશોની સારી છાપ બેસાડી છે. તેમની વિદાય અનિવાર્ય છે પણ સન્નજનો પોતાના હૃદયમાંથી તેમના અમૃતમય વચનોને કદાપી પણ વિદાય નહીં આપશે.

તા. ૩૧-૧૨-૩૯

—વેલજી પુનઝ

મહારાજ સાહેબ માટે હું શું લખું ? કરાચીમાં પધારી જેમણે સાધુ નામને ઉજળું કર્યું અને ખરા સાધુઓ તરફ આપણને માનની નજરે

જોતા ક્યો, જેઓના નામ કામથી આપુ કરાચી અને સીંધ વાંકે થઇ ચુક્યું છે તેવી એક મહાન વ્યક્તિને માટે મારા જેવો તે શું કહી શકે ?

મહારાજ સાહેબ વિદ્યાવિનયજી કરાચી પધાર્યા ત્યારે આરકાર આપનારાઓમા હું પણ એક હતો. એમના બબ્બ દેખાતની મારા ઉપર તે જ વખતે અસર થઇ હતી અને મેં જોયું કે કરાચીને આગણે એક મહાન મુરૂપ પધાર્યા છે.

તે પછીનો ઇતિહાસ સૌ જાણે છે મુનિશ્રી વિદ્યાવિનયજીએ ખરેખર જ વિદ્યા ઉપર જીવ મેળવી છે. એમ એમના પરીચયમા આવેલ દરેકની ખાત્રી થવી જોઇએ કેમકે પણ સવાલ ઉપરનું 'મહારાજ સાહેબનું' સચોટ વ્યાખ્યાન દરેક ઉપર જાડુ માફક અસર કરતું હતું.

આપણે તો છત્તીએ કે મહારાજ સાહેબ કરાચીમાજ વસવાટ કરી રહે, પણ એવી સ્થિતિતાની ધાર્મિક નજરે મનાઇ હોવાથી આપણને એઓ સાહેબને ન છુટકે વિદાય દેવી પડી છે.

મહારાજ સાહેબના કરાચીના વસવાટ દરમ્યાન મને જે વિચિત્ર લાગ્યું તે એ હતું કે જન કરતા જનેતરોએ એ સાહેબની હાજરીનો વધુ લાભ ઉઠાવ્યો હતો અને વધુમા મહારાજશ્રી એક પારસી ચેરો મેળવી શક્યા હતા.

એ જોઇ-જાણીને હું ખુશી થયો છું કે મહારાજ સાહેબની માદગી દરમ્યાન એક પારસી બાઇએ-શ્રી. એલ્બ ખરાસે ખરા બાવથી મહારાજ સાહેબની સેવા ચાકરી કરી હતી. મારા જૈન બાઇઓ માફ કરે તો હું એટલુએ ઉમેરું કે મહારાજ સાહેબની માદગીના કટોકટીના પ્રસંગે બાઇ ખરાસ તેમની સારવારમા ખડે પગે ન રહ્યા હોત તો કદાચ આપણે કેમ ખરાજ પરિણામ જોયું હોત.

કગડીવાસીઓ ઈશ્વરનો આભાગ માને કે મહારાજ સાહેબ અત્રેથી સુખ રૂપ પધારી ગયા છે અને એ સાહેબને પરમેશ્વર તદુરસ્તી ભરી લાખી છ દગી બક્ષે એ આપણી પ્રાર્થના ડોવી નેમ્મએ.

—પીરોઝશા હોરમસજી દસ્તુર

મહેરજીગણા

તત્રી . ' પારસી સસાર અને લોક સેનક.'

શુનિમહારાજ વિદ્યાવિજયજીના પ્રમુખમા આનતા જૈન ધર્મ અને જૈન સાધુઓ વિષે કુ ધણુ નવુ જાણી શક્યો છું. મહારાજશ્રી વિષે મેં જે જોયુ અને જાણ્યુ તેણે તેમના પ્રતિ મારા મનમા માન ઉત્પન્ન કરાવેન છે અને જૈન સાધુઓ જનતાની સેવા કરે છે એટલું જ નહી, પણ હિંદુતા અને માનવજાતની સેવા કરવાનું ધ્યેય રાખનારા જૈન સાધુઓ પડ્યા છે એની મારા ઉપર છાપ પડી છે.

વિદ્યાવિજયજી મહારાજ જેવોજ વર્તાવ બધા જૈન સાધુઓનો હોય તો અપાસરો એ માત્ર જેનોનુ ધામ છે એ સ્થિતિ પલટાવવા પામે અને બિનજેનો પણ મહાન જૈન સાધુઓ પાસેથી જ્ઞાન અને મારી ઉપદેશનો લાભ લેતા થઈ શકે.

માટે ખરેખરી મુબારકબાદી તેમનેજ ઘટે છે. મુનીશ્રીના આરોગ્ય માટે તેમજ સફળ સફર માટે ખુદાતાલાને બંદગી કરું છું અને ઈન્શુ' છું કે તેઓશ્રી ખીજ દેશોમાં વિહાર કરી બે પાંચ વરસે અહીંયા પધારે. આમીન.

—મહેરનોસ હોરમસજી લોચર

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી એટલે ધર્મની આજ્ઞાદ મૂર્તિ, જીવંત સાધુ સંસ્થા, સર્વતોભદ્ર કર્તાબ્ધિનિષ્ઠ કમચોગી, ગરીબોની સેવાનો ઝંડાધારી, લોકહિતની સર્વ શુભ પ્રવૃત્તિનો આચક.

—જમીયતરામ આચાર્ય

તેઓશ્રીની દ્રષ્ટિમાં આપું જમત એકજ ધર છે અને તેઓશ્રીનો ઠાઠ પણ રથજે નિવાસ એ આ ધરના કુદુખીઓને અર્થેજ છે એવું બ્યારે આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે એમના પ્રસ્થાનથી આપણને કંઈ દિવાસો મળે છે. તેઓશ્રીને પરમ કૃપાળુ હૃદય હજુ પણ લાંબુ આયુષ્ય આપે નેથી તેઓશ્રીના જીવનનો સદૈશ સારાય વિશ્વમાં અણ્યએ અણ્યમાં પહોંચે એવી શુદ્ધ મનોભાવના સાથે વિરમવું પડે છે.

—જી. જી. અંજારીઆ

પ્રિન્સીપાલ કારીઆ હાઇસ્કુલ.

સાધુ મહારાજો ધણા જોયા પણ એશ્વર્યયુક્ત પ્રતાપવંતબ્યક્તિ મુનિ મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજી જેવી મેં નથી જોઈ. દિવ્ય પ્રકાશ ફેંકવું તેમનું જ્ઞાન હૃદયના હિંગાણમાંથી આવે છે. મહારાજશ્રીની માનવ જાતી પ્રત્યેના તેમજ તમામ જીવો પ્રતિ દયાની લાગણીના પ્રેમની તેમના દર્શકો ઉપર ગાઢી છાપ પડે છે.

—ઈન્દુલાલ ઠાકર,

પરિશિષ્ટ ૬

સર્વતો ભદ્ર સન્ત

—: લેખક :—

ડા० પુરુષોત્તમ ર. ત્રિપાઠી. એમ. ડી. (હોમ)

એફ. સી. એચ. એમ. વી. (કલકત્તા)

ડા. ત્રિપાઠીએ તાજેતરમાં “ અલ્પીદા ” નામનું પુસ્તક બહાર પાડ્યું છે અને તે પુસ્તક તેમણે મહારાજ શ્રી વિદ્યાવિનયજીને અનન્ય ભક્તિભાવે પ્રેરાઈ અર્પણ કર્યું છે. તેઓ નવમતવાદી તેમજ આગેવાન રાષ્ટ્રીય નેતા છે.

હિન્દુસ્થાનમાં કુલ સાધુ ફકીરોની સંખ્યા ૫૨,૦૦,૦૦૦ લાખ નેટલી કહેવાય છે. આની પ્રતિતિ કુંભના મેળામાં થાય છે અને તેવે વખતે આવા સાધુઓની રીતભાત જોઈ પ્રેક્ષક યાત્રાળુઓને આખી ય સાધુની સંસ્થા પ્રત્યે એક જાતની ઘૂણા ઉપજે છે. સાધુઓએ આપણા ગૃહસ્થોની કુનિયાનો તો દેખીતી રીતે ત્યાગ કર્યો હોય છે. તેઓ પરમાત્માની શોધમાં હોવાનો દાવો કરે છે. પરંતુ વસ્તુતાએ તેઓએ એક સંસાર છોડી બીજો સંસાર શરૂ કરેલો હોય છે. એક માયાને છોડ્યા જતાં તેથી પછી બળવત્તર માયાના ગુલામ બની ગયેલા જણાય છે. જીવનનું ધ્યેય પોતેજ ન સમજે તો કુનિયાનાં સંસારીઓને તે શું બતાવી શકે ! કુનિયામાં પોતાના જીવનનું ધ્યેય સમજવા ફાંફાં મારતો સંસારી આવા સાધુઓ પાસેથી ધણુંજ ઓછું મેળવી શકે છે.

મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિનયજીના સંસર્ગમાં આવ્યા પછી તેમના સત્સંગની પ્રસાદી લીધા પછી, તેમની વાણીનું અમૃત ચાખ્યા પછી, અને તેમના ઉપદેશો જીવનમાં ઉતારી શકાય તેવા શક્ય હોવાથી—જીવનમાં

મુકવાની શરુઆત કર્યો પછી જરૂર જણાય છે કે આવા સાધુ પુરૂષો સંસાર સાગરમાં તરવાનું નાવ સમાન છે. તેમના સકુપદેશો આચારમાં મુકે તો જરૂર લોકો તરી મધ શકે છે.

મુનિશ્રી જૈન સાધુ હોવા છતાં તેમના ઉપદેશો જૈન સિવાયના બીજા દરેક પ્રદથુ કરી શકે તેવા વિશાળ છે.

આ સિંધ દેશમાં તેમનું આગમન એક ઇસ્મરના આશીર્વાદ સમું નિવડ્યું છે. તેમના સંસર્ગે કંઈક મનુષ્યોના જીવનનો પડો થયો છે. તેમના ઉપદેશથી મુમુક્ષુઓની ચાંકાઓનું નિવારણ થયું છે. તેમની પ્રેરણાથી કંઈક સદૃશ્યોએ લોકોના લાભ માટે પોતાના નાણાં તેમને ચરણે ધર્યાં છે. તેમની વિદ્વતાથી કંઈક વિદ્વાનોએ લાભ ઉઠાવ્યો છે.

મારે મુનિરાજશ્રીનો પ્રથમ સંબંધ સિંધ સર્વધર્મ પરિપક્વમાંથી થયેલો, ત્યાર બાદ ઇશ્વરે મને તેમના અતિ નિકટ પરિચયમાં મુકી દીધો અને પરિણામે તેમના ચુલુ, તેમની ઉદારતા તથા તેમની કર્તવ્યપરાયણતાની મને પ્રતિતિ થઈ. કરાચીમાં આવી તેમણે તેમની સદૃશ સર્વાંશે સદૃશ કરી છે.

સાહિત્યમાં પણ તેમનો ફાળો કંઈ નાનો સુતો નથી. એઓશ્રીએ લગભગ ૪૦ પુસ્તકો લખ્યાં છે અને કંઈક લેખોને ઉત્સાહ આપી પ્રોત્સાહીત કર્યો છે.

મતલબ કે શ્રી મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી મહારાજ એક અનુકરણીય સર્વોત્તમ મદ્ર સાધુ છે. બીજા સાધુઓ મુનિશ્રીના આચરણનું અદ્વપાંશે પણ અનુકરણ કરે તો તેઓ જનતાનો અને તેમનો પોતાનો પણ ઉદ્ધાર કરી શકે છે.

અંતમાં પરમકૃપાળુ પરમાત્મા મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજય મહારાજને દિન્દુરયાનની ધાર્મિક ઉન્નતિ માટે લાંબુ તંદુરસ્તીવાળું આયુષ્ય અર્પે એજ અવ્યર્થના છે.

પરિશિષ્ટ ૭

શ્રી જૈન સંઘ તરફનું આભારપત્ર

શ્રી મહાવીરાય નમઃ

પુણ્યપાદ પરમશામન પ્રભાવક વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ

મુનિ મહારાજ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી વિદ્યાવિજયજી

મહારાજની સેવામાં, કરાચી.

અમણરાજ ! આપના પ્રેમ પરિમલ-પગમધી આકર્ષિત અમ હૃદય ઉર્મિઓની પ્રાકૃતિક પ્રેમાવેશની ભાવના શબ્દોમાં વ્યક્ત કરવા જોડણી અમારામાં શક્તિ નથી. એ વાસ્તવિક સત્ય હોવા છતાં રનેહનો વેગ એવો અને એટલો છે કે તેને આજે આ વિરહ પ્રસંગે વહેતો મુક્યા સિવાય નથી જ રહેવાયું.

જૈન સંતોનો વિહાર એટલે સેંકડો નહીં બ્લકે મહત્ત્વ શાસ્ત્રો અને મુત્રોની અગ્નિ કસોટી અસંખ્ય-અગણીત પરીસહોની પરાકાષ્ટામાંથી શુદ્ધ કંથન સ્વરૂપે પ્રસાદ થવાની અગ્નિ પરીક્ષા. સેંકડો વર્ષો પશ્ચાત્ત્ત્ સિંધ પ્રદેશ જૈન મુનિ વિહાર માટે ખુલ્લો કરવામાં આપશ્રીનો પશ્ચુ દાણો મહિર ભાગી સંવેગી સાધુઓમા મોખરે આવે છે તે કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર પડે છે.

અત્રે આપની અઢી વર્ષની સ્થિરતા દરમ્યાન આપશ્રીએ શાસ્ત્ર વિશારદ સ્વ. ગુરૂ મહારાજશ્રી વિજયધર્મસુરીશ્વરની પૂરપતિયિ, શ્રી સિંધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરીષદ, કચીર જયન્તિ, જરથોસ્ત અને શ્રી મૂર્તિ પુજક જૈન પાઠશાળાના રૌપ્ય મહોત્સવ વગેરે વગેરે અનેકવિધ પ્રસંગોએ પ્રમુખસ્થાન દીપાવીને રાષ્ટ્ર ભક્તિ, શાસન ભક્તિ અને સામયીક

ભાવનાનો પ્રકાશ ફેલાવ્યો છે. આપનો સર્વ ધર્મ મમભાવ પણ ઉત્પન્ન-
નીય છે. આપશ્રીએ અન્ય ધર્મ સરથાઓના પણ ચર્ચાલય જેન
જીવનની ઉદારતાનો પરીચય દ્રાવી આધ્યાત્મિક પ્રસાદી ચખાડીને જેન
ધર્મનો ઉદ્યોત કર્યો છે એ નિર્વિવાદ છે. વળી અન્ય દર્શનકારો ઉપર
આપે જે ઉન્નવણ છાપ પાડી છે તે ખરેખર પ્રશસનીય છે.

આ પ્રસંગે અમે એક દુઃખદ ઘટનાની નોંધ લીધા વગર નથી રહી
શકતા કે જ્યારે આપશ્રી, શાન્તમુર્તી મુનિ મહારાજ શ્રી જ્ઞાનતપિન્યજી
આદી મુનિરાજો સાથે સિ ધની જૂમિને આપના પુનિત પગને પાવન કરતા
હતા, તે સમયે આપના શિષ્યરત્ન મુનિરાજશ્રી હિમાશુવિન્યજી મહા-
રાજના સ્વર્ગવાસથી આપને વિદ્વાન સાથીની મહાન ખોટ પડેલ છે

અમેાએ આપ જેવા વિદ્વાન સતતા સમાગમની અભિનાયા ધણી
વખતથી સેવી હતી તે તૃપ્ત થઈ છે અને આ જીવન પદમા મુક્તિ
માર્ગના પંથની કંઈક જાણી કરવાને અમેા ભાગ્યશાળી બન્યા છીએ,
અને તેને માટે અમેા આપના રુણી છીએ.

અમારી આપ પ્રત્યેની ફરજોમા કયાય મન, વચન અને કાર્યાથી
ઉણપ પ્રવેશી હોય તો આપ ઉદારભાવે ક્ષન્તબ્ધ કરશેા એવી નમ્ર ભાવના
અમેા આપની સમક્ષ પ્રદર્શિત કરીએ છીએ.

આપનો કચ્છ તરફનો વિહાર સુખદાયી નિવડેા ! આપના પવિત્ર
કરકમળમા આ વિનિત હિદ્મારોની ટ્રેણીઓ સાદર સમર્પી અમે આનંદીત
થઈએ છીએ

અતમા શાસનદેન પ્રત્યે હાર્દીક પ્રાર્થના છે કે આપના સેવા વૃત્તિના
જનનંત આદર્શોને ઉત્તરોત્તર વિશેષ ઉન્નવણ કરે અને શાસનના ઉન્નતિ
કાર્ય કરવાને દીર્ઘયુષ્ય બક્ષે ! અસ્તુ.

હીં અમે છીએ આપના ગુણાનુસંગી,

શ્રી કરાચી જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિ પુજક સંઘની વતી-

મણીલાલ લહેરાભાઈ, સેક્રેટરી	છોટાલાલ ખેતસી, પ્રમુખ
મોહનલાલ કાલીદાસ માળીઆવાળા	ખીમચંદ જે. પાનાચંદ
માણેકચંદ નાનજીભાઈ ગાધી	મુલજી જવરાજ
ગાંગજી તેજપાલ	પાનાચંદ ડેસવજી
શાંતીલાલ સોમચંદ	મોહનલાલ કાલીદાસ સાપરવાલા

વ્યવસ્થાપક કમિટિના સભ્યો.

વીર સંવત ૨૪૬૬

તા. ૧૦-૧૨-૩૬

પરિશિષ્ટ ૮

૧૬

મહારી દ્રષ્ટિએ મુનિ મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયનું
'વ્યક્તિત્વ'

—; લેખિકા :—

કુમારી પાર્વતી અડવાણી બી. એ.

(હેદ્યાનાદ-સિંધ)

આઘાત્મિક ભૌતિકવાદને જીવનનો મહામંત્ર સમજી તેનું રાત દિવસ રટણ કરનાર વર્તમાન જગત સમક્ષ આત્મબળની વાતો કરવી અને એ આત્મબળના દષ્ટાંતરૂપ મોઢ મહાવિભુતિ, કે જેણે એની કોમળા જીવનમાં અજળ પરીવર્તનો આણેલાં છે અને તેમનાં બળી જળી રહેલાં જીવનોમાં સુમધુર સુવાસ પ્રસરાવી છે—એમના વિષે બે શબ્દો કહેવા એ કદાચ વિરમય પમાડનાર લાગશે. પરંતુ, ભૌતિકવાદનો પ્રચાર અન્ય પ્રદેશોમાં ગમે તેટલો થયો હોય તોપણ હિંદુસ્થાન તો આજ પર્વત મહર્ષીઓ અને મુનિરાજોને જગતના તારણહાર તરીકે ગણતું આવ્યું છે; અગર જો હું એક મહાત્મા પુરવનો સંદેશો મહારાં દેશના ભાષ્ટ ખેંદોને 'પહોચાડવા કોશિષ કરું તો તે નિરર્થક તો નહિજ લેખાય.

દરેક પર્વતમાથી હીરા નથી નીકળતા; તેમ હજારો હીરાઓ પર્વત સિવાય અન્ય કોઈથી પણ નથી મેળવી શકાતા. પ્રત્યેક માધુ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકાય એવો સંદેશો નથી આપી શકતા પરંતુ જેને આત્મગ્ઝાન થયું છે તે મહા પુરૂષ જ પરમ શક્તિના માર્ગે બધી આપણને દોરવી લઈ જઈ શકે છે. છેલ્લાં ત્રણ વર્ષ થયાં મિંધને એક મહાન મુનિશ્રીના આગ-મનનો અલબ્ય લાભ મળ્યો છે. તેમની આસપાસ પ્રત્યેક કોમળા ગાન-

પિપાસુઓ ટાળે વળે છે. તેમની મમક્ષ ધર્મ ધર્મ વચ્ચેના બેદો નિમુંળ નાશ પામ્યા છે. જેઓ તેમનો ઉપહાસ કરવા આવે છે તેઓ તેમની પુગ્ન કરવા રોકાર્થ જાય છે. પ્રત્યેક ધર્મના સપ્રદાયોની મુદરતાઓ શોધી કઢાડી તેની યોગ્ય કદર ન છુટ્ટવા અર્થે એમનું હૈયુ હંમેશા તલમાટ અનુભવી રહ્યું હોય છે. જેઓ જગતને ભયંકરતાથી ભગ્નુ અને મુખ-જન-કથિત-શુદ્ધી ભયું, અનેક પ્રકારના પોકળ ધમપછાટાવાળુ, નિર-થક સમજે છે, તેઓના અંતઃમાં મુનિમહારાજ શ્રી પોતાના વ્યાખ્યાનો દ્વારા આશા અને ઉમંગનો પ્રકાશ ફેલાવે છે. આદ્દેડન્ડીમુસેટે જીવનને અશ્રુ અને શરમ ભયું કહ્યું છે. પરંતુ મુનિમહારાજશ્રીનું પ્રવચન સામળ્યા પત્રી ઠાપ પશુ શખ્સ જીવનને એ રીતે નહિ જોળખાવે.

મુનિ વિદ્યાનિજય મહારાજ ગીતાનુ જીવંત સ્વરૂપ છે જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણ તેઓ ઠાપને ઠાપ પ્રવૃત્તિમાં પરોવી દીએ છે. આવી સ્થિતિમાં દેહનુ અસ્તિત્વ ટકાવી નાખવુ કેટલુ બધુ મુશ્કેલીભયું કહેવાય ? x

+ 'અમન ચમન' - કરાચી ૧૯૬૫ નો દીપોત્સવી અંક.

પરિશિષ્ટ ૯

આ પુસ્તકનાં જુદાં જુદાં પ્રકરણોમાં જૂત અને વર્તમાનકાળનું ઐતિહાસિક વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે. પુસ્તકની સુભાષિત યતાં યતાં લખાએલા વર્ણન સાથે સંબંધ ધરાવતી જે વિશેષ હકીકતો મળી છે, તેનો ટૂંક સાર આ 'પરિશિષ્ટ'માં આપવામાં આવે છે.

—પ્રકરણ ૧૬ માં 'ગુજરાતીઓનું સ્થાન' ખતાવવામાં આવ્યું છે. તેના પૃષ્ઠ ૧૬૭ માં કરાચીની જુની અને જાણીતી શેઠ લાલજી લક્ષ્મીદાસની પેઢીમાં સંવત ૧૮૭૫ ના ચોપડા હોવાનું જણાવ્યું છે. આ સંબંધી વધુ તપાસ કરતાં શેઠ હરિદાસ લાલજી કેટલીક હકીકત પૂરી પાડે છે, તે આભાર સાથે ટૂંકમાં આપુ છું.

ગુજરાતીઓમાં સૌથી પહેલા આવનારાઓમાં પૌરબંદરવાળા જુના ભાટીયા વેપારી શેઠ લક્ષ્મીદાસ માધવજીનું નામ આગળ આવે છે. કહેવાય છે કે જસો વર્ષ પહેલાં તેમની અહિં ઠેરી હતી. તેમનો વિ. સંવત ૧૮૪૮ નો 'ખાતાવહી'નો ચોપડો મળ્યો છે. એ ચોપડાના પૂજના પહેલા પાનામાં 'સંવત ૧૮૪૮ આસો વદ ૦)) દીપોત્તમવ ઠા. લક્ષ્મીદાસ માધવજી હસ્તક ધૃગ્મશી લક્ષ્મીદાસના હસ્તની ખાતાવહી કરાચીની છે.'

ધર્મશીના બાપ પ્રાગજી લક્ષ્મીદાસ અને પ્રાગજીના પુત્ર પ્રિમજી પ્રાગજીના નામની પેઢી સં. ૧૯૫૭-૫૮ સુધી કરાચીમાં હતી. તેઓ કચ્છી બાટિયા મહાજનના મુખી હતા. સં. ૧૯૪૮ના એ ચોપડા ઉપરથી જણાય છે કે—તે વખતે વહાણોની માલની આવ-જવનો વેપાર મારો ચાલતો, પાંચેક વહાણો તો તે પેઢીનાં પોતાનાં હતાં.

જુદા જુદા દેવસ્થાનોનાં ધર્મોદાખાતા પણ જોવામાં આવે છે. દેવ-

રયાનોના નામથી લાગા કાઢવામાં આવતા. શ્રીનાથદ્વારાના ભેટીયા અને વસ્ત્રમાચાર્ય સંપ્રદાયના ભેટીયા લાગા ઉચ્ચગતવા આવતા.

તે પછીના વર્ષો એટલે સં. ૧૮૮૦ અને તે પછીના ચોપડામાં ૬૦ પાંચ-સાત વર્ષે ભાટિયા ઝાતિમાં છુટાછવાયાં લગ્ન તેમજ મંચુના પ્રમંજોમાં એ મહાજનો તરફથી લાગા લેવામાં આવ્યાની નોંધ છે.

—પ્રકરણ ૧૫ માં સિંધી હિંદુઓના વર્ણનમાં આ કોમના ‘લેતી-દેતી’ના રિવાજ સંબંધી લખવામાં આવ્યું છે. તેના પૃષ્ઠ ૧૫૭ માં આ રિવાજને દૂર કરવા માટે સિંધધારાસભામાં બીલ આવ્યાનું જણાવવામાં આવ્યું છે. ખુશી થવા જેવું છે કે તે બીલ પાસ થયાનું જણાવવામાં આવ્યું છે.

—આજ પ્રકરણના ૧૩૧ ના પૃષ્ઠમાં ‘ઝોમ મંડળી’ને ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવ્યો છે. મિંધી હિંદુઓની ચળવળના પરિણામે મિંધ ગવરમેન્ડે આ ‘ઝોમ મંડળી’ને ગેરકાયદેસર ઠગવી છે.

—પ્રકરણ ૨ જી ‘જૈન દષ્ટિએ જનું સિંધ’માં પૃષ્ઠ ૧૮માં વિ. સં. ૧૨૮૦ માં જિનચંદ્રસૂરિએ ઉચ્ચનગરમાં કેટલાક સ્ત્રીપુરુષોને દીક્ષા આપ્યાનું લખ્યું છે ત્યાં ૧૨૧૮ નોંધ્યો.

પૃષ્ઠ ૧૪ માં જિનમાણિક્યસૂરિને જિનકુશલસૂરિના શિષ્ય બતાવ્યા છે, પરંતુ તે યુરુશિષ્ય નહિ હતા. માણિક્યસૂરિ જિનચંદ્રસૂરિના યુરુ હતા. તેઓ ૧૬૧૧ માં સ્વર્ગવાસી થયા છે.

નામોની અનુક્રમણિકા

તેજર

ઝોડીશન ૧૧

ઝેલ નસરવાનજી ખરાસ ૧૮૭,

૧૮૮, ૨૭૦, ૨૭૧, ૨૭૨, ૨૮૭,

૩૧૭, ૩૬૨, ૩૬૦, ૩૬૫, ૪૦૫,

૪૦૬

ઝોરંગજી ૩૨૨

ઝંઝેશ્વરિયા ડાકટર ૧૬૩, ૪૦૭

અકબર ૫, ૨૭૬, ૩૦૩, ૩૨૨, ૩૮૨

અબરામર ૬૮, ૬૯, ૧૩૨

અનન્ત હરિ લાગુ ૧૪૦, ૧૬૨, ૩૬૪

અબદુલ લતીફ ૧૪૮

અબ્બાસ હજરત ૪

અમીચંદજી ૪૬

અમોતખચંદજી ૫૧, ૬૩

અર્ચુન ૫

અલ્લાહિદીન ૪૬, ૩૨૨

આફિનાથ ૨૦

આફુમલ ૧૪૪, ૧૪૫

આમરાજ ૩૨૨

આર્યસુહરિત ૩૨૨

આલીમ ટી. ગીડવાણી ૩૪૪

આસકરજી ખેંગાર ૧૬૬, ૧૬૭, ૧૬૮

ખન્દુલાલ ગાંધી ૬૨

ઉલ્લાસ ૨

ઉદ્ધરજી ૬૨

ઉમેદચંદ મોતીચંદ ૧૬૧

ઉમેદમલજી ૧૬૭

કક્ષ ૧૬

કક્ષસૂરિ ૧૭, ૧૮

કન્હેયાલાલ મુનશી ૧૭૬, ૩૨૭, ૩૨૬

કબીર સાહેબ ૧૮૪, ૩૬૬, ૩૭૦, ૩૭૧

કલ્યાણવિજયજી ૪૪, ૪૭

(પન્થાસજી) કલ્હોરા ૫

કસ્તૂરચંદજી, પારેખ ૭૫, ૭૬, ૮૪

કાકુ ૧૬

કાજળશા ૧૫

કાના ૧૮

કાનજી પોપટ ૧૬૮

કાનજીબાઈ ૬૮

ગાંધીજી ૧૦૯,૧૨૫,૧૨૮,૧૭૭

ગીડવાણી ડાકટર ૨૭૧,૪૦૬

ગીફુમન ૬,૯૪,૧૪૪,૧૪૫

ગુડીબેન ૩૮૦

ગુલરાજ ૧૪૪,૧૪૫

ગુલામશાહ ૬,૮૯

ગેલ્સફોર્ડ ૩૭,૩૮

ગોડીપાર્શ્વનાથ ૧૮,૧૫

ગોવિન્દ ભીરચદાની ૯૪,૨૬૬,૨૬૯,

૨૭૦,૩૧૭,૩૬૨

ગોસલ(રાવ) ૧૭

ગૌરીશંકર અંબરીયા ૧૭૦

ચુનીલાલ બૂલાભાઈ ૨૪,૨૦૦,૨૦૬,

૨૨૭

ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ ૩૨૭,૩૨૮

ચુનીલાલ વીક્રમ ૯૯

ચુનીલાલ સિનલાલ ગાંધી ૩૦૯,૩૯૦,

૩૯૫

ચેવારામ ૨૭૧

ચમળબહેન ૨૯૧

ચંદ્રશંકર બુચ ૧૭૦

ચંદારે ૧૦

ચંદ્રસેન જોડવી ૩૮૨

ચંદ્રિકા ૧૩૨,૩૯૦

ઝ	તલકસી દવાનાળા ૯૮, ૯૯, ૨૦૬, ૩૦૬
ઝમદમલજી ૯૪, ૨૭૦	વાનસેન ૨૭૪
ટ	વાગચંદ જાગરા ૧૯૩, ૨૭૭
ટાકુખાન ૭	વાગચંદ લાલવાણી ૪૦૫
દી. જી. સાહ ૨૯૧, ૨૯૨, ૩૦૨, ૩૦૫, ૩૦૬, ૩૧૮, ૩૬૧	વાગચંદ સાંકળચંદ ૩૨૬
ટેસીટારી ૩૦૨	વાગચોરવાળા ૩૫૬
ડ	ત્રિકમ કાળુ ૧૯૫, ૧૯૬
	ત્રિપાઠી ડો. ૧૯૨, ૩૮૨, ૪૦૦, ૪૦૧
	ત્રિપુરાદેવી ૧૮
	ત્રિભોવનદામ ૬૯, ૨૧૨
	થ
ઠાકરસી મેલજી ઠાકારી ૧૯૨, ૨૦૭, ૨૪૦, ૨૫૪, ૩૪૩, ૩૫૩, ૪૦૬	થોરાની ડો. ૧૯૩, ૩૮૫, ૪૦૫
	થોમસ ૩૦૨, ૩૭૭, ૩૭૮

જામનાદામ ઉદાપી ૧૯૬,૩૭૬	જાડોળામ ૪
જામનાદામ મુલતાની ૧૬૫	જાનકી ૧૩૬,૧૬૫
જામશેઠ મહેતા ૧૩૬,૧૭૨,૧૭૫, ૧૭૬,૧૮૦,૧૮૧,૨૪૧,૨૫૯, ૨૬૭,૩૦૧,૩૦૭,૩૦૯,૪૦૦, ૪૦૧,૪૦૪	જાનીબેગ ૫
જામીયતરામ આચાર્ય ૧૭૬,૧૯૧, ૩૦૫,૩૦૯,૩૫૭,૩૭૦,૩૮૨	જાનકુશલસુરિ ૧૯,૨૦,૩૫૨
જયકલશ ૧૯	જાનચંદ્રસુરિ ૧૮,૨૦,૩૫૨
જયદય ૨	જાનદેવસુરિ ૩૨૨
	જાનપતિસુરિ ૧૮
	જાનપ્રભસુરિ ૩૨૨
	જાનભદ્ર ૧૮
	જાનમાણિક્યમરિ ૧૯.૩૫૨

ઝ	તલકસી દવાવાળા ૯૮, ૯૯, ૨૦૬, ૩૦૬
ઞમદમલજી ૯૪, ૨૭૦	તાનસેન ૨૭૪
ટ	તારાચંદજી ગજરા ૧૯૩, ૨૭૭
દાસુખાન ૭	તારાચંદ લાલવાણી ૪૦૫
દી. જી. શાહ ૨૯૧, ૨૯૨, ૩૦૨, ૩૦૫, ૩૦૬, ૩૧૮, ૩૬૧	તારાચંદ સાંકળચંદ ૩૨૬
દેસીટોરી ૩૦૨	તારાપોરવાળા ૩૫૬
ઢ	ત્રિકમ કાળુ ૧૯૫, ૧૯૬
	ત્રિપાઠી ડો. ૧૯૨, ૩૮૨, ૪૦૦, ૪૦૧
	ત્રિપુરાદેવી ૧૮
	ત્રિભોવનદાસ ૬૯, ૨૧૨
	થ
ઠાકરસી મેઘજી ઠોઠારી ૧૯૨, ૨૦૭, ૨૪૦, ૨૫૪, ૩૪૩, ૩૫૩, ૪૦૬	થોરાતી ડો. ૧૯૩, ૩૮૫, ૪૦૫
	થોમસ ૩૦૨, ૩૭૭, ૩૭૮

દાહીર ૩	નગીનદાસ કર્મચંદ ૨૦૦
દિન્નામલજી ૭૩	નરપત ૪
દુર્ગાદાસ એડવાની ૧૯૧, ૨૪૧, ૨૬૯,	નરસિંહલાલજી ૨૭૭
૨૭૦, ૩૦૫, ૩૦૭, ૩૪૪, ૩૪૬,	નર્મદાચંકર ભટ્ટ ૧૭૩, ૩૦૫
૩૬૨, ૩૭૦, ૩૭૭, ૪૦૦, ૪૦૧,	નરભેરામ નીમચંદ ૪૧, ૪૯, ૨૦૬
૪૦૫	નરીમાન ગોળવાળા ૧૭૫, ૧૭૬,
દેવગુપ્તસૂરિ ૧૪, ૧૭, ૧૯	૧૯૨, ૩૦૯
દેવચંદ ૨૯૨	નવલમલજી શુભાનમલજી ૧૯૫,
દેવડ ૬૧	૧૯૬, ૧૯૭, ૩૫૭, ૪૦૬
દેવધર પ્રાગજી ૧૦૪, ૩૫૭	નવલચંકર વૈષ્ણવ ૧૯૩, ૪૦૭,
દેવપ્રભસૂરિ ૧૭	નસરખાનજી ૭
દેવી (ખી. એ.) ૨૭૦	નાઊમલ ૭, ૧૩૮
દેવેન્દ્રસાગર યતિ ૩૮	નાથુરામજી સાધુ ૨૧૪
	નાનક ૮૧
ધ	નારણભાઈ ૨૧૧
	નારાયણદાસ ૧૭૭
ધનજીભાઈ ૧૯૬	નાદડ ૪૫, ૪૬
ધર્મદાસ વાઘવાની ૨૬૬	નિપુણવિનયજી ૨૯, ૧૧૬, ૨૬૦
ધર્મદેવ જોડલી ૧૯૧, ૨૬૭	નેપીયર આર્થર્ ૭, ૧૩૫
ડો. ધાલા સાહેબ દસ્તુર ૧૭૫,	નેમિનાથ ૧૬
૧૮૦, ૩૫૪, ૪૦૧, ૪૦૪	નેમવિનયજી યતિ ૪૮
ધીરજલાલ ટોકરસી ૨૫૪, ૩૦૫,	નેમિચંદજી ૬૩
૩૦૬	ન્યાલચંદ રામજી ડો. ૮૬, ૧૯૨,
ધીરજલાલ વ્યાસ ૧૭૦	૨૦૬, ૨૧૨, ૨૧૩, ૩૪૯,
	૩૯૦, ૩૯૫, ૩૯૬, ૩૯૭,
	૪૦૬, ૪૦૭
ન	

ન્યાયચંદ કુનાડિયા -૨૦૭, ૩૧૫,
૩૧૬, ૩૧૮, ૪૦૬

ન્યાયચંદભાઈ ૧૯૭, ૨૧૧, ૨૪૦
ન્યાનાલાલ ૧૧, ૧૩૫, ૧૬૫, ૧૬૮,
૧૬૯, ૧૭૭, ૧૮૪

પ

પદમાજી વેદાજી ૧૯૭

પદ્મપ્રભ ૧૮

પાનાચંદ કેશવજી ૨૨૭

પાનાચંદ ટોળાયા ૨૦૭

પાનાચંદ માવજી ૧૯૫, ૧૯૬

પાવંતી સી. એડનાની ૯૨, ૯૩,

૯૪, ૯૯, ૧૩૦, ૨૬૬, ૨૬૯,

૩૦૫, ૩૦૯, ૩૬૧, ૩૭૮,

પુનીઆ ડૉ. એડીટર 'સિંધ ઓળ-
ઝવર' ૪૦૬

પુરુષોત્તમદાસ ઢોઢારી ૩૦૫, ૩૦૬

ત્રિપાઠી પુરુષોત્તમદાસજી ૭૩, ૧૭૭,
૩૦૯, ૪૦૬

પૂતલીમાઈ ૯૪, ૧૩૨

પૂર્ણાનંદવિજય ૩૧૭

પૂર્ણાનંદ સનામી ૨૭૭

પૃથ્વીરાજ ૨૧૬

પેરોને આર્થર્ લૂઈ ૩૭૫

પેશોતન વાણિયા ૧૭૫, ૧૯૨,
૩૦૯, ૩૭૭, ૩૭૮, ૪૦૫

પોપટલાલ (પી. ડી. શાહ) ૨૧,
૨૩, ૨૪ ૧૧૩

પોપટલાલ ડો. ૧૭૭, ૧૯૩, ૪૦૪,
૪૦૫

૩

ફતેહચ દશ મદનાણી ૧૪

ફિરોજશાહ ૩૨૨

ફિરોજશાહ દસ્તુર ૧૯૨

ફૂલચ દશ મુનિ ૨૧૧, ૨૧૪, ૨૩૮

ફૂલચ દ પીમચ દ ૨૬૭, ૩૦૯

ફૂલચ દ દનાન (જ્યોતિષી) ૨૦૭,
૩૯૨

ફૂલચ દ વર્ધમાન ૨૭, ૨૦૬, ૩૦૬

ફૂલીબાઈ ૬૩

બ

બાચુમેન ૧૮૮

બાપમદી ૩૨૨

બાપુચીમાઈ ૧૩૮

બહાઉદ્દીન ૩૭૮

બહાદુરમલજી ૬૩

બાનકૃષ્ણદાસજી સ્વામી ૧૮૪, ૧૮૫,
૩૦૯, ૩૬૯, ૩૭૦, ૩૭૧,

૩૭૨, ૪૦૦, ૪૦૧, ૪૦૪

બાના અમરચ દ ૧૮૫, ૧૯૬

બી. એફ. શાહ ૩૦૯

બુદ્ધ ભગવાન ૮૯, ૨૧૭

બુદ્ધિસાગર ૩૨૯

બુલાખીદાસ અનોપચંદ ૩૯૫, ૩૯૭

બંસરી કાજી ૩૧૦

બાકીમજી ૭૫, ૮૪

ભ

ભગવાનદાસ નવલમલજી ૧૯૬,
૧૯૮, ૨૦૬

ભગવાનજી મોરારજી ૧૭૦, ૪૦૪

ભગવાનવાલ રઘુભોડદાસ ૧૭૨,
૧૯૨, ૨૦૬, ૨૦૭, ૨૨૦,

૨૯૧, ૪૦૪

ભદ્ર સાહેબ ડોક્ટર ૯૫

ભદ્રશકર ભદ્ર ૧૦૨, ૧૧૩, ૧૯૨,
૪૦૬

ભભૂતમલજી બાફળા ૩૧૬

ભર્તૃહરિ ૨૪૭

ભાષચ દ બાણજી ૨૦૬, ૨૯૬, ૩૦૬

ભાષવાલ રામચ દ ૯૮, ૨૦૬, ૨૩૭

ભાગચ દ ખેતસી ૨૦૬, ૩૦૫, ૩૦૬

ભીમસિંહ માવસી ૧૯૭

ભુવનરત્નાચાર્ય ૧૯

ભૂદરભાઈ ૧૯૬

ભૂદર હરજીવન ૪૦૬

ભૂપતરાય દવે ૧૭૦, ૧૯૩

ભૂલાભાઈ ૭૯

ભેરુભલજી ૯

ભોજ ૧૨૬, ૧૨૭

ભોજ ૫૨

ભોવારો ૬૯

મ

મગનલાલ શાહ ૯૫

મગનલાલ ગાડ ૧૦૦

મગનલાલ જાડવજી ૨૪૧, ૨૪૨,
૨૫૨, ૨૬૨

મગનલાલ ધર્મગીર ૨૦૬, ૨૯૬, ૩૨૬

મગરુપચંદજી ભંડારી ૬૩, ૧૩૨

મધાલાલ ભારતર ૨૦૭, ૨૮૦, ૨૪૨

મનસુખલાલ તારાચંદ ડોકડર ૨૪૧,

૨૭, ૧૭૩, ૨૦૬, ૨૨૬, ૨૫૦,

૨૭૭, ૨૯૮, ૨૯૯, ૩૯૬,

૪૦૧, ૪૦૬

મણિલાલ વાધજી ૨૦૭

મણિલાલ મોહનલાલ ૧૭૦, ૨૬૭,

૪૦૫

મનજી (એચ. એમ. મનજી) ૩૭૬

મનમોહનચંદજી ભંડારી ૬૩, ૧૩૨

મનસુખલાલ જોખનપુત્રા પ્રિન્સી-

પાલ ૧૭૧, ૧૭૨, ૧૬૨,

૩૬૦, ૩૬૪

મલ્લીનાથ ૫૧, ૫૨

મહામહાસિંહ ૩, ૪

મહામહા પયગમ્બર ૬

મહાદેવ ૬૦

માનચંદ્ર ૬૩	મૈત્રી (મૈત્રેયી) ૨૧૬
માનમલ ૬૩	મોકમચંદ વલ્લભાસ ૧૯૭
માનસિંહ ૬૫, ૬૬	મોટનશર્મા ૪૦૫
માના ૧૮	મોડ ૪
માણેકચંદ નાનજી ગાધી ૨૦૬, ૨૨૭	મોતીચંદ કાપડિયા ૨૭૫
માણેકચંદ પીતામ્બર ૧૯૬	મોતીચંદ મારતર ૧૭૨, ૨૦૬
માણેકબેન લાલચંદ ૧૭૩, ૨૦૫, ૨૦૭, ૨૨૦, ૨૯૧, ૩૧૮	મોતીબાઈ ૩૧૫
માણેકબાઈ દારોગા ૩૭૨	મોતીલાલ ૯૯
માણેકલાલ ધનજી ૧૯૬	મોહનલાલ મુશ્મલાલ ૪૦૫
મામા-માનબહાદુર ૩૬૨, ૪૦૪	મોહનલાલ માળીયાવાળા ૨૦૬, ૨૨૭, ૪૦૫
માટીચંદ ૩૩૯, ૩૭૮	મોહનલાલ વાઘજી ૨૦૬, '૨૨૭, ૪૦૬
માલાજી ૫૧, ૫૨, ૧૪૫	મોહનલાલ શાપુરવાળા ૨૦૬, ૨૨૭, ૨૯૬, ૩૯૬
માવજીભાઈ ૨૦૬	મોહરી ૩૨૭
માવદાનજી ૩૭૫, ૩૭૬	
મિરઝા શાહકુશૈન ૫	

રણજીતસિંહ ૩૧૪, ૩૧૫	રંભાબહેન ૧૭૩
રતિલાલ ચરમાવાળા ૨૦૦	
રતિલાલ વાડીલાલ ૩૧૧	લ
રતનપ્રભસૂરિ ૧૬	
રતનશેખરસૂરિ ૩૨૨	લન્સનાટ પ્રેમ ૩૨૨
રમણલાલ ૯૮, ૧૦૦	લક્ષુભાઈ ૨૩૯
રમેશવિજય ૩૧૭, ૩૧૮	લક્ષ્મણ ૧૬૫
રવજી ૧૦૨	લક્ષ્મીબાઈ ૨૧૬, ૩૬૦, ૩૬૧
રવજી ઝવેરચંદ ૨૦૭, ૩૬૬	લક્ષ્મીબાઈ પટેલ ૩૦૨
રવિચંદ ૩૧૧	લાખો ધુરારો ૪
રાજવિજયજી યતિ ૪૮	લાખીપાર ભડ ૪
રાજેન્દ્રચંદ્રાચાર્ય ૧૯	લાધા ઝોધવજી શાહ ૧૮, ૪૦૪
રાધાકિશન પારમલ ૨૯૦, ૨૭૧, ૩૬૫,	લાધાભાઈ (વીરમ લાધા) ૧૯૨

વ	વિશ્વનાથ પાટીલ ડાક્ટર ૧૯૩, ૩૯૦,૩૯૫,૪૦૭,૪૧૦,૪૧૧
વનરાજ ૩૨૨	વિશાળવિજયજી ૨૯,૧૩૩,૨૧૬, ૨૬૧
વનેચંદ ખેતસી ૯૫,૧૦૦	વિક્રમચંદ તુલસીદાસ ૯૭,૯૮,૯૯, ૨૦૬
વરતાભાઈ પંચાણી ૧૯૮,૨૨૬	વીરપાલ ૫૨
વાઘજી ગુલામચંદ ૨૭,૨૦૬,૨૯૪	વીરબાઈ ૧૭૫,૩૬૧
વાડીલાલ ૨૪૦	વીરમદે ૫૧
વાડીલાલ કપાસી ૩૬૨	વીરો ૯૯
વાડીલાલ હમનલાલ ૨૦૭,૨૬૭	વૃદ્ધિચંદ તુલસાજી ૪૯
વાણીયા ડાક્ટર ૩૭૨	વેલજી પૂંગ ૨૦૬
વાલીખેત ૨૦૭	વેલજીભાઈ ૨૦૬
ટી. એલ. વાસવાની સાધુ ૯૨,૩૦૫, ૩૦૭,૩૭૪	વજલાલજી ૬૩
વાસુદેવ ૩૨૨	વજલાલ મહેતા ૩૧૧,૩૬૩
વિક્રમ ૨,૧૭,૪૬,૬૨	
વિજયધર્મસુરિ ૨૨,૩૫,૩૭,૯૩,૯૪	૨૧
૧૦૭,૧૧૨,૨૩૬,૨૯૬,૩૦૨, ૩૦૩,૩૦૪,૩૦૭,૩૧૦,૩૧૧, ૩૨૨,૩૨૬,૩૭૨,૩૭૪,૩૭૭	ચકરાભાઈ લક્ષ્મીભાઈ ૩૦૫,૩૦૯, ૩૧૦,૩૧૧
વિજયવલ્લભસુરિ ૨૫૪	ચક્રતલા ૧૧
વિદ્યાવિજય ૩૬,૩૭,૩૮,૪૦,૧૦૭, ૧૦૮,૧૧૦,૨૧૪,૨૧૫,૨૧૬, ૨૧૯,૨૫૪,૨૫૫,૨૫૬,૨૫૮, ૨૮૪,૨૮૬,૩૦૭,૩૦૮,૩૪૪, ૩૮૨,૩૮૩,૩૮૪,૪૦૨	શાંતિસુરિ ૪૮
વિમલચંદ ૧૮	શારદા ૩૧૦
	શાહહુસેન મિરઝા ૫
	શિરીનબાઈ ફોજદાર ૩૭૯
	શિવગુણસુરિ ૩૨૨

શિવજી વેલજી ૪૦૫

શિવરતનજી મહોતા ૨૭૮

શિવલાલભાઈ ૧૯૬, ૨૦૬

શિવાજી ૨૧૬

• શેરખાન ૫

શંકરાચાર્ય ૨૧૭

શંભુલાલભાઈ ૨૦૬

શાંતિલાલ ૧૯૬

શાંતિલાલ છોટાલાલ ૨૦૬

શ્રવણ ૩૨, ૩૩

સાગપત ૪

સાનિત્રી ૩૮૯

સિકન્દર ૨, ૧૭

સિદ્ધરાજ જયસિંહ ૩૨૨, ૩૮૨

સિદ્ધિસૂરિ ૧૮, ૧૯

સિથિયન ૨

સિંધવા ૧૭૭

સિમ્વન લેવી ૩૦૨

સીતા ૨૧૬

સીતારામ ૩૦૫

ગુજરાતી પુસ્તકો

૧ વિજયધર્મસૂરિ સર્ગવાસ પદ્યો	મુ. શ્રી. વિદ્યાવિજયજી	૨-૮-૦
૬ વિજયધર્મસૂરિના વચનકુસુમો		૦-૪-૦
૧૦ આખૂ (૭૫ ચિત્રો સાથે)	મુ. શ્રી. જયન્તવિજયજી	૨-૮-૦
૧૧ વિજયધર્મસૂરિ	ધીરજલાલ ડો. શાહ	૦-૨-૦
૧૨ આવકાચાર	મુ. શ્રી. વિદ્યાવિજયજી	૦-૩-૦
૧૩ શાણી સુલભા	"	૦-૨-૦
૧૪ સમયને ઓળખો ભાગ બીજો	"	૦-૧૦-૦
૧૫ " ભાગ પહેલો	"	૦-૧૨-૦
૧૭ સમ્યક્ત્રપદીપ	ઉ. શ્રી. મંગળવિજયજી	૦-૪-૦
૧૮ વિજયધર્મસૂરિ પૂજા		૦-૪-૦
૨૦ બ્રહ્મચર્યદિગ્દર્શન	આ. શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજી	૦-૪-૦
૨૨ વક્તા ખતો	મુ. શ્રી. વિદ્યાવિજયજી	૦-૪-૦
૨૩ મહાકવિ શોભન અને તેમની કૃતિ	મુ. શ્રી. દિમાંશુવિજયજી	૦-૩-૦
૨૪ બ્રાહ્મણવાદ	મુ. શ્રી. જયન્તવિજયજી	૦-૪-૦
૨૫ જૈન તરવજ્ઞાન	આ. શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજી	૦-૪-૦
૨૬ દ્રવ્યત્રપદીપ	ઉ. શ્રી. મંગળવિજયજી	૦-૪-૦
૨૮ ધર્મોપદેશ	આ. શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજી	૦-૬-૦
૨૯ સત્તત્ત્વત્રપદીપ	ઉ. શ્રી. મંગળવિજયજી	૦-૪-૦
૩૨ ધર્મત્રપદીપ	"	૦-૪-૦
૪૦ શ્રી અર્જુન પ્રાચીન જૈન લેખ મંદેહ (આખૂ ભાગ બીજો) (મૂળ-સ રકૂત ચિત્રાલેખો પુસ્તક)	મુ. શ્રી. જયન્તવિજયજી	૩-૦-૦
૪૫ વિદ્યાવિજયજીનાં વ્યાખ્યાનો	મુ. શ્રી. વિદ્યાવિજયજી	૦-૮-૦
૪૬ શ્રી દિમાંશુવિજયજીના લેખો	"	૧-૮-૦
૫૧ જૈનધર્મ	"	૦-૩-૦
૫૩ મારી સિંધવાત્રા (બીજી આવૃત્તિ)		-